תנ״ך · דרשות ודרושים

מצח אהרן חלק א

הרב אהרן וואלקין

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מצח אהרן חלק א

הרב אהרן וואלקין

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מצח-אהרן-חלק-א/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611161024 של הספרייה.

תוכן העניינים

מצח אהרן חלק א - הקדמה 4
מצח אהרן - דרוש א 6
מצח אהרן - דרוש ב 18
מצח אהרן - דרוש ג 34
מצח אהרן - דרוש ד 42
מצח אהרן - דרוש ה 52
מצח אהרן - דרוש ו 63
מצח אהרן - דרוש ז 76
מצח אהרן - דרוש ח 96
מצח אהרן - דרוש ט 108
מצח אהרן - דרוש י 114
מצח אהרן - דרוש יא 120
מצח אהרן - דרוש יב 122
מצח אהרן - דרוש יג 126
מצח אהרן - דרוש יד 138
מצח אהרן - דרוש טו 149
מצח אהרן - דרוש טז 166
מצח אהרן - דרוש יז 168
מצח אהרן - דרוש יח 175
מצח אהרן - דרוש יט 185
מצח אהרן - דרוש כ 191
מצח אהרן - דרוש כא 193
מצח אהרן - דרוש כב 195
מצח אהרן - דרוש כג 197
מצח אהרן - דרוש כד 201
מצח אהרן - דרוש כה 209
מצח אהרן - דרוש כו 213
מצח אהרן - דרוש כז 219
מצח אהרן - דרוש כח 226
מצח אהרן - דרוש כט 232
מצח אהרן - דרוש ל 240
מצח אהרן - דרוש לא 245
מצח אהרן - דרוש לב 254
מצח אהרן - דרוש לד 259
מצח אהרן - דרוש לה 268
מצח אהרן - דרוש לו 276
מצח אהרן - דרוש לז 278

מצח אהרן חלק א - הקדמה

לרבי אהרן בן יעקב צבי וואלקין זצוק"ל:

הקדמה:

אמר המחבר בראשית מעלות רוחי להוציא לאור מפרי עמלי בחדושי תורה אשר חנני השי"ת, אמרתי לתת משפט הבכורה לחדושי בהלכה על מסכתות הש"ס, אשר מצאו חן ת"ל בעיני חכמים ונבונים, כי תורת משפטי ההלכות היא אמנם עיקר אומנתי, בהיותי מורה ודאין לעדתי, ונושא ונותן בה בחברת תלמידי ישיבתי, (אשר זכני ה' להקים על קבוץ בחורי חמד מופלגי תורה, יצ"ו.) ואעיקרא דא קאימנא, ומילתא אלבישייהו יקירא: אבל אחר העיון מצאתי את הדבר הזה קשה וכבד ממני, כי בצוק העתים הללו שאין הפרוטה מצוי', על ספרי חדושי הלכות לא קפצי זביני, והמחבר אשר אחרי עבודתו בזעת אפו ומעוט מחו ולחו, גם יומם גם לילה, לפתח ולשדד כהררי ההלכות, לערוך מערכי פרושיהם, עם סדורי נתחיהם; עוד עליו לטעום לקנוח סעודתו את טעם התורמוס המר [ביצה כה ע"ב] לזרוע בדמעה את מרבית הוצאות הדפוס אשר רבו למעלה ראש! דנת הקציר רחוקה ממנו, לשמוח ולשאת חלקו בחיים שאין בהם בושה וכלימה. לכן אמרתי להוציא ראשונה את ספרי זה, אשר יסודתו בהררי האגדה, דרושים לעתים מזמנים, לשבתות ולמועדים, ולעניינים שונים, לעת ספוד ועת לשמוח, וכו', אשר בהטיפי אותם במקהלים, ראיתי בחסדי עליון כי ערבו על אזני השומעים למקטן ועד גדול, ויהללום בשערים, ובכן אף כי ידעתי את ערכי הדל, וגם לשם לא זכיתי, תקותי תאמצני, כי ספרי הקטן הזה יפלס לו נתיב בארץ, ודרשנים וחובבי אגרות חז"ל ידרשוהו בכל לב וימצאו בו חפץ, כי הוא דבר השוה לכל נפש, וברצות ה' דרכי זה ויגמור בעדי לטובה, אז אקרבה אל המלאכה לחדושי ההלכות. והוא ית' יעזרני בחסרו סלה:

והנה ראיתי מנהג רבותינו מחברי ספרים, כי דרכם בקדש לקבוע ברכה בראש ספריהם, לקהלות הקדש אשר שכנו כבוד בתוכן, למחזיקיהם ומחזיקי ישיבותיהם, ומנהג ישראל אפילו דעמא דבר תורה היא, וק"ו למנהג חכמים מאורינו ומורינו, וראיתי ונתון אל לבי למצוא טוב טעם בזה, וראה זה מצאתי דכך היא שורת הדין והחובה. דלכאורה יש לשאול מדוע בחר הקב"ה ברצותו לברך את עמו ישראל, דוקא בכהנים בני אהרן והלא לפי השקפת האדם: הנה ידוע אשר כל קדושתן של ישראל, יסודתה בקדושת תורתנו הקדושה, בלמודה וקיום מצוותי', ומקרא מלא "ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים גו'" וכנוסח ברבותינו על כל אחת ממצות ה' "אשר קדשנו במצותיו", וא"כ עלינו להאמין, כי כל אחד מישראל הקרב הקרב ביותר אל התורה והמצות, הוא מקודש

ביותר, והבינה הישרה נותנה, כי בודאי האיש המקודש ביותר, ואשר פיו טהור וקדוש ומרגלא אורייתא בפומי' ביותר, הוא מסוגל ביותר להיות ברכתו עושה רושם ומתקיימת. וא"כ הי' לו להקב"ה למסור ברכת עמו ישראל לחכמי ישראל וזקניהם, העוסקים בתורה ומצות תדיר? ומדוע איפא הנחיל הקב"ה מצוה זו למשפחה אחת בישראל היא משפחת הכהנים, והקטן שבה זוכה מה שלא זכה הגדול שבישראל צ ונראה לי לומר בזה טעם פשוט דאמרינן בגמ' סוטה [לח ע"ב] אריב"ל אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין, שנאמר (משלי, כב) טוב עין הוא יבורך גו' א"ת יבורך, אלא יברך עכ"ל הגמ', ובח"א מהרש"א שם, וז"ל: א"ת יבורך כו' דריש הכתיב בלא וי"ו על המברך כו' וע"כ לא תנתן הברכה אלא לטוב עין כי ברכת המברך תחול כפי כוונת המברך, והיא כוונת ברכת כהנים: לברך את עמו ישראל באהבה, דהיינו בכונה בעין טובה ורצון בלב, עכ"ל. נמצינו למדים דסגולת קיום הברכה היא טובת עינו של המברך ורצונו השלם באשרו והצלחתו של המבורך, מעומקא דלבא. ומדה זו להיות אוהב כ"א מישראל כנפשו ממש, להשתוקק להצלחתו ממעמקי הלב, מדה רמה היא, ולאו כל אדם זוכה לה, לכן לכן הקב"ה הרוצה בברכתן של ישראל, בחר את הכהנים שהם בלא שום ספק חפצים בלב ונפש שכל ישראל יתברכו ויצליחו למעלה ראש נ מפני שאין להם חלק ונחלה בארץ, ומקור חייהם ופרנסתם, היא מתנות כהונה מיד בני ישראל, והם יברכו את ישראל בעין טובה ורצון שלם, כי בברכת ישראל יתברכו הם, וברבות הטובה כבית איש ישראל ובתבואת אדמתו, תרבה התרומה והחלה והבכורים ואשי ה', וברכה כזו כודאי תצא מן הלב ותתקיים:

ולכן זקני ישראל ורבניהם וראשי מתיבתא, המתפרנסים מן הקהל, נהגו לברך את קהלותיהם אכסניות תורתן, כי הם עכשו בבחינת הכהנים שברכתן בטובת עין ורצון שלם מעומקא דלבא, כי בהצלחת אנשי עדתם, ייטב נם להם ולתורתם:

ובכן הנני מברך בכל לבבי ונפשי, את כל נפשות יושבי עירי גרווזד המחזיקים אותי גם את ישיבתי בכבוד כפי כחם, יברכם אדון הברכות ית"ש, בבני חיי ומזוני ובריות גופא ובכל מילי דמיטב, ויצליח וירויח ויפריח את קהלת "גרווזד" ככל אות נפשם, ונפש המברכם בברכת אהרן והנני בזה לקיים מצות כבוד או"א, להביע תודה וברכה מרובה לכבוד א"א מו"ה יעקב ב צבי נ"י ולכבוד א"מ הצנועה מ' חיה לאה תחי', כי רבות עמלו ויגעו לגדלני ולהחזיקני לתורת ה', ולכבודם רמזתי שמותיתם היקרים בשם ספרי זה: מצה אהרן מצח ר"ת מולידיו: צבי, חיה, יאריך ד' ימיהם בשיבה טובה ומלאי נחת או"א:

ובחבת יתירה אביעה ברכתי לכבוד אחי הרב הג' המפורסם בתורה וי"א הנגיד מוהר"ר זלמן נ"י וואלקין היושב בעיר לעכאוויץ, עם כבוד ביתו, יריק עליהם השי"ת שפע ברכה והצלחה רבה כרצונם ורצון בנם ואחיהם, אהרן במוהרי"ץ נ"י וואלקי החוב"ק גרווזד:

פה הנה מקום אתי להציב ציון למזכרת נצח לנשמת א"ז המנוח מו"ה שמעון ב"ר יעקב זללה"ה, אשר הרבה עמל וגמל עלי להחזיק אותי לתורת ה', תהא נשמתו צרורה בצרור החיים בתוך נשמות הצדיקים בג"ע, וזכותו תעמוד לי שלא תמוש תורת ה' מפי ומפי זרעי עד העולם:

מצח אהרן - דרוש א

לשבת הגדול:

לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם גו' ושמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו ד' אלוקי העברים גו', ועתה נלכה דרך שלשת ימים ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה ושלחתי ידי והכתי את מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה גו' ונתתי את חן העם בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם ושאלה אשה משכנתה גו' (שמות ג'):

האלשיך הק' הקשה, למה זה היתה גניבת הדעת הזאת?, לאמר נלכה דרך שלשת ימים, הלא טוב היה לומר האמת, כה אמר ה' שלח את עמי לחפשי, כי אין מעצור לד' להושיעם ביד חוקה ולא בהתנכלות, ועוד אומרו "ולא ביד חזקה" הלא אדרבה ביד חזקה ישלחם אמר ה', ועוד למה אמר מעתה שיתן את חן העם ויקחו עמהם ממצרים כלי כסף וזהב, הי' לו להניח הדבר לשעתו אחר י"ב חודש, כי אז היה עיקר הצווי:

והנה בפרשה שביעית, כתוב לאמר: ואחר באו משה ואהרן אל פרעה ויאמרו כה אמר ה' שלח את עמי ויחגו לי במדבר, ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל גו' ויאמרו אלוקי העברים נקרא עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים גו' ויאמר אליהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו העם ממעשיו לכו לסבלותיכם ויאמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ והשבתם אותם מסבלותם ע"כ. וע"ז יתפלא כל משכיל, הלא בשלוח ד' את משה ואהרן כתיב, ובאת אתה גו' ואמרתם אליו "נלכה נא", א"כ איך שנו משה ואהרן את הדבר, ואמרו לפרעה בנוסח אחר "שלח את עמי ויחגו לי", שלא כך נצטוו, ורק אח"כ כאשר אמר פרעה מי ה', אז חזרו לדבר בלשון שנצטוו, ומדוע לא אמרו תיכף המאמר הזה? ואנכי מוסיף עוד להקשות, כי בסוף קאפיטל ד' מצינו שנצטווה מרע"ה לאמר "שלח", ועיין בפסוק כ"א, ויאמר ה' אל משה בלכתך לשוב מצרימה ראה

גו' ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכרי ישראל ואמר אליך שלח את בני ויעבדני, ואם נימא שמרע"ה באומרו לפרעה לשון "שלח" סמך על צווי הזה, הלא גם בזה יש שנוי מן הצווי לאמירה, כי הוא נצטווה לאמר: "שלח בני ויעבדני", והוא אמר שלח "ויחגו לי", ובתשובת פרעה, ויאמר אליהם למה משה ואהרן, הלא אליהם הוא מדבר? והול"ל למה תפריעו, ומיותר מלות, משה ואהרן, גם קשה, כי מן הכתוב משמע שפרעה השיב שתי תשובות לשני אנשים, כי נא' שתי פעמים ויאמר, ויאמר מלך מצרים, ואח"כ ויאמר פרעה, ולמי השיב תשובה השניה כן צריך באור שנוי הלשון כמה פעמים, פעם תארו בשם "מלך מצרים", ופעם בשם "פרעה":

ונתחיל לבאר אלו הדקדוקים, הנה מלת "נלכה" משמע "הלוך ארעי", כגון לימים אחדים ולחזור אח"כ, וכמ"ש נלכה נא דרך שלשת ימים, אכן מלת "שלח" משמע שלוח לחפשי לעולם שלא ישובו עוד, וכמ"ש לחפשי ישלחנו תחת עינו, והנה אף שכוונת הקב"ה היתה להוציאם לגמרי לחרות מיד פרעה, שלא ישובו עוד למצרים לעולם, מ"מ הקפיד הקב"ה, שבני ישראל בעצמם לא יטענו לפרעה שישלח אותם לגמרי, ובאזהרה גדולה הזהירם שלא ישמע על דל שפתם, ולא יוציאו מפיהם שום דבור, שיהא מורה שלוח חפשי לגמרי, רק המה יטענו לפניו, שאין כוונתם כ"א לילך לזמן שלשת ימים, ומשה ואהרן המה יגלו הסוד אח"כ שכוונת ה' הוא להוציאם לגמרי לחרות עולם, וסבת הקפידא והאזהרה בזה, הוא מחמת שלשה טעמים נכונים ומושכלים כאשר יבואר בדברינו:

טעם א'. כי עבדים החוסים בצל ממשלת מלך קשה, המעיק ומציר אותם על כל מדרך כף רגל, העבדים בעצמם אינם יכולים לזעוק חמס ע"ז, ולעשות אגודה אחת להסיר את עול הברזל מעל צוארם, ולצעוק ככרוכיא בפומבי, אנחנו לא נרצה לסבול את עולו הקשה ורצונינו לצאת לחירות, כי זהו מרידה גדולה במלכות וכאשר ישמע דבור כזה מאיש אחד, אז אחת דתו להמיתו כדין מורד במלכות, רק נתיני ממלכה אחרת אשר אינם חוסים בצל העריץ הזה, להם המשפט לצאת לישע אחיהם, ולטעון ולדבר מה שירצו, באשר עליהם לא ימלוך, והמה אינם עבדיו, וכן ממש היה בעת ההיא, עם ישראל בעצמם, אשר היו נכנעים תחת ממשלת פרעה, אם הם בעצמם היו טוענים שלא יוכלו עוד לסבול עולו הקשה, ורצונם לפרקו מעל צוארם ולצאת לחירות, היו נדונים תיכף למיתה כמורדים במלכות, ולא היו רשאין להעמיד עצמם במקום סכנה, לסמוך על הנס שודאי יעמוד ד' לימינם, כי לא לכל אחד ניתן הרשות לסמוך על הנס, ורק למשה בעצמו כאשר היה ירא לילך לפרעה, מחמת שהי' מוכתב למלכות מכבר על דבר הריגת המצרי,

אמר לו ה' אל תירא כי אנכי אהיה עמך, ולכן המה בעצמם לא היו יכולים לשאת על דל שפתם מענה כזאת, רק זה בלבד היו יכולים, לבקש רשיון מאת המלך לזמן שלשה ימים ללכת לעבוד את ה', שבזה אין שום חטא נגד חק המדינה, אבל משה ואהרן שהמה לא היו כלל תחת שעבוד פרעה וכמאמר המדרש (שמות רבה) ששבט לוי פנוי היה מעבודה, להם היה המשפט להשתתף בצרת אחיהם ולזעוק חמס על הגזרות הקשות שגזר עליהם ולטעון בפומבי "שלח" את עמי לחרות, או מפני שלמשה בלבד הרשות ניתן גם לעמוד במקום סכנה ולכן רק הוא בלבד היה יכול לטעון שלח, זה טעם האחד!:

טעם ב'. הוא קצת כעין פי' האלשיך, כי רצה הקב"ה להוציא את ישראל ממצרים ע"י אותות ומופתים דוקא, למען ידעו ישראל גדולתו ית' ויכלתו הגדולה, בכדי להכינם לקבלת התורה, כמ"ש ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים, ועיקר המכות לא באו אלא בשביל זה, להשריש בלבותיהן של ישראל יראת ד', וגלוי וידוע לפניו ית', שאלו עשר המכות די בכדי להשריש אמונתו בלבבם, ולא יקשה לנו, נהי דהמכות היו מוכרחים שיהיו, לטובת ישראל, אכן מפני מה נתחייב פרעה לקבל המכות והלא עליהם נגזר מאת ד' שיעבדום ויענו אותם, ופרעה כאשר ענה אותם בעבודת פרך, קיים בזה גזרתו ית', א"כ מאיזה טעם יתחייב מכות כאלו, כי אמנם ידע ה' את זדון לבב פרעה, שמה שישעבד אותם בשעבוד קשה כזה, אין כונתו לקיים בזה גזירת ה', רק מחמת רשעת לבבו הוא עושה ככה, ומחמת זה היה ראוי לעונש, ודבר זה מבואר במה שאנו אומרים בכל יום בפסוד"ז, ותתן אותות ומופתים בפרעה, ולא יקשה לך מאיזה טעם נתחייב פרעה לקבל המכות, והלא גזרת ה' היתה לעבוד אותם, ע"ז מתרץ, כי ידעת כי הזידו עליהם, שעשו זאת רק מרוע לבבם, ולא כוונו כלל לקיים הגזרה, ומשו"ה בדין הגיעו להם המכות, וממילא נתמלא כונתך ג"כ, ותעש לך שם כהיום הזה, כי זה היה עיקר כונת המכות להשריש בקרב לבותיהם אמונתו וידו החזקה:

ואתה קורא אהוב, אל תתמה על תירוץ זה, כי עיקר הנהגת עונשי הבורא כך הוא, לשלם לאדם כדי רשעת כוונתו, אף שע"י רשעתו קיים ג"כ גזרת ה', וכמו שנראה ממשפטי תוה"ק שצותה להרוג את הרוצח נפש, וכן מי שהזיק לחבירו בגופו או בממונו לשלם להניזק כדי היזקו, הלא גם שם יפול קושיא הזאת, כיון שהוא ית' הוא סבת כל הסבות, והטובות והרעות שיעשו בני האדם הכל מיד ה' הוא, ואם הוא היה רוצה לשמור את הנהרג מן ההורגו, הלא בידו לשמרו, ואם נמרוד השליך לא"א לתוך כבשן האש, וכן נבוכדנאצר את חנניא משו"ע, מ"מ אם הוא ית' לא רצה שיזוקו, יצאו בשלום מן הכבשן, ואם פרעה הניף חרבו על צוארו של משה, אם הוא לא רצה, נעשה צוארו כאבן של שיש,

ולא שלטה החרב בו לרעה, וכן אם ה' היה רוצה לשמור את הנהרג מן ההורגו, והניזק מן המזיקו בידו לשמרו שלא יאונה כל רע, ובאם נראה שנהרג או שנזוק, מסתמא רצון ה' כן שזה יהרג או יזוק, וא"כ הרי הרוצח מלא רק רצונו ית', ומאיזה טעם יחויב עונש ושאלה זאת כבר הובאה בפרקי הרמב"ם ז"ל פ"ח עיי"ש תשובתו, וכן ראיתי במפרשים שפרשו בזה כונת קין, במה שטען "השומר אחי אנכי", כלומר האם אנכי השומרו, הלא אתה השומר למי שתרצה לשמור, ובאם הבל אחי נהרג על ידי, היה רצונך ג"כ בזה, ומאיזה טעם אקבל עונש, אכן תשובת הדבר הוא ג"כ כנ"ל, אם ההורג את הנפש או המזיק לחבירו לא היה עושה זאת מחמת זדון לבבו להרע לחבירו, רק בכדי לקיים את גזרת ה', בודאי לא היה ראוי לשום עונש, אכן הוא לא יכוון לקיים בזה גזרת ה', רק שירצה לנקום מחבירו ולהרע לו, אף שודאי גזרת ה' הוא ג"כ שזה יהרג, מ"מ ההורג שלא כוון לזה יקבל העונש, וכן הוא אצל פרעה, אף אם אמנם הקב"ה גזר עליהם ענוי ועבדות, בכ"ז ה' היודע מחשבות כל אדם, ידע גם מחשבת פרעה שהוא לא וכוון כלל לקיים בזה גזרת ה', רק מזדון לבבו האכזרי משו"ה ראוי היה לעונש בדין וכנ"ל:

ומכיון שבארנו דעיקר המכות לא באו כ"א להשריש בלבות בני ישראל אמונתו והשגחתו, ושהוא דיין ושופט צדק ומישרים, והלא אדרבה מרבוי המכות יוכלו הפוקרים לומר שחלילה עול בחיקו ית', כי בשלמא הוא ית' היודע מחשבות בני אדם, ויביא במשפט על כל נעלם ובאשר ידע מחשבת פרעה, אשר כונתו להזיד ולהרע, ולא לקיים הגזרה, משו"ה הגיעו לו המכות בדין, אבל אנחנו בו"ד הרואים רק לעינים, ומחשבות לבב איש נסתרים מאתנו, יהיה זה לפלא ולתמהון בעינינו, הלא הקב"ה בעצמו גזר עליהם ענוי ועבדות, ואח"כ יכה במכות אכזריות ונוראות למי שיקיים גזרתו, ולכן רצה הקב"ה שיראו כל באי עולם את גודל רשעת פרעה, והכל יבינו שאין כונתו לקיים הגזרה, רק למלא את רשעת זדון לבבו הארורה, ואז יכירו ויודו כולם שמשפטו משפט צדק, והנה אם היו בני ישראל בעצמם באים לכתחלה בטענת "שלח" לבקש שפרעה ישלחם לחירות עולם, לא היה אשמת סרובו של פרעה גדול כ"כ, ולא היה כדאי לכל המכות, כי לא יפלא שימאן להפסיד ששים רבוא עבדים כאחד לעולם, ובפרט אם יתבעו כזאת העבדים בעצמם ועבדים יפרצו באדוניהם, ודבר זה לא היה יכול פרעה למלאות בשום אופן, אף אם היה יודע שאחריתו מרה תהיה, ונותן נפשו עליה, כי יאמר אם מיראתם אתרצה להם למחר יקומו עבדים אחרים לפרוץ ולמרוד בי, ולכן הזהירם הקב"ה שמלת "שלח" לא יוציאו מפיהם, ורק יבקשו "נלכה" שלשת ימים, ואם גם בזה ימאן, אז יראו הכל את גודל אכזריות לבו, כי בכל המדינות יותן חירות לאנשים העובדים בצבא,

לכה"פ בחגם וחדשם לעבוד את אלהיהם, ובכל מדינות הנאורות, תדאג הממשלה עבור הפועלים והעבדים, לתקן מצבם שלא לרדות בהם בפרך, ולקצוב להם שעות העבודה בכדי שיהיה להם גם שעת מנוחה, והרשע הערין הזה, אשר מאתים ועשר שנים העביד אותם בפרך, בחומר ובלבנים ובכל עבודה קשה, יומם לא נחו ולילה לא שקטו, ואחרי כל משך הרב הזה יבקשו מנוחה רק לשלשת ימים, וגם זה לא לטייל בחוצות, רק לעבוד את אלהיהם, והוא לא יתן להם רשיון גם לזה, ואז הכל יבינו זדון לבו, ושאין כונתו לקיים גזרתו ית', וכל העולם ישפטו מישרים כי בדין יגיעו לו המכות, ואמנם אח"כ יוכל משה לבוא ולטעון "שלח", כי מעתה לא יהיה עוד כסות עינים לפניו להצטדק עצמו ולומר שמשו"ה יסרב בשלוחם מחמת שקשה בעיניו להפסיד עם רב בפעם אחת, כי הלא כולם ראו, שאף מקודם כשבקשו לילך רק לזמן שלשה ימים, ג"כ לא נתן רשיונו, ואין זה כ"א מחמת זדון לבבו, הרי טעם ב':

טעם ג' הוא, דהא הבטיחם ה' לתת להם שכר העבודה שעבדו לפרעה, דההבטחה של ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, אין זה מתנה, כ"א שכר פעולה, וכמ"ש (סנהדרין צ"א) שבטענה זו פטרם גביהה בן פסיסא מן הדין, כשטענו בני מצרים להחזיר להם הכסף וזהב שנטלו מהם, והנה הדין מבואר בפ' האומנין דף ע"ו ובחו"מ של"ג דכל החוזר ידו על התחתונה, ובדבר האבוד קיי"ל דאפילו פועל אינו יכול לחזור, והדין "שוכר עליהם" כלומר שרשאי בעה"ב לשכור פועלים אחרים להשלים הזמן, וכל מה שישלם לפועלים האחרונים, ינכה זה מחלק הראשונים, ובעבודת מצרים בלתי ספק שהיו ג"כ כמה מלאכות של דבר האבוד, כי מן הנמנע הוא להשיג פועלים שירצו מרצונם לקבל עליהם לעבוד עבודת פרך כאלו, ואילו היה נצרך פרעה לשכור פועלים אחרים, עם רב כזה, ולעבוד עבודת פרך כמוהם, והכל יהיה על חשבונם, אז לא היה נשאר לפניהם אפי' פרוטה אחת, כי מי הוא זה האיש שירצה מעצמו לקבל עליו עבודות כאלו, ובאשר שיציאת מצרים היה באמצע הזמן, כי עדיין לא נשלם הזמן של ד' מאות שנה שנגזר עליהם ורק בזכות הצדיקים נגאלו כמ"ש במדרש בשעה שאמר משה לישראל, הקב"ה גואל אתכם אמרו ישראל משה רבינו והיאך אנו נגאלין, והלא הקב"ה אמר ארבע מאות שנה ועדיין לא שלמו כו' מיד גלו הצדיקים ראשיהם כמ"ש הנצנים נראו בארץ, וכיון דזה היה באמצע הזמן, ואם הם היו טוענים "שלח" שרוצים לצאת מיד פרעה לחירות, והיו הם החוזרים באמצע הזמן, היו מאבדים עי"ז כל שכר פעולתם גם משנים שעברו, משו"ה הזהירם ד' אשר מפיהם לא יצא שום דבור המורה על שלוח לגמרי, רק המה יבקשו "נלכה" לימים אחדים, וד' יכריח את פרעה שהוא ישלחם מעצמו, והחניטה תהיה

מצדו, ואז יהיה מחויב לשלם להם בעד עבודתם. ובזה יתיישב מאמר רז"ל בשוח"ט קי"ג, שאמר משה לפרעה אין אנו יוצאין מכאן עד שתאמר הרי אתם ברשותכם הרי אתם בני חורין ע"כ, ואינו מובן לאיזה תכלית הוצרך מרע"ה לכל זאת, דמאחר שאינו מעכב עוד בהליכתם. ובפה מלא אמר, צאו מתוך עמי, ילכו בע"כ שלא בטובתו, ולפמ"ש הוכרח לזה, דאם היו יוצאים שלא בטובתו היו מאבדים שכר העבודה, אבל כעת שהוא שחררם ושלחם מדעתו מחויב לשלם להם:

ומחמת אלו השלשה טעמים, הזהירם הקב"ה שהמה יטענו רק "נלכה", אכן זה לא הזהיר כ"א לזקני ישראל, אבל משה לא היה יכול לומר "נלכה" דהא עיקר הכוונה הי', להוציאם לגמרי לחירות, וא"כ בסוף יהא מוכרח לומר "שלח", ובאם יטעון מקודם "נלכה" איך יוכל לשנות דבורו אח"כ, לכן נצטווה משה לאמר בפעם הראשון "שלח", וגם הטעמים דלעיל לא שייך אצל משה, דטעם הראשון לא שייך, כי כל השבט לוי לא עבדו עבודה במצרים, וכ"ש משה שהוא לא היה כלל במצרים, ולא היה כלל מנתיני פרעה, ולא נחשב אצלו למרידה כל מה שיטעון, וטעם הג' ג"כ לא שייך, דבזה שמשה יכריח לפרעה שישלחם, לא יוכלו לאבד שכר עבודתם, כיון דאין הם בעצמם החוזרים, רק משום דלטעם השני שרצה הקב"ה שיטענו נלכה, בכדי שהכל יבינו קשיות לב פרעה, ושהמכות יגיעו לו בדין, א"כ אילו הי' בא משה בתחלה לטעון "שלח" היה עוד לפרעה אמתלא על סרובו שמשו"ה לא ישלחם, מפני שקשה בעיניו להפסיד עם רב בפעם אחת וכמ"ש, לכן צוה ה' שפעם הראשון ילכו עמו גם הזקנים, והמה בעצמם יטענו תחלה "נלכה", וגלוי היה לפניו ית' שפרעה לא יניחם, והכל יראו את קשיות לב פרעה, אח"כ יבוא משה ויטעון "שלח" ובזה אין עוד שום חשש משום צד, ובזה יתיישב לנו מה שהוצרך הקב"ה שילכו גם הזקנים עם משה, ולא היה די באחד משניהם, כי משה לבדו לא היה יכול לטעון "נלכה" דאיך ישנה דבורו אח"כ לומר "שלח", ולומר בתחלה "שלח" ג"כ א"א, דהא יהיה לפרעה אמתלא על סרובו, והזקנים לבדם ודאי לא יכלו לילך, דהא לא יוכלו לטעון "שלח" כפי הטעמים דלעיל, משו"ה יצא הסדר מאת ה', שבתחילה ילכו גם הזקנים, והמה לבדם יטענו, נלכה, ואח"כ יבוא משה ויטעון שלח:

וכיון שהיו שני שלוחים בדבר, משה, והזקנים, תבין ג"כ השנוי שפעם כתב "מלך מצרים" ופעם תארוהו בשם "פרעה", כי על הזקנים שהמה היו תחת שעבודו, יקרא בשם "מלך" שעליהם מלך בידו החזקה, ועל משה שהוא לא היה כלל תחת שעבודו, שלא היה במצרים, לא יכול להקרא בשם מלך, רק בשם "פרעה" שהוא תאר הקסריות של מצרים, ובכ"מ שמדבר עם הזקנים, נאמר מלך מצרים, ושמדבר עם מרע"ה נאמר פרעה:

ועתה קורא יקר, שום עינך ולבך לכל הדברים הנאמרים בהשכל ותראה איך יתורצו כל הדקדוקים, ופשטי הכתובים עולים כהוגן, בתחילה אמר, ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו אלוקי העברים נקרה עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים, מחמת שעיקר הטוענים בפעם הזאת, לא היו כ"א הזקנים בלבד, כי משה לא יכול לטעון עמהם טענת "נלכה", לכן דקדק לומר "אל מלך מצרים" כי עליהם היה מלך והיו תחת שעבודו, וגם רמז בזה הטעם הראשון, שלא יתמהו הזקנים במה שהזהירם לומר נלכה דוקא מפני שעליכם הוא מלך, ולכן אם תטענו שלח, יחשב זאת כמרידה במלכות, ואחת דתכם להמית, ואמר עוד, אף כי "אני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך" פי' שלא נעלם ממני אשר אפילו להלוך לימים אחדים ג"כ לא יניח אתכם מרצונו, והסוף יהיה שאוציא אתכם ביד חזקה ולא ברצונו, בכ"ז ולא ביד חזקה" כלו' אתם מצדכם לא תבואו ביד חזקה לומר מתחלה שלח, ושברצונכם לפרוק עולו מצואריכם, וטעם הקפידא הוא, ושלחתי את ידי והכתי את מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבו", פי' שברצוני לתת להם המכות, וא"כ אם תטענו מתחלה "שלח" לא יהיה אשמת סרובו כדאי לקבל המכות, כי אז יהיה לו אמתלא גדולה וכטעם השני, ועוד מפני טעם שלישי, כי ונתתי את חן העם בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם, פי' שצריכין אתם לצאת ממצרים ברכוש גדול, אשר יגיע לכם בעד שכר עבודתכם, ואם תטענו "שלח" תאבדו את זה, באשר אז תהיו אתם החוזרים, וידכם על התחתונה וסרו כל קושיות האלשיך שהבאנו:

זה הוא נוסח הטענה ששם ה' בפי הזקנים, אמנם בסוף קפיטל ד', אמר הקב"ה למשה, שהוא השליח השני "בלכתך לשוב מצרימה" כלומר כאשר אתה בעצמך תלך בלא הזקנים, "ואמרת אל פרעה" מדקדק לומר "פרעה" מפני שהוא לא הי' תחת שעבודו וכנ"ל, תאמר לו "שלח" את בני ויעבדני, שתאמר לו דברים ברורים ובתחלת דבורך עמו תאמר לו, שהכוונה הוא שישלח אותם לגמרי לחרות, ולא יהיו עוד עבדים לפרעה, רק יעבדו את ה':

והנה אם ישראל היו שומרים הסדר הזה כפי שציום ה', היינו שמקודם ילכו הזקנים לטעון "נלכה", שאז היו כולם רואים אכזריות פרעה, היה יכול משה לבוא אח"כ ולטעון "שלח", כמו שנצטווה הוא, אבל הכתוב בא ומודיע, כי "ואחר באו משה ואהרן אל פרעה", והזקנים היכן הם? ידוע דרשת רז"ל (מד"ר ש"ר) שהזקנים כיון שהגיעו לפתח פלטין של פרעה נשמטו שהיו מתייראים ממנו לבקש אפי' נלכה, באשר בלבם ידעו כי טענה זו אך תואנה היא לכן רתת לבם בקרבם לבקש אפי' דבר זה, ורק משה ואהרן לבדם

באו, וכיון שנתבטל הסדר היה קשה למרע"ה, איך יטעון כעת, אם יטעון מקודם "נלכה" איך יוכל אח"כ לשנות דבורו ולומר שלח, ואם יטעון בתחלה "שלח" א"כ יהיה לפרעה אמתלא, ולא יהא ראוי לקבל המכות, ולכן השכיל מרע"ה, להגיד לישנא דמשתמע לתרי אפי, כי כפי שצוהו ה' לומר, שלח עמי ויעבדני, אין בזה שום כונה אחרת כ"א להוציאם לחירות לגמרי, כי מלת "ויעבדני" משמע שמעתה יהיו עבדים אלי ולא לפרעה, וכמ"ש רז"ל על פסוק כי עבדי הם, ולא עבדים לעבדים, ומשה שינה לשונו ואמר, שלח את עמי ויחגו לי במדבר, לשון זה נוכל לפרשו בשני פנים, או שנאמר שמלת "ויחגו" מפרש כונת השלוח, ותהיה הכוונה בזה, שישלח אותם רק לימים אחרים בכדי לחוג לד', ואח"כ ישובו לעבדו, גם נוכל לפרש, שהכונה היא שישלח אותם לגמרי, וממילא יחוגו במדבר, ובחר לשון זה שיוכל לפרשו כמו שירצה:

והנה אף שמשה אמר לשון דמשתמע לתרי אפי, מ"מ פרעה שרצה להגדיל את האמתלא על סרובו, צעק בקול שהכונה היא בטענתו לשלחם לגמרי, וע"ז אמר, ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל, פי' לשלוח אותם לגמרי, לא אוכל למלאות בזה בקשתו, וגם נכתב בתאר פרעה מפני שהתשובה היתה בזה למשה, והזקנים כששמעו תשובת פרעה, שממאן לשלח אותם, דמשמע מדבריו להדיא, שאם היו מבקשים רשיון רק לימים אחדים, היה מרשה אותם, לכן באו אח"ז הזקנים בעצמם, ויאמרו אלוקי העברים נקרא עלינו "נלכה" נא דרך שלשת ימים, וטענה זו טענו אז הזקנים, לא משה ואהרן, כי מתחלה נתיראו מפני פרעה אפי' לטעון "נלכה", רק אח"כ כאשר שמעו תשובת פרעה, שרק לשלח אותם לגמרי אינו רוצה, באו הזקנים ואמרו, אותנו לא צוה ה' רק לבקש "נלכה", והאמת כן הוא שאותם לא צוה כ"א זה, וכעת נתאמת אצל פרעה, שגם מה שטען משה מקודם, שלח ויחגו, הוא ג"כ לימים אחדים, בכדי לחוג לד', כי מסתמא שניהם לדבר אחד מתכוונים:

והנה אף שהזקנים גלו דעתם בפירוש שבקשתם היא רק לימים אחדים, בכ"ז מצא פרעה מקום לכעוס עליהם, כי החזיקם עי"ז למחרחרי ריב ומדון, ומשביתי מנוחה וסדרים, דבשלמא אם היו מבקשים לפרוק העול לגמרי, אז היו מוכרחים לשלוח למשה שיטעון עבורם, באשר הם בעצמם לא יוכלו לטעון כזה, מפני שהיא מרידה במלכות, ורק משה אשר לא היה כלל במצרים יכול לטעון כזה, אבל אם כונתם רק לילך לשלשה ימים, שאין בזה נגד חקי המדינה, בקשה כזאת הלא יכלו הם בעצמם לבקש, וזמ"ש ויאמר אליהם "מלך מצרים" באשר תשובה הזאת היא להזקנים, דקדק לכתוב מלך מצרים, "למה משה ואהרן" אם טענתכם הוא רק לג' ימים, למה לכם לבקש ממשה, שהוא ילך עבורכם, והלא

גם בעצמכם תוכלו לבקש זאת, ורק "תפריעו את העם ממעשיו" פי' העם המצרי, כאשר יראו שמשה ואהרן יבואו אל המלך, ידמו שמסתמא היא שאלה ובקשה גדולה נגד החק, ובאשר כל העם שואפים לחדשות, ואחד ישאל מחבירו, אם שמע גם הוא איזה דבר חדש, יתבטלו עי"ז ממלאכתם, ולכן כעם עליהם, והשיבם בכעס "לכו לסבלותיכם":

ונרויח לתרץ בזה קושיות המפרשים, איך אמר למשה "לכו לסבלותיכם" הא עליהם לא נגזר השעבוד, ורש"י ז"ל תי' שמעתה נגזר גם עליהם שעבוד, אמנם הקושיא היא רק כפי שחשבו כולם, שגם הטענה השני' של נלכה, טענו משה ואהרן, והזקנים לא טענו מאומה, ולפי"ז גם התשובה הוא למשה ואהרן, מחמת זה שפיר הקשו, הא המה לא היו תחת השעבוד, אבל לדברינו שטענת "נלכה" טענו הזקנים, וגם התשובה של "לכו לסבלותיכם" הוא להם, אין מקום לקושי' הזאת. ויתורץ לנו עוד קושיא אחריתא, שהקשו המפרשים בסוף הפ', כשגזר עליהם פרעה, המה ילכו וקוששו להם תבן, אמר הטעם, כי נרפים אתם נרפים ע"כ אתם אומרים נלכה נזבחה, והקשו הלא לא הם אמרו נלכה נזבחה, רק משה ואהרן, ולפמ"ש טענה הזאת באמת טענו הזקנים: וזאת היא התשובה שהשיב להזקנים, אכן לעומת טענת משה ואהרן, אמר עוד הפעם, ויאמר פרעה, ודקדק בתאר "פרעה" באשר התשובה היתה למשה, ואמר להם, אתם תחשבו, שרשיון לשלשה ימים דבר מצער הוא, לא כן, כי "הן רבים עתה עם הארץ", ואצל עם רב כזה, הפסד מרובה הוא לבטלם גם שלשה ימים, ועוד "השבתם אותם מסבלותם", כלומר גם העבודות והמלאכות שיעשו, המה מלאכות קשות, ועבודה גדולה ששויה הרבה מאד ולכן גם ביטול, שלשה ימים, ג"כ הפסד גדול הוא, ומתורץ כפל של ויאמר שני פעמים, מחמת שהיו בזה שתי תשובות, לטענת הזקנים, ולמשה ואהרן, וזמש"ל בהבנת הכתובים, ובעז"ה מתורצים כל הדקדוקים והקושיות שהקשינו, והכל על מקומו לפי טעמו:

ואחרי שבארתי בארוכה את הפרשה הזאת, ראיתי בזה לבאר סוף הפרשה, ויצו פרעה ביום ההוא את הנוגשים והשוטרים לא תאספון לתת תבן לעם גו' הם ילכו וקוששו תבן ואת מתכונת הלבנים אשר הם עושים תמול שלשום תשימו עליהם גו' כי נרפים הם ע"כ הם צועקים לאמר נלכה נזבחה לאלקינו, ולהלן בפרשה כאשר באו השוטרים לצעוק לפני פרעה, שינה פרעה עוד הפעם את גזירתו לאמר, ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם ותכן לבנים תתנו, וכאשר נתבונן במקראות אלו נמצא הרבה שנויים שראוי להעיר עליהם, בפקודה הראשונה אמר ואת מתכונת גו' "תמול שלשום" ובפקודה השניה לא הזכיר תבות אלו, ולא אמר כ"א ותכן לבנים תתנו, בראשונה, כי נרפים הם, לא הזכיר

מלת "נרפים" כ"א פעם אחת, ולבסוף כי "נרפים אתם נרפים" כפל התיבה הזאת שתי פעמים. בראשונה על כן הם "צועקים" נלכה נזבחה "לאלוקינו" ובשניה אתם "אומרים" נזבחה "לד'", מלבד מה שקשה לאיזה צורך הוצרך כלל לפקודה השניה, עוד יש לדקדק כי בתחלה אמר ויצאו נוגשי העם ושוטריו ואח"כ והנוגשים אצים לאמר גו' השוטרים היכן הם ז ורק אחר פקודה שניה נאמר ויראו שוטרי בנ"י אותם ברע גו' ולא נזכר בזה הנוגשים. ויש בזה עוד דקדוקים רבים למבין:

ולכן אני אומר בזה דבר מושכל בעז"ה, ידוע הוא אשר השוטרים היו מעם ישראל גופא, שוטר אחד על עשרה ישראלים, ועל עשרה שוטרים היה ממונה נוגש אחד מצרי כמבואר במד"ר. ובא הכתוב בזה להודיענו ההבדל הרב בין השוטר הישראלי לנוגש המצרי, אף שגם השוטרים היו מוכרחים למלאות אחרי פקודת המלך וגזירתו בכ"ז הנה מנמוסי המלכים שלא יאריכו הרבה בדברי פקודתם לבאר כל פרט ופרט, ויניחו מקום להשרים שיפרשו כוונתו, וכן היה גם בזה כי פרעה בעצמו בכתב פקודתו נתן מקום שיוכלו לפרשה באיזה פנים, והשוטרים פרשוה כרצונם לטובת ישראל קצת, והנוגשים פרשוה כרצונם למצות בזה עמק הדין על ישראל, וכ"א מהם מצא סיוע לדבריו מפתשגן כתב הפקודה, דהנה הפקודה הזאת היה מקום לפרשה בשני פנים, או שכוונת פרעה היתה זה רק להכביד עליהם העבודה שילכו בעצמם לקושש קש, וככלות השנה לא יחסר מסכום הלבנים, אבל לא הקפיד שיעשו דווקא בכל יום כפי שעור הקצוב ליום, או שנאמר שגם ע"ז הקפיד שבכל יום יעשו כשעור הקצוב, ולא יעבור יום אחד שלא ישלימו את חוקם, והנה אם נאמר כאופן הראשון, אף שבודאי גזירה קשה היתה, כי עתה יוצרכו לבלות זמן הרבה על לקיטת התבן, וא"כ יצטרכו לעשות מתכונת הלבנים בימים מועטים, בכ"ז עוד אפשר לגזירה הזאת להתקיים, כי חסיפו על שעות העבודה וישימו לילות כימים, ומה שהיו עושים בשלשים יום ידחקו א"ע לעשות בעשרים יום, אכן אם נאמר שכוונת פרעה לא היתה על הסך הכולל, שלא יחסר סכום הלבנים, כ"א שהקפיד שיעשו דוקא בכל יום כפי שעור הקצוב, אז א"א בשום אופן למלאות אחרי הפקודה, ונקח לדוגמא הנה על כל אחד היה קצוב לעשות מאה לבנים ביום וזמן העבודה ע"ז, שנים עשר שעות ביום, והנה ביום הראשון שאחר הגזירה נשתהו בלקיטת התבן כשתי שעות, באשר התבן הי' עוד סמוך להם, ויכלו ללקוט ממקומות הסמוכים, ולא נשאר לפניהם כ"א לעבוד עשר שעות, ובכ"ז יכולים למלאות הפקודה כי יוסיפו משלהם עוד שתי שעות, ולמחר אחרי שכבר נלקט התבן ממקום הסמוך יוכרחו לילך למרחק קצת ללקוט התבן, ואם יעברו עוד איזה ימים, ולא ישאר עוד תבן במקומות הסמוכים,

ויוכרחו לילך למקום רחוק ממש, אשר שעת ההלוך יהיה יותר מיום או יומים ועוד אפשר איזה ימים, עליהם להתמהמה בדרך עד שיגיעו למקום התבן, וא"כ איך אפשר להם לעשות בימים הללו הלבנים, הא תינח אם כונת פרעה לא היתה כ"א על סך הכל של הלבנים שבכלות השנה או החדש לא יחסר הסכום, היו מתרחקים לילך ולקבץ התבן מקודם, והיו מתמהמהים ע"ז איזה ימים או שבועות, ואח"כ ישובו למקומותיהם הקבועים ללבון הלבנים, והיו ממלאים ימים אלו במשך ימי העבודה, אכן שיעשו סכומם הקצוב בכל יום זה אי אפשר בשום פנים:

והנה בלשון הפקודה היה מקום לפרש כשני הפנים הנ"ל, דאם פרעה לא הקפיד כ"א על כללות הסכום לא היה לו לומר כ"א בלשון כזה, "ותכן לבנים תתנו" ואמנם ממה שהוסיף בלשונו לאמר, אשר הם עושים "תמול שלשום" משמע שהקפיד גם על כל יום, פי' כמו שעשיתם תמול שלשום תשימו גם היום, ואכן אכתי יש מקום לומר להיפך, דאם הקפידא היתה דוקא על כל יום ולא על סכום הלבנים, היה לו לומר בפירוש בלשון הזה, לא תגרעו מלבניכם דבר יום "ביומו" כיון שזה עיקר הקפידא, ומדלא אמר כן מכלל שלא הקפיד על היום, רק על סכום הלבנים, ובמתכוון אמר לשון כזה שיש לפרשו בשני פנים, באשר לא נאה לפני מושל ארץ לגזור גזירה כזאת שאין הצבור יכולים לקיימם בשום אופן, להכי לא אמר מפורש דבר יום ביומו, ורק הטיל ארס בכתב הפקודה, ובטוח היה אשר הנוגשים עושי דברו יפרשוה באופן היותר קשה ועליו לא יהיה שום תלונה, ובזה יבוארו הכתובים דמיד אחר שנגזרה הגזירה יצאו נוגשי העם והשוטרים לבשר להם הבשורה, ואמרו בזה הלשון, אתם קחו לכם תבן כי אין נגרע מעבודתכם דבר, ולא הזכירו כלל שהקפידא היתה דוקא לכל יום, ובזה הוסיפו הנוגשים להרשיע, כי אם היו אומרים להם מיד שכן היא כונת פרעה לעשות דבר יום ביומו לא היו מתרחקים הרבה לילך למקום רחוק לקושש הקש, והיו לוקטים בסמוך להם, ולכה"פ הימים הראשונים לא היו צריכים להיות נלקים, ולכן במתכוון הסתירו מהם הכונה, ואמרו להם סתם שאין נגרע דבר מעבודתם, ובאשר חשבו לבטח, שלא יקפיד כ"א על כלל הסכום ומשו"ה "ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקשש קש" כ"א מהם פנה לו למקום אחר, כי אם יהיו כולם במקום אחד קשה יהיה לקבץ שעור הקש הנצרך להם, ואמנם השוטרים נשארו כעת על מקומם, בלי עבודה כלל, כי אחרי שבעצמם לא יעשו הלבנים, רק פקודתם היתה להשגיח על עושי הלבנים, ועד שיבואו העם עם הקש ויתחילו ללבון הלבנים, נשארו הם במנוחה בלי עבודה כלל, וכיון שראו הנוגשים אשר העם נפוצו והלכו למרחוק, אז "והנוגשים אצים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו" שפירשו כונת פרעה שהקפידא הוא דוקא לעשות

דבר יום ביומו, ובאשר שהעם בעצמו לא היו כאן, רק השוטרים בלבד, להכי "ויכו שוטרי בנ"י" ואף שהשוטרים טענו כי אין להם שום חטא ועון, באשר בפתשגן הפקודה לא נזכר כלל "דבר יום ביומו" ובודאי לא היתה הכונה כ"א שלא יחסר מסכום הלבנים וזה יקיימו אח"כ, אכן הנוגשים הראום מקום בפתשגן הפקודה, שהכונה הוא כדבריהם וזה שאמרו "מדוע לא כליתם חקכם ללבון כתמול שלשום גם תמול גם היום", ומלשון זה מוכת דהקפידא הוא דוקא על כל יום בפני עצמו, דאל"כ למה לו להזכיר כתמול שלשום ולא הול"ל כ"א ותכן לבנים תתנו, אכן השוטרים חשבו לבטח כי הנוגשים גילו בזה פנים שלא כהלכה בכוונת הפקודה, ופרעה עצמו לא נתכוון לזה, ולכן "ויבאו שוטרי בנ"י ויצעקו אל פרעה" באו בקובלנא לפניו על הנוגשים, אשר יכו להשוטרים שהמה ערבים בעד המלאכה, "תבן אין נתן לעבדיך" פי' עיקר כוונתך הוא שלא ניתן להם התבן, וא"כ אם אנחנו מצדנו מקיימים גזרת פקודתך, ואין אנו נותנין להם התבן הרי אנו מקיימים פקודתך, ומדוע "ולבנים אומרים לנו עשו" פי' לנו השוטרים מדוע יבקשו מאתנו שנמלא החסרון מפני שאנו ערבים, הלא מקיימים אנו גזרתך, ואלא וודאי שמה שאנחנו מוכים, הוא "וחטאת עמך" פי' רק הנוגשים הם האשמים בזה, ומדעתם יעשו כן, ואין אתה אשם בזה, והנה פרעה הרשע אשר בקרב לבבו היה לו נחת רוח מזה שהנוגשים יפרשו הכוונה לצד הרע, ורק רצונו היה להשתיק השוטרים שלא יוסיפו עוד לקטרג ולערער ע"ז, ולכן אמר להם, הן אמת שכוונת הפקודה יוכל להיות שקפידתי הוא רק על סכום הלבנים, ולא על כל יום, אלא דאם כן מוכרח אנכי לשנות סדר הנהגת השוטרים, ושלא יהיו עוד שוטרים מבני ישראל, רק כל עם ישראל ילכו כולם לעבודה בלי הבדל, והשוטרים יהיו ג"כ מן המצריים, והסביר להם טעם הדבר, דעיקר גזרת פקודתי על מניעת התבן, אין כוונתי להכביד עליהם מחמת זדון הלב, רק מחמת שראיתי כי נרפים הם במלאכתם ועי"ז ישעו בדברי שקר לבקש לילך לזבוח לאלוקיהם, ועי"ז הוכרחתי למנוע מהם נתינת התבן בכדי להכביד העבודה עליהם, ומצד האחד אמנם תקנתי כי כל העם כולו מחמת הכבדת העבודה בלקיטת התבן לא יוסיפו עוד לשעות בדברי שקר, אבל לכם השוטרים היתה הגזירה עוד לקולא גדולה כי מקודם בעת נתינת התבן, היתה עבודת הלבנים ג"כ בכל יום, והוצרכתם לכה"פ לבלות איזה שעות בכל יום להשגיח על עושי עבודה, שלא יתרפו במלאכתם, אכן עתה אשר העם יפוצו בכל הארץ ללקוט קש, ועד שיבואו הנה עם הקש, אין שום עבודת הלבנים, ואתם בטלים לגמרי באותן הימים, וממילא שלפניכם השוטרים היתה גזרת התבן טובה גדולה, ובאשר שגם אתם מבני ישראל, יוכל להתגבר גם בכם החשק והרצון לילך ולזבוח לד', וזה שאמר "כי נרפים אתם נרפים" פי' אתם

השוטרים לבד שעד עתה הייתם נרפים, הן עתה הקלתי לכם ביותר ע"כ "אתם אומרים נלכה נזבחה לד'", ושינה בזה הלשון לומר אומרים במקום "צועקים", ו"לד'" במקום "אלוקינו" שאמר מקודם, באשר שהישראלים שרצו לילך ולזבות, הוא מחמת שחשבו שהעבודה קשה עליהם מאוד, ולכן רצו לילך ולהתפלל לד' להקל העבודה, ושפיר יונח ע"ז לשון "צועק" וגם "אלקים" שהוא מתייחס למדת הדין, אבל השוטרים אשר לפניהם היתה הגזירה לטובה, ואם הם ילכו לזבוח, ילכו להקריב קרבן תודה על אשר ריחם ה' עליהם להצילם מקושי העבודה, ולכן אמר אתם "אומרים" וגם לשון "ה'" שהוא מדת הרחמים, ואחרי שהסביר להם טעם הדבר, שאם לא אדקדק על שעור עבודת יום ביומו א"א לי עוד להחזיק שוטרים מבנ"י אמר להם "ועתה לכו עבדו" פי' ועתה שתרצו לעורר אותי לתת פקודה גלויה שהקפידא הוא רק על סכום הלבנים הכולל ולא לעבודת יום יום דווקא, לכו עבדו, פי' גם אתם השוטרים מוכרחים לילך לעבודה, ואי אפשר עוד להחזיק שוטרים ממונים מבנ"י, רק שכולם יתעסקו בעבודה, ואז "ותבן לא ינתן ותכן לבנים תתנו" פי' אז באמת לא אקפיד כ"א על סך הלבנים, אבל כ"ז שיש שוטרים מבני ישראל לא אוכל לעשות כן מטעם האמור, כי במשך אשר יקוששו הקש בטלים השוטרים לגמרי וא"כ לא תקנתי מאומה בגזירתי, שגם הם ירצו לילך לזבוח, וכאשר ראו השוטרים, שבטענתם שרצו להיטיב עם העם, כלתה הרעה עליהם, בחרו יותר לשתוק ולהסכים בפירוש פתשגן הפקודה כפי רצון הנוגשים שהקפידא הוא דווקא על כל יום בפני עצמו, וזמ"ש "ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע", פי' שעד עתה היו השוטרים מתאמצים לפרש הפקודה לצד הטוב, אכן עתה הוכרחו גם הם להסכים לצד הרע ולומר "לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו" באשר הרעה נוגע גם להם, אכן כ"ז שלא היה נוגע לעצמם ולבשרם, התאמצו לפרש הפקודה לצד הטוב וזמש"ל בעז"ה:

מצח אהרן - דרוש ב

לשבת הגדול:

ויאמר ה' אל משה והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליך ד' ויאמר אליו ה' מזה בידך ויאמר מטה, ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה ויחי לנחש וינס משה מפניו. ויאמר ה' אל משה שלך ירך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו למען יאמינו כי נראה אליך ד'. ויאמר הבא ידך אל חיקך ויבא ידו אל חיקו והנה מצורעת כשלג ויאמר השב ידך אל חיקך גו' ויוצאה מחיקו והנה שבה כבשרו (שמות ד'). ובמס' (שבת דצ"ז) אמר ר"ל החושד בכשרים לוקה בגופו, דכתיב והן לא

יאמינו, וגליא קמי קוב"ה דמהימני ישראל, א"ל הם מאמינים בני מאמינים ואתה אין סופך להאמין, וכן אמרו במדרש, הוא תפס אומנות שר נחש לפיכך נלקה בנחש ע"כ:
הדקדוקים בזה: א) הלא הקב"ה הקפיד על מרע"ה, במה שחשד אותם שלא יאמינו, וגם הענישו על זה, א"כ לאיזה צורך צוה ה' בעצמו אח"כ לעשות מופתים לפניהם, כיון שגלוי לפניו דבוודאי מהימני א"כ מופתים למה?: ב) הן הקב"ה אמר למשה, שלך ידך "ואחז בזנבו" והאיך עשה משה, וישלח ידו ויחזק בו", והכי הול"ל "ויאחז בזנבו" כמו שנצטוה, ומדוע שנה?: ג) בתחלה כתיב, מזה "בידך", ואח"כ, ויהי למטה "בכפו" ולא אמר בידו, ד) באמת קשה על מרע"ה, איך חשב כזאת על ישראל גוי קדוש שלא יאמינו: ולכן נ"ל, דבאמת עיקר המופתים לא באו למטרה הזאת לנטוע האמונה בלבם, כי לא הוצרכו לזה, ובלא שום אות ומופת היו ג"כ מאמינים, ובשגם כי מסורה היה בידם מיוסף הצדיק, שכל גואל שיאמר להם פקידה כפולה הוא הגואל האמיתי, רק עיקר המופתים לא הוצרכו כ"א לפני משה בעצמו, ולא לחזקו לאמונה כי אם לתרץ לו קושיותיו, כי כאשר אמר הקב"ה שילך בשליחותו לגאול את ישראל, היו לו טענות כנגדו, אשר מחמתם לא הבין באיזה אופן יוכל כעת לגאלם, וה' היודע כוונתו, רמז לו ע"י מופתים אלו שאין ממש בטענותיו, וג' טענות היו למשה בענין הגאולה, וכנגדם באו ג' מופתים לסתור טענותיו:
טענה ראשונה, יבואר לנו בהקדם הכתובים (שמות ב') וירא איש מצרי מכה גו' ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך, כל משכיל ישתומם על מרע"ה הלא לבעל נפש יקרה כמוהו ראוי הי' להקטין החטא, והוא עוד הגדיל החטא יותר ממה שהוא, דהא באמת לא הכהו, רק היו מריבים ונצים, ולא הול"ל כ"א למה "תריב" את רעך ומה זה אמר, למה "תכה" רעך? ולהלן ויאמר מי שמך גו' הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי, איך עלה על דעת אותו האיש לחשוד את משה בזה, שיהרוג אותו כאשר הרג המצרי, הלא עוונותיהם אינן שוות, דעון המצרי היה, שהכה לישראל ורצה להרגו, לכן בדין הרגו כדין רודף אחר חבירו להרגו, אבל כאן לא היה כ"א עון מחלוקת, א"כ איך יהרגהו וכי חשיד היה מרע"ה בעיניו למיעבד דינא בלא דיינא חלילה אתמהה ולהלן, ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר, ובמדרש ז"ל: ויירא משה, שראה דלטוריא שיש בישראל, והיה עומד ומשתומם מפני מה נשתעבדו ישראל יותר משאר אומות כיון שראה לה"ר שיש בתוכן אמר אכן נודע הדבר, ג"ז תמוה, דמזה שגלה לפרעה, שמשה הרג את המצרי אין כ"כ ראיה שיש ביניהם לה"ר, דרק מפני שנתירא שמשה יהרוג אותו גלה הדבר לפרעה כדי שלא יוסיף לעשות עוד דברים כאלו

אף שג"ז אסור, בכ"ז מזה המעשה לא נוכל עוד לשפוט שהמה בעלי לה"ר בכל דבר שאינו נוגע לנפשם:

אמנם באור הכתובים י"ל עפ"י מה דאמרו חז"ל (ערכין ט"ז) תדבר"י המספר לה"ר חמור משלש עבירות שבתורה, ע"ז, ג"ע, שפ"ד, הטעם שהחמירו כ"כ בעון לה"ר, כי העיקר הגדול המגדיל את העבירה, אם העובר אותה לא ידע בנפשו שעבר עבירה, וזה גרוע הרבה מאם עשה עבירה חמורה, שהיא גלויה ומפורסמת לכל, וגם הוא גם אחרים ידעו שעבר עבירה חמורה, כי אז יוכלו אחרים להוכיח אולתו על פניו, או הוא בעצמו יחרט ויבוש ויכלם באשמתו, וכמאמרם, רשעים מלאים חרטות, ועי"ז לא ישתרש בחטא, ולא ימות בעוונו, לא כן אם גם מעיניו נסתרה העבירה, ויחשוב שלא חטא כלל, שאז לא ישוב מדרכו הרעה לעולם, וכמא"ה (ירמיה ב') הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי, ומה ימתק לנו דברי האפק"י בפסוק (איכה א') חטא חטאה ירושלים ע"כ לנדה היתה כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה גם היא נאנחה ותשב אחור, המקונן אמר, שימים הראשונים בחורבן בית ראשון, היו טובים מאלה, כי בחורבן בית ראשון "חטא חטאה ירושלים", כלומר כל אחד ראה ויוכיח כי חטא וגם אחרים ראו חטאתם, וע"כ, לנדה היתה, כלו' רק כנדה השבה לימי טהרתה, מפני שכל מכבדיה הזילוה, דהיינו הנביאים אוהביה ומכבדיה, גלו אזנה למוסר ויכלימוה כי תבוש במעשיה, ואמר הטעם, כי ראו ערותה, ולכן ידעו על מה להוכיחה, ועוד, גם היא נאנחה ותשב אחור, שנתעוררו רגשי לבה למוסר, ועי"ז עשתה תשובה, ושבה מדרכה הרעה, וראשונים שנתגלה עונם, שעשו עבירות גלויות לכל, משו"ה נתגלה גם קיצם, אכן כעת טומאתה בשוליה, פי' במקום בלתי מגולה, לא זכרה אחריתה, כי אין מי שיעוררם לתשובה, משו"ה ותרד פלאים, ואחרונים כיון שלא נתגלה עוונם, לא נתגלה גם קיצם. הכלל הוא, מי הוא שיכול להנצל מן העבירה, רק זה האיש היודע חומר העוון, אבל מי שלא יחזיק הדבר לעבירה, רחוק היא מתשובה מעבירה הזאת, כי איזה סבה ימנענו מעשות אותה, אחרי שלא יחזיק זאת לעבירה, ומשו"ה ג"כ החמירו בעוון לה"ר, מחמת שהוא מן העבירות שאדם דש אותן בעקבו תמיד, ואין אדם נצול מהם בכל יום, לכן החמירו בחומר אסורו, שאפשר עי"ז יתרגש האדם וימנע מהעון המר:

ומזה האות הוכיח ג"כ משה, שהרבה לה"ר ודלטוריא נמצא ביניהם, דהנה אחז"ל (ערכין שם) אר"ח מות וחיים ביד לשון, וכי יש יד ללשון, אלא מה יד ממית אף הלשון ממית אי מה יד אינו ממית אלא בסמוך אף לשון כו' ת"ל חץ שחוט לשונם, אי מה חץ אינו אלא עד ארבעים אמה אף לשון כו' ת"ל שתו בשמים פיהם גו' ע"כ, הרי כי רבה

רעת רציחת הלשון יותר מרציחה ביד ממש, וארז"ל שם, לשון תליתא, דקטיל תלתא, למספרו, למקבלו, ולאומרו, וא"כ כיון שלה"ר ג"כ הורגת, ועוד יותר מחרב, לכן כשיצא משה וראה ששני אנשים עברים נצים ומחזיקים במחלוקת ובוודאי הרבה לה"ר נפל במחלוקתם, דידוע מה שכתבו ספרי המוסר, דלה"ר הוא רק ענף מן המחלוקת, וכולהו איתנהו במחלוקת, וכאשר רצה מרע"ה להוכיחם על חומר איסור לה"ר, אמר לרשע, למה "תכה" רעך, כלומר אל תדמה בנפשך שאין אתה עושה לו שום רע במה שתדבר עליו בלשונך, וכדרך כל מספרי לה"ר שחושבים כן, לא כן הוא רק אתה הורג ממש, דלה"ר הוא עוד גרוע ביותר מהריגת החרב, וכאשר שמע העברי שמשה יחזיק חטא של לה"ר כהורג בחרב, וא"כ הרי עונו שוה ודומה ממש לעון המצרי שרצה להרוג נפש מישראל ולכן נתירא פן יהרוג אותו ג"כ כאשר הרג את המצרי, לזה אמר, הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי, כיון שבעיניך נחשב חטא הזה ממש כשפ"ד, ואז אמר משה, אכן נודע הדבר, שלה"ר ודלטוריא יש ביניהם, כי מחמת שהיה בעיניו לפלא על מרע"ה שהשוה עון לה"ר לשפ"ד ונראה מזה, אשר המה לא יחזיקו זה לחטא חמור כ"כ, א"כ אין מופת גדול מזה, שבוודאי מלאים הם מעוון הזה כי מה ימנעם מעשותו אם לא ידעו כלל מחומר העוון ומשו"ה נשתעבדו יותר משאר האומות כדברי המדרש, וא"כ באשר משה הכירם לבעלי לה"ר וחשב בנפשו אשר וודאי לא עשו תשובה ע"ז בהיותם במצרים, כי אדרבה הלא במצרים הוסיפו בטומאתם, ונכנסו למ"ט שערי טומאה, ולכן כאשר אמר לו הקב"ה שילך לגאלם, היה קשה לו מאוד באיזה זכות יוכל לגאלם, באשר החטא שגורם השעבוד עודנו עומד בתקפו: ואף שהקב"ה אמר למשה, שהוא גואלם על שם העתיד, כמ"ש במדרש (שמות רבה פ"ג) ע"פ וכי אוציא את בנ"י, מה זכות יש בידם, א"ל הקב"ה, בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים, ואני גואלם על העתיד ע"כ, וא"כ גם חטא של לה"ר יתקנו אז, ומדוע היה קשה למשה על חטא לה"ר יותר משאר עבירות? אכן באמת אף שמשה ידע אשר בסוף ישובו על כל העבירות שעשו עד הנה, אמנם על החטא הזה של לה"ר, היה מתייאש משה, ולא האמין שישובו ויתקנוהו גם לבסוף מחמת שלפי אופן ומצב חטאתם שחטאו בחטא הזה, קשה היה מאוד להאמין שיעשו תשובה עליו וכמו שנבאר, דהנה יש שני מיני עבירות, יש עבירה שהיא באה מפאת החמר כגון עבירות שנפשו של אדם מחמדתן מאוד, ויצרו הרע בוער בקרבו למלאות תאותו, וקשה מאוד לפניו להתגבר על יצרו ולפרוש מן החטא, ובאם יכשל אדם במצודת עבירה כזאת, יש תקוה שיעשה תשובה ויתחרט אח"כ על העבירה שעשה באשר גם מתחלה לא עשה זאת מפאת בחירתו ברע, ועל כגון זה ארז"ל, רשעים

מלאין חרטות, כי לכתחלה היה קשה לו לפרוש מן העבירה, ואח"כ כאשר מלא תאותו, ונחלש כח התאוה והתשוקה, ונתקררה רתיחת דמו, יתחרט ויעשה תשובה, אמנם יש עוד סוג עבירה, אשר אין הנפש מחמדתה, ולפעמים עוד להיפך, כי הטבע תתנגד לה, ואין שום סבה ותאווה שיחמוד אותה, ובכ"ז יעשה אותה, אין זה כ"א רוע לבב, אשר מדעתו ימאס בטוב ויבחר ברע, ועל עבירה מסוג זה, רחוק הדבר שיתחרט אח"כ ויעשה תשובה, כיון שגם מתחלה רק מעצמו בחר לעשותה בלי שום סבה המכרחת אותו לזה, וא"כ וודאי שגם בסוף לא יתחרט כי בתחלה מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר, ומזה הטעם ג"כ ארז"ל (פסחים קי"ג) שלשה הקב"ה שונאן דל גאה עשיר מכחש, זקן מנאף, כי אף אם באמת, הלאו דולא תשקרו איש בעמיתו נאמר אפילו על עני שבעניים, וגם הוא מוזהר עליו, מ"מ אל תבוז לעני כי ישקר ויכחש במסחרו, באשר גם הוא ידע חומר העוון, ולא מרצונו הטוב יעשה זאת רק ההכרח יכריחהו לזה, כי מה יעשה אשר בני ביתו צועקים ללחם ואין, וכמ"ש החכם (משלי ו') לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב ואח"כ וודאי שיתחרט ע"ז, אבל עשיר שהוא מכחש, אשר שום סבה חיצונה לא תכריח אותו לזה, ומעצמו יבחר ברע, אות הוא על קלות דעתו, שקל בעיניו לעבור על צווי ית' בלי שום הכרח, משו"ה שנוא הוא בעיני ה', וכן גבי לאו דלא תנאף, אף שהוא נאמר על כל סוגי האנשים, זקן ובחור בשוה, מ"מ איש אשר בבחרותו נפל ברשת אשה זונה חלילה מחמת גודל רתיחת דמו, נוכל עוד לקוות כי החטא הזה לא יתמיד אצלו, וכמו שהילדות והשחרות הולכות וחסרות תמיד, כן לעומתן תחלשנה התאוות והתשוקות, כי בסור הסבה יסור המסובב, אבל "זקן מנאף" כיון שהתשוקה ורתיחת דמו חלף עבר, ואין זה כ"א מרוע לבבו יעשה הרע. וכן גבי דל גאה, הטבע תחייב ההיפך כי תחנונים ידבר רש. וגאוה זו מה טיבה לכריסו וכיסו הרקים? וכיון שאלו העבירות לאנשים כאלו, אינן באות מצד התגברות היצר ומצד הטבע, כי אדרבה הטבע תחייב ההיפך לכן שנואים הם בעיני ד', באשר אין תקוה עוד שישובו מדרכיהם הרעים, ומזה הטעם ג"כ מי שאוכל חלב נקרא "מומר" אבל האוכל יתוש או פרעוש אי לאו טעמא דניחא לי' למטעם טעמא דאיסורא היה נקרא "מין" שהוא גרוע יותר ממומר (הוריות י"א) מחמת שהיתוש אין הנפש מחמדתו, ועוד להיפך הנפש משקצת, כי שקוץ גדול הוא למי שאוכלו ועובר על בל תשקצו כמבואר (בשו"ע יו"ד סי' ק"ד) והאוכלו הוא רק להכעיס את ד', ולכן נקרא "מין" שהוא אדוק יותר, באשר אין תקוה עוד לתשובה: ובזה פירשתי כוונת המ"ר (פ' וישב) על פסוק ויבא יוסף את דבתם רעה, ר"מ אומר חשודין הן בניך על אבר מן החי, ומאין למד זאת ר"מ ואמרתי שלכאורה מיותר מלת "רעה" דהא מלת "דבה"

נופל בכ"מ על לה"ר, כמ"ש מוציא דבה הוא כסיל, וא"כ איזו דבה טובה היא שהוצרך לומר דבתם "רעה". ומזה למד ר"מ דרשתו, דהנה אם יוסף היה מספר לאביו, שראה את אחיו נכשלים באיזה עבירה הבאה מפאת תאוות היצר והנפש מחמדתה, לא היה הדבה הזאת כ"כ רעה בעיני יעקב אביהם, כי האדם אשר יסודו מעפר, נכשל לפעמים ברשת היצה"ר, שאינו יכול להתגבר עליו בעת מעשה, והיה יעקב בטוח שבוודאי אח"כ יעשו תשובה ויתחרטו, וכמ"ש רז"ל (ברכות י"ט) (וז"ל הש"ס שם אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה שמא ס"ד אלא ודאי עשה תשובה, ויש להבין וכי מאי קשה להש"ס אי אמרינן "שמא" עשה תשובה, אטו אי אפשר להיות שלא יעשה תשובה? ונ"ל דקושיית הש"ס בזה לא קאי על עשיית התשובה, דע"ז ודאי היה שייך לומר גם לשון "שמא", אלא הקושיא קאי על איסור ההרהור אחריו, דאם לא היה עשיית התשובה כ"א בגדר ספק, היו מותרים מספק דהא יש לו חזקת חוטא, כיון דכבר חטא, והחיוב היה ודאי, והתשובה הוא כעין פרעון על החטא וא"כ הוי כאיני יודע אם פרעתיך, חשבינן אותו לודאי לא פרע מחמת חזקת חיוב דמעיקרא, דאין ספק פרעון מוציא מידי ודאי חיוב, וה"נ כיון דחטא ודאי והתשובה רק ספק עלינו לחשבו כאילו ודאי לא עשה תשובה, וזה כונת קושיית הש"ס איך אמר שאסור להרהר אחריו שמא עשה תשובה "שמא ס"ד" פי' איך ס"ד דמשום שמא עשה תשובה יהא אסור להרהר, הא עלינו להחזיקו לודאי חוטא ומשני ודאי עשה תשובה ומש"ה אסור להרהר אחריו), שוודאי עשה תשובה, כי לכתחלה קשה הי' לו לפרוש ואח"כ כאשר בטלה התאוה יתחרט, ודבה כזאת לא היה רעה בעיני יעקב, ומחמת שכתב "דבתם רעה" למד ר"מ, שחשודין הם על אבר מן החי, ולאכול דבר מן החי, וודאי אין שום תאווה לזה, כי אדרבה עוד שקוץ גדול הוא, וגם עובר משום בל תשקצו כמ"ש (שבת דף צ'.) (אף שהתוס' שם ד"ה דלא, כתבו שדווקא לאכול דבר חי עובר על בל תשקצו, אבל לחתוך אבר מן החי אין בו משום ב"ת, מ"מ מי יימר דהדבה היתה רק על אבר, נוכל לומר שהלשין עליהם שאוכלים דברים חיים, ומ"ש חשודין בניך על אבר מן החי הוא שם העוון שנכשלים, כי שם העוון נקרא, אבר מן החי) וכיון דשקוץ יש בזה, ומ"מ עשו זאת, אות הוא על רוע בחירתם, אשר עושים רק להכעיס, ואין תקוה להשיבה, באשר גם מתחלה לא עשו זאת מחמת התגברות היצר, כי עוד שקוץ יש בזה, ואף לאדם שלא יקוץ בזה, מ"מ תאוה וחמדה וודאי אין לעוון כזה, כי מה היה איכפת להם אם אכלו בשר שחוטות, ומשו"ה קורא אותה הכתוב דבה "רעה" מפני שקשה התשובה לעוון כזה:

והנה החטא של לשה"ר, אשר נכשלו בימי משה היה ג"כ חטא כזה, אשר סבה ותשוקה טבעית לא גרמה לזה, ואדרבה לפי טבע האנושי היה גורם ההיפך, וניחזי אנן, אם ראובן עשה הרבה רעות לשמעון, אף שלפי חוקי תוה"ק, אסור לשמעון להתנקם ממנו ולנטור את השנאה לעת מצוא לשלם לו כדי רשעתו, בכ"ז אם שמעון לא יוכל להתגבר על יצרו הבוער בקרבו להשיב לראובן גמולו בראשו, ולגרום לו רעה תחת רעתו, לא תגדל בעינינו האשמה כ"כ כי ידענו כי בערה בו אש עברתו השמורה בלבבו, ולא יכול להתאפק לכבוש יצרו שלא לנקום ממנו, וזוהי עבירה אשר טבע האדם מצד שהוא אדם ומורכב מיסודות תחייב לזה, אמנם בלשה"ר שחטאו אז נגד משה היה להיפך, כי מרע"ה מעודו לא עשה שום רע לאחד מישראל חלילה, ורק כמה וכמה טובות גדולות ונפלאות עשה עמהם, כי אף שהוא נתגדל בבית פרעה, והיה נחשב לאחד מזרע המלוכה, מ"מ יצא בכבודו ובעצמו השדה אל אחיו האמיתים לראות מה המה עושים "וירא בסבלתם" שהיה נותן כתפו לכל אחד לעזרם כמ"ש במ"ר פ' שמות, ואח"כ כאשר ראה, איש מצרי מכה איש עברי, שם נפשו בכפו להעמיד עצמו במקום סכנה גדולה והרג את המצרי, בכדי להציל העברי מידו, א"כ מצד הטבע לא היה שום מקום, שיהיה בלבותם איזה קנאה או שנאה עליו, ואדרבה לפי מזגי האדם ראוי היה הדבר שלא יהיו כפויי טובה, ויכירו טובותיו הגדולות שעשה עמהם, ויהיו עליו לסתרה, ובכ"ז אחרי כל הטובות הנוראות שעשה עמהם, מה עשו המה? הלשינו עליו לפרעה, וגלו הדבר שהרג את המצרי ורצו למוסרו למלכות ולקפח חייו, עד שהוכרח לברוח משם, זה היה מופת חותך למשה על רוע לבבם, משו"ה נתיאש משה וחשב בלבבי שבוודאי חטא זה של לשה"ר, לא יתקנו עוד לעולם, באשר גם מתחלה לא עשו זאת מפאת חמדת היצר, רק מרוע הלב, וא"כ גם אח"כ לא ישובו, ובשגם אשר התשובה צריכה להיות כפי ערך החטא, וכמו שהחטא היה בדבר שאין הטבע מחייב להכשל בו, לעומת זה צריכה התשובה להיות בהיפך, אשר אפי' בלה"ר כזה שמצד הטבע קשה מאוד לפרוש מן העוון, ובכ"ז יתגברו ויפרשו, ועל תשובה מעולה כזאת, לא היה בלב משה שום תקוה עליהם, וא"כ הקושיא במקומה, באיזה זכות יגאלו, באשר לא תקנו עוד החטא שגרם השעבוד, זהו טענה ראשונה שנתקשה משה בגאולתן:

הטענה הפניה לסרוב משה, כי בדעתו חשב אשר המה וודאי לא נתחרטו על גודל המרידה שמרדו כנגדו, כי אלו היו מתחרטים ע"ז, הלא מאז שמרדו כנגדו עד עתה, חלף עבר משך ששים שנה, כי אח"כ מלך בכוש ארבעים שנה, ואח"כ בא למדין ונשא צפורה והוליד בניו ובכל משך הרב הזה, היה יכולת בידם, לילך לפייס את משה ולבקש

ממנו מחילה, ובאשר הם לא עשו כן, ולא הראו שום אות וסימן חרטה, מזה שפט משה אשר באמת לא יתחרטו כלל על העבר, ועוד ידם נטויה לעשות בעדו רע אם יהיה בידם, וא"כ היה קשה לו, נהי שמצד עצמם ראוים המה לגאולה, בכ"ז האיך יהיה הוא השליח בדבר, ואיך ילך למצרים, הלא תיכף כאשר העברים יראוהו, יתפשוהו בכף למסרו ליד פרעה ויאמרו הנה זהו הבורח שאתה מבקש, ואף אי נימא שמחמת זה החשש לא היה צריך לפחוד, והיה לו לבטוח בד' אשר מסתמא יהיה בעזרו להצילו מכף פרעה, כאשר באמת כן היה לבסוף, מ"מ היה למשה טענה חזקה באיזה אופן יהיה הוא השליח כי אחרי אשר הכירם לאנשים כפויי טובה כאלו, ובעד כל החסדים הנוראים שעשה עמהן, הלשינו עליו למלכות ורצו לקפח פתיל חייתו, א"כ מי יוכל לדור עם נחשים בכפיפה אחת, ואיזה תועלת תצמח אף אם יצליח לגאלם, הן הכוונה היתה שיגאלם ממצרים ויקח משרתם על שכמו, לנהל אותם על מבועי התורה והיראה, ואיך יוכל להיות זה והלא בוודאי ימצאו עוד הפעם איזה תואנה במה להתנפל עליו ולטורדו מן העולם, וכמו שראה זאת בעליל מפעם הראשון, שאו היו משועבדים ונכנעים תחת יד מלך קשה ואומה קשה, והוא היה לפניהם כמלאך מושיע בעת צרתם, ובכ"ז כאשר התחיל להוכיח לרשע אוולתו על פניו ואמר לו למה תכה" לא הכיר טובתו ורצה למסרו למלכות, על אחת כו"כ אם יגאלם לחרות ויהיו בני חורין בלא שום שעבוד עול מלכיות, ואז יהיו בגדר וישמן ישרון ויבעט שלא יוכל להוכיחם כלל על שום דבר, וא"כ איך יוכל להיות הוא השליח בדבר ולקבל משרתם על שכמו, לנהל אותם תחת שבט מרעיתו, ואלו שתי הטענות מפורשות במ"ר (שמות פ"ג) ע"פ מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בנ"י ממצרים, אמר לפניו רבש"ע איך אני יכול לכנס למקום הורגי נפשית כו', וכי אוציא גו' מה זכות בידם שאוכל לגאלם ע"כ, הרי להדיא דשתי טענות אלו מנעוהו מזה. א) איך הוא יכול להיות השליח. ב) מה זכות בידם וכמ"ש:

ומפני שני טענות אלו, סרב משה בשליחותו, אכן מחמת שמשה לגודל צדקתו, לא רצה לקטרג הרבה על ישראל, ולומר לפני הקב"ה באריכות את גודל רשעתם בחטא לה"ר, באופן מבהיל כזה, אשר נגד הטבע הוא, וגודל כפיית הטובה, והמרידה שמרדו כנגדו, ואשר מחמת זה ייירא לקבל משרתם, ולכן השכיל מרע"ה לומר זאת בדרך סתום וברמיזה, וד' יבין כוונתו, והוא דחז"ל אמרו (ירושלמי פאה פ"א) אשר מותר לספר לה"ר על בעלי מחלוקת ולה"ר, ולזה נוכל לומר כי גם משה ידע בעצמו, שישראל וודאי יאמינו, כי במדה הזאת מצוינים הם בתאר "מאמינים בני מאמינים", ובאם יאמר עליהם שהם לא יאמינו, מוציא דבה הוא וחושד בכשרים, ולה"ר גמורה היא, בכ"ז באשר לדעתו היו

עדיין בעלי מחלוקת ולה"ר, ומותר לדבר לה"ר עליהם, לכן במכוון דבר עליהם לה"ר, לרמז להקב"ה שיחזיק אותם לבעלי לה"ר, כי באשר זה יהיה לפלא על מרע"ה, איך ידבר סרה ולה"ר על כלל ישראל, ומסתמא יחזיק אותם לבעלי לה"ר, וממילא יבין כוונת סרובו, כי באשר מושחתים המה בחטא הזה, איך יוכל להיות הוא השליח, וגם באיזה זכות יכול לגאלם וכנ"ל:

ועוד היה חושש משה, אשר הקושיות אלו אפשר שיפלו גם בלבות בני ישראל, ומחמת זה קשה יהיה גם להם להאמין לו, באשר המה ידעו בעצמם ג"כ שמושחתים בחטא הזה שגורם השעבוד ומה גם אשר הגאולה תהיה ע"י אמצעי כזה, אשר שונאים המה זה לזה, והיתכן שלא מצא הקב"ה אמצעי אחר לגאלם, ואף שמאמינים בני מאמינים המה, בכ"ז ע"י אמצעי כזה ובשעה שאינה ראויה כזאת, אפשר שקשה יהיה להם להאמין לזה, כי באמת זהו נגד טבע האנושית, שאיש אשר לדעתם שונא אותם ודורש רעתם, בין לילה יהפך לגואל ומושיע להם, ואף שמחמת זה החשש, עדיין לא היה רשאי להוציא דבה עליהם, ולהחליט שלא יאמינו, כי היה לו לדון אותם לכף זכות כל זמן שלא הוציאו עצמם מחזקת כשרותם, שהמה מאמינים, רק עיקר ההיתר שלו היה במה שהחזיקם לבעלי לה"ר, ומותר לדבר גם עליהם אפי' לשה"ר גמורה, והקב"ה שהבין כוונת משה, לכן רצה ע"י אותות אלו לסתור טענותיו, ולהראות לו אשר לא כאשר יחשוב עליהם כן הוא, ועיקר המופתים לא באו אלא למטרה הזאת, כי לפני בני ישראל לא היה צריך לשום מופת, שגלוי היה לפניו דמהימני, ובכ"ז יעשה גם לפניהם המופתים שאולי יש בלבם ג"כ חששות אלו, יסתרו ע"י המופת, וכמו שנבאר:

דהנה על החשש שחשש משה, באיזה אופן יתקרב אליהם כעת עוד הפעם ואיך יהיה ביכולתו לדור עם נחשים כאלו, אשר כבר נוכח לדעת בפעם הראשון, הגמול שגמלו לו עבור טובותיו, כי לדעתו עדיין לא נתחרטו בלבם על המרידה הזאת, והראי' שבמשך הרב הזה לא פייסוהו, והנה מחמת אשר האדם יראה רק לעינים ולא ללבב, באמת יכול לחשוב כן, כי אם היו מתחרטים ע"ז היה בידם לפייסו, אכן לא כן הקב"ה הצופה נסתרות כל איש, ולפניו גלויים מחשבות בני אדם, ידע היטב את מזג הרך והיקר הקבוע בלבותיהן של ישראל, זרע קודש, אשר אף אם לפעמים יעשו עול, ויסלפו דרכם להרע איש לחבירו, בסתר יכנו לבבו ע"ז, ומאוד יתחרט ולא יהיה לו מנוחה ללבו, וכמ"ש הנביא (ירמיה ב') תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך, כלומר שהרעה והמשובה שעשה, זהו בעצמו עונש על חטאו, כי לבו יכנו ונפשו יכאב וידאג ע"ז, ובאם תשאלני, קורא אהוב, הלא בדרך הנהגת העולם לא נראה כן ואם אחד עשה לחבירו רעה, לא נראה

אח"כ שום אות של חרטה עליו, ובאם האמת כן הוא אשר בלבבו יתחרט ע"ז, א"כ מדוע לא יראה שום אות של הכנעה כנגד חבירו, הלא בידו לפייסו, ע"ז אשיבך שמזה אין ראיה, כי יוכל היות אשר בלבו יתחרט מאוד ע"ז ומה שלא ילך לפייסו, הוא רק מחמת גודל קשיות ערפו המוטבע בנפש הישראלי, וכמ"ש ישראל עזין הן ומקרא מלא אה"כ כי עם קשה עורף הוא, ולכן מחמת גודל קשיות ערפם, קשה להם הדבר להכנע איש לפני חבירו ולבקש ממנו מחילה ברבים, ולהראות לכל אשר לא טוב עשה מקודם, ואף שלבו ירע לו מאד על החטא שחטא כנגד חבירו, וגם ירא הוא מן העונש הגדול הכרוך בעקבו, בכ"ז לבקש מחילה לא ילך, וכמו שנראה בעליל אשר בימים הנוראים יפשפש כל אחד במעשיו, וכל אחד יראה להיטיב דרכיו ולתקן עותתו, זה בצום, וזה בקול, וזה בממון, אכן זה לא נראה אף לאחד שילך לבקש מחילה מחבירו, באופן שאין גם אחד שלא יוצרך לבקש מחילה מזולתו, כי ישנם הרבה עבירות מאותן שבין אדם לחבירו, שאין אדם נצול מהם וטבע הזאת מורשה היא לנו עוד מדתן ואבירם, שגם הם אמרו, יודעין אנו שאין אנו עולין מדינה של גיהנם ואעפי"כ אין אנו חוזרין, (מד"ר פ' קרח) ע"פ ויאמרו לא נעלה, הרי שגם המה הכירו עותתם וחטאתם שחטאו נגד משה, וגם הודו בפיהם שלא יהא נצולין מדין גיהנם, ובכ"ז לא יכלו לפעול בנפשם לעשות הכנעה זאת לפייס למשה:

אמנם העצה היעוצה, למי שירצה לכרות ברית שלום עם מי שמרד כנגדו, אם ימתין עד שחבירו החוטא יפייסהו, אז לא יגיע לעולם למטרת השלום כי החוטא לא יכניע עצמו לפייסו, ורק מיום ליום תתחזק השנאה ביניהם, באשר החוטא יחשוב, שחבירו יחשוב עליו רעה, והעצה הוא רק שהוא בעצמו יזמין עצמו לפני החוטא לבקש קרבתו, ולהראות לו אותות חבה ורצון, ושאינו נוטר בלבבו שום שנאה עליו, ואז גם החוטא יזדרז עצמו מאוד לפייסו, ועוד יוסיף לאהוב אותו יותר מבראשונה, כמו שאנו רואין בתבערת האש, כאשר יוצק עליו מעט מים, אז יתגבר ויתלהב האש ביתר שאת וביתר עז ממוקדה מקדם בלעדי מעט המים, כן הדבר הזה, אם היה קצת התנגדות ביניהם, והיא השנאה הקודמת, אז תתגבר האהבה ביניהם ביתר שאת, ורק העצה היקרה הזאת תוכל להביאם למטרת השלום, וכמו שמצינו (בסוף מסכת יומא) גבי רב דהוה לו מילתא בהדי טבחא (שהטבח הקניט את רב) אזל תריסר ירחי שתא ולא אתא לפייסו, כיון שהגיע מעלי יומא דכפורי ולא אתא, אמר איזיל אנא, ורמז הזה רצה הקב"ה להראות למשה, שלא יחוש להתקרב אצלם, פן יעשו לו כעת ג"כ כאשר עשו לו בפעם הראשון, כי אדרבה במה שיתקרב הוא אצלם, אז יוסיפו לאהוב אותו, ולהיפך אם ינוס מהם ויחשבם. גם

עתה להורגי נפשות, אז לא יכרתו עמו ברית שלום לעולם, אף שבלבבם ידעון המרד הגדול שמרדו נגדו, וחטאתם נגדם תמיד, בכ"ז לא יכניעו עצמם לפייסו, ורק אם הוא יתקרב אליהם אז יבואו למטרת השלום האמיתי, באשר בלבם יתחרטו, רק שלא יפעלו להראות אות הכנעה, ורמז הזה הראה לו באות של נחש:

דכאשר נתבונן נראה שהאדם יעשה טובה גדולה לעץ הזה, אשר אותו יבחר לקחתו למטה בכפו, כי טרם שלקחו למטה היה העץ הזה ענף מן האילן העומד ביער, ובעודו ביער עלול היה לכמה מקרים רעים, עלול היה שיבוא חוטב עצים ויכרתנו מן האילן, להשליכו בתוך שאר עצים העומדים לשרפה, שאז גם הוא היה נשרף ונאבד מן העולם כרגע, וכן היה עלול לעוד כמה מקרים המכלים ומאבדים אותו מן העולם, כגון רוחות רעות, חזקות המסערים אותו מן העולם וכדומה, אכן כאשר האדם חתכו מן האילן, ליקח אותו למטה משענתו, החליק אותו במעצד למשעי, צבעו בצבע נאה ומהודר, צנף צניף עטרה לראשו, ויחזיק אותו בביתו, עומד בקרן זוית מוצנע ומכוסה, ינצל מכל המקרים, כי כעת הרוח עוד לא יסערהו ממקומו, וגם בטוח הוא, אשר מעתה לא יניחוהו בתנור לשרפה, וא"כ אפוא, אין לשער טובה הגדולה אשר האדם עושה לעץ הזה שיקחנו למטה בידו, אכן גם המטה איננו כפוי טובה למטיב עמו, וישלם לאדונו שכר טוב בעד הטובות שעשה עמו, מדה כנגד מדה, וגם המטה יציל לאדונו מכמה מקרים, אם ילך במקום חלקת הקרח, המטה יגן עליו שלא יחליק, אם הולך אצל היאור על נסר קצר, המטה יצילהו שלא יפול בנהר, אם ילך בין כלבים עזי נפש, רק המטה יגרשם מעל פניו, והנה המטה שהיה ביד משה, לבד שגם הוא עשה עמדו כל הטובות אלו, עוד יתרה עשה עמו, כי מקודם כשהיה עומד בגן, לא נתפרסם בעולם, קדושת ויכולת המטה, ורק ע"י שלקחו מן הגן, ועשה על ידו כל המופתים הנוראים, נתקדש המטה בעיני כל, ושום אדם זולת משה, לא היה יכול לעשות עמו הטובה הזאת, כי שום אדם לא היה יכול לקחתו מן הגן, וכמו שמובא במד"ר, שרק משה לקחהו, ומשו"ה נתן לו את צפורה לאשה, וא"כ אפוא, כמה גדלה ההטבה שעשה משה למטהו. ולכן אמר לו הקב"ה להשליכהו ארצה, וכאשר השליכו ארצה, נתהפך לנחש, שרוצה להמיתו, רמז לו בזה, שגם המטה הזה, אשר עשית טובות גדולות עמו, כ"ז אשר החזקת אותו בידך ונהגת בו כבוד, גם הוא נהג בך כבוד, והכיר טובתך, אכן אם אתה משליכו ארצה, ונהגת בו מנהג בזיון, גם הוא נתהפך לנחש, כן הוא סיבת הדבר אצל ישראל, כ"ז שלא יצאת להוכיח אותם, ונהגת בהם כבוד, גם הם אהבו אותך, אכן כאשר יצאת להוכיח אותם, וקראת אותם רשעים, גם הם שכחו טובותיך, ונתהפכו לנחש, ורצו למוסרך למלכות להריגה, זהו מקור השנאה,

כי כן מנהג ב"א, לשנוא בשער מוכיח, ואמנם משה כאשר ראה שהמטה נהפך לנחש, בשביל דבר קל כזה, שלא נהג בו כבוד מעט, ואפי' אם לא הי' עושה לו שום טובה מקדם, ג"כ לא היה צריך להתהפך לנחש המזיק, בשביל סבה קטנה כזו, ומה גם לאיש חסדו המטיב אותו, ולכן "וינס משה מפניו". נתייאש לגמרי ממנו, והיה ירא להתקרב אליו, ולראות אולי אפשר יתהפך מנחש למטה, כמו שנתהפך ממטה לנחש, כי באשר שהוא כפוי טובה כזה, נתיאש ממנו לגמרי, ואין תקנה אחרת כ"א לברוח ממנו, כי אם יקחהו בידו וודאי ישכנו וגם ימית אותו, וע"ז רמז לו הקב"ה, אשר לא כמחשבותיו כן הוא, דאם תנוס מפניו, אז באמת יהיה לנחש, וגם ירדוף אחריך להמיתך, באשר אתה מחזיקו לנחש, לכן יכעוס עליך, רק העצה הוא, דווקא להתקרב אצלו, ולהראות לו שאין אתה מחזיקו לנחש, ואינך ירא ממנו כלל, מחמת שבטוח אתה עליו, שוודאי לא יעשה לך רע, אז גם הוא יחזור למטה כבראשונה, ועוד יאהוב אותך ביותר, כי מי שיכול להתהפך ממטה לנחש, הוא גם יכול להתהפך מנחש למטה, אכן באשר עצה כזאת, הוא נסיון גדול למשה, להתקרב להנחש, אשר נראה לעיני כל כמזיק גדול ונורא ומחמת שאין הקב"ה רוצה להביא האדם לידי נסיון בחנם, משו"ה לא אמר לו כ"א, שלח ידך "ואחז בזנבו", כלומר שלא יקח אותו בחזקה ובדבוק גדול, רק יאחז אותו באחיזה מועטה, וכמעט בנגיעה משהו, דזהו הנ"מ בין לשון "אחיזה", ללשון "ויחזק", "אחיזה", משמע רק באחיזה שהוא קרוב לנגיעה, ולשון "ויחזק" משמע בחזקה, מלשון "חזק", וגם האחיזה הקלה לא תהיה בראש הנחש, אשר שם נקל הוא להנזק, רק "בזנבו" אשר שם אין מסוכן להמיתו כרגע, כי ארס נחש בין שניו הוא עומד, ואז יראה בעיניו הבחינה, אם הנחש הופך פניו ופיו בכעס ורוצה לנשכו, יוכל גם אז להשתמש בתרופה הזאת לנוס מפניו, כי יש עוד שהות לנוס, באשר עדיין אינו דבוק עמו בדביקות גדולה שקשה לפרוש, ובאם לא יראה שום כעס מן הנחש, רק אדרבה גם הוא יראה אותות של חבה, אז יוכל להתקרב יותר ויותר, ואמנם משה מעצמו, אשר בטחונו חזק בד', והאמין באמונה שלמה, כי עצתו נכונה, וודאי שלא ישכנו אם יתקרב אליו, משו"ה, וישלח ידו "ויחזק בו" כלומר לא בנגיעה בעלמא, רק תפס אותו בחזקה, וגם לא בזנבו, רק בו ממש, להראות להקב"ה שיבטח בעצתו, ומה עשה הנחש? "ויהי למטה בכפו" בזה הראה שעוד יוסף להגן עליו כעת מבראשונה, כי הנ"מ בין תאר "יד" לתאר "כף" כן הוא, "יד" משמע כל היד, הכף עם האצבעות ביחד נקרא "יד", "כף" נופל רק על כף היד בלא האצבעות, והנה כל הטובות אשר המטה ישלם לאדונו אשר הטיב עמו, הוא רק כשהאדם אוחז אותו בידו, בקרב אצבעותיו, אז יוכל להשתמש בו כחפצו, יוכל להשען

עליו בעת צורכו לזה, גם יוכל להכות בו על קדקוד הכלבים הרוצים להזיקו, משא"כ אם אוחז המטה רק על כף ידו לבד, אז לא יגן עליו מאומה, כי להשתמש עמו לא יוכל אחרי שאינו אוחז אותו בתוך אצבעותיו ובראייה בעלמא מה שהכלבים יביטו על מקל המונח על כף ידו, בזה לא יברחו ממנו, וכן היה גם במטה משה, כי מתחלה לא היה רק מטה "בידו", פי' כשאחזו בידו בקרב אצבעותיו, אז היה יכול לעשות ע"י כל המופתים, ולהלחם ע"י, אכן אח"כ, ויהי למטה "בכפו" פי' אף בעת שלא עשה אתו מאומה, והיה אוחזו על כף ידו, הכל נתייראו מפניו וברחו מפניו, ע"י הראיה בלבד שראו את המטה, והכי איתא במדרש, שכאשר בא משה לפתח פלטין של פרעה שעמדו שם הכפירים הגדולים וינף משה את המטה מיד רצו לנשקו עכ"ל, לא נזכר שהכה אותם במטה, רק הניף אותו להראותו לפני הכפירים, וכאשר ראוהו מיד נתייראו מפניו ורצו לנשקו, הרי דגם המטה הכיר אשר לא טוב עשה במה שנתהפך לנחש, רק שמתחלה עלילה מצא על בזיונו שנהג עמו, ואח"כ קשה היה לפניו לחזור, ורק כאשר משה בקש התקרבותו, גם הוא מצדו הראהו אותות חבה, ועוד הוסיף להגן יותר מבראשונה, ובמופת הזה רמז לו שישראל ג"כ יכירו עותתם מה שנתהפכו לנחש, ורצו למסרו למלכות אחרי כל החסדים שעשה עמהם, רק שכן הוא טבע האדם אשר היצר יסיתנו לשנוא המוכיח, וכמו שאמר המשורר (תהלים ל"ו) כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא, יפרשו שכן טבע היצר להסית להאדם שישנא למי שמוצא עונו ויוכיחנו על פניו, ואמנם אח"כ אף שבלבם נתחרטו, בכ"ז קשה היה לפניהם להכנע לפני משה ולבקש מחילה ממנו, ולכן אם תנוס מפניהם, ותחזיק אותם לרשעים, לעולם לא תבואו למטרת השלום, והשנאה תתרחב ביתר שאת, באשר חושבים המה, שהוא יחשוב עליהם רע, רק אדרבה יתקרב אליהם להראות להם אותות של חבה ודרישת טובתם, ושאינו ירא מפניהם כלל שיעשו עמו רע, ואז יגיעו למטרת השלום האמיתי, ועוד יוסיפו לאהוב אותו יותר ויותר מבראשונה, ונסתר עי"ז חשש היראה שהיה ירא מפניהם:

ועיקר הרמז הזה לא הוצרך, רק לסתור טעותו של משה, ומה שאמר הקב"ה "למען יאמינו, והיה אם לא יאמינו", דמשמע לכאורה אשר גם לפניהם הוצרכו האותות, כבר כתבתי בתחלת הדרוש, דעיקר האותות לא באו בשביל זה, רק שמשה חשש אולי גם בלבותיהם תפול הקושיא הזאת, איך יוכל להיות שהקב"ה יעשה אמצעי לגאולתן, איש כזה אשר יחזיק אותם לשונאים ומחמת זה יהא קשה להם להאמין הדבר, אף שבאמת מאמינים ב"מ המה, וזה היה כוונת משה באומרו, והן לא יאמינו, ולכן אמר לו הקב"ה בתשובה, דאם יראה שהחשש הזה יפול גם בלבותיהם, יראה גם לפניהם המופת הזה,

ולא יהיה עוד לפלא בעיניהם, איך לא יירא משה מהתקרב אצלם, כי ע"י מופת הזה יבינו, שהקב"ה רמז לו שיוכל לילך לבטח אצלם, ולא יירא כלל מהם, ולהיפך אם יתקרב יוסיפו עוד לאהבה אותו, ועי"ז יאמינו גם הם לך, ולא יפיל חשש בלבבם, באשר על עיקר הדבר, מאמינים המה, רק שיפול חשש הזה, וע"י המופת יוסתר החשש:

ויתיישב לנו בהכי, מה שקשה לכאורה לפי כוונת פשט התורה שהמופתים הוצרכו בשביל ישראל, א"כ אמאי לא מצינו בתורה צווי לעשות המופתים לפניהם, כי לפי סדר הכתובים משה עשה המופת, ותיכף אמר לו ד', למען יאמינו, ולא צוה לעשות מופת הזה לעיניהם, ולפמ"ש א"ש, כי על עיקר הגאולה שהגיע הקץ ע"ז אין צריך שום מופת, וגלוי היה לפניו דוודאי יאמינו והמופתים לא באו כי אם להסיר חששות של משה מלבו, ולהראות לו סתירת טענותיו בענין הגאולה, רק מחמת שחשש משה, שאולי יפול גם בלבותיהם חששות אלו, אמר לו הקב"ה שע"י המופת הזה גם הם יאמינו, ומחמת שקרוב לוודאי היה שגם על אלו החששות יאמינו ולא יתפלאו מחמת גודל אמונתם, לכן לא צווהו לעשות המופתים לעיניהם, רק שרמז לו, באם שיבין מהם, אשר בקרב לבותיהם יתפלאו, יראה גם לפניהם המופתים ויסתלקו כל החששות, ובאמת כן היה הסוף, שלא הראה לפניהם שום אות ומופת, וכמ"ש (מד"ר פ' שמות) ע"פ ויאמן העם, יכול לא האמינו עד שראו האותות, לא, אלא וישמעו כי פקד ה' על השמועה האמינו ולא על האותות, ובמה האמינו על סימן הפקידה שאמר להם, שכך מסור בידם מאבותם כו', הרי להדיא שהמה לא הוצרכו לשום אות, וזה מה שרצינו לבאר באות הנחש בעז"ה:

ולעומת טענה השניה שהיה למשה, באיזה זכות יגאלם, באשר לדעתו עוד לא נטהרו מחטא הלשון שגרם השעבוד, ע"ז הראה לו הקב"ה באות של צרעת, כי גם בזה לא כאשר יחשוב כן הוא, ובאמת במצרים גופא עשו תשובה מעולה, כמו שמצינו במכילתא (פ' בא) בשביל ד':

(הג"ה ופירשתי בזה כונת המגיד בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא עצמו יצא:

דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שינו שמם ולשונם ונשמרים מן העריות ולא נחשדו על לה"ר שנא' ושאלה אשה משכנתה, כבר היה בידם י"ב חדש ולא הלשין אחד על חבירו הרי דלבסוף לא היו בעלי לה"ר, ולפי פשט הפשוט י"ל, מה שהודיע אותנו הכתוב, דשאלו אשה משכנתה, שבא לרמז אשר התשובה היתה תשובת המשקל ממש לעומת מצב החטא כי אפילו בסוג לה"ר אשר מחמת הטבע וההרגל קשה היה מאוד לפרוש, בכ"ז כבשו יצרם ופרשו גם מזה, והיא דלפי טבע הרגילות שאצל נשים מצוי

יותר החטא של לה"ר ומחלוקת מבאנשים, מפני שנשים דברניות ופטפטניות וברוב דברי' לא יחדל פשע ואפי' בנשים גופא ג"כ אינו דומה, כי בנשים שכנות זו לזו הגרות בבית אחד, מצוי ביותר חטא המחלוקת מבנשים הרחוקות זמ"ז, כי ע"י שמצויות ורגילות תמיד ביחד לא ימלט שלא תתקוטטנה ולא תפול איזה מריבה ביניהן ולזה בא הכתוב ומודיע לנו, באיזה אופן נפלא כבשו יצר של לה"ר ומחלוקת, שאפי' נשים שמצוי אצלן מריבות וקטטות, וגם עוד עם "שכנתה" שדרה עמה בבית אחד, ובכ"ז חיו חיי אהבה ושלום כ"כ עד שאח"כ השאילו להם גם הכלים והתכשיטין שלהן, ואין מופת גדול יותר מזה על גודל האהבה והשלום שהיה גם בין נשים השכנות, ומה צדקו ונעמו לשה"כ "ושאלה אשה משכנתה" אשר לכאורה מחוסר הבנה, למאי נ"מ מי השאיל למי, נשים או אנשים שכנות או רחוקות, ולדברנו אשמעינן הכתוב בזה שאופן תשובתם בחטא לה"ר, היה שקול ממש כפי ערך החטא, וכמו שחטאם נגד משה, היה באופן כזה אשר נגד הטבע, להרע לאיש המטיב, כן היתה גם תשובתם שפרשו מלחטוא אפי' בדבר כזה, שמצד הטבע קשה לפרוש, וא"א להזהר ממנו, כבשו יצרם ופרשו גם מזה:

ורמז זה הראהו הקב"ה באות הצרעת, כי כאשר הוציא ידו מחיקו בפעם השנית, נאמר "והנה שבה כבשרו" ולכאורה הול"ל, והנה שבה כבראשונה, אמנם נם גדול היה בזה, כי עור בשר הגוף, באשר מכוסה הוא תמיד בבגדים, עזה לבנוניתו הרבה יותר מעור בשר יד האדם, מחמת שהידים עסקניות ומגולים תמיד, משו"ה כהה מראיתן ע"י האבק והזוהמא שנופל עליהן, משא"כ עור הגוף המכוסה תחת הבגדים, אשר שום אבק ואשפה לא יבוא שמה, וזה היה המופת הגדול, שאח"כ כשהוציא ידו בפעם השנית מן החיק "שבה כבשרו" כלו' לא לבד שנרפא מן הצרעת, אלא שגם לבנונית עור היד, היתה שוה ממש כבשר הגוף, וזה הראהו הקב"ה למשה, כי אף שבעיניך ראית, אשר החיק היה בתחילה, עיקר מקום הגורם להצרעת, וא"כ ודאי שא"א אשר המקום הזה יהיה מקום רפואה, בכ"ז אתה רואה כעת, שזה המקום גופא, נתהפך למקום רפואה, ולא לבד לרפאות המחלה בלבד, רק שגם נרפא הצרעת עד שהיתה זכה ולבינה עוד ביתר שאת מבראשונה, וכן אל תתפלא גם על ישראל במצרים כי אף שהמקום גרם להם מתחלה, להשחית מדותיהם ולקנות שם צרעת לה"ר, מ"מ לבסוף, באותו מקום גופא, מלבד שנרפאו לתקן חטא הלשון, עוד היו נזהרים מעשות חטא הזה הרבה יותר מקודם שירדו למצרים, וכמ"ש לעיל דגם נשים שכנות לא היה ביניהן שום לה"ר ומחלוקת:

והמופת השלישי מה שנלקו המים והיו לדם י"ל שבא מחמת זה, כי אף שהראה הקב"ה למשה ע"י נס הצרעת, אשר כבר פרשו מחטא הלשון באופן נפלא, וראויים המה כעת

לגאולה, מ"מ עדיין יש לבע"ד להשיב, אכתי חטא הראשון שחטאו נגד משה במאי נתכפר, ואף שמכאן ולהבא היו גדורים מלה"ר, מ"מ חטא הראשון צריך כפרה, ואף שעשו תשובה, הא הוא מן העבירות אשר בין אדם לחבירו שאין תקנה מד שיפייסנו, והמה לא פייסוהו עדיין, א"כ ודאי שראויים המה לאיזה עונש ויסורין בכדי למרק החטא הזה, והגם שהרבה ענו אותם במצרים ועבדו בם עבודת פרך בחמר ובלבנים, זה היה מחמת גזירה הקודמת,:

(ממצרים שנא' כו' ואינו מובן החיוב שיש בזה, ולפי המכילתא הנ"ל עיקר הזכות היה בשביל ד' דברים אלו שאין העולם כדאי להם, והנה האיש אשר עתה פרוץ הוא בחטאים הללו, נמצא דלפי מצבו כעת לא היה ראוי להגאל ממצרים באשר פרוץ הוא בחטאים הללו, ורק ע"י זכות אבותיו שהיו במצרים גדורים מאלו הדברים, זכה גם הוא להגאל ע"י זכותם, ולזה בא המגיד לאמר, שחייב אדם לראות את עצמו, פי' שיהא עומד במצב כזה, כאילו הוא עצמו יצא ממצרים, שבו עצמו ימצאון כל המדות אלו, והוא בעצמו היה ראוי לצאת ממצרים, ואל יסתפק בזכות אבותיו ע"כ):

"ועבדום וענו אותם" והם היו ראוים לאיזה עונש מיוחד בכדי למרק החטא שחטאו נגד משה, ולזה י"ל, דע"ז כפרו דמן של ישראל, מה שפרעה שפך הרבה דמים שלהן, כי היה שוחט ק"ן ילדים בכל יום לרפאות צרעתו, וכן אם היה נחסר להם סכום הלבנים, לקחו בניהם ונתנו במלבן כמ"ש במדרש עיי"ש, והלא לא נגזר עליהן כ"א ענוי ועבדות, אבל שפיכת דמן לא נגזר כלל, אלא שבשביל שחטאו נגד משה והלשינו עליו למלכות, ורצו לשפוך דמו, לכן הענישם ה' מכנ"מ, שדם בניהם ישפך, ועונש הזה היה בא למרק אותו החטא, וכבר בארתי בארוכה (דרוש לפרשת שקלים) דטבע המים תלמדנו, על מדה הרעה של כפיית טובה נגד המטיב, ומשלם רעה תחת טובה, כמו המים שמקבלים טובה גדולה מן האש, כי מים קרים לא יוצלחו מחמת אדים הרעים והמיקראבין הנמצאים בהם, ורק אם האש יחממם וירתיחם, אז תוציא מהם האדים הרעים, גם תמית את המיקראבין ע"י החום הגדול, וע"י יוצלחו המים לשתותם, הרי דהמים מקבלים טובה גדולה מן האש, ובכ"ז אחרי הטובה הגדולה הזאת, מה יעשו המים ישתדלו ויתאמצו בכל כחם, לצאת ממחיצת הקדירה ולאבד את האש מן העולם, עיי"ש היטב בארוכה ותשבע ענג, והחטא הזה שחטאו נגד משה נדמה במינו ממש לטבע המים שמשה מסר נפשו עבורם להושיעם ולהצילם מיד מלך ואומה קשה, ומה שלמו לו בעד זה ל מסרוהו למלכות ורצו לאבדו ולטורדו מן העולם, וזה רמז לו הקב"ה במופת הזה. ש"המים" כלו' מה שחטאו נגדך כטבע המים, נהפך "לדם" פי' כבר נלקו בדמן בעד חטא הזה, ובזה

נתכפרו ונתמרקו עוונותיהם, וראויים המה כעת לגאולה מכל צד באין מפריע וזמש"ל בטעם המופתים בעזה"י:

מצח אהרן - דרוש ג

לשבת הגדול:

(שמות י"ב ל"ה) ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וגו' וד' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום, ובמדרש תנחומא ע"ז, עדיין אינן שואלין והן נותנין להן: וצריך טעם, הלא אין קוב"ה עושה נס בכדי וא"כ מאיזה טעם הוצרכו לנס גדול כזה שישאילו להם, עוד. קודם שמבקשים. וגם מדרש זה סותר להמדרש (ש"ר פ' י"ד) שאמר מפני מה היתה מכת החשך בכדי שישראל יכנסו בבית כל מצרי ויחפשו כל כלי כספם וזהבם, וסמכו זה על פסוק, ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, בארץ גשן לא נאמר, אלא במושבותם, הוי במושבותן של מצרים שהיה ישראל נכנס והאור עמו ומחפש מל מטמוניו ותבותיו כדי לשאול מהם ע"כ המדרש, הרי להדיא דהמצריים לא רצו להשאיל מרצון הטוב ורק ע"י תחבולה, ובכדי לבוא אל הבאור, נקדים ג"כ הפסוקים (פ' שמות ק' ד') ונתתי את תן העם בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם, הדקדוקים רבו, בתחלה אמר "העם" הזה שהוא לשון נסתר ואמר אח"כ, והיה כי "תלכון" לא "תלכו" ריקם, שהוא צווי גמור מהקב"ה שיקחו הביזה, ולא תעשה גמורה היא שלא לילך ריקם, וכמו כל "לא" שבתורה, ולהלן בפ' בא נא' דבר "נא" באזני העם, וע"ז ארז"ל (ברכות ד"ט) שהיה רק בבקשה, ולא בצווי, וכמ"ש שם, אמר להם לישראל בבקשה מכם טלו כסף וזהב שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם, ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, הרי לפנינו, שרק בבקשה אמר להם, והגמרא הזאת בפני עצמה ג"כ תמוהה, כמ"ש המפרשים, בקשה זו מה טיבה מי פתי ימאס בכסף וזהב, ועוד מן הגמרא משמע, שהקפיד הקב"ה, רק שלא יתרעם אותו צדיק, הכי בלעדי התרעומות, לא היה צריך הקב"ה לקיים ההבטחה שלו?:

ואמנם באור כל אלו הדקדוקים כן הוא, דבאמת שם במצרים היו שניהם מתיראים זה מפני זה, המצריים מפני הישראלים, והישראלים מפני המצריים, כי המצריים אחרי רואם את היד החזקה והמכות הנוראות, אשר ישלח ה' עליהם עבור ישראל, לכן היו מתייראים מאוד מהם, והיו רוצים שילכו מהר ממצרים, וכמ"ש ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו כלנו מתים", ובוודאי כל מה שהיו מבקשים מהם היו נותנים להם, לא מרצונם הטוב, רק מחמת אונס ויראת המיתה, כי כל אשר לאיש יתן

בעד נפשו, ולעומת זה, הישראלים מפני שהיו נשקעים במ"ט שערי טומאה, ולא היו מאמינים כ"כ ביכולת ה', כמ"ש רז"ל מדרש אבכיר פ' בשלח הללו עובדי ע"ז והללו עוע"ז, משו"ה אף המכות הגדולות והנוראות, עוד לא פעלו בלבותם פעולה שלימה שיאמינו בד' בלב שלם וביכולתו הגדולה, ועוד רפוים היו באמונה הזאת שביכולת ד' להוציאם לחירות מיד מלך ואומה קשה, וגם עוד לנצל את כל כספם וזהבם, אמונה גדולה כזאת לא יכלו להאמין בלב שלם, ורק בקריעת ים סוף נאמר ויאמינו בד"', כי רק הנס הזה גמר לנטוע בלבותם האמונה הטהורה והשלימה, ויכולת ידו הגדולה, אבל עד עתה לא היו מאמינים ביכולת כזה, ולכן מחמת רפיון אמונתם, מתיראין היו מאוד, לילך להתגרות עם המצרים, ולבקש מהם עוד כסף וזהב, כי חששו אולי עי"ז יחזקו המצרים לבבם ולא יניחום כלל לילך מהם, באומרם עוד הם מתגרים בנו לבקש גם את אוצרותינו, וכן ארז"ל להדיא (ברכות ט') כשאמר להם משה בשם ה' שיטלו הכסף והזהב אמרו לו "ולוואי שנצא בעצמנו", הרי כדברנו, שיראים היו לבקש האוצרות, פן עי"ז יחזק לבבם ולא יניחום לילך כלל, ולכן אם הקב"ה היה אומר זאת בדרך בקשה, ולא בצווי גמור, רק שהיה נותן לבנ"י הבחירה בידם, אם ירצו יבקשו, ואם לא ורצו יחדלו, אז וודאי הדבר שלא היו מבקשים מאומה, לא מפני מאסם בכסף וזהב, רק מחמת יראתם ממצרים, פן עי"ז יגרו השנאה ולא יניחום כלל לילך, וממילא לא היתה מתקיימת ההבטחה שהבטיח "ואח"כ יצאו ברכוש גדול", ומש"ה הוצרך הקב"ה לצוות ע"ז ואמר "לא" תלכון ריקם כלו' בל"ת גמורה ובאזהרה נוראה, מצוה אני לכם, שאסורין אתם לילך ריקם מזה, ומוכרחים אתם לילך לבקש הביזה, אף שלא ברצונכם, כי בלעדי זה לא תוכלו לצאת ממצרים, ומעתה היו הישראלים מוכרחים לבקש מהם האוצרות אף שנתיראו מאוד פן עי"ז יחזק לבב המצרים חלילה, מ"מ מה היו יכולים לעשות, והלא בלעדי הביזה וודאי שלא יוכלו לעלות מכאן כמו שצוה להם ה' והוי כמו ספק וודאי, דאם יבקשו, ספק להם פן יחזק לבבם, ואם לא יבקשו, וודאי שלא ילכו, זהו הטעם מה שהוצרך הקב"ה לצוות ע"ז בל"ת, אכן אחרי שהישראלים הלכו לבקש מהם כסף וזהב, המצריים מצד עצמם, ג"כ מוכרחים היו ליתנם להם מחמת היראה, כי גם המצריים נתיראו מאוד מפניהם, וודאי שלא מרצון הטוב נתנו להם אוצרותם וכמ"ש: ובדברינו אלה נבין ג"כ התשובה שהשיב גביהה בן פסיסא לבני מצרים כששאלו מן הישראלים בימי אלכסנדר מוקדון, להשיב להם הכסף וזהב שנטלו מן המצריים, השיב להם שזה הי' מגיע לאבותינו בעד שכר שעבוד עיי"ש (סנהדרין צ"א) דלכאורה מה היה הצורך להשיב, שמגיע להם שכר שעבוד, דמשמע שאם לא היה מגיע לנו שכר שעבוד היינו מחויבים להחזיר הממון,

והלא בלאו האי טעמא, לא היו ראוים הישראלים לשום חיוב תשלומין, ואין מקום כלל לטענה ותביעה מהם, כי היו יכולים לפטור מה"ד בטענה, "דמאי חסרתיך" דהא בעת שרדף פרעה אחריהם, לבד פרשיו וחילו שלקח עמו, לקח עמו כל העם, וכמ"ש ואת עמו לקח עמו, ודרשו רז"ל מכילתא פ' בשלח שגם כל עמו לקח עמו שמשכן בדברים, ואסר לעיניהם את רכבו בעצמו, ומי ראה פרעה בעצמו יוצא ואינו יוצא עמו, ואח"כ כאשר נטבעו בי"ס נאמר ששבו המים על כל חיל פרעה, וכולם נטבעו ולא נשאר אחד, כמ"ש, לכל חיל פרעה הבאים בים לא נשאר בהם עד אחד, ודרשו רז"ל (ש"ר פ' כ"א) שרק פרעה בלבד נשאר ומלך אח"כ בנינוה, ועיין באלשיך, וכיון שכולם מתו, א"כ בלא"ה היה יורד כל ממונם לטמיון, ואילו לא לקחום הישראלים היה יורד ג"כ לאבוד, או כל מי שירצה היה בא ונוטלם, וא"כ מה איכפת להם שהישראלים לקחום, והוה ממש כעין "זה נהנה וזה לא חסר", שדין זה נוהג בכל האומות, אבל לפמ"ש, שהמצרים לא נתנו להם מרצונם הטוב, רק מחמת אונס מיתה, כי אמרו כולנו מתים, וא"כ תחילת לקיחתם, את הרכוש, היה ראוי להחשב כגזל ממש ולא כשאלה, ועיין מה שכ' האלשיך הטעם מה שהוצרך הקב"ה לעשות החשך ממשיי. וכמ"ש רז"ל ע"פ וימש חשך, שהיה ממשיי ועב כדינר ולא היה די שילקו רק במניעת אורם, מפני שהכוונה היתה שיחפשו בבית המצרים ובתבותיהם, ואם לא היו לוקים רק במניעת אורם, לא יבצר מהמצרי שהיה מרגיש בשעה שהישראלי בא ומחפש בתוך תבותיו, ולבבו יתחמץ לרוץ כצבי להלחם עמו, לכן מה עשה הקב"ה, כבשם ואסרם, ועשה חשך ביתם עב שלא יוכלו לחוג ולנוע אנה ואנה, היושבים לא יכלו לעמוד, והעומדים לא יכלו לישב, ובאופן זה ודאי שהי' נחשב זאת לגזילה בחזקה, ולא כהלואה, והנה ב"מ (דף ל"ו) אמרינן דאם בעה"ב הפקיד בהמתו לאחד ואח"כ מתה בבית שומר פטור השומר, משום דא"ל מלאך המות מה לי הכא מה לי התם, ואם גנב גנבה ומתה ביד גנב חייב הגנב, ולא יכול לפטור עצמו בטענת, מ"ה מה לי הכא ומה לי התם, משום דא"ל אף אי שבקה מלאך המות בביתיה דגנבי הוי קיימא, והחלוק שבין שומר לגנב מבואר, דשומר על ההתחלה אין מקום לחייבו כיון שהיה בהיתר מדעת הבעה"ב ועל הסוף שמתה, נמי אין לחייבו, ע"י שיכול לפטור בטענת מ"ה מה לי הכא וכו', אבל בגנב, נהי דעל הסוף שמתה אין לחייבו, משום דסוף סוף היתה מתה, מ"מ על תחלת הלקיחה מחייב, שהיתה בגזילה, ואף אי שבקה מ"ה ג"כ לא היה מחזירה ליד בעה"ב, ולפ"ז ה"נ יש מקום לחייבם אף שסוף סוף מתו כולם ולא נשאר אחד מהם, וסוף סוף היו האוצרות יורדים לטמיון, ומה לי הכא ומה לי התם, מ"מ כיון שמתחלה, בגזילה לקחום ואף אם לא היו מתים על ים סוף,

לא היו מחזירים ג"כ את הביזה, וא"כ תכף נתחייבו על תחלת לקיחתם, ומשו"ה היה מוכרח גביהה בן פסיסא להשיבם, נהי דבאמת בחזקה לקחנום, מ"מ שלנו נטלנו, כי שכר שעבוד מגיע לנו, ומתחלה כאשר נגזר השעבוד על ישראל, היה באופן זה שישלמו אח"כ שכר שעבוד, כמ"ש ועבדום וענו אותם ואח"כ יצאו ברכוש גדול, ואדעתא דהכי לקחו המצרים אותנו לעבדים, ולא הוצרכו לתרוץ הזה, דמגיע שכר שעבוד, רק אם נאמר כמו שהוכחנו, שמתחלה לקחו בחזקה, משא"כ אם נאמר דהמצריים השאילום מדעתם הטוב, אין צריך לתשובה הזאת, כי בלא"ה היו פטורים, באשר תחלת הלקיחה היתה בהיתר, ובסוף מתו כולם, וא"כ מה לי הכא ומה לי התם, סוף סוף היה הממון הולך לאבוד ושפיר היו יכולים לפטור בטענת "מאי חסרתיך":

אלא דלפי"ז יקשה לכאורה קושיא עצומה, דהא ידוע אשר בעת שיצאו ישראל ממצרים, יצאו עמהם ג"כ הרבה מן הערב רב, וכמ"ש וגם ערב רב עלה אתם (שמות י"ב) וגם הם לקחו חלק בביזת מצרים, וכמ"ש האלשיך ריש פ' בשלח ומי היו הערב רב, הם ערבוביא ממצרים, ושאר אומות שנתערבו בישראל, והם האספסוף אשר בקרבם, ולא מבני ישראל הם, וכמ"ש האברבנאל ז"ל ס"פ זה, וא"כ כיון דהע"ר לא מזרע אברהם המה, ממילא לא היו כלל בכלל השעבוד והגזירה של ועבדום וענו אותם, דלא נגזר רק על זרע אברהם, ולא בכלל ההבטחה של "ואח"כ יצאו ברכוש גדול, ורק מחמת שנתערבו בקרב ישראל, היו חושבים גם אותם לישראלים ע"כ היו משעבדים המצרים גם בהם, וכיון שבאופן זה לא יגיע להם שום שכר שעבוד, דהא קיי"ל (ב"מ ס"ד ע"ב) התוקף בעבדו של חבירו ועשה בו מלאכה דפטור, ובשלמא הישראלים ממש אשר היו מזרע אברהם, ועליהם נגזרה הגזרה, וגם ההבטחה לשלם להם שכר שעבוד ומתחלה כשקבלום המצריים להם לעבדים אדעתא דהכי קבלום, לשלם להם שכר שעבוד, משו"ה חייבים המצריים לתת להם השכר, דהוה ממש כמי שמשכיר את עבדו לחבירו על איזה זמן וקצב לו שכר דאז וודאי מחויב השוכר לשלם השכר, כן ה"נ הקב"ה השכיר הישראלים למצריים לעבדים בתנאי לשלם להם שכר שעבוד, ודאי שהמצריים מחויבים מדין לשלם השכר, אבל הערב רב שאותם לא השכיר הקב"ה להמצריים, וגם לא התנה עבורם שום שכר, ונהי שהמצריים נשתעבדו גם בהם עפ"י טעות שחשבום לישראלים מ"מ פטורים לשלם להם שום שכר, לפי הדין דהתוקף עבדו של חבירו דפטור וכנ"ל, וא"כ עדיין היה מקום להטוענים, לתבוע עכ"פ בעד חלק הערב רב שיחזרו להם הכסף וזהב שנטלו, שעליהם לא שייך תשובת גביהה בן פסיסא, כיון ששום שכר שעבוד לא יגיע להם, וא"כ מאיזה טעם נפטרו גם הם:

אמנם באמת היה רצון הקב"ה, שגם הערב רב יקחו חלק בביזה, כי אילו לא היו נוטלים שום חלק חלף עבודתם, כפי הדין שיפטרם מזה, היה לפני אותו צדיק אברהם אבינו מקום להתרעם חלילה על הנהגתו ית' ולומר "ועבדום וענו אותם קיים בהם", אף שגם זה לא נגזר עליהם, רק מחמת שנתערבו בתוך ישראל, ולא הפרישם ד' להכירם לכל, שלא מזרע ישראל המה, ומש"ה נשתעבדו, גם בהם א"כ מדוע "ואח"כ יצאו ברכוש גדול' לא יקיים בהם, וממ"נ אם לענוי ועבודה החזיקום כישראלים, הוה לי' להחזיקם כישראלים ג"כ לענין הרכוש, ואף שמן הדין אין זה שום טענה, מ"מ מקום תרעומת היה לא"א על הקב"ה חלילה, כיון שהמה לא יקבלו שום שכר שעבוד, א"כ מדוע קיים בהם הגזרה של ענוי ועבדות, והלא היה ביכולת ה' להפרישם ולהבדילם ולהכירם לעיני כל, אשר לא מזרע ישראל המה, בכדי שלא ישתעבדו בהם בחנם בעבודת פרך זמן רב כזה. ומדוע היה רק אברהם המתרעם בזה? מחמת שהוא היה הגור לצרתם, כי מחמת שהגזירה נגזרה על בניו, והמה נתערבו בהם, לכן נשתעבדו גם עם הע"ר, וגזירת השעבוד על ישראל לא היה רק בשביל חטא אברהם, או משום שאמר במה אדע, או משום שעשה אנגריא בת"ח וכמ"ש רז"ל (נדרים ל"ב), וכיון דהוא היה הגורם לצרתם, לכן היה חפץ שעכ"פ לא יהיה עבדותם בחנם, ובאם לא היו נוטלים שום שכר היה מתרעם ע"ז, ובכדי שלא יתרעם אותו צדיק, היה רצון ה' ג"כ, שגם הע"ר יקחו חלק בביזה, אלא דמה היה מועיל אם היו לוקחים בעת מעשה, הא אח"כ יהיו מוכרחים להחזיר מה שלקחו, דעליהם לא שייך תשובת גביהה בן פסיסא, כיון שמה"ד לא יגיע להם שום שכר שעבוד, ובשביל שלא יוצרכו לחזור אח"כ, עשה עמהם הקב"ה נס גדול ביחוד עם הע"ר, וזה יהיה עצה נכונה, שלא יתחייבו להחזיר, דלפמ"ש לעיל דעיקר התביעה של בני מצרים מאת גביהה בן פסיסא לא היה על הסוף, מה שלא החזירו הישראלים מה ששאלו, דע"ז אין מקום לחייבם כיון שבלא"ה היה הולך לאבוד, וא"כ מה איכפת להם אם הישראלים נהנו מהם, והוה כעין זה נהנה וזה לא חסר, רק עיקר התביעה היה על ההתחלה, שהישראלים לקחו האוצרות בחזקה ובגזילה, ואף שהלוו להם בידם, מ"מ גם זה היתה באונס, כי היו יראים לנפשותם מפני הישראלים, וכיון שהישראלים בקשו מהם, מוכרחים היו לתת להם מחמת יראה, ולהכחיד ולהטמין את האוצרות מהם ג"כ לא יכלו, כי במכת חשך חפשו ובדקו הישראלים את כל מטמונות שלהם, ואפי' מה שבתוך התבה היו רואים וכנ"ל בשם המד"ר, ולכן עשה הקב"ה עם הע"ר עצה כזו, להמשיך עליהם חוט של חסד, וליתן חנם בעיני המצריים, שעד שלא יבקשו מהם, יתנו להם בעצמם, וממילא יהיו פטורים מלהחזיר, אף בלאו האי טעמא דשכר שעבוד, כיון שמתחלה היתה בהיתר

בלא שום אונס, ושוב אינם יכולים לטעון אנוסים היינו, כי מי הכריחם לזה, שעדיין אינן שואלין והן נותנין להן, ועל הסוף שלא החזירום, הרי כולם פטורים מטעם דמאי חסרתיך, ומשו"ה הוצרכו לנס כזה, שעד שלא בקשו יתנו להם, דאם לאחר הבקשה, עדיין יש טענת אונס וכנ"ל:

ואמנם נס כזה, לא היה מן הצורך לעשות כ"א להע"ר, אשר שכר שעבוד אין מגיע להם, ולכן באם גם תחלת השאלה היתה באונס היו צריכים להחזיר בסוף, ובכדי שלא יהיה שום טענת אונס, עשה עמהם הנס שעד שאינן שואלין והן נותנין להם, אבל לפני הישראלים בעצמן, אשר להם מגיע שכר שעבוד מן הדין, אין צורך לנס כזה, כי המה היו יכולים גם לילך וליקח בחזקה, ומ"מ יהיו פטורים מלהחזיר כיון שמגיע להם, ושלהם נטלו, וכתשובת גביהה ב"פ, ואין הקב"ה עושה נס בכדי:

ומעתה אין שום סתירה בדברי המדרשים דלעיל, דמה שאמר המדרש על פסוק, וד' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום "עדיין אינן שואלין והם נותנין להם", מיירי בהערב רב, וכמו שמשמע ג"כ מהכתוב בעצמו, וד' נתן את חן "העם" וכ"מ שנאמר "עם" קאי על הע"ר ועיין באלשיך ריש פ' בשלח, ואצלם ודאי שהי' נס הזה, והמדרש השני שאמר ע"פ ולכל בני ישראל היה אור, שהיה זה בכדי שישראל יוכלו לחפש כל המטמוניות, אשר המצריים היו רוצים להסתירם, דמשמע מזה שלקחו שלא ברצונם, מיירי בישראל גופא, וכמו שמציין המדרש גופא ע"פ ולכל בני "ישראל' ושם זה מונח על הישראלים בעצמם, ואצלם ודאי לא עשה הקב"ה הנס הגדול הזה, לתת חנם בעיני המצריים, באשר המה לא הוצרכו לזה, ובכדי אין עושין נס וכנ"ל: וגם הסתירה השניה שהקשינו, דמלשון "לא" תלכו ריקם, משמע שצוה הקב"ה בצווי ואזהרה ול"ת גמורה שמוכרחים המה ליקח הכסף וזהב, ואח"כ אמר, דבר "נא" באזני העם, ואחז"ל שהיה בבקשה, יתורץ ג"כ בדרך הזה, דלהישראלים בעצמם אשר עליהם לא המשיך הקב"ה חוט של חסד בעיני המצריים לתת להם מעצמן, והמצריים לא רצו לעשות להם, אם לא היו הישראלים מבקשים מהם, משו"ה לא היה יכול הקב"ה לאמר להם בדרך בקשה ולתת הבחירה בידם, משום דאז וודאי שלא הלכו לבקש וכמ"ש לעיל, שגם הישראלים יראים היו מפני המצריים להתגרות עמהם ולבקש מהם עוד כסף וזהב שלהם, כמו שאמרו, ולוואי שנצא בעצמנו, ובאשר שאם היה הבחירה בידם לא היו מבקשים, ובלא בקשה לא היו המצריים נותנים להם מאומה, וא"כ היו יוצאים בידים רקניות, ולא היתה מתקיימת ההבטחה שהבטיח ה', ואח"כ יצאו ברכוש גדול, משו"ה הוצרך הקב"ה לשלול הבחירה מאתם, והיה מצוה עליהם בגזירה ובאיסור שיקחו האוצרות וגם בחזקה ושלא מרצון

המצריים יקחו, כי בלעדי זה לא תוכלו לצאת ממצרים, ובכ"ז אינם מחויבים להחזיר, כיון שמגיע להם מה"ד ושלהם נטלו, משא"כ הערב רב, אשר עפ"י הדין אין מגיע להם מאומה, ובאם הקב"ה היה מצוה גם עליהם בגזרה ליקח הביזה אז היו מוכרחים גם הם לילך ולבקש, בכדי לקיים גזרת ה', כי לא היו יודעים שהקב"ה יעשה להם הנס שמעצמם יתנו להם, וכיון שהיו הולכים לבקש, אז היו יכולים המצריים לטעון שבאונס היתה ההלוואה מחמת יראה, וא"כ היו מחויבים בסוף להחזיר כל מה שנטלו, ומשו"ה לא הזהירם הקב"ה בגזירה, רק נתן הבחירה בידם, והי' גלוי לפניו ית', אשר כעת שהדבר מסור בידם וברצונם, ואין מי שיכריחם לבקש מהם, וודאי שלא ילכו לבקש, כי גם הם היו יראים מן המצרים, ורק מחמת אשר רצון ה' היה אשר גם הם לא יצאו ריקם, נתן את חן העם בעיני מצרים להשאיל להע"ר בטרם שיבקשו מהן:

ומה מאוד יומתקו הכתובים ויתורצו כל הדקדוקים שהקשינו, שמתחילה כאשר התחיל הקב"ה לדבר עם הזקנים, החשובים שבעם, אשר המה וודאי מזרע אברהם המה, והודיעם אשר בסוף יוצרכו ליקח הביזה, ומחמת אשר באופן לקיחת הביזה, לא היו שוים הזקנים עם הע"ר, כי להע"ר היה ההכרח להמשיך עליהם חוט חסד, ולהזקנים בהיפך, ומשו"ה בפרשה זו כאשר הקב"ה הודיע להזקנים את הענין של הביזה, דקדק בדבריו להבינם באיזה אופן יהיה לכ"א, ואמר "ונתתי את חן העם הזה" כלו' שלהע"ר אשר מכונים המה בשם "עם", עליהם אמשיך חוט חסד, ונתתי חנם בעיני המצריים, שמעצמם יתנו להם, ומשו"ה אמר ג"כ, העם "הזה", שהוא לשון נסתר, כיון שמדבר זה עם הזקנים אודות הע"ר, שייך לשון נסתר, אבל "והיה כי תלכון" פי' כשאתם הזקנים תלכון, מדבר בלשון נוכח, שעמהם גופא מדבר, ועליהם קאי הצווי "לא תלכו ריקם" לכם אני מצווה באזהרה שלא תלכו ריקם, כי אתם מוכרחים לילך ולבקש, ואח"כ אמר "דבר נא באזני העם" ודייק לכתוב, באזני "העם" דמשום דלשון "נא" שהוא לשון בקשה לא קאי אלא על הע"ר, לא כן הזקנים, להם צוויתי באזהרה גמורה, וכן מסיים אח"כ בפ' בא, "ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים גו'" כלו' שבני ישראל החשובים אשר המה וודאי מזרע אברהם, המה שאלו בחזקה מן המצריים, אכן "וד' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום", פי' שהע"ר המכונים בשם "עם", עליהם נתן ה' את החן. שעד שלא שאלו נתנו להם, וכדברי המדרש ע"פ זה שהבאנו לעיל, והטעם כמ"ש, והכל עולה כפורחת בעז"ה:

גם יתורץ לנו קושית המפרשים, בקשה זאת מה טיבה כי מי פתי ימאס בכסף וזהב, כי האי בקשה האמורה כאן, אין זה כוונת בקשה, לסרב ולהפציר בהם מאוד (בל"א בעטין

זיך), אשר בקשה באופן כזה עדיפא היא עוד ממעלת הצווי, רק בקשה הזאת, כוונתה למעט שלא יזהיר אותם באזהרה, שאז יהיו מוכרחים ליקח, רק יבקש מאתם, ובאם ירצו יקחו, ואם לא ירצו יחדלו: ובכדי להמתיק הדבר, רק שיהיה קצת נוטה מכוונת פרושינו דלעיל, נמתיק זאת עפ"י משל, לאחד שעשה משתה גדול, לסעודת ברית מילה, וכפי הנהוג אצלנו, שעל ברית מילה יבואו הרבה אנשים, שגם אינם מקרובי ואוהבי הבע"ב, מחמת חביבות המצוה, ותיכף אחר קיום המצוה, תנתן לכל אחד מנה אחת אפים, של מיני מתיקה, ובאם בעה"ב ירצה עוד לעשות משתה באכילה ושתיה אח"כ, לא ישאיר את כל הקרואים על המשתה, רק לאוהביו וקרוביו ומכיריו האמיתיים, ובאם רואה הבעה"ב, אשר אחר אכילת מיני המתיקה יכינו עצמם ללכת מן הבית, אז יעשה כן, דאותן האנשים, אשר ירצה באמת שיהיו אצלו על המשתה, יסרב אותם ויפציר בהם הרבה ויאמר להם, איני מניח אתכם לילך מכאן בשום אופן, התמהמהו אצלי עוד מעט ונאכל ונשתה ונשמח ביחד, ובכדי שהקרואים האחרים לא יתביישו על שלא יבקש גם אותם, ויטיל קנאה בסעודה, יפנה הבעה"ב גם אליהם ויאמר, גם לכם אבקש שתתמהמהו פה, והנ"מ כי להאוהבים אשר רצה באמת, שיתעכבו אצלו יאמר בדרך צווי, איני מניח אתכם לילך מכאן, ולהאחרים אשר בלבבו מרוצה היה שילכו, רק מחמת דרך ארץ בקש אותם, אמר להם בדרך הזה, גם אתכם אני מבקש, וממילא מובן כי אם ירצו לילך מכאן לא יעכבם, וגם לא יוכלו לישא תרעומות על הבעל ברית, דהא הוא בקש אותם. וכן היה במצרים, להישראלים האמיתיים, זרע אברהם, אשר להם הבטיח ואח"כ יצאו ברכוש, וההכרח הוא אשר דבר אלקינו יקום לעולם, לכן אמר להם בלשון צווי "לא תלכו ריקם" איני מניח אתכם שתלכו מזה ריקם, אכן להע"ר אשר להם לא הבטיח ה' מאומה, רק שברצון ה' היה, שגם אותו צדיק א"א אל יתרעם עליו וכמ"ש לעיל, משו"ה אמר גם להם בדרך בקשה, ונתן הבחירה בידם, ובאם לא ירצו ליקח אז לא יהיה עליו שום תרעומות, דהא הוא היה מבקש גם אותם, ומחמת אשר בלתי ההכרח, לא היו הולכים לבקש, נתן ה' גם חנם בעיני המצריים להשאילם קודם שמבקשים, וזה מה שרצ"ל:

ועוי"ל באופן אחר אשר יהיה מתאים יותר לפרושינו הנ"ל כאשר נדקדק בפשט הגמרא, שאמרה אין נא אלא לשון בקשה, ומאי הוסיפו בפירושם, אטו לשון "בקשה" הוא יותר מוכרח מלשון "נא", הא שני התיבות הללו פירושם, לשון בקשה? והנ"ל דשני לשונות של בקשה נמצא בכתוב, לשון "שאלה" ולשון "בקשה", וההבדל ביניהם כן הוא, אם השואל מחפש אחר עצות, וייגע עצמו למצוא תחבולות בכדי שיתמלא חפצו, בזה נאמר

לשון "בקשה" שהוא גם לשון "חפוש", וכשהשואל אינו עמל כל כך למצוא תחבולות, עד שיתמלא חפצו, זה נקרא לשון שאלה פירוש שהוא רק שואל ורוצה שיעשה כחפצו, אכן אינו מתאמץ בכל כחו ע"ז, ופרשתי בזה יפה הכוונה במגלת אסתר, נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי (מג"א ז') דהודיע בזה צדקת אסתר, אשר חיי הכלל ישראל, היה חשוב בעיניה יותר מחיי עצמה, ולהכי אמרה "נפשי בשאלתי" פי' על נפשי בעצמי לא אחפש עצות, ולא ארבה בבקשות מאת המלך, אכן "ועמי בבקשתי" כי עליהם אבקש מאתך בבקשה גדולה, באשר זהו עיקר חפצי ורצוני, שהם ישארו בחיים, ואמנם לשון "נא" המוסב ג"כ על שאלה ובקשה, אין אנו יודעין פירושה, אם דומה, ללשון "בקשה" או ללשון "שאלה", ולהכי אשמעינן כאן הש"ס, אין נא אלא לשון בקשה, פי' שלשון זה מוסב על המתאמץ בתחבולות שיתמלא חפצו, כי כן הכא נמי, הקב"ה לא הספיק עצמו במה שישאל מהם שיקחו הכסף והזהב, אלא עוד ביקש עצות איך שיתמלא חפצו, להזקנים בעצה זאת, ולע"ר בעצה אחרת וכמ"ש לעיל, וזה נכון:

מצח אהרן - דרוש ד

לשבועות:

אמר ריב"ל כשעה שעלה משה למרום כו' אמרו מה"ש לפני הקב"ה חמדה גנוזה שגנוזה לך תתקע"ד דורות כו' אתה מבקש ליתנה לבו"ד, מה אנוש כי תזכרנו כו' א"ל הקב"ה למשה החזר להן תשובה אמר לפניו רבש"ע מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם אמר ליה אחוז בכסא כבודי והחזר להן תשובה שנאמר מאחז פני כסא כו' (שבת פ"ה ע"ב). כל העובר על מאמר הזה ישתומם להבין החידה הסתומה והטמונה במאמר הזה, הוכוח הגדול והתשובות שהיה בזה למשה עם הקב"ה ועם מלה"ש, ומלבד זה אינו מדוקדק כלל לשון "החזר" להן תשובה, דלשון זה נופל רק על דבר שכבר אמרו וצריך לחזור עליו פעם שנית, והכי הו"ל "השב" להן תשובה. גם מלת "תשובה" מיותרת דאם היה אומר, השב להן. ג"כ סגי:

ובכדי לבוא אל באור המאמר הנשגב הזה, אשר תוכו רצוף כל המטמונים, השייכים לקבלת התורה, נקדים מ"ש רז"ל (שבת פ"ח) אמר ר' אלעזר, בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להן, מי גלה לבני רז זה שמלה"ש משתמשין בו, שנא' ברכו ד' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ע"כ, וכן מצינו עוד לרז"ל שהפליגו לספר היקר והגדולה, שנעשה לישראל עבור שהקדימו נעשה לנשמע, וגם זה צריך טעם להבין איזה נפקותא ויתרון הכשר יש בדבר, במה שהקדימו עשיה לשמיעה,

וכי מאי הוה איכפת לן אם היו אומרים מקודם, נשמע, כיון דבסוף היו גם עושים ומקבלים מה ששמעו. אכן באמת עיקר גדול הראו בזה ישראל, במה שהקדימו "עשיה לשמיעה", שמזה יוצא כמה ענפים ופרטים לאופן קיום המצות, וגם למעלת ישראל, וכמו שנבאר:

דהנה אצל האנשים העושים מלאכת אחרים ישנם שני סוגים, א) נקרא בשם "פועל" והשני בשם "עבד", ולכל אחד יש מעלה וחסרון על זולתו, "פועל" הוא, שאינו משכיר את גופו לבעה"ב, רק שישכיר עצמו לעשות מלאכה אצלו, ומשו"ה הדין הוא אצלו, דבעה"ב אינו יכול לתת לו מלאכה כבדה יותר מדאי, אם שכרו בסתם, וכן אינו יכול לומר לו, להשכים ולהעריב, רק הכל כמנהג המדינה, כמ"ש במס' (ב"מ ריש פ' הפועלים), וזה רק מטעם שהגוף לא השכיר לבעה"ב, זו היא המעלה שיש אצל הפועל, שאין הבעה"ב יכול לרדות בו בפרך, אם לא כשהתנה עמו מתחילה לעשות מלאכות כבדות, ולעומת זה יש חסרון אצלו, שאין הבעה"ב מצווה עליו לא לזונו ולא לרפאותו, "ועבד" הוא, מי שישכיר וישעבד גם גופו לאדונו וכיון שגופו נקנה לו, יש חסרון שהאדון יכול להשתמש אתו באיזה עבודות שירצה, אפי' בעבודות היותר קשות, וגם באיזה זמן שירצה, ואפי' בחצות הלילה, עת שכל העולם ינוחו על משכבותם, אם רבו יצוונו לקום לעבודה, מחויב לקום, ולעומת זה יש לו ג"כ מעלה, שהרב מחויב לזונו ולרפאותו ולפרנסו, והנה משום דהיכא דבעה"ב שכר בסתם לפועל, אינו יכול להשתמש עמו יותר ממנהג המדינה, לכן אם אחד רוצה לשכור לו פועל, שיעשה עמו עבודה קשה ביותר, או בזמן שירצה, צריך להתנות מתחלה עס הפועל בפירוש שעל תנאי כך וכך ישכיר אותו, לעבוד עמו כמו שירצה, ובאופן זה צריך להיות, השמיעה קודם לעשייה, כי מקודם צריך הפועל לשמוע את התנאי שמתנה עמו בעה"ב, ואח"כ יאמר "אעשה" כפי התנאי, דאם שכרו בסתם ולא היה "שמיעה" מקודם, לא יוכל הבעה"ב לשנות ממנהג המדינה, וכ"ז בפועל, משא"כ בעבד, אצלו אין צריך להיות "שמיעה" מקודם להודיעו איזה עבודות יעבוד עמו, כי אף אם לא התנה כלל, ג"כ יכול האדון לעבוד עמו כמו שירצה, כיון שגופו קנוי להאדון, א"כ שמיעה זו למה, וזה העיקר, הראו ישראל ג"כ בעת קבלת התורה, אילו היו אומרים "נשמע ונעשה" כלומר שהיו מבקשים להגיד להם, תורה זו מה כתיב בה, ורוצים לשמוע בתחלה, אם יהיה ביכולתם לקבל, ואז יעשו, היו מראים בעצמם, שהגוף אינם משעבדים לעבודת המקום, ואז ממילא היה ג"כ חסרון, שהקדושה אשר קדשנו ית' במ"ת, לא היה ג"כ קדושת הגוף שדבר זה נוגע לכמה עקרים נשגבים כמו שנכתוב הלאה, לכן השכילו לאמר, כל אשר דבר ה' "נעשה ונשמע", כלומר אנחנו משעבדים

גופינו למקום ב"ה, והוא יכול לצוות עלינו מה שירצה, הן עבודות קלות, או חמורות, ומכיון שאנחנו שעבדנו גופינו לעבודתו, א"כ ודאי שאין צורך לשמיעה מה הן הדברים אשר ירצה לצוות אותנו, אחרי שמחויבים אנחנו לעשות כל מה שיגזור, ומחמת המעלה הזאת, זכינו להיות עבדים למקום, ומה שקדשנו ע"י קדושת התורה, הוא קדושת הגוף ממש, זאת היא המעלה הגדולה והיקרה שזכינו לזה עבור הקדמתנו נעשה לנשמע:

ונמשך מזה איפוא, אשר חיוב עבודתינו לעבודת המקום, הוא כמו השתעבדות העבד לאדונו, שאין קצבה להמלאכות שמחויב לעשות, הן קלה, הן חמורה, וכן אין זמן מוגבל לפניו, כן אנחנו זרע קודש. אין לנו רשות לומר, מצוה זאת קשה היא, ואין ביכלתנו לעשותה וכן בזמן ובעת הזאת לא נוכל לעשותה, רק הן ביום הן בלילה, בכל עת ובכל שעה, מחויבים אנו לעמוד הכן לעבודת הבוי"ת, ולהקדיש כל גופנו ומאודנו בכדי למלא רצון ה', ואף למסור נפשותינו עבור קיום התורה והמצות, ומחמת זה נטע ה' בתוכנו את גודל קשיות העורף, שנוכל לעמוד בנסיונות גדולות, להפקיר גופינו עבור קיום תוה"ק, וכמה אלפים ורבבות נהרגו על, קדושת שמו ית', ובמקום שיש שמץ חשש העברת דת חלילה, כל הרוחות לא יזיזו אותנו, מה שאין כח זה גדול בשאר אומות, מחמת שאנחנו שהקדמנו נעשה לנשמע, ומסרנו גופנו למקום אנו מצווים ע"ז, ולכן נתן לנו ה' הכח הזה והטביע אותנו בטבע של קשיות ערף, בכדי שנוכל לעמוד בנסיונות, וכמאמרם הבא לטהר מסייעין אותו, וכל מי שאינו מצווה חסר לו הכח הזה:

ובזה נבאר כוונת המאמר שם, אמר ר"ל למה נמשלו ישראל לתפוח שנא' כתפוח בעצי היער גו', לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע, ע"כ, והמאמר סתום וחתום, ולדברנו יבואר, דעל זה דאמר, תפוח פריו קודם לעליו, הקשו שם התוס', דהא חזינן דתפוח גדל כשאר אילנות, ופירשו דתפוח היינו אתרוג, וריח אפך כתפוחים, מתרגמינן כריחא דאתרוגא ואתרוג פריו קודם לעליו, שדר באילן משנה לשנה, ואחר שנה נופלין עלין של אשתקד ובאין עלין אחרים, הוי פריו קודם לעלין שבאין בשנה אחרת ע"כ, והנה הטעם שגזרה חכמתו ית' בטבע כל האילנות, להצמיח העלין קודם לפרי, הוא מחמת שהפרי בילדותו בתחילת הצמיחה, מחמת חלישותו ורכותו בעת ההיא, א"א להפרי להתקיים מקור וחום, ממטר וברד בלתי הגנת העלים, ועיקר העלים לא נבראו אלא להיות שומר לפרי כ"ז שלא נגמר, ואלמלא העלים לא יכול הפרי להתקיים אפילו זמן מועט כמאמרם (חולין צ"ב) אלמלא עליא לא מתקיימין איתכליא, לכך הטביע השי"ת בכל האילנות שהעלים יהיו קודמין לפרי, באשר בלעדם אין שום תועלת בצמיחת הפרי, אחרי שאין לו שום שמירה להגן עליו ורק כאשר יגדלו

העלים, אז יצמח הפרי כי כבר יש לו שמירה מעולה, והנה חז"ל אמרו (חולין ס'.) אשר כל הנבראים לדעתן נבראו, ולפי"ז כאשר שאל הקב"ה את התפוח, אם בדעתו להבראות בטבע הזאת, היינו שהוא יקדים לעלין, היה יכול לטעון טענה גדולה לפני המקום ב"ה, כי כפי הטבע שהטביע בו. שהפרי, יהיה קודם לעלין, וכאשר יגיעו יהי החורף יפלו העלים השומרים אותו, והוא ישאר בלא שמירה, א"כ מהו התועלת אשר יצמיח והלא לא יוכל להתקיים נגד כל הרוחות הגדולות והחזקות אשר יסערוהו בימי החורף, וגם ודאי שלא יהיה מקטני אמנה בטענתו זאת, באשר בכל האילנות, באמת כן הוא שהעלים קודמין לפרי, א"כ מסתמא א"א להפרי להתקיים בלא עליו, אפי' בימי הקיץ, שאז לא יקרה רוח שאינה מצויה, ובכ"ז התפוח לא טען מאומה, רק שם מבטחו בד' אשר מסתמא אם רצונו ית' להטביע בו הטבע הזאת, בטח ישמרנו ויצילנו, אשר יוכל להתקיים, וא"כ התפוח הראה לנו את גודל בטחונו בד', ושאין להרהר אחר רצונו ית', אף בדברים כאלו שהם נגד הטבע, ומחמת גודל הבטחון שהיה לו, לכן שילם לו ד' את גמולו בראשו, והבדילו לטובה כל האילנות, כי כל מיני פרי האילנות, לא ברכם ה' רק באחת מאלה, או בטעם, או במראה, או בריח, וכל מיני בשמים שיש להם ריח טוב, אין להם טעם ומראה, וכל מיני תאנים וענבים שקדים ורמונים, שטעמם טוב, אין להם מראה וריח, אבל לתפוח הזה שהוא האתרוג, ברכו ד' בכל המעלות, אם במראה הוא המהודר מכל הפירות שבעולם, ורק הוא הוא הפרי עץ הדר הנאמר בתורה, ואם בריח, הלא יש לו ריח חזק ונעים מאוד, וכמ"ש וריח אפך כתפוחים, וגם יש לו טעם טוב ומתוק לאחר גמר בשולו, וכמ"ש (שבת דק"ט) ליתי אתרוגא חליתא, פי' מתוק, ולא זכה לכל אלו הסגולות היקרות ביחד, רק מחמת הבטחון שהיה לו בד', שהיה לפניו מקום לטעון, באיזה אופן יוכל להתקיים נגד טבע שאר האילנות, והוא לא הרהר אחר רצון בוראו, לכן ברכו ה', אשר לא לבד שיוכל להתקיים, וכל הרוחות לא יזיקוהו, עוד הנהו המובחר שבכל הפירות וענין כזה ממש היה אצל ישראל בעת קבלת התורה כי באמת איך יוכל אדם לקשור עצמו בחיוב לעשות מה שיצוהו, כי אולי יצוהו דברים כאלה, אשר בשום אופן לא יוכל לקיימם, ובכן היה באמת מקום טענה גדולה לפני ישראל, שלא יוכלו להתחייב בקחתם התורה, כ"ז שלא שמעו את חוקיה ודיניה ופרטיה, כי פן ימצאו בה חוקים כאלו, שאין בכח אנושי, לקיים, וכאשר טענו כן באמת שאר האומות, כשחזר עליהם הקב"ה, שאלו מה כתיב בה, אבל זרע קדש, לא עשו כן, רק הקדימו נעשה לנשמע, ואף שלא היו יודעים עדיין פרטי המצות, מ"מ נתקשרו ונתחייבו לקבלם, ובזה הראו לכל, את חוזק בטחונם בד', אשר מסתמא לא יבוא בטרוניא עם בריותיו, ולא

יכביד עליהם דברים כאלו שא"א לקיימם, לכן מחמת זה הבדילם ד' ג"כ בשלש מעלות אלו על זולתם אם בטעם אמר וחכך כיין הטוב, ואם בריח, אמר וריח אפך כתפוחים, ואם במראה, אמר ומראך נאוה. ומה יומתק לנו כעת מאמר הנ"ל, למה נמשלו ישראל לתפוח, לומר לך, שזה הכח והנסיון הגדול, שהראה התפוח בתחלת בריאתו, הראו ג"כ ישראל בעת מ"ת, כי מה תפוח פריו קודם לעליו, וא"כ היה לו מקום טענה, וע"י שלא טען הראה לכל את גודל הבטחון שהיה לו בד', וגם ד' שילם לו כנגדו להראות שאין מחסור כל הבוטחים בו, וברכו בשלש מתנות טובות על כל האילנות, אף ישראל הקדימו נעשה נשמע, ולא שאלו אם יכולים להתקיים בהם, כמו שטענו שאר האומות, אשר גם בלאו דלא תרצח, או לא תנאף לא יוכלו להתקיים, ובזה הראו ג"כ את איתן מבטחם בד', וברכם ה' ג"כ בשלש מעלות אלו כנ"ל, כדמיון התפוח:

וכשנשית לב על טבע התפוח, זה האתרוג, אם יעמוד בגן המיוחד לפניו, וישמר ויעבד ויזמר ויעדר, אז יהיו האתרוגים מובחרים, ומצוינים בשלש מעלות אלו, בטעם מראה וריח, אבל אם יעמוד עץ התפוח בין עצי היער, אז לא יוסיף תת כח הטעם והמראה, כי יתקלקל ע"י שכניו ואילני הסרק אשר אצלו, ולא ישאר כ"א הריח אשר הוא לא ישתנה בשנוי מקום, וגם במעלת הריח, לא כל העתים שווין, כי בעת אשר האתרוג עומד בתמימותו ובשלמותו, אז לא יורגש כ"כ ריחו החזק והנעים, רק כאשר תקלוף מעט את עורו ממנו, אז יורגש הריח החזק ביותר, וכאשר תוסיף עוד למשמשו ולדחקו בידים, יורגש הריח ביתר שאת, וכל מה שאתה דוחקו וממשמשו ביותר, כן יתרבה הריח ביתר עז, כדמיון הזה ממש נדמינו גם אנחנו, כי בהיותנו באה"ק המקום הנעלה אשר בחר ה' לשבתנו, אז היינו נשפעים ממנו בכל המעלות, בטעם, כי מרבוי המצות ומע"ט שעשינו היה לנו טעם גדול, אצל כל אחד מאתנו היה נרגש טעמי התורה והמצות, ואם במראה, כי ישראל היו מצוינים בבגדיהם ולבושיהם, בתאר פניהם, אשר כל עמי הארץ ראו והכירו כי שם ה' נקרא עלינו, ואומר ישראל אשר בך אתפאר, גם בריח כמ"ש וריח אפך כתפוחים, כי ריח היהדות היה נודף מאת כל אחד מישראל, אבל עתה אשר בעוונינו נתרחקנו מארצנו ונתערבנו בין הגוים, סר מראנו, פג טעמנו, עי"ז למדנו מדרכיהם הרעים ומעשיהם, ומצות תוה"ק השלכנו אחר גוונו, ופג טעמי המצות מאתנו, גם מראית פנינו נשתנו כי בעוה"ר לא נכיר כעת עפ"י מראה בין ישראל לבין א"י לא בתאר פנים ולא במלבושי הגוף, וכמה וכמה יש אשר לא נוכל כלל להכירם אם מזרע ישראל המה, וחשך משחור תארנו הטוב, שהיה לנו מני אז ולא נשאר לנו בלתי הריח בלבד, ואם עפ"י טעם ומראה לא נוכל להכירם לישראלים, מ"מ ע"י הריח הטוב,

ריח היהדות הנודף מהם, בזה נוכל להכירם כי זרע קדש המה, ואף אם בשעה שהשנים כתקונן שנות שלוה ושלום אז לא יורגש כ"כ ריח יהדותם, אכן בשעה שיתחילו לפשוט עורם מעליהם, ומתחילין לדוחקם בכל מדרך כף רגלם, עבור שם ישראל הנקרא עליהם, או רק אז יורגש ריח יהדותם ביתר שאת ויתר עז, וכמו שהנסיון הראה לנו בעליל, אשר כמה אנשים שהיו רחוקים לגמרי מן התורה והמצות, וטעם התורה פג מקרבם, וגם הכרת פניהם לא ענתה בם עוד שהמה מזרע ישראל, ובכ"ז נתנו עצמם לדראון ולבוז, וממונם הרב לבז ומשיסה, ולא המירו כבוד אלקינו חלילה, וזהו פירוש הפסוק, כתפוח בעצי היער, שאז לא יוכר מעלתו כ"א בריח בלבד, כן דודי בין הבנים, בשעה שאנחנו בין האומות בין הבנים אז לא יוכר הישראלי כ"א בריחו בלבד:

וזה הכח הנעלה, והסגולה היקרה שיש בתוכנו, אשר אפילו אותן אנשים אשר סרו מדרך התורה, יוכלו לעמוד בנסיון גדול ונורא כזה, להפקיר עצמם וממונם בעד כבוד אלקינו, נמשך רק מזה שהקדמנו נעשה לנשמע, שעי"ז שעבדנו עצמנו בשעבוד הגוף לעבודת קדשנו, וממילא מחויבים אנחנו למסור גופנו על התורה ומצות וכמ"ש לעיל, משו"ה נתן לנו ה' הכח הגדול הזה, שנוכל לעמוד בנסיונות חזקות, נגד רוחות רעות הרוצים לסערנו ולעקרנו מאמונתינו הקדושה והיקרה, ומי שאינו מצווה ע"ז יחסר לו הכח הנעלה הזה:

ובדרך הקדמה הזאת יתישב לנו הטעם מה שאז"ל במס' יומא, במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיק גמור יכול לעמוד, וכן מ"ש גדולה תשובה שזדונות נעשין לו כזכיות, אשר כלם מקשים ע"ז, מדוע יהא חוטא נשכר, ויחשב לו עוד הזדונות כזכיות, הא תינח שע"י תשובה נמחק העוון שחטא, כי ה"ד תשובה באותה אשה ובאותו מקום, וע"י שיכבוש יצרו שזה חביב מאוד לפני הקב"ה, עי"ז סר עוונו וחטאתו תכופר, אכן די אם עוונו יכופר, ומדוע יחשב עוד כזכות אמנם הבאור והטעם לזה, דהנה בהקדש מצינו שני מיני קדוש, א) קדושת הגוף דעצמותו של אותו דבר נתקדש, וכמו קדושת הקרבן וכלי שרת, שנית קדושת דמים, שרק קרוש הוא לדמיו, והנה בקדושת דמים קיי"ל דאין מועל אחר מועל, ואם מעל פעם אחד הוציא הכלי לחולין, וצריך לשלם להקדש דמי הכלי שהפסיד, אכן בקדושת הגוף קיי"ל (מעילה כ"ט) דיש מועל אחר מועל בבהמה וכלי שרת ועל כל פעם ופעם שמעל בה צריך לשלם להקדש, והכלי בקדושתה קיימא, וא"כ ניחזי אנן, דבקדושת דמים אף שהמועל ישלם להקדש בעד הכלי, מ"מ לא נוכל לחשוב זאת לטובה ולריוח להקדש במה שמעל, כיון שע"י המעילה יצא הכלי לחולין, וא"כ אף שהמחיר יקבלו, לעומת זה יאבדו הכלי, וזבנת אבדת, אבל בקדושת הגוף אף שלכתחילה וודאי שאסור ליהנות ע"מ לשלם, מ"מ אם אחד עבר ונהנה נוכל לחשוב זאת

לטובה ולריוח לפני הקדש, כי הכלי קאי בקדושתה, ועוד יקבלו שכר המחיר לריוח, וכל מה שיוסיף למעול, יהיה יותר ריוח להקדש, כי צריך לשלם בעד כל פעם ופעם שמעל, והכלי תשאר ג"כ אצלם. וכמו כן נדמינו גם אנחנו, דאם קדושתנו שנתקדשנו בקדושת התורה, לא היתה קדושת הגוף רק לעשות עבודתה כמו פועל, ואז היה הדין אצלנו כמו בשאר קדושת דמים, ואם יחטא האדם ע"י איזה תאוה והנאה עצמיית ובזה ימעול בקדושתו לעבור אחת ממצות ה' אלהיו, בשביל הנאתו היה מוציא קדושתו לחולין ולא היה לו עוד חלק בקדושת ישראל שנתקדשנו בשעת מ"ת, ואף אם אח"כ יצום ויבכה ויתחרט על הרע שעשה, שזאת הוא התשלומין בעד החטא, באופן כזה בוודאי לא נוכל לחשוב העוון לזכות, מחמת שהעוון גרם לשלם להקב"ה בצומות וקול וממון, כי אף שע"י דברים אלו יעשה נחת רוח ליוצרו מ"מ סוף סוף הוציא עצמו מקדושת ישראל לחולין, וא"כ איך נוכל לחשוב זאת לזכות כיון שההפסד מרובה על השכר, אבל באמת לפמ"ש שע"י קדימת נעשה לנשמע נשתעבדנו בשעבוד הגוף לעבודת המקום, וממילא שגם קדושתינו הוא קדושת הגוף, כיון דעצמותינו נתקדש לעבודתו, וא"כ אף אם יחטא האדם ויתכוון להוציא עצמו מכלל ישראל, בכ"ז לא פקע מיניה קדושת הישראלי, ומומר יוכיח אף שעובד אלילים במתכוון ועובר על כל התורה, מ"מ עדיין בקדושתו קאי, ואסור לשום אדם להכשילו בדבר אסור, להאכילו נבלות או להלבישו שעטנז וכדומה, רק שעל כל חטא וחטא שיעשה צריך לשלם עבורו ולהתכפר ע"י תשובה, והוא ישאר בקדושתו, וכמאה"כ והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגויים כו' (יחזקאל כ'), וא"כ אף שלכתחילה אסור לאדם לחטוא ע"מ שישוב, מ"מ בדיעבד אם חטא, ואח"כ עשה תשובה, ועל כל חטא וחטא ישלם במיטב חלבו ודמו וכספו, כי יצום ויבכה ויתן לצדקה וגם יכבוש יצרו לפרוש עצמו מן החטא הזה ותשלומין כזה חביב מאוד לפני הקב"ה, כמאמרם ז"ל במס' גיטין, כל סעודה שהנאתך בה משוך ידך הימנה, ומי גרם לו לעשות כל אל התשובות, הלא החטא שעשה מקודם, וגם הוא בעצמו נשאר בקדושתו כבראשונה, א"כ ודאי שעוד לזכות יחשבו החטאים שעשה, באשר המה גרמו לשלם תשובות יקרות כאלה, זהו הטעם במ"ש, מקום שבע"ת עומדין אין צדיק גמור יכול לעמוד, כי הצדיק אין לו כ"א שכר מצותיו שעשה, אבל על ל"ת דלא תגנוב וכדומה אין לו שכר, באשר מעולם לא נכשל בחטא כזה, משא"כ הבע"ת כאשר ישוב ישלם בעד העוונות, וזהו גופא שכר הנוסף לו על הצדיק, מחמת שמקדושתו לא נפקע, ועוד ישלם, ממילא שיש לו שכר וריוח גם בעד העבירות שעשה, וחטאתו תכופר:

ואחרי כל הדברים היקרים האלה, נבוא לבאר בעז"ה את הוכוח שהיה למשה עם הקב"ה במאמר שהתחלנו, והוא, דהנה מלה"ש לא ידעו כלל שברצון הש"י ליתן התורה לבו"ד ורק כשעלה משה למרום ושאלוהו למה זה בא הנה, השיבם הקב"ה אשר לקבל התורה בא, וא"כ לא ידעו כלל מאת כל הדברים שדבר מקודם הקב"ה עם משה, ומשה עם העם, ולכן לא ידעו כלל מאת התשובה הנעלה שהשיבו ישראל, והוא שהקדימו נעשה לנשמע, ואף אם אח"כ נודע להם כל העסק, שברצון ישראל לקבל התורה, מ"מ זאת לא יכלו להעלות על דעתם, שהקדימו נעשה לנשמע, ורק חשבו אשר אף אם רוצים לקבל התורה, מסתמא ישאלו מקודם מה כתיב בה, ולא ישעברו גופם לעשות כל מה שיצוום, וממילא לא יתקדשו ע"י קבלת התורה רק כמו קדושת דמים, שיוכל האדם ע"י חטאו להוציא עצמו לחולין, ולהפקיע מקדושת הישראלי, ומחמת זה היה שפיר טענה חזקה למלה"ש שלא ליתן להם התורה, כי האדם, מצד שהוא רק בו"ד ומורכב מיסודות עלול הוא לחטא, וכאשר יחטא וימעול בקדושת התורה לאיזה הנאה ותאוה עצמיית, אז יוציא עצמו לחולין מקדושת התורה, וא"כ לא יהיה קדושתו נצחיית, וקדושת התורה צריכה להיות נצחיית, כי אורייתא וקוב"ה וישראל חד הוא, וכמו שהוא ית' נצחיי, כן גם התורה צריכה להיות נצחיית, ועיין מ"ש בהגהות הש"ס של המהר"ץ חיות ז"ל, על המאמר (ב"מ נ"ט) נצחוני בני נצחוני בני, משו"ה טענו המלאכים מה אנוש כי תזכרנו, "ובן אדם" כי תפקדנו, רמז שגם אדם הראשון שהיה יציר כפיו של הקב"ה ובכ"ז חטא באותו יום עצמו שנולד, תנה הודך על השמים, כלומר למלאה"ש, שהמה מופשטים מחמר גשמיי, ואינם עלולים לשום חטא, ואצלם יוכל להיות קדושה נצחיית, ואמנם טענה זאת לא יכלו לטעון רק המלאכים שלא ידעו, אשר ישראל הקדימו נעשה לנשמע, אכן לפי האמת באשר הקדימו כבר נעשה לנשמע, וגם קדושתם הוא כמו קדושת הגוף, א"כ גם אצל בני האדם תהיה הקדושה נצחיית, ולכן אמר הקב"ה למשה "החזר להם תשובה" כלומר, התשובה שהשבת אלי מכבר בשם ישראל, והוא שהקדימו נעשה לנשמע, החזר אותה כעת פעם שנית לפני המלאכים, וכאשר ישמעו שגם ישראל נתקדשו בקדושת הגוף, ממילא בטלה ג"כ טענתם שטענו, שהאדם עלול הוא לחטא, כי מה איכפת לנו, אף אם יחטא האדם ג"כ לא יצא לחולין מקדושתו, ואדרבה ע"י החטא עוד יגדל הזכות, כי זדונות נעשין כזכיות, ובמקום שבע"ת עומדין אין צדיק גמור יכול לעמוד, והמלאכים שאינם עלולים כלל לחטא לא יוכלו להגיע למדריגה גדולה כזאת וא"כ בדין יגיע להם התורה: אמנם עוד חשש אחר היה למשה, שהיה ירא פן עי"ז יזכו המלאכים בדין, כי במס' (קדושין מ' ע"ב) נשאלה שאלה, אם למוד עדיף או מעשה עדיף, והנה באם נימא

שמעשה המצות הוא עיקר, אז וודאי שיזכה האדם נגד המלאכים בדין, כי אף שחלק הנסתר מן התורה, שהיתה כתובה לפני הקב"ה במרום בלא הבדל אותיות, וכדרך זה כל התורה, היא כולה שמותיו של הקב"ה כפי שנודע בקבלה האמיתיית, שאין חלוק בין פסוק ותמנע היתה פלגש, לפסוק שמע ישראל וזה החלק יכלו המלאכים ג"כ לקיים, מ"מ חלק הנגלה, מה שנצטרפו אותיותיה, ונעשה מזה כל המצות, חלק הזה, וודאי שהמלאכים לא יוכלו לקיימו, כי כלום יש אב להן שיקיימו מצות "כבד" או כלום חמדה יש להן שנצרכים לזהר מן ל"ת "דלא תחמוד", וכלום חסר להן מאומה, שיקיימו מצות "צדקה" וא"כ אי נימא שמעשה המצות עדיף, אז ודאי יזכה האדם נגדם, אכן משה היה חושש אולי באמת למוד עדיף, והעיקר מה שחשוב ומקובל בעיני ה' הוא רק שילמדו התורה, ודבר זה התלוי רק בפה, יוכלון המלאכים לקיים הרבה יותר מן האדם, באשר אין להם שום מניעה להפריעם מזה, והמה יכולים ללמוד תמיד באין הפוגה, משא"כ האדם המורכב מיסודות חומרית ויש לו הרבה מקרים וסבות המבטלים אותו מלמוד התורה, וא"כ כח זה התלוי בפה וודאי שהמלאכים מוכשרים יותר לזה, ולזה אמר משה לפני הקב"ה "מתירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם" פי' פן יטענו המלאכים, שעיקר הוא "הלמוד" התלוי בפה, ופיהם הוא מסוגל יותר לתורה, ובכדי להבינו שגם טענה זו אינה, רמז לו הקב"ה באומרו, אחוז בכסא כבודי, כי שם "כסא הכבוד" מושאל לתאר לפנינו בתאר גשמיי את הנהגת הקב"ה, וכמו שנראה במלכותא, דארעא אשר לפי הנהגת ופעולת השופט יקרא הכסא על שם פעולתו, כגון הפראקוראר שהוא ממונה לחייב את הנאשמים, נקרא כסאו בשם "כסא דין", והממונה להצדיק הקטגוריא נקרא כסאו בשם "כסא רחמים" וכן מושאל שם זה על הנהגת קוב"ה כביכול, בשעה שמצדיק את בריותיו ודן אותם לזכות, אז נקרא בשם "יושב על כסא רחמים", ובשעה שמחייבם חלילה לדין גמור ויעניש אותם כדי רשעתם, אז נקרא "יושב על כסא דין". והנה אצל השרים היושבים ראשונה במלכות, יש לכל אחד שם כסא מיוחד, על שם עיקר הנהגתו ופעולתו, כגון שר הפנים, שר האוצרות, שר המלחמה וכדומה, ואף ששר הפנים מוכרח ג"כ לדעת את מצב החשבונות אשר יעשה באוצר המלך ובלעדי זה לא יוכל להוציא לאור רוב פעולות המיוחדות לפניו, מ"מ באשר עיקר הנהגתו הוא בדברים הפנימיים במדינה, וחשבון מצב האוצרות הוא כטפל לו, משו"ה נקרא כסאו בשם "שר הפנים" ע"ש עיקר פעולתו והנהגתו, והנה כביכול בהנהגת הקב"ה, ישנם ג"כ כמה פעולות מיוחדות שבעבורם מעניש לאדם או נותן שכר, ובמצות גופא יש כמה סוגים, למוד התורה, מצות שבין אדם לחבירו, ולפי"ז אי נימא שהעיקר מה שחשוב ורצוי לפניו ית', הוא למוד התורה,

וע"ז הוא עיקר השגחתו שכולם יעסקו רק בלמוד התורה, א"כ היה צריך להיות מכון כסא הכבוד, כלומר עיקר הנהגת והשגחת קוב"ה. רק על שקידת ולמוד התורה, ובאמת העיד הכתוב. "צדק ומשפט מכון כסאך" פי' מכון הכסא ועיקר הנהגתו הוא רק מעשה הצדקה וחסד ומשפט שיעשו בני האדם, וכן גם כל תארי הכבוד שתארוהו כביכול, אשר ע"ז אנו מצווים להתדבק במדותיו, לא תארוהו אלא בשם "רחום וחנון ארך אפים, רב חסד" וכדומה. כל התוארים הוא רק מענין עשיית הטוב והישר, וע"ז מצווים אנו ג"כ להתדבק במדותיו ולעשות כמעשהו, ולא תארוהו בשם "שוקד על התורה", מזה נוכל ללמוד, אשר מה שיחשוב הקב"ה לעיקר הוא רק מצות מעשיות שבין אדם לחבירו לעשות צדקה וחסד, וכמו שאה"כ (בראשית י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, פי' רק בשביל זה אהבתי לאברהם וכרתי עמו ברית עולם בעבור שידעתי שיצוה את בניו לשמור דרך ה', לעשות צדקה ומשפט, וזה שהשיב הקב"ה למשה, על החשש שתחשוש, פן ישרפוך בהבל שבפיהם, ויטענו המלאכים שהעיקר הוא הלמוד התלוי בפה, "אחוז בכסא כבודי וחזור להן תשובה" כי מהו מכון הכסא, רק צדק ומשפט, א"כ רק זהו העיקר שחשוב וחביב בעיני ה', ודבר זה לא יוכלו מלה"ש לקיים כלל אלא אתם שוכני ארץ תוכלו לקיים זאת, וממילא לכם יאתה התורה, ומשו"ה שפיר השיב משה אח"כ: (הג"ה והתשובה הראשונה המוזכרת שם בגמרא, והוא תורה מה כתיב בה, אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים כלום למצרים ירדתם לפרעה נשתעבדתם, י"ל על דרך החדוד שזה תשובה על השאלה הראשונה ששאלו המלאכים מקודם, מה אנוש כי תזכרנו, ולפי"ד שבארנו בפנים עיקר טענתם היתה, באשר התורה מוכרחת להיות נצחיית אצל המקבלים אותה, ולדעתם חשבו אשר אצל בני אדם לא תוכל להיות נצחיית, ע"ז השיבם משה, כי זה הערעור והחשש עצמו על ראשם יסוב, כי אצלנו תהיה נצחיית, ורק אצל המלאכים לא תוכל להיות נצחיית, דהנה כל המפרשים הקשו על מה שארז"ל (שבת פ"ח) ויתיצבו בתחתית ההר, מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית אם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, והקשו דהא כבר נתרצו ועוד אמרו נעשה ונשמע, וא"כ כפייה זו למה, וכתב בספר גור אריה, מובא בהקדמה לס' ש"ש דלא יתכן להיות קבלת התורה ע"י בחירה חפשיית, אם ירצו יקבלו, ואם לא ורצו לא וקבלו, משום דבאופן זה לא היתה נצחיות, כי דבר רצוניי אין זה מוכרח להיות נצחיי, ולכן רצה הקב"ה שהתורה תהיה בהכרח, ודבר הכרחיי יש לו קיום לעולם כדאיתא במדרש דבאונס כתיב לא יוכל לשלחה, אפי' חגרת אפי' מוכה שחין כו' יעו"ש, וא"כ אפי' אם כלל ישראל יחטאו חלילה ויעוותו דרכם ג"כ

לא יוציא הקב"ה קדושתו מהם, שלא והיה להם עוד חלק בתוה"ק, כיון שהיתה באונס, ולא יוכל לשלחה, וגם בזה כתבו המפרשים הטעם, מפני מה נזכר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, בדבור ראשון שבעשרת הדברות, כי מחמת שהקב"ה נתן התורה באונס, א"כ מזה יוכל האדם חלילה):

תורה מה כתיב בה: "כבד את אביך" כלום אב יש לכם וכו', והוא כדברינו: וזה כוונת מארז"ל, כל מי שאין לו אלא תורה אפי' תורה אין לו, פי' שהאדם אשר כל ימי חלדו לא יעסוק כ"א בתורה, ומונע הוא מלקיים שאר מצות, צדקה וגמ"ח, ומסתמא יחשוב שאין דבר חביב לפני הקב"ה יותר מלמוד התורה, אז אפי', תורה אין לו, כלומר שגם התורה אינו שלו, וכגזל נחשבת אצלו, כי לדעתו שעיקר הוא למוד התורה, לא היה צריך כלל ליתנה לבשר ודם, כי דבר התלוי בפה יוכלון המלאכים לקיים הרבה יותר מן האדם, ורק ע"י המצות מעשיות זכו בני האדם להתורה, באשר המלאכים לא יוכלו לקיים אותם, וזה ג"כ מה שרמז הכתוב "ויתהלך חנוך את האלקים פי' שהלך רק עם אלקים בלבד, ולא עסק בטובת הבריות, לכן ואיננו כי לקח אותו אלקים", כי אין לו צורך בזה העולם התחתון באשר שזה העולם לא נברא כ"א לעשות טובות מה שנוגע לזולתו, לעשות צדקה וחסד עם כל אדם ולהשתדל רק בטובת הבריות, וכמאמרם ז"ל (שבת פרק ב') גבי הלל שאמר להגר שבא להתגייר ובקשו שילמדו כל התורה על רגל אחת, וא"ל דעלך סני לחברך לא תעביד זה הוא כלל גדול בתורה, ואידך פרושא היא, הרי שגם הוא אמר, שעיקר הוא רק לאהוב רעו כמוהו, יעזרנו ה' רק לעשות טוב כה"י, ויבנה המקדש בב"א ואמן:

מצח אהרן - דרוש ה

לשבועות:

דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא שר מלאכי השרת, ולכל אחד ואחד מישראל קשרו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, וכיון שחטאו ישראל בעגל ירדו מאה ועשרים רבוא מלאכי חבלה ופרקום, שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב ושבת פ' ר"ע): וכבר נתקשו הראשונים בזה המאמר, מדוע בעת הקשירה, היה בכח מלאך אחד לקשור שני הכתרים גם יחד, ובעת הפריקה לא היה בכח מלאך אחד כ"א לפרוק כתר אחד, ועיין בתוס' שם, וגם עיקר הדבר אינו מובן, מאיזה טעם הגיע להם כתר בעד "נשמע", דלפי דרך הפשוט, אין בקבלת, הנשמע, שום גדלות, דאחרי שכבר קיימו:

(לחשוב שפטור הוא משמירת חקיה ופרטיה, ואף אם לא ישמרם לא יקבל עונש, כיון שלא מרצונו קבלה, ויוכל כ"א לפטור עצמו בטענת "אונס הייתי", אכן לפי הדין דקיי"ל במס' ב"ב דתליוהו וזבין זביני זביני, מ"ט דאמרינן כיון שקבל הנאה ג"כ מהאונס, שקבל דמים, ואגב אונס וזוזי גמר ומקני, א"כ ה"נ דאם קודם קבלת התורה לא היו מקבלים שום טובה מהקב"ה, ובאופן זה היה האונס כמו "תליוהו ויהיב" והיה טענת אונס, טענה טובה, אבל הא היו במצרים עבדים לפרעה, והקב"ה הוציאם בידו החזקה, וא"כ קבלו טובה גדולה מהקב"ה עבור קבלת התורה, דמשו"ה הוציאם לחירות, וא"כ אף אם אח"כ כפה עליהם ההר כגיגית לא יוכלו לטעון טענת אונס, דאגב אונסא וההנאה גמרי ומקני, ומשו"ה קודם כל הדברות רצה הקב"ה להשריש בלבותינו, שלא נטעה חלילה, לזלזל בשמירתה, ע"י טעמי אונס, ולזה הקדים לומר, כי אנכי ה' אשר הוצאתיך מבית עבדים, וא"כ אין טענת אונס מעתה, דהא הוי כמו תליוהו וזבין, ולזה הטעם צוה לנו במנין מ"ע, לזכור בכל יום יציאת מצרים' רק להודיענו שחיוב שמירת התורה, חיוב אמיתי הוא, ואין אנו יכולים לפטור מה"ד הגדול בטענת אונס, וזה כיון ג"כ משה בתשובתו באומרו להם הדא תורה מה כתוב בה, אנכי ה' אשר הוצאתיך מארץ מצרים, והטעם שנכתב יציאת מצרים בתורה, רק בכדי להזהירנו ולהודיענו שאין אנו נפטרין בטענת אונס, ואתם "כלום למצרים ירדתם לפרעה נשתעבדתם" וא"כ באשר אתם לא הייתם במצרים, באיזה אופן תנתן לכם התורה, אם יתנו לכם בלא אונס לא יהיה זה קשר נצחיי כמ"ש לעיל דאין רצונייי יוכל להיות נצחיי, ובאם תמעלו מעל לא יהיה לכם עוד חלק בה כי גם המלאכים לפעמים עלולים לחטא, וכמו שמצינו בדור המבול, שגם דרי מעלה נלכדו במצודות חטא גדול כמ"ש (בראשית ה') ויראו בני האלהים את בנות האדם ויקחו להם נשים גו', ובאם גם לכם תנתן באונס, א"כ סוף סוף תתרשלו מלקיימה, ותאמרו שלום יהיה לכם, אם גם בשררות לבכם תלכו, באשר אנוסים הייתם, ואונס רחמנא פטריה, בשלמא אנחנו שהיינו במצרים ונשתעבדנו לפרעה, ורק הקב"ה הוציא אותנו משם לחרות, נוכל שפיר לקבלה באונס, ובכ"ז לא נוכל לפטור ע"י טענת אונס באשר מקודם קבלנו טובה גדולה מהקב"ה, וא"כ הוי הכפייה שלאחר כך, כמו תליוהו וזבין דמהני, אבל אתם שלא הייתם במצרים, ולא קבלתם שום טובה מאתו ית' קודם קבלת התורה, וא"כ אם תנתן לכם באונס, יהיה זה אונס גמור, דלא מהני כלל, וכמו תליוהו ויהיב דקיי"ל דלא הוי מתנה, ובלא אונס פשיטא דא"א ליתן לכם התורה, משום דאו לא יהיה התורה נצחיית אצלכם וכנ"ל. וזה מה שרצינו לבאר בזה):

וקבלו לעשות, ממילא מוכרחים הם לשמוע ולדעת מה לעשות, ועיקר הגדלות היה מה שהקדימו "נעשה" כל עוד שלא שמעו ולא ידעו מה לעשות וא"כ מאיזה טעם זכו לכתר גם בעד קבלת "נשמע"?:

ובכדי לבוא לבאור המאמר, נקדים מאה"כ בפ' יתרו ודקדוקיהן ובאוריהן, ומשה עלה אל האלקים, ויקרא אליו ד' מן ההר לאמר כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל [שנוי, אצל בית יעקב. אמר "תאמר", ואצל בני ישראל אמר "ותגד"] אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי, ועתה אם שמוע תשמעו בקולי גו' והייתם לי סגולה מכל העמים, לא נזכר בזה שום חיוב וצווי על קבלת התורה, דלשון "אם תשמעו" משמע שהוא רשות ותלוי בבחירתם, אם ירצו, יקבלו, ואז יתן להם שכר, אבל אינם מחויבים לקבל, דכל דבר אשר כוונתו בצווי, לא יבוא בלשון "אם" והכי הו"ל "ועתה שמעו", דאז הוה שפיר משמע שמחויבים לשמוע, או לכה"פ הוה לו לסיים, דאם לא תשמעו, אז יקבלו עונש, דאז הוה נמי משמע שבדרך אזהרה וחיוב הוא, באשר יעניש על המניע מזה, אבל סתם דכתיב בלשון "אם" וגם לא נזכר שום עונש על המניעה, משמע שהוא רק רשות, ובלתי ספק דקבלת התורה לא היה ענין בחירי, ובוודאי היה צווי ה' ע"ז לקבל התורה, כי לי כל הארץ, מה הטעם דלי כל הארץ? ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, כבר הקשו המפרשים, דתבת "ואתם מיותר, הלא דבור הקודם הוא ג"כ להם, אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל מפני מה לא הזכיר גם בכאן לבית יעקב, כמו שפתח ויבוא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם את כל הדברים האלה אשר צוהו ה', מלת וישם אינו מדוקדק, הול"ל "וידבר" להם, גם תבת "כל" מיותר "ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה" הלא לא דבר כ"א אל הזקנים ולא אל העם, ומדוע ענו העם?:

באור המקראות הללו, נבארם היטב עפ"י משל לכת אנשים שחטאו חטאה גדולה נגד נמוסי המדינה, ויענשו לעבוד עבודת פרך, וזה יבין כל איש, אשר להוציא לחרות אנשים כאלו, ולבטל פסק דינם, כמעט מן הנמנע הוא, לפי גודל חטאם, והנה נמצא איש אחד נדיב לב, אשר צרותיהם וצרות משפחתם נגעו עד עמקי לבבו, ויומם לא נח ולילה לא שקט וגם לא חס על כספו ומאודו, וזהובים עפו כזבובים מידו על ענין זה, עד שע"י רוב טרחה, הצליח ה' חפצו בידו, לבוא ולהתיצב לפני השרים הגדולים היושבים ראשונה במלכות, ופעל אצלם לבטל פסק דינם ולהוציאם לחירות עולם, האסירים הללו, כאשר יצאו לחירות ע"י מושיעם זה, אשר לא מכיר ומידע הוא להם, לא גואלם ולא קרובם, המה בעצמם, וגם כל מי ששמע גודל חסד הנדיב, השתאו והתפלאו מאוד עליו

לאמר הנמצא כזה איש קדוש נדיב לב, אשר לא יחוס על גודל טרחת גופו וגם על רוב ממונו, בכדי להטיב לאחרים, ובוודאי שאיש הלזה היה לשיחה בפי כל, והוחזק בכל העולם לאיש אלקים נדיב לב מאין כמוהו, ובאשר מדרך האדם הטוב, שתהא טובתו בשלימות, והאסירים הללו אף שיצאו לחרות, מ"מ ע"י ישיבתם זמן רב בבית הסוהר נתדלדלו מנכסיהם, וכל העסקים שהיה להם מקודם נאבד מהם, וכעת אין להם במה להחיות נפשם, והנה אצל הנדיב הזה היה פאבריק גדול אשר בנה זה לא כבר, שהיה שם מקום רחב לכמה פועלים למצוא מחיתם בעבודתם שמה, והוא כבר קרא לכמה פועלים לעבוד שם, ולא אחד רצה לקבל עליו העבודה, מפני ששהשקפה הראשונה יתראה כאילו המלאכה כבדה מאוד, ומסכנת את עובדיה, אכן באשר הנדיב הזה ידע האמת, כי באמת מלאכה נקיה וקלה היא שיכולה לתת מחיה גדולה לאדם העובדה בחריצות כפים, ולכן היה רצונו כעת, שהאסירים אלו יקבלו על עצמם המלאכה הזאת, לא למענו, כי לא איכפת לו אף אם הפאבריק יהיה בטל, רק בכדי שהאסירים ימצאו מחיתם בריוח, אכן הנדיב חשב עצות בנפשו, באיזה אופן יתנהג עמהם, אם יקרא להם לעבוד העבודה, ולא יזכיר להם כלל הטובה שעשה עמהם, אז וודאי שגם המה לא יתרצו לזה אחרי שכבר כמה וכמה פועלים לא רצו לקבל העבודה הזאת, באשר לפי דעתם אין זה בכח אדם לעשות, ובאם יזכיר לפניהם כל הטובות שעשה עמהם, שהוציאם מעבדות לחירות, ושמחמת זה קנויים המה לו לעבודה, אף שקשה היא מאוד בעיניהם, א"כ מה יאמרו כעת הבריות והלא מעתה יטילו דופי ושמצה בכל צדקותיו אשר עשה עמהם, ומרעי לי' לחזקה שהחזיקוהו עד עתה לאיש צדיק ונדיב ועתה יאמרו, הלא הוכיח סופו על תחלתו, כי כל הטובות שעשה עמהם עד עתה, הכל טובת עצמו דרש בזה, שרצה להטיל עליהם המלאכה הזאת, אשר שום אדם לא רצה לקבלה, ולכן השכיל לעשות באופן הזה, אשר לאנשים הפשוטים חסרי מדע, אשר ימצאון בתוכם, ואנשים כאלו אם אך ימצאו לדעתם פנייה קלה באדם המטיב אותם, יחשדוהו כי כל עמלי לא היה רק בשביל הפנייה, אף שהפסד העמל וההון שפזר לטובתם היה הרבה יותר מן השכר שיקבל בפנייתו, לאנשים כאלו, לא יצווה אותם בדרך צווי ואזהרה שמחויבים לעשות המלאכה, רק יניח הברירה בידם, אם ירצו יקבלו, ואם לאו, יחדלו, ובכ"ז יזכיר להם גם הטובה שעשה עמהם שעי"ז יוכל להסית אותם שאין סכנה במלאכה ורק טובתם דורש הוא בזה, וכה יאמר אליהם, הלא אתם ראיתם את כל העמל שעמלתי עבורכם, אף בעת שלא קבלתי מכם שום הנאה, וא"כ אם עוד תעשו מלאכה שלי, שעי"ז אקבל הנאה מכם, וודאי שאין קץ יהיה לשכרכם, ועי"ז יהא ביכולתו להסית אותם ולפתותם, כי רק

טובתם ידרוש בזה והם לא יוכלו לחשדו שרק טובת עצמו הוא דורש בזה, באשר יניח הברירה בידם, וגם כעת אם ירצו יחדלו, ורק מוכרח הוא להזכיר הטובות, כי בלעדי זה ייראו גם הם מלקבל המלאכה, ועי"ז שיזכיר להם את טוב לבבו להם, יוכל לתת בלבם בינה להבין שגם כעת רק טובתם הוא דורש, ואמנם בנוסח כזה לא היה צריך לאמר כ"א לפני ההמונים והפשוטים שבתוכם, אבל לפני אנשים הנבונים והפקחים שבהם, אשר השכל וההחשבון נר לרגלם, והמה לא יוכלו לחשדו כי כל ההון העצום והטרחות הרבות שטרח עבורם בכדי להוציאם לחרות, לא היה רק בשביל פנייתו הקטנה, שיעשו עמו מלאכה בפאבריק, באשר שהריוח מפאבריק אין שוה כנגד ההפסד, ולכן אף אם לא ידעון כי המלאכה אשר ירצה ליתן כעת לפניהם, הוא ג"כ לטובתם, ורק יחשבון אשר לטובת עצמו דורש מהם לעשות מלאכתו, בכ"ז לא יתנו דופי בטובותיו שעשה עמהם מקודם, לפני אנשים כאלו יוכל לצוות בדרך אזהרה וצווי ורק להראות להם, כי באיזה חכ יזהירם, לזה יזכיר למו הפעולות שעשה עמהם, ושמחמת זה קנויים המה לו ומאוייבים לקיים צוויו, נמצא דצורך זכירת החסדים הקודמים שהיו לפני שני סוגי האנשים אינם דומין זה לזה בכוונתו, דלפני ההמוניים, אשר להם הוכרח לתת הברירה בידם וא"כ זכירת החסדים, היה סגולה לפתותם עי"ז שיאמינו לו כי טובתם הוא דורש בזה, ולפני המבינים, היה הזכירה מועלת להראותם שעי"ז מחויבים לשמוע בקול אזהרתו:

וענין כזה ממש היה אצלנו בעת קבלת התורה, כי אנחנו בני ישראל, היינו משועבדים במצרים תחת יד מלך ואומה קשה, דמינו שפכו כמים, מררו את חיינו בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודת פרך המפרכות את הגוף, עד אשר עלתה שועתנו אל האלקים מן העבודה, ושלח לנו מושיענו, כמה פעולות פעל, וכמה מופתים הראה, עד אשר בידו החזקה הוציאנו לחרות מידי העריצים, ובאשר ראו כל העם את מופתיו הנוראים וחסדיו הגדולים שעשה במצרים ובים סוף, עי"ז נתחזקה האמונה בקרב ישראל להאמין שאין כד' אלקינו, וכמ"ש "וייראו העם את ה' ויאמינו בד', אמנם אח"כ כאשר הגיע זמן הנבחר לקבלת תוה"ק, וחזר הקב"ה על כל אומה ולשון ולא קבלוה, בטענתם, שאין בכחם לקיימה, ולא נשאר לפניו ית' כ"א לתתה לנו, והנה בקרב בני ישראל היו נמצאים שני סוגי אנשים, א') ההמוניים ואנשים ששכלם פשוט, ולא יכלו להשיג בשכלם הקצר, אשר לפניו ית' אין שום נ"מ אם יקבלו את התורה אם לאו, וכי מה איכפת ליה אם שוחט מן הצואר או מן העורף, ועיקר רצונו הוא בכדי להיטיב אותנו ע"י עשיית מצות התורה, רעיון כזה לא יכלו להשיג, ורק חשבו שכל רצונו הוא רק לטובת עצמו, וא"כ אם יצווה להם בדרך חיוב ואזהרה, אשר עי"ז שהוציאם ממצרים קנה

אותם לעבדים, ומחויבים לשמוע לכל אשר יצוום, באופן זה, יוכלו חלילה להטיל דופי בכל האמונה שהאמינו בו עד עתה, כי יאמרו שהוכיח סופו על תחלתו, שכל הטורח שהטריח להוציאם ממצרים, לא היה כ"א בשביל טובת עצמו, שיקבלו את התורה, מה שאין שום אומה רוצה לקבלה, ובאם יתן להם בדרך רשות, ולתת הבחירה בידם, ומן הטובות שעשה עמהם מכבר לא יזכיר להם כלל, א"כ וודאי הדבר שגם הם לא יתרצו לקבלה, באשר כבר שמעו מפורש יצא מפי כמה אומות שאין זה בכחם לקיימה, ולכן עשה עמהם באופן זה, נתן הבחירה בידם, ובכן לא יוכלו עוד לחשוד אשר כל הטורח היה רק בשביל זה, באשר גם כעת אין אונס אותם, ואם לא ירצו לא יקבלו, ורק בכדי לפעול אצלם שיתרצו מרצונם לקבלה, הזכיר להם כל החסדים הגדולים שעשה עמהם מקודם, אף עוד שלא קבל מהם שום טובה, ומכ"ש עתה שישמעו בקולו לעשות מה שיצום, וודאי שאין קץ וערך לשכרם הגדול ורב טוב צפון בה. סוג ב') הם הזקנים שבעם, בעלי דעה שהבינו מעצמם, אשר זה לא יוכל היות שרק טובת עצמו דורש הקב"ה בזה, וודאי שכל המצות לא נתנו אלא לצרף אותנו, ובכדי שעל ידם ימצא מקום איך להיטיב אותנו בזה ובבא, ואפילו אם היה עולה גם על דעתם שגם טובת עצמו יש בזה, בכ"ז ג"כ לא היו מטילים דופי ושמצה בפעולות הקודמים, ולומר שכל עיקר כוונת יציאת מצרים לא היה רק לטובתו, וכדרך החכמים השוקלים בפלס ומאזנים כל דבר, ואף אם ימצאו איזה פנייה קלה בטובת מטיבם, ג"כ לא יטילו דופי במעשיו הגדולים, ולאנשים כאלו היה יכול לצוות גם בדרך חיוב ואזהרה, ושמחמת הטובות שעשה עמהם מקודם, משועבדים המה לו עי"ז לקבל גזרותיו, ונמצא ג"כ דכוונת זכירת יציאת מצרים ושארי החסדים הקודמים, חלוק היה לשני סוגים, לפני סוג הא'), היה הכוונה שזכירת החסדים יועיל להסיתם שיתרצו לקבל, ולפני סוג הב'), כוונת הזכירה היה רק שידעון שמחמת זה קנוים המה לו לעבדים ומחויבים לקבל גזרותיו:

ומעתה בא וראה איך הדברים האלה מבוארים בכתובים אשר לפנינו, אמר "כה תאמר" באמירה רכה "לבית יעקב" שהמה ההמונים והנשים כפרש"י על מקומו, להם תדבר רכות, "ותגד לבני ישראל" להזקנים המכונים בשם ישראל, תגד בדברים קשים כגידים, וחוזר ומפרש, מה המה אלו הדברים אשר אנכי מצוה אותך, כי לאלו תאמר כך, ולאלו כך, "אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי", ההקדמה הנזכר בה חובת יציאת מצרים, תאמר לשני הסוגים גם יחד, רק שלפני כל סוג וסוג תפרשו כפי הכוונה המיוחד לו, לזה רכות, ולזה קשות, כי לפני ההמוניים, אשר אמרתי לך להגיד להם באמירה רכה, תאמר להם אחר ההקדמה מיציאת מצרים

בנוסח כזה, "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי" פי' לא תאמר לפניהם בלשון חיוב ואזהרה, רק בלשון "אם תשמעו" שתתן הבחירה בידם, ורק תסיתם ותפתה אותם בזה, כי אם ישמעון בקולי, אז "והייתם לי סגולה מכל העמים כי באשר עוד טרם קבלתי מהם שום טובה והנאה, עשיתי להם טובות כאלו, א"כ כ"ש אם ישמעון בקולי, שאז וודאי יהיו לי סגולה מכל העמים, וארומם קרנם לטוב יותר מכל האדם אשר ע"פ האדמה, ומסיים "כי לי כל הארץ", דהנה המושל שימשול רק על מדינה אחת, אם הוא יתפאר לאמר לכת אחת מאנשי מדינתו, שבעבור אהבתו להם ייטיב אותם יותר מכל האנשים אשר ימצאון בעולם, וודאי אשר לצחוק יחשב זאת, כי הלא הוא לא ימשול רק על מדינה אחת, ובמדינה אחרת דבריו אינם נשמעים כלל, וא"כ איך יוכל להבטיחם שייטיב להם מכל האנשים שבעולם, דאולי המושל ממדינה אחרת ייטיב לבני מדינתו יותר ממנו, ולא יוכל להבטיחם יותר, כ"א שייטיב להם יותר מלכל אנשי מדינתו, אבל ממ"ה הקב"ה, שהוא מלך על כל הארץ, בכחו להבטיח להטיב למי שירצה יותר מלכל העמים הנמצאים בעולם, וז"ש הטעם מה שאנכי מבטיח אתכם שתהיו לי סגולה מכל העמים, באשר "כי לי כל הארץ" וא"כ אוכל להבטיחכם ע"ז, ומי ימחה בידי, ובנוסח כזה שהוא דרך בחירי ופתוי והסתה, לא היה צריך לאמר כ"א לבית יעקב, שהמה הנשים וההמוניים אבל "ואתם" כלו' הזקנים והחשובים אשר בכם אשר עמהם היה מדבר, משו"ה אמר עליהם בלשון נוכח, "תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" בע"כ מוכרחים אתם להיות לי ממלכת כהנים, שהוא ממלכת שמשים המשמשים לעבודת המקום, וכמ"ש בבאור הרמב"ן, ממלכת כהנים, שמשים, וכמאמר הנביא (ישעיה ס"א) ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלקינו, ועליכם אני מצוה זה בחיוב ואזהרה שתהיו לי שמשים ומשרתים לעבודתו, ותקבלו על עצמכם עבודת התורה ומצוותיה, "אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל", פי' בנוסח הזה שאינו מדבר בלשון "אם" רק בצווי ואזהרה גמורה תדבר רק לבני ישראל, הזקנים והנבונים, שהמה גם באופן הזה לא ישימו שמצה באמונתו חלילה, והנה בכ"מ שהיה צריך משה לדבר עם ישראל היה מדבר מקודם עם הזקנים, ואח"כ עם ההמון וכמ"ש רש"י בריש פ' מטות עיי"ש, ולכן גם בכאן נצרך היה לילך תחלה לדבר עם הזקנים, ובאשר יודע היה משה, שהזקנים אשר עמהם ידבר קשות באזהרה, והמה לא ידעו אשר לפני ההמון נצטוה לומר בנוסח אחר, וא"כ כאשר ישמעון הזקנים שעמהם ידבר קשות, בטח ישאלוהו, איך תוכל להגיד לפני ההמון בנוסח הזה, הלא עי"ז ימצאון מקום להטיל דופי באמונתו חלילה, ולזה השכיל משה לספר לפני הזקנים בעת דברו עמהם גם נוסח השני אשר נצטוה לומר בפני ההמון, וזה שספרה

תוה"ק, "ויבוא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם את כל הדברים אשר צוהו ה'" דייק לומר כל הדברים, שגם הנוסח שהוצרך לומר לפני ההמון הגיד ג"כ להזקנים, ובאשר שהנוסח הזה אינו נוגע כלל להזקנים, ולא היה זה בדרך הגדה להם כ"א בדרך ספור, לכן לא נא' וידבר אליהם, כ"א "וישם לפניהם" פי' שספר לפניהם גם נוסח השני, וכמו שאומרים בל"א (ער האט פאר געטראגאן) כי לשון "וידבר אליהם" הוראתו על הדברים שהוא מדבר אליהם בעצמם, אבל מה שיספר לפניהם מה שיגיד לזולתם, ע"ז אינו שייך לומר כ"א "וישם לפניהם" והנה ענין גדול כזה ודאי שתכף היה נשמע בכל המחנה, ולכן שמעו ההמוניים איש מפי איש, כי לפני הזקנים דבר בלשון צווי ואזהרה, ובאשר באמת היה האמונה כ"כ גדולה בעיני ההמון ג"כ שגם המה רצו לקבל התורה בדרך חיוב, ולא היו צריכים לשום הסתה ופתוי, וע"כ ספרה תוה"ק, כי בבוא משה אח"כ לדבר עם העם שהמה הפשוטים בלשון רכה, ויענו "כל העם יחדו" פי' שהעם עם הזקנים אמרו בלשון אחד, לכך נאמר מלת יחדו, "כל אשר דבר ה' נעשה" כלו' אין אנחנו צריכים לשום הסתה, רק אפילו מה שדבר ה' בלשון קשה, ג"כ נעשה, ובזה הראו את גודל אמונתם בד', שאפי' ההמון והנשים שלא הבינו תכלית תוה"ק, וגם שמעו מכמה אומות, שאין בכחם לקיימה, בכ"ז נתרצו גם הם לקבל גזרותיו ית' ולא הטילו שום חשד באמונתו ובטובותיו הגדולים שעשה עמהם, ולומר שרק לטובתו עושה זאת:

והנה אף שע"י התשובה הזאת, הראו כל העם לדעת את גודל אמונתם בד', שיאמינו גם בכל גזרותיו שהכל לטובתנו, מ"מ עדיין היה תלוי טפה של מרה בתשובותם, כי המה דקדקו לומר, כל אשר דבר "ה'" נעשה, לומר אשר דוקא מה שיאמר להם ה' בעצמו, יקבלו עליהם לעשות, אכן אם יאמר להם ילוד אשה כמותם, לא יאמינו לו, אף שיאמר להם ג"כ בשם ד', כי המה רוצים לשמוע דווקא מפיו ית' בעצמו, וכן מפורש להדיא (במדרש שה"ש) ע"פ ישקני, ר"י פתר קרייא לישראל בשעה שעלו להר סיני, משל למלך שבקש לישא אשה בת טובים שלח שליח אצלה אמרה רצוני לשמוע מפיו כו' כך ישראל היא בת טובים, משה השליח, המלך זה הקב"ה כו' בשעה שאמר הקב"ה הנה אנכי בא אליך גו' אמר משה כך תבעו, ואמנם ע"י תשובה הזאת סתרו כל היסוד, כי כ"ז שלא קבלו עליהם האמונה, להאמין בבשר ודם ג"כ, אם יאמר להם כדברים האלה צוה ה', לא יכלו בשום אופן לקבל התורה, כי מה יעשה האדם אם יפול לו איזה ספק ושאלה בדין, לא יאמין להמורה שיאמר לו, שכך כתוב בתורה, אסור או מותר, באשר זה לא קבל על עצמו, להאמין לילוד אשה, ורק כל ספק וסכסוך שיפול בין דם לדם ובין דין לדין, יבאר ה' בעצמו, היתכן זאת? וזהו אפילו בדור ההוא גופא שעמדו על הר סיני,

לא ימלט שלא יפול להם אח"כ ספיקות בהלכה למעשה, ומה גם דורות הבאים אחריו, שהמה בעצמם לא שמעו כלל מפי ה', יוכלו להפטר לגמרי משמרת התורה, כי יאמרו הא אבותיהם בעצמם ג"כ לא נתקשרו להאמין כ"א מה שישמעו מפי ה' בעצמו, ולהאמין לאדם שכך אמר ה' ע"ז לא היה הקשר, והיתכן שבכל דור ודור ידבר ה' בעצמו ל וא"כ על אופן זה וודאי שלא יכלו בשום אופן לקבל התורה, כי לא יתרצו אח"כ לשמוע בקול מורים ומוכיחים, אשר יורום דרך ה', ובע"כ מוכרחים היו ג"כ לקשר עצמם להאמין לאדם, אם יאמר להם שכך כתוב בתוה"ק, וזהו רצון ה', ולכן כאשר השיב משה את דברי העם, שדקדקו לומר, כל אשר דבר, "ה'", לא הספיקה עוד התשובה הזאת, והצורך היה להכריחם עוד עד שיקבלו ג"כ האמונה במשה, ובכל הנביאים והסנהדרין והדיינין שיהיו בכל דור ודור:

ובאשר הטעם שרצו דווקא לשמוע מפיו בעצמו היה מחמת שני דברים, א) שלא רצו להאמין לבו"ד, ילוד אשה כמותם, שמה שידבר, הכל הוא בשם ד', כי חשבו זה לדבר הנמנע, שד' ידבר עם בו"ד, טעם ב) כי רצונם היה ג"כ לראות את מלכם, ולשמוע מפיו בעצמו, וכדברי המדרש דלעיל, ולכן בכדי להוציא מלבם טעם הראשון, והוא חסרון האמונה בבו"ד, הוצרך הקב"ה לדבר דברות הראשונות בעצמו, והשכינה היתה מדברת מתוך גרונו של משה, ועי"ז ששמעו כל העם, כי פי ה' הוא המדבר מתוך גרונו של משה, הוציא מלבם חסרון האמונה במשה, לחשדו אשר מלבו עושה זאת, וכן עי"ז נתחזקה האמונה במשה וכן בכל הנביאים שיבאו אחריו, שידברו רק מה שד' ישים בפיהם, או מה שכתוב בתוה"ק, וכן מפורש בכתוב, ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן "בעבור ישמע העם בדברי עמך" פי' שבפעם הזאת אתראה בעצמי, ויראו בעיניהם פעם אחת, שמה שאתה מדבר לא מלבך הוא, רק מה שאנכי אשים בפיך, ועי"ז "וגם בך יאמינו לעולם", ולבד אשר בך יאמינו עוד לעולם, באשר ראו זה בעצמם, כי פי המדבר אליך, אלא אפילו בנביאים שבכל הדורות הבאים יאמינו ג"כ, וזה נרמז במלת "וגם" וכמו שפירש"י בשם המדרש, ובכדי לסתור טעם השני, והוא להוציא מלבם החשק והרצון לראות את מלכם, לכן בא הקב"ה בפעם הזאת, בעב וענן בקולות וברקים, ואיים עליהם כל כך עד שפרחה נשמתן וכשארז"ל (שבת פרק ר"ע) אריב"ל כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה יצאה נשמתן של ישראל, וכיון שראו שדבר מסוכן הוא, לפני האדם שאינו ראוי לזה, לדבר עם ה', לא ירצו עוד שה' ידבר עמהם בעצמו, וכן היה באמת אח"כ, כאשר שמעו את הקולות והברקים, אמרו למשה, דבר אתה עמנו ונשמעה, פי' מה שאתה בעצמך תדבר אלינו, ג"כ "ונשמעה" (בל"א ווּיר ווערדען בעפאלגען) ואל ידבר

עמנו אלקים פן נמות. ובתשובה הזאת שאמרו דבר אתה עמנו "ונשמעה", פי' שיאמינו ג"כ למשה, נגמר ענין קבלת התורה, דכ"ז שלא קבלו עליהם האמונה הזאת, לא היו יכולים בשום אופן לקבל התורה, וכמ"ש לעיל, שבכל דור ודור אם יזדמן לאחד איזה שאלה או ספק, לא ישמע להמורה שיאמר לו שכך כתוב בתורה, אבל עתה שקבלו עליהם גם האמונה הזאת, א"כ אף שכל העם לא ילמדו עד שיגיעו להוראה, מ"מ יאמינו במה שהרב אומר להם אסור או מותר, פטור או חייב, ולפ"ז פירוש התשובה, "ונשמעה" לא כפי הפשוט בפי כל, שישמעו לדעת מה שיצום, רק הכונה שישמעו גם למשה, ופירוש "ונשמעה" (מיר וועדען בעפאלגען), וא"כ גם בתשובה הזאת הראו נסיון גדול, לקבל על עצמם ועל זרעם הבאים אחריהם להאמין גם לבו"ד, ומתחלה לא אמרו אלא מה שידבר ה' נעשה, ובמלת "נשמע" נתרצו ג"כ לציית למשה ולכל הנביאים שבכל דור ודור, ומשום זה זכו לכתר גם בעד נשמע, דזהו קבלה חדשה יתירה על הקודמת:

ובזה יסורו הדקדוקים, שראיתי מדקדקים, דבתחלה אמרו, כל אשר דבר ה' "נעשה", ולא הזכירו נשמע, ואח"כ אמרו, דבר אתה עמנו "ונשמעה", ולא הזכירו "נעשה", ובפ' משפטים נזכרו תרווייהו ביחד, ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, ואמרו תבת "נעשה" מקודם, ובפ' ואתחנן, קרב אתה ושמע גו' ואת תדבר אלינו גו' "ושמענו ועשינו" הזכיר ג"כ תרווייהו, אבל השמיעה הקדימו לעשי', ולדברינו דקבלת נעשה, וקבלת נשמע, המה שני עניינים נפרדים, דקבלת נעשה, הוא על עיקר הדבר, שנתרצו לקבל התורה ולשמור חקיה ולקיים מצוותיה, וקבלת נשמע, הוא שיאמינו גם למשה ויצייתו גם לו ולכל הנביאים אחריו, יבואר זה דמתחלת הענין באשר אמרו בתשובתם, כל אשר דבר "ה'", ולא קבלו עליהם עוד האמונה במשה, לכן לא אמרו כ"א "נעשה" בלבד, דקבלת נשמע עדיין לא קבלו, ואח"כ בפסוק דבר אתה עמנו ונשמעה, הוא הקבלה לשמוע גם למשה, לא אמרו כ"א נשמעה בלבד, משום דקבלת נעשה כבר קבלו עליהם, ואמנם מעתה כבר יש בידם שתי הקבלות, לכן בפ' משפטים כאשר לקח משה לקרות את ספר הברית באזניהם, ולהודיע להם משפטי התורה, השיבו שתי התשובות ביחד, דהא כבר קבלו עליהם שתי הקבלות, וזכרו נעשה מקודם, באשר זהו היתה קבלה הראשונה, אבל בפ' ואתחנן, דשם הוא עיקר הענין, אשר משה יוכיח אותם על שלא רצו לשמוע בקולו, והלא אתם בעצמכם בקשתם זאת שאנכי אדבר עמכם ולא ה', וא"כ מדוע לא תשמעו וכמ"ש שם כל הענין, קרב אתה ושמע גו', ואת תדבר אלינו את כל אשר יאמר ה' אלקינו, ובאשר עיקר הענין לא מיירי רק מענין זה, לכך

הקדים, ושמענו לועשינו, כיון שע"ז היה עיקר ההוכחה, ומיני' קא סליק, כמ"ש ואת תדבר אלינו, ולהכי הקדים השמיעה לעשיה:

ועתה נבוא לבאור המאמר שהתחלנו, דהנה אף שזכו לעטרה בעד נעשה ובעד נשמע, מ"מ מתחלה באשר לא אמרו רק "נעשה" בלבד, וקבלת "נשמע" עוד לא קבלו עליהם, לא זכו עדיין לשום עטרה, אפילו בעד "נעשה" שכבר קבלו, כי מה תועיל הקבלה הזאת לבדה כ"ז שלא קבלו עליהם להאמין גם במנהיג בו"ד, דבאופן זה לא יוכל להיות קבלת התורה וכמ"ש לעיל, ורק אח"כ כאשר קבלו עליהם קבלת "נשמע" ג"כ, אז זכו לכתר בעד שתיהן ביחד, וכיון שבפעם אחת זכו להתעטר בשתי העטרות ביחד, משו"ה אין צורך כ"א למלאך אחד לכ"א מישראל, והמלאך עטרם שתי העטרות ביחד, ומשו"ה לא באו כ"א ששים רבוא, לכאו"א מלאך אחד, אבל בעת שחטאו בעגל והוצרך להסיר מהם העטרות, לא אבדו בפעם אחת שתי העטרות, ורק מקודם אבדו עטרה אחת והוצרך להסירה, והשניה עדן היתה קיימת, ואח"כ חטאו עוד עד שאבדו גם עטרה השנית, וכיון דההסרה היתה בשתי פעמים זה אחר זה, הוכרח להיות שני מלאכים לכ"א, באשר בשתי פעמים פרקו העטרות מהם:

ואיזה עטרה אבדו מקודם, אם עטרת נעשה או עטרת נשמע ז לפי דברינו דלעיל, אפשר לומר עפ"י פשטי הכתובים בחטא העגל, דעטרת נשמע אבדו קודם, דזה לשון הכתובים (פ' תשא) ויאמרו עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו, ולדברינו הבאור כן הוא, דמתחלה לא עלה על דעתם לפרוק עולו ית', ורק קבלה השניה שקבלו עליהם לשמוע גם למנהיג בו"ד, מזה היו רוצים לחזור, ואף שכבר נוכחו לדעת, כי א"א שד' בעצמו ידבר אליהם, מ"מ גם במנהיג בו"ד בחלה נפשם, ובכן מצאו עצה אחרת לעשות באופן כזה, שהנהגה יהיה בכח אלקי, רוחני, וכמו שהיה באורים ותומים שהשיב דבר לשואליו, וזה היה בכח רוחני נסתר, כן רצו ג"כ לקדש את העגל ועליו תהיה השפעה אלקיית, וממנו ישאלו כל ספקותיהם והוא יורם הדרך ילכו בה: ובחרו בתמונת העגל, שיזכיר עוד זכות יוסף הצדיק, וזה הכוונה במ"ש, עשה לנו "אלהים" פירוש מלה הזאת, מנהיג ומנהל, רק שיהיה בכח אלקי, ובכדי להוכיח שטענתם נכונה, אשר מנהיג בו"ד לא יצלח, הוסיפו לאמר, כי זה משה האיש כלומר מצד שהוא רק איש, ועלול הוא לכמה מקרים וסבות ואיננו נצחי, ולכן "לא ידענו מה היה לו", לא נדע כלנו איה הוא, וסבות כאלה יוכלו להזדמן תמיד, ובזה הוכיחו טענתם, שמנהיג בו"ד לא יצלח, ובקשו מנהיג רוחני שאינו עלול למקרים, והוא יהיה תמידי, ולפי"ז לעת עתה לא חזרו אלא מקבלת "נשמע" בלבד, לכך באו מלאה"ש ופרקו

מהם העטרות שזכו בעד נשמע, ואמנם העטרות שזכו בעד "נעשה" הניחו להם, דהא מזה לא חזרו, ואמנם התורה העידה מה היה אח"כ, וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך אשר הוציאך ממצרים, ובזה כפרו לגמרי ופרקו מאתם גם עולו ית', כי כן דרך השטן, היום אומר עשה כך ומחר עשה כך עד שאומר לך עבוד ע"ז, ואף שמתחלה לא חזרו כ"א מקבלת נשמע בלבד, אבל אח"כ החזיקו העגל לאלוה, לא למנהיג בלבד, כמ"ש וישתחוו לו גו', וא"כ חזרו בזה גם מקבלת "נעשה" ג"כ, ולכן באו גם כעת ששים רבוא מלאה"ש לפרוק הכתרים שזכו בעד נעשה, ובאשר היה זה בשתי פעמים זה אחר זה, ממילא הי' בזה מאה ועשרים רבוא מלאה"ש, לכל פעם, ס' רבוא, אבל הקשירה שזה היה בפעם אחת, לא הוצרכו כ"א לששים רבוא, משום דמלאך אחד היה קושר שתי הכתרים ביחד:

ואמנם במדרש כתיב, אשר מקבלת נעשה חזרו מקודם ואח"כ מקבלת נשמע, ואנחנו בארנו לפי פשט הכתוב, וסוף סוף גם לדברי המדרש, לא חטאו בפ"א שתי החטאים, וא"כ וודאי שפריקת הכתרים היה ג"כ בשתי פעמים, ולהכי נצרכו ק"ך רבוא מלאה"ש כדברינו, וזמשרש"ל בבאור המאמר ב"ה:

מצח אהרן - דרוש ו

(במעלת התורה ומחזיקיה):

אמר ר' יוסי בן קיסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום כו' אמר לי רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דנרי זהב ואב"ט ומרגליות, אמרתי לו אם אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה וכן כתוב בס' תהלים ע"י דוד מלך ישראל טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף ולא עוד אלא שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף וזהב אלא תורה ומע"ט בלבד ואומר לי הכסף ולי הזהב גו' נאום ד' צבאות. (אבות פרק ששי):

הדקדוקים בזה המאמר רבו, א) מן התשובה שהשיב ר"י בן קיסמא ניכר, שאותו האיש לא בקש ממנו לדור במקומו בלבד, ויעסוק בתורה כמקדם, רק בקשתו היה שיתן לו מעות ואב"ט ומחמת זה ידור במקומו ויפרוש מן התורה, דבאם שלא היה רוצה להפרישו מן התורה, רק שידור במקומו, א"כ מה זה השיב לו ולא עוד אלא שבשעת פטירתו אין מלווין, הלא גם במקום ההוא יוכל ללמוד, ובע"כ שרצה לתת לו עצה שיפרוש מן התורה, וא"כ קשה איך עלה על דעת אותו האיש, להציע לפני התנא האלקי רעיון כזה, והלא אף לאחד מחסידי דורנו, אשר כל ימיו ישב באהל התורה, קשה להציע ענין כזה, אשר

לעת זקנותו יפרוש עצמו מלמוד התורה בעבור בצע כסף, וההכרח לומר שדעת הסוחר היה למצוא עצה שיהיה לו שני עולמות ביחד, ומהו העצה? ב) למה האריך בכאן לומר "דוד מלך ישראל" וכי עד עתה לא ידענו, שדוד מלך הוא, ובקצרה הול"ל וכן כתוב בס' תהלים, ג) לאיזה צורך הביא הראי' השניה של "ולא עוד", ד). מה ראיה הוא מהפסוק, לי הכסף וגו', לזה שאינו מלוה לאדם אלא תורה ומע"ט לבד, וכ"ז צריך באור וישוב: ובכדי להבין הוכוח הזה, נקדים שתי הקדמות, הקדמה ראשונה, דוד אמר (תהלים ס"ב) אחת דבר אלקים שתים זו שמעתי כי עז לאלקים ולך ד' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, ומלבד שהפסוק בכלל מחוסר הבנה, עוד גם קושית המפרשים עצומה, מהו החסד בזה אם תשלם רק כמעשהו? דאם בעה"ב ישכור פועלים ולבסוף ישלם שכרם לפי הקציצה האם זה חסד מיקרי?: אמנם הענין כך הוא, דדבר זה ידוע לכל ומלא הוא בכל המקומות, דהשכר הגדול שקבע הקב"ה ליתן ללומדי התורה, להוגיה ועמליה, זה השכר גופא יתן גם למחזיקי לו"ת, ואיזה מקומות נפרש לדוגמא, הנה בתורה כתיב, אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה וגו' כל הפרשה, ורש"י ז"ל הביא בשם הספרי, דהאי אם בחקותי תלכו, לא מיירי במקיימי מצות התורה, רק הפירוש הוא, שתהיו יגעים בלמוד התורה, וא"כ כל יעודי שכר פרנסה האמורה בפרשת הזאת, לא יגיע רק לאותן האנשים שמקיימין התנאי של אם בחקותי תלכו, והוא מי שלומדין ויגעין בלמוד התורה, ואמנם בש"ס ומדרשים מצינו כמה פעמים שגם מחזיקי לו"ת זוכין לזה השכר של רוב ברכה, וכמ"ש (שבת קי"ט) עשירים שבא"י מפני מה זוכין מפני המעשר, שבבבל מפני מה זוכין בשביל שמכבדין את התורה, והיינו שמחזיקין ידי לו"ת, ועיין לקמן (דרוש שביעי) בארנו פרט זה באריכות, וכן מצינו (כתובות קי"א) אר"א ע"ה אינן חיים שנא' מתים בל יחיו גו', א"ל מקרא אחר אני דורש כי טל ארות טליך וארץ רפאים תפיל במרפה עצמו מד"ת הכתוב מדבר, וכל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו, וא"כ מבואר דעיקר טל של תחיה הוא רק אור התורה, וכל שאינו משתמש באור הזה לא יוכל לחיות, ובכ"ז אמר אח"כ מצאתי להן תקנה מה"ת שנאמר ואתם הדבקים בד' חיים כולכם גו' דהמהנה ת"ח מנכסיו מעה"כ כאילו מתדבק בשכינה, הרי לפנינו דהשכר שמקבל לומד התורה בעצמו, זה השכר גופא מקבל ג"כ המחזיק לת"ח, ונחשב לו ממש כאילו הוא עצמו למד התורה:

והנה לא להרהר אחר מדותיו של הקב"ה באנו חלילה, רק להבין דרכי הנהגתו, דלפי הכלל שכלל לנו בן הא הא (אבות פ"ה) לפום צערא אגרא, דשכר המצות משתלמין רק לפי צער העושה אותם, ואפילו שני בני אדם שעושין מצוה אחת ממש, ג"כ לא ישתוו

בקבלת שכרם, דקבלת השכר הוא לפי גודל הצער, וא"כ היאך ישתוה המחזיק, להלמדן בעצמו בקבלת השכר? דלו יהי שמצות המחזיק דומה ממש, למצות הלומד בעצמו, אבל האם נשתוו גם בצערן? הן הלמדן בעצמו, יגע כל ימיו על התורה עד שקנה אותה במ"ח הקנינים המבוארים בפרק זה, שכלם קנינים קשים ומרים מאוד, פת במלח, מים במשורה, על הארץ תישן, במעוט תענוג כו', ויומם לא ינוחו ולילה לא ישבותו, וחיי צער יחיו, גולים מביתם, מעירם ומבניהם, ומצפים לשולחן אחרים אשר עולם חשך בעדם, אבל אותן נדיבי עמנו היקרים המחזיקים ידי לו"ת, אשר כל ימיהם יחיו ב"ה חיי ענג ושלוה, כל אחד שורר בביתו, ובניו כשתילי זתים סביב לשולחנו, היום יהיה להם לאכול ולשתות ולעסוק במסחר, והלילה לשינה ולמנוחה, ורק יקמצו מעיסתם להחזיק גם ידי הלומדים, ויתנו להם בעין יפה, אף שבוודאי גם להם יגיע שכר גדול, כי בלעדי נדבותיהם לא היו יכולים הת"ח ללמוד, אבל מדוע יתנו להם אותו השכר גופו כמו להלמדן בעצמו, וכי נוכל להשוותם בצער המצוה, שישוו ג"כ בשכרה?:

אכן מה שנראה בישובן של דברים, דהנה ידוע אשר הקב"ה מנהיג את עולמו בשתי מדות, מדה"ד ומדת הרחמים, וכמ"ש במדרש הובא ברש"י תחלת התורה, בתחלה ברא את העולם במדה"ד כיון שראה שאין העולם מתקיים במדת הדין שיתף מדה"ר למדה"ד, והנה לפי מדה"ד, כיון שקבע הקב"ה ששכר הברכה והפרנסה וכן שכר תחיית המתים, יהיה תלוי בתורה, אי אפשר לזכות לזה השכר, רק דווקא לזה האיש שיגע ועמל בתורה, וכפי אשר ירבה ביגיעתו, כן ירבה לו ה' השכר כנגדו, אבל אותן האנשים אשר בעצמן לא למדו התורה, אף שהרבה החזיקו ללו"ת, לא יהיה להם שום זכות לקבל ברכת שפעת הפרנסה, וכן שכר התחיה, ואף שאם נימא כן, אז רובא דעלמא יוכרחו להיות עניים מרודים, ושום הגנה לא יהיה להם בארץ גלותם, וכן לא יקומו לתחיה, באשר הלומדים המה מעוטא דמעוטא, והרוב א"א להם ללמוד, הן מחמת הכשרונות הטובים אשר יחסר להם, והן מחסר הפרנסה, כי אם כלם ישבו ללמוד, מאין יקחו טרף לביתם, והרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם, פי' מחמת שהרבה עשו כן, לכן לא עלתה בידם, בכ"ז יקוב הדין את ההר, וכמו שרצה באמת ר"א הנ"ל לומר בתחלה שעמי הארצות אינן חיים, אף שלפי דבריו, רוב העולם לא יעמדו בתחה"מ, יהיה מה שיהיה כיון דשורת הדין מחייבת כן, אשר בלי טל התורה לא יוכלו לחיות, וזהו רק מצד הדין, אכן מצד מדת הרחמים שיש בו, ורחמיו על כל מעשיו, רצה שגם העמי הארצות שא"א להם ללמוד, יזכו ג"כ לכל יעודי שכר התורה, אשר עיקר חיות של האדם הן בעוה"ז והן בעוה"ב תלוי בזה, בעוה"ז אריכות ימים, פרנסה, הגנה, בעוה"ב תחה"מ, וכדומה, מצא תקנה גם להם

שיחזיקו ידי לו"ת ויחשב להם ממש כאילו בעצמם למדו, וגם הם יזכו לכל היעודים הגדולים הנועדים ללומדי התורה, אכן זה אינו מצד הדין, רק מצד מדה"ר, והעד הנאמן על דברינו, הוא מ"ש בספרי ע"פ עץ חיים היא למחזיקים בה, עץ חיים ללומדיה לא נאמר, אילו נאמר עץ חיים ללומדיה לא היתה תקומה לעולם ח"ו, לכך נאמר עץ חיים למחזיקים בה, וכן במ"ר פ' קדושים, ארור אשר לא יקים, ארור אשר לא ילמוד לא נאמר אלא ארור אשר לא יקים, אילו נא' ארור אשר לא ילמוד לא היתה תקומה לעולם לכך נאמר ארור אשר לא יקים, הרי להדיא דמחזיקי כז"ת יקבלו השכר רק מצד הרחמים כי אם לאו לא יהיה תקומה לעולם, ואמנם מצד הדין אה"נ דלא יגיע להם שכר למוד ממש, ומה שנוהג במדה זו רק בענין התורה, לשלם להמחזיק כמו להלמדן, אף שאינם דומים בקבלת הצער, ובשאר מצות אינו עושה כן אלא לפום צערא אגרא, הוא משום דבשכר התורה עיקר תקומת העולם בזה ובבא, ואם לא הי' מקבל השכר אלא הלמדן לא היתה תקומה לעולם, משו"ה שתף בזה מדה"ר שגם המחזיק יקבל שכר התורה ממש, משא"כ בשאר מצות שאין כ"כ שכרם גדול כשכר התורה, ועוד שגם כל אדם יוכל לקיימם להכי רק לפום צערא אגרא, כשורת הדין:

וכמו כן שמעתי, מפה קדוש מו"ר הגאון נצי"ב זצ"ל ר"מ דוולאזין פירוש נחמד בפסוק (ירמיה ל"א) כה אמר ה' כו' הלוך להרגיעו ישראל מרחוק ה' נראה לי ואהבת עולם אהבתיך ע"כ משכתיך חסד, ויל"ד מה היה העצב והפחד גדול כ"כ בימים ההם עד שהוצרך הקב"ה להרגיעם ע"י הנביא, גם בכל מקום צריך להיות התנחומין מעין הפורעניות, למשל אם אחד מתאבל על בנו יחידו חלילה, לא נוכל לנחמו בזה שיעמוד לו ריוח בפרנסתו סך עצום, וכן להיפך אם אחד יתאונן על אשר מטה ידו ומסחרו ירד אחורנית, לא ננחם אותו בזה שאשתו הרה ותקריב ללדת, וא"כ מסתמא תנחומין שנחמן ירמיה היה ג"כ מעין הדאגה ומה זה? ופירש בדרך זה, דידוע אשר בשעה שביהמ"ק היה קיים, היה שכר הפרנסה וזכות ירידת השפע לעולם תלוי רק במזבח ע"י זכות הקרבנות כמ"ש רז"ל (כתובות ז') למה נקרא שמו מזבח מפני שהוא מזין, וכיון שירידת שפע הפרנסה היה תלוי, בזה, לא היה שום מקום דאגה לכ"א מישראל מאין יקח מקור השפעה לפרנסתו, כי דבר זה היה בנקל לכל אחד לקיים, שבכל ימי השנה היו יכולים לחרוש חרישם ולזרוע זרעם ולעבוד אדמתם, ולאסוף תבואתם, פרי גפנם ותאנתם, רק שלש פעמים בשנה יבואו לראות פני ה', ויביאו עמהם קרבן ראיה וקרבן חגיגה, ובזכות זה היה כאו"א מובטח שלא יחסר לו פרנסה ומזונות כל השנה, א"כ דאגה מנין? אכן משחרב ביהמ"ק שיבב"א, ואין לנו לא כהן ולא מזבח ולא קרבנות, ולא נשאר לנו שיור

כ"א התורה הזאת, אשר רק בה תלוי שכר הברכה ופרנסה הטובה, וכפי רוב היגיעה בתורה, כן לעומת זה ישפיע לו ד' ממרום פרנסתו, משו"ה תיכף אחר החורבן היו כל ישראל בדאגה אחת, תקומת העולם מה תהא עליה א כי זה א"א אשר כלם יעסקו רק בלמוד התורה משום דלאו כל מוחא סביל דא, ויש כמה אנשים אשר אין כחם וחילם יפה לאורייתא, ועוד אם כלם יטמינו ידיהם בצלחת, ולא ישלחו ידם במסחר וקנין, רק כותלי ביהמ"ד יחבקו, מי יפרנס אותם ואת ב"ב, ודאגה זו היתה כללית אחר החורבן, וע"ז אמר הקב"ה לירמיה, הלוך להרגיעו ישראל' שלא ידאגו כלל מזה, ותגיד להם אשר בשני פרטים, ייטב להם כעת ביותר בהיות הפרנסה תלוי' בלמוד התוה"ק, א) כי בקרבנות היה חסרון, שלא היה יכול כל א' להקריב קרבן במקום מושבו ומגורו, מפני שרחוק הוא ממשכן ה', והיו מוכרחים לילך דווקא לירושלים, באשר שם היה מקום המקדש, מקום השראת השכינה וקרוב הוא לד' לבקש רחמים מאתו, אבל עתה "מרחוק ה' נראה לי" פי' עתה שהפרנסה תלוי' בזכות התורה, אינכם צריכים להטריח ולבקש מקום קרוב לה', רק כל אחד בביתו ובעירו בכ"מ שהוא, ילמוד ויזכה לפרנסה, ב) הביהמ"ק אמנם היה מקור פרנסה, אכן רק לפי שעה, כי תיכף כשנבנה היה ידוע לכל שאין זה בית עולמים, ושסופו ליחרב, אכן כעת "ואהבת עולם אהבתיך", כי התורה נצחית, ולא תהא מחולפת ולא תהא תורה אחרת, ואינו דומה מי שיתן לחבירו מקור לפרנסה לשנים מספר, למי שיתן לו מחית עולם, ובאלו שני הפרטים הלא טוב לכם עתה שהפרנסה תלוי' בזכות התורה, וגם הדאגה השנית, שא"א לכל העולם לעסוק בתורה, גם מזה אל תדאגו כלל, כי אע"כ משכתיך חסד" ואף שמצד מדה"ד הייתם מוכרחים דווקא לקבל עול התורה, כי לשכר התורה לא יזכה כ"א הלומדה דווקא לפי הדין, אבל לפי שגלוי לפני שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בה, לכן משכתיך חסד, כלו' שתפתי גם מדת הרחמים, שמי שאין בכחו ללמוד התורה בעצמו יחזיק ידי אחרים הלומדים, ויחשב לו כאלו בעצמו למד, וגם הוא יזכה לכל היעודים הגדולים הנועדים ללומדי התורה בעצמם:

וזהו ג"כ פי' המדרש שהבאנו לעיל, בתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במדה"ד, דקיום העולם הוא רק על התורה, כמ"ש אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, וארז"ל (שבת פר"ע.) דשמים וארץ נוגעים בעדותן, ולכתחלה עלה במחשבתו לברוא במדה"ד, שדווקא בלמוד התורה יהא תלוי קיום שמים וארץ, וכיון שראה שאין העולם מתקיים דא"א הוא שכלם ילמדו, שיתף מדה"ר למדה"ד, פי' שהשוה שכר המחזיק לו"ת לשכר הלומדים עצמן, וזה דבר קל הוא לכ"א לקיים:

ואחרי כל הדברים האלה, נוכל לאמר שהקושיא שהקשינו, מדוע יגיע שכר להמחזיק, כמו להלמדן בעצמו, והתרוץ שתרצנו, שאין זה מן הדין רק מחסד ה', האי קושיא והאי פרוקא מקשה ומתרץ דהע"ה בפסוק שהתחלנו, וזה באורו, "אחת דבר אלקים" כלומר הלא אלקים רק אחת דבר. ששכר הפרנסה וכן תחה"מ לא יזכו לזה רק מחמת דבר אחד, והוא התורה, העומלים וההוגים בה יזכו לזה השכר, וכמ"ש אם בחקותי תלכו, שתהיו עמלים בתורה, וכן גבי תחה"מ לא נזכר רק דבר אחד, כי טל אורות טליך, דוקא למשתמש באור התורה, ואמנם אנכי, שתים זו שמעתי' כי שמעתי מדברי חז"ל שהוסיפו עוד אחת, ולשנים יגיע השכר, דלענין הפרנסה הוסיפו לאמר, שמפני מה זוכין לעשירות מפני שמחזיקין ידי לו"ת, וכן לענין תחה"מ הוסיפו לאמר שכל המהנה לת"ח מנכסיו הרי הוא כאילו מתדבק בשכינה, הרי שהוסיפו לאמר שגם המחזיק לו"ת יזכה לכל היעודים כמו הלמדן בעצמו, ופלא הוא, הלא אינם שווין ביגיעתן וא"כ למה זה ישתוו יחד בקבלת שכרם ל וע"ז תירץ "כי עוז לאלקים" מלת "עוז" נופל על התורה, כמ"ש (ברכות) אין עוז אלא תורה שנא' מפי עוללים יסדת עוז, ושם אלקים מתיחס למדה"ד, ושם הוי' מתיחס לרחמים כידוע, ולכן אמר, כי "עוז", מה שנזכר שדווקא לעומלי התורה הנקראת עוז תנתן השכר, הוא "לאלקים" פי' למדה"ד, אבל "ולך ה' חסד" פי', ששיתף גם שם הוי' שהוא חסד, ומהו החסד "כי אתה תשלם לאיש כמעשהו" כלומר שתשלם להמחזיק לו"ת כאילו היה זה מעשהו ממש, וכאילו הוא בעצמו יגע ועמל הרבה על התורה, וזה באמת חסד גדול הוא וכנ"ל:

ולפמ"ש יתבאר לנו כמין חמר עוד פסוק אחד (תהלים כ"ו) בחנני ה' ונסני צרפה כליותי ולבי כי חסדך לנגד עיני והתהלכתי באמתך, ואינו מובן מהו הנסיון הגדול שיבקש לבחון אותו, ולדוגמא נקח משל, הנה לכל מלך יש הכנסות רבות אשר יכניסו בני המדינה לאוצר הממשלה, כי מטיל על בני המדינה לשלם מסים וארנוניות, גם מכסים מסחורות שונות, ומאלו ההכנסות יוציא כל ההוצאות הנחוצות, להחזיק לאנשי חיל, להפקיד שופטים, שוטרים, פקידים וכדומה דברים הנחוצים להגנת המדינה, פעם קרה מקרה בלתי טהור אשר מאיזה סבה דלו ונתרוששו מאוד בני המדינה, ומטה ידם מלשלם המכס לאוצר המלך, וגם כלה המסחר מן השוק, כי מגודל המכס יעלה מחיר הסחורה ליוקר, ובשנים שאינן כתקונן, אין יד הקונים משגת לקנות ביוקר כזה, כיון שראה המלך אשר בני מדינתו גועים ברעב, והוא היה מלך חסד הרוצה בתקון המדינה, העביר כרוזא ונתן מאניפעסט, אשר על משך שנה אחת פוטר מלשלם המסים והמכסים, ועי"ז רווחא עלמא, כי כל הסחורות היו בזול וממילא נמצאו גם קונים, ואמנם נמצא איש אחד בתוך

המדינה, אשר היה לו מסחר גדול, שהיה עולה מכסו מדי שנה בשנה לסך רב, וכאז כן עתה אף לאחר המאניפעסט הביא מכסו הרב והעצום לאוצר המלך, ומחמת שדבר זה היה לפלא גדול בעיני המלך ושריו, שלח המלך אחריו לשאול אותו, הן כל אדם בהול על ממונו, והלא אנכי נתתי מאניפעסט שתוכל גם אתה להפטר מן הסך העצום, וא"כ איך לא תחוס עינך על ממונך ותתן לאוצרי כפי שהיית נותן עד עתה, ויענהו האיש בחכמה, אדוני המלך! אל תחשבני בזה לאיש פתי ושוטה המאבד מה שיש לו, ואילו פטרתנו מן המכס מחמת שאין לפניך שום צורך בהמכס, אז וודאי שלא הייתי נותן אפי' קשיטה אחת, כי גם עיני תחוס על ממוני, אבל באמת ידעתי נאמנה כי תצטרך וגם עוד מוכרח אתה לקבל מכסים, כי בלעדי זה אין שום מקום לפרנס הוצאת המלוכה כי רבה היא, ואשר תקון וקיום כל המדינה תלוי רק ע"ז, כי אלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, ורק מחמת שבני המדינה נתרוששו מאוד, ובאם היו עוד צריכים לשלם המכס לא היתה תקומה להם, משו"ה היה ההכרח לפטרם מן המכס, ואמנם אנכי אשר ברכני ה' בהון כביר, ואף אם אשלם גם עתה המכס המוטל עלי, ג"כ לא תמוט ידי חלילה, ואף שהייתי יכול לפטור עצמי בכח המאניפעסט, בכ"ז באשר טובת המלוכה אנכי דורש באמת, ולכן אתן גם כעת, וכשמוע המלך את תשובתו, כבדו באות כבוד יקר ערך, באשר הראה בעליל אשר אהבת הממשלה ותקון המדינה בוערת בקרבו, ואוהב הוא את מלכו ואת ארצו בכל לבבו ובכל מאדו:

והנה קושיא כזאת נוכל להקשות גם על אדונינו דהע"ה, כי חז"ל הפליגו מרוב שקידתו העצומה והנוראה בתוה"ק, עד שאמרו (פ"ק דברכות) שכנור היה תלוי למעלה ממטתו לעוררו בחצות לילה לעסוק בתורה, כמ"ש חצות לילה אקום, וכן מצינו שכל התפלות ובקשות שלו, היה רק שיתן לו ה' לב טהור ומבין ללמוד התורה, כמ"ש הט לבי אל עדותיך, וכן גרסה נפשי לתאבה, ובאמת יקשה לנו על אדונינו, הלא היה "מלך" ודרכן של מלכים לחיות חיי תענוג ונחת באכילה ושתיה ושינה, כמ"ש רז"ל (ברכות ד') שזמן קימת מלכים בשעה רביעית, א"כ מדוע זה בחר דוד לשנות דרכו מכל דרך המלכים, ולקבל על עצמו עול התורה שאינה נקנית רק במעוט תענוג, ואף אם נאמר שדוד צפה ברוה"ק את השכר הגדול הצפון ללומדי התורה בעוה"ב, ואת התענוג הגדול אשר הבטיח הקב"ה בעדם, להיות יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה, ומחמת זה מאס בכל תענוגי עוה"ז, ובחר יותר לקבל עליו עול התורה, בכדי שעי"ז ישיג גם הוא את השכר הרוחני הצפון לעתיד לבוא, גם זה לא יוכל להעלות ארוכה לקושיתנו, כי לפי הכלל דקיי"ל, אשר המחזיק לומדי תורה יקבל שכר כמו הלמדן בעצמו, ומפורש

אמרו (פסחים נ"ג) כל המטיל מלאי לכיסן של ת"ח זוכה ויושב בישיבה ש"מ שנאמר "כי בצל החכמה בצל הכסף", א"כ הלא היה בידו תרופה להשיג גם שכר התורה אף בלא למוד בעצמו, באשר היה מלך' והיה ספוק בידו לכונן הרבה ישיבות של ת"ח ולהספיק צרכיהם, והיה מקבל שכר כמוהם, ועי"ז היה יכול לנחול שני העולמות ביחד, בעוה"ז לחיות חיי נועם וענג כפי שראוי לכבוד המלך, ושכר הרוחני היה זוכה ע"י החזקת ת"ח, אמנם לדברנו א"ש דאם היה שוה במשקל אחד, החזקת תורה כמו תורה, אז אולי גם דוד המלך היה עושה כן, אבל לפי שבארנו בשם הספרי, אשר מצד הדין, דוקא מי שיגע ועמל בתורה, זוכה לכל שכר התורה, כי רק למוד התורה בעצם הוא עקר רצונו ית', באשר חמדה גנוזה היא שהקב"ה משתעשע בה תמיד, ומה שהשוה החזקת תורה ללמודה בעצם, הוא רק מחסד ה', באשר בלעדי זה לא היתה תקומה לעולם חלילה, ואין זה עיקר רצונו, רק מאניפעסט בעד האנשים שאינם יכולים ללמוד בעצמם, משו"ה דהע"ה שהיה בלבו אהבת הרוממות, ורצה לעשות רצונו ממש, קבל על עצמו עול התורה, אף שבודאי היה יכול להנות מן המאניפעסט, ולהשיג שכר התורה ע"י החזקתה, אכן באשר ידע שאין זה עיקר רצונו, והמאניפעסט לא ניתן רק בכדי שהעולם יתקיים לא רצה להנות ממנו, ובחר לעשות רצונו האמיתי, ובזה הראה לכל איך גדלה אהבתו לד', כי מאס בכל תענוגי עוה"ז בכדי לעשות נחת רות ליוצרו, ולא למענו, כי הוא היה יכול להשיג השכר גם ע"י החזקת תורה, וזה מה שאמר "בחנני ה' ונסני צרפה כליותי ולבי" ותראה איך בוער בקרבי שלהבת יה, ובנסיון גדול עמדתי עבור רצונך, והוא אף "כי חסדך" כלומר החסד שלך שעשית עם בריותיך, להשוות החזקת התורה ללמודה בעצם, הוא נגד עיני' פי' שעומד תמיד נגדי, ובכל שעה ביכולתי לקיים זאת, באשר כסף לא יחסר לי, כי מלך אנכי וספוק בידי, ובכ"ז אנכי לא אעשה כן, רק והתהלכתי באמתך שקבלתי עלי עול למוד התורה בעצם, שנקראת אמת, כמ"ש (ברכות ה') אמת זו תורה:

ובדברינו אלה סרה ג"כ קושיית המפרשים על פסוק "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף". והקשו כי אין בחינת המבין נצרכת רק לשני דברים שיש להם השתוות קצת, כגון שני מיני זהב, אשר לפי ראות עיני אדם שאינו מבין, המה שוין בערכם, אכן המבין יבחון ויאמר, שזהב זה טוב מזה, אבל על זהב ועפר לא יוצרך בחינת המבין לומר שזהב טוב מן העפר, כי מי לא ידע זאת, וא"כ הלא התורה שהיא חמדה גנוזה וכולה רוחנית, יקרת ערך מאין כמוה, וכסף וזהב הוא גשם מגושם, ואין להם שום השתוות, האם צריך לזה בחינת המבין לומר שהתורה טוב יותר מזהב וכסף ל ולפמ"ש זה כונתו, כי אף שהיה יכול להשיג שכר תורה ע"י אלפי זהב וכסף שהיה מפזר ללומדי תורה, בכ"ז בחר ביותר

לקבל עול התורה בעצם, מחמת שרק זה חבוב הוא בעיני ה', וזה פירוש הכתוב, טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף, פי' טוב יותר ללמוד התורה בעצם, מהשכר שהיה יכול להשיג ע"י אלפי זהב וכסף שהיה מפזר ללו"ת, ולזה בודאי צריך בחינה ממבין גדול, כמו דוד, שטוב יותר לסבול עול התורה, מלהחזיק לו"ת, כי שניהם רוחניים נעלים, ורב טוב צפון גם למחזיקים, רק המבין הגדול בוחן ברוח קדשו שזה טוב מזה:

ומכל זה נלמוד, שדהע"ה מחייב כמה עשירים הגדולים, אשר אף כי המה מאמינים גדולים בשכר ועונש, ויאמינו ג"כ בשכר הגדול של התורה ובכ"ז לא יגזלו מעתותיהם לקבוע אפילו שעה קלה ביום, ללמוד איזה שעור, וגם בשעות הפניות מעבודת מסחרם ילכו לטייל במסבת מרעים, ולהתענג בתענוגי טיול וכדומה, ובאם נשאל אותם, תורה מה תהא עליה ל הלא מאמינים אתם בשכר הגדול שאדם זוכה עבור התורה, וא"כ איך תחליפו אותו בהתענוג הגשמי הכלה, אשר תקבלו בעתותיכם הפניות, ע"ז ישיבו לנו אמרים, כי קביעות עתים לתורה, לא נצרך כ"א לעניי עם אשר אין ידם משגת להחזיק ידי לומדים אחרים, ולכן אם רוצים לזכות לכתרה של תורה, מוכרחים הם לקבוע עתים ללמוד בעצמם, אבל אנחנו עשירי העם שנותנים וחוזרים ונותנים, ונחזיק כמה לו"ת מכספנו, ובצל החכמה בצל הכסף אמר החכם, וא"כ אנו נשיג השכר ע"י החזקתנו הרבה, ומה לנו ללמוד בעצמנו כדרך הזה יורו היתר בעצמם כמה אנשים אף המאמינים, אמנם איך לא יבושו ולא יכלמו מתשובת דהע"ה, שהיה מלך גדול ומה מאוד היה הגון ונאה לפניו לחיות חיי בשרים ותענוג כדרך המלכים, וגם היה ספוק בידו להחזיק כמה ישיבות על חשבונו, ובכ"ז מאס בתענוגי רוזנים וקבל עליו את עול התורה בשקידה עצומה ונוראה מאין כמוה, מחמת שידע שרק זהו עיקר רצונו ית', ובפה מלא טען, טוב לי תורת פיך, יותר מהשכר שאוכל להשיג ע"י אלפי זהב וכסף ללו"ת אחרים, א"כ מכ"ש שאנשים פשוטים לא יוכלו לסמוך על מעט פרוטותם שנותנים להחזקת תורה, רק כל אחד מחויב ג"כ לקבוע בכל יום שעות קבועות לתורה כ"א כפי יכלתו, הן רב, הן מעט, זאת היא ההקדמה הראשונה לדרוש הזה, ושמור אותה:

הקדמה שניה, נקדים מ"ש בספר חובת הלבבות והובא דבריו בס' ע"נ פ' שלח, להוכיח שהאדם אין לו שום קנין עצמי במעותיו וברכושו ובכל קניניו, כמו שיש לו קנין עצמי בגופו בשערו וצפרניו, ומה שיש לו אינו שלו, רק הוא בגדר שומר עליהם, והראיה ע"ז, כי הלא נראה בשעה שמכניסין האדם לקבר, מכניסין עמו לקבר שערו וצפרניו, וכן דם המת שנשפך על הקרקע או נבלע בבגדיו, מניחין גם בגדיו עמו בקבר, והכל בכדי שלא ישאר לנו פה שום חלק ממנו, אפילו שערה אפי' צפורן, כי הכל אסור בהנאה,

ובאם היה הממון והרכוש ג"כ עצמות האדם, אז היה אסור בהנאה גם הונו ורכושו לאחר מיתה, וגם כספו וזהבו היו צריכים להניח עמו בקבר, וכאשר נראה בעינינו, אשר מכל הונו ורכושו אין מלווין לו בקבר לא כסף ולא זהב, וכספו לא יניחו עמו בקבר, רק אנשים אחרים באים ונוחלים כל הרכוש, בע"כ שהממין לכתחילה אינו שלו, ולא היה לו שום קנין עצמי בהם, רק נעשה שומר על המעות שנמסר לידו לשומרו, וכיון שמת כלתה שמירתו, ולפעמים יניח לבעל אשתו, עיין בחו"ה, כל הרעיון בארוכה, ופ"ד החדוד קצת יש להקשות דלפי הוכחתו, שאינו כ"א שומר על המעות שיש לו, א"כ איה איפוא ההיתר לאדם להוציא המעות בהוצאה, והלא אסור להשתמש בפקדון שבידו כמבואר במתני' (מסכת ב"מ דמ"ג) המפקיד מעות אצל חבירו לא ישתמש בהם, ורק חנוני מותר להשתמש ממעות מותרים, בדרך הלואה לבד, אבל להוציאם בהוצאה, אסור לשום שומר:

אמנם ההיתר לזה נראה, עפמ"ש בסוף (מסכת ב"ק) וכן הופסק (בשו"ע חו"מ סי' רצ"ב) דאם הפקידו אצל אחד מעות של פדיון שבויים ואח"כ הלך הנפקד בדרך ונשבה ואין בידו מעות אחרות כ"א אלו המעות שהופקד אצלו מותר לפדות עצמו בהם, שאין פדיון שבויים גדול מזה, וכן הדין בכל הצדקות, כגון מי שהופקד אצלו מעות של לחם עניים, ואח"כ העני הנפקד עד שהוכרח לטול מקופת לחם עניים מותר לו לטול גם מן הקופה הנפקדת תחת ידו לפי שאין צדקה גדולה מזה כמו שהובא בסמ"ע שם, הרי לפנינו דחלוק יש בין פקדון לפקדון, באם מסרו לו הפקדון ע"מ שיחזירנו אח"כ לבעל הפקדון בחזרה אז אסור להנפקד להוציא המעות המופקדים תחת ידו, ואמנם אם מסרו לו הפקדון שלא ע"מ להחזיר כי בעל הפקדון הקדיש המעות לצדקה, ואת הנפקד מינה לגבאי ע"ז לחלקם לעניים, באופן זה, כיון שגם הנפקד עצמו העני אח"כ וגם הוא צריך לטול מן הצדקה, מותר לו ליקח אפי' מאותן המעות שהוא שומר עליהם, וא"כ בנידון דידן נמי שייך היתר הזה, דהנה הקב"ה נתן הרבה מעות בעולם, והפקיד שומרים עליהם, לזה נתן בפקדון אלף רו"כ ולזה אלפים, וזה וודאי אשר לא ע"מ להחזיר לו הפקיד בידינו את המעות כי הקב"ה אין לו צורך בהכסף, רק מחמת שבלא המעות לא היה אפשר בקיום העולם, כי מאין יקחו לחם לאכול ובגד ללבוש, ורק ע"י המעות יוכל כ"א להשיג לקנות מה שיש ביד חבירו, והרי זה דומה ממש למעות של "לחם עניים" או "מלבושי ערומים", וגם ע"י המעות יוכל אדם לפדות עצמו מרשת היצה"ר אשר טמן ללכדו במצודת חטאים רבים, וע"י המעות שיש לו מה ליתן לצדקה יפדה עצמו מזה, וכמ"ש דניאל לנבוכדנאצר וחטאך בצדקה פרוק, ובאשר שהמעות המופקדים בידנו

מאתו ית', לא ע"מ להחזיר נפקדו, רק שמהם יתפרנס העולם, וא"כ גם האדם שהופקד אצלו המעות והוא שומר עליהם, ובלעדי המעות אין גם לפניו במה להתפרנס בכל הצטרכותיו, לכן מותר גם לו לעצמו ליקח מן המעות ולקנות בעדו הצטרכותיו, לפי שאין צדקה גדולה מזה, וכדלעיל: ואמנם ניחזי אנן, אחד שהפקידו אצלו מאה אלפים רו"כ של מעות צדקה, ואח"כ נתרושש הנפקד. באופן שמותר לו ליקח ממעות אלו, אם מותר לו לחיות חיי ענג להתענג בתענוגים כמו עשיר שיש לו מאה אלפים רו"כ מעות עצמו, או אינו רשאי ליקח מן הקופה רק כפי הכרח הצריך לחיותו כמו הקצבה שהוקצב לתת לעניים אחרים, וודאי שהדבר הזה אין צריך לפנים, שאינו רשאי ליקח יותר מן הקצבה בעד שאר עניים, כי אף שתחת ידו יש סך עצום מאה אלפים, מ"מ הרי המעות אינם שלו, רק מעות שהוקדשו לצדקה להחזיק ידי אביון שאין לו מה לאכול, ונהי שגם הנפקד שהעני מותר לו ליקח ממעות אלו, אבל אינו רשאי לטול יותר מן הקצבה שהוקצב מאת בעה"ב בעד כל העניים כי אנן דעת בעה"ב אמדינן, ואדעתא דהכי לא הפקיד לחלקם על דברים שאינן הכרחיים כגון לילך לבתי תיאטראות וכדומה, וא"כ לפמ"ש דכל אדם אין לו שום קנין עצמי במעותיו, ורק הוקדשו מאתו ית' להחזיק העולם, והאדם אינו כ"א שומר עליהם, וכיון שהנפקד עצמו בלעדי מעות אין לו במה להחיות נפשו ולכן מותר גם לו ליקח ממעות שמופקדות תחת ידו ולהוציאם בהוצאה, ולכן אף אם יש לאיזה אדם מעות הרבה, אסור לו ג"כ לחיות חיי רוזנים, ולאבד המעות על דברים שאינם הכרחיים, דוודאי הקב"ה אדעתא דהכי לא הפקיד, ורק עיקר כוונתו להחזיק בזה ידי עני ואביון, וגם הוא מותר ליקח כפי הכרחיות, וכשהאדם יקח מהם על מותרות, וודאי שמעביר הוא על דעת המפקיד והוי שולח יד בפקדון. היוצא לנו מן ההקדמה הזאת, דמזה שהכסף וזהב אין מלוין לאדם לקבר, מוכח שהאדם אין לו קנין עצמי במעותיו רק שומר הוא עליהם, ומסתעף מזה שאף אם יש לו הרבה מעות אסור להוציא מהם יותר מכפי ההכרח, ע"כ הקדמה שניה: ואחרי אלו ההקדמות יתבאר לנו כמין חמר המאמר שהתחלנו, דצריך להבין במאי דאמר ריב"ק, פעם אחת הייתי מהלך "בדרך" דמאי נ"מ יש בזה באיזה מקום היה הוכוח ביניהם, אמנם הכונה כן הוא, דהנה זה הפרק נקרא הפרק קנין התורה משום דחשיב בו התנא כל המ"ח קניני התורה, פת במלח תאכל, מים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן וכו', כולם קנינים קשים ומרים מאוד לסבול אותם, ע"ז אמר ר' יוסי בן קיסמא, פעם אחת הייתי מהלך "בדרך" פי' שגם אנכי הייתי מהלך בדרך המבואר במשנה הזאת, סבלתי כל הענויים הקשים, גם הייתי עני מדוכא ופרנסתי היתה בצמצום ובדוחק גדול כדרך כל הלומדים, והכל בכדי שאוכל

לזכות לכתרה של תורה, ובאשר שאחד מראשי העיקרים למי שירצה להגיע למעלת התורה, שיגלה למקום תורה, וכעצת התנא, הוי גולה למקום תורה, וצריך להתרחק מישיבת כרכים מקום אשר הסוחרים האדירים ידורו שמה, כי גם אוירא דמקום ההוא מסכן ומאבד את שלימות התמדת התורה, באשר במקומות כאלה יראה תמיד לעיניו את כל תענוגי. האדם אשר נפשו של אדם מחמדתן, וגם יראה איך כמה אנשים ידורו בהיכלי שן ובתי שכיות החמדה, והמה מתענגים על טוב הארץ ומלואה, ועי"ז קשה מאוד להתגבר על יצרו מקצה לקצה, לפרוש מכל תענוגי העולם ולהיות כלוא בבתי כנסיות ובמד"ר, והעין הוא אחד מסרסורי העבירה ולכן באשר התורה צריכה להיות נקנית בהיפוך כל התענוגים מקצה לקצה, כמו שארז"ל עד שאתה מתפלל שיכנסו ד"ת, התפלל שלא יכנסו אכילה ושתיה לתוך מעיך, משו"ה גם מקום התורה צריך ומוכרח להיות נעדר מכל שלימות תענוגי עוה"ז, גם נעדר ממשכן גבירים ועשירים, רק להיפך מקום אשר עניים ודלים ידורו שמה, ואז כאשר יראה בעיניו את אנשי המקום שהמה רצים ועמלים ואינם מקבלים שום שכר עוה"ז בעמלם ויגעים יגיעות רבות ועצומות בכל דבר המפרכת את הגוף, ובכ"ז משתכרים הם אל צרור נקוב רק לחם יבש לאכול, ובגד טלוא ללבושם, אז ישמח בחלקו ויתן עוד תודה לד' על אשר זכהו להיות מיושבי ביהמ"ד, כי המה בקיץ וחורף ובקור וחום ויום ולילה לא ישבותו מעבודתם הקשה, והוא יאכל עכ"פ בעת האכילה, ישן במנוחה בעת השינה, הקור לא יבעתהו, החום לא יזיקהו, ועי"ז יהא עוד שמח בחלקו אשר זכהו ה', וזה רמז התנא במ"ש, הוי "גולה" למקום תורה הוא כמו גלות, באשר במקום הזה לא יראה שום תענוג הנמצא בעולם, והשלמים הגדולים כשרצו לזכות בכתרה של תורה, פרשו לגמרי מן העולם והחביאו עצמם במערות ומדבריות וכמו רשב"י ובנו, והכל מזה הטעם שלא יראו מלחמת החיים בעיניהם, ומסתמא גם התנא הקדוש ריב"ק, קיים בעצמו העצה הזאת, ודירתו היתה במקום תורה, מקום בזוי ושפל, נעדר כל התענוגים, והנה הסוחר הזה כשראה את ריב"ק במצב איום ונורא כזה, שמשחיר עצמו על התורה וממית עצמו עליה, נכמרו רחמיו עליו שתנא אלקי כזה, יחי' חיי צמצום ויסבול דוחק גדול, וידור במקום בזוי כזה, ולכן רצה לתת לו עצה כזאת שעל ידה יהא ביכלתו לנחול שני העולמות ביחד, ויהיה אצלו תורה וגדולה במקום אחד, ולזה אמר לו, הנה כעת לפי מצבך הדל אשר אתה עומד כעת, אין בידך להחזיק עניי ת"ח אחרים, ולכן תבחר להשחיר עצמך על התורה בכדי שתשיג שכר התורה ע"י יגיעתך בעצמך, ובאם בקולי תשמע, "רצונך שתדור במקומנו" שהוא כרך גדול, מקום ישיבת סוחרים גדולים מקום תענוגי העולם וחמודותיו ובתוכו תוכל

להתענג כאות נפשך, ואי משום שרצונך להשיג שכר התורה, גם ע"ז יש עצה כי "ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואב"ט", ואעשירך עושר רב ואז תוכל להחזיק כמה וכמה ישיבות ת"ח, ותקבל שכר כת"ח עצמו, ועי"ז תוכל לחיות שני העולמות ביחד, כי גם זה הסוחר חשב וטעה בדעתו, כפי שיטעו גם כעת עשירי עמנו, שרק האביון שאין לו במה להחזיק ת"ח, מוכרח הוא להשחיר עצמו על למוד התורה אבל העשירים באשר יוכלו לזכות לכתרה ש"ת גם ע"י החזקת ת"ח, אין צורך להם לטרוח בלמוד התורה, ולפי דעתו נתן לו עצה נכונה ומקובלת:

וע"ז בא התנא הקדוש ריב"ק להשיבו על טעותו בשתי הקצוות, א) מה שתשאל אותי למה לי להשחיר עצמי ולעמול על התורה ביגיעות עצומות, והלא אם יהיה לי מעות, אז אוכל להשיג שכר התורה בלי טורח, והוא ע"י החזקת לומדי תורה, ע"ז השיב לו, "אם אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה", פי' שארצה דווקא לדור במקום דל הנאות למקום תורה בכדי שיהיה גם ביכולתי ללמוד שם בשקידה, ואע"ג שהאמת כדבריך, שאוכל להשיג שכר הזה ממש גם ע"י החזקת תורה מ"מ ודאי מקובל ומרוצה יותר לפני הבוי"ת, מי שלומד בעצמו, ואף האדם שיש לו ספוק להחזיק גם הוא צריך ללמוד בעצמו, והראיה ע"ז, וכן כתוב בספר תהלים ע"י דוד מלך ישראל' אף שהיה "מלך" והיה סיפוק בידו להחזיק כמה וכמה ישיבות, ובכ"ז אמר "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף" פי' אף שזה השכר גופא יוכל להשיג גם ע"י אלפי זהב וכסף שהיה מפזר על החז"ת מ"מ טוב יותר תורת פיך, ובחר בעצמו לשים לילות כימים, ולהתרחק כל תענוגי מלכים בכדי שיהא לבו פנוי ללמוד התורה, מפני שבאמת רק למוד התורה בעצם חביב ורצוי לפניו ית"ש, ומה שהשוה שכר החזקת תורה לתורה, הוא רק מפני החסד ואין זה מצד הדין וכמ"ש לעיל:

ולעומת טענתך השניה, שאם יהיה לי הרבה מעות, אז לא אצטרך לסבול דוחק הפרנסה, ויהא ביכולתי לחיות חיי נעם וענג ותורה וגדולה יהיה במקום אחד, וא"כ אף ששכר החז"ת אינו דומה ללימוד בעצם, בכ"ז כדאי להחליף, מחמת טעם זה, ג"ז אינו כלום, כי צריך אתה לדעת אשר באמת אין חלוק כלל בין עני לעשיר ואף העשיר שיש לו סך עצום, אין רשאי לפזר ממונו על מותרות ותענוגים, וגם הוא צריך לחיות רק כפי ההכרח, וא"כ אין נ"מ בין אם יהיה לי מעות לאין לי, והראיה ע"ז, "והלא בשעת פטירתו של אדם אין מלווין לו כסף וזהב ואב"ט שבעולם" כלומר שאין מניחים עמו בקבר כל הונו ורכושו, רק כל רכושו יניח לאחרים והמה ישתמשו בהם כרצונם, ומזה מוכח שגם מתחלה אין להאדם קנין עצמי במעותיו ורק שומר הוא עליהם, וכראיית חו"ה דלעיל,

וכיון שהוא שומר, הדרא קושיתנו איך מותר האדם להוציא מעותיו, ובע"כ צ"ל כמ"ש, דעיקר ההיתר הוא מחמת שהקב"ה לא הפקידם ע"מ להחזיר רק הקנה המעות לצדקה, שעל ידם יוכלו הבריות להשיג צרכיהם, ולזה גם הנפקד מותר ליקח מהם על הצטרכותו מפני שאין צדקה גדולה מזה, וכיון שכן אף אם ירבון מחול הים מעותיו של אדם אינו רשאי להוציאם על דברים שאינם הכרחיים כי אדעתא דהכי לא הפקיד הקב"ה וכמ"ש לעיל, וע"ז מסיים, וכן הוא אומר לי הכסף ולי הזהב נאום ה' צבאות, פי' המעות שלי המה בעצם, והאדם אינו כ"א שומר עליהם, וא"כ אף האדם שחננו ה' בעושר גדול, אסור לו להוציא ממעותיו על מותרות, רק צריך לחיות בדוחק כפי העני וא"כ בטלה גם טענתך זאת, זמשר"ל בעז"ה, ובלצ"ג אמן:

מצח אהרן - דרוש ז

(במעלת שכר התורה):

הורדוס קטליה לכלהו ת"ח שבקיה לבבא בן בוטא למשקל עצה מיניה כו', א"ר השתא מאי תקנתיה דההוא גברא א"ל הוא כבה אורו של עולם שנאמר כי גר מצוה ותורה אור ילך ויעסוק באורו של עולם, ויבנה ביהמ"ק שנקרא אורו של עורם (ב"ב דף ד' ע"א). הקושיא מבוארת, דאטו משו"ה יכופר עונו הגדול ע"י בנין ביהמ"ק, רק משום דשניהם נקראים בלשון אחד ז וע"כ צריך לומר דיש איזה ענין שהשכר שלו אינו תלוי, אלא בשכר התורה או בעבודת הקרבנות, ולכן כאשר הרג הת"ח, יתקן זה בבנין ביהמ"ק, ומה זה:

והנה במס' תענית (דף כ"ד) איתא, רבי גזר תעניתא ולא אתא מיטרא, נחית קמיה אילפא בעי רחמי ואתי מיטרא, א"ל מאי עובדך א"ל דיירנא בקיסנא דחיקא דלית בהו חמרא לקידושא ואבדלתא, טרחנא ומייתינא להו חמרא בקדושא ואבדלתא ומפקינא ידי חובתייהו ע"כ, וצריך באור להבין, דבשעת ריתחא כזאת, אשר תפלת רבי לא נתקבלה, יתקבל תפלת אילפא רק מחמת זכות הזה שהוציא לרבים ידי חובת קידוש והבדלה על היין, ומה ענין הבדלה על היין לעצירת גשמים?:

כבר חקרו האחרונים, בעניני שכר ועונש העליון דהנה בעוה"ז נראה שני סוגים של שכר ועונש, א) שכוע"נ בדינא דמלכותא, כגון אם אחד יחטא לעבור על חק מדתי המלוכה יענישנו המלך כל אחד לפי רשעת חטאו, ובאם אחד יצטיין בגבורותיו על שדה המלחמה, או שיעשה פעולות גדולות לטובת המדינה, אז יקבל שכר מאת המלך, ב) שכוע"נ בחקי הרפואה, כי בספרי הרפואה יש ג"כ שכר ועונש, כגון אם אחד יאכל דברים המזיקין לקיבה, העונש שיחלה במחלת הקיבה רח"ל, ובאם יאכל סם

המות, עונשו שימות, כן אם יאכל דברים מועילים ומבריאים אז יקבל השכר להרפאות ממחלתו, וההבדל בין שני מיני עונשין הללו כי בעונש המלכות, אין גוף עשיית העבירה עצמה דבר שיוכל להזיק לו, רק העונש הוא עבור שעובר רצון המלך, וכן השכר לא יקבל כ"א על קבלת עול המלך, אבל אין המצוה בעצמה משלמת השכר, ולא העוון ממית, רק כפי רצון המלך לשלם שכר לעושי רצונו ולהעניש לעוברי רצונו, אבל בשכועו"נ בחקי הרפואה, גוף העבירה תעניש והסס בעצמו ממית לאדם האוכלו ואין זה תלוי ברצון הרופא, כי רצון הרופא לא יעלה ולא יוריד, לא להמית ולא להחיות, כ"א הסמים עצמם, והרופא אינו בזה אלא בגדר יועץ, והנה בשכועו"נ העליון, שאנחנו מאמינים שהקב"ה ישלם שכר טוב לעושי רצונו ולהעניש לעוברי רצונו, העלה הרמב"ן וכל המקובלים ז"ל, שהוא דומה לשועו"נ בחקי הרפואה, דגוף העונש קשור בגוף העבירה, וגוף השכר קשור בגוף המצוה, כמאמר התנא (אבות פ"ד) שכר מצוה, מי משלם, "מצוה" פי' המצוה עצמה משלמת השכר, והביאו עוד ראיה לזה מן המדרש (בפ' ראה), וז"ל בשעה שאמר הקב"ה את הברכות בהר גריזים והקללות בהר עיבל שוב אין הקב"ה עושה כלום אלא הרעות עושות שלהן והטובות עושות שלהן וכמ"ש, מפי עליון לא תצא הרעות והטוב, ועיין לקמן (דרוש י"ד) שבארתי בארוכה פרט זה:

ופרשתי בזה מאמר התמוה והידוע לכל (גיטין נ"ח) מעשה בר' יהושע שהלך לרומי מצא תינוק אחד נשבה בבית האסורים אמר מי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזזים, ענה התינוק הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך, אמר מובטחני בו שיהיה מורה הוראה בישראל ע"כ, וכבר הקשו רבים מה ראה בו ואיזה סימני חכמה מצא בו, ואנכי מוסיף עוד, דמלבד שסימני חכמה לא ניכר בזה עוד גם סימני ילדות וסכלות נראה בתשובת התינוק, דתשובת חכם צריך להיות "משיב כהלכה" להשיב רק על מה שישאל ממנו ואם משיב עוד דברים אחרים שלא ממין השאלה זהו סימני ילדות, וא"כ הלא ר' יהושע לא שאל לו כ"א "מי נתן" והטעם מפני מה נתן למשסה לא שאל ממנו, ומה זה שהשיב לו, "זו חטאנו לו גו'" שזהו הטעם של החורבן ולא היה לו להשיב כ"א "הלא ה'" ולא יותר, ואמנם בפסוק גופא יש לדקדק, דאמר הלא ה' זו "חטאנו" לו, בלשון מדבר בעדו, ומסיים "ולא אבו" בלשון נסתר והכי הול"ל "ולא אבינו" כמן ברישא, ולפי דרכנו יומתק מאוד, דהנה אם נשאל לראובן שיאמר לנו, מי הצית אש בשערי ירושלים, והוא ישיב לנו כ"א מה שראו עיניו, אשר בא טיטוס וחילו והציתו אש בתוכה, תשובה כזאת ודאי שאינה הגונה להניח מעשה כביר כזה תחת יד המקרה ורצון טיטוס וחילו, וכבר הוזהרנו בתוה"ק "פן תלכו עמי בקרי", ועלינו להאמין שהכל בהשגחה פרטית מאתו

ית', ואמנם אם ראובן ישיבנו, כי הקב"ה החריב את ירושלים, ומאתו יצאה הגזרה שיבוא טיטוס בשעריה להחריבה, תשובה כזאת לפי דעתנו תשובה נכונה ואמיתית היא, אכן באמת גם זה אסור לומר, דהלא מקרא מלא אה"כ, מפי עליון לא תצא הרעות, ולפי המדרש שהבאנו, אשר מעתה אין הקב"ה עושה כלום, אלא הרעות עושות שלהן, א"כ גם זה אסור לומר, שמד' יצאת הגזרה, רק התשובה האמתית היא שעוונותיהם החריבו את נווהם, והוא שמרוב העונות נבראו משחיתים, אשר המה סייעו בזה להחריבה, והנה דרך ההמוניים לשאול ספקותיהם מאת הנביאים והזקנים שבעם, וזהו כונת הנביא שאמר לאנשי סודו, כאשר ישאל העם מאתנו, "מי נתן למשסה יעקב" באם נשיבם שטיטוס עם חילו היו המציתים, ודאי שלחטא גדול יהיה זה לפנינו, להניח הדבר תחת המקרה, ועוד "הלא ה'", פי' אף אם נשיבם שד' הוא אשר הצית אש בירושלים, "זו חטאנו לו" בתשובה הזאת ג"כ נחטא לפניו ית', כי ג"ז אסור לומר, באשר מפי עליון לא תצא הרעות, ורק זה עלינו להשיבם "ולא אבו בדרכיו הלוך" כי יעקב וישראל לא אבו לילך בדרכי ה', ולכן רוב עונותיהם גרם החורבן:

ואל החכמה הזאת נתכוון גם התינוק, דהנה אם נשאל לתינוק קטן, אשר לא הגיע עוד להבין ולהאמין שהכל הוא בהשגחה, מי הצית אש בירושלים, וודאי שאין לו להשיב כ"א תשובה הזאת, "טיטוס וחילו" כי באשר תנוק הוא עדיין, אין לו אלא מה שעיניו רואות, ואמנם אם תנוק קטן ישיב אותנו, שלא טיטוס היה המצית, רק גזרה הוא מאתו ית', וודאי שיהו חכמה יתרה לתינוק, להאמין שאין כל דבר נעשה ע"י מקרה, אכן תינוק זה הראה עוד חכמה יתרה מזה. וכאשר שאל אותו ר' יהושע מי הוא הנותן אתכם למשסה, השיב לו, "הלא ה' זו חטאנו לו' והביא ראיה מן המקרא, שאפילו לומר, שד' הוא המצית, ג"ז אסור, ואין חכמה גדולה מזה, והבן: היוצא לנו מכל האמור, ששכר ועונש השמיימי הוא כשכועו"נ שבמשפטי הרפואה, שהסס בעצמו ממית, כן העבירה ממיתה, והמצוה עצמה משלמת השכר, וכיון שכן, שוב לא יפלא בעינינו, אם נראה לפעמים, כי יתפלל צדיק גדול הדור על איזה ענין הצריך רחמים, ותפלתו לא תועיל כלום, ותפלת קטן ממנו בערכו יקובל כי רק המצוה בעצמה משלמת השכר, וכל מצוה משלמת רק שכרה הראויה לה, כפי שגזר הקב"ה מתחלה, שבעד המצוה הזאת ישולם שכר כזה, לכן יוכל היות שאותו צדיק מפורסם, אף שצדיק הוא בכל דרכיו, אבל במצוה הזאת שהיא מכונת לאותו ענין שמתפלל ע"ז, אינו זריז כ"כ לעשותה כתקונה לכן לא יוכל לפעול בתפלתו לקבל אותו שכר הראוי למצוה הזאת, כי מה יועיל אם הוא תקיף ורצוי בעיני ה' מחמת רוב צדקותיו האחרות, אחרי אשר המצוה הזאת לא

יעשה כראוי לא תשלם לו המצוה את השכר שמגיע עבורה, ואולם צדיק שאמנם קטן ממנו בערכו, אבל זריז גדול הוא במצוה הזאת השייך לאותו ענין שיתפלל עליו לעשות אותה כתקונה בכל פרטיה ודקדוקיה, לאיש כזה וודאי שמצוה הזאת תשלם לו את השכר הראוי לה, וא"כ אם אך נבאר מקודם, בעד איזה מצוה תלוי כר פרנסה וברכת הגשמים, ואח"כ נבאר, אשר אילפא עשה המצוה הזאת בזריזות יתירה, אז לא יקשה עוד בעינינו, איך הועילה תפלתו להוריד גשמים בעידנא דריתחא כזאת, אשר תפלת רבינו לא נתקבלה, כי יוכל היות אשר המצוה הזאת קיים אילפא לעשותה ביתר שאת מרבינו הקדוש, ומשו"ה רק זכותו גרמה: והנה דבר זה כתוב בתורה, ושנוי ומשולש בתלמוד ומדרשים, שעיקר שכר של רוב ברכה ורבוי גשמים, תלוי רק בלמוד התורה והחזקתה, בפ' בחקותי, אם בחקותי תלכו גו' ונתתי גשמיכם בעתם, ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו גו' ואכלתם לחמכם לשובע ונתתי שלום בארץ גו', כל הפרשה המדברת בשפע רבוי גשמים ופרנסה, הרי עינינו רואות בפתח דבריו, כי תלתה את השפע הזה בתנאי, של "אם בחקותי תלכו", ורש"י ז"ל הביא בשם הספרי, דהאי "אם בחקותי תלכו" היינו שתהיו עמלים בתורה, הרי מפורש ששפע רוב גשמי ברכה תלוי בשכר למוד התורה. והואיל דאתא לידן הך פרשתא, נדייק בה, שאחר ההבטחה של, ואכלתם לחמכם לשובע וישבתם לבטח בארצכם, אמר, ונתתי שלום בארץ, איזה שייכות יש זה לזה, עוד הק' האלשי"ך ז"ל כיון דכבר הבטיח הכתוב "וישבתם לבטח" א"כ מיותר הוא מה שיבטיח אח"כ, וחרב לא תעבור בארצכם, דהא היינו הך, ויבואר זה בדברינו, אכן עכ"פ זה מפורש כי שפע גשמי הברכה והצלחה התבואות, תלוי הכל בתנאי דאם בחקותי תלכו, שהוא למוד התורה כדברי הספרי, ובש"ס מס' שבת (דף קי"ט) עשירים שבבבל מפני מה זוכין מפני שמכבדין התורה, היינו שמחזיקין לו"ת, הרי דע"י החזקת תורה זוכין לעשירות וכן בברכות ס"ג: ארז"ל המארח ת"ח בתוך ביתו לכ"ש, וכן "תכף לת"ח ברכה", ובמדרש שה"ש למה נמשלו ישראל לאגוז, מה אגוז כל מה שנקצץ ונחלף לטובתו הוא, כך ישראל כל מה שגוזזין מעמלן ונותנין לעמלי תורה לטובתן הוא, שאין מתברכין אלא בשביל דבר זה, ובמדרש קהלת, ע"פ שלח לחמך גו', אם בקשת לעשות צדקה עשה אותה עם עמלי תורה שנאמר שלח לחמך על פני המים ואין מים אלא תורה כו' ועי"ז כי ברוב הימים תמצאנו עכ"ל, הרי להדיא מכל המאמרים ששכר הברכה ופרנסה טובה תלוי רק בזכות למוד התורה והחזקתה שנחשב ג"כ ממש כלמוד התורה, וכמ"ש בארוכה בדרוש הקודם:

וזהו כוונת המשנה באבות (פ"ה) רעב בא לעולם מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצורת בא מקצתן רעבין ומקצתן שבעין, גמרו שלא לעשר רעב של מהומה בא ושלא לטול את החלה רעב של כליה בא, ואינו מובן מאי מדה כנגד מדה יש בזה, ולדברנו א"ש, דעיקר כוונת הקב"ה בצוויו לתת תרומות ומעשרות לכהנים וללוים היא חזוק לו"ת כי בעת ההיא שישבנו באה"ק איש תחת גפנו ותחת תאנתו, והכל היו טרודים בעבודת האדמה, ולרדוף אחר פרנסה לא יכלו ללמוד הרבה בעצמם, ורק שבט אחד בחר ה' לקדשם לשרת אותו, והוא שבט הכהנים והלוים, ומשו"ה הזהירה התורה ע"ז באזהרה, לא יהיה לכהנים וללוים חלק ונחלה (דברים י"ח), בכדי שלא יהיה להם שום טרדה אשר תוכל להפריעם מעבוד את עבודת הקדש במנוחה ובצילותא דדעתא, כי לא ניתנה תורה אלא לאוכלי מן, שלא היה עליהם שום טרדת פרנסה, ואי סייפא לאו ספרא אמרו חז"ל במליצתם, וא"כ מאין ימצאו טרף לביתם, ע"ז צותה תוה"ק, שכל אחד יתן להם תרומות ומעשרות ומתנות כהונה, להחזיקם ולהחיותם, ולפי"ז כל הענין של תו"מ, לא היה אלא בכדי להחזיק הכהנים והלוים, שיוכלו ללמוד את התורה ולעמוד על משמרתם משמרת הקדש באין מפריע, וראיה גמורה ע"ז, כי לכהן עם הארץ, אשר לא עסק בתורה, באמת לא היו נותנים לו תו"מ, וכמפורש במס' סנהדרין ריש פ' חלק אר"י מניין שאין נותנין תרומות ומעשרות לכהן עם הארץ, שנאמר לתת להם מנת למען יחזקו בתורת ה' כל המחזיק בתור ה' יש לו מנת וכל שאין מחזיק בתורת ה' אין לו מנת ע"כ, ולפמ"ש ששפע ברכה ופרנסה תלוי רק במצות התורה ומחזיקיה, וגם ידוע לכל מארז"ל, אשר דרכי ה' לשלם מדה כנגד מדה, ובמדה שאדם מודד בה מודדין לו, וא"כ באותו מדה אשר אנחנו מצדנו, נרבה בלמוד התורה, או לפזר כספנו להחזקת התורה, באותו מדה ישפע ה' לנו ממרום ברכה ופרנסה כנגדה, הן רב הן מעט חלילה, וזה מ"ש המשנה הנ"ל "רעב בא לעולם" אם תרצה לדעת הסבה אשר תגרום שרעב בא וגם באיזה אופן יהיה הרעב, הסימן הזה יהא מסור בידך, "מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין" וכיון שהעולם עומד במצב כזה, אשר מקצתן יחזיקו את התורה ומקצתן ירפו מזה, ואז "רעב של בצורת בא מקצתן רעבין ומקצתן שבעין" שהוא ממש מדה כנ"מ, שאותן המחזיקים שבעין ומשופעין בכל טוב, והקמצנים רעבים ובבתיהם אין כל, אבל "גמרו שלא לעשר" פי' שכלל העולם כולו גמרו בדעתם שלא לתת תומ"ע, אז "רעב של מהומה בא באשר אין בידם שום זכות להוריק שפע הפרנסה משמים ממעל, ובאם הוסיפו עוד באולתם "ושלא ליתן את החלה" דבשלמא על מניעת נתינת מעשר יש איזה למוד זכות מחמת שנתינה מרובה הוא זה, חלק עשירי מתבואתו, ולכן לא יוכל להתגבר על יצרו, אבל

"חלה" שנתינה מועטת מאוד הוא, ואם גם המועט הזה לא יתנו להת"ח העוסקים בתורה, אות ומופת היא שהתורה ולומדיה תעמוד אצלם במצב שפל ובזוי מאוד, ומשו"ה רעב של כליה בא לעולם' כי מחמת שהמה קפצו ידיהם שלא להנות לגמרי לת"ח וגם הראו לכל שאין הסבה מבלתי יכולת ידם כי דבר מועט כזה יוכל כל אחד לתת, ורק מפני שאין התורה ולומדיה נחשב אצלם כלל, לכן יענישם הקב"ה כפועל ידיהם ברעב של כליה חלילה:

אחי ורבותי לא לפלא יהיה כעת בעינינו על אשר בימינו אלה ירד מצב הפרנסה פלאים וכל המשתכר משתכר אל צרור נקוב ודרכי המסחר אבלות, ועמא דארעא אזלא ודלדלא, כי התרוץ בצדו הוא, באו נא עמדי לחצרות ה' לבתי כנסיות ולב"מ, ונראה שם את מצב לומדי התורה בימינו איך הני שופרי ויקירי ה', ההוגים בתורת ה' יומם וליל, חמרמרו מעיהם וצפד עורם על עצמם וחשך משחור תארם, גם הביטו אל מצב בני ביתם במקומות מושבותיהם, איך ישבו בחבוק ידים ובנקיון שינים, עניה זו מה שכרה ואז בפה מלא נודה ולא נבוש אשר הגענו למדרגה האחרונה אפי' שלא ליתן את החלה שהוא דבר מועט, לת"ח העוסקים בתורה, אין מי שיהנה ת"ח מנכסיו ואין מי שיעשה פרקמטיא לת"ח:

הג"ה פעם אחת נקראתי לבוא לעיר קטנה, אשר שכירות הרב היה כפי הנהוג בזמנינו מן חכירת השמרים, שאנשי העיר קבלו עליהם באסור ליקח שמרים אצל הרב, ומחמת שאח"כ נמצאו מקרב ההמון מתפרצים בזה, ומזלזלים בהאסור ליקח שמרים מחנויות אחרות, וטענתם בפיהם, שלא יוכלו לצייר בשכלם כי יש ע"ז אסור חמור, האם חזיר או חלב הוא. ומה נשתנו אלו השמרים אשר בהיותם בבית הרב, או הלוקחם וזכה לרוב ברכה, ואם מחנות אחרת יקחו ואכלו דבר האסור ואין להם אסור אלא מה שאסרה תורה, ומחמת זה רצו גם הבע"ב אנשי שם אשר בעיר לבטל לגמרי את האיסור, וטענתם ג"כ שאינם עושים זה לשום פניה חלילה, רק לשם שמים בכדי שלא וכשל העם באסור החמור, ובתוך דברי הדרוש אשר דרשתי שם נשאתי ג"כ את רעיון מוסרי להוכיח אותם על פניהם, ופניתי מקודם אצל ההמון, אחי היקרים אל תדמו בנפשכם כי מחלוקתכם מחלוקה חדשה היא, וכבר היה לעולמים גם בדורות הראשונים, וירושה שאין לה הפסק הוא מאבי אבות המחלוקת קורח ועדתו, כי במחלוקתם עם מרע"ה הניחו לאבן פנת טענתם, הטענה הזאת. נכי כל העדה כולם קדושים' ובמד"ר במקומו, כלנו עמדנו על הר סיני ולא שמענו אלא עשרת הדברים. ומדוע תתנשאו על קהל ה' ו" משה מלך ואהרן כהן תרומה מעשר חלה לכהן בע"כ שאתה רוצה לטול גדולה לך, ולחלוק כבוד לאהרן אחיך ע"כ, וצריך להבין, דאם לא האמינו למשה אשר מה שיצוום הכל דבר ה' הוא א"כ

כאשר צוה אותם משה על שאר המצות כגון שעטנז חזיר ומאכ"א וכדומה, מדוע לא עשו מחאה ע"ו וכל המצות שבתורה קבלו ולא עשו שום מריבה, ומסתמא האמינו אשר משה לא וצווה כלל מדעתו, רק מה שאמר לו ה' מאהל מועד לאמר לישראל, א"כ מדוע לא האמינו ג"כ על מצות תרומ"ע וחלה, וע"ו עשו מריבה גדולה, אשר בשום אופן לא היה אפשר לשכך אותה. ובציור קטן יובן זאת, הנה בעת אשר האדם חולה הוא, שוכב על ערש דוי, וחמימות גדולה תקפתהו רח"ל, וכאשר יבוא הרופא ויכתוב לו רעצעפט ליקח כינין שזה יועיל לקרר החמימות, אף שהחולה בעצמו לא יבין בשכלו טבע הדבר, איך יוכל מעט הכינין לפעול עליו פעולה עזה לרפאות מחלתו, בכ"ז אף שהסם מר הוא מאוד ימהר ליקח אותו, כי החולה אך על חכמת הרופא יבטק, באשר מלומד הוא בחכמה הזאת ויודע טבע כל דבר ומתנגדיו, מסתמא האמת אתו, אשר הסם הזה יועיל לרפאהו, ולא לבד אשר להרופא המלומד יאמין החולה ליקח סמים חריפים ומרים, רק אפילו לפעלדשער ג"כ יאמין על כל אשר יצווהו, שזה יועיל וזה יזיק, ליקח סמים חריפים מאוד, אם לדבריו יועילו, ולמנוע מדברים המתוקים והחביבים אשר הנפש מחמדתן, אם יאמר כי יוכלו להזיק למצב בריאותו, ואף שהחולה בעצמו לא יבין זה עפ"י שכלו, מ"מ יאמין להרופא או החובש, ואף שהאמונה ברופאים תגדל מאוד, ליקח סמים מרים, ויניח לחתוך את בשרו עפ"י עצתם, מ"מ לפעמים יקרה שהאדם לא יאמין אף לפרופיסור היותר גדול בעולם, כגון אם יאמר להחולה כדברים האלה, אנכי אתן לך רעצעפט על תנאי כזה, באם שתתן לי עשרה רו"כ בעד הוויזיט, אז ייטיב לך הרעצעפט מאוד, ויערב ויבוסם לך, ובאם לא תתן לי אז לא לבד שלא יועיל לך אלא שזה הרעצעפט גופא יזיק לך עוד ביותר ויהיה לסם המות כי יבוא בקרבך, יהנה רעצעפט בתנאי כזה, אפילו אם יבוא פרופיסור היותר גדול, שום אדם לא יאמין לו, ועוד יהיה ללעג ולקלס, לחרפה ובוז לכל שומע כדבר הזה, כי ממ"נ אם בטבע הדבר להועיל יועיל אפילו בלא תשלומין, ואם בטבעו להזיק, מה יועיל תשלומי הרופא, האם ע"י התשלומין יתהפך הטבע מממית למחיה, וענין כזה המש היה אצל קרח וסייעתו, הן כל העדה עמדו על הר סיני, ולא שמעו מפי הגבורה אלא עשרת הדברות, ואח"כ בא משה ואמר להם, כי "חזיר" או "חלב" אף כי תאוה הוא לעינים, ונפש האדם מתאוה לזה, מ"מ הוא דבר מסוכן וארסיי להנפש ומטמטם לבו של אדם "ומרור" אף שדבר מר הוא, מ"מ משיבה הוא נפש אדם האוכלה בפסח לשם מצוה, וכדומה כל פרטי המצות, אף שע"י שכלם לא יכלו להבין זאת, מה נשתנה מאכל זה מכל המאכלים, בכ"ז קבלו דבריו והאמינו לו באשר גם המה ידעו כי משה מלומד הוא בחכמת תוה"ק יותר מהם, כי ה' ודבר עמו

מאהל מועד להבינו כל חכמת תוה"ק, ורק הוא הרופא היותר גדול ומלומד לתחלואי הנפש והוא יודע הדברים המזיקים והמועילים לה, וכן אם היה בא משה לאמר, "דגן" או "חטים" הוא ג"כ דבר מסוכן לפני הנפש ואסור לאוכלו, היו מאמינים לו ג"כ, כי כמו שלא ידעו את טבע החזיר, ובכ"ז כאשר אמר משה שמסוכן לפני הנפש, האמינו לו, כמו כן היו מאמינים לו אם היה אומר שדגן וחטין ארס הוא ומסוכן לפני הנפש, אכן בדגן וחטים ובשר אמר על תנאי, אם תתנו לאחי הכהנים והלוים מן הדגן והחטים תרומה ומעשרות, ומן הבשר מתנות כהונה אז יועיל לכם לזכות לרוב ברכה עי"ז, וכמ"ש עשר בשביל שתתעשר, ובאם לא תתנו לי ולאחי אהרן התרומ"ע, אז לא לבד שלא יועיל לכם, עוד הדבר הזה בעצמו יזיק לכם שתמותו בעוון זה, וכמ"ש הכתוב, ומתו בו כי וחללוהו על תנאי כזה לא יכלו בשום אופן להאמין שיצא מפי הקב"ה, ומסתמא רק טובת עצמו ידרוש בזה, דבשלמא על שאר המצות, אשר לא תלה האסור או ההיתר בתנאי כזה, שפיר האמינו לו, אבל מצות אלו לא יכלו בשום אופן להאמין שתנאי מבהיל כזה יצא מפי הגבורה:

ואנשי הגבול לא יחוננו, משו"ה נתקיים בנו גם סוף המשנה, "ועמא דארעא אזלא ודלדלא" כי זה בזה תלוי וכנ"ל:

ובכדי להרחיב באור מאופן חיובנו להחזיק ידי ת"ח העוסקים בתורה, נבאר מ"ש חז"ל, שהתורה שאלה להש"י כשישראל יכנסו לארץ, זה רץ לזיתו וזה רץ לכרמו אני מה תהא עליו השיב לה שבת יהיה בן זוגך, וקשה מאוד לפרש המאמר כפשוטו שהתורה תתקיים בלמוד בשבתות בלבד הלא אחז"ל במי אתה מוצא כתרה של תורה מי שאינו מאבד אפי' לילה אחת, ונ"ל כוונה אחרת בזה בהקדם מה שאמרתי הטעם בדרך הדרוש על הא דאחז"ל בכמה מקומות, שמומר לחלל שבתות הוי מומר לכל התורה, דהנה קיום התורה לא יוכל להיות כ"א באופן שעשה ישששכר עם זבולון, שישששכר יושב באהלו ש"ת, וזבולון ישכון לחוף ימים, למצוא מחית ידו בעדו ובעד ישששכר, דאם כל בני העולם כלו יעזבו מסחרם, ויקבלו על עצמם עול התורה אז לא יוכלו להתקיים, דמאיזה מקום ימצאון טרף לנפשותם ואם אין קמח אין תורה אמר התנא, "הרבה" עשו כרשב"י ולא עלתה בידם, ואם כלם ישלחו במסחר ידם, והתורה ישליכו אחרי גום, אז לא לבד שהתורה לא תתקיים, כי אם גם המסחר לא יתקיים, כי באשר תחסר להם זכות התורה אשר בה תלויה שפעת הפרנסה, ישלח ה' מארה במשלוח ידם, ואמנם אם המצוינים בכשרונותיהם ישבו באהלה ש"ת, ושאר העם אשר אין כחם וחילם לאורייתא, ישלחו במסחר וקנין ידם, זה וזה יתקיימו בידם, כי המה יחזיקו הלומדים, וזכות לומדי התורה

תריק להם השפע להצליחם בכל אשר יפנו, ואמנם חשש הקב"ה פן ברבות הימים, לא ירצו הנדיבים אשר בעם לחסר ממונם ולהחזיק בזה ידי הלומדים, באשר יחשבו זה לחסרון כים, ולא יאמינו חלילה, כי בגלל הדבר הזה יתברכו בכל מעשה ידם, וגם אותן האנשים אשר ירצו להחזיק ת"ח, יחזיקו אותו רק בלחם צר ומים לחץ, ולא ירצו לגדלו משל אחיו כמצוה עליהם, וכדאיתא בסוטה ד"מ באומרם הלא אנחנו עמלים בזעת אפנו, והוא יושב בטל, א"כ די והותר אם נחזיקנו בלחם צר, שלא יגוע ברעב ולכן בכדי להשריש עמוק עמוק בלבותיהן של ישראל כי לא יחשבו לחסרון, מה שגוזין מעמלן ונותנן לת"ח, רק אדרבה לטובתן הוא, שבזכות זה יתברכו גם הם, וכל מה שיוסיפו לתת לו, יוסיף ה' להם אלף פעמים ככה, נתן לנו לדוגמא את יום השבת, שהוא ג"כ יום ששובתין בו מכל מלאכה, ואין מרויחין באותו יום כלום, וצוה לנו אשר מעמל ששת ימי המעשה, יחזיקו גם את יום המנוחה ולא די להחזיקו במאכלים כאלו אשר יאכל בימי העבודה, רק שצריך לענגו בתענוגים, ברבורים שליו ודגים, כי עי"ז שנשבות ביום השבת ונענגו מעמל ימי המעשה, יתברכו כל ששת ימי המעשה, שכלם מקבלים שפע אור וחיים מיום המנוחה, כמבואר בזוה"ק, ובגלוי הראה זאת לעיני כל ישראל, כי לא יפסיד האדם מאשר יכבד את השבת, ולא משלו הוא נותן, כי ביום הששי לקטו לחם משנה, גם ליום השבת וזה שאה"כ (שמות ט"ז) "ראו" כי ה' נתן לכם השבת, פי' תראו זאת בעיניכם, כי שום חסרון ונזק לא יגיע לכם מזה, כי ע"כ הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים, וכמו שבשבת ראו זאת בעיניהם, כי חסרון וודאי לא יגיע למי שישבות ביום המנוחה, ויחזיק אותו מעמל:

וא"כ אחי! מחלוקתכם היא דומה ממש למחלוקת קרח, דאם יטריף הרב לכם איזה דבר, אף שיהיה הפסד מרובה בכ"ז תאמיני לדבריו, ודבריו והיו קדושים לכם, וכן אם הי' אומר לכם, כי "מלח" אסור הוא לגמרי, וודאי הייתם מאמינים לו ג"כ רק מפני שבמלח אומר לכם על תנאי. אם תקחו ממני אז תזכו בשביל זה לרוב ברכה וכל הברכות שנבאו חז"ל למחזיקי ת"ח על ראשיכם יחולו, לא כן אם תקחו מלח מחנות אחרת תכשלו באסור חמור ותנאי כזה לא תוכלו להאמין, אמנם רבותי אף שבאמת קשה לסבול תנאי כזה, בכ"ז אנחנו ידענו עם מי היה הצדק במחלוקת קרח. והלא אנחנו כלנו מאמינים באמונה שלמה בהעונש הגדול והנורא שהעניש ה' לעדת קרח. א"כ איך תעש. גם עתה מחלוקת כזה, ובלתי ספק שהאמת והצדק כדברנו, באם תקחו מלת בבית הרב, תזכו עי"ז לרוב ברכה ופרנסה טובה, כי והו עיקר המועיל להשגת פרנסה וכמ"ש בפנים, וחלילה אם תקשו ערפכם לבלתי שמוע בקול תוכחתי, וכאז כן עתה תקחו באיזה מקום אשר

תמצאו, אז תכשלו באסור חמור, כי אדם יוכל על עצמו לאסור אסר, וכמ"ש מפורש בפ' מטות, איש כי ידור נדר לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו גו' וכל מה שהצבור אוסרים על עצמם יש להם דין כב"ד הגדול שיכולים לתקן תקנות, וכל תקנה שתקנו בחרם יש לו כל דין אסורא דאורייתא והולכין בספיקו לחומרא וכמ"ש בשו"ע יו"ד סי' רכ"ח:

ולעומת טענת הבע"ב אמרתי ג"כ, אתם נשיאי העדה, היודעין בעצמן חומר האסור, לכו נא ונוכחה גם על טענתכם, שברצונכם לבטל האסור, בכדי שלא יכשלו ההמוניים באסור חמור, הנה אנחנו בנ"י נצטוינו ללכת בדרכי ה', ולהדבק במדותיו, וכמ"ש ולדבקה בו, וארז"ל הדבק במדותיו של הקב"ה כו', ואמנם להתחסד יותר מדרכי ה', וודאי שלא נצטווינו ע"ז וא"כ ישמעו אזנכם מה שאתם מוציאים מפיכם הן עירכם עיר קטנה היא ואנשים בה מעט, וכולם יראי ה', לא נמצא בכם, לא כופרים ולא מינים ומומרים להכעיס חלילה, רק כולכם אנשים מאמינים, וגם הקצבה שקצבתם בעד הרב, מצער הוא מאוד, ערך א ק"פ לשבוע לבעה"ב, ובכ"ז תראו בעיניכם שנמצאו מתפרצים שמבטלים האסור, א"כ על הקצבה קצב הקב"ה לתת ללו"ת, שהוא סך גדול לערך שלשים פ"צ מפרנסת האדם, שני פעמים מעשר, תרומות, חלה, מתנות כהונה, ראשית הגז, אשר זה יעלה לכל אחד שליש מפרנסתו לחלק לפני לו"ת, והנה הסך מצד עצמו הוא סך עצום, וגם הוא על כל העולם, אשר נמצא בהם כמה סוגי אנשים, בורים, קלים אפקורסים, אשר איזה אנשים מצד קלותם, ואיזה מחמת גודל הקצבה בוודאי יפרצו הגדר ולא יקיימו הצווי, וא"כ לפי מחשבותיכם, לא הי' כדאי לפני הקב"ה לצוות ע"ז באסור, כיון שבוודאי ימצאו מתפרצים הרבה, ויכשלו באסור רק לצוות כמו שצוה על כל המצות, אתרוג, תפלין וכדומה, שמי שיעשה כן יקיים המצוה, ומי שלא יקיימנה ליקום בארור, ובכ"ז נראה כי לא כן עשה הקב"ה, רק הטיל אסור חמור ונורא על עוון טבל, איסור מיתה בידי שמים, והוא מחמת שלא רצה בבזיון הת"ח אשר כבודם יקר מאוד בעיניו, לכן לא רצה הוא ית' שפרנסותיהם וחייהם והיה תלויים להם מנגד, כפי נדבת לבב הבעה"ב, ומשו"ה עשה קשר גדול והטיל אסור חמור, ואם ימצאו מתפרצים, המה לבדם עוונם ישאו, וא"כ אחי היקרים איך תרצו אתם להתחסד יותר ולחשוש מה שלא חשש הוא ית' בעצמו, ובדעתכם לבטל האסור, וחיי הרב יהיו תלויים לו כפי אשר ירצה כל אחד יתן לו, לא זו הדרך ישכון אור האמת והצדק, ואם דעתכם באמת לעשות כמו שצוה הקב"ה, ולהדבק במדותיו, האספו כלכם לחזק האסור, לעשות סייגים וגדרים בפני המתפרצים, ותחת אשר רצונכם כעת לגרוע פרנסתו הדלה, עוד תוסיפו אמץ להוסיף על שכירותו, כי זהו חוב אמתי וכמ"ש (רמב"ם הלכות שקלים) חובה על

כל עיר ועיר לפרנס דייניהם, לא הספיקו מוסיפין להם, לא רצו מוסיפין להם בעל כרחם, ואז רק אז כל הברכות הנאמרים למחזיקי ת"ח יחולו על ראשכם, ותזכו לראות בבנין בית הבחירה אכי"ר):

מי המעשה רק אדרבה עי"ז יקבל ברכת השפע לכל ימי המעשה, כן עליהם להאמין, כי שום נזק וחסר לא יגיע לאדם המחזיק לת"ח היושב בטל ממסחר, ועוסק בתורה, ונהפוך הוא כי עוד ע"י זכות זה יתברך בכל אשר יפנה, וכפי שירבה להעניק לת"ח במדה מרובה, לגדלו משל אחיו, כן לעומת זה יריק לו ה' רוב ברכה ממעל, ומזה הטעם, נצטוו על שבת במרה, עוד קודם מתן תורה, באשר שכ"ז שלא תשתרש בלבם האמונה הזאת, שהאיש העובד ביגיע כפו אז יצליח כשיחזיק מעמלו לת"ח בעין יפה, א"א לתת להם התורה, והאמונה הזאת לא היה ביכולת להשריש בלבם כ"א ע"י דוגמת מצות שבת, אשר ראו אז בעיניהם, כי נתברכו בעבור זה, ולכן הטיבו אשר דברו חז"ל באומרם "מומר לחלל שבתות הוי מומר לכל התורה", המחלל שבת, ולא ישבות מעבודה בזה היום, מסתמא לא יאמין כי יש בכח שביתת היום, להריק עליו ברכה לכל ימי המעשה, ויחשוב השביתה לנזק שימנע מלהרויח, א"כ כ"ש שלא יאמין כי יש בכח שביתת הת"ח מעמלו, לעסוק בתורה להריק שפע ברכה על כל המחזיקים אותו, ובאופן זה ודאי שלא יחזיק להת"ח, וא"כ נפל חלילה יסודה של כל התורה, כי בלא החזקה א"א כלל לתורה להתקיים, ולכן נחשב כמומר לכל התורה דאם חלילה יחזיקו בדעה זאת, סוף התורה להתבטל, וזהו הכונה במאמר חז"ל דלעיל, דבשלמא בעת שהיו ישראל במדבר, וכולם אכלו מן, ולא היה להם לדאג על מזונותיהם, תוכל התורה להתקיים אצלם, וכמ"ש לא ניתנה תורה אלא לאוכלי מן, אבל כשיכנסו ישראל לארץ, וזה רץ לזיתו וזה לכרמו, א"כ לא תוכל התורה להתקיים כי אם ע"י החזקה, "אני מה תהא עלי' כי מאיזה דוגמא ילמדו לדעת האמונה הגדולה הזאת, אשר שום נזק לא יגיע להמחזיק ולא משלו הוא נותן, רק אדרבה בגלל הדבר הזה יברכהו ה', וכ"ז שלא יהיה להם דוגמא על האמונה הזאת, ודאי שלא יאמינו ע"ז, ע"ז השיבה הקב"ה "שבת יהיה בן זוגך" כלומר מדוגמת "שבת" יוכלו ללמוד זאת, דבשבת ג"כ, אף שבאותו יום ישבו בטל מעבודת מלאכה, ויחזיקו אותו מעמל ימי המעשה ובכ"ז יראו בעיניהם, כי לבד אשר נזק לא יגיע להם מזה, עוד עיקר הברכה בימי המעשה יקבלו מקדושת שביתת שבת, דבר זה יועיל להם להשריש בם האמונה הזאת ג"כ, אשר ע"י החזקת הת"ח, עוד יתברכו בכל משלח ידם:

היוצא מזה, שעיקר כונת הקב"ה, במה שהקדים מצות שבת עוד קודם מתן תורה, בכדי שע"י מצות שבת ישתרשו בלבם האמונה והחשק להחזיק בברית ה' והוא להחזיק

ידי ת"ח, והמלצתי בזה מאה"כ (ישעיה נ"ה) כי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות, דהנה מלת "חפץ" יונח על תכלית היוצא מהפעולה, ומלת "רצון" יונח על רצון עשיית פעולה הפרטיית, כגון אם אחד בונה בית, וצריך הוא להכין מאטריאל מה שיוצרך על הבנין, רעיון הכנת המאטריאל, יכונה בשם "רצון" מפני שאין זה עדיין התכלית כי עיקר התכלית הוא הבית, ורעיון בנין הבית בעצמו יכונה בשם "חפץ" מפני שזוהו התכלית הגמורה, וכמו כן יש מצות כאלו, שעיקר רצון הקב"ה לקיימם, הוא רק בשביל התכלית היוצאת מפעולתם, ובזה נמי רצון הקב"ה לקיים המצוה יכונה בשם "רצון", ורצונו שתקויים התכלית, יכונה בשם "חפץ", וכמדומה ששמעתי מכבר פירוש הפסוק (תהלים ק"מ) לעשות רצונך אלהי חפצתי, באופן זה ג"כ, שדוד אומר לעשות רצונך, פי' אפילו מצוה כזאת שאיננה עיקר התכלית אצלך ולכן לא תכונה כ"א בשם "רצון" "אלהי חפצתי" אנכי אחשב זה לתכלית כי אצלי אין תכלית יותר מזה שאוכל לקיים רצונך, ולדברינו דלעיל שהתכלית היוצאת משמירת שבת, הוא החזקת התורה, א"כ מי ששומר שבת ואינו לומד מזה להחזיק לת"ח, ועשה בזה רק רצון ה' כי זהו רצונו לשמור שבת, ואמנם מי שילמוד ממצות שבת האמונה להחזיק ת"ח זה האיש ימלא גם חפץ ה', וזה מה שאמר הנביא לסריסים, אשר יאמרו בלבם כי הם עץ יבש, מפאת שאין להם בנים, ע"ז ינחם אותם הנביא בשם ה', כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו שבתותי, ואמנם לא די לפניהם בשמירת שבת בלבד, כי אם "יבחרו באשר חפצתי" פי' שע"י מצות שבת, יבחרו גם למלאות החפץ שלי, שהוא התכלית היוצא ממצות שבת, ומהו התכלית, "ומחזיקים בבריתי" שיחזיקו לת"ח ובני עניים לגדלם לתורה, ואו אתן להם שם טוב מבנים, כי אלו הבנים אשר הם יגדלום לתורה, נחשבו לבניהם ממש וכמ"ש כל המלמד לבן חבירו תורה כאילו ילדו, וכן אמרו (ב"מ פ' הפועלים) ולוקח נפשות חכם, זהו שמלמד לבן חבירו תורה, נחשב לו כאילו לוקח לו נפשו של הבן, וכאילו הם בניו ממש, ובנים כאלו הנקנים ע"י החזקתם לתורה טובים הם מבנים הנולדים לו ממש, דאיזה בנים אשר ינתן לו מן השמים מוכרח לקבלם, ולפעמים אם הבן איננו י"א, לבד שלא יועיל לאביו להצילו מדין קשה, אדרבה עוד יגרום להורידו לגיהנם, כמ"ש הגר"א בפי' הפסוק, יסר בנך ויניחך, דכשהבן רשע אז מורידין לאב לגיהנם לראות ביסורי בנו, ולזה אמר יסר בנך ויניחך, פי' שתוכל לישב במקומך בעוה"ב, ואמנם הבנים הנקנים לו ע"י החזקתם, ודאי שיוכל לבחור בנים כשרים וי"א, ולכן טובים הם מבנים ומבנות הנולדים לו בעצם:

וא"כ כיון שעיקר אמונה החזקת לת"ח משבת ילפינן, ודאי שאין די להחזיק לת"ח רק בלחם צר ומים לחץ, וכמו שבשבת לא יוכל האדם לומר באשר ביום הזה אשב בטל ולא ארוויח מאומה, יספיק לי לאכול בו ביום רק פת וקטנית בלבד, כי עי"ז שמענג השבת במאכלים ובגדים טובים, נותנין לו נחלה בלא מצרים, באופן זה ג"כ מחויבים הם להחזיק לת"ח, לענגם ולגדלם, ולא יאמר איש המוני, הן אנכי עמל ויגע ובזעת אפי אוכל אני רק לחם וצנון, ודר בדירה סרוחה, וא"כ די והותר לת"ח היושב בטל לגמרי שיספיקו לו דירה ומאכלים כמוני, כי אדרבה ע"י רוב פזורו לת"ח יוסיף לו ה' רוב ברכה, כן מצוום אנו עפ"י הדין, ובארתי יפה עפי"ז טעם הפלוגתא בש"ס (ברכות ד"י ע"ב) על פסוק נעשה נא עליית קיר קטנה, רב ושמואל חד אמר עלייה פרועה היתה, ומאי קיר שקירוה, וחד אמר אכסדרה גדולה היתה וחלוקה לשנים, ומאי עלייה, מעולה שבבתים, ונ"ל דפליגי בזה, באיזה מדריגה היתה עומדת החזקת התורה שהחזיקתה השונמית לאלישע, דלמ"ד עלייה היתה ומאי קיר שקירוה, א"כ בע"כ מקודם פרועה היתה בלא גג, וכיון שהיתה בלא גג, ממילא שלא השתמשו בה מקודם לצורכן, כי בלא גג לא חזי לתשמיש, ורק עתה בהתארח אצלם אלישע, קירוה וכסוה בגג שיהא ראוי לדירה בעדו, ולפי"ז לא דחקו עצמן בשביל הכנסת הת"ח לביתם, לקמץ מעט מדירתם, רק מקום פנוי שהיה להם נתנו לפניו, והמקום מצד עצמו ג"כ אינו מקום מובחר דדירה בבית התחתון הוא מעולה ביותר מעלייה מפני שאין טורח לעלות עליה, כמבואר בב"מ, ובכ"ז היה זכותה גדול מאוד וא"כ נלמוד מזה שאפילו האדם שלא ידחוק עצמו להספיק לת"ח מגרונו ממש, ורק אם יברכהו ד' במותרות אז יהנה גם לת"ח, בנתינה פחותה וגרוע מכפי שאוכל הוא בעצמו, ג"כ זכותו אין קץ, וכ"ז הוא רק למ"ד עלייה היתה, אכן למ"ד דאכסדרה היתה, וחלקוה לשנים, א"כ עד בוא אלישע אצלם היו הם בעצמם דרים בכל האכסדרא ועתה חלקוה לשנים לעשות מקום לת"ח, ולבד שדחקו דירת עצמם בשביל זה, עוד נתנו להת"ח הזה מקום מעולה שבבתים כדדריש הש"ס מלשון עלייה, ונלמוד מזה שדווקא המחזיק ת"ח רק באופן כזה, היינו שיתן לו מאת המוכן לפניו ויכבדו מגרונו ממש והחלק היפה והטוב יתן לת"ח אז רק אז יזכה לברכות אלו והדברים נכונים: ואמנם מה עושים אנחנו, הגענו למדרגה שלא לתת אפילו "חלה" שהוא דבר מועט לת"ח, ולכן נתקיים בנו דעמא דארעא אזלא ומדלדלא, והעוני גבר בארץ, כי זה בזה תלוי וכנ"ל, וכמ"ש רז"ל (ב"ב כ"ה) מיום שחרב ביהמ"ק שוב אין הגשמים יורדים מאוצר טוב, וטעמא בעי שייכות חורבן ביהמ"ק לירידת גשמים, וא"ש לדברינו, דבשעה שביהמ"ק היה קיים, היה תלוי שפע הפרנסה והברכה בעבודת הקרבנות במזבח, וכמ"ש לכתובות ז') למה נקרא שמו מזבח

מפני שהוא מזין, וכיון דשכר הברכה בזה היה תלוי, בנקל היה לכאו"א לצאת חובתו המוטל עליו ביתר שאת, שבכל ימות השנה היה יכול לעסוק בעסקיו, רק שלש פעמים בשנה עלה לראות פני ד', והביא קרבנו בידו, וודאי שלא היה איש אשר נמנע מזה, כי לא דבר כבד הוא וכן הכהנים המקריבין את הקרבנות היו זריזים וממולאים להקריב אותו בלי שום מחשבת פגול ופסול, והקרבן היה נעשה בכל ההדורים, וכמ"ש כהנים זריזין הן, וכיון שאנחנו מצדנו השלמנו חקינו מה שמוטל עלינו באופן טוב, לכן גם הקב"ה השפיע עלינו ממרום רוב גשמים מאוצר הטוב, אבל עתה משחרב ביהמ"ק, ואין לנו שיור כ"א התורה הזאת, אשר רק על ידה נוכל לזכות לרוב ברכה, ובזה לא יוכל אחד לקיים כדין, כי מי מהלומדים יוכל להתפאר ולומר, אנכי, לא בטלתי מן התורה אף רגע, ונדיבי עמנו גם הם יתרשלו מלהחזיק את התורה כראוי, ובאשר אנחנו לא נעשה את שלנו, לכן ג"כ שדי לא יעשה את שלו, ומשו"ה משחרב בית המקדש אין הגשמים יורדין מאוצר הטוב, והדברים ברורים:

ואחרי כל אלה נסיים את המאמרים שהתחלנו, בהקדם מה שאנו מתפללים בכל יום, כי באור פניך נתת לנו ה' אלוקינו תורת חיים ואהבת חסד וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום, המשך המאמר כך הוא דמצינו שני דברים העומדים ברומו של עולם, והם תלויים רק בשכר התורה ומחזיקיה, חדא הא דאמרינן, שרוב ברכה ופרנסה לא יהי' כ"א ע"י רוב תורה, ואידך הא דאמרינן (כתובות קי"א) שתחיית המתים לא יזכה האדם כ"א ע"י טל של תורה או ע"י החז"ת, וע"ז באו אנכה"ג מסדרי התפלה לקבוע מקום תודה לד' על אשר בטובו הנחילנו התורה, שעל ידה נזכה בשני דברים אלו, וזמ"ש כי באור פניך נתת לנו ה' "תורת חיים", כלו' שע"י התורה נזכה לחיים הנצחים ובאשר שעל התורה בעצמה לא יוכלו להודות כ"א ת"ח העוסקים בתורה, לכן לעומת אנשים ההמוניים אשר בעצמם לא ילמדו אומר "ואהבת חסד" כלו' שגם עליהם להודות לד', שנטע בלבם אהבה וחשק להחזיק לו"ת, שעי"ז יזכו ג"כ לאלו היעודים, כי כנוי "חסד" יבוא תמיד על החזקת לו"ת, באשר שזהו רק מחסד ה', אשר החזקת תורה יהא נחשב כלמוד התורה, וכמ"ש בספרי, עץ חיים למחזיקים, אילו נאמר עץ חיים ללומדיה לא היתה תקומה לעולם ח"ו משו"ה אמר עץ חיים למחזיקים, וכמבואר אצלי בארוכה (דרוש ו') עיי"ש, ופרשנו בזה הכתוב: "זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד", דשם צדקה מוסב על זה שאדם נותן לעניים פשוטים שאינם בני תורה משו"ה אמר "זרעו" דכמו שזריעה הוא רק ספק אם יאכל פירות, כמ"ש רז"ל אדם זורע ספק אוכל, כן הצדקה שאדם נותן להם הוא רק ספק אם יקבל שכר כי פן נכשל בעני שאינו הגון ואינו מקבל שכר כמ"ש רז"ל [ספ"ק דב"ק.] על ירמי', שהתפלל

על בני ענתות שיכשלו בעניים שאינם מהוגנים ולא יקבלו שכר, ועל "חסד" שהוא ללו"ת אמר "קצרו" מפני שהמה ודאי מהוגנים ובטוח שיקבל שכר על נתינתו להם:

ונחזור לדברינו, אשר לעומת ההמון אמר "ואהבת חסד", לומר שגם המה יודו לד' שמצא גם עבורם תקנה, ולפי שאמר "ואהבת" שיורה אשר אהבה נטוע בלבם להחזיק התורה, וכמו שנראה בעליל שההמון יאהבו יותר לתת ללו"ת, מלתת לעניים פשוטים, ולכן יבאר הטעם לאהבה הזאת, "וצדקה" כלומר שמצות צדקה יקיים גם בנתינתו ללו"ת, באשר גם המה עניים, ועוד יש דבר נוסף בצדקה זאת מה שאינו בצדקה לעניים פשוטים "וברכה" שע"י החזקת תורה יזכה לרוב ברכה ופרנסה וכנ"ל, ומפני שהפליג בשבח החזקת לו"ת, לומר עליה דחדא דאית בה תרתי היא, ולבד שיקיים מצות צדקה, עוד מעלה אחרת יש בה שיזכה לברכה, יבאר אח"כ השכר היוצא ע"י ב' סוגים אלה, נגד "וצדקה" אמר שהשכר יהי בעבור זה "ורחמים וחיים" וכמאמרם כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וע"י שרחם עליהם, יזכה לרחמי הקב"ה, ועוד אמרו בפ"ק דב"ב, כל הרגיל לעשות צדקה הוויין לו בנים בעלי חכמה שנא' רודף צדקה גו' ימצא חיים, ונא' כי מוצאי מצא חיים, ובעד סוג הצדקה שיש בהחז"ת, יזכה לבנים בעלי חכמה, ונגד דבר הנוסף בצדקה זאת, והוא "וברכה" השכר בזה הוא "ושלום" ע"ד מאמרם (ב"מ נ"ט) אין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה שנא' השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך אימתי גבולך שלום בזמן שחלב חטים ישביעך, וכיון שע"י החז"ת יזכה לרוב ברכה, ויהיה אצלם חטים לשובע, ממילא יזכו לרוב שלום שהיא ההצלחה היותר גדולה בעולם וכמ"ש רז"ל (סוף עוקצין) לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום:

והנה לפי מה שהבאנו מן הגמרא, דאימתי שלום בעולם בזמן שרוב ברכה מצויה, ובשנת בצורת רח"ל יחסר מדת השלום, א"כ הלא שנינו באבות על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת והשלום, וכיון שאחד מעמודיה הוא "שלום" א"כ בשנות הרעב רח"ל שאז יחסר מדת השלום א"א לעולם להתקיים באשר יחסר אחד מעמודיה, וכמו כן פי' מלבי"ם זצ"ל על פסוק, כי אקח מועד אני מישרים אשפוט נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה, ופי' דהאמת שהוא היושר, הוא בעצמו מדבר, כי אקח מועד" פי' שאמעוד ואחלוק רגלי מעט, מלשון מעדו קרסולי, ואז "אני מישרים אשפוט", כי הסוף יהיה, אשר "נמוגים ארץ וכל יושביה", כלו' שכל העולם יחרב, באשר "אנכי תכנתי עמודיה סלה" שאנכי היושר הוא אחד מעמודי עולם ומשו"ה במוט רגלי ההכרח שיחרב העולם, ואף אנן נאמר כך לגבי עמוד השלום, כיון שבשנות הרעב יתמוטט עמוד השלום, יש מקום לדאוג על קיום העולם, אבל בשנות ברכה שאז השלום בתוקפו נוכל

לישב בטח בארצינו, ושום מורא לא יעלה עלינו, באשר כל עמודיה קיימין, וזהו באור הכתוב "אם בחקותי תלכו" שתהי' עמלים בתורה וכפי' הספרי, אז תקבלו השכר, "ונתתי גשמיכם בעתם גו' ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה גו' ויהי' שנות שובע בעולם כי זהו השכר שיגיע בעד התורה, ובאשר יהי' רוב ברכה ואכלתם לחמכם לשובע, אז "וישבתם לבטח בארצכם פי' שתוכלו לישב בטח מבלי דאגה איך יתקיים העולם, כי אז "ונתתי שלום בארץ שכיון שיש ברכה יש שלום וכל העמודים קיימין ואח"כ אמר ושכבתם ואין מחריד גו' וחרב לא תעבור בארצכם זו הבטחה אחרת, שבזכות התורה יהיה לכם ג"כ הגנה מן האויב, שהתורה תשמר אתכם מכל צוקה וצרה, ומתורץ קושיית האלשי"ך ז"ל: ואחרי שבארנו אשר שפע גשמי ברכה תלוי רק בתורה, יתבאר לנו מאמרם בתענית שהתחלנו, דהנה במס' (שבועות י"ז) אחז"ל כל המבדיל על היין במו"ש הוויין לו בנים ראוין להוראה שנא' להבדיל בין הקדש ובין החול ולהורות את בנ"י עיי"ש, וא"כ באשר אילפא טרח עצמו להמציא יין בכדי להוציא כל העדה בהבדלה על היין, שבזה גרם להם לזכות לבנים ת"ח ראוים להוראה, והרים בזה קרן התורה שהיא הרפואה האמיתית לירידת גשמים, ובאשר הוא טרח הרבה להרבות לומדים בישראל, שילם לו ד' כפעולתו, ובעת שהוא התפלל ובקש רחמים על הגשמים, תיכף נענה ואתי מיטרא, ויוכל היות אשר לפי ערך מצבו לפי הזמן והמקום היתה טרחתו גדולה יותר מרבינו הקדוש, לכן נענה מן השמים בירידת גשמים אף בעת כזאת אשר רבי לא נענה, וכן מצינו כמה פעמים בש"ס, כי האדם שטרח הרבה להרים קרן התורה זכה שיתקבל תפלתו להוריד גשמים וכמו שהובא שם בתענית ג"כ מעשה אחרת, שרב גזר תעניתא ולא אתי מיטרא נחית רב שילא בעי רחמי ואתי מיטרא, א"ל מאי עובדך א"ל מקרי דרדקי אנא ומקריא לבני ענייי כבני עתירי עיי"ש כל המאמר, וכן (ב"מ ריש פ' הפועלים) אמרו גבי ר' חייא ובניו, כיון שאמר משיב הרוח נשב זיקא מוריד הגשם ואתי מטרא, והוא ג"כ מזה הטעם, דשם גופא הובא שר' חייא אמר לר' חנינא בהדי דידי מינצית אנא עבידנא לתורה דלא תשתכח מישראל ציידנא טבי ואריכנא מגילתא כו' הרי לפנינו מכל המאמרים, כי אלו הצדיקים אשר טרחו הרבה בהרמת קרן התירה, זכו שתועיל תפלתם להוריד גשמי ברכה על כל העולם, כי רק התורה היא הרפואה המועלת לזה וכנ"ל:

אמנם על עיקר היסוד שבארנו, דבשכר התורה יתן הקב"ה ברכה בעולם, יש להקשות דהלא קיי"ל דשכ"מ בה"ע ליכא א"כ מדוע ישתנה שכר התורה שבעבורה ישלם הקב"ה השכר בעוה"ז, ומצאתי שהמהרש"א הקשה כן, אכן על עיקר הכלל דשכ"מ בה"ע ליכא הקשו המפרשים על דרך החדוד, הא קיי"ל דאסור להלין שכר שכיר, ואנחנו שכירים

אצל הקב"ה, וכיון דמישלם יומא ראוי הוא עפ"י הדין לתת השכר בסוף כל יום, ותרצו עפ"י מה שאמרו (ב"מ קי"א) וכן בחו"מ סי' של"ט, דהאומר לשלוחו שכור לי פועלים והשליח שכרן ואמר שכרכם על בעה"ב שניהן אינן עוברין משום בל תלין, בעה"ב מפני שלא שכרן, והשליח מפני שאין פעולתו אצלו, וכן כאן, הקב"ה נתן התורה ע"י שליח, הוא משה רבינו, ומרע"ה אמר שכרכם על הקב"ה, משו"ה שניהם אינן עוברין בב"ת:

אכן בכ"ז יש להבין, דנהי דאיסור דאורייתא ליכא היכא דשכר ע"י שליח מ"מ אסור לעשות כן וגם עוד עובר משום אל תאמר לרעך גו', ועוד דלו יהי כן דכעת שנתן לנו התורה ע"י שליח תו אינו עובר בב"ת, מ"מ מה היה צריך לעצה הזאת ליתן ע"י שליח ולפטור מב"ת וכי מה היה איכפת לקוב"ה אם היה נותן בעצמו ואה"נ לשלם שכ"מ בה"ע, וע"כ צ"ל כמ"ש בס' ע"נ פ' ואתחנן דהקב"ה לטובתינו עשה כן, משום דאם היינו מקבלים השכר בה"ע, לא היה נשאר בידינו שום שכר לעוה"ב, ואין זה תכלית שבעולם הכלה נשבע כל טוב, ולעולם הנצחיי לא ישאר לנו מאומה, ולכן היה רצונו שעיקר השכר יהיה שמור בידינו לעוה"ב, ובכדי שלא יעבור על ב"ת, הוכרח לתת התורה ע"י שליח, וכמ"ש בפ' ואתחנן, מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור מצוותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעולם, פי' שעתה לפי בקשתם, שהתורה תנתן להם ע"י שליח, הטיבו אשר דברו בזה, כי כעת לא אהיה מוכרח לשלם בעוה"ז וישאר כל השכר שמור פניכם לעולם הנצחי, ואז ייטב לכם לעולם, פי' בעולם הנצחי, ולפי"ז אשר באמת היה רוצה הקב"ה לשלם השכר בה"ט בכדי שייטיב לנו גם בעוה"ז, רק לטובתינו יקמץ השכר בעוה"ז בכדי שישאר בשלמותו לעוה"ב, וטעם זה לא שייך כ"א באותן המצות שאין להם פירות, לכן אם נאכל לשכרם בעוה"ז לא ישאר לעוה"ב, אבל באותן המצות שיש להן גם פירות ומה שאוכל בעוה"ז הוא רק הפירות והקרן קיימת לעוה"ב, שפיר יוכל הקב"ה לשלם הפירות בעוה"ז דאף אם נאכל הפירות מ"מ הקרן יהיה שמור בידינו לעולם הנצחי, והנה מצות תלמוד תורה היא, מהדברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב וכמו ששנינו במס' פאה, א"כ שפיר משלם הקב"ה הפירות בעוה"ז:

ומדי דברי בזה ניישב קושיא אחרת שהק' מהרש"א בזה, דבמס' ב"ב ד"י איתא, שאלו למונבז למה בזבזת אוצרותיך ואוצרות אבותיך, אמר אבותי גנזו במקום שאין עושה פירות, ואני גנזתי במקום שעושה פירות, שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, והק' מהרש"א כיון דאמרינן הכא, דמצות צדקה יש לה פירות א"כ התנא דחשיב במס' פאה כל הדברים שיש להן פירות אמאי לא חשיב צדקה נמי, ותי' דצדקה הוא

בכלל גמ"ח שחשיב התנא, וראיתי בס' בית הלוי שהק' על תירוצו מהא דאחז"ל בסוכה גדולה גמ"ח יותר מן הצדקה. וכיון דגמ"ח גדולה מן צדקה, י"ל דדוקא גמ"ח שמצותה גדולה יש לה פירות, אבל צדקה דזוטר מינה אין לה פירות, ואמנם עפי"ד מיושבת קושית מהרש"א, דהנה מצינו ששכר צדקה משתלם גם בעוה"ז, ומקרא מפורש (מלאכי ג'.) הביאו את המעשר אל בית האוצר ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח ארובות השמים והרקותי לכם ברכה עד בלי די, וכן דרשו רז"ל (שבת קי"ט) עשר בשביל שתתעשר, והטעם דמצות צדקה נשתנה מכל המצות שאין משלמים שכרם בעוה"ז, י"ל עפ"י מה שאחז"ל (שבת ק"ד) מ"ט פשוטה כרעיה דגימ"ל לגבי דלי"ת, שכן דרכן של גומלי חסדים לרדוף אחרי דלים, ואיש המעולה אשר הוא בעל צדקה באמת ונדיב לב בטבעו, זה האיש וודאי היה נותן כל אשר לו לצדקה, כי לא יוכל לראות חברו מעונה ברעב חלילה או הולך קרוע, או שוכב על ערש דוי ואין לו במה להחיות נפשו, ומצדו היה נותן כל אשר לו, רק שתי סבות אשר יעמדו לשטן על דרכו שלא ישתתף בצרת חבירו, א) אם הוא בעצמו עני, וגם להחיות נפשו אין לו, ומה יתן לאחרים, ב) דתניא (כתובות נ'.) המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, וא"כ אף אם ירצה, מ"מ אינו רשאי ליתן יותר מחומש, ונאחז לדוגמא, אם זה האיש היה לו מקודם סך עשרה רו"כ, לא היה רשאי ליתן מזה לצדקה כ"א שני רו"כ שהוא החומש ולא יותר, ואם לא יתן הקב"ה לו השכר בעד השני רו"כ שנתן, אינו רשאי עוד ליתן לצדקה, אכן אם ישלם לו ה' השכר בעד השני רו"כ, ולדמיון אשר בעד רו"כ אחד לצדקה, יגיע שכר עשרה רו"כ, א"כ הי' מגיע לו שכר עשרים רו"כ, ואז הי' ביכולתו ליתן שוב חומש מן עשרים, שהוא ארבע, ואם יקבל אח"כ השכר בעד הארבע, ארבעים רו"כ, יוכל לתת אח"כ חומש מן הארבעים שהוא שמונה רו"כ, וכן הלאה, כל מה שהקב"ה היה מוסיף לתת לו שכר בעוה"ז יוכל ליתן יותר לצדקה, ויגיע לו אח"כ שכר יותר, כי אילו לא היה משלם לו השכר בעד השני רו"כ הראשונים, לא היה נשאר לפניו לעוה"ב לבקש שכר כ"א בעד שני רו"כ, אכן באם ישולם לו השכר ויהיה עשיר אז יוסיף לתת לצדקה, והסוף יהיה, שיהי' שמור בידו שכר הרבה גם לעוה"ב, ובאופן זה וודאי שישלם הקב"ה כר בה"ע, דהא עיקר הטעם שאינו משלם בה"ע, בכדי שישאר שכר המצות לעוה"ב, וזה אינו שייך כ"א בשאר מצות אבל בצדקה אין שייך זה, כיון שנדיב לב הוא בטבע, א"כ כל מה שהקב"ה יתן לו שכר הרבה, יגיע לו ג"כ שכר יותר, והוא דומה להמשל המובא בס' ע"נ לפי דרכו, לעשיר שהיה קמצן גדול, שתמיד חסה עינו שלא להוציא פרוטה יתירה והי' חי בצמצום ובדוחק, פעם קרה מקרה שאסף כל ממונו הרב ונסע על יריד גדול וקנה סחורה בעד כל המעות, ועשה חנות גדולה,

בעת ההיא ישבו שני אנשים, ושאל אחד לחבירו בתמהון הלא פלוני הגביר חסה עינו תמיד שלא להוציא אפי' פרוטה ואיך לא חסה עינו כעת להוציא כל ממונו בפ"א, ויענהו חבירו, הוי שוטה ופתי] הוא היה חס להוציא בהוצאה, שאז לא ישובו אליו עוד, אבל לקנות סחורה, למה תחוס עינו הלא כל מה שיהיה לו סחורה יותר, ירויח יותר, ואילו היה לו עוד אלף אלפים ג"כ לא היה חם להוציאם בסחורה, כן ה"נ, הקב"ה מקמץ מליתן לנו שכר בה"ע, ואין זה כ"א בשאר מצות שאם יתן השכר תהיה הוצאה גמורה, ולא ישאר לעוה"ב, אבל שכר הצדקה, שכל מה שיתן שכר יותר, יגיע לו שכר יותר והוא כעין מסחור, ודאי שיכול לשלם השכר גם בעוה"ז: ויש להמתיק בזה הגמרא (פ"ק דב"ב) כל הרודף צדקה ימצא צדקה, ופריך ימצא צדקה ס"ד, אלא הקב"ה ממציא לו מעות לעשות צדקה, ומאוד תמוה הגמרא, דהא כונת התרצן להוציא מדעת המקשה, שלא נאמר דימצא צדקה, פי' שיהא צריך לצדקה וימצא אנשים מרחמים עליו, אלא הכונה הוא שהקב"ה ימציא לו מעות וירויח עוד ע"י נתינתו לצדקה, א"כ למה יאריך לומר ממציא לו מעות לעשות צדקה, בקצרה הול"ל, ממציא לו מעות, ואי משום דגמרא אקרא קאי, ובקרא כתיב ימצא צדקה, הא גופא קשיא לן אקרא נמי ל"ל למימר "ימצא צדקה" שע"ז יש מקום לטעות וכקושיית המקשן ולא אמר בקצרה, רודף צדקה ימצא, שאז לא היה שום מקום לטעות בדבריו, אמנם כונה גדילה כיון בזה שהוסיף מלת "צדקה" דאם היה אומר רודף צדקה ימצא, שאז היה הפשט, דבשכר שרודף צדקה ימציא לו הקב"ה השכר, היה קשה לנו ע"ז, הא שכ"מ בה"ע ליכא, לזה הוסיף לאמר "ימצא צדקה" פי' שבצדקה ישלם שפיר בה"ע, דכל מה שיוסיף לו קוב"ה שכר יתן יותר לצדקה ויגיע לו שכר יותר, וחז"ל גילו לנו כונת הפסוק, הרודף אחר צדקה הקב"ה ממציא לו מעות, ושלא יקשה דשכ"מ בה"ע ליכא, הוסיף לעשות צדקה כלומר שממעות אלו גופא יתן יותר לצדקה וכמ"ש, והדברים מתוקים בעז"ה: ובזה מיושב ג"כ קושיית מהרש"א הנ"ל, אמאי לא חשיב גם צדקה בהנך דברים שיש להם פירות, דלכאורה צריך טעם מאי קמ"ל התנא בזה, דאלו דברים יש להם פירות, דאין דרך התנא לאשמועינן כ"א איזה דין או לתרץ קושיא אלימתא. דבמס' קדושין (ד"מ) יליף הגמרא מקראי שדברים אלו יש להם פירות בעוה"ז, גבי כבוד כתיב למען ייטב לך ולמען יאריכון, ודרשינן למען ייטב בעוה"ז, ולמען יאריכון בעוה"ב, גבי גמ"ח, רודף צדקה ימצא חיים צדקה וכבוד, חיים בעוה"ב, צדקה וכבוד בעוה"ז, הבאת שלום, רדיפה רדיפה מגמ"ח, וע"ז קשה להתנא, האיך כתב בכולהו יעוד שכר בה"ע, הא שכ"מ בה"ע ליכא, ולכן בא לתרץ, שלא נחשוב כי השכר שאדם מקבל בעד אלו המצות הוא עיקר הקרן, לא כן הוא, רק אלו דברים שאדם אוכל

פירותיהם בעוה"ז, אבל והקרן קיימת לעוה"ב, ולזה יוכל הקב"ה לשלם הפירות בעוה"ז, ולעוה"ב ישאר לנו עיקר השכר, וא"כ כיון דכוונת התנא במאי דאשמועינן שהוא פירות, בכדי שלא יקשה דשכ"מ בה"ע ליכא, לא הוצרך לחשוב כ"א המצות כגון אלו, אשר כ"ז שלא נדע שהוא פירות, יקשה הקושיא דשכ"מ בה"ע ליכא, אבל מצות צדקה, דאף בטרם נדע שיש לה פירות, ג"כ לא יקשה לנו אמאי משלם השכר בעוה"ז, משום דהוא כמי שמוציא מעות לסחורה וכמ"ש לעיל, לא הוצרך התנא לאשמועינן שהוא פירות, דאפילו נחשוב שהוא הקרן ג"כ לא קשה מידי, וגבי גמ"ח דהוצרך לאשמעינן משום דסתם "גמ"ח" הוא גמ"ח שבגופו, וע"ז לא שייך סברתנו הנ"ל, לכך הוצרך לאשמעינן שיש לו פירות:

ועדיין צריך טעם, למה קבע הקב"ה שירידת שפע פרנסה יהיה תלוי דווקא בשכר התורה, נהי דזה לא נוכל להקשות, שהיה לו לקבוע שכר פרנסה תחת מצות תפילין אתרוג וכדומה מצות שאין להם פירות משום דשכ"מ בה"ע ליכא, ובהכרח לקבוע שכר פרנסה בשביל דבר שיש לו פירות, אבל הא כמה דברים יש להן פירות, א"כ מה ראתה חכמתו ית' לקבוע בשכר התורה דווקא, אמנם ג"ז היה בכונה מאתו ית', דלפמ"ש בתחלת הדרוש, שעיקר הוא כדעת הרמב"ן וסייעתו, כי השכר ועונש העליון, המצוה בעצמה משלמת השכר למי שיקיים אותה, כמו שכוע"נ במשפטי הרפואה, ולפי"ז אף אם ירשיע אדם דרכו לעבור על מצות ה' ורק במצוה אחת יהא זהיר לעשותה, וודאי אשר המצוה הזאת תשלם לו את השכר המגיע עבורה, ולמה"ד לאדם שהוא סומא בעיניו, וחגר ברגליו, שלוקח מזור ותרופה ללבו, האם נימא דבשביל שבעל מום הוא, לא יועיל הרפואה שיקח לאבר אחר, וכן ה"נ דבשלמא אם השכועו"נ העליון הי' נתון בעד קבלת העול ע"י ד', אז היה הדין נותן, שאדם הזהיר בכל המצות, אף אם נלכד לפעמים לעבור על מצוה אחת, לא היה ראוי לעונש, באשר נראה שתמיד, קבל עליו עול מלכותו, וכן להיפך אם הוא רשע, רק במצוה אחת הוא זהיר וזריז, לא היה ראוי לקבל שכר גם על המצוה הזאת, באשר נראה גודל פריקת עולו, אבל באשר העיקר שהמצוה בעצמה תשלם השכר, וודאי שכל מצוה תשלם שכרה, רק למי שיעשה אותה בזהירות, לקיימה בכל פרטיה, מבלי הבט כלל על חוסר הזהירות בשאר מצות, והנה רבוי הפרנסה ושפעת הברכה, באמת היא סכנה גדולה להאדם, שע"י רוב טובה יוכל חלילה לפרוק עולו ית', וכמ"ש וישמן ישורון ויבעט גו' ויטוש אלוה עשהו, וגם שלמה אמר ריש ועושר אל תתן לי כו' פן כחשתי לאמר מי ד', וכיון שכן אם היה קובע שפע פרנסה המרובה לשכר מצוה אחרת, היה לפעמים השכר לפוקה ולמכשול לפני האדם, לכפור באלקי השמים

חלילה, ובכ"ז השכר לא יופסק, באשר במצוה הזאת שהפרנסה תלויה בה זהיר הוא לעשותה, והמצוה בעצמה משלמת השכר, לכך גזרה חכמתו ית' ששפע פרנסה יהיה דווקא בזכות התורה, וכיון שאימתי יהיו מושפעים ברוב פרנסה, רק בשיהי' אצלם רוב תורה, ואז אין עוד שום חשש שילכדו חלילה ברשת היצה"ר לעבור על רצון קונם, כי התורה תצילם מרשתו באשר הרפואה היחידית להמית היצה"ר רק התורה היא, כמ"ש בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין, וכן אמרו הלוואי אותי עזבו ותורתי שמרו שהמאור שבה הי' מחזירם למוטב וכמ"ש לקמן טעם הדבר:

היוצא מכל האמור שהיסוד הראשון מה ששפע הברכה תלוי רק בשכר התורה, עולה כראי מוצק, והצילנו אותו מכל הקושיות, וגם מובן הוא בטעמו, ונבאר המאמר שהתחלנו, דידוע דתואר שם "לילה" מוסב על שעה שאינה מוצלחה, משום דרוב צרות יחשיכו לאדם כמו לילה, ותאר שם "יום" על שעה מוצלחה ושמש ההצלחה יאיר לו נתיב בכל פנות שהוא פונה, ומזה הטעם נקראת התורה בשם "אור" באשר מאירה לאדם העוסק בה, ונותנת לו פרנסה והגנה ושום פגע לא יקרה באהלו, ובאשר שגם במזבח מצינו כל הסגולות אלה כמו בתורה, שגם זכותו גרם פרנסה והגנה, כמ"ש ז"ל מזבח, שהוא מזין, מזבח, מזיח גזרות, ולזה גם אותו יכולים אנו לקרוא בשם "אור" וזהו כוונת בבא בן בוטא, בתשובתו להורדוס ששאל ממנו מאי תקנתי' על שהרג לכל הת"ח, השיבו כהוגן, הוא כבה אורו של עולם, באשר הרג לת"ח, ואין זכות התורה להאיר לארץ, ולכן יעסוק באורו של עולם, היינו שיבנה ביהמ"ק, שגם על ידו יוכל להשיב אור העולם כבראשונה, באשר גם זכותו יגרום פרנסה והגנה וכנ"ל, תובב"א:

מצח אהרן - דרוש ח

ידבר בענין כבוד לומדי תורה, שכר המקיים, ועונש העובר: (נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם):

לפתיחת הדרוש והמוסר הזה, אפתח במשל פי, הרופא המבקר חולים, בעת שאין להרופא שום חלק באפטייק, יוכל לכתוב רעצעפטין כרצונו, הן רב, הן מעט, הן הנקחים בזול, והן ביוקר, הכל כפי הדרוש למצב החולה באשר אין שום מקום לחשוד את הרופא כי ברבוי הרעצעפטין טובת עצמו הוא דורש, כי אין לו שום חלק בזה, ושום הנאה לא יגיע לו אף אם ירבה ברעצעפטין, אמנם אם האפטייק של הרופא בעצמו הוא, וע"י רבוי הרעצעפטין יגיע לו הנאה מזה, אז קשה מאוד עליו לכתוב רעצעפטין יקרים באשר העם ירננו אחריו כי רק טובת עצמו הוא דורש, אכן בכ"ז אם הרופא הוא בעל מדות ישרות,

וחיי אדם יקר בעיניו, לא ישים לבו לקול דבת הכסילים המרננים אחריו, ובאם לפי חכמתו ברפואה יבין כי מצב החולה מסוכן הוא ונדרש לו ליקח מזור בדמים יקרים, לא ימנע מלכתוב הרעצעפט הנדרש, והמה ידברו מה שידברו וכי מפני השוטים יאבד אדם מעולמו? כן רבותי! טרם אתחיל לדבר מהחטא הגדול והנורא השורר בקרבנו בעצם תקפו, הוא חטא של בזיון ת"ח, מוכרח אנכי להגיד מראש, אף כי גם אותי הצעיר והדל הקימני ה' על, וזכני להמנות בתוך קהל רבנים, ואם אדבר מחטא הזה, הריני דומה ממש כמו הרופא שיכתוב רעצעפטין לאפטייק שלו, באשר שגם אנכי אוכל לקבל איזה הנאה מזה, וא"כ תוכלו לחשדני כי רק טובת עצמי אדרוש, אכן באשר החטא הזה הוא מסוכן מאוד שאין כמוהו והוא בכלל כי דבר ה' בזה שנאמר בסופו הכרת תכרת, וגם הוא מן הדברים שאין לו חלק לעוה"ב, וכמבואר (בשו"ע יו"ד סי' רמ"ג) ובעוה"ר נכשלים בזה רוב העולם, לכן איך אוכל להתאפק ולכבוש רעיון מוסרי הטוב אשר חנני ה' בזה ואיך נוכל לעמוד מרחוק בעת שנראה כמה וכמה אנשים מאבדים עולמם הנצחיי בשעה אחת חלילה בשביל חששה קטנה כזאת? ולכן אנחנו נדבר מה שיורנו ה', והמדברים הלא שפתם אתם ומי אדון להם:

ידוע הוא אשר עיקר ההגנה והשמירה שיש לנו בין האומות, הוא רק זכות התוה"ק אשר רק היא תשמרנו, היא תצילנו מכל פגע שלא יקרב במחנה ישראל, ודבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים ובגמ' ובמדרש, כתוב בתורה, אם בחקותי תלכו גו' ונתתי שלום גו' וחרב לא תעבור בארצכם ורדפתם את אויביכם גו' כל הפרשה שם מיירי בהגנה, ולפי' הספרי האי אם בחקותי תלכו, שתהיו עמלים בתורה, כן הברכה הראשית שבירך יצחק ליעקב הקול קול יעקב והידים ידי עשו הלא ידועה דרשתם ז"ל אשר בזמן שקול יעקב נשמע בבכ"נ, אז אין ידי עשו שולטות בו ועוד דרשו רז"ל (נדרים פ"א) ע"פ ויאמר ה' על עזבם את תורתי, שדבר זה נשאל לנביאים ולא פרשוהו עד שפירש הקב"ה בעצמו, על מה אבדה הארץ, על עזבם תורתי, ובמד"ר אמר ע"ז אם ראית עיירות נתלשות ממקומן דע שלא החזיקו בשכר סופרים ומשנים, וכן אמרו במד"ר, בשעה שישראל נוטלין דברי תורה ומשליכין לארץ אז המלכות גוזרת ומצלחת ומתקיימת ועוד כמה וכמה מאמרים מלאים במדרשי חז"ל, אשר עיקר כלי הזיין שבהם נוכל להלחם, ולסתום פיות משטינינו ומקטריגינו, הוא רק התורה, וכמ"ש רז"ל חגור חרבך על ירך, ההוא בד"ת כתיב, ובלעדה א"א להתקיים בגלות אפי' שעה אחת, כן עיקר סבת החורבן לא היה כ"א בעוון בטול תורה, באשר בעת ההיא בטלו כל הישיבות וכמ"ש רז"ל (שבת קי"ט) לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבטלו בה תינוקות של בית רבן, ואפי' מעט

הלומדים שנמצאו בעת ההיא היו לבוז ולחרפה בעיני כל הבריות, ולא היו נזהרים בכבודם וכמ"ש שם, לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבזו ת"ח שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי אלקים גו':

וע"ד הלצה קצת אמרתי כי הוא הטעם אשר סבת החורבן נתגלגל ע"י המעשה המסופר לנו בפ' הניזקין שדר להו עגלא תלתא שדא בי' מומא בניב שפתים ואמרו לה בדוקין שבעין דוכחח דלדידן הוי מומא, ולדידהו לא הוי מומא, כי ידוע אשר עונשי הקב"ה המה מדה כנגד מדה, בכדי שע"י העונש יוכל האדם לזכור החטא שחטא ויחזור בתשובה, ובספור הזה מרומז חטא של בזיון ת"ח אשר בגללו נחרב המקדש, עפ"י מה שארז"ל (מדרש קהלת) ע"פ אדם אחד מאלף מצאתי, אלף נכנסין לבית הספר למקרא יוצאין עשרה למשנה אלף נכנסין למשנה יוצאין עשרה לגמרא ולהוראה, מזה נלמוד אשר הת"ח הגדול שהגיע להוראה מכונה ג"כ בשם "תליתאי" מפני שהוא הסלת המובחרת שיצאה משלש נפות, מקרא, משנה, גמרא, וכמו שעגלא תילתא חביבה אצל בעליה כן הת"ח אשר הגיע להוראה חביב מאוד בעיני ד', באשר הוא תליתאי ממקרא משנה גמרא, והוא הסולת המובחר שבכולם, וזמ"ש, שדר להו עגלא תילתא, פי' הקב"ה ישלח לאיזה עיר מושב בנ"י עגלא תילתא הוא ת"ח מורה הוראות, אכן תיכף כאשר יקבלוהו עליהם לרב "שדא בי' מומא", יתחילו למצוא חסרונות ולהטיל מומין בקדשי שמים, קצת אנשים יטילו מומין "בניב שפתים" כלו' שדבורי הרב והת"ח המה שלא כהוגן, היום דבר בכעס, והיום דבר דבר האסור, והיום שלא כהוגן, וכדומה מומין וחסרונות בניב שפתי הת"ח, "ואמרי לה" פי' יבואו עוד כת אנשים אחרים להטיל מומין "בדוקין שבעין" כלו' שעיניו של הרב אינם טובות ויפות, לא ישגיח כלל על דברים הנחוצים, ומעלים עין מכל הדברים הצריכים לצרכי הקהלה, ואמנם החסרונות של עצמם לא ירגישו מאומה וכאילו הם נקיים מכל חטא ואין בהם שמץ דופי, ורק בהת"ח ימצאו חסרונות, וע"ז אמר "לדידן הוי מומא" פי' כל המומין ימצאו רק בנו, וישגיחו בשבע עינים רק על הת"ח, אבל "לדידהו לא הוי מומא" עליהם בעצמם אין שום פגימה קטנה, ואם באמת מבקרים הם מדוע לא יבקרו גם מומין שלהם בעצמם, ובאשר חטאו בעוון בזיון ת"ח משו"ה נתגלגל ג"כ סבת החורבן ע"י מעשה כזה המרומז בתוכו חטא הזה:

ובאמת זהו כל פרי חטאתינו, ותקף ארך גלותינו המר, ואיך נוכל לצפות לישועה באשר החטא שגרם לגלותינו עודנו שורר בקרבנו בעצם תקפו, כי בכל מדינה ומדינה עיר ועיר נשמע קול פחדים, קול זילותא דצורבא מרבנן מטילין מום בקדשי שמים החביבין לד' מאוד, ואוי לאזנים שכך שומעות בכל אתר ואתר מבזים בתכלית הבזיון להרב מרא

דאתרא, בכל מיני גנות ודופי ולא ישימו לב לעונש הגדול הכרוך בעקב עוון זה, כי הוא מהעונות שאין להם חלעוה"ב וכמ"ש בריש פ' חלק אלו דברים שאין להם חלעוה"ב וחשיב בתוכם נמי אפיקורס ומפרש בגמרא שאפיקורס הוא המבזה ת"ח, ולכו נא ונוכחה אחי ועמי! מדוע השלכנו אחרי גוונו את הסגולה היחידה והיקרה היא התורה המצלת ומשמרת אותנו בכל מצעדי רגלנו, ומדוע נבזה ונשליך את לומדי' עד לארץ, וכל אחד רומס ודורס על הני שופרי ויקירי ה' העוסקים בתורתו יומם וליל, אשר זהו עיקר הגורם לשפלות מצבנו וכמאמרם בסוף סוטה, שרו חכימיא למיהוי כספריא וע"כ עמא דארעא אזלא ומדלדלא, הגידו נא אתם בעצמכם האם באמת הגיע העת לכתת חרבותינו לאתים וחניתותינו למזמרות? וכי באמת כבר גאלנו ה' והשיב אותנו לאה"ק שאין אנו צריכין עוד לשום שמירה והגנה, הלא נהפוך הוא, בימים האחרונים עוד נתגדל ביתר שאת פזורינו כי נתפזרנו בארבע כנפות הארץ, ובנים נגלו מעל שולחן אביהם במקומות אשר לא דרכו בהם אבותינו ואבות אבותינו, התבוננו היטב למצב אחינו בארצות עסטרייך אשכנז בתוך מי הם יושבים, בין קוצים כסוחים בין שיני אריות אשר בעודם בכפם ירצו לבלענו ולעקור שרשינו ושרשי תורתנו, ומספחת האנטיסעמיטיזם פשתה בכל אבריהם (לבד בארצנו ארץ רוסיא הרוממה אשר תסוכך עלינו בכנפי חסדה הגדול ותרחיק את הנגע הזה מעל גבולה) ושמש הגלות תלהט כבצהרים, ואנחנו מה לא די שלא נוסיף אמץ לחגור חרבנו זו חרב התורה על ירכותינו להלחם ולהתקיים נגד כל הקמים עלינו, עוד בעצמנו נביא נורא לקננו ונוסיף עצים על המדורה הגדולה כי ע"י עוון בזוי ת"ח נוסיף להם כח ועצמה שיצליחו במעשי ידיהם, ושתתקיימו גזרותם, וכמ"ש לעיל בזמן שישראל משליכין התורה לארץ אז גוזרין גזרות ומצליחות ומתקיימות, וביותר יגדל החטא על אמרם לא חטאתי, כי כ"א יורה היתר לעצמו ששלום יהיה לו אם בשרירות לבו ילך להתל בהרב כרצונו, באשר הרב שבעירו אינו גדול בתורה ויראה ואין עטרתו הולמתו לכהן בכהונה בעיר כזאת ואילו היה לנו רבנים כאלו כמו שהיה בדורות הראשונים, אז היינו מחויבים להזהר בכבודם, כי רק על רבנים כאלו נאמר הדין להזהר בכבודם ולא על רב כמו בעירי, אכן באמת אך שקר יהגה חיכם, וזהו רק מתחבולת היצר להכשיל לאדם בחטא הנורא הזה לכן ימצא לו פתח היתר כזה, וגם בדורות הראשונים היו מבזין לת"ח ג"כ ע"י אמתלא כזאת, ומי לנו גדול ממשה רבינו, גם אותו הקטינו ערך מעלתו שאינו ראוי לאותה איצטלא, ומזה הטעם היו מחפשין תמיד עלילות בכדי שיוכלו לעשות איזה מריבה עמו, כי אילו היו מכירים ערכו הרם, לא היו מתקנאים על הנשיאות אשר לו, אבל ע"י שהיצה"ר סימא עיניהם לחשוב תועה על מרע"ה ולהקטין

מעלתו ומחמת זה נתקנאו בו וחפשו עלילות בכדי לריב עמו, וזה הי' עיקר מחלוקתם עמו במי מריבה וכמו שנבאר, הסכת ושמע נפלאות תורתנו הק':

בסוף פ' בשלח, ויסעו בנ"י ויחנו ברפידים ואין מים לשתות העם וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את ה' ויצמא שם העם למים וילן העם על משה למה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת בני ומקני בצמא גו' ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בנ"י ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין עפרש"י בשם המ', מנסים היו אם יודע מה שאנו מהרהרים בלבנו נעבדנו וא"ל לא נעבדנו. הדקדוקים בזה. א) תשובת משה שהשיב "מה תריבון עמדי" משמע שהבין מחשבותם כי כוונתם רק לריב עמו, מאין הוציא זה: ולכאורה היה הצדק עמהם כי אין אדם נתפס בשעת צערו, בעת שיחסור לו מים וקרוב למות בצמא, כן תשובתו "מה תנסון את ה'" מאין נוכח לדעת שמנסים בזה לד', איזה נסיונות יש בכאן?. ב) אומר אח"כ "ויצמא העם למים" האם עד עתה לא היו צמאים למים הלא כבר עשו מחלוקת מחמת חסרון המים. ג) שנוי המלות, תחלה אמר "וירב" ואח"כ אמר "וילן" וגם עוד הוסיף בתלונה הזאת לאמר, למה העליתנו ממצרים גו', מה שבתחלה לא טענו כן. ד) מה שהמד' מפרש שהיו מנסים אם יודע ה' מה שיהרהרו בלב, איה הוא רמז רמיזא בספור הזה מהנסיון הזה?:

ואשר אחזה לי בבאור הענין, כי מקור סבת המריבה שהיתה בכאן, הוא מחמת שני טעמים, א) ממ"ש לעיל שהשגתם היתה קצרה להכיר מעלת מרע"ה, רק הקטינו ערך מעלתו וגם עוד נמצאו בקרבם מסיתים ומחרחרי ריב כדתן ואבירם וקרח וסייעתו, שחתרו בכל עוז להסב את לב העם ממנו, ושיאמינו לדעתם, אשר משה הוא מחוסר השלימות והמדות הראוי להיות למנהיג המדינה, והמון העם כלו נתפתו לשמוע בקול המלחשים האלה ונתאמת בלבבם שאין לו שום מעלה עצמית ושום מדה נכונה שיהא ראוי להיות מנהיג על עם רב כזה, ואלו היו מכירים ומשיגים גודל ערכו שלא קם נביא כמוהו, והוא עניו מכל אדם לא הי' מקום קנאה אצלם על גודל המשרה אשר ת"י, אבל באשר השפילו ערך גדולתו משו"ה "ויקנאו למשה במחנה" כלו' על המחנה והגדולה המסורה לידו והוא המנהיג עליהם, ובעבור גודל הקנאה אשר בערה בלבבם, לכן היו תמיד מריבים עמו והיו חותרים בכל עוז למצוא עלילה כזו עליו, שלא יהא ביכלת להשיב עליה או לתקנה, ואז ממילא יהיה להם פתחון פה במה להדוף אותו ממצבו ולדחפו מכהונת נשיאותו, ועלילה כזו מצאו במי מריבה כמו שנבאר, טעם ב) כי בדור המדבר נמצאו כתות אנשים אשר לבבם היו פונה מעם ה' אלקינו ואמרו בלבבם שה'

אינו יודע מחשבות בני אדם, ועל בל נעלם לא יביא אלקים במשפט באשר גם ממנו ית' נעלמו הנסתרות אשר בלב האדם, ורק למראה עינים ישפוט וכמו שהאריכו המפרשים בזה, ואמנם מרע"ה התאמץ בכל עוז להסב לבם מזה, ולהוכיחם שמינות נזרקה בהם לחשוב עליו ית' מחשבות כאלו, וכמ"ש בפ' נצבים פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה גו' כלומר לבבו דייקא, על הנגלות לא הוכיחם באשר בזה היתה אמונתם חזקה, ולא הוכיחם כ"א על הנסתרות שיחשבו תועה לאמר שיוכלו לחטוא במחשבתם כי זה נעלם גם מאתו ית', ובאשר שהוכוח והסכסוך הזה גדל ביניהם לזאת רצו תמיד למצוא איזה ענין שיוכלו לנסות אם יודע מה שמהרהרין בלבם, ולברר האמת עם מי, וע"י מריבה הזאת חשבו בדעתם שעכ"פ אחד משני המבוקשים יישיגו או שיהדפו את משה מנשיאותו או שיוכלו להוכיח שהאמת כדבריהם שהוא ית' אינו יודע מחשבות, גם זאת לדעת כי הנ"מ בין מלת "וירב" למלת "וילן" כן הוא, אם ראובן עושה מחלוקת על שמעון מחלוקת של חנם, ששמעון לא עשה שום רע לראובן אשר זה יהיה לסבה שראובן יחלוק עמו, רק ראובן איש רע הוא הבוחר במחלוקת, ע"ז נופל "וירב" וכן ת"א "ונצא", אבל אם שמעון עשה רעה גדולה לראובן, ומחמת שראובן מתרעם על הרעה שעשה לו משו"ה יחלוק עמו ע"ז שייך "וילן" כי מלת וילן פירושו, תרעומות וכן ת"א "ואתרעמו":

ואחרי ההקדמות האלה נבוא לבאור הענין, כי באמת מאכל המן שאכלו בנ"י במדבר באשר היה לחם רוחני לא היה דומה לכל המאכלים הגשמיים, אשר כל מה שיוסיף האדם לאכלם, לעומת זה יגדל הצמאון למים, אמנם אחר אכילת המן, אף האדם שהיה אוכלו לשובע לא הי' רוצה לשתות, כי כפי הידוע לנו מחז"ל (ש"ר פכ"ה) שכל המטעמים שהיה רוצה לטעום במן היה טועם בחורים טעמו טעם לחם, תנוקות טעם חלב כו', ולכן גם אם הי' רוצה לטעום טעם מים היה ג"כ טועם, וא"כ אף שהיו או במדבר מקום אשר אין מים, בכ"ז גם צורך למים לא היה להם, או מחמת שאכילת המן לא היה גורר צמאון ואף אם הי' רוצה מים היה יכול לטעום בו, ומשו"ה דייק הכתוב לומר, שחנו ברפידים "ואין מים" לשתות, ולא אמר שצמאו למים, כי באמת רק מין המים לא היה, אבל צמאון למים ג"כ לא היה, ורק ע"י חסרון מין המים מצאו תחבולה עמוקה למצוא מבוקשם וללכוד את משה בדרך ממ"נ דהנה להכחיש את האדם שצועק שרוצה הוא לשתות, בשעה שאינו רוצה, אין אדם יכול להכחישו ע"ז, באשר דבר זה מסור ללב, ומי יודע מה שבלב חבירו אם רוצה לשתות באמת, או רק עלילה מבקש, רק היודע מחשבות יוכל לידע זאת, ולכן עשו תחבולה הזאת, המה צעקו בקול, תן לנו מים ונשתה כי צמאים אנחנו למים, ובזה ינצחוהו ממ"נ, אם לא יתן להם מים, אז יהיה לפניהם מקום טענה

גדולה במה להדוף אותו, באשר הוא גרם להם הרעה הזאת להביאם למדבר הגדול הזה להמית אותם בצמא, ובאם משה ישתדל בתפלה מאת ה' שיתן להם מים בכדי להשקיט המחלוקה, אז יוכלו להוכיח מזה שהאמת כדבריהם, אשר גם ה' אינו יודע מחשבות, כי אם יודע הוא מחשבות שבלב, א"כ למה נתן לנו מים, הלא יודע הוא שאין אנו רוצים כלל לשתות אלא ודאי שגם הוא אינו יודע מחשבות, וגם הוא היה חושב שכצעקתנו כן הוא כי צמאים אנו למים, ומפני שמתחלה לא הי' שום צורך למים, ולא הי' חסר להם שום דבר גם במדבר, ומחלוקתם עם משה היה רק מחלוקת חנם, משו"ה כתיב "וירב" לומר שרק מחלוקת חנם היא, אמנם משה ידע האמת, כי אין להם שום צורך למים והבין גם ערמומיתם שברצונם גם כעת לתפשו במצודה על אחד משני הדברים, ולכן ברוב צדקתו וענותו התחיל להוכיחם על פניהם, "מה תריבון עמדי" בחנם? ואם תרצו לנסות את ה', "מה תנסון את ה'" הלא כבר הוכחתי לכם שהוא ית' יודע מחשבות וכל מי שאינו מאמין בזה כופר בעיקר הוא, ואמנם המה לא רצו לקבל מוסרו ותוכחתו של משה ובאחת צעקו "תן לנו מים"! ומחמת אשר באמת היה דבר קשה מאוד לשכך חמת המחלוקה הזאת, כי שלא ליתן מים א"א שאז יוסיפו עוד להעליל עליו ולרגמו גם באבנים, ליתן להם מים א"א, כי אז היו מאמתים בזה ח"ו שאין הקב"ה יודע מחשבות ולכן הפיר ה' עצת ערומים ג"כ בתחבולה, שיפול יסוד הממ"נ שלהם, כי בתחלה אשר לא היו צמאים למים לא היה יכול ליתן להם מים, מה עשה הקב"ה "ויצמא שם העם למים" ואף שטבע אכילת המן לא הי' גורר צמאון, עשה בדרך נס שיהיו באמת צמאים למים, וכיון שבאמת צמאו למים משו"ה "וילן" העם על משה, שהיה להם תרעומות אמיתית על שהביאם למדבר כי ימותו בצמא, וכעת אחרי שהיו צמאים באמת והיו קרובים למות, אז הוציא להם מים, וממילא נפל יסוד הממ"נ שלהם כי על משה לא יכלו שוב להעליל, דהא המציא להם מים גם במדבר וגם מבוקש השני לא השיגו אחרי אשר באמת היו נצרכים כעת למים, וע"ז מסיים ויקרא שם המקום מסה ומריבה מחמת שני טעמים הנ"ל, א) על ריב בנ"י, פי' שרצו לריב עם משה בחנם, ב) על נסותם את ה' וגו' בקרבנו, פי' אם יודע מחשבות בני האדם וכדברי המדרש וכמ"ש לעיל, כי זה היה עיקר הנסיון:

א"כ אחי וקוראי! איך תוכלו להתברך בלבבכם כי שלום יהיה לכם אם בשרירות לבכם תלכו להשליך שקוצים חרפות וגדופים על הרב המד"א ע"י הוראת היתר כזה, שהוא אינו ראוי לאותה איצטלא, הלא ודאי אין זה כ"א מערמומית היצר אשר ישים ארבו ללכוד אתכם בפח עוון גדול ונורא כזה, כי כבר הראותיכם לדעת אשר גם על מרע"ה חפשו עלילות כאלה, וחשבו עליו שאינו ראוי לזה, וראיתי הלצה שנונה בחת"ס

בתשובה לא' מתלמידיו שהיה נרדף מאנשי עירו, וכתב לו שאל יפול לבבו מקול דבריהם הרעים, באשר מעשה אבות ירשו בנים, ואין יעקב שלא יפגענו לבן, ואפי' אם נניח להם, שלפעמים יקרה ג"כ אשר באמת הרב אינו ראוי לכהונה גדולה כזו, מ"מ הכי בשביל זה הותר להרהר אחריו, חלילה וחלילה בהדי כבשי דרחמנא למה? עלינו לדעת כי ריש גרגותא ג"כ משמיא מוקמי, ואם ה' הקימו על לכהן בכהונה ודאי שאין להרהר אח"ז, ומדוע לא נשים לב לדברי חז"ל (ר"ה כ"ה) מפני מה לא נתפרשו שמותן של זקנים שהיו בימי משה שאם יאמר אדם שב"ד שבעירו אינו שקול כמשה, אז נאמר לו שמא הוא כא' מן הזקנים שלא ידעת מי המה, וכל איש שזכה להתקבל למד"א, כל המהרהר אחריו כאילו מהרהר אחר השכינה וכמ"ש שם בר"ה, אפי' קל שבקלים ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כאביר שבאבירים, והא דכתב הרמ"א (יו"ד סי' רמ"ג) שאין בדורנו עכשיו מי שיש לו דין ת"ח, זהו דוקא במי שלא הומחה לרב אבל מי שהומחה לרבים וקבלוהו לרב מבואר בתשובת כנסת יחזקאל דיש לו דין ת"ח לכל מילי אפי' לענין לדון יחידי, ובפרט באותה העיר אשר נתקבל שם שיש לו דין "רב" לכל מילי וכל החולק עמו כאילו חולק עם השכינה ואין לו חלעוה"ב, ושמו נאה לו לקראו בשם "אפיקורוס" כמבואר בריש חלק:

וכ"ז לא דברתי רק כנגד אותן אנשים אשר יעיזו פניהם בפרהסיא לדבר סרה על הרב ולהתלונן ולהתקוטט עמו, או להשתדל ולקפח פרנסתו, ואמנם נמצאו כמה אנשים ישרי לב, אשר לא יעיזו פניהם כ"כ, ובשום פעם לא יחרפו את הרב חלילה, לא יתקוטטו עמו, כן לא יגעו בפרנסתו לרעה, ונותנים לו הכנסות השייכים לו, ובכ"ז מתנגדים המה להרב באופן אחר, אינם נזהרים בכבודו כפי שמגיע לו עפ"י הדין המבואר (בשו"ע יו"ד סי' רמ"ג), לא יצייתו בקול דבריו אשר מוזהרים המה שלא לסתור דבריו, ובאם ישלח אחריהם לקרוא אותם לצורך איזה דבר נחוץ לא יבואו אשר זה יהיה לבזיון לו, וכדומה כל פרטי הכבוד המחויבים לעשות מצד הדין, לא יעשו, ובתחבולות ישמטו עצמם בכדי שלא לחלוק כבוד להרב, ואנשים כאלו ודאי לא ישימו לבם לחשוב כי גם המה אשמים לד', אחרי שבפועל לא יפגעו בו לרעה, ורק בתחבולות הם נשמטים למנוע ממנו כבודו, אמנם באמת ג"ז טעות גדול הוא, וכל מי שיבין הדבר לאשורו יודה על האמת כי כל העונשים הקשים שנאמרו במבזה ת"ח, רק על אנשים כאלו נאמרו, דמלת "מבזה" לא משמע היכא שיחרף ויגדף אותו, דזה נקרא "מלבין", "מבזה" נופל רק על כגון זה, שאינו חושש לכבדו כפי הדין ועומד אצלו במצב שפל ובזוי ודבריו אינם יקרים בעיניו זהו הנקרא מבזה ת"ח אשר חז"ל קראוהו בשם אפיקורוס ואין לו חלעוה"ב, כי מן הדין

מחויב הוא לכבדו ולאהוב אותו אהבה עזה וכמ"ש ואהבת את ה' לרבות ת"ח, גם מחויב הוא לשום אזנו כאפרכסת לכל אשר יצוהו הת"ח, אף בדבר שאינו מתישב לפי שכלו מ"מ כיון דנפיק מפומא דצורבא מרבנן מחויב לשמוע וכמשחז"ל לא תסור מדבריהם אשר יגידו לך ימין ושמאל אפי' על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין, וכל מי שאינו עושה כן, אף שבפועל לא יעשה שום רע הרי הוא מבזה ת"ח ונכלל בכלל כי דבר ד' בזה כמבואר בשו"ע שם בסי' הנ"ל יעו"ש: ועל אנשים כאלו המלצתי מאה"כ, שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לחם העצבים, ומקודם נבאר מאז"ל (ברכות לב) וידבר ד' אל משה לך רד, מאי לך רד א"ר אלעזר א"ל הקב"ה למשה רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל ועכשיו ישראל חטאו אתה למה לי, ועין בב"ח שהגיה, למה לך גדולה, והקושיא מבוארת דכי טוביא חטא וזיגוד מינגד, ואם ישראל חטאו, מה אשם משה בזה להענישו, וכל המבארים נתקשו בזה. ול"נ בדרך פשוט מאוד, דהנה מצינו שהתורה צותה והזהירה מאוד על כבוד הת"ח לכבדם על כל פסיעה, ושלא לסתור דבריהם ושלא להרהר ולחלוק עליהם וכדומה, ובאמת יפלא איזה מתנה וזכות הוא להת"ח, דהלא כל מי שיש בו יראת שמים קצת מחויב לברוח מן הכבוד באשר דבר מסוכן הוא מאוד להאדם להפילו בשחת חלילה וכל רגע ורגע עומד הת"ח בנסיונות חזקות להתגבר על יצרו ולא יקבל הנאה מזה, ונסיון גדול מאוד הוא, כי האם יחתה איש אש בחיקו ולא יכוה וא"כ ודאי שיותר טוב היה להת"ח אשר ימנעהו ה' מכבוד מדומה. אכן באמת אל יטעה האדם לומר כי שררות נתן בזה להת"ח, רק עבדות גדולה מאוד היא, באשר כבוד הצבור יגרום שהת"ח העומד בראשם יכובד בעיני הכל, ואין זה כבודם אשר מנהיגם ומדריכם יהי' בזוי, וכל אחד יחלוק עליו ויסתור דבריו, ועוד עי"ז לא יהיו דבריו נשמעים ולא יהי' שום בושה מפניו, כן עי"ז יושפל ערך הגוי כולו גם נגד כל העמים ולכן אף שלהת"ח בעצמו דבר מסוכן הוא ולא ניחא לשום ת"ח לקבל מתנה כזו, מ"מ חייבהו ה' שמחויב הוא לשתות הארס הזה, ולקבל הכבוד והכל לטובת האומה, זה הענין הוא אצל כל הת"ח, ובשגם למשה רבינו ע"ה אשר התורה העידה עליו שהיה ענו מכל האדם, וודאי הדבר שכל הכבוד הי' נחשב בעיניו לארס ממש ורק הי' מוכרח להתנהג בנשיאות בשביל טובת האומה שייראו מפניו וישמעו בקול תוכחתו, ושעי"ז תהי' תפארתם נגד כל הגוים אשר סביבותם, ומעתה נקח לדוגמא, פעם העלילו עלילה על ישראל וע"י שלא נודע מי עשה הנבלה הגדולה יצא הקצף על כל הגוי כולו, ואחת דתם לאבדם ולכלותם מן העולם, ונמצא איש אחד שמסר נפשו לעשות כעין פפוס ולוליינוס, ובא לפני המלך ואמר שהוא האיש עושה הנבלה, ויצא פסק דינו להשקותו

סם המות, כאשר הגיע הזמן המוגבל להשקותו עשו בימה מיוחדת באמצע הרחוב אשר שם נקבצו קהל גדול, והעלוהו לבימה והכינו לפניו שלחן ערוך בממתקים ויינות טובים, ובתוך הממתקים היה מהול הסם הממית, ובאשר למראית העין נראה כממתקים טובים ויפים, נמצאו עי"ז בתוך המון האנשים אשר נתקנאו באיש הזה שיאכילוהו ממתקים כאלו, וע"י גודל קנאתם התחילו לריב עמו ולומר לו, הלא גם אנחנו אנשים כמוך, ומדוע יותן לך מגדנות ולא לנו ואחד מאוהביו שידע טיב הממתקים א"ל אנכי חשבתי כי כולם יזכרוך לטוב ע"י שמסרת נפשך עבורם, ואמנם כעת אשר לא לבד שיודוך ע"ז, עוד יתקנאו בך ויחרפוך, אין עצה אחרת לפניך, רק שתמחול להם הממתקים, ותניח לפניהם שיאכלו הם, ותספר כל המעשה לפני השופטים, וכן הי' אצל מרע"ה, כל הכבוד אשר חלק לו ה', היה נחשב בעיניו ממש לסם המות, רק שהי' מוכרח ליקח הסם לטובת האומה, ובאשר הסם הזה תאוה הוא לעינים נמצאו עי"ז אנשים כמו קרח ועדתו אשר התקנאו בו על הכבוד הגדול ויחרחרו ריב בו, כמ"ש ומדוע תתנשאו על קהל ה', וכן מחמת הקנאה על רוב כבודו נתרצו לעשות העגל כמ"ש במפרשים, ואמנם הקב"ה שידע אשר למשה נחשב זה לסם המות נתן לו עצה בעת עשיית העגל לך רד מגדולתך, פי' עתה תוכל לירד מגדולתך ולתת להם הגדולה כי כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, פי' שידעתי שאין זה טובה לך, ורק לטובתם היא, ועתה שחטאו, ויתקנאו בך על הכבוד, א"כ למה לך גדולה: ואין זה בגדר עונש שלקח ממנו הכבוד, רק להיפך שנתן לו עצה, שמעתה ראוי לפניו למחול ע"ז, ונחמד הוא:

היוצא מדברינו, כי כל הכבוד אשר חלק ה' לת"ח אין זה טובה עבורם, ונדמו בזה ממש למי שאוכל לחם עצבים, אשר נטמן בממתקים, ובאמת לחם עצבים הוא, כי עי"ז מסכנים נפשותם לעמוד בנסיונות גדולים, ורק לטובת כל האומה הוא, והנה נמצאו כמה אנשים אשר לא ירצו לכבד להרב, וכאשר יבוא הרב לביהמ"ד אז יכנסו בפרצה דחוקה, לעמוד מפניו לא ירצו, ושלא לעמוד ג"כ לא ירצו להראות בפרהסיא אות שנאה, ולכן מה הם עושים, ישקיפו בעד החלון, ואם יראו שהרב הולך וקרב, ישכימו לקום עוד טרם בואו, ובזה הם סבורים שאין עליהם שום אשמה, ואינם שמים לב למשארז"ל (קדושין ל"ג) יכול יעצים עיניו מקמי דלימטי זמן חיובא ת"ל תקום ויראת, וכן המנהג בכל העולם שבשבת ומועד יקדים כ"א פני רבו באמירת "שבתא טבא" ולבד שדין זה חיוב הוא עפ"י דינא דגמרא, עוד יש טעם לזה עפ"י הקבלה כמ"ש בשו"ע האר"י זצ"ל דבכל יום שיש הארת נפש יתירה חייב להקביל פני רבו, דעי"ז יושפע לו הנפש היתירה מכח רבו, ואמנם ימצאון אנשים אשר המה במבוכה, להקביל פניו לא ירצו לחלוק לו הכבוד,

ולעבור לפניו בשתיקה ג"כ א"א, לכן יאחרו שבת על מקומם עד שיצא הרב מביהמ"ד, וחושבים הם שעוד יעשו מצוה, כי עי"ז יתאחרו לשבת בביהמ"ד ואינם מעלים על לבם כי האלקים יביא במשפט על כל נעלם, והוא יודע אם לעקל, וזה ימליץ הכתוב, שוא לכם "משכימי קום", פי' טרם יכנס הרב "מאחרי שבת", עד שיצא הרב "אוכלי לחם העצבים", אינכם שמים על לבכם, אשר רק לחם עצבים יאכלו, ואין כדאי לקנאות בהם ושוא לכם לחשוב שלא יגיע לכם עון, כי האלקים ישפוט על כל נעלם. ובכדי להרחיב הבאור מאופן חיובנו לשמוע בקול רבנן ותלמידיהון נבאר המשנה (אבות פ"ב) והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות, וידוע קושית המפרשים, דכיון שא"י מתן שכרן לא יוכל ג"כ לידע איזו קלה ואיזו חמורה. אכן ע"ד החדוד נראה ליישב, דהמפרשים הקשו לשיטת הרמב"ם ז"ל דהמחייב עצמו בדבר שאינו קצוב אין החיוב חל עליו כלל, ואם יקבל אדם על עצמו בקאג"ס לעשות כפי אשר יאמר חבירו לא יחול עליו חוב הקנין כלל כיון דבעת קבלתו לא ידע מה שיאמר לו פלוני והוי דבר שא"ק. וא"כ ישראל שקבלו על עצמם את התורה שאין לה סוף ותכלית ואין לך דבר שאינו קצוב יותר מזה האיך חל עליהם הקנין והחיוב? ומה שנ"ל ליישב עפ"י המרדכי בפ' יש נוחלין, הובא ברמ"א (חו"מ סי' ר"ט) דאע"ג דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, מ"מ אם רוצה לקנות מקנה ג"כ וכגון ראובן ושמעון שעשו קנין ביניהם, שכל מי שיקבל המתנה מיהודה יהיה לשותפות חל הקנין אע"ג דהוי דשלב"ל וכתב בסמ"ע הטעם דאגב דרוצה לקנות מקנה ג"כ, באור הדבר כיון שהדבר שרוצה לקנות מחבירו הוא ג"כ דשלב"ל, ובאם הוא לא גמר ומקני לחבירו את הדשב"ל שלו, לא יוכל לקנות ג"כ את החפץ של חבירו, כי גם של חבירו הוא דשלב"ל, ולכן אגב דרוצה לקנות דשלב"ל של חבירו, גמר ומקני לו את הדשלב"ל שלו, ומשו"ה חל הקנין שפיר. והנה כל הדברים שאין קנין מועיל בהם כגון דשלב"ל, ודבר שאינו קצוב, ודבר שאינו ברשותו, כלם טעם אחד להן, דמשו"ה לא חל בהם הקנין משום דלא גמר ומקני, וכיון דחזינן לדעת המרדכי, אשר בדשלב"ל היכא דבעי לקנות מחבירו דשלב"ל, מקני לו ג"כ את הדשלב"ל שלו, נוכל לומר דגם בדבר שאינו קצוב הדין כן, דהיכא דהתחייבות חבירו כנגדו הוא ג"כ דבר שא"ק מהני הקנין, דאגב דרוצה לקנות דבר שא"ק של חבירו מקני לו ג"כ דבר שא"ק שלו ובזה אזדא קושית המפרשים, דנהי דהתחייבות על התורה הוי וודאי דבר שא"ק מ"מ השכר שאנו מקווים להשיג עבורה הוא ג"כ דבר שא"ק, דהרי אין אנו יודעים מתן שכרן של מצות, ולכן אגב דרוצה לקנות השכר מקני ג"כ:

אלא דלכאורה קשה על עיקר הדבר שאנו חושבים ההתחייבות של התורה לדבר שאינו קצוב דהא באמת יש לה קצבה, רמ"ח מ"ע ושס"ה ל"ת, ואסור להוסיף עליהן, אכן באמת ג"ז ל"ק דמצוה אחת יש בתוה"ק, והוא לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, וכתב הרמב"ם ז"ל שמכאן אזהרה מן התורה לשמוע לב"ד שבכל דור, ובשביל ל"ת הזאת הוי כל התורה דבר שאינו קצוב, דהא שום אדם לא ידע מראש המצות דרבנן כמה יהיו, וכי מי יוכל לידע את הסייגים והגדרים והחומרות והתקנות שיטילו ויתקנו הב"ד שבכל דור, אבל המצות דאורייתא הוא באמת דבר קצוב, והנה זה פשוט בטעמא, כי מצוה דרבנן נקראת "קלה" נגד מצוה דאורייתא ממש, וכמ"ש ספק דאורייתא לחומרא, ודרבנן לקולא, וע"ז בא רבינו הקדוש להזהיר אותנו ואמר "הוי זהיר במצוה קלה", שתהי' זהיר לקיים ולשמוע כל מצות דרבנן וכל אשר יצוו אותך הב"ד שבכל דור אשר מצות כאלו נקראות "קלות" בכ"ז תהא זהיר לקיימם "כבחמורות" פי' כמצות דאורייתא ממש הנקראות חמורות, ולא תטעה לומר דמצות דאורייתא מחויב אנכי לעשות באשר המה קצובים וחל עליהם הקנין וההתחייבות, אבל על המצות דרבנן אינו חל כלל הקנין, משום דדבר שא"ק הוא, לא תטעה כן, דהא אין אתה יודע מתן שכרן של מצות, וא"כ גם השכר שאתה מקוה להשיג עבור המצות גם הוא דבר שא"ק ושפיר חלה ההתחייבות מטעם אגב דרוצה לקנות מקני ג"כ ושפיר חל החיוב לשמוע גם לב"ד שבכל דור, א"כ איפוא מה נענה ליום פקודה על השאלה הזאת, מדוע ממרים היינו עם הרבנים תמיד ולא שמענו בקולם, אשר נכלל הוא בלאו דלא תסור והוא דאורייתא ממש:

ומעתה נחזור למה שהתחלנו, בהקדם מה שראיתי מפרשים שתי הנחמות שאמר הנביא, עפ"י מארז"ל צדיקים מהפכין מדה"ד לרחמים ורשעים הופכין מדה"ר לדין, וידוע כי פעל "דבר" נופל על דברים הנאמרים בכעס, "ואמירה" על דברים האמורים בנחת, לכן בעת החורבן שהיו רשעים, אמר כי פי ה' דבר, פי' לא לבד שמדה"ד כעס עליהם, אלא גם פי ה' שהוא רחמים, גם הוא דבר קשות, אכן על שעת הגאולה נבא ישעיהו, נחמו נחמו בנחמה כפולה, כי יאמר אלקיכם, שהוא מדה"ד גם הוא יאמר בנחת, ע"כ, ומ"מ אינו מבואר בדבריהם באיזה חטא חטאו בעת החורבן עד שגרם שגם מדה"ר ידבר קשות, ומחמת איזה מצוה יזכו בעת הגאולה שגם מדה"ד יאמר בנחת. אמנם כבר בארנו בארוכה לעיל (דרוש ששי) שכל היעודים הטובים והשכר הגדול שהבטיח הקב"ה בעד התורה, לפי מדה"ד לא יגיע זה השכר כ"א דוקא למי שלומד התורה בעצמו, ובאשר שלפי"ז לא יוכלו לזכות לזה השכר כ"א מתי מספר, שיתף מדה"ר שגם המחזיק לו"ת יתחשב כהלומד בעצמו, וגם הוא יזכה לזה השכר, ולפמ"ש בתחלת דרוש זה, דעיקר סבת החורבן היה

מחמת עון בטול תורה שבטלו ישיבות ותנוקות שב"ר, ולבד שבעצמם לא למדו, אפי' מעט החכמים שהיו בתוכם היו מבזים אותם, וא"כ ודאי שלא החזיקו ידיהם להנות אותם מנכסיהם, ולכן לא לבד אשר מדה"ד הסכים לחורבנם ולהכניעם תחת יד הצורר, באשר חסר להם כלי זיינם זו חרב התורה להגן עליהם, אלא אפי' מדה"ר שהשוה החזקת תורה כתורה, גם הוא בע"כ ענה אמן להכניעם, כי גם סוג החזקת תורה היה חסר להם, ולכן נבא ישעיהו, כי פי ה' שהוא רחמים, גם הוא דבר קשות והסכים לחורבנם, אכן לעת הגאולה שתהיה ב"ב, מובא בזוה"ק שאותו דור דעה שהיה בימי משה יהיה ג"כ בימי המשיח ומחמת שבעת ההיא יתרבו לומדי התורה בישראל, ולכן אפי' לפי מדה"ד שמחייב כי זכות התורה לא תגן כ"א על הלומדים בעצמם ולא על המחזיקים מ"מ גם הוא יענה אמן לזכותם ולגאול אותם מידי האומות כיון שמלאה הארץ דעה וירבו הלומדים, ולכן נחמם בנחמה כפולה כי יאמר אלקיכם, מחמת שיתרבו הלומדים יגיע לכם שכר ההגנה והנחמה אפי' לפי מדה"ד, ותחזינה עינינו זה בקרוב אמן:

מצח אהרן - דרוש ט

(לר"ה, ידבר בענין משפוי העליון):

בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, מאי כבני מרון הכא תרגימו כבני אומרנא, ריש לקיש אמר כמעלות בית חורון רב יהודה אמר שמואל כחיילות של בית דוד, אמר רבה בב"ח אר"י וכולן נסקרין בסקירה אחת כו' שנאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם (ר"ה י"ח):

כל המפרשים הראשונים נתלבטו מאוד בכוונת התנא איך יהיו שני הפכים בנושא אחד, שיעברון אחד אחד, וגם יהיו כולן נסקרין בסקירה אחת. ואשר אחזה לי בבאור המאמר, דהנה רבו מאוד השאלות והספיקות אשר רבים שאלו ורבים עוד ישאלו, להבינם דרכי ה' והנהגתו, באשר נפלאות נראה באופן משפטיו, כי צדיק נתפס במצודת מלאך המות, רק בעבירות קלות שיהי' לו, ורשע הימנו שיש לו עבירות הרבה יצא נקי בהשפטו ויכתב בספר החיים, ואף כי כמה תירוצים יש ע"ז, א) מה שהשיב הקב"ה למרע"ה כששאל ממנו הודיעני נא את דרכיך, שמשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, פי' שיתן לרשע שכר מעט מצותיו בעוה"ז בכדי לטורדו מעוה"ב, ב) ע"ד מ"ש אל תאמין בעצמך עד יום מותך, כי הקב"ה היודע עתידות שבסוף ימיו יצא זה האיש לתרבות רעה, משו"ה יסלקנו מן העולם קודם זמנו כדי שימות זכאי ולא ימות חייב, ולהיפך ברשע שגלוי וידוע לפניו אשר בסוף ימיו יחזור בתשובה יחייהו ויקיימהו אף שאין זה לפי מעשיו דהאידנא, ג) לפעמים

יסולק הצדיק קודם הזמן מחמת דעתיד למיפק מיני' זרעא דלא מעלי, ולהיפך ברשע, ובודאי אין עול בחיקו ית' וכל מה דעביד לטב עביד, אמנם בכ"ז למי שירצה לשאול, עדיין יש מקום שאלה, ותשובות אלו אינן מספיקות לתרצה, והוא כי בזוה"ק הביא דבעת שהשטן מקטרג על ישראל אומר לו הקב"ה הבא עדים א"ל השטן וכי אתה לעדים צריך והלא הכל גלוי לפניך, א"ל הקב"ה אפ"ה בעינא דליהוי כתתאי כך לעילאי, כלו' שרוצה אשר משפט העליון יהיה כמשפט התחתון מה משפט התחתון בב"ד ועדים כך משפט העליון יהיה בב"ד ועדים, מיד יבואו מלאכים להעיד, ע"כ, ולפי"ז עדיין יש מקום שאלה, דבשלמא אם הקב"ה היה דן יחידי ובלי עדים, שפיר היינו יכולים לתרץ כתשובות הנ"ל, שמחמת אשר לפניו הכל גלוי ויודע עתידות, משו"ה לא ידין לאדם באשר הוא שם, כפי המדרגה אשר עומד בעת המשפט, מחמת שהוא יודע שלזה טוב המות מחיים ולהיפך לשני, אבל הלא ידין לאדם עפ"י עדים ובב"ד, וכפי משפט התחתון, ובאשר מהב"ד של מעלה נעלמו העתידות, לא יוכלו לשפוט רק כפי מקומו ושעתו וכפי הגדת העדים, ועוד דהא צריך להיות כמשפט התחתון, ואם ידינוהו על העתיד אין זה כמשפט התחתון וא"כ איך יסכימו הב"ד ש"מ לענוש לצדיק למיתה עבור עבירות קלות, והרשע שיש לו עבירות חמורות יצא נקי בהשפטו?: אכן באמת ג"ז לק"מ, שיש ג"כ עצה נכונה באופן שגם הב"ד ש"מ יחרצו משפט כזה, והוא עפ"י משאז"ל מנחות (מ"א) מלאפא אשכחי' לרב קטינא דהוי מכסי בסרבלא א"ל קטינא קטינא סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא ציצית מה תהא עליה א"ל ענשיתו אעשה א"ל אין בעידנא דריתחא ענשינן אעשה ע"כ, הרי דלפעמים הדין משתנה, דבדבר כזה אשר שלא בעידנא דריתחא לא ענשי, בכ"ז בעידנא דריתחא ענשי עליה, ומזה הטעם אמרו ג"כ מלך והדיוט מלך נכנס תחילה לדין מקמי דליפוש חרון אף (ר"ה י"ז) דהאיש הנשפט קודם, בקל יצא זכאי משום דעדיין לא נפיש חרון אף, א"כ שפיר משכחת פתרי להא חידה סתומה, שאדם אשר אין לו כ"א עבירות חמורות ינצל מן הדין, ואדם שאין לו כ"א עבירות קלות ילכד בפח, כגון דאותו האיש שיש לו עבירות חמורות דנוהו בתחילה בעת שלא היה עדיין החרון אף גדול, לכן יצא זכאי וגם הגבעות נעשו למישור, והצדיק נדון אח"כ בעת שהיה החרון אף גדול לכן נתפס ג"כ על עבירה קלה, ולפי"ז הכל ניחא, דבאמת לפני הקב"ה בעצמו כולם נסקרין בסקירה אחת, והוא היה יכול גם לדונם כאחת, רק משום שרוצה דמשפט העליון יהיה כמשפט התחתון, והב"ד ש"מ לא יוכלו להמית הצדיק ולהחיות הרשע, משום דהמה לא ידונו כ"א באשר הוא שם, לכן מה עושה הקב"ה, יעבירם לפני הב"ד ש"מ אחד אחד ולאותו אדם שירצה שהב"ד יפטרוהו מדין קשה, יקראוהו לעמוד לדין בתחילה בעת

שלא יגדל עדיין החרון אף, ולזה האיש אשר מטעם הכמוס אצלו ית' רוצה להמיתו אף שהוא צדיק, יקראוהו בעת החרון אף הגדול, ואז גם על עבירות קלות יחרצו הב"ד עליו משפט מות, ולזה מהני מה שאצלו נסקרין כולן בסקירה אחת, בכדי שידע למי לקרוא לדין בתחילה, ולמי אח"כ בעת החרון אף, וזהו מה שהמליצו חז"ל בחלוקה הראשונה "כבני אימרנא" כלו' כמו שבבני אימרנא בשעה שמעשרין אותם אז מי שיוצא ראשון ראשון נשכר, שבטוח הוא שישאר בחיים, ורק מי שנתפס להיות העשירי, הוא העומד לשחיטה ולעבור מן העולם, וכיון שיצא העשירי אז מחדש מתחיל להיות ראשון ראשון נשכר עד שיגיע הנני, עוד הפעם לעשירי, כמו כן הוא במשפט העליון, מי שישפט בראשונה בעת שלא גדל עדיין החרון אף הוא נשכר, וגם על החמורות יצא זכאי, ומי שישפט אח"כ בעת החרון אף הוא יתפס במצודה וישפכו חמתם להענישו אף על עונות קלות, ומכיון שאחד נתפס וחמתם שככה, אז מחדש ראשון ראשון נשכר עד שיגדל החרון אף עוד הפעם, והטעם שמעבירין אותם אחד אחד לפני הב"ד ש"מ הוא ג"כ כמו במעשר, כי באמת יש להבין מה שהקפידה תורה במעשר בהמה להעביר תחת השבט אחד אחד והעשירי יהיה קודש, ולא נתנה רשות לבעה"ב שיברור חלק עשירי מכל הצאן שיהיה זה למעשר, וכמו שמעשרין כל התבואות. י"ל דאם הרשות היתה נתונה לבעה"ב ליקח חלק עשירי אז היה בוחר הכבשים הגרועים ביותר כגון הכחושות והזקנות אשר אינם ראויים עוד לעצמו, אותם היה בוחר למעשר, והיה בזיון לגבוה, ומשו"ה לא ניתן רשות לבעה"ב לברור כמו שירצה, ורק היוצא בעשירי הוא יהיה קדש הן טוב הן רע, וכמו שבבני אימרנא, בלאו העצה דמעביר אחד אחד, היה בורר הבעה"ב הגרוע ביותר, כן נמי במשפט העליון, אלמלא העצה דמעביר אחד אחד, רק היה מניח כלל העולם לפני הב"ד ש"מ והיה מצווה אותם לשפוט למיתה כפי המשפט, וודאי שהיו בוחרים למיתה רק הפחותים שבעם, מי שהוא מרובה בעבירות יותר מחבירו, או שהוא כבר זקן ונס לחה אשר לא יצלח עוד לישוב העולם, ולכן יעבירם אחד אחד, ועל כל אחד בפני עצמו מוכרחים הב"ד ש"מ לגמור הדין, באשר לא ידעון עוד מה נעשה עם האחרים, ועי"ז יוציא הקב"ה הדין כרצונו, להמית הצדיק ולהחיות הרשע וכמ"ש דלמי שירצה להחיות, יקראהו לדין בתחילה, ולמי שירצה להמית יקראהו בעת גודל החרון אף, ואז גם הב"ד ש"מ יחרצו משפט מות גם בעד עבירות קלות, ולפי"ז שניהם אמת, דלפני ב"ד ש"מ יעבירם אחד אחד כבני אימרנא, ולפלרו ית' כולם נסקרין בסקירה אחת למי לקרוא בתחילה ולמי בסוף וכנ"ל:

אכן במה שאמרו כבני אימרנא, אשר מלת "כבני" מיותר, והול"ל "כאימרנא" גם בזה כוונו כונה עמוקה, כי באמת גם תשובה שלנו אינה מספקת עדיין כל צרכה, דהתינח באנשים גדולים אשר המה בני עונשים בב"ד ש"מ ומחויבים לתת דין וחשבון על מעשיהם, אז יוכל הקב"ה לעשות עצה הזאת למי שירצה להחיות, לקרוא ראשון, ולמי שירצה להמית לקרוא בסוף, אבל מה נענה על אותן צעירי הצאן עוללים ויונקי שדים שהמה אינם עדיין בני עונשין ולא יוכל כלל לקרוא אותם ביום הכסא לתת חשבון על מעשיהם, א"כ אפוא עדיין ישאל השואל בראותו שגם כמה עוללים נאספו מנו, איך יסכימו הב"ד ש"מ מצד הדין להמיתם, אף שנפשות נקיים המה ואין עול וחמס בכפיהם, ואפי' אם נימא שהקב"ה מראה לפני הב"ד ש"מ את שטר הערבות, אשר הקטנים ערבים המה בעד מעשי אבותיהם וכמ"ש (שה"ש רבה) ע"פ משכני אחריך יעו"ש, ולזה יש מקום לחייבם מה"ד בעד הערבות, מ"מ יקשה לנו, נהי דמן הדין יש מקום לחייבם, אבל הלא דרכיו דרכי נעם, וכל נתיבותיו חסד ורחמים, ואיה החסד והרחמים להמית הקטנים בעוד שלא חזו שמש ולא נהנו כלל עדיין מן העולם א ומצד החמלה ראוי היה להרחיב להם זמן הפרעון בכדי שיוכלו קצת ליהנות מן העוה"ז. והנה קושיא כזאת ממש יפול גם בעת שמעשרים הצאן, שגם כבשים הקטנים שנולדו זה לא כבר יוצאים לדיר להתעשר ולפטור החוב האלהי שמוטל עליהם, ובאם אחד מן הקטנים יוצא בעשירי אז יהיה הוא קדש לד', ויוצא לשחיטה ויאבד זכרו מן העולם, וגם בכאן מי ששכלו קצר יוכל להתפלא, איה אפוא הטעם להמית הקטנים והיונקים, וכי מה היה איכפת לקוב"ה אם רק הגדולים יעברון תחת השבט, והקטנים שנולדו בסוף השנה הזאת יפטרו חובתם לשנה האחרת או לשתי שנים בכדי שיוכלו ליהנות קצת מן העולם שנבראו בה, אמנם באו וראו דרכי ה' שלא דרכינו דרכיו ומה שנדמה אצלנו לאכזריות הוא רק מחמת שאנחנו קצר הראות, ובאמת זהו גופא רחמנות גדולה שאין למעלה, כי (במס' בכורות נ"ח) אמרו כיצד מעשרן מעמידים אמותיהן מבחוץ והן מבפנים וגועות ויוצאות לקראת אמן וליפקינהו אינהו יעבור כתיב ולא שיעבירוהו, ע"כ, ולא לחנם הקפידו לעשרם דוקא באופן כזה, והטעם לזה, דעי"ז שהכל רואים אשר הכבשים הקטנים צועקין וגועין בקול איום בעת שנלקחה אמן מעליהם, ואף שטוב מאוד לכבשים הקטנים לשבת בדיר למחסה ולמסתור מקור וחום מטר וברד, בכ"ז בעת שתלקח אמם מהם ירוצו לקראת אמם, ואז בעינינו נראה ונתבונן בשכלנו מצב הקטנים, שא"א להם לחיות אפי' שעה אחת בלא אמן, עד שמרוצים הם אף לצאת מן הדיר אחרי אמן, ואז הכל יהיו מודים כי טוב יותר גם להקטנים כי אחד מהם יצא עשירי והוא יפטור בזה חוב המיתה המוטל

על אמו ואחיותיו הנשארים, כי באם תשחט האם, אז מלבד שהיא תאבד מן העולם, גם הכבשים הקטנים הנשארים בחיים חשובים כמתים וטוב להם המות מחיים כאלו, כי מי יאכילם ומי ישקם, ואם ישחט הקטן, טוב לו וטוב לכלמו, הוא לא יסבול יסורין, ועי"ז ינצלו עוד כמה נפשות. וכן הוא ממש במשפט העליון, באמת העוללים לא יקראון כלל לדין, רק מעמידין לדין אבותיהן ואמותיהן, ואע"ג דאינהו לא חזי מזלייהו חזי שאבותיהם יעמדו כעת על ספסל הנאשמים, אז הקטנים בעצמן ירוצו לקראת אבותיהן ויתחילו לצעוק הוי אבי! על מי נטשתם צעירי הצאן מי יפרנסנו ומי יגן בעדנו, וכיון שהב"ד ש"מ ישמעו קול הצאן, בנים, הקטנים שיצעקו מרה בעת שרוצים ליקח אבותיהן מעליהם, ושא"א להם לחיות בלעדם כי טוב להם המות יותר מחיי יתום ויתומה בלי אב ואם, אז גם הם יודו ויסכימו לזה כי טוב יותר לכלמו להמית בן אחד ועי"ז ינצלו מן המיתה אבותיו עם הבנים הנשארים, משא"כ אם ימות האב או האם, מלבד שהמה יאבדו מן העולם, גם היתומים הקטנים נחשבים כמתים, וטוב להם מות מחיים, וזה מה שדייקו חז"ל במתק לשונם "כבני" אימרנא כלומר ככבשים הקטנים המכונים בשם "בני" דאידי ואידי חד טעמא הוא:

והנה לתי' הזה ראשון ראשון נשכר, ואמנם רב יהודה א"ש בא גם הוא לתרץ הקושי' הראשונה באופן אחר ולדידי' יבא להיפך כי אחרון אחרון נשכר, וזהו מ"ש כחיילות של ב"ד, כי מנמוסי המלוכה אשר בעת מלחמה תתן פקודה לכל חיילותיה המפוזרים במקומות מושבותיהם שכולם יקבצון למקום אחד ויהיו מוכנים לעת הצורך ואמנם למקום המערכה לא תשלח כולם בפעם אחת, מקודם תשלח פאלק אחד ואחריו שני, וכו', ובתוך זה כאשר הסכסוכים יתפשרו ותשקוט המלחמה, אז הפאלקין הנשארים ישולחון בחזרה לביתם בשלום, באשר לא יוצרכו עוד לילך למלחמה, נמצא לפי"ז אשר הפאלקין הראשונים שהיו במקום המערכה היו בסכנה כ"א מהם, וגם הרבה מהם נהרגו, אכן הפאלקין הנותרים באחרונה כאשר באו כן הלכו, רק שקצת מורא היה להם פן יקראון גם הם למערכה, וכן הוא ג"כ במשפט העליון, כי המפרשים ז"ל כתבו בכוונת הפייטן כמה יעברון וכמה יבראון מי יחיה ומי ימות אשר בהשקפה ראשונה מכפיל הדברים ללא צורך, ועוד מקודם אמר בכלל, כמה יעברון וכמה יבראון, ואח"כ בלשון יחיד מי יחיה ומי ימות ולא אמר כמה יחיו וכמה ימותו, ופירשו כי הם שני דברים נפרדים, מתחילה ישפט העולם בכללו כמה פראצענט ימותו בזאת השנה והנותר ישארו לחיים, ואח"כ ישפט כל אחד ואחד בפני עצמו, אם הוא יהיה מן הפראצענטין הנקצבים למיתה, או מן הנותרים לחיים, ולפי"ז מי שנשפט תחילה קודם שנגמר הפראצענט

הנקצב למיתה, הוא בסכנה גדולה פן חלילה עליו יעבור הכום והוא ילכד במצודה, אכן אח"כ כאשר יודיע הקב"ה כי כבר נגמר הפראצענט והסך הנקצב כבר נדונו למיתה, אז ממילא הנשארים יוכלו להיות בטוחים שלא ידונו שוב למיתה, יהיה מי שיהיה, הן צדיק הן רשע, באשר א"א עוד לשפוט למיתה, ולזה שפיר הוצרכו שני ההפכים להיות בנושא אחד, כי באמת לפני הקב"ה בעצמו כולם נסקרין בסקירה אחת מי יחיה ומי ימות, לפי הטעמים הכמוסים אצלו, ורק בכדי שיסכימו גם הב"ד ש"מ למשפטו יעשה העצה הזאת שיעבירם אחד אחד, ואותן האנשים שירצה להמיתן, יקראם לדין בתחילה קודם שנגמר הפראצענט. ואז יצא הדין כפי משפט הצדק, להצדיק הצדיק ולחייב הרשע, ואותן הרשעים שירצה להחיותן, ובדין אינם יכולים לעמוד מרוב רשעתם, יניחם לבסוף ואז לא יוכלון שוב להשפט למיתה באשר כבר נתמלאה הסאה, וזוהי הכוונה "כחיילות של בית דוד" כלומר שאחרון אחרון נשכר וכנ"ל:

ואמנם ריש לקיש בא באמצע, להורות לנו עוד חסד אחד מה שנמצא במשפט העליון, אשר לדברי שניהם אין מבואר עדיין, כי בזה שניהם מודים, אשר יעברון אחד אחד לדין, רק דלילשנא קמא ראשון נשכר, ולר"י א"ש אחרון אחרון נשכר, והנה באמת לפי המשל שהמשיל לישנא קמא אשר אופן כניסתם לדין הוא כמו הכבשים היוצאין לדיר להתעשר, אשר הפתח קטן ואין מקום לצאת אלא לאיש אחד, כמו שבדיר לא יוכל לצאת רק כבש אחד ולא יותר, א"כ תקשה קושיא אחרת, דבזמן שאדם מוכרח להלוך דרך פתח שאינו אלא כפי מדת איש מצומצם, ולאדם הזה יש צעמאדאן גדול אשר הרבה חפצים ומזונות מונחים בתוכו, מוכרת הוא להניח את הצעמאדאן עם החפצים, כי לא יוכל לקחתו עמדו באשר צר המקום, וכן אם האדם העובר דרך פתח כזה, פרנסתו הוא, שנושא על כתפיו אדם חיגר, והחיגר יפרנסו בשכר כתיפו, היכי ליעביד לישא את החיגר על כתפיו לא יוכל, באשר הפתח קטן ומצומצם רק כפי קומת איש, ולהשליך את החיגר מעל כתפיו, א"כ ממה יתפרנס? וא"כ לפי המשל אשר משפט העליון ג"כ באופן כזה כבני אימרנא, א"כ אפי' זה האיש אשר בעצמו יצא בשלום דרך הפתח, מה יעשה עם צרור המזונות שנקצב לו בר"ה ובאם נקצב לו מזונות סך עצום, הלא לא יוכל לנושאם דרך הפתח, וכן רוב הפעמים, אשר מזונות של אחד תלוי בחבירו ובאם ימות חבירו אין לזה ממה להתפרנס ומה התועלת אשר הוא בעצמו יצא בשלום אחרי שלא יהיה לו ממה להתפרנס, לזה בא ריש לקיש לתרץ גם קושי' זאת ולתקן דברי הלישנא קמא, דזה אמת שיעברון לדין אחד אחד, אכן אופן הלוכם, לא כבני אימרנא דרך פתח קטן, רק כמעלות בית חורון, כלומר כמי שרוצה לילך ע"ג מעלה קצרה והעמק משני

הצדדים שלא יוכלו לעבור שני אנשים כאחד, זה בצד זה, אבל על כתיפו יוכל לישא משא כפי כחו, ואף אם כחו ישיג לישא על כתיפו משא כמה פוד או כמה אנשים זה ע"ג זה, יוכל ג"כ לנושאם באין מעצור, שרק זה בצד זה לא יוכלון לעבור שני אנשים כאחד, אבל על שכמו יוכל לישא כפי השגת כחו, וכן הוא במשפט העליון, כאשר יצא אדם אחד בשלום מן הדין, אז יוכל לישא על כתפיו כפי כחו וזכותו הרב, אם יש לו זכות גדול ישא עמדו הרבה מזונות ובגדים לצורך השנה, גם ביתו הוא נושא על כתיפו ומצילו בזכותו, כן כמה אנשים התלויים עליו שהוא מגין עליהם, או שפרנסתו הוא מהם יקחם עמדו ויוציאם בשלום מן הדין, ולדידי' ג"כ מתורץ המאמר באופן אחר, כי בשעה שידונו לאדם אחד והוא יצא בשלום אז כל העולם נסקרין כלומר שיחפשו בכל העולם אם ימצא איזה אדם, אשר פרנסתו של אדם זה תלוי בו, או שמגין עליו, יקח גם אותם עמדו להוציאם בשלום, וזמש"ל בעז"ה:

מצח אהרן - דרוש י

(יבאר ענין העקידה):

אותו איל שהקריב אברהם אבינו לא היה בו דבר לבטלה קרן שמאל בעת מ"ת כמ"ש ויהי קול השופר הולך וחזק, קרן ימין לשעת הגאולה, כמ"ש וה' אלקים בשופר יתקע וכו', והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ופרקי דר"א פ' ל"א):

הנה בענין נסיון העקידה, לבד שכל הראשונים וכל האחרונים נתקשו בזה להבין הנסיון שהי' בזה, וכי איזה איש לא ישמע בקול ה' המצוהו לשחוט בנו, יש לי עוד איזה דקדוקים: א) מ"ש וירא והנה איל "אחר" מלת אחר אינו מובן, דאטו ראה מקודם איזה איל, וזה היה האיל השני, דאז הי' שייך לכתוב עליו שהוא איל אחר, ב) מ"ש נאחז בסבך בקרניו, ובמד"ר על מקומו ראה את האיל ניטש מחורש זה, ונסבך בחורש זה, אמר הקב"ה לא"א כך יהיו בניך נסבכים בצרות ובעניות הולכים מגלות לגלות ממדי ליון, ומיון לבבל, ומבבל לאדום, ע"כ, ומאוד יפלא, בעת כזאת אשר אברהם מצדו הראה נסיון גדול ונורא, ירמז לו הקב"ה שעוד עתידין בניו לסבול צרות איומות? האם זהו שכר הנסיון ואדרבה הי' לו לנחמו לכה"פ בדברי תנחומין:

ואמנם כונת הנסיון נראה בפשוטו, דהנה כבר הושם למשל בפי העולם, דכ"ז שתנוקות של בית רבן יושבים אצל רבן בשעות הקבועות ללמוד, ואף שכולם ילמדו בשקידה, לא נוכל עוד להכיר מי הוא השקדן האמיתי, כי כ"א מוכרח ללמוד מפני שאימת רבן עליהם, ורק אם הגיע עת החפש אשר הרב יניחם לחפשי, אז נוכל להבחין מי מהם שקדן אמיתי,

כי התינוק שאינו שקדן אמיתי רק ילמוד מפני אימת רבו, תיכף כאשר יניחו רבו לצאת חפשי ינוס בזה הרגע מן החדר ולא יתמהמה אף רגע, ואמנם התינוק שמסרב לצאת ומבקש ללמוד עוד, ניכר שהוא שקדן אמיתי, והבחינה הזאת ממש היה אצל אברהם אבינו, דאה"נ אשר מזה שרצה לשחוט את בנו שע"ז הצווי בא מאתו ית', לא ניכר מזה שום נסיון ואהבת ה', ואדם אחר הי' ג"כ עושה כזה מחמת יראת הקב"ה, רק עיקר גודל הנסיון מאהבתו הגדולה לד' היה ניכר אח"כ, כאשר קרא לו ה' מן השמים שלא ישלח ידו אל הנער, ואילו לא עשה זה רק מיראה, מהראוי שתיכף יברח ממקום המערכה ויסלק לבנו מע"ג המזבח, אכן הוא לא עשה כן, רק בקש מאתו ית' בתחנונים שירשהו לשחטו, וכאשר יצאו ג' דמעות ממלאכי השרת ונפגם עי"ז הסכין, בקש שירשהו לחנקו, יצאה בת קול "אל תשלח ידך". א"ל א"כ אעשה בו מום ואוציא ממנו טפת דם יצא ב"ק ואמרה אל תעש לו מאומה כמבואר במד"ר במקומו, הרי דאף לאחר שצוה הקב"ה שלא לשחטו, בקש אברהם בתחנונים להרשות לו לכה"פ לחנקו או לעשות בו מאומה, מזה ניכר בעליל כי מאהבה גמורה עשה זאת, ולא מיראת צווי המקום, וכן מצינו במד"ר שם, דכאשר אמר לו הקב"ה אל תשלח ידך, אמר אברהם מקודם אמרת כי ביצחק יקרא לך זרע ואח"כ והעלהו לעולה ועכשיו חזרת ואמרת אל תשלח ידך אל הנער אתמהה, ע"כ, ואף שהמד' מצד עצמו תמוה, דכיון שלאברהם היה קשה שנוי דעתו חלילה א"כ תיכף כאשר אמר לו הקב"ה להעלותו לעולה היה לו להקשות ולשאול ממנו, הן מעיקרא אמרת כי ביצחק יקרא לך זרע, ואח"כ והעלהו לעולה, דזה הוא עיקר שנוי הדעת, דמה שאמר אח"כ אל תשלח ידך מוסכם הוא למה שאמר בתחלה כי ביצחק יקרא לך זרע, ועקר שנוי דעת הוא מה שאמר לו להעלותו לעולה, א"כ תיכף הי' לו להקשות זה, ולמה המתין עד שאמר לו אל תשלח ידך? ויבואר זה בדברנו אח"כ, אמנם מזה נראה כמה גדלה אהבת המקום בלב אברהם, דכאשר צוהו הקב"ה להעלותו לעולה, אף שהי' נראה לעין כעין שנוי דעת חלילה, לא טען מאומה, ובלב נפש הי' זריז לילך ולהקריבו לעולה, וכאשר אמר לו "אל תשלח ידך" לא ברח ממקום המערכה, ובא עוד בטענה וסירב בזה הרבה ואין מופת גדול מזה, שלא מחמת יראה עשה זה רק מאהבה אמיתית, ולא אבין גודל הרעש שהרעישו כולם להבין הנסיון, ולדברנו בפשוטו ניחא: ועדיין יש להבין מה היתה באמת כוונת א"א שרצה דווקא לשוחטו, וכי זהו חומרא להחמיר על עצמו ליהרג והלא אפי' במקום אונס, רק היכא שאינו מצווה ליהרג דעת הרמב"ם ועוד הרבה פוסקים שאסור להחמיר ע"ע וליהרג והרי זה מתחייב בנפשו, וכ"ש בזה שלא היה שום נדנוד חטא במניעת השחיטה, והקב"ה אמר לו בעצמו שלא ישלח ידו, וא"כ מה הי' דעת א"א

שרצה דווקא להעלותו לעולה, ואמנם באור הדבר י"ל כן, דהנה האברבנאל ז"ל כתב בטעם הדבר שאמר לו הקב"ה להעלותו לעולה דווקא ולא לקרבן אחר, משום דרצונו היה ששום מזל ממזלות השמים לא יוכל לשלוט על ישראל, ולא יהיה בכל מערכת השמים שום חלק ויכולת להרע להם, ולהכי צוה שבכור האומה הישראלית יקרב לעולה לפניו ית' ועולה היא כולה כליל, ואין לשמשים חלק בה כ"א בעור בלבד, ועי"ז לא יהיה לשמשי ה' המה מערכת השמים שום חלק בישראל, רק יהי הגוי כלו כליל לד' בלבדו ורק העור נותן להם לחלק כלומר בעניינים חיצונים יוכלו להצר ולהעיק את ישראל, אבל להשחית ולכלות האומה בכללה אין להם רשות, ופרשתי בזה כוונת מאמרם (ב"ב ט"ו) גדול צערו של שטן יותר משל איוב משל לעבד שאמר לו רבו שבור החבית ושמור את יינה, דהנה הכהנים שלא זכו בעולה כ"א בעור בלבד, אף שאין זה מתנה גדולה לעומת חלק כל הקרבנות מ"מ מתנה במקצת הויא, דהא העור יש לה שווי דמים, וכ"ז הוא באם נותנים להם העור מבהמה שחוטה ומתה, דאז שום צער והפסד לא יגיע לכהנים בעת הפשטתה, וכמ"ש שסכנת נפשות אין כאן, ולכן נחשב זאת למתנה, משא"כ אם נותנים לאחד העור מבהמה שהיא חיה ובריאה וגוזרים עליו שמוכרח הוא להפשיט עורה ממנה, והבהמה תשאר בחיים וודאי שלא נוכל לחשוב זאת למתנה רק לעונש גדול, כי רוב צער יקבל בעת הפשטתה באשר הבהמה תרגיש יסוריה, ותכה אותו ברגליו ולפעמים תוכל הבהמה גם להרוג לאיש המפשיטה, וזהו מליצת הגמ', דידוע מ"ש שם איוב לא היה ולא נברא אלא משל הי', ואל יחשוב שום איש כי מה שנתן הזכות למערכת השמים ולשרי האומות בעור של האומה הישראלית, לזכות ולמתנה יחשב להם, לא כן הדבר, כי גדול צערו של שטן הוא המפשיט ה יותר משל איוב שהוא משל לאומה הנפשטת באשר רגש האומה עוד חי בה, וגם זכות אבות יש לה, ואם כי רשות נתונה להם להפשיט עור האומה הישראלית, בכ"ז כאשר יגיעו היסורים הגדולים שאין בכחה לסבול אז תכה ברגליה, וכל המפשיטים יפלו שדודים תחת רגליה, ולא אומה אחת כבר אבד זכרה מן העולם בשביל אשר העיקו לישראל עד שלא יכלו לסבול:

ובזה יתבאר הכל על נכון, דהנה בעת שבשר הקב"ה לא"א שהוא עתיד עוד להוליד בנים, נתפלא א"א ע"ז, משום דידע דכל העולם מתנהג עפ"י טבע המזלות, והמזל הראה שאברהם עקר וא"א לו להוליד, ולפי הוראת המזלות לא היה אפשר שתהיה כלל אומה הישראלית בעולם, ועל חשש זה השיבו הקב"ה צא מאיצטגנינות שלך, והודיעו בזה שישראל אינם נתונים תחת הנהגת המזל, רק עפ"י השגחה פרטית מאתו ית', וכמבואר כ"ז בחז"ל, ואף שטעם הדבר הי' נעלם מאברהם, באיזה אופן יכולים אנחנו להנצל

ממקרי המזלות ופגעיהם, באשר להם נתון הכח והיכולת להנהיג כל העולם כרצונם, בכ"ז באשר הדבר יצא מפורש מאתו ית' האמין בזה אף בלא ידיעת הטעם, אכן כאשר נולד יצחק ואמר לו הקב"ה שיקריב אותו לעולה, נתגלה לו בזה הטעם על העבר, דעי"ז שיקריב בכור האומה לעולה, תהיה כל האומה כולה כליל לד' לבדו, ולא והיה בהם שום חלק למערכת השמים שהמה שמשי ה', וזה לא היה קשה כלל, אחרי שיצחק יעלה לעולה, א"כ איה ההבטחה של "כי ביצחק יקרא לך זרע", דבהבטחה זאת י"ל שתי כונות, א) דיצחק יהיה אבי האומה וממנו תשתלשל האומה הזאת, ב) דיצחק לא יהיה אבי האומה, והאומה תשתלשל מבן אחר שיוליד אברהם, דכמו שיצחק נולד בדרך נס לעת זקנתו, יוכל היות שגם בנים אחרים יולדו לו ומהם תשתלשל האומה ומה שאמר כי ביצחק גו' ר"ל ע"י זכות יצחק, יזכה שיקרא לו זרע, דבלעדי זכות יצחק שיקריב עצמו כליל לד' א"א שתתקיים האומה, משום דטבע המזלות אינו מחייב להויות האומה, רק ע"י שיצחק יקריב עצמו לעולה ובזה נהיה כולנו כליל לה' ולא יהיה למערכת השמים שום חלק בנו, ובאופן זה יהיה הפירוש, כי ביצחק, ע"י זכות יצחק שיקריב עצמו לעולה, יקרא לך זרע, תזכה שיקרא לך זרע פי' שתתקיים האומה, ואה"נ דאבי האומה יהיה אחר, שיוליד אברהם בן אחר וממנו תשתלשל האומה, ולכן כאשר אמר הקב"ה לא"א שיקריב לעולה את יצחק בנו, מלבד שלא היה קשה כלל על שנוי דעתו, משום דבאמת אין בזה שום שנוי דעת וכמ"ש, אלא אדרבה עוד בא לידי ברור כעת בטעם הדבר, באיזה זכות יזכה לזה להיות למעלה מן המזל, שעד עתה היה לו זה בלא טעם, ועתה נתברר לו טעם הדבר, דע"י הקרבת יצחק לעולה. לא יהיה לשמשי ה' המה המזלות שום חלק באומה, אכן אח"כ כאשר נפגם הסכין ע"י דמעות המלאכים ולא היה יכול לשחטו, דאג מאוד ע"ז, דכיון שיצחק לא יוקרב לעולה, א"כ באיזה זכות תוכל האומה להתקיים, משו"ה בקש לחנקו, וכאשר יצא הבת קול שג"ז לא יעשה, רצה לכה"פ לעשות בו מום ולזוב דמו לפניו ית' שבזכות זה יהיה קיום האומה, וכאשר השיבוהו עוד הפעם מן השמים שלא יעשה לו מאומה, ובאשר אמונת א"א בד' היתה חזקה מאוד, אשר בלא זה א"א כלל לקיום האומה, נתעצב מאוד מה יעשה כעת, אף שיצחק בנו חביב לו מאוד, והי' שמח אם ישאר בחיים, בכ"ז באשר האמין בד' שקיום האומה תלוי בזה, א"כ מה תועלת יהיה אם ישאר יצחק בחיים סוף סוף שיהיו ח"ו זרעו כלה באשר אין שום זכות במה להנצל, ולכן נתעצב מאוד עד שלא רצה ממש לזוז ולילך מהר המוריה, ולא התאפק מלבוא בקובלנא וטענה לפניו ית', כי מקודם אמרת, "כי ביצחק יקרא לך זרע" והייתי סבור הכונה שהוא יהיה אבי האומה, ואף שהיה לי הדבר בלא טעם באיזה זכות אהיה

למעלה מן המזל, ואח"כ "אמרת להעלותו לעולה" הבנתי מזה טעם הקיום, וגם כוונת כי ביצחק שהוא ע"י זכות יצחק ועתה תאמר "אל תשלח ידך" א"כ עדיין הקושיא באיזה זכות תתקיים האומה, ומתורץ היטב כוונת המד', שאברהם טען דווקא בעת שאמר לו אל תשלח ידך: ובאשר ראה הקב"ה גודל אמונת אברהם, עד שיבקש מאוד לשחוט בנו יחידו החביב לו, בעבור שאמר לו אשר בזה תלוי קיום האומה, והאמין בזה אמונה שלימה עד שלא חס על חיי בנו, ובאשר באמת רחמנא לבא בעי, ואינו רוצה כ"א שיהיה לבבו שלם עם ד', לכן הראה לו האיל פי' שיקריב האיל לעולה תחת יצחק בנו, ויהי' נחשב ממש כאילו הקריב לבנו, באשר עמד בנסיונו ורצה להקריב גם לבנו, וכמו שבענין הקרבנות נחשב הקרבת הקרבן כאילו האדם הקריב חלבו ודמו, והקרבן הוא תמורת האדם כמו שהאריכו בזה המבארים, אכן א"א לא נתרצה גם לזה, דהוא רצה ביותר לקיים מסירת נפש בפועל, ולא ע"י הקרבן, שזה רק מסירת נפש בכח ולא בפועל, ובאשר ראה הקב"ה שא"א ירצה דווקא לקיים מס"נ בפועל, וגם זה רצה שיצחק יומת וכדאיתא במדרש, עשו הקב"ה פשרה בזה, דיצחק ישאר בחיים רק שדורות הבאים אחריו יסבלו צרות הריגות ושמדות בשביל שם ישראל וימסרו עצמם ליהרג על קדושה שמו ית', וא"כ יהיו המה העולה, שהמה יקריבו עצמם כליל לד' בשביל קדושת שמו, וע"י זכותם תתקיים האומה, וזמ"ש "אחר" פי' אחר שראה הקב"ה שאברהם רוצה לקיים מס"נ בפועל, הראהו שהאיל "נאחז בסבך בקרניו" ניטש מחורש זה לחורש זה, ורמז לו בזה, שכך יהיו בניו נאחזים בצרות ונסבכים בעניות והולכים מגלות לגלות וכנ"ל בשם המדרש:

ובכדי שלא יחשוש אותו צדיק, כי פן ואולי הגזרות והשמדות שיסבלו בניו לא יהיה זה בשביל קדושת השם, ובשביל התורה, רק מחמת עונש המגיע להם בעד עונותיהם, וא"כ אין בזה קדושת השם, לזה רמז לו שהאיל נאחז "בקרניו", דהנה באמת נבראו הקרנים להגן ולהציל אותו המזיקים אשר ירצו להזיקו, וע"י הקרנים כלה גרש יגרשם מאתו, ועיקרן לא נבראו כ"א לתכלית הגנה ושמירה, וכאן נהפכו לו לרועץ ומשחית כי ע"י הקרנים נאחז בסבך ואח"כ חזרו עוד הפעם לתועלתן העקרית, ועל ידן נתפרק אח"כ מן הקוצים והברקנים, וכן יהיה אצל בניך, כי התורה גופא אשר לא ניתנה כ"א להגן עלינו מחרב העמים כמ"ש וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח, וכן הוא אומר חגור חרבך על ירך ואחז"ל ההוא בד"ת כתיב וע"י קרנים אלו גופא יאחזו בסבך הצרות ועניות וגזרות ושמדות, כי עיקר השנאה שתהיה לישראל בבבל ובמדי, לדוחקם ולרוצצם ולקפח פרנסתם הוא רק בשביל שישמרו התורה, וכל מי שיפרוק מעליו עול תורה, יפרקו ממנו עול מלכות ונותנים לו חקים ומשפטים טובים, ובסוף יהיה שע"י קרנים אלו גופא יגאלו

וינצלו מכל צרותיהם שאין בן דוד בא כ"א בזכות התורה, וא"כ באשר כל הצרות והגזרות והעניות שאיש הישראלי סובל הוא רק בעבור שמירת התורה, אין הקרבת עולה גדול מזה, ואחר שראה אברהם שיש אופן שיצחק ישאר בחיים, ובכ"ז תוכל האומה להתקיים ע"י הקרבת חלבם ודמם של דורות הבאים נתרצה לזה ומיד ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו, פי' הסכים לזה שבניו יסבלו צרות וגזרות עבור קיום התורה ועי"ז יתקיימו ושום רוח לא יוכל לכלותם מן העולם:

ולפמ"ש יונח לנו כי כל דרכיו צדק ומשפט וממנו לא תצא הרעות דהלא רבים יתפלאו, איפוא היא הבטחתו ית' הבטיח אותנו בעת קבלת התורה, כי בהם ועמים ינגח ושום אומה ולשון לא ישלוט בנו, ואח"כ הראה העת כי כמה וכמה קהלות מישראל נשרפו ונטבחו ונהרגו עבור קיום התורה, ובאמת הכל לטובתינו ואברהם אבינו בקש זאת, כי בלעדי הצרות הללו לא היינו יכולים להתקיים בעולם, משום דעפ"י מערכת השמים אין מקום הויה לאומה הישראלי ורק עי"ז שנקריב חלבנו ודמנו לעולה א אין להם חלק בנו וכנ"ל, ולדעתי רמז זה גם בעת נתינת התורה, כי נתנה ע"י קול שופר ולמה הוצרך לזה אלא לרמז על אותו האיל של א"א, וכמו שבאותו האיל היה המעשה שנסתבך ע"י הקרנים אשר נבראו להגן עליו ואח"כ ניצול ג"כ על ידם, כן יקרה לנו ע"י תוה"ק אף שהיא כקרנים לנו, ובה עמים ננגח בכ"ז בסבך הדורות יקרה אשר על ידה גופא נסתבך בסבך צרות וגזרות, ולזה הטעם בא קול השופר לרמז על אותו האיל, וכן הגאולה אשר תהיה בב"א תהיה ג"כ ע"י השופר כמ"ש וד' אלקים בשופר יתקע, לרמז שע"י הקרנים נצולים ונגאלים, וגם הגאולה הוא ע"י הקרנים שהוא בזכות התורה ולזה אין שום סתירה בהבטחתו חלילה, ומראש מקדם רמז לנו אשר בסוף יקרה כן שנסתבך ע"י התורה ואח"כ ננצל על ידה:

ועם כל האמור יתבאר הפרד"א לעיל, דלפמ"ש אשר באיל של א"א היה שני הנושאים, נסתבך ע"י הקרנים, ואח"כ ניצל על ידם, ובאשר עיקר הגבורה והכח בימין, מסתמא ההצלה היתה בימין, והסבוך היה בשמאל, וז"ש אותו איל של א"א, קרן של שמאל היה בעת מ"ת, משום דבעת ההיא בא הקרן לרמז על הסבוך שנסתבך ע"י במשך הדורות, ולכן ציין זאת לקרן שמאל, ואמנם לעת הגאולה שהקרן בא לרמז על ההצלה תאר זאת בקרן ימין, וזה כפתור ופרח בעזה"י:

ועם האמור יובן לנו ג"כ כונת הירושלמי שהובא בתוספת ר"ה דשטן כד שמע קול שופר פ"א בהיל ולא בהיל, פעם ב' בהיל ואמר דא ודאי אתי משיחא, משום דקול שופר בא לרמז על שני ענינים, א) על הסבוך, ב) על הגאולה שאז יתבער השטן מן העולם ולכן כד

שמע קול שופר פעם ראשון, בהיל, שמא אתי לרמז על הגאולה שאז יעבור מן הארץ, ולא בהיל כי ישוב ויתנחם אולי יבוא לרמז להיפוך על צרות ישראל, וזה לניחוח לפניו, ואמנם כד שמע קול שופר פעם שני או בהיל לגמרי, דהשתא ודאי אתי משיחא פי' דפעם אחד מקול שופר ודאי לרמז על גאולה אתי, ואף אם יאמר שקול השופר הראשון בא על פורענות, השני ודאי על גאולה, דשניהם על פורעניות למה ד ולכן בהיל לגמרי, וזהו הטעם שאנו תוקעין תקיעות דמיושב להבעית השטן, משום דע"י תקיעות שתי פעמים בהיל ממש, דחד ודאי על הגאולה אתי, ועי"ז אין בכחו להשטין, ויה"ר שנזכה לביאת הגואל אכיה"ר:

מצח אהרן - דרוש יא

(התעוררות לר"ה שאמרתי קודם תק"ש):
על אלה אני בוכי' עיני עיני יורדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נפשי היו בני שוממים כי גבר אויב (איכה א'):
נצחון המלחמה יהיה בשני אופנים, א) אם יעשה הרג רב בצבא שונאו ויפיל מהם חללים חללים עד שישארו מתי מספר ולא יוכל לעמוד נגדו ובאופן הזה עוד לא ירך לבב הנרדף והסכנה לא תגדל כל כך, באשר יש מקום תקוה למלאות אנשי צבאו, כי במדינה נמצאים הרבה אנשים, אופן ב), אם יקח בשבי כל כלי מלחמתו חרבותיו וקשתותיו, ובאופן הזה כמעט אין מקום תקוה לעמוד נגד אויבו כי מה יוכל לעשות במלחמה בידים ריקנות, והצופה העומד במקום גבוה להביט על המערכה, מה מאוד קשה לפניו לבשר לאנשי צבאותיו, באם רואה שכל כלי המלחמה נלקחו בידי אויבם, באשר יודע כי ע"י הבשורה הרעה הזאת יחתו ויחרדו מאד. הנה רבותי! מה נורא ואיום הדבר כעת לפני, כאשר עליתי על הבימה שהוא מקום המערכה עם אויבנו המר הוא השטן, וראיתי אשר כל כלי מלחמתנו שנוכל להלחם עמו, נתונים תחת ידו, דהנה המשורר אמר (תהלים) כחצים ביד גבור כן בני הנעורים, ובני נעורינו הם הם כלי מלחמתנו, דאם עוסקים בתורה אז הבל פיהם ימית כל המקטריגים והמשטינים, ומה נורא מצבי כעת, אשר עליתי להלחם עמו, והתבוננתי על כלי מלחמתנו איה הם, וראיתי כי אין איש, ביהמ"ד ריקם מבנינו הצעירים, ואיה הם נמצאים השטן לקח אותם לרשותו, בכחו הגדול הסיתם לילך למקומות הרחוקים לעשות שם מה שלבם חפץ, וכמעט לעבור על כל גופי תורה, אוי מה היה לנו ובאיזה זכות נלחם כעת עם אויבנו, וחלילה חלילה שלא יגבר עלינו:

וע"ז המלצתי הכתוב הנצב בפתח דברנו, עפ"י מה שהובא בס"מ בשם הזוהר, דאף שמצוה לבכות בר"ה ומי שאינו בוכה אז בידוע שאין נפשו מתוקנה, מ"מ על ענייני עוה"ז אסור לבכות שדומין ככלבים שצועקין הב לן חיי הב לן מזוני, ורק על העניינים הרוחניים כגון על גלות השכינה חורבן המקדש וכדומה ע"ז יבכה ויתחנן ביום הכסא, והנה בעת שיגיע היום הגדול והנורא, אז כל אדם יכין לו נד של דמעות וירצה מאוד לשפוך לבבו לפני אביו שבשמים, אמנם על מה יבכה, על ענינים הרוחניים לא יתעוררו רגשות לבו ע"ו, כי מרוב הצרות בגלות המר נאבד לנו חוש הרגש בענינים כאלו, ובאם יבכה על בקשת בני חיי מזוני, אף שעל דברים אלו היה יכול לבכות, כי אין לך אדם שאינו נצרך לזה בעוה"ר, אכן ע"ז אסור לבכות, בין כה וכה ילך יום הקדוש מאתנו בלי דמעות, כי על מה שהיה יכול לבכות אסור לבכות, ועל מה שמותר אין יכול לבכות, וע"ז בא המקונן לומר "על אלה אני בוכיה" פי' על צרות אלו שאומר לכם אוכל לבכות וגם מותר לבכות, באשר בזה "עיני עיני יורדה מים" פי' שני סוגי העינים עין הגשמית,. וגם עין הרוחנית יורדות מים, כי באבל הזה מעורב צרות עוה"ז ועוה"ב גם יחד, כי הטובה שאדם מקבל מבניו בעוה"ז, שהאב יתנחם עמו, ואף בצרה היותר גדולה שיקרה להאדם ח"ו, אך בזה יתנחם אם רואה בניו כשתילי זתים סביב לשולחנו, נמצא דהבן נחשב לאביו בגדר "מנחם" ואמנם לעוה"ב יתואר מעלות הבן לפני אביו בתאר, משיב נפש' כי ברא טבא משיב נפש אביו מגיהנם כידוע, וע"ז אמר הנביא, כי על הגזרה והמהומה הזאת, אשר בנינו ובנותינו יתרחקו מעל שולחן אביהם לילך למקומות הרחוקים, יכולים וגם מותרים לבכות בר"ה, באשר בצרה הזאת מעורב צרת עוה"ז ועוה"ב יחד, עין הגשמית גם עין הרוחנית ירדו מים ע"ז, וחוזר ומפרש, העין הגשמית תרד מים "כי רחק ממני מנחם" בני יקירי אשר בו התנחמתי כל צרותי נתרחק ממני למקום כזה אשר לא אשיג עוד לראותו לעולם והעין הרוחנית תבכה, כי רחק ממני "משיב נפשי" פי' שהבן אשר קויתי עליו כי הוא ישית ידו על עיני, וישיב נפשי מגיהנם לג"ע ע"י אמירת דיש, תפלה בצבור וכדומה רחק ממני כעת, והלך למקומות כאלו אשר לא יוכל שם לומר קדיש ולהשיב נפשי, ומי יודע אם לא יגרום עוד בזיונות לאביו כידוע בשם המדרש, בשעה שהבן רשע, אז מורידין אביו מג"ע ומוליכין אותו לגיהנם לראות במעללי בנו, ולומר עליו ארור שזה ילד, ועוד בה שלישיה שהיו בני שוממים כי גבר אויב פי' ע"י שבנינו שוממים כעת, וירדו לגמרי ממצב התורה והיראה, יש לפחוד חלילה, שעי"ז יגבר אויב הוא השטן ביוה"ד הנורא, והוא ינחול את הנצחון חלילה במלחמתו משום דזה הוא כלי מלחמתנו, ובאשר הוא לקח אותם תחת רשותו, באיזה זכות נוכל לעמוד נגדו אחי היקרים אין לנו

על מי לסמוך כעת ועלינו לקיים מאמר התנא, אם אין אני לי מי לי, מוכרחים אנחנו להטיב לכה"פ מעשנו, ולתקן דרכינו, ולשוב בתשובה שלימה ואין דבר שעומד בפני התשובה, ובזכות תשובתנו נזכה להכתב בספר חיי"ט, בספר גאולה וישועה אכיה"ר:

מצח אהרן - דרוש יב

(קודם תק"ש):

איש צבא משוחרר, אשר בימי מלחמה יקבל פתאום פאוויעסטקע שיבוא גם הוא להתיצב במערכה במלחמה, הנה אשתו ובניו הגדולים אשר יבינו על מה הוא קרוא, וכי הדבר בנפשו הוא, יתחילו תיכף בכות באין הפוגה בעת קבלת הפאוויעסטקע, אבל בניו הקטנים, לא יבינו כלל מה קול החרדה אשר הם שומעים, באשר ששכלם עוד קצר מלהבין מה הוא מלחמה, ואם באמת עוד ילך למלחמה, הן עתה עוד יושב הוא אצל שולחנו כאתמול שלשום, והולך במלבושיו כאשר עד עתה, ולכן באשר שום שנוי חצוני לא יראו באביהם, לא ידעון כלל מה החרדה הזאת, אכן כאשר יגיע יום הפרידה להפרד מביתו שאז ילבוש בגדי השרד, וחרבו וקשתו יחגור על ירכו, אז יבינו גם הקטנים לאן הולך אביהם, וגודל הסכנה המרחפת על ראשו, כי הבגדים האיומים יטילו עליהם אימה ופחד ואז יתעוררו גם הם לבכות, ואפי' אנשים זרים שאינם מבני משפחתו יגעו בבכיה בראותם אותו מלובש בבגדים אלו ויפרד מביתו לילך למקום מסוכן, והבגדים יפעלו מאוד להדאיב נפש כל רואם, באשר יזכירו הסכנה הרובצת על האדם הנושאם, וכ"ז הוא אם איש חיל פשוט ילך למלחמה, כי אף אם ימות במלחמה, אין הנזק מגיע כ"א לו ולמשפחתו, אכן אם שר הצבא יכין עצמו לקרב וילבש כלי זיינו עליו אז ירעשון ויפחדון כל צבאותיו באשר הוא המשגיח על כולם, שלא יגיע הקשת והחנית לאחד מהם, כן שלא יפול שדוד או ינזק אחד מאנשי החיל, ובאם הוא לא יצליח חלילה, אז כל חיל הצבה בסכנה, ולכן הכנתו לקרב ומלבושיו האיומים יפחידון ויחרידון את כל החיל אשר ברגליו:

אחי היקרים! כולנו קבלנו פאוויעסטקעס לעמוד היום במלחמה עם הצר הצורר אותנו הוא השטן והמ"ה, וכל איש אשר רק מעט מוח בקדקדו יבין את הסכנה שעומד בה בשעות אלו, באשר בהן ישפט לחיים ולמות, ואף אם לב אבן בקרבו איך יתאפק מלבכות בעת שהחרב תלויה כנגדו ובכ"ז הלא מחשים אתם, ושום אנחה לא תתפרץ מלבכם, והסבה לזה כי טח עינינו מראות את גודל הסכנה באשר דבר הסמוי מן העין הוא וכקטנים נחשבנו בעיני השכל, אכן מה תאמרו כעת, הלא תראו בעיניכם שכבר לבשתי

בגדי השרד, הוא הקיטל הלבן, וגם הכלי זיין בידי, הוא השופר הקדוש, ונפרדתי מכם אחי היקרים, לעלות למקום המערכה היא הבימה, אשר במקום הזה צריך אנכי להלחם כעת עם המשחית הגדול, ואפי' אם לא היה הדבר נוגע כ"א לעצמי בלבד, הייתם צריכים ג"כ להשתתף בצערי, כי מי יוכל להתאפק מלבכות בראותו חבירו עומד חגור בכלי זיינו להלחם בעד נפשו, ומכל שכן בעת אשר גם לכלכם נוגעת הסכנה, כי בכת השופר אשר בידי, צריך אנכי להציל אתכם שלא ישלוט באחד מעדתנו חרב של מ"ה בשנה הזאת, ושלא ינזק אחד מכם לא בגופו ולא בממונו חלילה ואם אכשל במלחמה חלילה מי יודע מה יהיה אחריתכם, ואתם מחשים, קרעו סגור לבכם ומכח דמעת עיניכם שחדו בעדי ואז ע"י זכות הרבים אזכה לסתום פי הקטגור, בעז"ה:

כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו (ירמיה ל"א), הנה אף שלפי פשט הפשוט ג"כ לא יפלא הדבר בעינינו מה קול החרדה מאמנו רחל, כי הלא אם אשה שיש לה עשרה בנים, אשר ילדתם כסדרן וגם לא בקושי לידה, ולא הי' לה צער מההריון ולא מהלידה, בכ"ז תרחם על פרי בטנה, כאשר יפרד ממנה בן אחד לילך למרחקים אשר אין תקוה לראותו עוד, תבכה תמרורים ע"ז, וביותר כאשר יגיעו ימי החגים והמועדים תשב אצל שולחנה ודמעתה על לחיה בזכרה איה איפוא בנה הנודד, ואף כי יש לה גם על שולחנה עוד תשעה בנים, וגם הבן הנודד במקום שהוא לא יעבוד עבודת פרך כי הלך שמה מדעתו ומרצונו ויצבור הון כעפר, מ"מ בטבע של אם רחמניה כי קשה לפניה פרידתה מפרי בטנה, ומה מאוד תגדל הדאגה והבכיה בעת שהבן לא יצא מרצונו רק נלקח בשבי לעבוד עבודת פרך אז אין קץ לתמרורי האם בהעלותה על לבה מצב בנה האומלל, וא"כ איפוא שערו בנפשכם, אשה אשר כמה שנים היתה עקרה, והוכרחה לעשות אפיראציעס ולחתוך בבשרה, כן לשתות סמים חריפים ומרים עד אשר אחר רוב עמל וצרות ורוב בכיה ותחנונים זכתה להריון, ואח"כ בעת הלידה סבלה ג"כ יסורים גדולים עד שכפשע היה בינת ובין המות, ולאחר כל אלה היסורים והמכאובים שהיו. לה מהריון ולידה וגדולו, נלקח בנה לשבי ונשלח למרחקים לעבוד עבודות פרך מחמת איזה עלילה, האם יש מכאוב כמכאוב האם האומללה? ל כן היה גם אצל אמנו רחל, היא היתה עקרה, כמה בכיות וכמה תפלות שפכה לד' לבקש ממנו בן כמ"ש הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי (בראשית ל' א') ואח"כ כאשר הגיע עתה לדת את בנימין, סבלה מכאובים עד שיצתה נשמתה, ואחר כ"ז נלקחו ממנה בניה ונשלחו לגולה לסבול רעות רבות וצרות ולא נשאר אצלה אפי' מי שידפוק על דלתי קברה, האם נוכל להתפלא עוד על גודל צעקתה אשר תצעק ותבכה תמרורים

ע"ז. ואמנם בכ"ז לא נוכל לפרש שהבכיה הוא עבור זה, דא"כ היה צריך לכתוב "כי אינם" בלשון רבים, כמו שפתח "מאנה להנחם על בניה", ולכן לדעתי כונה אחרת בזה: ויבואר בהקדם מה שהקשו האחרונים, הן הגר"א ז"ל הביא ראיה שאסור לבכות בר"ה ממקרא מפורש (נחמיה א') ויאמר נחמיה וגו' היום קדוש הוא לד' אל תתאבלו ואל תבכו, ובדברי כל בעלי מוסר מצינו ההיפך כי הם מצוים ומעוררים לבכות, ואנכי מתפלא עוד כיון דהבכיה בר"ה הוא מחמת שהיום הרת עולם ויעמדו במשפט לפניו ית', וא"כ מהראוי שלכל האומות יהיה היום יום בכי באשר גם הם יעמדו לפני כס המשפט, ומדוע לא קבעו חכמיהם ג"כ לבכות להתחנן ביום הזה, ונבאר כ"ז, דהנה מנמוסי מלכותא דארעא, כי ביום המיוחד אשר ישב המלך על כסא ממלכתו יחוגו אותו בני מדינתו מדי שנה בשנה ברוב שמחה ומשתה, ומנהג מלכים קדמונים היה, אשר באותו יום באו כל שרי הפלכים אשר בכל מדינות מלכותו לקבל פני המלך וכ"א הביא איזה כפתור ופרח להוסיף על עטרת מלכותו, כן נותן כ"א מהשרים דין וחשבון לפני המלך מאת כל העם המסורים תחת השגחתו וכאב רחמן יבקש כל אחד מאת המלך לעשות חסד וחנינה להאנשים החוסים. תחת צל כנפיו, ולהטיב מצבם בדברים הצריכים תקון, כי באשר כי המה בעצמם לא יוכלו לילך לחצר המלך ולבקש מאתו בקשתם, לכן רק השרים היושבים ראשונה יבקשו בעדם, וכל העם יושבים שקטים ביום ההוא כל אחד בביתו ומסחרו ולא ידעון כלל מהנעשה בבית המלך אודותיהם, ואמנם בני המלך ובני משפחתו לא נאה להם אשר ביום חג הכתר לאביהם ישבו בביתם, אלא ילכו בעצמם לברך את אביהם, ולפאר עטרתו ולבקש מאביהם שייטיב להם וימשוך להם חוט של חסד וחנינה. כן נדמינו גם אנחנו כי דהע"ה אמר (תהלים מז) אלקים ישב על כסא קדשו נדיבי עמים נאספו עם אלקי אברהם, והפירוש כך הוא, אלקים ישב על כסא קדשו, היום בר"ה הוא החג הגדול אשר יחוג מל כנו בכל שנה, באשר היום ישב על כסא קדשו, ולכבוד החג "נדיבי עמים נאספו" מכל העמים והגוים אשר בעולם, רק הנדיבים שהמה השרים שלהם, שר אדום שר יון וכדומה, המה יאספון לשום עטרה בראש מלכו של עולם, ולתת דין וחשבון לפניו כל אחד מאומתו המופקדת תחת ידו, ולבקש מאתו ית' חנינה וחסד בעדם, אבל כל העם בעצמם לא יבואון כלל להתיצב לפני ה' ביום החג, ואמנם עם אלקי אברהם אנחנו זרע אברהם אשר כרת ברית עם אבינו אברהם ונחשבנו כבנים למקום, לא ילך לפנינו שום שר, רק העם בעצמם יתקבצו בבתי כנסיות לתת עטרה בראש אבינו שבשמים ומה היא העטרה הן המה התקיעות והתפלות שאנו תוקעים היום, וכמו שאנו אומרים בתפלה שאחר התקיעות יה"ר שיעלו תקיעתנו ויהיו עטרה

לראשך, כן מוכרחים אנו בעצמינו לתת דין וחשבון ממעשינו בכל השנה, גם לבקש שיטה חסדו עלינו בשנה החדשה, ולכן כולם ירעדון ויפחדון מאימת הדין הגדול, לא כן כל האומות אשר אינם יודעים מאומה מהחג, באשר המה אינם צריכים לילך בעצמם משו"ה לא יחוגו ולא ידאגו וכ"א יושב שקט ושלו בביתו: ונחזור להמשל, הן ידוע אשר לחצר המלך לא יכנס כל מי שירצה, באשר שומרים מזוינים עומדים לשמור הסף ולא יניחו ליכנס לאדם שאינו קרוא, רק מי שהוא ממשפחת המלך או שר גדול מרואי פניו המה יוכלו ליכנס, והשומרים יכירו לכל מי שהוא ממשפחת המלך, הן בתואר הפנים, והן במלבושין, כי לכל שר יש אותות מיוחדות על מלבושיו המעידים על מעלתו וגדלותו כמו שהוא, וכ"ז אשר תואר פניהם לא נשחת וגם מלבושיהם לא נשתנו יוכלו לילך לבטח לתוך החצר פנימה, כי מי יעיז פניו למחות בבן המלך, אכן פעם קרה מקרה כי הבנים נשתובבו במשובה עזה ונתערבו בגוים עד שאבדו תאר פניהם, וגם לבוש בגדי המלכות הופשט מעליהם, וכאשר הגיע יום החג ויבואו גם הבנים כמנהגם בכל שנה, אמנם באשר השומר לא הכירם כלל כי המה בני המלך,, לא הניחם ליכנס, ובראותם כי כלתה אליהם הרעה, נועצו יחדיו כדת מה לעשות, ואמר אחד מהם, אף שתואר פנינו נשחת וגם מלבושי ההוד אשר לנו הופשטו, בכ"ז יש עוד מופת אחד להכירנו שאנחנו בניו והוא "הקול" כי זה לא יקבל שנוי ותמורה, כן אין עצה כ"א להרים קולנו בבכי וצעקה על שישמע אבינו מהיכלו קול בניו צועקים ויתן צו לפתוח בעדנו השער, וכמו כן הוא אצלנו, כי באמת יש מחיצה של ברזל המפסקת בינינו לבין אבינו שבשמים ובשער השמים יושבים כמה מלאכי מעלה אשר לא יתנו לספלותינו לעלות לפני כסא הכבוד, ורק אם יש אותות המעידים עלינו שאנחנו בניו האהובים אז אין בכחם לקטרג ולנעול השער, ולכן אני אומר כי ודאי בימי עזרא אשר תואר פנינו לא נשחת, וצלם אלקים לא הוסר מאתנו, וגם היינו מצוינים בבגדינו ומלבושינו עד שכל רואנו הכירו כי זרע ברוכי ה' אנחנו, היה אסור לבכות, כי קינה זו מה טיבה ביום החג הקדוש הזה אכן כעת אשר בעונינו הוסר הצלם מאתנו, ונשחת תארינו עד שלא נוכל כלל להכיר בין ישראל לא"י, ולכן אף אם נבוא לביהכ"נ להתפלל, ודאי שלא יניחו שרי מעלה ליכנס התפלות לפני כסה"כ, ובכן אין עצה אחרת לפנינו כ"א להרים קול נהי והדמעות יבקעו כל הרקיעים עד שישמע אבינו שבשמים וכשארז"ל (ברכות, לב:) מיום שחרב המקדש ננעלו שערי תפלה ואף ששערי תפלה ננעלו שערי דמעות לא ננעלו, וע"י קול בוכים יכירנו שאנחנו בניו, וכמו שהביאו הס"מ בשם זוה"ק ע"פ והנה נער בוכה ותחמול עליו ותאמר מילדי

העברים זה, דקאי על השכינה, וכיון שרואה שהנער בוכה, אז ותחמול עליו. כי ע"י הדמעות יכיר שמילדי העברים זה:

נחזור עוד הפעם להמשל, בעת ההיא אשר הבנים הרימו קול נהי עד שהמלך היושב בהיכלו שמע הקול וצוה מיד לפתוח להם, אז הקיסרית אשר ישבה הדורה בלבושה ועטרת מלוכה בראשה, התחילה לבכות מרה, הקיסר והשרים חשבו אשר בכיתה הוא מחמת שלא יניחו לבניה ליכנס, ולכן התחילו לנחמה, למה תבכי ביום חגך, הלא כבר ניתן צו לפתוח להם שערי החצר, ותיכף יתיצבו לפניך, אמנם היא השיבה בחכמה, כי עיקר בכייתי הוא מחמת שע"י צעקתם הבנתי אשר כל תאר פניהם נשחת ומלבושיהם נשתנה עד שלא היה שום אות להכירם שהמה בני מלכים רק ע"י הקול, וא"כ איך לא אבכה, ואיך אנחם אף שאתראה עמהם תיכף, אכן באיזה אופן אתראה עמהם, וזהו מ"ש הנביא, "קול ברמה נשמע" פי' בעת אשר נשמע במרום קול בוכים מכל בתי הכנסיות אשר בישראל, אז בעת ההיא "רחל מבכה על בניה" כל המלאכים שיחשבו אשר בכיתה הוא מחמת שלא יניחו לתפלותיהן של ישראל ליכנס לפני כסא הכבוד, יתחילו לנחם אותה, הלא הדמעות יבקעון כל הרקיעים ואין מעצור מעתה לתפלותיהן לעלות, אכן היא "מאנה להנחם על בניה" אף שבודאי יפעלון הדמעות, אכן עיקר בכייתי הוא "כי איננו" פי' שהצלם אלקים אין עוד על פניהם כי באשר הוצרכו להרמת הקול ביום החג הקדוש ניכר מזה שא"א כלל להכירם שהמה בני אל חי, כ"א ע"י הדמעות. יתן ה' וישיב שבותינו כבראשונה ואז לא נצרך עוד לתרופות כאלו אכיה"ר:

מצח אהרן - דרוש יג

תנו רבנן משביעין אותו תהי צדיק ואל תהי רשע והוי יודע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך הקב"ה טהורה היא אם אתה שומרה בטהרה מוטב וא"ר כו' (נדה, ל:). התמיה מבוארת, דכיון שהשביעוהו כבר שיהא צדיק שהוא בגדר עשה טוב. א"כ למותר להשביעו אח"כ שרא יהא רשע, שזה רק סור מרע, גם איזה שייכות היריעה שהקב"ה ומשרתיו טהורים להך שבועה ?:

אמנם בדבריהם הק' העמיקו עצה איך להצילנו משגיאה גדולה אסר בקל יוכל האדם להכשל בה, והמכשול הזה היה יכול לגרום להאדם להורות היתר לנפשו לעשות גם הרע בעיני ה' ולעשות הדברים אשר לא תעשנה, והוא דבמס' (ר"ה די"ח) א"ר כרוספדאי שלשה ספרים נפתחים בר"ה צדיקים גמורים (שזכיותיו מרובים) נכתבין לחיים, רשעים גמורים (שעוונותיהם מרובין) נכתבין למיתה, בינונים תלוים ועומדין עד יוהכ"פ, ומן

המאמר הזה יוכל הטועה לטעות ולחשוב, שהקב"ה לא יעניש לאדם על כל עבירה ועבירה בפני עצמה, וגם לא יתן שכר על כל מצוה, רק על מספר העבירות שיש להאדם כנגדו מצות, במספר כזה, ינוכה זה תחת זה, ולא יקבל עונש על העבירות, ולא שכר על המצות, רק באם מספר העבירות יגדל ממספר המצות, אז על אותו המותר יקבל עונש, וכן אם המצות מרובות במספרם על העבירות, יקבל שכר על המותר, ובאם הם מחצה על מחצה, אז לא יקבל לא שכר ולא עונש, כי ינוכה זה תחת זה, דאלת"ה רק נאמר שאין מנכין זה תחת זה, ואף אם הרבה מצות יעשה האדם, אין ביכולתם להגן עליו מעונש העבירות, ומקודם יקבל עונש בעד העבירות ואח"כ כאשר ימרק חטאיו אז יקבל השכר בעד כל מצותיו, א"כ יקשה במאמרו דר' כרוספדאי הנ"ל שאמר דצדיקים גמורים שזכיותיהם מרובות מן העבירות נכתבים לאלתר לחיים מאיזה טעם נאמר כן, ומה יוכלו להועיל לו מצוותיו הרבות כיון שעכ"פ גם עבירות יש לו, וממ"נ אם בתוך עוונותיו לא ימצא עוונות כאלה אשר יגיע בעדם עונש מיתה בלא"ה אינו עומד למיתה וכי חשיד קוב"ה למעביד דינא בלא דינא ל ובאם נמצא בעוונותיו עוונות כאלו אשר עונש מיתה יגיע בעדם, מה יוכלו להועיל לו רוב המצות כיון שאין מנכין זה תחת זה, אלא מסתמא שעל מספר העוונות שיש מצוה כנגדן לא יקבל שום עונש עליהם כי המצות מגינות ע"ז, רק ינוכה לו ממספר מצוותיו מספר כזה כסכום העבירות שלא קבל עליהם שכר, ומשו"ה אם זכיותיו מרובין יכתב בספר החיים, כי באופן כזה אין שום עונש על העבירות, כן יוכל הטועה לטעות, וכמדומה לי שכבר ראיתי באיזה ספר שטעה בזה וכתב דאה"נ דמנכין זה תחת זה, ועוד הוסיף אמץ לחזק סברתו המוטעת ופירש בזה כוונת הפייטן, באין מליץ יושר מול מגיד פשע, והוא כי לדעתו המצות יגינו על האדם להצילו מעונש העוונות, רק שמחמת שלא כל המצות ולא כל העבירות שוות במדריגה אחת, וכמו במצות כן בעבירות ישנם קלות וישנם חמורות, וע"ז וודאי הסברא נותנת כי המצוה לא תוכל להגן רק על עבירה כזו שעומדת במדריגה אחת עם המצוה, כגון אם המצוה היא "קלה" לא תוכל להגן כ"א על עבירה "קלה", והנה בענין עבירות מצינו שלש מדרגות חלוקות זו מזו, "חטא" "עון" "פשע" "חטאים" אלו השגגות, "עונות" אלו מזידין שאדם עושה אותן במתכוון אבל רק לתיאבון, "פשעים" אלו המרדין שהאדם מתכוון בעשותם רק למרוד בד', ואמנם במצות לא נמצא כ"א שתי מדרגות "מצות שגגות" שיעשה אותן האדם בלא כוונה טהורה ורצויה לש"ש, וגם יש "מצות מזידות" מה שיעשה אותן האדם בכוונה נאותה ורצויה לשם יחוד קוב"ה, ולעומת "החטאים" שהמה עבירות שגגיות תגן עליהם מצות שגגיות, ועל "העוונות" שהן מזידין, יכפרו

מצות מזידות, אבל על "הפשעים" אלו המרדים אין שום מצוה שתוכל להגן, כי במצות לא נמצא מדרגה ומעלה כזאת, וז"ש הפייטן, באין מליץ יושר מול מגיד פשע, כלו' על המקטרג שנגד הפשעים אין שום מליץ יושר לא נמצא מעלה כזאת. ובאם נניח כדברי הטועים הללו, אז לא יגדל כ"כ הפחד מיוה"ד לכמה אנשים, באשר רוב העולם בוודאי זכיותיהם מרובות ונקוט חשבון זה בידך, דל עשרין שנין דלא ענשי בב"ד ש"מ ושכר משלמין גם בתוך עשרים ה וגם מעשרים ומעלה המצות מרובות, כי אף אם אמנם יש ג"כ עבירות הרבה אשר אדם דש אותן בעקבו ואין נצול מהן בכל יום, מ"מ יש נגד זה חבילות חבילות של מצות, מאה ברכות בכל יום, ציצית בבגדו, תפילין בראשו, מזוזה בפתחו, ק"ש, צדקה, וכדומה הרבה מצות שגם אדם בינוני עושה על כל פסיעה ופסיעה, ואפי' פושעי ישראל מלאים מצות כרמון אחז"ל, ולפי"ד אשר במקום שהמצות מרובות מן העבירות, לא יקבל שום עונש על העוונות, רק מנכין לו זה משכר מצותיו, א"כ לרוב אנשי העולם לא יגדל כ"כ הפחד מיוה"ד, באשר אינם צריכין לירא מעונש, רק ממעוט שכר המצות, וע"ז יקטן הפחד, ואין חושש לדאוג ע"ז. אמנם כל מי שחושב ואומר כן אינו אלא טועה, דלפי האמת אין הקב"ה מנכה משכר מצות לפטור עי"ז את האדם מעונש עבירות, רק על כל עבירה מחויב האדם לקבל העונש תחילה, ואח"כ יקבל שכר המצות בשלימות:

ואמתת חקירה הזאת נבאר בדרך דוגמא, מלך נתן לאחד מאוהביו רואי פניו רגב אדמה לשמור, והזהיר אותו מאוד על שמירתו, ויתפלא השר מאוד, על אשר יתן לו אדמה בפקדון וגם עוד יזהיר אותו ככה על גודל השמירה, המלך הבין שהשר יתפלא ע"ז, אמר לו דע נא אהובי, גוש אדמה הזה שאני נותן לך, איננו ממין אדמה פשוטה רק הוא ממין אדמה המשובח שמוציאים ממנה זהב, ולזה כוונתי ג"כ בנתינתי לך, שתצרפה בכור להוציא ממנה הזהב, ואח"כ תשמור הזהב בשמירה מעולה ובנקיות גדולה כפי הראוי לערך שמירת הזהב, ואח"כ לקח המלך חתיכת זהב טהור מכתר מלכותו ונתן ליד שר אחר, ואמר לו שהחתיכה הזאת הוא ממין זהב המובחר שאין למעלה ממנו, וכי הוא לקוח מכתר המלוכה, ע"כ ידע את אשר לפניו להיות זהיר מאוד בשמירתה בנקיות וטהרה גדולה, לאחר ימים פשעו שניהם במצות המלך ולא שמרו הפקדונות כפי המצוה עליהם רק השליכום באשפה ובכל מקומות המטונפות, עד שלא הי' אפשר כלל להכיר אם הוא זהב, והביאם המלך למשפט ע"ז, בתחלה שאל המלך את הראשון שנתן לו העפר, הלא אנכי צויתיך לצרוף העפר בכור ולהוציא ממנו הזהב, ומדוע מרית את פי המלך וא"כ אחת דתך כדין מורד במלכות, השר כאשר ראה את אשר נגזר עליו,

התחיל גם הוא לטעון ואמר, אדוני המלך, וודאי הצדק אתך, כי אמנם בפעם הזאת מריתי פיך ולא שמעתי לקול דבריך, אבל יראו לפניך זכיותי כי גלוי וידוע לפניך אשר מיום עמדי על משמרת כהונתי לשרת את המלך, הייתי תמיד זריז ומהיר לקיים מצותיו, וכמה פעמים מסרתי גם נפשי לקיים רצונך, וא"כ איך יוכל המלך לחשוב עלי כי כוונתי למרוד בהמלך, הלא מכמה וכמה פעולות ניכר ההיפך כי רצוני לעשות רצונך, וכדאי המה אלו הפעולות לכפר על אשמתי שאשמתי הפעם, וטענתו נתקבלה בחן לפני המלך לפטור אותו מדינו הקשה; אח"כ נקרא גם השני לדין, ואחרי שקראו גם פסק דינו להחשב כדין מורד במלכות, רצה גם הוא לפטור עצמו מה"ד בטענה כזאת, אשר כמה וכמה פעמים הקריב נפשו וגופו על מזבח אהבת המלך ורצונו, בשגם כבר ראה איך להשר הראשון הועילה לו טענה זאת להצילו מה"ד, ואמנם מה נשתומם על המראה, בעת שהמלך השיבו כי לפי מצב חטאו א"א לפטור אותו מה"ד לגמרי ע"י טענה זאת, דבשלמא הראשון, אשר ע"ז שמאס ולכלך הזהב, לא יגיע לו שום עונש ע"ז, באשר גם קודם נתינתו לידו לא היה זה זהב טהור, רק עפרא בעלמא שהוא ג"כ דבר מאוס, וא"כ עיקר חטאו רק מחמת אשר לא שמע למצותי אשר צויתיו לצרף את העפר, ולכן באשר ידעתיו מכבר אשר לבבו שלם עמדי, וכמה פעמים הכרתיו שמסר נפשו לקיים רצוני, אין להענישו גם עתה אשר נתעצל מלקיים מצותי, כי עיקר טעם העונש המגיע למורד במלכות הוא מחמת שמזה ניכר שאין לבבו שלם עם המלך ואינו חושש לצוויו, אבל על השר הזה לא נוכל לחשוב כן, באשר כמה פעמים עמד בנסיונות גדולות ובחנתיו שלבבו שלם עמדי, אבל אתה חטאת בכפלים, הן לך נתתי זהב אופיר טהור ונקי גם לקוח ממקום גבוה מכתר המלוכה ואתה טנפת אותו בדברים מטונפים, ואפילו אם אדם אחר לא מלך הפקיד בידך דבר יקר כזה ג"כ היית חייב לשלם אילו קלקלת אותו וא"כ חטאך כפול, א) מאסת וטנפת דבר יקר וטהור, ב) גם עברת את רצון המלך, ולכן מה תוכל להועיל טענתך והוכחתך אשר לבך שלם עמדי, אחרי שאין חטאך על המרותך את פי המלך לבד, וכ"ז שלא תנקה הזהב מן הכתמים עד שיהיה נקי כבתחילה לא תוכל להועיל טענתך, רק כאשר תנקה הזהב היטב, ולא ישאר עוונך כ"א על מרידה במלך, אז רק אז תוכל להועיל לך טענתך זאת:

ולפי"ז ג"כ עיקר חקירתנו אם אדם יכול לפטור עצמו מעונש העבירות ע"י הטענה שיש לו מצות הרבה שיגינו עליו, או שמחויב מתחלה לקבל העונש בעד העוונות וכל המצות לא יוכלו להצילו מן העונש, ג"כ תלוי באופן זה, דאם נימא שהנשמה שנתן הקב"ה באדם איננה טהורה בתחלת נתינתה לאדם, רק הקב"ה מצווה לאדם אשר ע"י מעשיו

הטובים יזכך ויצרף את נשמתו להעלותה למקום עליון, אז לא היה נחשב לחטא בזה שלכלך את נשמתו ע"י העבירה, באשר גם בתחלה לא היתה נקיה, רק עיקר החטא היה נחשב לאדם רק מה שעבר רצון ה' ולא קיבל עולו לשמוע מצוותיו אשר צוה לצרף את הנשמה ע"י מעשים טובים, ומכיון שעיקר העונש אינו אלא מחמת פריקת עול, אז וודאי היה מקום טענה אלימתא לפני האדם לפטור מן העונש ע"י הזריזות בקיום מצות, כי איך נוכל לחשבו ע"י החטא למורד במלכות שמים והלא כמה וכמה פעמים היה זריז וממולח גם מסר נפשו עבור קיום אחת מן המצות, אם לא היכא שרובו עבירות, דאז ברוב פעמים לא קיבל מלכות שמים ושפיר ראוי לעונש, אבל מי שרובו זכיות, אין מקום לחשבו עי"ז למורד במלכות שמים כיון שברוב הפעמים קיבל ע"ע בזריזות עולו ית', אמנם לפי האמת לא כן הדבר, ואנחנו מאמינים כי הנשמה שנתן בנו הקב"ה טהורה היא בתכלית הטהרה שאין למעלה הימנה, וממקום גבוה לקוחה, נחצבת מתחת כסא כבודו, והראיה ע"ז שהיא טהורה, באשר היא חלק אלוה ממעל, וכביכול שהיא חלק מעצמותו וכיון שהוא ית' טהור, בע"כ שהנשמה אשר היא חלק ממנו ג"כ טהורה, דהא החלק מחויב להיות כמו הכלל כולו, וכן אנו אומרים בכל יום, אלקי נשמה שנתת בי טהורה היא, והראיה "אתה בראת" וכיון שאתה בראת ואתה ומשרתיך טהורים הם, בהכרח שהנשמה ג"כ טהורה היא, כי מי יתן טמא מטהור וכיון שכן שהנשמה בעת נתינתה טהורה היא, והאדם בעשותו איזה עבירה עושה פגם ולכלוך בנשמתו הנקיה והטהורה, א"כ חטא האדם כפול הוא, א) במה שמיאס ולכלך דבר יקר ונקי, ב) מצד המצוה, על שעבר רצונו וצוויו של ממה"מ, ואיך יעלה על הדעת לפטור עצמו מעונש העבירות ע"י הטענה שעשה מצות הרבה שמזה ניכר אשר תמים הוא עם ה', מה יוכל להועיל רוב המצות ללכלוך הנשמה, האם עי"ז תסור הכתם מן הנשמה? ומקודם מחויב לסבול יסורים קשים שע"י היסורים יתכבס הכתם, ואח"כ כאשר לא ישאר כ"א חטא המרותו פי ד', אז אפשר תקובל טענתו. ומה יפה ומכוון לדברינו אלה, המשל שהמשילו רז"ל (שבת קנ"ב) משל למלך שחלק בגדי מלכות לעבדיו כו' טפשין שבהם החזירום מלוכלכים כו' על הטפשים אמר הכלים ינתנו לכובס והן יתחבשו בבית האסורים כו' כך על גופן של רשעים אומר אין שלום ועל נשמתן ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע עיי"ש, ואינו מובן הטעם, מה שיענישו את הרשע בשני מיני עונשים, ומכוון ממש לדברינו, כי מחמת שחטא בכפלים נגד המצוה, ונגד הנשמה, משו"ה גם עונשו כפול, בתחלה תנתן נשמתו בכף הקלע שע"י יסורים אלו תתלבן ותתכבס מלכלוך העבירות, והאדם יקבל עונש אח"כ עבור שמרד במלכו של עולם ודו"ק: הנמשך מדברינו אלה,

אשר מי שחושב וטועה כי המצות יגינו עליו לפטרו מעונש העבירות, לבד שמחשבת פגול הוא ואין האמת כן, עוד יפול בפח עון גדול, עון בזוי השם חלילה, כי לדעתו זאת, בע"כ שיאמר אשר עונש העבירות הוא רק עבור פריקת עולו, ועל לכלוך ופגם הנשמה אין שום עונש, וא"כ ההכרח לו לאמר שהנשמה לא היתה טהורה בתחלה, ובאשר שהנשמה חלק אלוה ממעל היא, לכן מי שיחשוב עליה שהיא אינה טהורה בע"כ שגם כביכול לא טהור, כי אילו היה מאמין בטהרת וקדושת השם ית' היה מאמין ג"כ בטהרת נשמתו כיון שהיא חלק ממנו, ומה יומתק לנו אפוא פי' הכתוב, בוצע ברך נאץ ה', והוא כי לפי דין תורתינו מצוה לקנות כל פרי חדש שיראו עיניו ולברך עליה ברכת שהחיינו, ואדם שאין לו פרוטה במה לקנות וגם הוא רוצה לקיים המצוה, מה הוא עושה, הולך וגונב או גוזל פרי בכדי לקיים המצוה, ואף שזה האיש יודע חומר איסור גזילה, מ"מ יורה היתר לנפשו אשר לא יענישנו ה' ע"ז, באשר לא יגנוב בכדי למלאות תאות נפשו, רק לצורך מצוה, וא"כ חטא הגנבה יתכפר בשכר המצוה שיברך עליהם, ובאמת מי שיחשוב כזאת גדול עונו מנשוא עוד יותר מגניבה אחרת, כי לדעתו הנפסדה שחטא הגניבה יתוקן ע"י המצוה, בע"כ שסובר אשר נשמתו איננה טהורה וא"כ אין לך מבזה השם יותר מזה, וזה פי', בוצע ברך, כלו' לא יגזול לצורך הנאתו רק בוצע הוא כדי לברך לד', איש כזה נאץ ה'' האי נאץ, לשון בזוי הוא כי אין מבזה השם יותר ממי שחושב אשר החטא יתוקן ע"י המצוה וכמ"ש לעיל:

ולפמ"ש יתבאר אל נכון סדר הפרשיות בפ' תצא, פרשה ראשונה מענין יפת תאר וראית בשביה אשת יפ"ת, ב) כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה, ג) פרשת הן סורר ומורה, ד) כי יהיה באיש חטא משפט מות וגו', ה) פרשת השבת אבידה, לא תראה גו', ו) פרשת טעינה לא תראה שור אחיך גו' הקם תקים עמו, ובפ' זו מסיים לא יהיה כלי גבר גו' כי תועבת ה' כל עושי אלה, והנה אם נאמר שזה שמסיים, כי תועבת ה' כל עושי אלה, לא קאי אלא על הלאו דלא יהיה כלי גבר קשה מלת "כל עושי" דמשמע שמרבה כמה דברים, ועוד משמעות "אלה" לשון רבים הוא, ולא הול"ל כ"א תועבת ה' עושה זאת, ובע"כ דקאי על כל פרשיות הקודמות ג"כ, ומשו"ה כתב "כל" אלא דגם אי נימא כן קשה דהא השבת אבידה ופריקה וטעינה הכתובות בפרשיות הקודמות מ"ע הם שמחויב האדם לעשותם ואיך נוכל לאמר שתועבת ה' הוא העושה כן, אמנם לדברנו יבואר, דהנה בסמיכות פרשיות אלו ידוע מה שארז"ל הובא ברש"י על מקומו, דאם נשא אשה יפ"ת, סופו שישנאנה, וכיון שיהיה לו אשה שנואה סופו להוליד ממנה בן סורר מחויב מיתת ב"ד, לכך נסמכה פרשה כי יהיה באיש חטא משפט מות, נראה

מדרשתם אשר משו"ה נסמכו פרשיות אלו להגדיל חומר העון של אשה יפ"ת ואשר יצמח מזה לבסוף, כי עי"ז יוליד בנים שאינם מהוגנים שיחויבו מיתת ב"ד, וכ"ז יצא ממה שנתן איש עינו ביפ"ת, והנה באמת יש מקום לאדם להתפלא ע"ז מדוע החמירה התורה כ"כ באיסור יפ"ת? והלא אדרבה עוד למצוה יתחשב לו זאת, כי איש מישראל, העובד את אלקי השמים, חוסה הוא תחת צל כנפי השכינה, ואומות הקדמונים אשר גם המה מעשי ידיו של הקב"ה, ע"י שעבדו לאלילים היו אבודים מתחת צל כנפיו, ואיש הזה אשר לקח בשביה אשת יפ"ת והביאה לתוך ביתו וגייר אותה אין לך משיב אבידה גדול מזה, באשר הסיר נפש אחת מהבלי העולם להביאה תחת כנפי השכינה, ובאשר באמת השבת אבידה מצוה היא, א"כ למה יאמר כי לא טוב עשיתי בקחתי את היפ"ת, ואם חשקתי בה להנאתי יצא הפסד עבירה זאת בשכר המצוה אשר קניתי נפש לד' וקיימתי בזה מצות השבת אבידה, אלא מדאסרה התורה יפ"ת מסתמא אין שום מצוה להשיב אבידה לבעליה, וזה סמך הכ' לא תראה חמור אחיך תועה בדרך גו' השב תשיבם, פי' השבת אבידה מצוה הוא גם בבהמה טמאה וכ"ש באדם, ועוד יוכל האדם להתפעל על האיסור של יפ"ת, הן התורה מזהרת אותנו על מצות טעינה לסייע לטעון על חמורו בעת שיוצרך לזה, וטעם מצוה זאת הוא מפני צערא דמרא שצריך לשהות שם וכמ"ש (ב"מ דל"א) הרי חזינן שהתורה הקפידה על צער האדם בדבר מועט כזה, א"כ מדוע החמירה תורה באיסור יפ"ת, הלא בעת שהיתה בגיותה ועובדת לאלילים כפי מנהג אומות הקדמונים, לא היתה מדרגת חיותה גדול כ"כ, דאם היתה בסכנה לא היה רשאי ישראל לחלל שבת בכדי להצילה, ואמנם עתה כאשר קרבתי אותה תחת כנפי השכינה, מוזהרים כל ישראל לקיים בה "וחי אחיך" לפרנסה ולהאכילה, ומצב חיותה נתעלה כ"כ באופן שכל התורה ניתנה לדחות עבור ספק פקוח נפשה, ואם התורה חסה על צער מועט דאדם, א"כ היכי לא תחוס על צער גדול כזה, אשר לפעמים נוגע עד נפשה ממש, ובאשר בכ"ז אסרה התורה יפ"ת, מסתמא אין מצות טעינה בתורה, להכי סמך הכ' פרשת טעינה לזה, לומר שמצוה מה"ת לחוס על צער חבירו, ומה שיקשה לך דא"כ דהשבת אבידה וטעינה מצות דאורייתא הן, מדוע החמירה כ"כ באיסור יפ"ת? כי אף אם אמנם חטאתי בזה בעון הרהור עריות, יצא הפסד עבירה זאת בשכר שתי מצות שקיימתי עי"ז שגיירתי אותה, משו"ה מסיים הכ', כי תועבת ה' כל עושי אלה, פי' שלדעתך כי אין מהראוי לענשך עבור האיסור, באשר רוב מצות יש בזה, והמצות יגינו עליך, א"כ בהכרח לדעתך כי הנשמה לא היתה טהורה בתחלה, רק העונש הוא עבור פריקת העול ע"כ דע לך כי תועבה היא לפני ה', לחשוב כן דהנשמה אינה טהורה, מפני

שהיא חלק ממנו ית', ואמנם האמת הוא כי המצות שקיימת בזה ודאי מצות גדולות המה וגם תקבל שכר עבורם, אבל מקודם מוכרח אתה לקבל עונש גדול בעד העון של היפ"ת בכדי להסיר ולכבס הלכלוך שפגמת בנשמתך הטהורה ע"י עון זה, ומה נואלו איפוא אנשים כאלו אשר בשביל לקיים איזה מצוה יעברון לפעמים כמה וכמה עבירות ויורו היתר לנפשם שעושים זאת על טהרת הקודש ושמחמת זה לא יגיע להם שום עונש, ומקרא מלא אה"כ אני ה' שונא גזל בעולה: ואחרי כל זה יבואר הגמ' שהתחלנו, דהנה לדברי הטועים האומרים, אשר עונש העונות ינוכה משכר מצות, א"כ מי הוא זה האיש אשר צריך לפחוד מאימת יוה"ד, רק אותו האיש אשר עונותיו מרובות מזכיותיו, דאצלו אפי' אם ינוכה זה תחת זה, עתיד הוא לעונש באשר עונותיו מרובות, משא"כ האיש אשר יש לו הרבה זכיות אין דאגתו גדולה כ"כ, וכן יוכל איש כזה לפעמים להורות היתר בנפשו ולעבור איזה עבירה, באשר יחשוב שעונש לא יקבל, רק ינוכה לו זה משכר מצותיו, ובקל יוכל להתרצות לזה שיהיו לו שכר פחות מעט, דיותר יפעול על האדם יראת קבלת העונש מיראת מניעת השכר, לזה באו חז"ל להוציא מלבות הטועים ואמרו שמשביעין אותו, "תהי צדיק" פי' תהי צדיק כל ימיך ותמיד תברח מן העבירה, ולא תטעה לחשוב שכעת אשר אתה בגדר "צדיק" ויש לך הרבה זכיות, תוכל להיות גם רשע לפעמים, זאת לא זאת, כי אפי' אחר שתהי' צדיק ג"כ "ואל תהי רשע" לעבור על אחת ממצות ה', כי רוב הזכיות לא יצילוך מעונש העבירה ומוכרח אתה לקבל עונש בעד כל עבירה, והראיה ע"ז "והוי יודע שהקב"ה ומשרתיו טהורים" וא"כ גם "ונשמה שנתן בך טהורה היא", ובאשר הנשמה טהורה מתחלתה א"כ ודאי שהמצות לא יועילו לפטור מעונש, כי מקודם מוכרח אתה לירד לתוך מדורי גיהנם וכף הקלע למרק ולכבס את הנשמה מלכלוכי וכתמי העבירות ולהחזירה כמו שניתנה לך וכנ"ל, ומתורצים הקושיות שהקשינו במאמר הזה:

ונרויח ג"כ בזה להבין כוונת התנא, הסתכל בשלשה דברים, ואין אתה בא לידי עבירה דע מה למעלה ממך עין רואה ואזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים (אבות פ"ב) אשר אינו מובן המוסר היוצא מדבר השלישי "שכל מעשיך נכתבים" דכיון דאמר שעין רואה ואזן שומעת א"כ אפי' אם לא ידע האדם שמעשיו נכתבין ג"כ לא יבוא לידי עבירה, דאטו יחשוב שיש שכחה לפניו ית' ולדרכנו כיון בזה רבינו הקדוש להוציא מלבות הטועים אשר יחשבו שהמצות יגינו על עונש העבירות, ואין ראוי לעונש כ"א זה האיש אשר עונותיו מרובות מזכיותיו, ובאשר מי שחושב כן יוכל בקל להורות היתר לנפשו לעבור עבירה כשהוא יודע שיש לו זכיות מרובות וכמ"ש, לזה בא רבינו הקדוש להוציא

מלבותם הטעות הזה, ומברר טעותם במופת חותך, דהנה אנחנו מאמינים שהפנקס פתוח והיד כותבת, כלו' שיד האדם עצמו כותבת בפנקס כל המעשים שעשתה בכל יום, ובשעה אשר הנשמה עולה למעלה בכל לילה כמ"ש בידך אפקיד רוחי, אז כותבת בפנקס כל מעשיה של אותו יום, ואם האמת כדברי הטועים אשר סכום העבירות שיש מצות כנגדן לא יענש על העבירות, וכן לא יקבל שכר על המצות, כי ינוכה זה תחת זה, רק על המותרות ישלם, הן שכר, הן עונש, א"כ למותר הוא לכתוב בספר הזכרון כל המצות וכל העבירות שעשה באותו יום, אחרי שביוה"ד לא יקבל עונש על כל העבירות ולא שכר על כל המצות, רק המותרות שבכל יום היה צריך להכתב, כגון אם בזה היום עונות מרובות מזכיות לא היה צורך להכתב רק סכום העבירות היתירות, שעליהם יגיע העונש ומצות אין מאומה בזה היום, באשר נוכו מחשבון העבירות, ובאם מצות מרובות, ג"כ אין צורך להכתב כ"א המצות היתירות הראוי לקבל שכר עליהם, ובאשר אנו מאמינים כי בספר הזכרון יכתב כל מעשי בני אדם חשבון כל העבירות גם כל המצות ומאומה לא נפקד מהם א"כ מוכח מזה שאין מנכין זה בזה, כ"א על כל העבירה בפ"ע יקבל העונש, ואח"כ יקבל כל השכר בשלימות וזה מ"ש התנא הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דאם תחשוב מי יראני או מי ישמע מה שאדבר, ע"ז אומר, עין רואה ואזן שומעת ואמנם המוסר הזה לא יספיק לאדם אשר מצותיו מרובות, כי זה יוכל להורות היתר ולומר שבודאי עין רואה ואזן שומעת, מ"מ לי אין חשש אף לחטוא באשר מצוותי מרובות, וא"כ לא אקבל עונש על העון רק ינוכה משכר מצוותי, ע"ז אמר שלא כן הוא, דעל כל עבירה מחויב האדם לסבול עונשו הקשה, והראיה "וכל מעשיך בספר נכתבים ולדבריך שינוכו זה בזה, א"כ לאיזה צורך יכתבו כולם ז בע"כ שאין האמת כן ומקודם מוכרח לסבול העונש, ושכר מצותיו ישולם לו אח"כ ג"כ בשלימות:

ואמנם אחרי שבארנו נו כי המצות לא יועילו להציל מעונש העונות, א"כ הדרא הקושיא שהקשינו בתחלת דרושנו דמאיזה טעם יכתבו בספר החיים אותן האנשים שיש להן רוב זכיות, דממ"נ אם במיעוט עונותיהם, לא נמצא עונות הראויות לעונש מיתה, בלא"ה לא יענשו למיתה, ואם במיעוט עונותיהם נמצאו עונות חמורות המחייבות מיתה, א"כ מאיזה טעם יועילו רוב זכיותם, ונתרץ עפ"י משל, לאדון שהיה לו פאבריק גדול מאוד אשר כמה אלפים פועלים מצאו בו עבודה, והפקיד האדון כמה פקידים גבוה על גבוה להשגיח על מלאכת הפועלים שיעשו הכל באמונה ובשעות הקבועות, וכל מלאכת הפועלים הן לטוב הן להיפך, היה נכתב בכל יום בספר הזכרון ופעם אחת בשנה היה בא האדון בעצמו לבקר את ספרי החשבונות, וגם ספרי הזכרון מאמונת הפועלים ועבודתם,

פעם אחת כאשר בא האדון בעצמו לבקר את ספר הזכרון מצא את מצב הפועלים חלוקים לשלש כתות, כת אחת, כל השנה עשו מלאכתם באמונה ובחריצות גם בעניני הנהגתם לא נמצא בהם שום עון ומגרעת בשלום ובמישור הלכו עם כל אדם, ולאות רצון מהם צוה האדון להוסיף על שכרם הקצוב, וגם העניק מתנות לכ"א כפי פעולתו הטובה, כת שניה מהופכים מקצה לקצה, כי מלבד שעשו מלאכתם ברמיה, וכמה ימים בטלו לגמרי מעבודתם עוד המה מתנהגים שלא כשורה, מריבים זה את זה, גוזלים וחומסים מאת רעיהם הוללים ומשתכרים תמיד, והאדון נוכח לדעת כי מושחתים המה באופן כזה אשר לא יצליחו עוד למאומה בפאבריק, ולכן צוה למחקם לגמרי ממספר הפועלים וכלה גרש יגורש מן הפאבריק שלו, כת שלישית, מצא אותם לאומנים גדולים ומביני מדע לחשוב מחשבות לעשות בזהב ובכסף, ובזמן שהמה עושים המלאכה אז מעשי ידיהם להתפאר, רק מקולקלים המה בעניני הנהגתם ישתו וישכרו, ומריבים זה את זה, ומחמת זה יבואו לפעמים לבטול מלאכה ובכת הזה חשב האדון מחשבות איך יתנהג עמהם, כי לגרש אותם לגמרי מן הפאבריק א"א מחמת שנחוצים המה עוד לפאבריק כי תקונם יתר על קלקולם ולפוטרם בלא כלום ג"כ א"א כי אז עוד יוסיפו באולתם, מה עשה האדון צוה לענשם וליסרם בעונשים קשים, לזה צוה לגרוע מכסף חקו הניתן לו, ולחוטא היותר גדול צוה לשומו בבית הסהר על איזה זמן, או ליסרו במכות שבט כ"א לפי מדרגת פשעו וכדי רשעתו, כת הפועלים אלו כאשר שמעו את הנגזר עליהם, התחילו לבכות ולהתחנן מאת האדון שיוחלף פסק דינם לגרש גם אותם מן הפאבריק ויאמרו למה יגרע ערך דיננו מאותן כת השניה אשר המה גרועים עוד יותר מאתנו, ולהם הקלת דינם לגרשם מן הפאבריק, ולכה"פ לא יסבלו יסורים, אכן שומע אין להם, והאדון השיבם, טעיתם בכונה שלי, אתם חשבתם כי לרעתכם הוצאתי פסק דין כזה לקיים אתכם בפאבריק, לא כן הוא רק לטובתכם כי כת השניה שלא יצלחו עוד לשום מלאכה בהכרח הוא לשלחם לגמרי, משא"כ אתם אשר תקונכם מרובה על קלקולכם לא אוכל לשלחכם לגמרי, ועל הנהגה הלא טובה תקבלו העונש בכדי שתטיבו דרכיכם, וכן הוא ממש במשפט העליון בשעה שיפקוד על בריותיו, הן העולם הזה הוא פאבריק גדול אשר עושים בו מלאכה יקרה, הוא מעשה התורה ומצות, ואנחנו זרע קודש הפועלים העוסקים במלאכה הזאת, וכל מעשי בני אדם ועלילות מצעדי גבר הכל נכתב בספר, וביום הכסא כאשר יבוא קוב"ה לפקוד בריותיו ולבקר מעשיהם יתנהג עמהם ג"כ באופן זה, כי אותן האנשים אשר זכיותיהם מרובות וצדיקים גמורים הם, יצאו זכאים בדינם ויכתבון בספר החיים ועוד ישלם להם כפעלם הטוב, ואותן האנשים שעוונותיהם מרובות, והמה לא יצליחו

עוד לפאבריק הזה, באשר קלקולם יתר על תקונם יצוה למחקם מספר החיים תיכף, ואמנם כת הבינונים אשר הרבה מצות נעשין על ידיהם, אף שגם כמה וכמה עבירות יש ביניהם בכ"ז למוחקם לגמרי א"א באשר נחוצים המה עוד לפאבריק. משו"ה יכתבון בספר החיים, ובעד עוונותיהם יקבל כ"א עונשו הראוי לו, לזה יחסיר מזונותיו ויענישנו בעניות הקשה יותר ממיתה, ולזה יכה בחליים קשים וביסורים רעים רח"ל, ולפעמים היסורים קשים יותר ממיתה, וכמשז"ל (כתובות ל"ג) אלמלי נגדוה לחמו"ע הוי פלחו צלמא, ובכל לבבו היה בוחר האדם המיתה מלסבול יסורים קשים או עניות, וכמה מבקשים את המות, רק שאין זה ברשותם ובע"כ הוא חי, ומעתה לא יקשה לנו דאם יש לו לאדם עבירות המחייבות אותו מיתה, מאיזה טעם יכריעוהו רוב המצות לנקותו מעונש, דאה"נ האמת כן הוא אשר רוב מצותיו לא יועילו לנקותו מעונש, רק מחמת רוב מצותיו יוחלף לו בע"כ עונש מיתה בעונשים אחרים הדומין למיתה, כגון עניות או צרכת וכדומה אשר כל אלו נחשבין כמיתה רק שלמיתה ממש לא יכתבו באשר נחוצים המה עוד לפאבריק ותקונם יתר על קלקולם, ומדוקדק מאוד לדברנו לשון הגמרא, כי בגמ' לא אמרו כ"א דמי שיש לו רוב זכיות נכתב "בספר החיים" ולא אמרו "נכתב לזכות" כי באמת לא יזכה לגמרי ולא ינקה מן העונש גם בעד מעוט עונותיו, רק שלחיים יכתב אבל לא ינצל ממקרים רעים הדומות למיתה ורק צדיקים גמורים שאין בידיהם חטא יזכו לצאת בדימוס מן הדין:

וא"כ אחי ועמי איך לא תאחזנו רעדה מפחד יוה"ד הבע"ל לא מיבעי אותן האנשים המזלזלים בכל המצות, אשר אצלם ודאי עונותיהם מרובות, אנשים כאלו צריכין לדאוג פן חלילה כלה גרש יגורשו מן הפאבריק ויסולקו מן העוה"ז קודם זמנם באשר אצלם פרוץ מרובה על העומד וקלקולם יתר על תקונם, אלא אפי' האנשים היראים המקיימים מאה ברכות בכל יום, תפילין בראשם ציצית בבגדם, מזוזה בפתחם, נטילת ידים וכדומה הרבה מצות שהאדם התמים עושה בכל יום, אשר אצלם ודאי מצות מרובות על העונות, ועי"ז יוכלו להיות בטוחים שיכתבו בספר החיים, ובודאי לא יקחם מן העולם קודם זמנם, באשר נחוצים המה עוד לעולם, אמנם לעומת זה בכמה עבירות נכשלים בכל יום, עונות שאדם דש בעקבו, חמדה האמורה בעשרת הדברות, אונאה, כובש שכר שכיר, שבועת שוא, אונאת דברים, שארז"ל (ב"מ נ"ט) שהקב"ה נפרע בעצמו מהם, איסור ריבית, גזל, שנאת חנם, חנופה, שקרים, שהמה מן הכתות שאינן רואים פני השכינה, לול שבת וי"ט, בטול תורה, ק"ש של בזמנה, השגת גבול, נדרים וחרמות, ועל כולן לה"ר החמור משלש עבירות ע"ז ג"ע שפ"ד, ומי יוכל לספר בכמה עונות נכשל כל יום, ולו

אף אם נזכה בזכיה הגדולה ונכתב בספר החיים, אכן מי יודע אם לא יהיה עלינו החיים למשא, פן חלילה מרוב היסורים נקוץ בחיים וטוב מחיינו גו', וא"כ לאנשים כאלו יגדל הפחד עוד יותר מרשעים גמורים אשר יכתבון בספר המתים:

ידוע הוא אשר מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, והנה בנמוסי מלכותא דארעא נמצא כמה מיני עונשים שונים זה מזה ומדריגות מדריגות יש, זה למעלה מזה, כגון אם יחטא אדם חטא קל, יוקנס בממון לפי ערך החטא, למעלה מזה עונש בית הסהר, למעלה מזה, עונש גלות סיביר. למעלה מזה עונש קאטארזנע ראבאטע, באופני עונשים כאלו יתנהגו במשפט העליון, על חטא קל שיחטא האדם לפני המקום יוקנס בממון, להחסיר פרנסתו, או ליקח ביתו שורו וחמורו וכדומה, ואין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה, "בית הסהר" התחתון מה עונשו הן שם לחמו ניתן ומימיו נאמנים, ולא יוצרך לדאוג על מזונותיו משך שבתו שם, גם חפשי הוא מכל מלאכה, ובכ"ז עונש גדול הוא מחמת שידיו לנחושתים הוגשו ויושב כלוא בחדר, גם מי שנתחייב חלילה עונש "בית הסהר" במשפט העליון, ישכיבהו ה' על ערש דוי, ואף שבני ביתו יאכילוהו וישקוהו, ממבחר המאכלים, כן לא יעבוד שום עבודה בעת חליו, מ"מ ידיו ורגליו אסורות מגודל המחלה ואין יכול לזוז אפי' זיז כל שהוא מן המטה ולחוץ, זהו עונש בית הסהר העליון "סיביר התחתון" מה הוא, הן שם אינו כלוא בבית, ילך למקום שירצה ויסחור מסחרו מה שירצה, ובכ"ז גודל העונש הוא, מה שנלקח מבית אביו, ממשפחתו, מארץ מולדתו, ולא יוסיף עוד לראותם עד הזמן שהוגבל או עד עולם הכל לפי גודל החטא, וכן ג"כ "סיביר העליון" שיפריד ה' בין הדבקים, ילקח הבן מאבותיו, אב מבניו, בעל מאשת נעוריו, להגלותם למקומות כאלו אשר לא דרכו בה אבותינו ואבות אבותינו עד איזה זמן מוגבל ולפעמים עד העולם. "קאטארזנע ראבאטע" התחתונה, שם יעבוד עבודת פרך המפרכות כל הגוף ובמקומות מסוכנים, כגון בהרים גדולים, ובורות עמוקים ותמיד קשור הוא אל הטאצקע, בכל מקום שהולך הטאצקע עמו, הולך לאכול, הטאצקע עמו, גם על משכבו בלילות הטאצקע עמו, כן הוא מי שנתחייב עונש קאטארזנע במשפט העליון, יענש בעניות גדולה שאין לו מה לאכול כ"א לחם צר ומים לחץ, וג"ז לא ישיג בנקל כ"א ע"י עשיית מסחרים מסוכנים המסכנות את בעליהם, ויומם לא ינוח מטרדת הפרנסה המועטה הזאת, וגם איננו מניח לו לישן מרוב דאגה ועצב של חסר הפרנסה וזהו העונש הגדול מכולם כמאמרם ז"ל (ב"ב קט"ז) קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מחמשים מכות וחשוב הוא כמת ובטל מן העולם. וא"כ אחי היקרים אם לא נלך עמו בקרי לומר שהכל מקרה הוא, רק נאמין באמונה שלימה אשר כל הסבות הן בהשגחה

מאתו ית', נתבונן נא היטב בעינא פקיחא, איך משנה לשנה יתרבו כמה מיני מחלות המקשרים את ידי האדם ורגליו להפילו למטה במכאובים גדולים ונוראים, כמה נתרבה עונש סיביר העליון עד שממש אין בית שלא יגלה ממנה אחד או שתים ויותר, וכמה נתרבה בעתות אלו עונש קאטארזנא העליונה, כי העניות תגבר מיום ליום והמעט אשר ישתכר האדם מסכן עי"ז את גופו לעבור בימים ומדברות ולעשות מסחרים אסורים נגד חוקי המדינה, אשר בכל לב ונפש מחויבים אנו לשמור חוקי המדינה, גם מסכנים את הנפש, כי בעד ככר לחם ילך האדם למקומות כאלו אשר אין שם לא תורה ולא י"ש, ונאחז מעשי דודנו לא מעשי אבותינו למכור בכורת תוה"ק בעד לחם יבש, רק שאנחנו נלך בקרי ולא נתבונן כלל לחשוב שזה עונש הוא מאתו ית', אבל אם שמנו לבנו להתבונן בכל העונשים הקשים אז היינו יודעים כי גדול עוננו מנשוא, ועד כמה מחויבים אנו להזדרז כעת בתשובה שלימה ולבקש רחמים מאת המלך הרחמן, אשר לשנה הבאה, לא יוסיף לענותנו בענוים קשים כאלו, לא יחסר מזונותינו לא יגרש אותנו מבתינו, לא יקח שורנו וחמורינו, לא ייסרנו ביסורים וחליים רעים, וישיב לב בנים על אבותם, ולב אבות על בנים, ויהי רצון שתקובל תפלתנו בתפלת כלל ישראל, ונזכה להכתב בספר הצדיקים אמן:

מצח אהרן - דרוש יד

(ב' לשבת תשובה):
את הברכה אשר תשמעו, אמר הקב"ה שמעו לי שאין אדם שומע לי ומפסיד רבנן אמרי יש שומע ומפסיד, כיצד אדה"ר שמע לאשתו והפסיד מניין שנאמר (בראשית ג') ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך, א"ר יצחק למה"ד למלך שאמר לעבדו אל תטעום דבר עד שאבוא מן המרחץ, אמרה לו אשתו טעום את התבשיל הזה שלא יצטרך לבקש אח"כ ליתן מלח או מורייס בא המלך ומצאו מטעם בשפתותיו, א"ל המלך לא אמרת לך אל תאכל ואכלת, א"ל מארי, שפחתך נתנה לי, א"ל המלך ולשפחתי שמעת יותר ממני כו' כך א"ל הקב"ה המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת?, א"ל מארי, הרי שפחתך נתנה לי שנא' ויאמר האדם האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי גו', א"ל ולחוה שמעת יותר ממני? מיד נטרד שנאמר ויגרש את האדם גו' הרי ששמע לאשתו והפסיד ע"כ.
(מדרש רבה פ' ראה):
כל העובר על המדרש הזה יעמוד כמשתומם להבין דברי חכמים וחידותם, א) מה ראה להאריך בזה להביא המשל ומה הוסיף המשל בזה האם בלא משל לא יכול להוכיח

כונתו דיש שומע ומפסיד הא מן עובדא דאדה"ר שפיר מוכח כן, ב) הא המשל אינו דומה כלל להנמשל, דבמשל יספר כי השפחה באומרה לטעום התבשיל, לא כונה בזה לעבור רצון המלך, רק להיפך לטובת המלך בכדי שלא יחסר מלח או מורייס בתבשיל המלך, וא"כ שפיר היה מקום הוראת היתר בזה לומר שעל דעת כן לא צוה המלך שלא לטעום, אבל במעשה דאדה"ר, דאמרה לו חוה להדיא לעבור על צווי ית', לאכול מן העץ אשר ה' צוה שלא יאכל ממנו, וא"כ איזה הוראת היתר היה לאדם לשמוע לקול אשתו אמנם כאשר נתבונן על דקדוקי הכתובים במעשה דאדה"ר, גם הוכוח שהיה בין הנחש וחוה, או נראה שגם שם הסיתם הנחש בטענה כזו לאמר אשר עוד למצוה יחשב להם אם יאכלו מן העץ, דז"ל הכתובים, ויצו ה' על האדם גו' ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, כפל שתי פעמים מלת "ממנו", והנחש היה ערום מכל חית השדה גו' ויאמר אל האשה אף כי אמר אלקים לא תאכלו מכל עץ הגן, חסר הבנה לגמרי, באיזה אמתלא רצה הנחש להסיתה לעבור על מה שצוה הקב"ה מפורש? ובתשובת האשה, ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון, העירו הקדמונים בזה, על אשר הוסיפה מדעתה אזהרת הנגיעה אשר השי"ת לא הזהיר אלא על האכילה בלבד. ובסוף ותרא האשה כי טוב העץ למאכל גו' ותקח מפריו ותאכל, מאוד יפלא, מה נתחדש לה כעת לשמוע בקול הנחש, מפני שהאילן תאוה הוא לעינים:

ואען ואומר! כי וכוח הנחש עם האשה היה ממש כעין הוכוח והשאלה אשר ישאלו אנשים המתפלספים החפשים בדעותיהם מה צורך הוא לכל הסייגים שגדרו חז"ל את דיני התורה בכמה מיני גדרים וסייגים? הלא לפי הכלל אשר כלל בן הא הא במתני' דאבות "לפום צערא אגרא" וכן אמר התנא איזהו גבור הכובש את יצרו (אבות פ"ד) א"כ בודאי כל מה שיוסיף האדם להגביר חיילים נגד יצרו המסיתו לחטוא ויכבשנו בכח גדול, לעומת זה יגדל שכרו ביותר, ואינו דומה כח הגבור אשר יטמין עצמו במחבואות ומבקש תחבולות איך להנצל מיד האויב לבל ישיגנו ולא יתראה עמו פנים, להגבור העומד מול אויבו ביד רמה ובכח גדול ינצחנו, וזה האיש אשר ירא לגשת אל יצרו הרע להאבק עמו ולנצחו, רק יחביא עצמו ממנו ולא יקרב לעשות אפי' דברים המותרים פן יפגענו היצר, הכי נוכל לדמותו לאיש אשר לא יבקש תחבולות רבות, רק יעמוד בעצמו מול יצרו ויעמיד עצמו במקום סכנה להגדיל בזה כחו לעבודתו ית', לא יכין סייג ולא גדר, ואם קרב יקרב אל העון יסור ממנו בכח גדול ויכבוש יצרו בגבורה יתירה, ולא נדבר בזה אודות הרשעים אשר כונתם לפרוץ גדר להנאתם רק על האנשים הנעלים אשר ירצו ללחום בגבורה עם היצה"ר וירצו לחתות אש בחיקם ורגלם לא תכוינה, ע"ד שאחז"ל

או י"ז) ניזיל אפתחא דבי זונות ונכפייה יצרן ונקבל אגרא, וכיון דכבישת היצר באופן כזה טוב יותר מדרך השני, א"כ מאיזה טעם אסרו חז"ל לפרוץ שום גדר, ואף אי נימא דמשו"ה גדרו כל הדינים בגדרים מחמת שהדרך להקריב עצמו אל העבירה ממש מסוכן הוא מאוד, משום דאז אפשר שלא יוכל להתגבר על יצרו, גם אי נימא כן קשה, דהא כיון דמחשבתו וכוונתו לטובה היתה שלא פרץ הגדר להנאת עצמו, רק להראות כחו בעבודת ה', א"כ אף אם יקרה לפעמים שינוצח במלחמתו ויפול שדוד תחת יד יצרו ג"כ לא יחשב זאת לו לעון וחטאת כיון דמחשבתו לטובה היתה, והגבור אף אם יפול שדוד בכ"ז גבור הוא וראוי לדורון, זוהי השאלה אשר ישאלון רבים עליה לפרוץ גדרי וחומות תוה"ק:

ובכדי לסתור טענתם זו נקדים מה שכתבתי על פי' המשנה (אבות פ"ג) כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעה"כ כאילו מתחייב בנפשו שנאמר השמר לך ושמור נפשך פן תשכח גו', דהנה ידוע לכל מה שהאריכו המפרשים בענין מחלוקת הראשונים באופן שכר ועונש השמימי, דהנה שני סוגי שכר ועונש נמצא בעולם, א) שכועו"נ "הרצוניי" כגון אם אחד יחטא נגד חקי המלוכה יקבל עונש ע"ז כ"א לפי מדרגת חטאו, ולהיפך אם אחד יעשה דברים טובים ומועילים למדינה, או יראה כח גבורתו במלחמה, יש שכר לפעולתו מאת המלך, ב) שכועו"נ "הטבעי" כגון אם יאכל דברים המזיקים לקיבה, עונשו הוא שיחלה במחלת הקיבה, ובאם יאכל סם המות עונשו שישרפו מעיו וימות במיתה משונה ל"ע, ולהיפך אם יאכל דברים מבריאים ויקח סמים מועילים, השכר הוא שירפא ממחלתו וגופו יתחזק עי"ז, וההבדל בין שני סוגי שכועו"נ הללו מבואר לכל, דשכועו"נ המלכותי אין גוף עשיית העבירה, עבירה בעצם שיזיק לו מעצמו, רק העונש יגיע לו מאת רצון השופט על שעובר על חקי המלוכה, וכן השכר יקבל בעד קבלת עול המלך, אבל אין השכר שייך לגוף המצוה ולא העונש להחטא, רק ברצון השופט הוא תלוי, משא"כ בשכועו"נ הרפואי מונח זאת בטבע הדבר שזה יזיק וזה יועיל ורצון הרופא לא יעלה ולא יוריד, דהרופא אינו כ"א בגדר יועץ, ואמנם בשכועו"נ העליון יש בזה מחלוקת קדומה אם דומה הוא לעונש מלכותי, אם לרפואיי, כי הרמב"ם ז"ל הביא מדרש האומר, וכי מה איכפת להקב"ה אם שוחט מן הצוואר כו' אלא כל המצות לא ניתנו אלא בכדי לצרף בהם את ישראל אם יקבלו עולו עליהם אם לאו, ולכן ס"ל שדומה הוא למלכותי, ואין גוף עשיית העבירה עבירה בעצם שתפגום בקדושה, אלא נענש עבור שעובר על מאמר המלך ולא קבל עולו, וכן שכר המצוה הוא על קבלת העול, אבל אין השכר שייך לגוף המצוה, ולא העונש שייך להעבירה, אמנם הרמב"ן ז"ל וכל הבאים אחריו האריכו

לחלוק על הרמב"ם וס"ל כי העבודה צורך גבוה, וכי גוף העונש קשור בגוף העבירה וגוף השכר קשור בגוף המצוה, כמאמר התנא, שכר מצוה מי משלם מצוה, והביאו עוד ראיה לדבריהם מן המדרש (פ' ראה) וז"ל משעה שאמר הקב"ה את הברכות בהר גרזים וקללות בהר עיבל שוב אין הקב"ה עושה כלום אלא הרעות עושות שלהן והטובות עושות שלהן כמ"ש מפי עליון לא תצא הרעות, ואף כי מי אנכי להכניס ראשי בין הרים גדולים. מ"מ תורה היא ורשות נתונה, ונ"ל להביא ראיה לשטת הרמב"ן, מהא דקיי"ל שכל השוגגים צריכין כפרה וכל הקרבנות כולם לא באו כ"א לכפר על השגגות וכמ"ש רז"ל השב מידיעתו מביא קרבן על שגגתו, ואם נימא שהעבירה בעצם פוגם והיא כמו סם המות לנפש ניחא מה ששוגג צריך כפרה, דאטו אם אחד יאכל סם המות בשגגה, שחשב אשר זהו "סוקר" האם בשביל זה לא ימות? וכיון שטבע הסם לשרוף המעיים יעשה הוא את שלו בלי הבט על מחשבת האוכלו אם שוגג או מזיד הוא, אבל אי נימא כשיטת הרמב"ם ודאי שאין שוגג צריך כפרה, דאם אחד יחטא בשגגה נגד המלך והכל יודעים ששוגג היה, לא יקבל שום עונש, כיון שעקר העונש הוא מחמת פריקת העול, וכשהוא לא התכוין לפרוק העול אינו ראוי לשום עונש, וממה"מ שהוא רב חסד ומרבה לסלוח איך לא יסלח על השגגות אלא בע"כ דעיקר כהרמב"ן שהעונש הוא טבעיי, ולהכי אין זה שום אמתלא מה ששוגג היה, ומשו"ה מזהיר התנא, שכל השוכח דבר אחד ממשנתו, וע"י השכחה יביא אח"כ לעשות דבר האסור, הרי הוא כאילו מתחייב בנפשו, כי נפשו תקבל העונש בע"כ, ולא תועיל כלל האמתלא מה ששכח ושוגג היה כיון שהשכר ועונש הוא טבעיי וכמ"ש:

ובהכי יתיישב לנו ג"כ מה שסמכה התורה האזהרה של השמר פן תשכח, לאזהרת לא תוסיפו ולא תגרעו, דהנה בספר ערבי נחל מביא ראיה מאזהרת "לא תוסיפו" לדעת הרמב"ן דאילו להרמב"ם, בשלמא "לא תגרע" ניחא, שאין מקבל העול בשלימות, אבל בל תוסיף למה ז הלא אדרבה מקבל עליו העול בשלימות ואין כבד עליו ליתן אפילו חמש פרשיות בתפילין, אע"כ דעיקר כהרמב"ן שהעונש טבעיי הוא ובטבעיי ודאי דיתר פוגם וכנטול דמי, והגע עצמך אם הרופא יכתוב רעצעפט לאחד עבור בנו האוהב לו, ליקח חמש גראן חינין, ואיש הזה יאמר מה שוה אצלי חמש גראן שמחירם עולה לחמשה ק"פ, לעומת חיי בני האהוב לי כנפשי, לא אחוס על המעות ואקח עשרים גראן, ודאי אשר איש הזה לשוטה יחשב ולבד שלא יועיל, עוד יזיק הרבה והרפואה תהפך לסם המות, וה"נ כך גזרה חכמתו ית' שד' פרשיות עושין תקון לנפש וחמשה פוגמין וזהו כדעת הרמב"ן, וכן מהא דקיי"ל שאסור לעבור על ל"ת, אפילו במקום שכוונתו

לקיים מ"ע עי"ז, וכגון טמא לנפש שאסור להקריב פסחו הרי שאסור לו לעבור על ל"ת דטומאה אפי' במקום שמכוון לקיים מ"ע דפסח, מוכח ג"כ כהרמב"ן, דאם איתא שאין גוף העבירה פוגם בעצם, והעונש הוא רק מחמת שאינו מקבל עולו א"כ זה שעובר העבירה בכדי לקיים גזרת המלך ומצותו אין ראוי לעונש, והגע עצמך, הן הריגת נפש הוא מהחטאים החמורים ביותר בדינא דמלכותא ובאם אחד יראה סוציאליסט אשר יתנקש בנפש המלך, והמלך בסכנה ורגעיו ספורים, האם יעלה על הדעת שימנע עצמו מלהרוג את הסוציאליסט בשביל הזאקאן האוסר להרוג את הנפש, והלא אדרבה עוד יקבל טובה מאת המלך עבור שהרג את הסוציאליסט, באשר לא הרגו בחמת רצח רק להציל נפש המלך, וכן כאן אף שצוה הקב"ה שלא לעבור על ל"ת הוא רק כשיעבור במרד מחמת איזה פנייה ותאוה עצמיית אבל אם יעבור על ל"ת מחמת שירצה בזה לקיים מצוה, ודאי שמהראוי היה עוד לקבל שכר, אע"כ כהרמב"ן דהעונש טבעיי הוא, ובזה לא מועיל כלום כוונתו הטובה אם רק אכל דבר המזיק, ומשו"ה בפ' ואתחנן, קודם נתינת התורה בא להודיעם את החומר שיש בדיני הל"ת שבתורה. איך כולם ארסיים המה ומאוד צריך להזהר בהם, כי חלילה אם יעבור על אחת מהם הן בשוגג הן במזיד אז הנפש החוטאת תמות בעונה ושום אמתלא לא תועיל לפטור מה"ד, והביא ראיה ע"ז "לא תוסיפו" ומזה מוכח שהוא טבעיי, וכן "לא תגרעו ממנו" פי' שאסור לעבור ולגרוע איזה ל"ת אפי' במקום שכונתכם הוא "לשמור את מצות ה'" כי העיקר שעבירות פועלין בעצם והעונש הוא טבעיי, ולכן לא תועיל הכונה הטובה שרצה לקיים בוה מ"ע, ואחרי שהוכיח מאזהרות אלו שהעונש הוא טבעי, מזהיר בסוף הענין, "רק השמר לך ושמור נפשך פן תשכח את הדברים ופן יסורו מלבבך" ואז יהיה לך אמתלא ששוגג היית, ובכן אין אתה ראוי לקבל עונש, כן תוכל אפשר לטעות ולחשוב, אבל באשר הודעתיך, כי העונש הוא טבעי, אין שום אמתלא מה ששוגג היית, ולכן השמר מאוד פן תשכח את הדברים, כי אפי' שוגגים צריכים כפרה, וזהו הטעם מ"ש התנא, הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון, ואין שום אמתלא לאדם לומר שלא למד הדין, או למד ושכח, שזה עולה כזדון וכנ"ל:

ובדברנו אלה נוכל לסתום פיות המשטינים, ומקטרגים על הסייגים והנדרים שעשו חז"ל, דבשלמא אם היה השכועו"נ רצוניי אז היה אפשר מקום לומר כן, דבלא הסייגים טוב יותר מחמת שתי הטענות, א) כיון דעיקר השכר הוא מחמת קבלת העול, וא"כ בלא הסייג הוי קבלת העול גדול ביותר, דכאשר יקרב ממש להעבירה ובכ"ז יסור ממנה, אז גדול כח כבישת יצרו ביותר מן האיש אשר עומד מרחוק ומוגדר בכמה סייגים הרחק מן

העבירה, ב) דגם אם בפעם מן הפעמים וכשל עי"ז שיתקרב להעון וינוצח במלחמתו, אין ראוי לשום עונש ע"ז, כיון דמחשבתו לטובה היתה, ועיקר העונש הוא רק מחמת פריקת העול, וזה שלא כוון לפרוק העול, רק אדרבה כונתו לטובה היתה. לא יגיע לו שום עונש, אבל לפמ"ש והוכחנו בראיות חזקות דשכועו"נ טבעים המה א"כ בטלה הטענה משני הצדדים, ומאוד הועילו חז"ל בסייגיהם וגדריהם דאם היה מתקרב האדם אל העבירה, אז מסוכן הי' מאוד ליכשל בה, ונפש החוטאת בע"כ תמות בעונה, ולא תוכל להועיל לו האמתלא מה שכוונתו לטובה היתה, להראות גבורה יתירה דכיון דטבעיי הוא לא תועיל בזה במחשבתו הטובה וכיון דסוף סוף נכשל בחטא החטא עצמו ימיתהו, גם הטענה הראשונה, שבלא הסייג יהיה הקבלת עול בשלימות יותר, משום דאז יגדל כח הגבורה, ג"ז ליתא דכיון שהשכר הוא טבעיי, בע"כ לומר דהמעלה של כבישת היצר המוזכר בחז"ל, איננה מעיקרי העבודה דמה איכפת לנו אם עושה זאת בכבישת יצר גדול או קטן, דאטו מי שיתן לו הרופא רעצעפט, ויערב הרעצעפט לכתחילה בדבר מר מאוד, שעי"ז תהיה כבישת יצרו גדולה ביותר שנתרצה ליקח רעצעפט מר, האם בשביל זה יועיל לו הרעצעפט ביותר מאילו היה דבר מתוק דאחרי שטבעיי הוא א"כ כבישת היצר לא יעלה ולא יוריד, וה"נ מחמת שהוכחנו דשכועו"נ העליון הם טבעיים בע"כ לומר דמעלת כבישת היצר הוא רק למעלה בעלמא, ולפי"ז איך נרצה להתקרב אל העבירה בכדי שתהי' כבישת היצר גדולה כיון שאיננה מעקרי העבודה, איך יעלה ע"ד להסתכן עבור זה וגם אם לפעמים ע"י ההתקרבות נכשל בה בפ"כ נקבל הענש, א"כ מאוד מאוד הועילו חז"ל בתקון הגדרים ואין מקום כלל לטענתם משני הצדדים וכנ"ל:

אלא שעדיין יש מקום להיצר להסית אותנו ולהוכיח לנו ממקום אחר, שבע"כ העונש לא טבעיי הוא רק רצוניי, דאם באמת טבעיי הוא, תקשה לנו קושיא עצומה, דהנה בטבע הבריאה נראה כי רוב הדברים אשר בכחם ובטבעם סגולה להיטיב לבריות, יש להם כח המושך להמשיך את הבריות אליהם שיהנו מהם, כמו בשמים, ברכם ה' בריח חזק ונעים, או שאר דברים שברכם בטעם מתוק מאוד, והכל בשביל לרבות תאות הבריות אליהם, שיתאוו להנות מהם באשר הנאתם תועיל לבריות, ולהיפך רוב הדברים הארסיים והמזיקים לנפש אוכלם, טעמם מר מאוד, וריחם מוסרח ומושחת מראיהם בכדי שיתרחק האדם מהם באשר התקרבותם והנאתם מסוכן, וכבר כתבו הטבעיים הקדמונים שזה מן הנמנע שהסמים הממיתים יהיה ריחם וטעמם נאות לגוף, וכל מה שימצא שהוא ערב בטעמו ונאות בריחו א"א שיהיה בכלל סמי המות וזהו מחסדיו ית', כי אלו היה לסם המות כח המושך או בטעם או בריח, אז היתה הסכנה גדולה,

ולכן בראו ד' בריח מגונה בכדי לגרש את הבריות מהם, וא"כ אם נימא דהעבירות המה ארסיים בטבעם אשר המה בעצמם ממיתים להאדם, מדוע עשה ככה, שכל דבר האסור תאוה הוא לעינים, ויש בו כח המושך את האדם להיות לו תשוקה יתירה לעשותו, עד שרק ע"י התגברות עצומה יוכל איש המצויין ביותר לכבוש את יצרו, ואם בחיי הגוף שמיתתו אין מיתת עולם, חס הקב"ה על האדם לבראות כל סמים ממיתים בריח מגונה ובטעם מר, כ"ש בחיי הנפש שהיה צריך להיות כן, אשר כל דבר האסור יהי' משוקץ ומתועב בעיני האדם ז אלא בע"כ שהעונש והשכר הוא רצוניי על קבלת העול, ואם לא היה להאדם שום תאוה ונטיה לבחור ברע לא היה מגיע שום שכר על עשיית המצות ומניעת העון באשר אין בזה שום קבלת עול ולכן בהכרח היה להמתיק את הדבר האסור ולגרות התאוה באדם ולהיפך למאס את מעשי המצות בעיניו, דאז בעשותו איזה מצוה או ימנע מאיזה עון יש בזה כבישת היצר וקבלת העול, ובאשר שמזה ראיה שהעונש רצוניי הוא, א"כ חוזר וניעור קושיא הראשונה, גדרים וסייגים למה דבלא הסייג יהי' השכר עוד יותר ע"י שיתקרב להעון עצמו וכנ"ל:

אמנם כאשר נתבונן נראה שלא עתה בלבד עומד השטן הוא היצה"ר להסית אותנו בטענה הזאת לפרוץ הגדרים ולהרוס הסייגים, כי גם סמאל הראשון שהוא הנחש, עמד להסית את חוה אמנו בטענה הזאת, וזה גופא היה הוכוח בין הנחש וחוה, דהנה הקב"ה אמר, ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, והקשינו דהאי "ממנו" בתרא מיותר, אלא דהקב"ה רמז בזה לחוה כי העונש טבעיי הוא ונמשך מן העבירה עצמה, ויהי' בזה פי' הכתוב כן, כי ביום אכלך, אז ממנו מות תמות, כלומר שהמיתה יוצאת מן העץ גופא, ובאשר רמז לה הקב"ה כי העונש טבעיי הוא א"כ ממילא מובן שגם הנגיעה וההתקרבות אל העץ ג"כ אסור, ואף שהקב"ה לא צוה כ"א על האכילה, מ"מ מחמת שהדבר ארסיי הוא בטבעו, צריך האדם להתרחק ממנו בכמה גדרים, כי פן חלילה ע"י התקרבות הנגיעה יכשל ויבוא לאוכלו ואז לא יהיה שום אמתלא להנצל מן עונש, ולכן התרחקה חוה מן העץ וסחור סחור להעץ לא קרבה, אמנם הנחש כאשר רצה להכשילה, לא יכול להסיתה על האכילה ממש, באשר זה יצא מפורש מפי הקב"ה לאסור, ובודאי לא תשמע חוה כלל לדבריו, רק על הנגיעה שזה לא אסר הקב"ה, וחוה מעצמה עשתה כן, ע"ז בא הנחש להסיתה, ואמר לה שאינו יודע כלל מדוע תתרחק ממנו, ואמר, "אף כי אמר אלקים" פי' אף שזה אמת שאלקים צוה על העץ, אבל הוא לא אמר כ"א לא תאכלו מכל עץ הגן" ולא הזהירך כ"א על האכילה, ועל הנגיעה לא הזהירך כלל, וא"כ מדוע תוסיף מעצמך ותירא אף לנגוע בו, גם ע"י תבות

"מכל עץ הגן" שאמר הנחש, הוסיף עוד טיפה של מרה לרמז לה שאף אם תאכל ממנו לא יגדל החטא, והוא ע"ד לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב, ובאשר הקב"ה אסר לפניך כל עץ הגן ולא הניח לפניך שום עץ שתוכל ליהנות ממנו, א"כ אף אם תעבור על האזהרה ג"כ לא יגדל החטא, ואמנם חוה באה לדחות שתי טענותיו, א) הלא מפרי עץ הגן אכל נאכל, כי כל האילנות הטובים הנמצאים בתוך הגן לא מנע ממנו לאוכלם, רק זה העץ היחידי אסר עלינו, וא"כ איננו עוד בכלל כי ירעב כו', וטענתך השניה, שהוא לא צוה כ"א על האכילה, ג"ז אינו, כי הלא, ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלקים לא תאכלו ממנו' ובאשר האי ממנו מיותר, בע"כ שבא לרמז כי העונש טבעיי הוא, והמיתה נמשכת מן העץ גופא, וא"כ מעצמו מובן אשר גם "ולא תגעו בו" ואף שבנגיעה עצמה אין בה איסור, אכן "פן תמותון" כי באשר העונש טבעיי צריך האדם להתרחק מן האיסור ע"י כמה סייגים וסחור סחור להאיסור לא יקרב, דאם יתקרב, יוכל להכשל באיסור גופא ואז אין תרופה למכתו, הנחש ששמע כי האשה הבינה מייתורא דממנו כי העונש טבעיי, בא לדחות טענתה באומרו "לא מות תמותון" כלומר אל תחשוב כזה כי המיתה תגיע ממילא מן העון עצמו, לא ע"י רצון הגוזר, כי באמת העונש רצוניי הוא עבור פריקות העול, ואל תטעה כלל לחשוב כזה שהעץ הדעת ארסיי הוא לנפש בטבעו ומשו"ה הזהירך על אכילתו, רק להיפך, "כי יודע אלקים כי ביום אכלכם" פי' אם אך תאכלו מנו ותטעמו טוב פריו אז "ממנו" יתגבר אצלכם התאוה שלא תרצו לאכול שום פרי כ"א ממנו בלבד, באשר הוא הטוב ומובחר שבכל האילנות, ואם לא תאכלו יהיה לכם כבוש היצר גדול, כי אם היה מצווכם על עץ אחר שאיננו טוב כ"כ, והתאוה אליו לא תגדל, או לא תגדל מעלת כבישת היצר ע"י מניעת האכילה שיהא ראוי לקבל שכר עבור זה, אבל על העץ הטוב הזה שידע הקב"ה אשר אם אך תטעמו ממנו פעם אחת תגדל מאוד תאותכם אליו ולא תרצו לאכול כ"א ממנו, ואו אם תכבשו יצרכם שלא לאכלו יהיה השכר מרובה מאוד, וא"כ איפוא סבת האזהרה שהזהירך הקב"ה מקודם "כי ביום אכלך ממנו מות תמות" הוא, ע"ז הכוונה, ושעור הכתוב כן הוא, ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, והטעם שהזהרתיך דוקא על עץ הזה, באשר "כי ביום אכלך אז "ממנו" לא תרצו לאכול שום פרי כ"א ממנו, ולכן באם לא תכבשו יצרכם ותאכלו ממנו אז "מות תמות", א"כ לפי"ז נהפוך הוא, כי מזה מוכח שהעונש רצוניי הוא, ובאם אתם מסופקים בדבר אם כן הוא כדברי, ע"ז אמר כמתפלא "ונפקתו עיניכם" פי' איה עיניכם? יפקחו עיניכם וראו איך העץ הזה תאוה הוא לעינים ויש לו כח המושך גדול מאוד, ואם האמת היה כדבריכם כי העץ ארסיי בטבעו, א"כ למה בראו הקב"ה בטוב טעם ומראה כ"כ,

וכי היכן מצינו בטבע כל הבריאה אשר דבר ארסיי יהיה לו עוד כח המושך אלא בע"כ שאיננו ארסיי בטבעו, רק להיפך בטבעו טוב מאוד הוא, ומחמת טוב טעמו ומתיקותו אסר לכם אכילתו בכדי שיהיה לכם כבוש היצר ע"י מניעת אכילתו, ואם כן, לא לבד שהנגיעה לא לעון תחשב לכם, אלא עוד מצוה גדולה היא דכל מה שתתקרבו אליו תתרבה תאותכם אליו ואז יהיה השכר במניעת האכילה ג"כ יותר דלפום צערא אגרא, ולא לבד שהנגיעה מצוה היא, אלא גם לאכול ממנו פעם אחת, ג"כ מצוה גדולה היא, כי עתה אשר עוד לא טעמתם ממנו ולא תדעו כלל מגודל מתיקותו, לא תגדל כ"כ כבישת היצר במניעת האכילה, אבל אם הייתם טועמים ממנו מעט, וטעמתם גודל מתיקותו, ואח"כ תמנעו עצמכם מלאכלו מחמת גזרת הקב"ה, אז רק אז יגדל שכרכם, ואף כי הקב"ה אמר שלא תאכלו ממנו, אין כוונתו שלא תטעמו ממנו, רק שלא תאכלו ממנו בתמידות, ואף אם אפשר שהקפיד גם על הטעימה הראשונה, אין זה כ"א מחמת שאינו בטוח בכם שתתגברו על יצרכם במעלה כזאת אשר אף לאחר שתדעו מגודל מתיקותו לא תוסיפו לאכול ממנו, אכן אם בעלי נפש אתם ובטוחים בעצמכם שגם אחר שתאכלו ממנו גם כן תוכלו להתאפק מלאכול ממנו, בודאי שבאופן כזה תחשב לפניכם הטעימה הראשונה למצוה, וזה מה שסיים הנחש, "והייתם כאלהים" פי' אם תרצו לעשות רצון אלקים ע"צ השלימות היותר טוב, אז "יודעי טוב ורע" פי' פעם אחת תטעמו ממנו, ולא להנאתכם תתכוונו, אלא שעי"ז תדעו העלוי מה שיש באילן הטוב הזה על שאר אילנות שאינם מגיעים לטוב טעמו ונחשבים כרעים נגדו, ואז רק אז יגדל שכרכם ע"י מניעת האכילה, ולכן באשר "ותרא האשה כי טוב העץ למאכל גו'" הסכימה להנחש שרק מחמת גודל טובו הזהיר הקב"ה שלא לאכול ממנו, בכדי שתהיה כבישת היצר, ובאשר שאדם וחוה היו בטוחים ג"כ בנפשם, שאף אם יטעמו מתיקות טעמו יוכלו ג"כ לכבוש יצרם שלא לאכול ממנו עוד, לכן הסכימו בדעתם לאכול ממנו פעם אחת לשם שמים, בכדי שידעו מגודל מתיקותו ותתרבה אצלם התאוה והתשוקה אליו ובכ"ז יתגברו על יצרם ולא יוסיפו עוד לאכלו ואז יהיה לפום צערא אגרא:

היוצא מדברינו אלה, שאדם וחוה לא חשבו זה כלל לחטא מה שיאכלו מן העץ, רק אדרבה עוד שכר טוב חשבו לקבל בעד האכילה, כי עי"ז ידעו מטעם מתיקותו ובכ"ז לא יוסיפו עוד לאכלו, וראיה גדולה לזה, דאם נימא אשר באמת חשבו זאת לחטא ועון, רק שלא יכלו להתגבר על תאות יצרם, ולכן לא השגיחו על האיסור והעונש הגדול, א"כ היתה בידם תרופה איך להנצל מעונש מיתה הנגזר עליהם, דהא בעת האכילה עדיין היו יושבים בתוך הגן, ששם עמד "עץ החיים" אשר האוכל ממנו וחי לעולם, א"כ היו

יכולים לאכול תחילה מעץ החיים, ולא היו יראים עוד מעונש מיתה, דרק אחר אכילת עץ הדעת נטרדו מגן עדן מחמת חשש זה פן ישלח ידו ולקח מעץ החיים ואכל וחי לעולם, אבל קודם אכילת עץ הדעת, שהיו יושבים עדיין בתוך הגן, היו יכולים לאכול בתחלה מעץ החיים, אלא בע"כ שלא עלה כלל על דעתם שעושים חטא בזה ושראוים המה לעונש מיתה, להיפך עוד חשבו לקבל שכר טוב בעד האכילה וכנ"ל, ומה יומתק כעת דברי המדרש הנצב בפתח דרושנו, דע"י המשל שהביא בא ללמדנו את כל הרעיון הזה, שאכילתם מן העץ לא היה בשביל לעבור על צוויו ית', רק עוד חשבו לקבל שכר ע"ז, שעי"ז יבואו לידי העבודה הנאותה וכמו במעשה שבמשל לא נתכוון העבד והשפחה לעבור על צווי המלך, רק לטובת המלך, בכדי לטעום אם יחסר מלח או מורייס, כן בזה היה כוונת הטעימה לטעום בזה צורך עבודת גבוה וכנ"ל:

וכמו שידענו שאדם הראשון הפסיד ע"י ששמע לקול הנחש, ומוכח מזה שבודאי העונש טבעיי הוא, כן גם עלינו לדעת שאך הבל פצו פיהם, אותן האומרים כי העונש רצוניי הוא, וממילא לדבריהם אין צורך עוד לסייגים וגדרים, דבאמת לא כן הוא כאשר הראה לנו העונש של אדם וחוה, ומה שברא הקב"ה לכל העבירות שיהיו נחמדים גם למראה ותאוה וחשק לעשותם, משום דהא והא איתא, שגם רצה לצרף את ישראל בקבלת העול וכבישת היצר, ועי"ז יוכפל השכר וכנ"ל:

אחי ועמי! אם אדם יקבל פתאום כתב הזמנה לעמוד לדין לפני שופט השלום, ולא ידע על איזה דבר יעמוד במשפט, תפול דאגה בלבבו, כי ירא הוא מהעונש פן יענישנו השופט באיזה עונש, וכל מה שזמן המשפט הולך וקרוב, כן תתרבה דאגתו ויבקש עצות ותרופות, ובכ"ז אם לא ומצא שום תרופה איך להנצל מן המשפט, בזאת ינחם, באשר ידע כי השופט הזה לא יוכל לשופטו במשפטים קשים, כגון קאטארזנע, סיביר, באשר דברים חמורים כאלו רק במשפט הגליל (אקרוזנאי סוד) ישפטו, ובמקום משפט שופט השלום רק על דברים שבממון ישפט, וג"ז לא על כל דברים שבממון, כי עסקי בתים ונחלאות אין לו רשות לשופטן, ובאופן זה בטוח הוא, אשר לבד שגם נפשו בטוחה אף גם ביתו ישאר אצלו, ובאם יקבל הזמנה מן אקרוזנאי סוד, תגדל דאגתו ביותר, כי מי יודע באיזה משפט ועונש יענישוהו, פן יוקח ביתו ממנה, פן ישלחוהו לסיביר, קאטארזנע, ואמנם גם בזה ימצא נוחם, כי נפשו ודאי לא תוקח ממנו, באשר דיני נפשות אין נשפטים גם במקום הזה, ואמנם אם יקבל הזמנה, מן שופטי הצבא (וואיענעם סוד) אז אין קץ לדאגתו ועצבונו, יומם לא ינוח ולילה לא ישכב כי איך יערב לו אכול ושתה בעת אשר אימת הדין תבעתהו, ופן חלילה עד נפשו יגיע, רק טיפה של תנחומין עוד נמצא לו

להפיג מרירות צערו, והוא באשר ידע היטב כי אין דין בלא דין, והשופטים רק לצדק ישורו לחייב רק החייב האמיתי, ובאשר יודע בנפשו שמעולם לא עשה שום דבר שיהא מחויב עבורו בעונש חמור, ולכן יקוה אשר ודאי יצא לצדק דינו, ואמנם אם זה האיש יודע בעצמו שעשה דברים כאלו אשר ראוי הוא לקבל עונש עבורם, אז אין שום מקום תנחומין לפניו. רבותי! אנחנו קבלנו הזמנה לעמוד לדין בעוד ימים אחדים לפני ממ"ה הקב"ה, אשר שם ישפט כל מיני עונשים, מי יחיה ומי ימות, מי באש ומי במים, מי ועני ומי יעשר, ולבד אשר מקום המשפט נורא הוא, עוד כל אחד יודע בעצמו את נגעי לבבו, כמה וכמה עבירות חמורות עבר בזו השנה, כמה ממחויבי מיתות ב"ד, כמה ממחויבי כריתות, כמה חלול שבת שזה עון סקילה, כמה קריבות עריות שזה עון כרת, ואם על קריבה אין כרת בתורה, מ"מ הרי ידוע מאמרם ז"ל (שבת, י"ג:) על החסיד שמת בחצי ימיו כו' בימי לבונך מהו אצלך אכל ושתה כו' אמר ברוך המקום שהרגו שלא נשא פנים לתורה שנאמר ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב עיי"ש, הרי דגם על קריבה מת בחצי ימיו, ואיסור הזה מצוי מאוד בעוה"ר שאינם נזהרים בכל דיני הרחקה האמורה בהלכות נדה, ויפרצו הגדרים והסייגים שעשו חז"ל בזה, כמה שבועות שקר אשר זהו מהעבירות היותר חמורות, שאפי' דברים שאין אש ומים מכלה אותן, שבועת שקר מכלה אותן, ואפי' שבועת אמת עבירה היא כמ"ש במד' ריש פ' מטות את ה' אלקיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע, אמר הקב"ה לא תהיו סבורין שהותר להשבע בשמי אפי' באמת:

(ולהמתיק הדבר מפני מה הקפידה תורה אפי' על שבועת אמת, והתמירה כ"כ בעונש על שבועת שקר, דהנה אם נראה כי אחד יכנס לחנות חבירו לבקש ממנו הקפה, והחנווני אינו רוצה להקיף לו עד שיעמיד לו ערב, נוכל לשפוט מזה כי האיש הזה לא ישא ויתן באמונה, כי אילו היה נו"נ תמיד באמונה, לא היו מבקשים ממנו שום ערב, ובכ"ז להענישו ע"ז א"א, ורק לגנאי יחשב לו זאת, באשר עי"ז ניכר כי איננו נכבד גדול, אכן אם יבא ויזייף חתימת הערב אז יש לו עונש קשה, וביותר יגדל החטא, באם יזייף חתימת איזה פקיד ויזייף החותם מטעם הממשלה לחתום אותו על דבר שקר שאז אין קץ לעונשו, וא"ל לומר אם יזייף חתימת המלך בעצמו על דבר שקר, והנה הקב"ה צונו בתוה"ק, שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק, והאדם שיתנהג תמיד בדרך כזה שלא ישנה את דבורו, אז ודאי שכולם יאמינו לו לכל אשר יאמר ויעשה אפי' בלא שבועה, ולכן באם נראה כי האדם בכדי להאמין דבריו מוכרח הוא לישבע, ניכר מזה אשר איש שקרן הוא וזה עונשו של בדאי, שאפי' על דבר אמת לא יאמינו לו, וזה טעם הקפידא להשבע

אפי' באמת, כי האדם מחוייב להנהיג עצמו עד שכולם יאמינו לו בלא ערבות השבועה, ואמנם אם נשבע על שקר חלילה, הרי הוא דומה כמו שחותם חתימת ממ"ה הקב"ה על דבר שקר, ומשו"ה החמירו כ"כ בעונשו):

אין אתם רשאין להשבע בשמי אלא אם יש בכם כל המדות אלו ושתהיו כאותן שלשה שנקראו יראי אלקים ואלו הן אברהם איוב ויוסף כו' ואותו תעבוד אם אתה מפנה עצמך לתורה ואין לך עבודה אחרת, ובו תדבק שכל המהנה לת"ח כו' אם יש בכם כל המדות הללו אתם רשאים להשבע בשמי, ואיך לא תסמר שערות בשרנו כאשר נשים אל לבנו שאנו נכשלים בזה הרבה פעמים ביום, אם אחד ימכור חפץ לחבירו ישבע "כה יעזרני ה'" ששלמתי בעד זה כך וכך, ורוב פעמים הוא שקר, ואף שלא נעלם מאתנו, כי כל אחד יחשוב בלבבו כי שלום יהיה לי ולא יביאו אלקים במשפט, באשר ששוגג היה ולא ידע כלל מחומר האיסור, כי ברוב העבירות נכשל האדם רק מחמת חסרון ידיעה, וכן על כמה עבירות יורה היתר בנפשו באשר לא מסיני נאמרו, רק חז"ל עשו זאת לסייג וגדר בכדי להרחיק מן העבירה, אכן לפמ"ש כי העונש טבעיי הוא, אין זה תירוץ כלל מה ששוגג היה וגם ממילא נלמוד כי נחוצים הסייגים מאוד, וכל העובר על דברי חכמים כו', ואין לנו כ"א לשוב בתשובה שלימה ויה"ר שיקובל תשובתינו לרצון אכיה"ר:

מצח אהרן - דרוש טו

קח לי שני גדיי עזים טובים, טובים לך וטובים לבניך, טובים לך, שעל ידן אתה נוטר את הברכות, וטובים לבניך שע"י מתכפר להן ביוהכ"פ. (מד"ר תולדות ובילקוט שמעוני):

כתוב בתורה, בנים אתם לד' אלקיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת (פ' ראה) ויש להבין השייכות שהקדימה תוה"ק להודיע שבנים אתם לד', לפני האזהרה דלא תתגודדו על מת, ונראה דתוה"ק כוונה בזה להשריש בלבותינו יסוד אמונה ועיקר גדול לאדם, והוא שידע כל אדם אשר מפי עליון לא תצא הרעות, רעות החלטיות, רק כל הרעות והצרות אשר יקרו להאדם הכל הוא לטובה לפניו בכדי להטיב אחריתו, וכמ"ש מקרא מפורש (פ' עקב) למען ענתך ולמען נסתך להטיבך באחריתך, ושמחמת זה הטעם גופא אסור לאדם לבעט ביסורין חלילה ומחויב לקבלם בשמחה כמו ששנינו במתני' דברכות חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, דמפני שכל הרעות אינם רק רעות מדומיות, ובאמת הם לטובה גדולה לאדם בכדי שע"י היסורין יתמרקו עונותיו, להכי ודאי שמחויב לקבל בשמחה, והאדם המבעט ביסוריו, מסתמא חושב שהרעות המה רעות החלטיות, ירופף בזה יסוד גדול באמונת דרכי ה' והשגחתו, והיסוד

הזה הנחוץ מאוד לקיום האדם ג"כ, כי עי"ז לא יתפעל ביסורים העלולים לבוא ויקבל כל מקרי ופגעי הזמן בשמחה, באה תוה"ק ללמד אותנו בהקדמה הקצרה הזאת, דהנה החלוק בין תאר "בנים" לתאר "עבדים" כן הוא, עשיר גדול שיש לו בן יחיד, אז אם הבן יתנהג כשורה, ויציית לקול הורים ומורים אז לא יחסר כל טוב לו, יאכל עם אביו הגביר על שלחנו ממשמני מאכליו, ומיין משתיו ישתה, מלבושיו מכובדים כראוי לבן עשיר, וזה ודאי אשר לא ינוח שבט עברת אביו על כתפו להכותו, כי למה ילקהו על חנם אכן אם הבן יטה עצמו קצת לדרך עקלתון, אז יניח שבטו עליו להכותו מכת לחי וכדומה, ואם באלה לא יוסר, יפשוט מלבושיו הטובים מעליו, או יגרשהו מעל שולחנו לימים אחדים, עד שיתנחם לשוב מדרכו הרעה וישוב לשולחן אביו כבראשונה, הנה זאת היא מדת האב עם בנו, אבל מדת האדון עם עבדו היא להיפך, כי בעת אשר העבד עושה רצון אדונו והאדון מקבל הנאה ממנו, ואינו רוצה להפטר ממנו ולמוכרו לאחר, אז יאכילהו במאכלים פחותים וגסים, וגם מלבושיו גרועים ופחותים כראוי לעבד, ומעולם לא ראינו אשר האדון יאכיל לעבדו לשונות בחרדל ויעשה לו מטעמים מיוחדים, כן לא ראינו שילך לחנות ליקח בגדים טובים בעד עבדו על החג, וזהו רק אם האדון אינו חושב למכרו, כי הוא בעצמו ימצא בו קורת רוח, לכן אינו חושש לפטמו בכדי שיתראה יפה תואר ושימצא חן בעיני רואיו, אמנם אם האדון אינו מקבל שום הנאה מעבדו עד שנמאס בעיניו ורוצה למוכרו לאחר, אז במכוון, יפטמהו מקודם כמה שבועות במאכלים טובים בכדי שיתראה שמן ויפה, גם ילבישהו במלבושים חשובים כדי שימצא חן בעיני הבריות ויקפצו עליו זביני, הרי דענייני הבן והעבד אינם שווים זה לזה, דאם בן אינו עושה רצון אביו, יגרשהו מעל שולחנו ויפשיט בגדיו מעליו, ואצלו נחשב זה שפיר לקנס ולנכיון, דאם היה נוהג עמו כשורה, אז מהראוי היה שיאכל על שולחן אביו ממבחר מאכליו, ולכן נחשב הגרוש לקנס, לא כן בעבד לא נוכל לחשוב הגרוש מעל השולחן לקנס, באשר בלא"ה מקומו אחורי התנור והכירים לאכול שם הבצלים והאבטיחים וללקק המותר מקערות בעה"ב, ובאשר רוצה למוכרו לאחרים, משו"ה מוכרח הוא להלבישו ולפטמו בכדי להמשוך עיני הבריות עליו:

וכן הוא הענין אצלנו, כי אנחנו נחשבנו בנים למקום, וכל ישראל בני מלך מ"ה הקב"ה, ואם היינו הולכים בדרכיו ית', אז היינו אוכלים משולחן גבוה וכל טוב לא יחסר לנו, וגם שום שוט שוטף לא עבר על ראשינו, כי מי יעיז להכות בן מלך? ולכן בשעה שנסור מדרכיו הטובים, יגרש אותנו משולחנו הטהור, גם יגרה עלינו את הדובים להכותינו על לחיינו ונחשב זה לנכיון גדול ולכפרת עון, באשר בלא"ה מהראוי היה שיגיע לנו כ"ט,

ולכן היסורים והצרות לזכות גדול יחשב, כי עי"ז יתמרקו כל החטאים ואז יקבל אותנו על שולחנו ויוסיף ידו שנית לגאלנו, וכל החסד הזה הוא רק מחמת שאנו נקראים בנים למקום, משא"כ אם היינו נחשבים אצלו כעבדים, היה מתנהג עמנו להיפך, בעת שלא היינו עושים רצונו, אז האכילנו כל טוב והיה מזריח עלינו שמש ההצלחה בכדי שיקפצו עלינו זביני, שכל האומות יחפצו בקרבתנו, לקבל אותנו תחת צל כנפיהם, וכאשר היינו מעורבים בהם, אז לא היה תקוה חלילה לעולם להטיב אחריתנו, אבל מפני שבנים אנחנו והבטיח אותנו, כי כאשר ייסר איש את בנו ה' מיסרך, משו"ה בעת שאין אנו עושים רצונו, הרי אנו דווים וסחופים קרועים ובלואים, וכל האומות ירחקו אותנו מעל פניהם, וצא טמא יקראו לנו, וזהו הכל בכדי להטיב אחריתנו, וכן הוא להדיא במד"ר פ' עקב, וז"ל אמר הקב"ה לישראל בני לא תהיו סבורים שאני עושה אתכם כעבד שאדונו מבקש למכור אותו קורסין בכל מה שמוצא פי' קורסין, דרך אדנות ולפיכך מאכילו ומשקהו כדי שיהיה גדול ושמן ויפ"ת עיי"ש בפי' מת"כ] אלא כך אני מביא עליכם יסורין עד שתכינו את לבבכם אצלי, א"ר אחא בשבועה נשבע הקב"ה שלא יניח את ישראל לעולם כו' ועד היכן אני מייסר אתכם עד העקב עכ"ל, הרי כדברנו דאינו מתנהג עמנו כמדת האדון עם עבד להאכילו ולהשקותו בשעה שרוצה למוכרו, רק להיפך ייסר אותנו ביסורים כדי שיתמרקו חטאינו ואז ישיב אותנו כבראשונה וזהו כמדת הבן וכנ"ל: רעיון זה אפשר להמליץ בכתוב (הושע, ב,) והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי, והוא דהנה אנחנו מתפארים נגד שאר האומות כי אותנו בחר יה לשרת אותו, ואנחנו עם סגולתו, ואמנם האומות יתמהו וישאלו ע"ז, איך יוכל להיות שאתם עם הסגולה אשר בחר אלקים מכל העמים, וא"כ מדוע אתם שפלים ונבזים יותר מכל האומות א ואם תאמרו שזהו משום דאין אתם עושים רצונו, א"כ להיפך היה צריך לעשות, להטיב לכם כ"כ עד שתמצאו חן בעיני כל העמים ויקחו אתכם תחת צל כנפיהם כי זוהי המדה במי שיש לו עבד שאינו עושה רצונו, וזהו והיה במקום אשר יאמר להם פי' לישראל לא עמי אתם, שע"י רוב הצרות שיבואו עליהם יוכיחו מזה אשר לא עמי אתם "יאמר להם", פי' להשואלים, תשיבו כזאת "בני אל חי" פי' שאנחנו בנים למקום, ובבן, המדה הוא להיפך, שבזמן שאינו עושה רצונו מיסרהו ביסורים עד שיכין לבו לחזור בתשובה ואז יקבלהו:

וייישבנו בזה ג"כ קושיות מהרש"א (חגיגה ד"ה) דאחוי לי' ההוא צדוקי לריב"ח עמא דאהדרינהו מארי לאפי' מיני' אחוי לי' עוד ידו נטויה עלינו, והק' מהרש"א דהא הך קרא כתיב גבי פורעניות (ישעיה, ט,) בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה, ולדברנו לק"מ

דזהו גופא החסד הגדול במה שהוא ית' חושש להסיר בדילנו וסיגנו ולא ישליכנו מעל פניו, א"כ מכל מה שמיסרנו ביותר, מזה גופא מוכח דעוד ידו נטויה לקבצנו ולגאלנו שנית וכנ"ל בשם המדרש דנשבע הקב"ה שלא יניח אותנו בין האומות רק ייסרנו עד העקב עד שנכין לבנו לתשובה, וזה היה הווכוח בין ריב"ח עם הצדוקי, דהצדוקי אחוי לי' עמא דאהדר מארי לאפי', פי' הוא החזיק את ישראל כעבדים, ולכן קראם בשם "עם" ולהקב"ה בשם "מארי" ומזה הוכיח שאין אנחנו עם סגולה, ואמנם ריב"ח אחוי ליה כי עוד ידו נטויה להטיב אותנו כמדת הבן וכנ"ל, וכן במד"ר פ' אמור ע"פ תודיעני אורח חיים, אמר דוד לפני הקב"ה, תודיעני באיזה פילון מפולש לעוה"ב אמר הקב"ה לדוד אם חיים אתה מבקש יסורים אתה צריך, כדכתיב ודרך חיים תוכחות מוסר, וכן בילקוט שה"ש ע"פ הנך יפה דודי אף נעים, אף שאתה מביא יסורים עלינו, נעים הוא שאנו עושים תשובה על ידן:

וכ"ז תודיענו תוה"ק במה שהקדימה "בנים אתם" לפני הלאו דלא תתגודדו, דהנה אם יכריחו אדם בריא בכל אבריו, שישתה סמים חריפים ומרים מאוד, ודאי שיצטער מאוד בשתיתם, ומכ"ש אם יעשו בו אפעראציע לחתוך אחד מאבריו, אז אין קץ לצערו הגדול, באשר בריא אולם הנהו, והייסורין הגדולים שיסבול, בחנם הם ואין לו גמול על צערו, משא"כ חולה הנוטה למות, יקח הסמים בשמחה, גם יניח לחתוך בשרו מרצונו, ועוד יסובב וינוע לעיירות הגדולות ויאבד ממון רב בכדי לחתוך ידו או רגלו ממנו, באשר היסורים האלה הם רפואתו ועל ידן יפדה עצמו מן המיתה, ולכן כאפס ואין הצער הזה לעומת צער המיתה, הרי דבשעה שיוכרח לקבל יסורים דרך עונש וקנס ימאן ויצטער, משא"כ דרך רפואה לא יצטער מאומה, כן הדבר הזה, אצל האומות הקדמונים היה חק להתגודד ולשרוט בבשרם ולקרוח קרחה על מת, מחמת רוב הצער, ואמנם להם ראוי שיצטערו על מת, באשר היסורים היותר גדולים אשר לאדם, לראות במיתת בניו רח"ל, ואצלם היסורין הללו בחנם הם, כי היסורין לא ימרקו עונותיהם, ולכן כדאי וראוי הדבר שיצטערו על מת, אבל אנחנו, הלא בנים אנחנו למקום, והיסורין שלנו הוא כאשר ייסר איש את בנו לרפאות אותנו מתחלואי עונותינו, וא"כ אסור לנו לצער עצמנו בקבלת היסורים, ואדרבה עוד מחויבים אנחנו לקבלם בשמחה ולהודות להקב"ה על רוב הטובה שיעשה עמנו לרפאות אותנו ולפדותנו מיסורי גיהנם ע"י יסורים כאלו אשר כאפס ואין יחשבו מול יסורי עולם העליון, וכן איתא להדיא בתנחומא פ' תצא, ע"פ אשרי הגבר אשר תיסרנו גו', אמר ראב"י צריך אדם להחזיק טובה להקב"ה בזמן שיסורין באים עליו כו' שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה, וזהו שהודיענו תוה"ק "בנים

אתם" ומשו"ה "לא תתגודדו ולא תשימו קרחה למת" פי' אפי' על מת שהוא מן היסורים היותר גדולים ג"כ אסורים אתם להצטער ולקרוא תגר ע"ז באשר היסורים האלה ירצו אתכם למקום וכמ"ש שם בתנחומא, וכאב את בן ירצה אמר ראב"י אם מת לאדם בן לא יהא קורא תגר שהבן מרצה אותו להקב"ה כו' אר"ח בר אבא ומה מי שמקיים מצות שלוח הקן נאמר בו למען ייטב לך, אדם שמת בנו עאכ"ו שיכפר לו, ומזה הטעם אחז"ל שכל המתאבל על המת יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה, מחמת שאנו בנים למקום, מחויבים אנו לקבל באהבה, וכל המצטער מראה בעצמו שאינו מאמין חלילה בזה שיסורים ממרקין עונותיו, ולכן על זה גופא ראוי לעונש, ויוצא לנו מזה דמפני שאנחנו נקראים בנים, לכן כל היסורים שנסבול בעוה"ז לטובה גדולה יחשבו לנו, זוהי ההקדמה שאנו צריכים לבאור הדרוש הזה ושמור ההקדמה הזאת:

והנה בענין הברכות שלקח יעקב מאביו במרמה מלבד קושיות המפרשים אשר העירו בזה, א) מה ראה יצחק לברך דוקא לעשו ולא ליעקב ל הרי גם הוא ידע שיעקב הוא יותר צדיק מעשו כדאיתא במד"ר ע"פ הקול קול יעקב, דמשום שאמר יעקב, כי הקרה ה' לפני הכיר בו שהוא יעקב, מדשגור שם שמים בפיו דלעשו לא היה שגור ש"ש, ב) דהנה הטעם מה שרבקה רצתה דוקא להיפך שיעקב יקבל הברכות, הוא משום שנאמר לה בנבואה ורב יעבוד צעיר, ומזה ידעה שרצון ה' הוא שיעקב יקבל הברכות, וא"כ יקשה מדוע לא הודיעה רבקה ליצחק שכך נתגלה לה בנבואה ובודאי היה ממלא יצחק רצונו ית' בזה, וכי חלילה חשוד הוא יצחק לעבור על רצון ה'? ג) למה רצה גם הש"י שיעקב יקבל הברכות במרמה ע"י טעות ושגיאה, הלא טוב היה ביותר שיצוה להדיא ליצחק לברך את יעקב. ואנכי מוסיף עוד להקשות בזה פליאות עצומות להמדקדק היטב בדברי הכתובים, א) דכאשר אמרה רבקה ליעקב שילך הוא לקבל הברכות, טען יעקב, "אולי ימושני אבי" לא חשש כ"א לסימן הידים אשר זהו אפשר להחליף כמו שהיה באמת אח"כ שהחליפה בהלבישה אותו עורות העזים, ומדוע לא חשש ביותר לסימן הקול, שקולו הוא משונה מקול עשו, שזהו סימן שא"א להחליף בשום אופן א ב) לפי חששת יעקב על המשוש, היה לרבקה להשיבו תיכף כי תתקן חשש הזה ע"י הלבשת עורות העזים, ולא היתה נצרכת עוד לשום דבר, כי כל החשש שלו היה בטל ע"י תשובה זאת, ואמנם היא דחתהו בדברים אחרים, לאמר עלי קללתך בני, וגם אח"כ לא מצינו שהשיבה לו כזה, רק הכתוב מספר שעשתה לא כן, הלא טוב היה לה להודיעו מזה תיכף ג) אינו מובן כלל התשובה, עלי קללתך בני, האם יוכל אדם ליקח עליו קללת חבירו מרצוני? והתרגום בא לתקן ופירש עלי אתאמר בנבואה דלא ייתון לווטיא עלך ברי, ולפירושו

חסר מלת "לא" גם מיותר מלת "בני", ד) כאשר נגש יעקב אל יצחק וימושהו אמר יצחק "הקול קול יעקב והידים ידי עשו" הרי אמר בפירוש אשר ספק הוא לו אם יעקב הוא או עשו, וא"כ מיותר מה שאמר אח"כ ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו, הרי כבר הודיע שספק הוא לו, ה) אומרו ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו שעירות ויברכהו, דמשמע דמשום שהיו ידיו דומין לידי עשו, נתאמת אצלו שהוא עשו ולהכי ברך אותו, הלא סימן הקול מראה ההיפך, וסימן זה א"א להשתנות, וא"כ היה לו ליצחק להכריע שבודאי הוא יעקב, דאחרי ששתי הסימנים סותרים זה לזה, הקול מראה שהוא יעקב, והידים שהוא עשו, וסימן הקול מובהק ביותר א"כ סימן זה ראוי להכריע, ולכה"פ היה צריך להיות שתי הספיקות שקולים אצלו, ואיך ברך אותו מספק ופליאה נשגבה היא, ו) כאן נאמר "ויברכהו" ולא פי' איזו ברכה, ואח"כ כאשר אכל המטעמים נאמר עוד הפעם, ויברכהו, ושם גם מפורש במה ברכו כמו שמסיים שם ויתן לך האלקים גו', גם יקשה למה צריך לשתי הברכות א וראוי לשים לב לכל התמיהות העצומות, ואענה גם אני חלקי בעזה"י דבר חדש: דהנה מצינו בתורה, אשר הקב"ה כרת ברית את אברהם אבינו על אלו הפרטים, אברהם התחייב מצדו לשמוע מצוותיו וחקותיו ותורותיו, והקב"ה הבטיח כנגדו להתייחד זרעו תחת השגחתו הרוממה ולתת להם את אה"ק המסוגלת להשגת קדושה, וכדומה עוד הרבה יעודים רוחניים, וכמו שנזכר בתחלת הפרשה הזאת, שהקב"ה אמר זה ליצחק, גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך גו' עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצוותי חקותי ותורותי, ולזה מהראוי היה שכל אחד מהאבות קודם מותו ימנה אחד מבניו תחתיו למלא מקומו בזה, לקיים הקאנטראקט בכדי שיירש היעודים וההבטחות הטובות שהבטיח הקב"ה, כי בזה תשתלשל האומה בסדר אלקי נכון ומוגבל, ולתכלית זה ברך יצחק וכן יעקב את בניו, בכדי שהמתברכים המה יירשו את היעודים הטובים הרוחניים, כמו שוכר זה השר אברבנאל ז"ל בפרשה זאת. והנה למי יברך בברכה הרוחניות הזאת, ע"ז לא היה נופל שום ספק אצל יצחק, שרק יעקב יוכל לירש אותה, משום דברכה הזאת ניתנה על תנאי, אם ישמעו למצוותיו וחקותיו, ומי הוא ראוי לקיים תנאי זה אם לא יעקב, כי גם יצחק היה יודע שיעקב הוא יותר צדיק מעשו וכנ"ל בשם המדרש, ורק הוא הוא אשר יכול לקיים התנאי וממילא שאליו יגיעו הברכות האלו, אכן הברכה השניה שכ"א מהאבות הוסיף מדילי' לברך את בניו גם בברכת טוב עוה"ז, ואף אם אמנם כי יצחק מצידו היה נותן גם ברכות עוה"ז ליעקב, כי מי סני להו לצדיקי דאכלי תרי עלמא, ובשגם אשר בלא טוב עוה"ז, א"א לזכות לכתרה של תורה בשלימות, דישנם הרבה מצות שאי אפשר לקיימם כלל כ"א

ע"י רבוי כסף, כגון מצות צדקה, פדיון שבוים, עונג שויו"ט, תפלין אתרוג וכדומה כמה וכמה מצות אשר אופן קיומם תלוי הכל לפי רוב הממון, וגם בכלל העבודה טוב יותר לעבוד את ה' מתוך הרחבה, כי עניות מעברת את האדם מדעת קונו, וכל עיקר הברכה הנתונה לאדם בעוה"ז הוא רק לתכלית זה שיעבוד ה' ברוב קניניו, דאל"ה שכ"מ בהאי עלמא ליכא וכמו שנבאר בעזהי"ת:

בפרשת ראה כתיב, ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה את הברכה אשר תשמעו אל מצות גו', והקללה אם לא תשמעו גו', וכל המפרשים הקשו: א) על אומרו, אנכי "נותן" האם שכר מצוה מתנה היא והלא שכר עמלו ופעולתו הוא נוטל א ב) על אומרו "היום" הלא בהר גרזים ובהר עיבל נאמרו הברכות והקללות ג) למה שינה בברכות לאמר "אשר" תשמעו, ולא אמר "אם" תשמעו כמו שאמר בקללות ובמד"ר במקומו ע"ז א"ר לוי למה"ד לעבד שאמר לו רבו הרי מונייק וענק של זהב, ואם לאו הרי כבלים וחבלים של ברזל, וכן הככר והמקל ירדו מכורכים מן השמים, כך אמר הקב"ה לישראל, אם תעשו רצוני הרי הככר והברכה, וא"ל הרי המקל והקללה וכו', ואינו מובן כלל מה בא לאשמועינן המדרש ע"י המשל, מה שלא נדע בלעדו הלא הוא הוא? אלא דבאמת קשה מאוד, איך הבטיח כאן, ברכה אם ישמעו, הא כבר כתב בפ' ואתחנן, היום לעשותם, ודרז"ל שהיום לעשותן ולא היום לקבל שכרם, דשכ"מ בה"ע ליכא? וקושי' הזאת בא הכתוב עצמו לתרץ, ואמר, ראה אנכי "נותן" לפניכם "היום" ברכה, פי' מה שאנכי נותן לפניכם היום כלו' בעוה"ז, אין זה משכר מצוותיכם, באשר זה אמת ששכ"מ לא ישולם בה"ע, רק במתנה אנכי נותן לכם זה, וחדא קושי' מתורצת בחברתה, ואמנם על זה היה קשה להמדרש קושי' עצומה, דהנה הקונה עבד למלאכתו, אז אם העבד לא ירצה לעשות המלאכה, יוכל האדון לכופו ולהלקותו, כיון שקנוי הוא לו, ומחויב הוא לעשות מלאכה, ואמנם אם העבד יעשה מלאכתו הקצובה לא יקבל שום מתנה והחזקת טובה מהאדון עבור זה, כי אין מקום לתת מתנה בעד דבר שמחויב הוא לעשותו, משא"כ אם אחד מן השוק שאינו עבדו ושכירו יעשה מלאכה של חבירו, אז יקבל החזקת טובה ומתנה מאת בעה"ב, כיון שאינו מחויב ועושה ודאי שראוי לתת לו מתנה בעד זה, ולהיפך אם לא ירצה לעשות המלאכה, אינו מגיע לו שום עונש ע"ז, דכיון שאינו מחויב לעשות אצלו, א"כ מהיכי תיתי לענשו: הרי דבמקום שעל מניעת העשיה ראוי לקבל עונש, לא יחויב על העשיה שום מתנה נוסף על שכרו, ובמקום שעל העשייה ראוי לקבלת מתנה עוד נוסף על שכרו, לא יחויב על מניעת העשייה שום עונש, אבל איך יתכן שיהיו שני אלה הנושאים במקום אחד, היינו שעל העדר העשיה יענש ועל העשייה יקבל מתנה, זה א"א,

כי ממ"נ אם הוא דבר שמחויב לעשותו, לא יחויב מתנה בעד העשייה, ואם הוא דבר שאינו מחויב לעשותו, לא יקבל עונש בעד המניעה, וזה מה שתמה המדרש, על אומרו אנכי "נותן" שהשכר הניתן לאדם בעוה"ז הוא מתנה נוספת על שכרו האמיתי לעוה"ב, א"כ איך אמר אח"כ, והקללה אם לא תשמעו ל והקושי' הזאת המליצו במשכיות כסף, לאמר "הככר" שהוא המתנה, "והמקל" שהוא העונש, ירדו "מכורכים" פי' בענין אחד ובדבר אחד גופא ימצאון שני הנושאים, על העשיה ינתן הככר והענק של זהב, ועל מניעת העשיה יקבל המקל והכבלים של ברזל, וממ"נ אם המצות מחויב האדם לעשותן, לא יקבל מתנה בעד זה, ואם אינו מחויב, אינו ראוי לעונש בעד המניעה?:

ואמנם הקושיא העצומה הזאת בא הכתוב עצמו לתרץ אח"כ, הן זה אמת כי השכר שאדם מקבל בעוה"ז אין זה תשלומי שכר מצותיו, כ"א מתנה בלבד, ובכ"ז אין מתנה כזאת בגדר החזקת טובה בעד העשיה, באשר אם היו נותנים לו המתנה הזאת אחר עשיית המצות, אז הי' זה נחשב שפיר כמו החזקת טובה, ואמנם לא כן הוא, דאחר עשית המצוה, אין נותנים לו שום מתנה, כי אינו ראוי לזה אחרי שמחויב הוא לעשותה, ורק אימתי אנכי נותן לו המתנה קודם עשיית המצוה, ואין זה החזקת טובה בעד העשיה, רק בכדי שיהא ביכולתו לקיים המצוה, דאם לא היה נותן לו מעות מקודם, א"כ באיזה אופן יקיים המצוה של צדקה או תפלין וכדומה מצות כאלו הנצרכים לממון, וא"כ הרי זה דומה ממש לבעה"ב שהשוה עם בעל מלאכה לעשות לו ספסל נאה, ואף ששכר הפעולה משתלמת בסוף, מ"מ על מאטריאל ינתן לו מקודם, כי באין מאטריאל, ממה יעשה האומן רק שכר הפעולה ישתלם בסוף, וכן הדבר כאן, דאם לא היה מזמין הקב"ה מעות להאדם, מאין יקח מאטריאל לעשות המצות, אשר רובן עשויים בממון, ולכן על מאטריאל מוכרח הקב"ה לתת מראש, ושכר פעולתינו אה"נ שישולם בסוף, וזה שדקדק הכתוב לומר, את הברכה "אשר" תשמעו פי' אנכי נותן לכם ברכה בעוה"ז, שיהא בכחכם ויכולתכם לשמוע ולשמור אל מצות ה', ומצאתי בס' אוה"י שפי' כן כונת מקרא הזה ואף שנבדל דרכנו מדרכו, מ"מ בפירוש תבות אלו כונתי לדעתו, ובדבריו אלה ספה תמה קושית המפרשים ע"ז שמצינו כמה יעודים גשמיים בתורה, והא שכ"מ בה"ע ליכא ולמ"ש אין זה תשלומי המצוה רק על מאטריאל וכנ"ל:

ובזה יתישבו לנכון דברי המ"ר דפ' ראה, וז"ל אמר הקב"ה לישראל לא תהיו סבורים אשר לרעתכם נתתי לכם הברכות והקללות אלא לטובתכם, מנין ממה שקרינו בענין ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה ע"כ, והמדרש תמוה בתרתי, דבשלמא על הקללות יתכן שיהיה מקום לחשוב שהיה המכון בהם לרעה ח"ו, אבל מי הוא זה אשר

יחשוב תועה על הברכות לאמר שהמכון בהם לרעה, איזה רעה ימצא בברכה א גם איך אמר שגם הקללה לטובה הוא איזה טוב נמצא בקללה גם איה איפוא מוכח ממקרא זה שהביא לראיה, ששניהם לטובה ולדרכנו יבואר דהנה אם אחד יתן לחבירו במתנה מאה זהובים שייך ע"ז לשון מתנה, אבל אם אחד יתן לחבירו מאה מלקיות, ודאי דלא שייך ע"ז לשון נתינה דלשון "נתינה" לא שייך כ"א כשהוא נותן לחבירו דבר טובה שהמקבל נהנה מזה, ובאשר כאן כתב ראה אנכי "נותן" לפניכם ברכה וקללה, והזכיר לשון נתינה גם על הקללה, מזה למד המדרש, שבודאי הברכות והקללות שניהם לטובה, דאם היה זה בגדר עונש לא הי' שייך לכתוב בלשון "נותן", ומה שהוצרך הקב"ה להודיענו שהברכות הן לטובה, ג"כ ל"ק לדברינו, דאם לא הודיע הקב"ה אז היה חושב כל אחד, אשר הברכות שיקבל בעוה"ז הן שכר תשלומי המצות, וזה ודאי לרעה גדולה יחשב אם יאכל שכר מצותיו בעוה"ז ומאומה לא ישאר בידו לעוה"ב, לזה הוצרך להודיענו אשר ברכות עוה"ז הוא רק מתנה, ואמנם עיקר שכר המצוה יהיה שמור בידינו לעוה"ב וא"כ זהו טובה גדולה, וכן הקללות הן טובה גדולה לאדם שעל ידן נמשך לבו למקום, וכמ"ש לעיל בשם המדרש, דאדם צריך להחזיק טובה למקום בזמן שיסורין באין עליו שהיסורין מרצין עליו ומושכין לבו למקום:

ונחזור לענינינו הקודם, דבאשר השכר הניתן לאדם בעוה"ז הוא רק כעין מאטריאל שעי"ז יקיים המצות, א"כ ודאי שיצחק מצדו היה רוצה ליתן גם ברכת עוה"ז ליעקב ולא לעשו באשר הוא נצרך לטוב עוה"ז שתהא ביכולתו לקיים המצות בשלימות, ואמנם עשו, האם לתפלין מעור אחד או אתרוג מהודר הוא צריך להוציא מעות ל אלא דמחמת דבר אחד חשש יצחק שלא לברך ליעקב בברכת עוה"ז שיכולים ג"כ להעביר האדם מדעת קונו, לקלקל מעשיו ולהטותו מדרך הישר כמ"ש ורם לבבך ושכחת, וישמן ישורון ויבעט, ולכן היה יצחק חושש מליתן ליעקב ברכת עוה"ז ג"כ, משום דאפשר זה יזיק לו לברכותיו הרוחניות, אמנם הקב"ה שרצה דוקא, אשר גם ברכות עוה"ז יתן ליעקב, לא הי' מתיירא מחשש זה באשר גם לזה יש תרופה, דהנה כבר אחז"ל (מד"ר פ' בשלח) שתי ירושות הנחיל יצחק לבניו, הנחיל ליעקב את הקול והנחיל לעשו הידים, ומאז שעלה במחשבה לפניו ית' לבחור את ישראל לגוי, ראה כמו כן להכין להם אמצעיים לחזק בהם בדקי תוה"ק אצלם, והמה שני אמצעיים, או שישמעו בקול יעקב, היינו שישמעו בקול נביאים ומדריכיהם לטובה, ואם לא ישמעו לקול יעקב הכין אמצעי אחר והוא הידים של עשו, ע"ד שארז"ל (מגילה, י"ד) גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים, ובין כך וכך מוכרחים אנו להשאר במעמד אמונתנו, אם ע"י קול יעקב, ר"ל ע"י נביאים ומדריכים,

או לכה"פ ע"י עשו, א"כ הרי גם לזה יש תרופה שלא ינטו לגמרי מדרך ה', רק דלתרופה הזאת, עדיין היה הצורך למצוא מקום ואופן בכדי להכעיס את לב עשו ולגרות אותו עלינו ולהשריש בלבו שנאה כבושה על ישראל, משום דלפי טבע האדם שלא לעשות רע לאחיו מלידה ומבטן, ולהיפך עוד יושיעהו בעת צרתו וכמאה"כ ואח לצרה יולד, והלא אח עשו ליעקב ואיך ירצה להכותו ולשנאותו ולירד עמו לחייו, שזהו נגד טבע האדם? ולזה היתה עצתו ית' שהברכות יבטיח יצחק ליתן לעשו, ויעקב ילך במרמה לקחת הברכות אשר הובטחו לתת לעשו ועי"ז תצמח השנאה בלב עשו, ומעשי אבות יירשו בנים בכל דור ודור לרדוף את יעקב ולשנאותו, וכן היה באמת אחר כך שמקור השנאה שנשתרשה בלב עשו, הוא רק בשביל הברכות, וכמאה"כ וישטום עשו את יעקב על הברכות, והעצה הזאת זכר הר"ן ז"ל בדרשותיו ג"כ, ומשו"ה לא הגיד הקב"ה בפירוש ליצחק שיברך את יעקב דאז לא היה בלב עשו שום תרעומות ושנאה על יעקב אחיו, והיה חסר האמצעי והערב על התורה שהוא ידי עשו, ואז ממילא לא היה ביכולת יעקב לקבל את הברכות, מפני החשש שכתבנו, כי אולי ע"י רוב טובה יסור מדרך ה', אבל עכשיו שיצחק הבטיח לעשו לתת לו הברכות, ויעקב לקחם במרמה, ועי"ז נשקה אש שנאה בלב עשו על יעקב, מעתה יוכל שפיר יעקב לקבלם, דאין עוד שום חשש אולי יעבור מדרך התורה ויפסיד את ברכותיו הרוחניות, דהא יש שני האמצעיים או קול יעקב, או ידי עשו, ומתורץ קושי' ב' וג': ומעתה נוכל שפיר לאמר, דבאופן כזה, היינו שיקח הברכות במרמה, גם יצחק הי' מרוצה ע"ז דבאופן זה יפול החשש שלו, רק דלא הי' יכול בעצמו להגיד זה ליעקב שירמהו, דאם בעצמו היה נותן לו עצה הזאת, לא היה זה שום רמאות, ולא הי' מקום לעשו לשנוא את יעקב, כיון שרצון אביו בעצמו היה כן, לכן הוחלט בדעתו בהכרח להבטיח הברכות לעשו, ובאם יעקב יתבונן מעצמו או ע"י אחר, לירד לסוף דעתו, ויבוא אליו בדמות עשו להונותו מן הברכות, אז בלב שלם ונפש חפצה יברך אותו ואף שבלבבו יבין שהוא יעקב, ג"כ יברכהו, ויהי' בטוח ביעקב כי ישמור מצות ה' ויקום לעולם:

וכעת נוכל בעזה"י לבוא לבאור הענין, דהנה רבקה אמנו, אשר לה אתאמר בנבואה ורב יעבוד צעיר, ידעה מזה שרצון הקב"ה, אשר גם ברכות עוה"ז יקבל יעקב, ומפני שאמר זה הקב"ה רק אליה, ולא גלה זה ליצחק, הבינה ג"כ העצה כי לצוות ע"ז ליצחק עצמו א"א משום דאז היה מוכרח יצחק לשמור צווי ה' ולהבטיח מתחלה הברכות ליעקב, ואז יחסר הערב של ידי עשו, ומשו"ה גם היא לא גלתה זה ליצחק רק המתינה עד שיצחק יבטיח הברכות לעשו, וגם הבינה כוונת יצחק, כי אף שהבטיח לעשו אין זה מחמת שלא ירצה

לברך את יעקב, רק מפני חששא הנ"ל, אכן אם יעקב יבוא אליו בדמות עשו, ודאי שגם הוא בלב שלם יברך את יעקב, ולכן עתה שהגיעה העת ויצחק הבטיח הברכות לעשו, ושעת הכושר היא ליעקב שיעמוד לפני אביו בדמות עשו להונותו מן הברכות, ואז תקום העצה הזאת שגם רצון ה' הוא כן, הגידה כעת ליעקב, ולכן לא הוצרך הכתוב להודיענו, איך שאמרה לו שילבש את עורות גדיי העזים, על ידיו, באשר זה ממילא מובן, דכיון שעיקר הכונה הוא שיתלבש בדמות עשו, א"כ ודאי שמוכרח הוא להלביש א"ע העורות, ואף שגם עדיין אין כאן כ"א סימן אחד המעיד שהוא עשו והוא הידים, אבל הקול מראה שהוא יעקב, וא"כ שתי הסימנים סותרים ומכחישים זה את זה, אין בכך כלום, דאף שיפול ליצחק ספק מי הוא זה, יברכהו ג"כ בדרך ממ"נ, דאם יעקב לא ירד לסוף דעתו לבוא ברמאות והנצב כעת לפניו הוא עשו, בהכרח יברכהו, דהלא אליו הבטיח הברכות, ואם זה יעקב, רק שנתלבש בדמות עשו, ג"כ ודאי יכול ליתן לו הברכות, כיון שבא אליו במרמה ונתקיימה מחשבתו דיהי' לו כסות עינים לפני עשו לאמר שיעקב רמהו, דבאמת גם יצחק היה רוצה לברך ליעקב, רק רצה שיהי' במרמה, וכאן שבא אליו בדמות עשו הרי יש כאן מרמה, זאת היתה כונת רבקה בעצתה שיתלבש בדמות עשו, אף שידעה כי סימן זה לא יברר האמת וכנ"ל: ואמנם יעקב אבינו, לא נתרצה כלל ליקח הברכות, גם בעצה הזאת, כמו שנבאר החששות שלו בדברינו, ואמנם קודם שגילה טעמיו ונמוקיו על סרוב קבלת הברכות, ענה לרבקה שאפילו לפי דעתה שטוב לו לקבל הברכות מ"מ אכתי דבר רחוק הוא אשר ע"י העצה הזאת יגיע למטרתו לקבלם, דהא אם יצחק יכירנו ע"י הקול שהוא יעקב, אז לא יבוא עוד למשש אותו, דמהיכי תיתי יחזיק ריעותא לחשוב עליו אולי הוא עשו, דנהי אם יעלה בדעתו למשש אותו אז ע"י המשוש יוכל לפול ספק בלבבו, אבל מהיכי תיתי שיחזיק ריעותא, ולפי הסברא יכירנו ע"י הקול שהוא יעקב ולא יבוא למשש אותו כלל, וא"כ בטלה העצה, וזאת לדעת דכ"מ שלשון הספק נכתב בלשון "אולי" מראה שרצונו שיבוא לידי כך והלוואי שיביא לידי זה דבמלת "אולי" נמצא אותיות "לו" שפירושו "הלוואי" וזה שאמר יעקב, "אולי ימושני אבי" הלא זה רק בגדר ספק הרחוק שימושני והלוואי שימושני, אז אוכל לבוא למטרתי ולקבל הברכות, אבל דבר זה הוא רק בגדר אולי, וספק, וא"כ תהיה כל הטרחה בחנם ומלבד שספק היה ליעקב בעיקר העצה, אם יבוא כלל לידי משוש, אלא אפי' אם יצליח ה' דרכו ויפול ספק בלבבו של יצחק ואז יקראהו למששו, וממילא יתן לו הברכות, היה ליעקב עוד שתי חששות על עיקר הענין, אם כדאי ליקח את הברכות, ויבואר בדרך דוגמא אב שאמר לבנו הרי לך חמשה קאפ', וקח לך בחנות חבל טוב, וכאשר שאל הבן לאביו, לאיזה ענין

תצטרך לחבל, ענהו האב, כי החבל הזה אקנה עבורך, ואם תטיב ללכת בדרך הישר, אז יהיה החבל הזה לך לצחוק ולהשתעשע בו, לעשות ממנו שוט ומתג לשחוק, ואם תסור מדרכי יושר אז יהיה החבל הזה גופא מוכן להלקותך בו, וכשמוע זאת הבן, ענה לאביו שאינו מרוצה לקנות החבל בידו, כי אף שהחבל הוא על שני אופנים או לצחוק, או ללקות, מ"מ יודע בנפשו שקרוב לודאי הוא אשר לא ימלא תמיד רצון אביו, ויקרה לפעמים שיעבור רצוני, ואם לא יהי' החבל מוכן אפשר בין כה וכה יתקרר כעס האב, אבל באשר החבל מוכן, ייסרהו תיכף על רשעתו, וא"כ למה לו ליקח הצרה הזאת בידו? וכן ה"נ, רבקה אמנו אמרה ליעקב שילך ליקח הברכות במרמה, בכדי שסגולת הברכות תהיה על שני אופנים, אם בניו ילכו בדרך ה' אז תהיינה הברכות לטובה, שעי"ז יהנו מכל טוב עוה"ז ובאם חלילה יסורו מדרך ה' אז תהיינה הברכות בעצמן שוט לגבם, באשר ע"י הברכות תשתרש השנאה בלב עשו, ובכל עת שיסורו מדרך ה' תבואנה ידי עשו להלקות אותם בגופם ובמאודם, אמנם יעקב אשר ידע בנבואה את טבע בניו העתידים לצאת ממנו, כי יש יום אשר לא ישמעון לקול מוריהם ומדריכיהם, וממילא יוצרכו לתרופה של ידי עשו, וג"כ קרוב לודאי הוא, אשר הטוב הכרוך בהברכות לא יקבלו, ולא יזכו ליהנות מטוב עוה"ז כי ידי עשו יבזבזום ורק העונש הכרוך בהברכות יקבלו, לכן מיאן יעקב מלקבל הברכות, וזה מה שאמר, אולי ימושני אבי, כלומר הלא עיקר הדבר הוא רק ספק אם ימושני כלל, ואז תהיה כל הטרחא בחנם, אלא אפי' לדבריך, שימושני והייתי בעיניו כמתעתע, פי' שיצליח ה' דרכי וימושני, ועי"ז אהיה בעיניו כמתעתע, פי' שאפעול בזה שיפול ספק בלבבו, אם יעקב או עשו הוא, ובאופן הזה יתן לי הברכות, אבל לבי יגיד לי, כי "והבאתי עלי קללה" פי' הקללה הכרוכה בזה, והוא התגרות השנאה, זה אביא עלי, אבל "ולא ברכה" פי' הברכה הכרוכה בזה, קרוב לודאי שלא אקבל:

וגם כונה שניה רמז בטענתו זאת "ולא ברכה" דהנה גם את ידעת, אשר פ"י הברכות תתגרה ותשתרש השנאה, רק עיקר חפצך שאקבל הברכות של עוה"ז, בכדי שע"י טוב עוה"ז יוכלו בני לקיים התורה בשלימות וכמ"ש לעיל, אכן לבי יגיד לי שאפי' מי שיהיה לו רוב טובה בעוה"ז, ג"כ לא ישתמש בממונו לצרכי גבוה, רק לצרכי גופו לאכול ולשתות וכדומה, ובאופן הזה תהיינה הברכות כגזל בידם, ועל זה גם את לא תסכימי, וא"כ הקללה תגיע לי, ואמנם הברכה הכרוכה בזה, והוא שבני יוכלו להשתמש ברוב טובה לצרכי גבוה, זה לא אקבל, ואלו הן שתי החששות אשר חשש יעקב אבינו ומיאן ע"ז מלקבל הברכות:

וע"ז באה רבקה להשיב ליעקב ולסתור שתי החששות, באומרה עלי קללתך בני' פי' הנה אתה סובר, שאם עשו ישלוט בך בידיו תחשב זאת לקללה, ואמנם באמת לא כן הוא, דאם כדעתך, אשר לקללה תחשב זאת, א"כ איך יתכן שהקב"ה יתרצה לקללך, אלא באמת גם זה לברכה תחשב, כי מחמת שבנים אנחנו לד', וכאשר ייסר איש את בנו ה' מיסרנו, א"כ כל היסורין שאדם מקבל בעוה"ז לברכה גדולה תחשב כי ע"י היסורין ייטיב לו באחריתו והיסורין גופייהו לטובה גדולה הם, ושעור הכתוב כך הוא, "עלי" אתאמר בנבואה, כפי התרגום, ומי האומר הנבואה הלא ה', הוא אמר לי אשר "קללתך" כלומר רוצה לקללך ע"י התגרות השנאה הוא משום "בני" מחמת שבני בכורי נקראתם וישראל בני הם, לכן רוצה אנכי ליסרם כאשר ייסר איש את בנו ולהטיבם באחריתם, כן אמר לי ה' בנבואה, וא"כ גם הקללה לברכה תחשב, ונסתר בזה חשש הראשון, וחשש השני, פן לא ישתמשו בניך אח"כ ברוב הונם וטובם לצרכי גבוה, וא"כ תהיה העשירות עוה"ז גמורה, גם ע"ז יש עצה, שאפי' אם חלילה יעשו כן לא יהיה זה עוה"ז גמורה, והוא "אך שמע בקולי" דהנה אם הכינו לאדם אחד מטעמים מתוקים מאוד לחיך, והוא מיראתו את ה' לא ירצה ליהנות ממטעמים מתוקים כאלו וירצה לכבוש את יצרו ולמשוך ידו מהם, רק שאמו יושבת אצלו ואומרת שגוזרת עליו בגזרת כבוד אם שיאכל המטעמים הללו, אז אף אם יאכלם האדם, וודאי שגם בעד אכילת הממתקים יקבל שכר, וגם זה למצוה רבה יחשב אחרי שהוא בעצמו רצה למשוך ידו מהם, ורק ע"י גזרת אמו מוכרח לאוכלם, וא"כ יש לו בזה מצות כבו"א, וזו היתה ג"כ עצת רבקה, "אך שמע בקולי" פי' לא יהיה בלבך שום מחשבה אחרת כ"א לשמוע בקולי, מחמת שאנכי אכריח אותך לזה "ולך קח לי" פי' שתקח הברכות רק בשבילי באשר אנכי מצוך ע"ז, וזהו שמיעטה מלת "אך" שלא יעלה בלבך שום מחשבה אחרת והנאה עצמיית כ"א לשמוע בקולי בלבד, ובאופן הזה גם העוה"ז יחשב לך כמצוה, וגם אם תעשה באופן הזה, נסתר גם החשש שחששת פן ואולי לא יעלה על דעת אביך למשש אותך כלל. דמחמת שלא תרצה לקבל הברכות להנאתך, רק לקיים בזה מצות כבו"א, והבא לטהר מסייעין אותו, א"כ וודאי שיסבב הקב"ה שימשש אותך, אף שזה נגד הטבע, ולכן תספר התורה שיעקב עשה כאשר צותה אותו אמו, "וילך ויקח ויבא" דרש במדרש ע"ז, אנוס כפוף ובוכה, ולמה הוצרך לזה להורות שהוא מרצונו לא רצה לקבל הברכות, ורק אנוס וכפוף הוא ע"י אמו, ולזה אפי' מי שישתמש במעותיו לצורכי עוה"ז, אין זה ג"כ כחולין גמור דמ"מ מתחלה נעשה על טהרת הקדש לקיים בזה רצון וגזרת אמו: ואח"כ תספר התורה, שיעקב נתרצה לדברי אמו, והלך אל יצחק, לבוש בבגדי עשו וכאשר אמר לו יעקב, אנכי עשו

בכורך, סבבה ההשגחה העליונה שיצחק לא דחהו תיכף מאתו רק אמר לו, גשה נא ואמושך בני, וכאשר ראה אותו שידיו שעירות כידי עשו, נחלט בלבו לברכהו אף על ספק מטעם ממ"נ, וזה מה שאמר יצחק "הקול קול יעקב והידים ידי עשו" פי' דעתה יוכל לברכו בממ"נ, דאף אם הוא יעקב יוכל ג"כ לקבל הברכות באין שום חשש, באשר ששני האמצעיים הנחוצים לשמירת התורה, ישנם כעת גם יחד, או שהקול קול יעקב ואם לאו תצמח עי"ז שנאת אחיו א"כ יוכל ע"י התרופה הזאת להתקיים, ובאומרו פה הקול קול יעקב והידים גו', לא כוון להגיד בזה שנסתפק לו אם הוא יעקב או עשו, דזה אמר אח"כ, ולא הכירו כי היו גו', רק נתכוין לומר, דאף אם הוא ודאי יעקב יוכל ג"כ לברכו באשר שמעתה יש שני האמצעיים ביחד, ומתורץ קושי' ד', וראי' לזה מן המדרש שדרש על פסוק זה, בזמן שהקול קול יעקב נשמע אין ידי עשו שולטות, וא"ל ידי עשו שולטות, ואם נאמר שגילה בזה שספק הוא לו, א"א כלל לדרוש דרש זה כמובן, ובע"כ שזה אמר רק אפילו על אופן שהוא ודאי יעקב וכנ"ל: ואמנם אף שזה נחלט כעת בדעת יצחק יתן להאיש הנצב עמו את הברכות, מטעם ממ"נ, דאם הוא עשו, הלא אליו צוה את הברכות, ואם הוא יעקב, יוכל ג"כ לקבלם באשר שמוכן מעתה האמצעיים, מ"מ ספק אחר נולד לו כעת, באיזה סוג ברכה לברכו, דאם הוא יעקב, הלא צריך לברכו כעת גם בעיקר ברכתו, שהיא הברכה הרוחניית, שהיא המיועד להיות במקום אביו לקיום הברית אשר כרת ה' עם אברהם, ואם הוא עשו, לא יוכל לברכו כ"א בברכת עוה"ז בלבד, ולכן מצא גם בזה עצה, דהנה כבר כתבו המפרשים בטעם הדבר מה שאמר יצחק לעשו, להכין הרבה הכנות קודם קבלת הברכות, והוא שילך השדה ויצוד ציד, באשר שכל ההשפעה הטובה אשר תוכל לבוא לאדם ע"י ברכה, לא תבא באומר ודברים בלבד, דהיינו ע"י ברכת פיו של המברך, אם לא המצא תמצא בהמתברך התכונה הנאותה אל קבלת הברכה ע"י פעולותיו המשובחות, ואמנם עשו בעון בצעו ורשעו לא היה מוכשר לזה שתחול עליו הברכה כלל, לכן צוהו יצחק לעשות מקודם הכנות במצוה גדולה והיא מצות כבוד אב, ועי"ז יוכל להמשיך סגולת הברכה עליו, ועיין באלשיך הקדוש שכ' בפי' הפסוק, ועשה לי מטעמים ואוכלה שאפילו לאחר כל ההכנות הרבות שטרחת לעשות המטעמים לא תוכל לזכות להתברך עד שאוכל המטעמים ואהנה מהם. והנה גם זה לדעת, שברכת עוה"ב היא ברכה הרוחניית, מוזכר בכתוב בשם סתם ברכה, ואין צריך לפרשה, באשר כבר מפורשת היא בברכת אברהם, ולכן אין צריך לחזור ולפרשה ומכונה היא תמיד גם בשם ברכת אברהם, ולזה התחכם יצחק לעשות בעצה ודעת, דהברכה הסתומה, והיא ברכת עוה"ב, יברך אותו קודם האכילה, וממ"נ שפיר עבד,

דאם הוא עשו, א"כ לא תקוים בו הברכה, דהא קודם אכילה לא יוכל לקבל עליו שום ברכה, ואם הוא יעקב, תחול עליו הברכה גם עתה, באשר לרוב צדקתו לא יוצרך לשום הכנות לקבלת ברכה, וזה שאה"כ ולא הכירו כי היו כידי עשו גו', ומחמת שעי"ז נפל ספק בלבבו, מי הוא זה הנצב לקראתו, אם יעקב או עשו, ואף שברכות עוה"ז היה יכול לברכו בממ"נ, מ"מ קשה היה לו מה לעשות בברכה הסתומה שהיא עוה"ב, ולכן עשה עצה הזאת "ויברכהו" בברכה הסתומה, שהיא ברכה הרוחנית בירך אותו קודם האכילה, אמנם הברכה השניה שהיא ברכת עוה"ז, רוצה היה שתקוים בו אם הוא עשו, משו"ה אמר הגישה לי ואוכלה, שיאכל ויהנה ממנו, ואח"כ בירך אותו בברכת עוה"ז, ויתן לך מטל גו', ומתורץ כל הקושיות בעז"ה:

ואחרי כל אלה יתבאר המדרש שהתחלנו, דהנה בענין שני השעירים אשר הביאו ישראל לכפרה ביוהכ"פ, אף שהנסתרות לד' אלקינו, מ"מ ע"ד הרמז י"ל שרמזו על ענין זה, דבאמת בענין כפרת שעיר המשתלח, שהוא היה עיקר הכפרה, וכמו ששנינו ריש שבועות על כל עבירות שבתורה הקלות והחמורות כו' כריתות ומב"ד שעיר המשתלח מכפר, יש להבין מה נשתנה כפרת השעיר הזה מכל שעירי הקרבנות שהביאו בנ"י לכפרה, דבכולם נאמר אשה ריח ניחח לה', והריח ניחח בא ע"י הקרבת החלב והאמורין לד' וגם הבשר זכו הכהנים משולחן גביה, ובשעיר המשתלח, לא הגיע שום הנאה ממנו, לא לד', ולא לכהן, כי לא הגיע לחצי ההר עד שנעשה איברים. אמנם לפמ"ש אשר קבלת הברכות מיצחק היו על דרך ממ"נ, דאם ישראל יזכו ויעשו ממונם לצרכי גבוה, אז יהיה הממון שמור בידם ויזכו עי"ז לעשיית כמה מצות, ובאם חלילה לא יזכו, תתגרה עי"ז השנאה של עשו וגם זה לטוב לנו, כי הוא ע"ד כאשר ייסר איש את בנו, ומה שעשו יבזבז מאתנו נחשב הכל לכפרה, הרי שגם מה שהולך לאבוד נחשב לכפרה, ואפשר שרבקה נתכוונה בזה ליקח שני גדיים: א) לד', פי' אם יזכו, אז יוציאו ממונם לצורכי גבוה, וא' לעזאזל, פי' מה שהולך לאבוד וידי עשו מבזבזין, גם זה נחשב לכפרה, ולפ"ז בנקל יובן לנו כונת התורה להביא בכל יוהכ"פ את שני השעירים, באשר שסגולתן היא לזכור מעלת ישראל, שזה יועיל הרבה לכפרת ישראל ולסתום פי המקטריגים וכמו שנבאר, דהנה באמת באשר אנחנו נחשבנו כבנים למקום, יש לנו טענה גדולה איך להנצל מדין קשה, ונאחז לדוגמא איש אחד יבוא ביוהכ"פ ויצעוק לד' לבקש ממנו סליחה וכפרה על כל עונותיו, וכאשר נשאל לאיש הזה, הלא לא קרית ולא שנית ולא נתת צדקה וא"כ באיזה טענה אתה רוצה לפטור עצמך מן הדין על כל עונותיך ל ישיב לנו: הן הקב"ה הבטיח, כי יסורין ממרקין עונותיו של אדם, ובאשר הוא סבל הרבה יסורין בשנה הזאת

כי כמה חליים קשים ומרים שלח ה' עליו בעצמו, או מתו אצלו בנים רח"ל בשנה הזאת, ובכן רוצה הוא שהיסורין אלו ימרקו עונותיו, ואח"כ נראה אדם אחר שידענו בו, אשר לא מת אחד ממשפחתו, וגם טעם יסורין לא טעם בכל השנה, וגם הוא צועק ומבקש כפרה מחמת שסבל דחקות גדולה בכל השנה, ולא הי' לו במה לפרנס את נפשות ב"ב אף בלחם ומים, והנה בודאי שגם זו טענה גדולה היא, כי קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מחמשים מכות (ב"ב קט"ז), אח"כ נראה עוד אחד שלא סבל גם שום דוחק בכל השנה, כי הי' לו די ספוקו לחם לאכול ובגד ללבוש, וגם הוא רוצה כפרה בשביל שסבל יסורין, וכאשר נשאל אותו מה המה היסורין שלך ד ישיב לנו: כי אין לו שום עבד ושפחה ורק בכבודו ובעצמו מוכרח לעשות כל מלאכתו לעבוד ולזרוע, אח"כ נראה עוד אחד שגם הוא שיש לו כמה עבדים ושפחות, וגם לא ידע שום חלי ומכה, גם לא ידע מחסור בכל השנה, צועק ומבקש לד' שיסורין ימרקו עונותיו, ומה הם היסורין שלו? באשר עבדיו הם אנשים פשוטים שפלים ונבזים, ורוצה הוא שגם עבדיו יהיו חשובי ערך, או לכה"פ היסורין אלו יועילו למרק עונותיו, והנה בשעה שנשמע את טענות וזעקות כ"א מהאנשים, מה היינו אומרים אנחנו עליהם, כי ודאי זה שסבל יסורין קשים ומרים, וגם טעם טעם מיתת בניו רח"ל או צער עניות, טענותיו צודקות שהיסורין אלו כדאי המה למרק עונותיו, אבל טענת האיש שעבדיו הם פשוטים ונבזים, ודאי לצחוק תהיה בעינינו. אכן באמת לא כפי ראות עינינו כן הוא, כי מדת גודל היסורין, לא שוו בכל אדם במדריגה אחת, רק הכל לפי מה שהוא אדם כגון איש המוני פשוט, אם אך יש לו לחם עב ויבש לאכול גם מכנסים של בד ללבוש, לעשיר יתחשב בנפשו באשר מעולם לא הורגל ביותר, ולגבי איש כזה לא יחשבו לקרות יסורין כי אם יסורי חליים ומכאובים, או שאין לו גם פת לחם רח"ל, ולאיש שר ונגיד אשר כל ימיו חי חיי מעדנים וכמה עבדים שרתוהו נחשב ליסורין אם יחסר לו עבד או שפחה ובעצמו מוכרח לעשות מלאכתו, ולבן מלך, אשר הורגל מנוער, כי גדולי המדינה ישרתוהו, אם יענישנו המלך ויתן לו עבד מאחד העם שפל ונבזה ודאי שלעומת מעלתו הקודמת נחשב ג"ז ליסורין, ומי יאמר שכאשר יענישנו המלך ולא יתן לו שום עבד, אז אין קץ ליסורים שסובל, והנה לפי האמת אשר אנחנו בנים למקום וא"כ כל ישראל בני מלך מה"מ הם, וגם הבטיח אותנו שיהיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך, והיה ראוי איפוא אשר לפי ערך מעלתנו, יתקיימו בנו כל הייעודים כראוי לבני מלכים, ובאם אך יחסר לנו פרט אחד מייעודי הנביא, ג"ז יחשב לענוי ויסורין שיועיל למרק עון ולהתם פשע, וא"כ לפי האמת יש לכ"א מישראל טענה גדולה במה לפטור מדין הקשה, לא מיבעי אותן האנשים אשר סבלו חליים ומכאובים

או דלות רח"ל, אלא אפילו העשירים הגדולים גם הם יש להם במה להתכפר, דלעומת בני ממה"מ יחסר גם להם הרבה פרטים, ואך בכדי של יקטרג השטן, כי יאמר אשר אין בכח יסורין למרק עונות, ובשגם יסורין כאלו אשר לא נחשבו כלל ליסורין כ"א לבני מלכים, משו"ה צוה הקב"ה ליקח ביוהכ"פ שני השעירים, לרמז בזה את מעשי יעקב אבינו, שהוא לא רצה כלל לקבל הברכות, באשר עי"ז תתגרה השנאה, והברכה לקללה תחשב, ונאמר לו ע"ז בשם הקב"ה, "קללתך בני" ורוצה אנכי בזה, שהיסורין ימרקו עונותיך וא"כ הקללה לברכה תחשב, ומרומז בענין הזה שתי הטענות גם יחד, האחת שיסורין ממרקים, והשנית שיחשוב לנו מדרגת היסורין כהבטחתו שכאשר ייסר איש את בנו' וא"כ מראש הבטיחנו דלענין שעור ערך היסורין נחשבנו כבניו ממש ולעומת בני ממה"מ ודאי אשר אפי' היסורין היותר קלים נחשבים לגדולים ביותר, ובזה נסתם פי המקטרג, וא"כ זכירת שני השעירים סגולה רבה לכפר על ישראל ביוהכ"פ, באשר בהם מרומז שהבטיח אותנו, שיתנהג עמנו ביסורין, כאשר ייסר איש את בנו, וזמ"ש המדרש, קח לי שני גדיי עזים טובים, והיה קשה להמדרש על אומרו "טובים" דמשמע ששניהם טובים והלא אחד בא לרמז על קללה, שתתגרה השנאה וכנ"ל, וע"ז מתרץ דבאמת ג"ז טובה, כי אם תזכה, ותעשה צדקה מהונך אשר ברכך ה' נוטל אתה על ידן את הברכות, וגם אם חלילה לא תזכה יתכפרו בניך ביוהכ"פ על ידם שיהי' להם טענה גדולה במה לפטור מה"ד באשר מראש הבטחתנו שכל הקללות והיסורין הוא כדרך אב לבנו למרק העונות וזמש"ל:

וארוחנא בזה ליישב מארז"ל (חגיגה ד"ה) ר' יוחנן כי מטי להאי קרא הוי בכי והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות עבד שרבו ממציא לו רעות רבות וצרות כלום תקנה יש לול וראוי לדעת מאי בכי על האי קרא יותר מכל הקללות שבתוכחה? ואמנם לדברנו אשר לבנ"י הקללה לברכה נחשבת משום דנקראים בנים למקום, אכן כ"ז הוא רק אם ח"ו הקללה והעונש יגיעו לנו בשביל שאר עבירות שבתורה, לבד עון עכו"ם, שמחזיקים אותו לאב ואנחנו בניו, ולכן באופן זה ודאי אשר לברכה תחשב הקללה, משא"כ חלילה בעת שיפנו אל אלהים אחרים ויעבדו ע"ז, שאז אין אנו מחזיקים אותו לאב, ממילא אשר גם הוא לא יחשב אותנו כבנים ממש, ובאופן זה אם ישלח קללה חלילה קללה אמיתית היא שאין אחריה שום טובה, ובפ' נצבים נראה התראה גמורה ע"ז, וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ, ועזבני והפר את בריתי גו' וחרה אפי בו ועזבתים גו' פי' מחמת שהמה עזבוני ולא יחזיקו אותי לאב להם, עי"ז גם אנכי עזבתים ממני שלא יהיו עוד נקראים בני, ונמשך מזה, כי והסתרתי פני מהם, דאלמלי כן הייתי רואה גם בצרתם

להטיב אחריתם, אבל עתה, והסתרתי פני מהם, שלא אראה עוד בצרתם, וא"כ תהיה הצרה, צרה ממש, זו היתה התראת הבוי"ת, ואח"כ אמר ע"ז והיה כי תמצאן אותו רעות רבות, דקאי על הא דלעיל, ולכן ר"י כי מטי להאי קרא הוי בכי ואמר "עבד" פי' עבד דוקא, דכיון שפנו אל אלהים אחרים, אין אנו נקראים עוד בנים כ"א עבדים, וא"כ כלום תקנה יש לצרות אלו, דבשלמא על כל הקללות שבתוכחה אף שהקללות מרובות וקשות, בכ"ז כיון שנקראים בנים, הכל לטובה, להטיב אחריתנו, אבל הקללה הזו שמיירי בעת שיעבדו ע"ז, שאז המה בבחינת עבדים, וא"כ מה תקנה יש לכל הצרות דאין להם אחרית ותקוה. יזכנו ה' לקיים התורה לשמה, ואז נהיה בגדר בנים, והוא יהיה אבינו אכיה"ר:

מצח אהרן - דרוש טז

ורב חסד היכי עביד ר' אליעזר אומר כובשו (כף המאזנים של זכות ומכריעין העונות פרש"י) שנאמר ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו, ור' יוסי ב"ר חנינא אומר נושא (כף העון) שנאמר נושא עון ועובר על פשע (ר"ה י"ז):

בכדי להבין מליצת חז"ל וחדותם נראה לי בזה כך, שני אנשים התערבו בערבון, אשר יאכל כל אחד דבר שמשקלו יהי' חמשה ליטרות, ולקח אחד מהם חמשה ליטרות לחם יבש ואכלם, והשני בחר לו למאכלו דבר מאוס ומשוקץ, אשר כל עין רואה אותו שקץ תשקצנו, כגון שמן ריצין, והנה אף ששניהם אכלו משקל שוה בכמותו, בכ"ז ודאי שכחו וגבורתו של השני עדיף ביותר כי הראשון אף שהי' שבע ולא רצה לאכול, מ"מ גם התנגדות בטבע לא הי' לו, אבל השני הי' לו גם שקוץ גדול נוסף על כמות המשקל, ומה מאוד יגדל ההבדל בין שניהם, אם אחד יאכל דבר החביב מאוד ויש לו כח המושך, הנה בזה אין גבורתו גדול כל כך אף שהמשקל כזה הוא יותר מכדי שביעה, מ"מ רווחא לבסומי שכיח, ומחמת גודל חביבות המאכל הי' ביכולתו לאכול הרבה יותר מכפי צורכו, והשני שאכל דבר המשוקץ ביותר, בזה הראה פי שנים בכחו לאכול משקל גדול ביותר מן הרגיל וגם דבר המשוקץ, ודאי שכח השני תגדל הרבה יותר, והנה במשפט העליון, לפי המסופר לנו מחז"ל, באם יש לאדם רוב זכיות ידין תיכף לחיים, באשר מזה ניכר כי זה האדם יש לו נטיה ביותר לילך אחר דרכי ה', ובכן קרוב הוא לשכר אם ישאר בחיים, ויסגל עול מצות ומע"ט, ואם יש לו עונות מרובות על זכיותיו, וניכר מזה שיש לו נטיה לסור מדרך ה', ובכן טוב לפניו המות מחיים, דאם יחיה עוד ירבו עונותיו, ולכן ישפט למיתה, ואמנם באם הוא עומד מחצה על מחצה, אז יפול ספק גדול אצל מלאכי מעלה, אם לדונו לחיים או למות, באשר לא ידעו נטיית האדם לאיזה צד תגבר, ומה

טוב לפניו ביותר המות או החיים, ואמנם זה יצדק אצל מלאכי מעלה אשר נאמר עליהם ורגליהם רגל ישרה, פי' שאין להם שום ידיעה מהתגברות היצר, באשר אין להם יצה"ר, לכן שפיר יפול ספק אצלם, איזה כח תגדל ביותר בקרב האדם הזה, ואמנם באמת ה' היודע יצרנו הרע הבוער בקרבנו להפילנו ברשת העונות, ולכל דבר האסור עומד במעלה עליונה ודרך רשעים צלחה מאוד, ולהיפך לכל דבר מצוה יש כח הדוחה, אשר היצר ממאס זאת מאוד וישפיל עד התהום את כל רודפי צדק מבקשי אמונה, וא"כ הכי נוכל לדמות כח מחצה המצות למחצה העונות, אף שמספרם ומשקלם שקול כהדדי, מ"מ לזה יש כח המושך, ולזה כח הדוחה, וא"כ ודאי שהאדם יש לו נטיה עצמיית ללילך בדרכי ה', דלולי זה הי' צריך להיות אצלו עונות מרובות, וז"ש הגמרא במליצתה הנשגבה, דבמחצה על מחצה מטה כלפי חסד, והיכי עביד, ר"א אומר "כובשו" פי' שכובש כף המצות לצד מטה להראות בזה שפל המצב של המצוה ועושיה אשר מושפלת עד שאול תחתיה, ור' יוסי ב"ר חנינא אומר "נושא" פי' מגביה כף העונות להראות בזה איך דרך רשעים צלחה בעוה"ז ושלו כל בוגדי בגד ובמעלה היותר עליונה עומדים העונות עם עושיה, וא"כ היכי נוכל לדמות כחו של זה לזה, ובודאי יש לו נטיה וכחו יפה לעבודת ה', זה הוא הזכות והחסד אשר ילמוד עלינו ה' ברחמיו. זה מה שנראה לי בכוונת הגמרא בדרך הדרוש עפ"י פרש"י ז"ל, "דכובש" הוא שמשפיל כף הזכיות, ואמנם לפי הפשט נראה לי לפרש בענין אחר, באופן מחודד קצת:

דהנה לפרש"י "דכובש" הוא שמשפיל כף הזכיות לצד מטה, קשה לי מאוד, דמאיזה קרא יליף זה, ,מישוב ירחמנו יכבוש עונותינו", וכבישה גבי עונות כתיב מפורש, והיכי נפרש דכבישה קאי על כף המצות, ועיין ברש"י שנראה שרמז ע"ז קצת, ולכן נראה דודאי "כובש" קאי על כף העונות כמו שמפורש בקרא, והאי "כבישה" אין פירושו "משפיל" כפירש"י אלא מלשון כבישה במכבש (איין פרעסען) בל"א. ויבואר עפמ"ש (ב"מ דף פ') השוכר את החמור להביא חיטין והביא שעורין, תבואה והביא תבן חייב מפני שהנפח הוי תוספת, הרי בהדיא דבדבר שמשקלם שוה, אם באחד הוא הנפח מרובה יכביד בזה, וזה כוונת הגמרא גם כאן, דבעת שהעונות והמצות הם מחצה על מחצה, ומשקלם שוה, אז יעשו עמנו הקב"ה חסד הזה, שיכבוש העונות היטיב (פרעסט איין) ועי"ז יתמעט הנפח שלהם, והמצות ישארו כמו שהיו מונחים עד עתה, וא"כ נפחם הוא יותר הרבה מנפח העבירות, והנפח הוי תוספת להכריע כף העונות, וזמ"ש "כובש" פי' שכובש כף העבירות ויוקטן הנפח וזה כפתור ופרח בעז"ה:

מצח אהרן - דרוש יז

לר"ה:

ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר משל לבן מלכים כו' כך אמר הקב"ה לישראל בני אם אתם רוצים לזכות לפני ביוה"ד תהיו מזכירין זכות אבות ואתם זוכין לפני בדין, באחד זה אברהם שנאמר אחד היה אברהם. זכרון תרועה זה יצחק שנאמר וירא והנה איר, מקרא קדש זה יעקב שנאמר שמע אלי יעקב וישראל מקוראי ואימתי תריי מזכירין זכות אבות ואתם זוכין לפני בדין בחרש השביעי (ע"כ מד"ר פ' אמור):

הנה ענין ספורי מעשי האבות, פעולותיהם וצדקותיהם ונסיונותיהם הנזכרים בתורה כמה פעמים, הוא לכונת שני דברים טובים היוצאים מזה, א) להזכיר זכותם להגן על בניהם ובני בניהם, כמו שאנו מתפללים תמיד שייטיב ה' עמנו בשביל זכות אבותינו ולכפר ולסלוח על עונותינו, ב) תפעול הזכירה בלב האדם שיתבונן במעשי אבותיו, ויזכור לעשות גם הוא כמוהם, כי מי גבר אשר לא יחם לבבו בזכרו כל הנסיונות הגדולים אשר נתנסו אבותינו ועמדו בכולם ועי"ז תתגבר התשוקה גם בלבו לעשות כמעשי אבותיו, [והעיקר הגדול הזה, כי זכרון מעשי האבות, מסוגל לעורר הלבבות, לדעתי מצאנוהו כמו מפורש במד"ר (פ' חיי שרה] וז"ל: ר"ע הי' יושב ודורש וראה שהצבור מתנמנמים, בקש לעוררם, אמר מה ראתה סתר שתמלוך על קכ"ז מדינות, תבוא בת בתה של שרה שחיתה קכ"ז שנים ותמלוך על קכ"ז מדינות עכ"ל, וכבר עמדו עליו רבים איזה סגולה להעביר תנומה מעפעפים יש במאמר זה? ובהיותי עוסק במצות יסוד תפארת בחורים אמרתי בכונתו: דשני דרכים יש להיצה"ר, ללכוד האדם ברשתו, א) להקטין את החטא כי קל הוא, או לבטלו לגמרי, כי אין בו כל רע, אבל לזה, התרופה מצוי' וקלה, כי בשמוע האדם דברי מוכיח נאמן אשר יברר לו חומר העון, או גם בלמדו בעצמו בספר ותתברר לו משוגתו, ושב ורפא לו. אמנם יש לו להיצה"ר עוד דרך ב) והוא קשה ומסוכן ביותר דהיינו, שאינו מכחיש כלל את חומר העון או ביטול המצוה אלא שמוציא את אותו האדם שבא להכשילו מכלל החיוב, ומטעהו שלא עליו נאמרו הדברים, לדוגמא: אם נשאל לאיש צעיר לימים אף אם י"ש הוא מדוע אינך מתאבל על ירושלים, לומר בכל יום סדר תקון חצות נהי' לצחוק בעיניו, ויען ויאמר האם כבר שיבה זרקה בי אין ענין זה נאה אלא לזקנים מלאי ימים, וכן אם נוכיח את אחד הבחורים על חסרון קביעות עתים לתורה, ישיב, דברים כאלה אינם ענין אלא לאנשים נשואים ובע"ב, אבל לנו עוד לא הגיע הזמן לדרכים כאלה, ובעוה"ר בצוק העתים האלה שפרצה חטאת השחתת זקן, גם על העין המר זה הכולל חמשה לאוין ועובר ע"ז בזדון ושאט נפש ב' וג' פעמים

בכל שבוע, ויתלקטו לו ט"ו חיובי מלקות מדי שבוע בשבוע, שהם שבע מאות וחמשים מלקיות לשנה, ואין לזה נסיון מאומה ואדרבה עוד מפזר ממון ע"ז וטרחתו מרובה, והעון הזה נורא מאוד ומי יכילנו? גם על זה אם יוכח איש לאחד הבחורים ישיב, כי אי אפשר לו עדיין להזהר באיסור זה עד אשר ישא אשה וכיוצא בזה לברים הרבה, ובין כה וכה יעברו כל ימי החיים בביטול עבודתו ית"ש, בקטנותו יעבור על חשבון ילדותו, ובבחרותו ע"ח בחרותו, ואח"כ בזקנתו ע"ח זקנתו וחלישותו, עד אשר יצא מן העולם בעירום וחוסר כל, ועל העיקר הזה בא ר"ע להעמידנו לזכור מעשי אבותינו הקדושים שכל ימיהם עברו את השית"ב, בלי הבדל, בילדותם כפי כחם, ואח"כ מעת לעת הוסיפו אומץ, והיו כל רגעי ימי חייהם חיים וקיימים, ולא יצא אחד מהם לבטלה, והראה זה במופת חותך כי אסתר זכתה למלוך על קכ"ז מדינות בזכות שרה שחיתה קכ"ז שנה, ובודאי הכונה שבזכות עבודתה את ה' בחייה, של אמנו שרה היתה כזאת, וא"כ כשאנו רואין כח זכותה גדול להנחיל לבת בתה מלכות קכ"ז מדינות, מדינה לשנה מדינה לשנה, יתברר לנו שגם בשנה ראשונה לימי חיי' עשתה מע"ט כראוי לה אז, וכן תמיד עד פטירתה, וע"כ כל שנות חיי' יבואו לחשבון זכיות לצאצאי', והיא ראי' נצחת ומוסר נפלא! ולכן ר"ע בהיותו דורש ברבים, וראה שהצבור מתנמנמים, התבונן כי השומעים חושבים כי דברי תוכחתו אינם נוגעים אליהם, כדרך היצה"ר כנ"ל, בא לעוררם והביא להם ראי' מאסתר, על מדתה של שרה אמנו, כי נשמרו כל רגעי חיי', ונכנסו לקיום וחובת העבודה באין יוצא מן הכלל, מן הילד עד הזקן, לכן אל יתנמנמו, כדרך השומעין דברים שאינם נוגעים להם], וזו עיקר הכונה, במה שאנו זוכרין תמיד מעשי האבות, להשריש בלבותינו אהבה וחשק לילך בדרכיהם הטובים ולעשות כמעשיהם, ולא נוכל לומר דכל הספורים אלו לא באו כ"א לענין הראשון, היינו לזכור מעשיהם לפני ד' כדי שיכפר חטאינו בזכותם, דהא אם לא נעשה גם אנו כמעשי אבות, אז אינו מועיל כלל זכות אבות לכפר כמ"ש במד"ר (פרשת וישלח) על פסוק, ויאמר יעקב אלקי אבי אברהם ואלקי יצחק, הא לעשו לא אלא הבוחר בדרכיהם ועושה כמעשיהם אני מתקיים עליו ושאינו בוחר בדרכיהם ואינו עושה כמעשיהם איני מתקיים עליו ע"כ, הרי לפנינו שדוקא למי שבוחר לעשות כמעשי האבות לזה יועיל זכות אבות משא"כ למי שאינו בוחר לעשות כמעשיהם לא יועיל כלל זכות אבות, ועוד גדולה מזה כתב השל"ה הק' ע"פ וזכרתי את בריתי יעקב המוזכר בתורה, והקשה הוא ז"ל מאי שייך פסוק זה באמצע הקללות והלא ברכה היא ולא קללה צ ותי' דאם אדם חוטא והוא בן גדולים וטובים עוד תגדל רשעתו שבעתים ונמצא שגם זה לקללה יחשב ע"כ, הרי דבשעה שאין אנו עושין כמעשי

אבותינו אז מלבד שזכירת מעשיהם לא יוכל להיות לזכות ולסגולת כפרת עונות, אלא להיפך עוד לקללה תחשב זכירת מעשי האבות, אלא ודאי שכונת התורה בזכירת ספורי מעשי האבות העיקר הוא בא להשריש אותנו שנבחור לעשות גם אנו מעשים כאלו, ונוכל לעמוד בנסיונות כמו שנתנסו אבותינו וממילא עי"ז יועיל גם זכות אבות להטיב עמנו ולכפר על כל חטאינו, ויפה פרשתי בזה כוונת התפלה בר"ה ותראה לפניך עקדה שעקד כו' ולבסוף מסיים עוד הפעם ועקידת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור, ותמוה דתחילה אומרים לשון ראיה, ותראה לפניך עקידה ולבסוף אמר לשון זכירה ועקידת יצחק לזרעו תזכור, ועוד יקשה דהא רש"י ז"ל פירש ע"פ וזכרתי את בריתי יעקב למה לא נאמר זכירה אצל יצחק משום שאפרו צבור ע"ג המזבח ונראה לפניו ולא שייך לשון זכירה, א"כ איך אומר בכאן, ועקידת יצחק לזרעו תזכור הא אין שייך כאן זכירה כיון שאפרו צבור ע"ג המזבח ונראה הוא לעינים, ועוד מלת "לזרעו"' מיותר, הא יכול לומר תזכור לנו כמו שפתח זכרנו? ולדברנו יבואר הכל, שבתפלה הזאת אנו מבקשים מאתו יתברך להזכיר מעשי העקידה, על שני האופנים הנ"ל, א) שהוא ית' יסתכל באפרו של יצחק, ועי"ז יכבוש רחמיו כמו שכבש א"א את רחמיו, ויתנהג אתנו במדת הרחמים עי"ז, ב) שיזכיר גם אותנו לתת בלבנו הזכירה הנעלה הזאת שאבינו יצחק מסר נפשו על קדושת שמו יתברך, ומזה נתבונן גם אנו למסור נפשינו ומאודינו על קדושת השם ודבר זה יועיל אח"כ להזכיר לפנינו זכות אבות ביוה"ד, דכ"ז שאין אנו הולכים בדרכיהם לא תועיל זכותם וכנ"ל, וכיון שיש בזה שני מיני תפלות על שני ענינים, לכך משנה הלשון לכ"א כפי הצורך לפניו, לעומתו ית' "ותראו לפניך עקידה" כי אצלו אין שייך זכירה, באשר אפרו צבור ונראה, להכי מבקשים אותו שיראה את האפר הצבור, ולעומתינו אנו מבקשים, ועקידת יצחק "לזרעו" תזכור פי' שתתן הזכירה בלב זרעו שיתבוננו ע"ז וירצו לעשות גם הם כמעשיו, ולא שייך בזה כ"א לשון זכירה, דמאתנו נעלם האפר הצבור ואין אנו רואים אותו, רק אנו מבקשים שיתן בלבנו לזכור אותו, ופירוש התפלה יהיה אפוא כן, אנו מבקשים שיזכור לנו זכות אבות, אכן באשר כ"ז שאין אנו עושין כמעשיהם לא תועיל זכותם, לזה נסיים ועקידת יצחק לזרעו תזכור, שתסייע אותנו ע"ז גופא שנרצה לעשות כמעשי האבות, ואז ממילא תועיל זכותם להגן עלינו:

והנה המדרש הנצב בפתח הדרוש, שבא להורות אותנו הדרך הטוב במה נוכל לזכות לפניו ביוה"ד, לא מצא לנכון להזכיר אותנו על עשיית התשובה, חדא, מפני שזה דבר פשוט מבואר במשנה וגמרא שבלא תשובה גמורה אין יוהכ"פ מכפר, שנית, מפני שזה ודאי אשר בימים הנוראים הללו כל אחד יפשפש במעשיו ועשה תשובה לפי הבנתו

ושכלו, ורק באשר כל אדם יחשוב שאין צריך אלא תשובה, ואם אך יתפלל ויצום ויבכה ויתחרט על מעשיו הרעים בטוח הוא שבודאי יזכה ביוה"ד, וע"ז בא המדרש להורות אותנו להשים לב לפרט אחד עיקריי, אשר האדם דש אותו בעקביו תמיד, והוא גורם לעכב התשובה, וזהו שנאת חנם ופרוד הלבבות דכ"ז שאין אחדות גמורה בתוכנו, לא יועיל גם התשובה לזכותינו ביוה"ד, וכמ"ש השל"ה הקדוש ע"פ חלק לבם עתה יאשמו, ופי' כן, דמלת "עתה" הוא לשון תשובה כמשארז"ל תנחומא פ' בשלח ע"פ ועתה ישראל, וע"ז אומר חלק לבם בשעה שחלק לב כל אחד מחבירו ואין ביניהם אחדות הלבבות, אז אפילו "עתה" פי' אפי' אם עושין תשובה ג"כ "יאשמו" דגם התשובה לא יועיל לזכותם בעת שאין אחדות ביניהם, והנה מראשי המדות אשר בהם הצטיין אברהם אבינו עד למאוד הוא האחדות, כי בלבו היה אוהב לכל הנברא בצלם, ובכל נפשו טרח לזכותם בגוף ונפש, ומאהבתו הגדולה לבנ"א טרח הרבה להחזירם למוטב ולהביאם תחת כנפי השכינה, כמ"ש ע"פ ואת הנפש אשר עשו בחרן, שהיה מגייר גרים מן העובדי אלילים, והיה יגע הרבה להכירם כח אלקית וזהו הטובה היותר גדולה להאדם, וכן מרוב אהבתו לבנ"א היה מקרב לכ"א בספ"י, ומילא מחסורם באכילה ושתיה, וכמ"ש ע"פ ויטע אשל, וכן אמרו ביתו של א"א פתוח היה לארבע רוחותיו ומכ"ז נראה בעליל אהבת האדם אשר הי' בלבו של אותו צדיק, ולכן קראהו חז"ל בשם "אחד", להורות שהוא היה מקור האחדות ואהבת הבריות, וזמ"ש המדרש בחלוקה הראשונה, אם תרצו לזכות לפני ביוה"ד תדעו שרק "באחד" שהוא אברהם אבינו שנא' אחד היה אברהם, פי' תתבוננו לעשות כמעשיו, להרחיק שנאה ופירוד מלבבכם ותהיו כולם כאיש אחד, אז רק אז תקובל תשובתכם לרצון, ואכן כ"ז שלא תסורו הנגע הזה מקרבכם או גם תשובתכם אינה רצויה, ורק "באחד" אם תחזיקו במעשי א"א שהוא מקור האחדות, אז תזכו לפני ביוה"ד ולא יהיה שום עכוב לקבלת התשובה לפני כסא כבודי:

ואמנם בתקון פרט הזה עדיין אין אנו בטוחים לזכות ביוה"ד, כי הא תינח בעבירות שבין אדם למקום שע"ז תשובה מכפרת, ורוב בני אדם שבים ומתודים ביוה"כ, אלא משום דתשובה בלי אחדות הלבבות לא יועיל, וע"ז מייעץ אותנו שנאחז במדת "האחד" ועי"ז תתקבל לרצון תשובתינו, אבל אכתי עבירות שבין אדם לחבירו מה תהא עליהם ל שע"ז אין תשובה מכפרת ואיזה סגולה תוכל להועיל גם לנקותם מן החלאה הזאת, ע"ז בא המדרש להורות בחלוקה השניה זכרון תרועה זה יצחק, פי' דזכירת מעשה הזאת תועיל הרבה להתם גם פשע הזה, ויבואר עפמ"ש חז"ל (שבת פ"ט) לעתיד יאמר הקדוש ברוך הוא לא"א בניך חטאו כו' אמר לו ליצחק בניך חטאו כו' פלגא עלי ופלגא עלך

ואת"ל כולם עלי הא קריבית נפשי קמך ע"כ, ופי' שם המהרש"א ז"ל כוונת יצחק באומרו פלגא עלי ופלגא עלך כך, שמחצה העבירות מחלק שבין אדם למקום, הוא עלך, ופלגא השנית מחלק שבין אדם לחבירו, זהו עלי, ואת"ל כולם עלי, פי' שכל העבירות המה מסוג שבין אדם לחבירו הא עקידית קמך וא"כ יועיל זה לכפר עייי"ש, וצריך טעם ע"ז למה יועיל מעשה העקידה לכפר דווקא עוונות שבין אדם לחבירו, ויבואר זה עפמ"ש (קהלת) וראיתי אני את כל עמל גו' כי היא קנאת איש מאת רעהו, ופירוש הפסוק, שכל העמל והעול הנעשה בין אדם לחבירו, האב שבכולן, הוא קנאת איש מאת רעהו, כי ע"י הקנאה תצמח כל ענפי החטאים שבין אדם לחבירו כמבואר בספרי מוסר, דרק קנאה הוא האב לכל מדות הרעות וחטאי בני האדם, והנה בנסיון העקידה מצינו לרז"ל (מד"ר פ' וירא) שהשטן הלך מתחלה לאברהם ורצה לרחקו מאותו מעשה באמור לו סבא סבא איבדת את לבך בן שניתן לך למאה שנה אתה הולך לשוחטו, א"ל אברהם על מנת כן כו', וכיון שלא הועיל אצל אברהם, בא אצל יצחק ואמר לו ברא דעלובתא הולך הוא לשחיטה א"ל יצחק ע"מ כן, א"ל א"כ כל אותן הפרגיות שעשתה אמך לישמעאל שנאוי דביתך ירותא (פירוש שכל הפרגיות ודברים הטובים שהכינה אמך ישאר בירושה לישמעאל שנאוי הבית) ואתה אינך מכניס בלבבך כו', לישנא בישא כד לא תיעול כולא תיעול פלגא (פי' משל הוא בפי הבריות דבר לשון הרע אע"פ שאינה נכנסת כולה בלב המקבלה מ"מ החצי נכנסת) הדה"ד ויאמר יצחק לאברהם אביו ויאמר לו אבי אבי, למה אבי שני פעמים כדי שיתמלא רחמים עליו ע"כ במד"ר, הרי לעינינו שכל כרכורי השטן אצל אברהם ויצחק להרחיקם מאותו מעשה לא הועיל כלום עד שהזכיר ליצחק, כי ישמעאל שהוא היה השנאוי הוא יורש הכל ויעלה לגדולה, אז רק אז נפל הקנאה בלב יצחק אבינו, עד שהתחיל להתחרט על הענין הקדוש וביקש מאביו שיתמלא רחמים עליו, ואפשר לומר שמזה הטעם הסכימו שניהם אח"כ לעקוד את יצחק ביד וברגל, כי לכאורה אינו מובן איזה צורך היה לעקוד את ידיו כיון שרצו שניהם בלב שלם, ודבר זה יוכל חלילה להקטין הנסיון לומר שלא היה זה מרצון גמור של יצחק, רק מוכרח היה בשביל שהיה עקוד, אכן לדברינו יש לומר שכיון שראה אברהם אבינו כי יצחק התחיל להתחרט עד שביקש מאתו שימלא רחמים עליו, היה מתייירא פן אח"כ בעת מעשה מחמת ביעתותא דמות אפשר יתנחם עוד יותר ולכן הסכים לעקוד אותו, ואפילו לדברי המדרש שיצחק ביקש ג"כ שיעקדנו, י"ל שהיה הוא מתייירא פן אח"כ לא יוכל להתגבר על יצרו, ולכן ביקש מאביו שיעקוד אותו בכדי שלא יוכל שוב לחזור, וא"כ בא וראה כמה גדול כחה של קנאה עד שגם בארזים נפלה שלהבת הקנאה, וגם בחיר

האומה לא היה בטוח בעצמו שיוכל להנצל מזה עד שהוצרך לעקוד ידו ורגלו בכדי שלא יוכל לחזור, ובכן אפוא כאשר יבוא הקב"ה לראות ברעות בני האדם, איך כולו מלא קנאה ושנאה, אם יזכור לנו מעשה העקידה יהיה זה למוד זכות גדול על כל העוונות שבין אדם לחבירו, אשר כולם נובעים ממקור הקנאה, כי ממעשה הזה ניכר אשר דבר קשה הוא שאי אפשר להנצל מזה, וגם יצחק היה מתיירא הרבה פן לא ינצל מזה, וא"ש מ"ש המהרש"א שיצחק היה מועיל לכפר עוונות שבין אדם לחבירו פי' לא שיועיל זה לכפר, אלא שזה יועיל שלא יוכל להגדיל ערך החטא, באשר קשה מאוד להנצל מזה:

ובדברינו יש מקום לפרש עוד איזה דקדוקים בתפלת ר"ה זולת מ"ש לעיל, בתחלה אמר ותראה לפניך עקידה שעקד "אברהם" הזכיר נסיון אברהם, ומסיים ועקידת "יצחק" לזרעו ברחמים וכו' הזכיר נסיון של יצחק, גם מלת "ברחמים" מיותר כי איך אפשר שיהיה זכירה הזאת שלא ברחמים, ובדרך כלל אינו מובן מה שמזכיר כלל ספור "העקידה" דהא זה שצורך היה לעקוד אותו בידו ורגלו מקטין הנסיון, וטוב יותר שלא להזכיר זה כלל, כ"א להזכיר מה שרצה לשוחטו, ואכן לדברינו יבואר, דבאמת שני פרטים טובים יצמח לנו דווקא ממעשה העקידה, א' דרק מזה היה ניכר גודל נסיונו של אברהם שכבש רחמיו מבן יחידו, דמתחלה אע"ג שהסכים לשוחטו, לא היה ניכר מזה עוד כבישת רחמיו, באשר יצחק לא ביקש עוד שימלא רתמים עליו, וגם יצחק הלך לשחיטה בנפש חפיצה, ורק אח"כ כאשר יצחק אמר לאברהם אבי אבי ונתכוון בזה לבקש מאתו שיתמלא רחמים עליו, והוא כבש רחמיו וגם הוסיף עוד לעקוד אותו שלא יוכל עוד לחזור, רק בזה נשתלם גודל נסיונו איך שכבש רחמיו, ב', שמעשה העקידה יועיל להקטין ערך חטאינו ומדותינו הרעות, וזהו דוקא ממעשי העקידה, שמזה נראה אשר ע"י זכירת השטן מגדולת ישמעאל התחיל לבקש רחמים, א"כ נראה מזה שדבר קשה הוא כ"כ עד שגם יצחק התאמץ איך להנצל מזה. והנה בתפלה הזאת אנו מכוונים על שני ענייניים הנ"ל, אחד אנו מבקשים שיכבוש ה' רחמיו ולא יכעוס עלינו ויגולו רחמיו על מדותיו, ולכך לענין זה אנו מבקשים שיתראה לפניו זכות אברהם במעשה העקידה, כמו שכבש רחמיו מבנו, כן יכבשו רחמיו את כעסו מעלינו. ולענין זה שייך להזכיר נסיון אברהם, ולבסוף אנו מבקשים בקשה אחרת, היינו שבשעה שיפקוד עוונות בני אדם ומדותיהם הרעות, אז יראה להקטין זה, ויזכור כי עפר הם בחייהם, וטבע החומר היא בעוכרם, ולענין זה מבקשים אנו "ועקידת יצחק לזרעו תזכור", פי' בשעה שאתה רואה עוונותיהם תזכור להם עקידת יצחק, איך שגם הוא היה קשה מאוד לפניו להנצל ממדה הזאת ואיך יצדקו קרוצי חומר מגושמים כמונו, וא"ש מה שנאמר כאן "לזרעו"

פי' שתשים מעלת יצחק לעומת מעלת זרעו ותראה שגם הוא לא נצול מזה, ואיך נוכל לצדוק אנחנו, וגם יובן מה שמסיים ברחמים, כי באמת מזכירת מעשה יצחק יש אליה וקוץ, בצד אחד, יקטין הנסיון, כי מזה נראה שבלבו התחיל להתנחם, ובצד השני יש מעלה גדולה לפנינו, כי מזה יוקטן ערך חטאינו, ולזה אנו מבקשים שזכירה הזאת יהיה ברחמים, פי' שיתבונן רק לצד הטוב שיש בזה, וזמ"ש במד"ר הנ"ל בחלוקה השניה, זכרון תרועה, זה יצחק, פי' שזכירה הזאת, יהיה מועלת להקטין עוד ערך עוונות שבין אדם לחבירו, וא"כ יש עצה ג"כ איך להנצל גם מחטאים אלו:

ואף אם אמנם מעתה יש לנו עצה גם על עבירות שבין אדם לחבירו, מ"מ יש עוד ענין אחד אשר כ"ז שלא נתאמץ לתקנו אין אנו בטוחים עוד לזכות ביוה"ד, באשר שעוון הזה אין בכח תשובה לכפר, והנה בשני העצות הקודמות, באחד שהוא אברהם, זכינו שתשובותינו תתקבל לרצון ולא יהיה שום עכוב, ולא יועיל זה כ"א בדברים שבכח תשובה לכפר, רק שמחשש שלא יתעכב התשובה ע"ז מועיל סגולת האחדות, שהתשובה לא תתעכב, אכן יש עוד חטא נורא אשר אין בכח תשובה לכפר, ומה יועיל ע"ז סגולת האחדות, והוא עון חלול השם כמבואר בסוף יומא דאין תשובה ויוהכ"פ מכפרים ע"ז, וע"ז ידוו כל הדווים, דמלבד שחטא חמור הוא כ"כ, עוד נקל מאוד להכשל בו, עד שכמעט קשה מאוד להמלט מזה, דבשאר עבירות חמורות, שהדבר יש בו איסור מצד עצמו, ואסור לכל אדם, יוכל האדם להמלט מזה מחומר האיסור, אבל עון חלול השם, ה"ד כגון אנא דשקילנא בישרא ולא יהיבנא דמי וכה"ג עוד כמה דברים כאלה, אשר הדבר מצד עצמו מותר הוא, ורק לפני איש כזה יש בו איסור, וכל אחד לפי מעלת חכמתו מחויב להזהר שיהא כל דרכיו ומעשיו והנהגתו ואפילו דבורו מצומצם לפי מעלת חכמתו, ואם עושה דבר כזה אשר לפי רוב חכמתו לא נאה כן, הרי הוא מחלל השם, אע"ג שלאדם אחר הקטן ממנו בערכו לא היה בזה שום איסור, ומחמת שעון הנורא דחלול השם אינו דומה לכל אדם ולזה מותר ולזה אסור, משו"ה נכשלים בה כל בני האדם, כי יחשוב שאין בזה שום איסור, אחרי שהשני יעשה כן, ועוד לפעמים יסיתנו יצרו בטענה כזאת כי הזהיר בדרכים כאלו הוא משום יוהרא וגאוה, כי אחרים יהללוהו, ומה איכפת לי אם אעשה כן, כיון שמן הדין אין אסור, רק בפני הרואים שיראו כי הנני מבזה עצמי לעשות דבר שאינו לפי כבודי, האם גם זה לעון יחשב אדרבה הרי מתרחק אני עי"ז מגאוה ומהלול בני האדם, ולכן מחמת כל אלה יפול האדם בפח העון הנורא, ובכדי להנצל מעון הזה נתן לנו המד"ר הנ"ל העצה להתבונן במעשה יעקב אבינו, כי בא וראה איך מסר יעקב אבינו את נפשו ע"ז רק שיהיה שמו חביב ורצוי לכל, דהנה כפי

המבואר במד"ר פ' וישלח, שהמלאך אשר נאבק עם יעקב היה זה שרו של עשו, ויעקב נצח למלאך כמ"ש שם איני יודע מי נצח את מי אם המלאך ליעקב, או יעקב למלאך, כאשר אמר ויאבק איש עמו הוי מי נתמלא אבק האיש שעמו, הרי שיעקב נצחו לשר של עשו, ובכ"ז לא הניחו מאתו והוסיף עוד להלחם עמו, עד שבסוף גבר המלאך ותקע כף ירכו, ובשביל איזה מטרה נלחם עם המלאך ולא רצה להניחו, הנה מבואר בקרא שאמר לו, לא אשלחך כי אם ברכתני, ימה היה הברכה שברכו, לא בממון ולא בגבורה, רק אמר לו אח"כ לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל, הרי מבואר לפנינו מטרת מלחמתו עם המלאך, דהנה עשו אמר לו, הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים" וא"כ בעבור מעשה הברכות והבכורה שלקח מאתו קרא לו בשם של גנאי שרק עקב ורימה זה ממנו במרמה, משו"ה רצה יעקב אבינו להסיר חרפת שמו שקרא לו עשו, ומסר נפשו להלחם כ"כ עד ששרו של עשו הוכרח להודות שלא היה זה במרמה, ולא יקרא שמו יעקב עוד, וא"כ התבוננו נא היטב ברעיון הזה, הן יעקב אבינו ידע בוודאי כי מצד הדין אין שמץ עין בלקיחת הבכורה, דמרצונו מכרו לו, וכן לקיחת הברכות היה זה ברצון ה' בעצמו כמו שנאמר לרבקה בנבואה ורב יעבוד צעיר, ולא היה לו לפחוד מחשש איסור, ובכ"ז באשר עי"ז קראוהו בשם לא נאה לכבודו, מסר נפשו ע"ז להחליף שמו, וזמ"ש המדרש "מקרא קודש" זה יעקב, פירוש שיעקב מסר נפשו לא מחשש איסור, רק שלא יהא שמו מבוזה ומחולל בפי עשו, ויקראוהו בשם קדש, להסיר חרפתו מאתו, ומזה נוכל להתבונן, איך שכל אחד מחויב לטרוח עצמו, שיהא שמו קודש ולא יהיה מחולל ומבוזה בעיני הבריות לומר עליו כמה מגונה מעשיו ודרכיו, אף שהוא בנפשו יודע שאין בזה שום חשש עון, מ"מ מחויב הוא להסיר חרפתו מעיני הבריות ג"כ, ומעתה נתבאר כל המדרש, באם נרצה לזכות ביוה"ד, אז עלינו להתבונן בשלשה אלה, "באחד" שהיא מעשי אברהם אבינו, וזה יועיל שלא תתעכב תשובתינו, "זכרון תרועה" זה יצחק, להקטין ערך עונות שבין אדם לחבירו, "מקרא קדש" זה יעקב לתקן וליזהר בעון חלול השם וע"י כל החוט המשולש נזכה ביוה"ד וזמש"ל:

מצח אהרן - דרוש יח

רעיון מוסרי שאמרתי בשבת תשובה תרנ"ו לעורר בני עדתי ליסד להם ת"ת בעד ענייי הצאן: בפ' כסוי הדם (דף פ"ח:) אחז"ל בשביל שאמר אברהם אבינו ואנכי עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות עפר סוטה ואפר פרה, וליחשיב נמי עפר בסוה"ד התם הנאה ליכא עפרש"י. מאי מדה כנגד מדה הוא זה?:

הנה מדרך הרופא בעת בואו לחולה מסוכן גדול ורואה שאף אם אמנם החולה כבר הכין לו כמה מיני רפואות בחונות ובדוקות לרפאות מחלות אלו, בכל זה לא יועילו לו מפני איזה סבה שכ"ז שלא יסור הסבה, כל הרפואות כאין ואפס יחשבון, וודאי שהרופא מחויב לגלות זאת להחולה שידע איך להסיר הסבה, ולא יסמוך על רפואות אלו אף אם בדוקות הן, כן אחי היקרים כלנו עומדים כעת בסכנה גדולה, באשר ימים אלו יומי דדינא, ומי יזכה לפניו בדין, ואף כי הכננו לנו מזור ותרופה היעוצה לנו מאת קדמונינו, והיא "התפלה" אשר כחה רב לקרוע גזר דין, כמו שיסד הפייטן, ותשובה ותפלה מעבירין רוע הגזרה, ובכל כחנו מקיימים אנחנו הסגולה הזאת, באשר כל אחד משכים לסליחות באשמורת, ויתפלל בכונה ובבכיה, ולזה יחשוב כ"א כי הרפואה הזאת ודאי תועיל להצילו מדין קשה, בכ"ז אנכי לעצמי בעיוני בסגול התפלה, נוכחתי לדעת כי יש עוד סבה גדולה, אשר כ"ז שלא נסור אותה מאתנו, וגם לא נשתדל לתקנה, אפשר חלילה שגם תפלותינו לא יועילו ונהיה כצועקים כו', דהנה בענין התפלה מצינו באברהם אבינו כאשר רצה להתפלל על סדום אמר "הנה נא הואלתי לדבר אל ה' ואנכי עפר ואפר", הרי מצינו דמשום שהי' מחשיב עצמו לעפר ואפר, חשש דעי"ז לא תקובל תפלתו, והכונה באומרו, "עפר ואפר" כבר ביאר זאת הגאון מו"ר נצי"ב זצוקלל"ה, דלאו כל אדם זוכה שתקובל תפלתו, רק צריך לזה זכות גדול, ולפעמים מועיל לזה זכות אבות, כגון מי שאבותיו צדיקים, אז האב מזכה להבן שתקובל תפלתו, וכמ"ש (מד"ר פ' תולדות) ע"פ ויעתר לו ה', שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע, ומשו"ה לא הועילה תפלת רבקה באשר היתה בת רשע, ולפעמים תקובל תפלתו, ע"י זכות בנים, באשר ידוע לפניו כי זרעא מעליא נפקא מיני', וזכות בניו גורם להטיב לאב וכמ"ש (מד"ר סוף פ' בראשית) ונח מצא חן בעיני ה' הוי ואלה תולדות נח, ע"י התולדות מצא חן בעיני ה' עכ"ל, והנה היסודות של "עפר ואפר" אינם שווים זה לזה ולשניהם יש מעלה וחסרון, "עפר" יש לו חסרון, שאין לו אב מי שהוליד אותו, כי היא בריאה ראשונה מעשה ידי קוב"ה בעצמו, ולעומת זה יש לו מעלה, כי יש לו תולדות הרבה, וכל הזרעים וצמחים ונטיעות כולם תולדות האדמה הם, ואפי' בעלי חיים נחשבים לגדולי קרקע כמ"ש התוס' בב"ק נ"ד ובכ"ד, "אפר" הוא להיפך, שהוא אינה בריאה ראשונה, רק שבא מדבר אחר המוליד אותו, והוא הדבר הנשרף, ולפעמים יש לו אב מיוחס גדול, כגון אם נשרף דבר יקר מאוד ונעשה מזה מעט אפר, האפר הזה בא מדבר חשוב, הרי דיש לו זכות אבות, ולעומת זה יש לו גם חסרון, שאין לו שום תולדה, כי אפר אינו מגדל צמחים וכמ"ש (בחולין פ"ח), ולכן אברהם אבינו כשרצה להתפלל על סדום, אמר, הנה

נא הואלתי לדבר אל ה', פי' ברצוני מאוד להתפלל ולבקש רחמים בעדם, אכן איך אוכל לחשוב שתפלתי תקובל, והלא מסגולת קבלת התפלה הוא, או זכות אבות, או זכות בנים, ואמנם "אנכי עפר ואפר" פי' שיש לי שתי החסרונות גם יחד, החסרון מעפר שאין לו אב, כן אצלי אין זכות אבות, באשר תרח אבי הי' עובד אלילים, וגם החסרון מאפר יש לי, שאברהם היה עפ"י מזלו עקר, וא"כ אין לי גם זכות בנים, ובאיזה זכות תקובל תפלתי עכ"ד בתוספת מרובה:

וא"כ נחזי אנן, אם אברהם אבינו ע"ה לא היה בטוח על זכותו בעצמו שיועיל לקבל תפלתו, אנן על מה נסמוך, אם על זכות אבותינו הקדושים, הלא אצל רשעים כבר תמה זכות אבות לכל השיטות כמ"ש התוס' (שבת נ"ה), ושיטת ר"ת שם שגם לצדיקים כבר תמה, ועוד איתא במד"ר (פ' וישלח) ע"פ ויאמר יעקב אלקי אבי אברהם ואלקי אבי יצחק' הא לעשו לא אלא הבוחר בדרכיהם ועושה כמעשיהם אני מתקיים עליו ושאינו בוחר בדרכיהם ואינו עושה כמעשיהם איני מתקיים עליו' עכ"ל, הרי נלמוד ממוצא דברי המדרש דמי שבוחר בדרכי אבות ועושה רצונו ית' לזה מועיל זכות אבות, אבל מי שאינו בוחר בדרכי אבות לילך בדרכיהם ולעשות כמעשיהם, לזה לא מהני זכות אבות, ולא די שלא תועיל זכות אבות, אלא אדרבא מיגרע גרע, וכמו שפירש השל"ה הק' הפסוק וזכרתי את בריתי יעקב דמאי שייכות זה הפסוק באמצע הקללות, הלא ברכה היא ולא קללה ותי' דאם אדם חוטא והוא בן גדולים וטובים עוד תגדל רשעתו שבעתים ונמצא ג"ז לקללה ודפח"ח, א"כ וודאי שלפי מעשינו אנו, לא נוכל לסמוך על זכות אבות, ואם לסמוך על זכות בנינו, גם זכות הזה נפל בעוה"ר בעתות אלה, כי מי הוא שיגדל בניו לת"ת, ותיכף כאשר יתפתח הבן מקליפתו יאחז במסחר ידו וגם ישולח לארצות הרחוקות, נעזב מאביו ואמו ויעשה מה שלבו חפץ, האם נוכל לסמוך על זכותן שבעבורם יקיימנו ה' ונחיה, דבשלמא בדורות הקדמונים, אשר הבנים עד חופתם לא ידעו ממסחר כלל, ורק עיקר עבודתם היה בתורת ה', והיו הבנים צריכים להחזקת אביהם, שפיר יש לומר דמשום זכותם יקיים ה' לאבותיהם, דאם חלילה האבות ימותו, או ירדו מנכסיהם לא יהי' מי שיחזיק את בניהם לתורה, אבל עתה בעוה"ר הבנים אינם צריכים כלל להחזקת הוריהם, ולהיפוך עוד המה יחזיקו ידי הוריהם, ובאם נשאל לבן צעיר, מה זה ההכרח אשר יכריח אותך לקבל רחיים על צווארך ולהיות נודד למרחקים, הלא פנוי אתה עדיין, וטוב טוב לך לשבת במנוחה בבית הורך? גם הוא יענה, כי יד הוריו מטה ולזה מוכרח הוא להיות שעיר המשתלח עבורם, וא"כ אחיי האם נוכל לסמוך על זכותם שבעבורם יקיימנו ה' ונחיה, ולואי שלא יהיו לנו עוד לרועץ חלילה:

רבותי:
אף אם לא ראיתם בעיניכם, בכ"ז ידעתם היטב כי בימי חורבן ירושלים, היה רעב גדול ונורא עד שהוכרחו לאכול בשר בניהם, וכל אחד מאתנו כאשר יגיע לאמירת הקינות שמדבר בענין זה, יגרו עיניו דמעה כנחל, ולמשמע אזן דאבה נפשם עד מאוד, רק משום משך הזמן הגדול מאז עד עתה נתקרר הדבר, אבל אם ראיתם חלילה בעיניכם כעת רעב כזה אפי' על אנשים זרים שאינם אחיכם, וודאי שאין קץ וגבול הי' לצערכם ע"ז, ושערו בנפשכם אם רעב גדול כזה, היה בא חלילה על עצמכם ממש, האם נותר בכם נשמת חיים מרוב הבכייה והצער? ובאם אך נתבונן היטב, לא נגזם אם נאמר שהרבה אנשים מן העומדים בפה הגיעו למדרגה הזאת, דהנה המקונן בתארו את גודל הרעב, אמר, אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים אללי לי, אם תבשלנה בשר ילדיהם המדודים טפחים טפחים אללי לי, אם תועדנה זו לזו בואי ונבשל בנינו צורחות אללי לי, ובג' חרוזים הללו תאר לפנינו מצב הרעב האיום, ואמנם אינו מובן סדורם, כי דרך האבל, להתאבל מקודם על דבר הקטן ואחר כך על הגדול, דאם כבר נתאבל על דבר היותר גדול, א"כ אין מקום עוד להתאבל על צרה קטנה ביותר, באשר צרה קטנה כאין ואפס נחשבת נגד הצרה הגדולה ממנה, וא"כ מקודם הי' צריך לומר החרוז "אם תועדנה" שהוא הקטן מכולם, באשר רק קראו זו לזו לבשל ועדיין לא בשלו, ואח"כ "אם תבשלנה" שגם הגיעו ממש לבשול, ואח"כ "אם תאכלנה" שהרעב הגיעה עד למעלה שגם הוכרחו לאכול, אבל אם אמר מראש, אם תאכלנה, אין מקום עוד לקונן, על הבשול ועל הקריאה:
ואמנם ע"ד מליצה י"ל שלא נתכוון המקונן בזה לקונן על רוע מצב הגשמיי שלהם, רק בא לקונן על רוע מצב הרוחניי שלהם בעת החורבן, שכל מדות וטבע האנושיית נשחת אצלם עד לגמרי, דהנה מצינו שהקב"ה ברך ליעקב אבינו בברכה "ויוסף ישית ידו על עיניך" וכתב הרשב"ם (ב"ב ק"ח ע"א) דקללה היא לאדם שמת בלא בנים, ועוד שרואה במיתת בניו, וזה לברכה יחשב אם הבנים מקברים לאביהם, משו"ה הבטיח הקב"ה ליעקב, שיוסף בנו יקבור אותו, הרי דמי שימותו בניו בחייו חלילה, לקללה תחשב לו הן בעוה"ז והן בעוה"ב, "בעוה"ז" שצריך לראות בעיניו יסורי בניו, איך יתהפכו בצירם על משכבם, "ובעוה"ב" כיון שנשאר בלא בנים מי יצילהו מדין קשה מיסורי גיהנם, מי יגיד קדיש אחריו ואין יסורין גדולין מזה כמארז"ל בכו להולך בלא בנים, ולהיפך האיש שמניח בנים אחריו סימן ברכה הוא לו, בעוה"ז, שלא ראה בעיניו צרת בניו, והעיקר כי ברא מזכה אבא, בעוה"ב שמצילו מדין קשה, כדאיתא במדרש, יסר בנך ויניחך, למד לבנך תורה ויניחך מדינה של גיהנם, וחז"ל אמרו גדולה הצלת בנים לאבות מהצלת

אבות לבנים, שהאבות אינם מצילין את בניהם אלא מן היסורין של עוה"ז בלבד, ומזכין אותם הכח והחיים והעושר, אבל ליוה"ד אינם יכולים להציל שנאמר ואין מידי מציל, לא אברהם מציל את ישמעאל בנו ולא יצחק את עשו בנו, אבל הבנים מצילין את האבות מדינה של גיהנם, הרי שיפה כח הבן מכח האב, כן איתא במד"ר (פ' תולדות) מניין שכל מי שיש לו בן יגע בתורה שהקב"ה מתמלא רחמים עליו ת"ל אם חכם בני ישמח לבי גם אני כו' אברהם לא נצול מכבשן האש אלא בזכות יעקב כיון שצפה הקב"ה שעתיד יעקב לצאת ממנו אמר כדאי הוא להנצל בזכותו הה"ד לכן כה אמר ד' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, וכיון שכן, אם יקרה כזה שהרעב יגיע למדריגה גדולה עד שיוכרחו למלאות רעבונם ע"י בשר אדם, ודאי שמדרך אב רחמן ומאמין בעוה"ב, שבניו יבשלו אותו וישקיטו רעבונם ע"י בשרו, ולא שהוא יבשל את בניו לאוכלם, כי אם בניו יאכלו אותו הרי לברכה נחשבת לו, כי הוא לא יראה בצרת בניו, וגם נשאר לו, בעוה"ז בן שיצילהו מדין קשה, אכן אם הוא יאכל את בניו מראה בעצמו מדת אכזריות גדולה שאינו חושש לראות ביסורי בניו, וגם מראה בעצמו שלא יאמין בעונש הנצחיי, ולכן אינו חושש אם לא יהיו לו בני שיוכלו להצילו ביום עברה, ובאשר ראינו אשר בעת החורבן בחרו הנשים לבשל בשר בניהם המדודים טפחים טפחים, מזה ניכר שנשחת מדות וטבע הרחמנות שלהם, וע"ז סידר המקונן חרוז הראשון "אם תאכלנה נשים פרים אללי לי" באשר הגיעו להשחתת המדות וחסרון האמונה, והנה אף שמי שיפעול לאכול בשר בניו רק בכדי להשקיט רעבונו ולהנצל ממות, ג"ז רעה גדולה היא, אכן ביותר יגדל האשמה, אם נראה שיעשה עוד תענוגים ומאכלים ערבים מבשר בניו, כי באופן הראשון יוכל היות שגם הוא יתאונן בלבו ע"ז, רק מה יוכל לעשות בעת שבא עד שערי מות, וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו, אבל אם יעשה עוד ממתקים מבשרם ניכר מזה שאינו דואג עליהם כלל, והנה חז"ל אמרו בכמה דוכתי ובמסכת שבת (דף קכ"ח) דבשר חזי לאומצא, פי' שחזי לאכול זה חי בלתי מבושל, הרי דלהשקיט הרעבון יוכל גם בבשר חי אלא דהבשול ממתיק טעם הבשר, וא"כ בעת החורבן אף שפעלו בנפשם טעם איסורי כזה לאכול בשר בניהם, לכה"פ היה להם לאוכלם בלתי מבושלים להראות שאינם חפצים כ"א להשקיט רעבונם ולהנצל ממות, ואמנם הם לא כן עשו, כ"א בשלו ילדיהם ועשו מבשרם ממתקים, וע"ז הוסיף המקונן בחרוז השני לקונן על גודל האשמה, "אם תבשלנה בשר ילדיהן אללי לי" כי מזה ניכר אשר בקרב לבבם לא ידאגו ע"ז:

והנה אף העבירה היותר גדולה, אם האדם העושה אותה יחזיק זה לעבירה ויודע בנפשו שחטא בזה לד', יש עוד תקוה שלא ישאר בעונו לעולם חלילה, כי ינחם באחריתו וישוב

ע"ז לבסוף, וגדולה, תשובה לכפר על כל העבירות, אכן מה מאוד תגדל האשמה באם העושה אינו יודע כלל שעשה עון כזה, ונשרש כל כך בחטא הזה עד שנעשה לפניו כהיתר ממש, שאז אין תקוה עוד לאחריתו, כי ודאי לא ישוב עוד לעולם וכמאמר הנביא (ירמיה ב) הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי, ומבואר אצלנו בארוכה (דרוש ב'), והסימן להכיר אם יחזיק זה לעבירה אם לאו, הוא, אם בשעה שהוא רוצה לעשותה יסתיר עצמו מבני אדם שלא יראוהו עושה זאת, ניכר שידע כי עבירה גמורה הוא, רק שלא יוכל להתגבר כעת על יצרו, ואמנם אם עושה זאת בפרהסיא ועוד מתייעץ ע"ז עם רבים ניכר מזה שלא יחזיק כלל לעון, לכן לא יבוש משום אדם, ולכן בעת החורבן אף שעשו דבר רע כזה לשחוט בניהם ולעשות מבשרם תענוגים, מ"מ אם הם בעצמם היו חושבים זה לעון, הי' עוד מקום תקוה כי ישובו באחריתם וינחמו על הנבלה שעשו, אבל הנראה או הנשמע לעשות משתה מבשר אלו ולהזמין עוד קרואים לאכול במסבת מרעים כי מזה ניכר שאינם חושבים זה לחטא כלל, וע"ז בא המקונן בחרוז השלישי להגדיל האשמה, "אם תועדנה זו לזו בואי ונבשל בנינו צורחות אללי לי" הנראה או הנשמע משתה כזה?:

אחי היקרים! לא אגזם אם אומר כי הקינה הזאת נוכל לקונן על מצבנו הנוכח, כי הנה הפייטן המליץ "בנפשו יביא לחמו" לומר שהאדם אינו מביא לחמו ביגיעת גופו לבד, כ"א גם ע"י אבידת הנפש, שבכל פרוטה ופרוטה אשר ישתכר מעורב בה הנפש ממש, באשר ההכרח לעבור על כמה איסורים עד שישתכר הלחם, ולא רבים הם הנושאים ונותנים באמונה, ובהלחם אשר יאכל האדם מעורב גם הנפש, ובתבשיל אשר יבשל יבושל שם גם הנפש, והנה לפנים בישראל היה, אשר האבות פשטו ידיהם במסחר וקנין, והבנים החזיקו תחת ידי מורים לעסוק בתורה עד זמן חתונתם, ואף שמחמת גודל הרחיים אשר היו על צווארי האבות להחזיק הבנים בהוצאות מרובות, הוצרך עי"ז לעבור ארחות ימים ולעבור על כמה איסורים ולבטל הרבה מתורה, עד שבלחם שהאכיל לבניו היה מעורב גם נפש האב, בכ"ז אין הנזק גדול כ"כ, וכך הוא קיומה של עולם שהבנים יאכלו נפשות האבות, כי אף שאב בישל נפשו בגיהנם, מ"מ הבנים ע"י תורתם ומעשיהם הטובים יניחוהו מדינה של גיהנם וכמ"ש לעיל, אבל אוי מה היה לנו בדור הזה, האבות ישבו בשלוה בביתם, רק ישלחו את בניהן הצעירים למקומות הרחוקים, אשר שם המקום גורם לעבור על כמה עיקרי תוה"ק, והבנים ישלחו במסחר ידם להחזיק בזה ידי אבותיהם. אכן התבוננו היטב מה אתם אוכלים בכל מאכלכם, אם לא נפשות בניכם אשר טפחתם ורביתם, כי כמה מ"ע בטלו ואפשר גם כמה לו"ת עברו

על כל פרוטה, והנראה כזה שהאבות ואמהות בעצמם יאכלו נפשות בניהם, ונוכל לקונן עלינו את הקינה הראשונה "אם תאכלנה נשים פרים אללי לי" כי ניכר מזה אשר חסרון האמונה בשכועו"נ הנצחיי גבר מאוד בארץ, ולכן לא יחושו האבות אף שלא יהי' להן מצילין מדין גיהנם, והנה האדם אשר גוע הוא מרעב, אם יעשה דבר נורא כזה לשלוח בניו ולאכול נפשותיהם, ולא יעשה זאת מחמת תענוג כ"א להשקיט הרעבון, אפשר למצוא קצת זכות עליו, כי אל תבוז לאדם כי יעשה נבלה כזאת למלא נפשו כי ירעב, ואמנם מה יאמרו אותן האנשים אשר לא ירעבון ללחם, רק שלא יוכל להתענג בתענוגים, ועוד מותרות ולוקסוס אשר יחסר להם, ושמחמת זה ישלחו בניהם למלאות תאוותם בדברים המותריים, ואנשים כאלה יתענגו עוד בתענוגים מנפשות בניהם, עליהם נוכל לקונן חרוז השני "אם תבשלנה בשר ילדיהן אללי לי" כי הנשמע כזה אשר יבשלו עוד נפשות בניהם לעשות תענוגים מהם:

ועוד בה שלישיה, כי בבוא מכתב לאחד מבנו אשר באפריקא יזמין לקרואיו ויעשה משתה חמין עבורם מרוב טוב ושמחה אשר זכהו ה' לאכול מנפש בנו האהוב לו, ושושבינות הזה נגבה גם מהשני באם הוא יקבל אז יזמין גם הוא, וגם בעת השלוח את בניהם לאפריקא יעשו זאת בפרהסיא, ויתוועדו חבורות חבורות להמנות על קרבן הזה, כי כמה אבות יעשו אגודה אחת לשלוח בניהם ביחד, ומזה ניכר שלא יחזקו זה לעבירה, וא"כ אין תקוה שישובו בתשובה ע"ז, ונוכל לקונן ע"ז את החרוז השלישי, "אם תועדנה זו לזו בואי ונבשל בנינו צורחים אללי לי" כי מי ראה או שמע דבר כזה להזמין קרואים ולעשות תענוגים מנפש בניהם ועוד יאמר בלבו לא פעלתי און ונעשית כהיתר ממש:

ואם תשאלוני אחיי הן כבר הורונו חז"ל שמצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, וא"כ מדוע הארכתי להוכיח בענין זה, האם אחשוב שדברי יעשו בזה פרי, ותמנעו עי"ז מלשלוח את בניכם? גם ע"ז אשיבכם ואודיעכם כוונתי בזה, ונתבונן מקודם על כוונת התנא (אבות פ"ד) אל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע, דהנה יש לחקור אם אחד ירצה להוכיח את בני עדתו לעורר אותם לעשות מפעל כזה, אשר הדבר מצד עצמו הוא אפשר לשמוע, רק שלא יוכל לפעול אצלם לעשות הדבר, בלתי אם יגזם ויאיים עליהם להוכיחם בעבירות הנמצאות אצלם, והעבירות אלו הוא דבר שאי אפשר לשמוע ולמנוע מהם, ורק עי"ז שיאיים עליהם על עבירות הללו יחזרו בתשובה לעשות הדבר הטוב שבידם לעשות שהוא תקנה לעבירות הללו, וכגון מי שירצה להוכיח לגנב מפורסם אשר גנבתו אומנתו תמיד, והמוכיח יודע בעצמו שא"א בשום אופן שיפרוש מאומנת האסורה, ורק ירצה לפעול ממנו שיעשה צרכי רבים, שהוא תקנה לחטא של גניבה, אמנם לא

יוכלו לפעול זה מהגנב אם לא שיוכיחנו מקודם על גודל עונו מחטא הגניבה, אם מותר להמוכיח להוכיחו גם על חטא הגניבה אף שהוא מצד עצמו דבר שא"א לשמוע כיון שאין כונתו להוכיחו על עון זה, רק ברצונו למצוא תקנה עבורו בלתי שיאיים מקודם את גודל רשעתו? ודאי שדבר זה אין צריך לפנים והשכל מחייב שמותר לו להראותו את גודל רשעתו כיון שעי"ז יפעול אצלו לעשות התקנה הדרושה לחטאו וינצל, וכמו שמדרך הרופאים שלא להגדיל לפני החולה את מחלתו, ואדרבה בבוא הרופא עוד ישתדל לתת תקוה בלב החולה שלא יתייאש ממחלתו וינחמהו שאין המחלה אנושה כ"כ, מ"מ אם הרופא יראה שהחולה מוכרח ליקח סם מר מאוד, והחולה מצד שאינו יודע את מצב חליו, איך מסוכן הוא, לא ירצה ליקח הסם, באופן זה ודאי חוב גדול הוא על הרופא עוד להגדיל לפני החולה את סכנת מחלתו בכדי שיתרצה ליקח הרפואה, וכן ה"נ, אף שבלא"ה אסור להמוכיח לומר דבר שאינו נשמע דכיון שסוף סוף לא ישמע לו למה לצער נפשו בחנם, ועוד יוכל להתייאש לגמרי ולומר כאשר אבדתי אבדתי ויסור לגמרי מדרך ה' חלילה, ואמנם אם המוכיח לא יתכוון כ"א שיעשה התקנה הדרושה למצב חטאו, וזה בכוחו לעשות, ורק מצד שהחוטא לא יבין גודל רשעתו, מאן ימאן לקבל הרפואה, ודאי שהמוכיח מחויב עוד להגדיל רשעתו בעיניו עד שיתרצה לעשות התקנה ושב ורפא לו, וזהו יורנו התנא בדבריו הקצרים, "אל תאמר" דבר שא"א לשמוע" פי' אל תמנע עצמך מלהוכיח את חברך ע"י הטענה, שהדבר הוא מן הדברים שא"א לשמוע וא"כ מצוה שלא לאומרו, אל תאמר כן, "שסופו להשמע" ואף שלא יסור מחטאו ע"י התוכחה, ולא ישמע לקול תחלת תוכחתך, שתתחיל להוכיחו על חטאו, מ"מ הסוף מהוכחתך ישמע, והיא הרפואה אשר אתה מייעצו לקחת, ובמקום כזה אשר סופו לשמוע, אל תמנע עצמך מלהוכיחו בתחילה גם על דבר כזה שאי אפשר לשמוע:

כן גם אנכי היום, בעמדי להוכיח אתכם על גודל החטא הנצמח משלוח בניכם, ושעי"ז אתם נמשלים לאפר שאין מגדל צמחים, לא נעלם ממני שאין בכחי למנוע אתכם מזה לפרוש אתכם מן החטא הנורא הזה, רק מפני שצרתכם עד לבבי נגעה, ויגעתי למצוא תקנה עבורכם, רק שידעתי מראש כי באם לא אוכיח אתכם את גודל הסכנה הכרוכה בזה, תמאנו מלקבל תרופתי, כי כלום אדם מקבל רפואה אם יחזיק עצמו לבריא אולם, ולכן ההכרח אלצני להוכיח מקודם את גודל הסכנה הנצמחת מחסרון בנים, הן בעוה"ז והן בעוה"ב, ואז אם אגיד לכם הרפואה, בכל לבבכם תקבלו אותה בחפזון, והנה התקנה היא פשוטה וברורה כפו אשר יורונו חז"ל (סנהדרין י"ט ע"ב) כל המלמד את בן חבירו תורה כאילו ילדו, ולפי"ז אף אם לא זכינו לגדל בנינו האמיתיים לתורה, הלא בידינו

ובכוחנו להשיג סגולת הבנים באופן פשוט וקל, והוא לשלם שכר למוד עבור בנים עניים ויהיו נחשבים ממש לבנינו מלידה ומבטן, וכל סגולות הטובות שאדם משיג ע"י בניו האמיתיים, יוכל להשיג גם ע"י בנים המלאכותיים הללו הנקנים לו בכספו, וא"כ אחיי אף שהחוב הזה מוטל עלינו תמיד להחזיק מלמדים לפני בני עניים ועונש גדול להימנע מזה וכדאיתא במדרש אם ראית עיירות נתלשות ממקומן דע שלא החזיקו בשכר סופרים ושכר משנים שנא', ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי גו', מ"מ בעתות אלה אשר בנינו משולחים ונעזבים מאתנו ואבדנו כל הסגולות היקרות, תגדל החוב עוד ביותר לייסד בכ"מ בתי ספר להושיב בהם עניי הצאן, התעוררו לדבר הגדול הזה והשתדלו בכל מאמצי כחכם להטיב מצב בני העניים לשכור להם מלמדים ומורים טובים ללמדם לשון וספר עד שיהיו לאנשים, ואז נבנה גם אנחנו מהם ויצילו אותנו מכל הדינים הקשים, ונזכה לג"ע:

ואם ישאל השואל, הן ההשתדלות הגדולה והתקנות אשר אנכי מבקש מכם לעשות בעד בני העניים, גדולה יותר מההשתדלות אשר אדם כמונו משתדל בעד בניו ממש, וכלום אדם צריך לעשות בעד חבירו יותר מבעד עצמו אמשול לכם משל ע"ז, ידוע אשר בכמה מדינות החמות נמצאים מעינות טובים אשר מימיהם הטובים יוצלחו לרפאות כמה מחלות, כמו מימי "קארלסבאד" וכדומה, ובאשר לא כל חולה הדרוש לשתותם יוכל לנסוע בעצמו למקום המעיין, לכן השכילו גם במדינות אלו לעשות סגולת המים האלו ע"י מאשינען, וכמה פאבריקין גדולים נמצאים במדינתינו אשר יעשו שם מימי מינעראלין, לפעמים קרה כי איש אחד מקארלסבאד בא למדינתינו עם בנו הקטן, ונזדמן ליכנס עמו לפאבריק כזה אשר יעשו שם סגולת מימי קארלסבאד, הילד הצעיר בראותו את כל המאשינען והאפעראטין, ואיך האופנים ירעשון ויהומון בלכתן שאל לאביו שיגיד לו מה יעשה במאשינען אלו בקול רעש גדול כזה, ענהו האב, כי מים של קארלסבאד יעשה פה, וכשמוע הילד דבר הזה, שאל לאביו כמשתומם, הלא בעירנו יזובו המים הללו ממעיין קטן בקול דממה דקה ובלי שום השתדלות ומאשינען, ומדוע יוצרך בפה למאשינען ופעולות גדולות? וענהו אביו, דע בני, כי במים של עירנו יש אצלם סגולתם הטובה עפ"י טבע הנתונה להם מאת יוצר הכל, ולכן אינם צריכין לשום פעולה ומאשין, אמנם המים אלו אשר בטבעם אין להם שום סגולה טובה, רק ע"י פעולות יושם בהם הסגולה הטובה ולכן צריך בזה השתדלות עצומה, להשים במים פשוטים סגולת מים הטובים, וכן הוא בענינינו, כי הבנים האמיתיים, כחו ואונו של האדם, אינם צריכין להשתדלות עצומות, באשר הוא ילדם והוא גידלם ובניו הם בטבע, אבל בני העניים

של אחרים, אשר באמת לא עצמם ובשרם הוא, רק שירצו להשים בהם הסגולות שיהיו נחשבים כבנים ממש, לכן וודאי צריך בזה השתדלות יתירות:

וכעת נחזור אל הראשונות לבאר הגמ' שהתחלנו, דהנה בשתי המצות אשר נתן הקב"ה לבני אברהם, עפר סוטה, ואפר פרה, נמצא בכל אחד מהם סגולה טובה, שע"י עשיית המצוה יזכו בהסגולה שנמצא בה, הסגולה במצות עפר סוטה "ונקתה ונזרעה זרע" שאפילו האשה שהיתה עקרה כל ימיה, אם שתתה מעפר הזה, זכתה להוליד בנים, הרי דבמצוה הזאת סגולתה לגדל צמחין ולהוליד בנים, ובמצות אפר פרה יש סגולה אחרת עפ"י דרז"ל ברכות לב) אמרו ישראל כיון שאין שכחה לפניך שמא לא תשכח מעשי עגל אמר גם אלה תשכחנה, אמרו כיון שיש שכחה שמא תשכח מעשי סיני, אמר ואנכי לא אשכחך, ובאמת טעמא בעי, האם חלילה יש משוא פנים בדבר, וממ"נ אם יש שכחה גם מעשי סיני הי' לו לשכוח, ואם אין שכחה לא היה לו לשכוח גם מעשי עגל, ומאיזה טעם ישכח על מעשי עגל, והטוב שהוא מעשי סיני לא ישכח, ועו"ק דהא בילקוט הביא הטעם על מעשה הפרה, שתבוא אמה ותקנח צואת בנה, והוא לכפר על עון העגל הובא ברש"י על מקומו, הרי דמעשי עגל צריך כפרה, ומגמרא זו משמע דלא תזכרנה כלל מעשי עגל, ובע"כ דחדא קושיא מתורצת בחבירתה, והכי כוונת הגמרא דמשו"ה לא תזכרנה מעשי העגל, משום דכבר הכין להם כפרה על עון זה והוא אפר פרה, אבל אם לא היה הסגולה הזאת לכפר, וודאי שלא היתה נ"מ בין מעשי עגל למעשי סיני, וא"כ ע"י סגולת אפר פרה, יועיל לפנינו להזכיר זכות אבות, דאם לא היה המצוה הזאת, לא היה יכול גם להזכיר זכות אבות, משום דאם היה זוכר זכות אבות היה מוכרח ג"כ להזכיר עון העגל, דממ"נ כיון שזוכרין זכיות הראשונים, יוצרך להזכיר גם חובות הראשונים, אבל באשר שהחובות הראשונים ממעשי העגל יכופרו ע"י סגולת אפר פרה, א"כ שפיר יכול לזכור זכות אבות, ובזה יבואר אל נכון הגמ' הנ"ל, דע"י שאמר "ואנכי עפר ואפר" זכה לשתי מצות אלו, דממש מכ"מ הוא, דהא לעיל כתבנו אשר אברהם אבינו באומרו עפר ואפר נתכוון להזכיר על עצמו החסרונות שנמצאו בעפר ואפר, ומשו"ה נתן ה' לבניו שתי מצות אלו, להיפך, להזכירו שיזכו לשתי המעלות הנמצאות בעפר ואפר, אברהם אמר על עצמו החסרון מ"עפר" והוא שאין לו זכות אבות, לכן נתן ה' לבניו מצות "עפר סוטה" שיזכו למעלה של עפר, והוא שמגדלת צמחים, כי ע"י המצוה הזאת יזכו גם העקרות להוליד בנים ולגדל צמחים כהבטחת תוה"ק, ונקתה ונזרעה זרע, ומחמת שאמר על עצמו חסרון "אפר" והוא שאינו מגדל צמחים, ואמנם מעלה הנמצאת באפר לא הזכיר, משו"ה זכו בניו למצות "אפר פרה" שעי"ז יזכו להמעלות הנמצאות באפר,

והוא זכות אבות, כי בסגולת אפר פרה נמצאת מעלת זכות אבות וכמ"ש לעיל כי ע"י מצוה הזאת יזכו בניו להזכיר להם זכות אבות וכמ"ש והכל א"ש:

מצח אהרן - דרוש יט

(לשבת שובה):

עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשרשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מאין באת ולאן אתה הולך כו', מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני ממה"מ הקב"ה (אבות פ"ג):

מלבד כל הקושיות אשר נתקשו מפרשי המשנה בכוונת התנא האלקי הזה, יש לי עוד קושיא עצומה, בסיום דבריו, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני ממה"מ הקב"ה, דנראה מכוונת דבריו שרצה בזה לאיים על האדם שימנע מלחטוא באשר כל דבריו ועניניו ישפוט הקב"ה בעצמו, והלא נהפוך הוא, דהלא נראה בהנהגת משפט מלכותא דארעא, אשר השופטים רק למשפט ישורו, ולא יוכלו לתת חנינה לאדם אשר מצד הדין מחויב לקבל עונש, ורק אם רוצה לקבל חנינה אז יגש משפטו לפני המלך בעצמו, וגם השכל מחייב ע"ז, באשר השופטים אינם רשאים לוותר מעצמם כלל, רק מוכרחים להתנהג כפי שיורם ספר החוקים, אכן המלך עצמו בידו הוא גם לתת חנינה ולוותר על חק מן החקים, וכמו כן הוא בהנהגת מלכותא דרקיע, שב"ד של מעלה לא יוכלו לזכות ולתת חנינה לאדם כזה אשר לפי מעשיו מחויב לקבל עונש ורק הקב"ה בעצמו, שהוא מתנהג בי"ג מדות דרחמי, יחנן לפעמים לאדם ויאריך אפו, ובהדיא התפלל דהע"ה מלפניך משפטי יצא, ואיתא ע"ז במדרש שוח"ט, א"ל הקב"ה לדוד, לא על חנם בראתי סנהדרין לך ידון לפניהם, א"ל דוד רבש"ע כתבת בתורה ושוחד לא תקח והם מתיראים ליקח שוחד ולדון אותי, אבל אתה שאתה נוטל שוחד מן הרשעים תשובה ומע"ט ותפלה, מלפני משפטי יצא, הרי דיותר טוב לאדם שהקב"ה ידין אותו, וא"כ אם ידע האדם, שכל משפטיו יהיו ע"י הקב"ה, יורה היתר לפעמים לחשוב כי ודאי יוותר וימחול לו, משא"כ אם יחשוב שהב"ד ש"מ ישפטוהו, שהמה לא יוכלו למחול, ימנע עי"ז מן החטא, וגם המדרש בעצמי תמוה, שאמר, כי הקב"ה נוטל שוחד, ובאבות פ"ד שנינו ואין לפניו מקח שוחד:

ואען ואומר, ידוע הוא מה שכ' הסמ"ג בהקדמת ספרו בענין יצירת האדם, כי מתחלה ברא השי"ת כתות מלאכים שהם שכלים נבדלים שהולכים בהנהגתם רק אחר הדעת האמיתית, שאין בהם טבע החמדה והתאוה כלל, ואח"כ ביום ה' אמר השי"ת תוצא

הארץ נפש חיה בהמה ורמש, שאלו אין להם חכמה ודעת כלל, והולכים רק אחר תאות נפשם, שע"י מעט הגרגרים שנותנים להם, ממשיכין אותם אפילו לבית השחיטה, וביום הששי אמר השי"ת עתה ארכיב שני הכחות יחד, דהיינו נשמת האדם שהיא כעין מלאך בדעתה וחכמתה, וגם נפשו הבהמית שהוא נמשכת רק אחר התאוה, וכן מוטבע בה גם שאר כחות רעות כמו הכעס והאכזריות וכדומה, וארא מי יתגבר על מי, ע"כ, הרי דבאדם נטועים שני הכחות, כח המלאכים, וכח הבהמות, וא"כ ניחזי אנן, אדם השואל עצה משני בני אדם, ואחד יאמר היפך מדבר חבירו, ודאי שישמע לזה שחכם ביותר, ובאם אחד מהם הוא פקח מפורסם, והשני הוא אדם אן בו דעה ובינה כלל, ודאי שאין מקום כלל להסתפק בזה למי ישמע ביותר, כי מי פתי יוכל לאמר כזה, שעצת השוטה תכריע אח דברי הפקח, וכ"ש שלא יתכן כלל מקום ספק, אם אדם פקח יאמר שדעתו כך, רק שהנראה אשר הסוס או הפרה לא יסכימו ע"ז, וא"כ אם אך האדם יתבונן תמיד על שני יועציו, אחד הוא נפש המשכלת החצובה מתחת כה"כ ואין למעלה ממנה ברוחב שכלה ובעוצם קדושתה וזכותה, והשני הוא נפש הבהמית, כח התאוה הנתונה גם בסוס ופרה, אז אין מקום ספק לאדם שצריך לשמוע לעצת נפש המשכלת, כי היתכן לשמוע לעצת סוס, ולהכריע בזה עצת פקח מפורסם, ובאם אך האדם יסתכל בזה להבין שכח המתאוה אשר בו, הוא הסוס שלו, ודאי שזו תהיה הסגולה היותר טובה למנוע עצמו מן החטא, ואמנם הא תינח אם האדם יתבונן בזה וידע כי כח המתאוה הוא רק נפש הסוס, אבל יש חשש אחר, כי האדם יוכל חלילה לפול ברשת הטעות, ולומר שהסוס שלו פי' כח המתאוה אשר לו אינו סוס פשוט, וגם הוא בעל שכל גדול, ואין לו כלל נפש הבהמית, כי עתה נשתנה בריאת האדם, מכמו שהיתה בבריאת אדה"ר, כי יאמר הא תינח בעת בריאה הראשונה שהנפש החיונית הנתונה לאדה"ר היתה מן האדמה כשאה"כ תוצא הארץ נפש חיה, וא"כ שפיר לא היה בה כ"א כח בהמי בלבד, אבל עתה שיצירת האדם הוא מטפת זרע אביו, שהיא הטפה היותר מובחרת ומזוככת שבאדם, הבאה ממוח מקום משכן השכל, וא"כ ודאי שבכל אבריו מורכב גם כח השכל, וא"כ ראוי לשמוע גם עצת נפש החיונית, ולכן בא התנא להסיר החשש הגדול הזה באומרו, מאין באת מטפה סרוחה, דבגמרא חולין נ"ח) איתא, אפרוח הנולד מביצת טרפה מותר, מ"ט אימת קא גביל לכי מסרח וכי מסרח עפרא בעלמא, וזה שאמר, אל תשית לבך לאמר שבאת מטפת הזרע שהוא מן המוח מקום המובחר שבאדם, וא"כ אין בך עפריות כלל, כי הלא מאין באת "מטפה סרוחה" דשלשה ימים זמן קליטת הטפה במעי האשה עד שנסרחת, ואח"כ מתרקם האדם, וא"כ סוף סוף בעת היצירה כבר מוסרחת היא והוי

כעפרא בעלמא, וא"כ עפר אתה ונפש בהמית לך, ואיך תרצה לשמוע עצתה? אח"כ מצאתי בפי' האלשי"ך קצת מזה: והנה אף שעצה הזאת יקרה היא מאוד, וסגולתה רבה להציל האדם מן העבירה אם אך ישים אל לבו כי יסודו מעפר ונמשל כבהמות, אכן הרפואה והסגולה הזאת תוכל גם להזיק לאדם ביסוד עבירות שבין אדם לחבירו, דבשלמא אם יחשוב האדם שהוא עומד במעלה נשגבה, אז יחזיק גם לחבירו לאיש רם המעלה, ויזהר מלפגוע בו מאומה, אבל באשר יחשוב כי רק עפר הוא האדם ונמשל כבהמות, א"כ גם חבירו בהמה הוא, וכלום צריך לחשוש לבזיונו ולפגיעתו? ובכדי להצילו מסכנה זו, נחוץ לערב ברעצעפט הזה עוד מין תרופה לחזק הענין של בין אדם לחבירו, והעצה היא, שיתבונן ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה, ויבואר לנו בהקדם מארז"ל (ב"מ דפ"ד) גבי ר' אלעזר בר"ש דעבדוהו לתופס גנבי וכו' תלי' לכובס קם תותי זקיפא וקא בכי ואמרו לו שהוא ובנו בעלו נערה המאורסה ביוהכ"פ, (שהוא בסקילה וכל הנסקלין נתלין, פרש"י), הניח ידו על בני מעיו ואמר שישו בני מעי שישו מובטחני בכם שאין רמה ותולעה שולט בכם ע"כ, ואינו מובן כלל מאיזה טעם הי' בטוח שלא תשלוט רמה בו ולא יסרח בשרו, וכי בשביל שלא הרג בחנם לשום אדם לא יוכלו הרמה לשלוט בו, ומה ענין זה לזה ושם בדף פ"ד ע"ב איתא דר' אלעזר הנ"ל צוה לאשתו שלא יקברוהו ולא פחות מתמני סרי ולא טפי מעשרין ותרתין שנין לא ניתן לקבורה, והק' מהרש"א דהא קבורה הוא מ"ע דאורייתא ואיך עבר על מ"ע:

ואמרתי לתרץ, דהנה בסנהדרין דמ"ו אמרו, דקבורה הוא משום כפרה, ולכאורה קשה כיון דקיי"ל (יומא דפ"ה) דמיתה מכפרת על כל עבירות שבתורה, ולרבי אפי' בלא תשובה מכפרת מיתה, א"כ איזה צורך יש לכפרת הקבורה, כיון שהכל נתכפר ע"י המיתה אכן אי לאו דמסתפינא הייתי אומר טעם לזה, דנהי דמיתה מכפרת על כל העבירות, היינו דוקא רק בעבירות שבין אדם למקום, אבל עבירות שבין אדם לחבירו, אין כח במיתה לכפר, דמה הנאה יש לחבירו במיתתו של זה? ובאשר חפץ חסד ד' ולא ירצה שידח ממנו נדח, רצה ג"כ שיכופר האדם בעבירות שבין אדם לחבירו, אם מעצמו לא נתעורר לבקש מחילה בחיים, והעצה לזה הוא, "קבורה" שיקובר האדם בתחתית האדמה, ושם יתהפך בשרו לעפר, ומן העפר יתהוו תולעים, ומן התולעים נזונים עופות, ויסבב הקב"ה, כי לאותו האיש אשר חטא נגדו בעוה"ז ומצץ הרבה את דמו בחרופין וגדופין, וגם דמו תרתי משמע, יאכל זה האיש כעת את העוף הנזון מבשרו, וכאשר ימוץ שומן עצמות התרנגולת, נחשב ממש כאילו מוצץ את חלבו של המת ובזה ישלם לו המת שחטא נגדו, ממיטב בשרו ודמו, וע"ד שארז"ל (שבת קי"ג) כל האוכל מעפר בבל

כאילו אוכל מבשר אבותיו, וזהו עיקר מצות קבורה לענ"ד למ"ד משום כפרה, וכיון שכל עיקר המצוה אינו כ"א לתקן עבירות שבין אדם לחבירו, וא"כ ר' אלעזר בר"ש שהוכיח ממעשה זה, שלא נכשל מעודו בעון זה, כמו שאמר שם, אם ספיקות שלכם כך, ודאות על אכו"כ, להכי צוה שלא לקברו, ומתורץ קושיית מהרש"א, וניחא נמי מה שבטוח היה שבשרו ישכון לבטח ולא יסרח לעולם, דעיקר הטעם שהמת מסריח, ארז"ל בפסחים, דהוא בכדי שיתנוהו לקברו, ולכן ר"א דידע בנפשו שאין צריך לכפרת הקבורה, בטוח היה ממילא ג"כ שלא יבוא לידי סרחון, ובשרו ישכון לבטח, וזהו מה שאמר עקביא בכדי לחזק הענין של בין אדם לחבירו, זכר נא, ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה" ומאיזה טעם יוצרך האדם לבוא לידי כך, בע"כ בכדי שיכופר על העונות שחטא נגד חביריו, וא"כ איך יוכל האדם להורות היתר בנפשו לזלזל בעבירות כאלו, אם יתבונן שסופו הוא לשלם בעד זה במיטב חלבו ודמו, ואיך יורה היתר להלבין פני חבירו ולשתות דמו, אם אך יזכור שאחר מיתתו ימצוץ את דמו ועוד יתענג לאכול תרנגולים מפוטמים מבשרו וחלבו, ודאי שהתרופה הזאת תצילהו מן החטא המר הזה:

ועתה נבאר הרעצעפט השלישי שנתן עקביא לנו, ונבאר בזה ג"כ מאמרם (שבת ל"ב) דרש רבא כי אין חרצובות למותם ובריא אולם, לא דיין לרשעים שאין חרדין ועצבין מיום המיתה, אלא שלבם עוד בריא להם כאולם, והיינו דאמר רבה זה דרכם כסל למו, יודעין רשעים שדרכן למיתה ויש להן חלב על כסלם שמא תאמר שכוחה היא מהן ת"ל ואחריהם בפיהם ירצו סלה, ע"כ, ואינו מובן כלל, א) מי הוא האדם אשר עוד ישמח ויבריא מזכירת יום המיתה? ב) מהו שאמר היינו דאמר רבה, מה שייכות למאמר זה עם זה ל גם פירוש המאמר כפרש"י שם, אינו מיושב כהוגן למי שמעיין בפנים, ונ"ל לבאר, דהנה אף ששתי אלו התרופות הנזכרות לעיל מועילות הרבה, להציל האדם מעבירות שבין אדם למקום, וגם שבין אדם לחבירו ע"י התרופה השנית, מ"מ עדיין נחוץ עוד תרופה שלישית לערב בהרעצעפט, שבלעדה מלבד שלא יועילו להציל מן החטא, עוד בכחה להזיק הרבה ולהסיר מדרך ה' חלילה, ונקח לדוגמא אדם אחד שהתנקש בנפש חבירו שרצה להרגו, ואמנם השופטים התרו בו, כי באם ימיתנו, אז אחת דתו להמיתו במיתה משונה, ויראת העונש הגדול מנע אותו למלאות חפצו, ואח"כ יצאה פקודת המלך להמיתו בשביל חטא אחר, וכיון ששמע הפקודה, הלך והמית לאותו אדם שזמם עליו מכבר, באומרו עד עתה לא יכולתי למלאות חפצי באשר יראתי מן העונש, אמנם עתה שסוף סוף דיני למיתה, א"כ לכה"פ אמלא חפצי, וכן ה"נ, דבשלמא אם אדם צדיק בדרכיו לא מת לעולם, ולא נקבר במקום רמה ותולעה, רק הרשע היה דינו למיתה

ולהקבר במקום רמה, אז היה זכירת יום המיתה סגולה נפלאה למנוע האדם מלחטוא, מחמת יראת עונש מיתה וקבורה, אבל לפי האמת אשר סוף כל אדם למות, ואין אדם אשר ימלט מזה ודרך אחד לצדיק ולרשע למות ולהקבר, והמיתה והקבורה מכפרים על כל העבירות, א"כ יוכל הפוקר לומר, כיון שסוף סוף למיתה ניזיל, א"כ נאכול ונשתה ונעשה מה שלבנו חפץ, ולמחר ימות ויקבר ויכופר כל עונותיו עי"ז, ולמה זה ימנע עצמו מלמלא תאוותיו בעוה"ז, ולדעתי נרמז טענה הפוקרת הזאת בישעיה סי' כ"ב, והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחט צאן אכל בשר ושתות יין אכול ושתו כי מחר נמות, ונלאו המפרשים בזה מהו השמחה מזכירת המיתה ר ולדברינו נזרקה מינות אצלם לשמוח ולעשות מה שלבם חפץ, ונתנו טעם לזה "כי מחר נמות" וכיון שסוף סוף נמות, והמיתה מכפרת, א"כ נוכל לעשות ככל העולה על רוחנו, וזה ג"כ כוונת הגמרא כי אין חרצובות למותם, לא דיין לרשעים שאין חרדין ועצבין מיום המיתה, לדאוג ולמנוע עצמו מן החטא עי"ז, אלא, ובריא אולם, שעוד לבם בריא להם כאולם ע"י זכירת יום המיתה, ובשביל שלא פי' רבא דבריו, שמאיזה טעם עוד לבם בריא להם, לזה מסיים, "היינו דאמר רבה" פי' מדרשת רבה אתה למד להבין כוונתו, זה דרכם, "יודעין רשעים שדרכם למיתה" וכיון שבלא"ה דרכם למיתה, ואף אם ירבה כחול מצות ג"כ דרכו למיתה, וא"כ המיתה מכפרת על עבירות שבין אדם למקום, "וגם כסל למו" זהו על דרך המליצה אמרה הגמ', דהנה עוד צריך כפרה על עבירות שבין אדם לחבירו, וע"ז קבורה מכפרת, ואמנם הא תינח אם הוא בעל בשר ויש לו הרבה שומן, וירום מבשרו הרבה תולעים, אז יוכל לפרוע כל חובותיו עי"ז, משא"כ אם אדם כחוש הוא, שרק מעט תולעים יוכלו להתהוות ממנו, ולא יספיקו לשלם כל העוונות שחטא הרבה בחיים, ולזה אמר "כסל למו" פי' שיש להם גם הרבה כסלים מלאים חלב, וא"כ ביכולתו לשלם כל חובות שבין אדם לחבירו ג"כ, וזוהי גופא הסבה שתגרום להם לחטוא, ע"י הזכרת יום המיתה והקבורה:

ולזה בא עקביא להסיר גם המכשול הזה ממחשבות האדם, דבאמת לכאורה קשה כיון דקיי"ל דמיתה מכפרת על כל עבירות, ולדברינו דהקבורה מכפרת גם על מה שבין אדם לחבירו, א"כ גיהנם למה? ושאר עונשים שלמעלה, אחר מיתת האדם למה? כיון שכבר נתכפרו הכל ע"י המיתה והקבורה, ועיין בתוספות שבועות י"ג ע"א) דלרבנן צריכים העונשים היכא דלא עשה תשובה עם המיתה שאז אין מיתה מכפרת עיי"ש, אבל לרבי דס"ל שגם בלא תשובה מיתה מכפרת א"כ יקשה כל עונשין של מעלה למה א ונבאר עפ"י דוגמא, מלך בא לתוך העיר להשקיט איזה מחלוקת ונכנס רוכב על סוסו, ושוטרים מנהיגים את הסוס וגם רוכבים מימינו ומשמאלו לשמרו, ובא אדם אחד והכה

להשוטר מנהיג הסוס, גם להסוס, ואח"כ פגע גם בכבוד המלך בעצמו, ונתנוהו במשמר, השופטים שפטוהו מקודם על הכאתו לשוטר וסוס המלך, ויצא דינו לשבת כמה שנים במאסר, כאשר יצא לחירות מבית האסורים עשה משתה לכל קרוביו ואוהביו, וכטוב לבם ביין שאלהו אחד מן המסובין הגידה נא לי שאהבה נפשי, שמחה זו מה היא עושה ל ויענהו לפי תומו, באשר יצאתי חפשי ונצלתי ממשפט קשה, ואמנם המה השיבו לו, הלא עדיין לא פטרת כ"א משפט הקל שהי' עליך מחמת הסוס והשוטר, וזכור נא לפני מי אתה עתיד עוד לעמוד למשפט, הלא כעת אתה צריך לעמוד לדין על העון הגדול אשר פגעת בכבוד המלך, שזהו הדין היותר קשה מן הראשון, ומי יודע מה נורא יהי' העונש על הפשע, והנה בנידון כזה, אם נאמר שצריך ליתן דין וחשבון "לפני המלך" אינו פירושו שצריך לעמוד לדין לפניו פי' שהמלך ישפוט אותו, רק פירושו היא, שעל חטא המלך צריך ליתן דין, ואמנם השופטים יהיו שופטים אחרים זולתי המלך, וכן ה"נ, אם אדם יחטא ולא יעשה אחת ממצות ה', פוגם בתרתי, פוגם את נשמתו שהיא חלק אלוק ממעל, וזולת זה יש בזה עוד חטא אחר, באשר ה' צוה לעשות כן, והוא אין מקבל עולו ית', ואף כי וודאי המיתה מכפרת, אכן אינה ממרקת כ"א הלכלוכים והכתמים שעשה ע"י חטאו בנשמתו, לזה יועילו יסורי המיתה למרקן, ולנקות את הנשמה מכל לכלוך חטא, וכן קבורה מכפרת על בין אדם לחבירו, אבל החטא שפגם בכבוד הבוי"ת בעצמו, בזה אין במיתה ויסורין יכולת למרק, רק שע"ז יהי' נדון במשפט העליון כ"א לפי מדרגת רשעו, וזה מה שאמר עקביא, אל יתהלל האדם לחשוב בנפשו שע"י יסורי מיתה וקבורה נתמרקו כל עונותיו, לא כן הדבר, כי "ודע לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" האי לפני' פי' "בשביל" בשביל שפגעת בכבוד ממ"ה הקב"ה, וז"ש לפני ממה"מ הקב"ה" שהוא עיקר החטא היותר גדול, וא"כ עדיין אתה צריך לפחוד תמיד מאימת הדין, היוצא מזה כי כל השלשה הסמים האלו אם תערבם ביחד לעשות מהם רעצעפט לנפשך, אז בטוח אתה שלא תבוא לידי עבירה, וזה בלא זה, מלבד שלא יועיל עוד יזיק, כי מן הסם הראשון, תוכל לבוא לידי קלקול בעוונות שבין אדם לחבירו, ובסם השני יוכל לחשוב כי כבר קיבל עונשו וכנ"ל, ואמנם כל התרופות ביחד וודאי יועילו, ומתורץ בעז"ה כל קושיות הראשונים בזה:

ומה שהזכיר עקביא בדבריו "חשבון" מהו החשבון? ועוד דמקודם הוא החשבון, ואח"כ הדין, ועקביא הפך הדברים, ראשונה "דין" ובסוף "חשבון", נ"ל עפמ"ש לקמן (דרוש מזכה הרבים) (שהאדם העושה טוב, יגרום בזה שגם חבריו ושכניו המביטים עליו ועל דרכיו יעשו גם הם כמוהו, כי כן טבע האדם ללמוד תמיד מחבריו וממעשיהם, הן

לטוב הן לרע, כי הנטפל לעוברי עבירה הוא כעוברי עבירה, באשר ודאי בסוף ילמוד ממעשיהם לעשות גם הוא כמוהם, עיין שם בארוכה וצרף לזה ותשבע עונג), וא"כ האדם העושה רע, לא לבד שיקבל חלקו בגיהנם, עוד יקבל חלק חבירו פי' בשביל חבירו, שגרם גם לו לעשות רע, משו"ה יקבל גם בעדו חלק בגיהנם, וא"כ נהי דהמיתה מכפרים עוונותיו שעשה בעצמו, כי ע"י היסורים יתמרקו עוונותיו, אכן מ"מ יש לפניו עוד חשבון מוכן במשפט העליון ג"כ, כי מראים לו החשבון כמה גרם במעשיו הרעים גם לחביריו, וע"ז אין מיתה מכפרת, וא"כ מוכרח לקבל עונש עבורם, וזה מ"ש מקודם "דין" פי' בשביל מעשי עצמו, ואח"כ "וחשבון" מה שהזיק לחבריו, וזה משר"ל בעזה"י: ובזה מיושבת נמי הסתירה ממקח שוחד, דהא דאסור לדיין ליקח שוחד, היינו במקום שהוא דיין לאחרים, אבל הבע"ד מותר ליקח שוחד מבע"ד חבירו בכדי למחול לו טענותיו וסכסוכיו, ואין זה כלל בגדר שוחד, והנה שני סוגי משפטים יש אצל הקב"ה, א' שהוא שופט לאדם על פגעו בנשמתו או לאדם חבירו, ובאופן זה הוא בגדר דיין, באשר המשפט הוא במה שאינו נוגע לו לעצמו, ב' ישפוט לאדם על פגעו בכבודו ית' בעצמו ובאופן זה הוי הוא ית' בעל דין עצמו, וכמו שאמר התנא הוא הדיין, הוא הבע"ד, דבמה שנוגע לחלק אדם אחר, או לעלבון הנשמה, ע"ז הוא בגדר דיין, ומה שנוגע בעון פגעו בכבודו ית' עצמו, ע"ז הוא בגדר בע"ד, ולכן באופן שהוא דיין, ע"ז אמר "ואין לפניו מקח שוחד" כדין הדיין שאסור לו ליקח שוחד, ובמקום שהוא בע"ד, אז הוא נוטל שוחד, תשובה ומע"ט ומוותר על כבודו ומוחל עונותיהם, ומתורץ הסתירה שהקשינו לעיל:

מצח אהרן - דרוש כ

(התעוררות קודם כל נדרי):

הס קטגור וקח סנגור מקומו. רבים יתפלאו וישתוממו על שנוי העתים ומזני בני האדם מן דורות הקודמים לדורות שלפנינו, הן בימי קדם, חרדו העם אף לשמועה כי ימי אלול ממשמשים ובאים, ומי יאמר בעת ששמעו קול השופר וימי הדין הולכים וקרבים, נפל אימה ופחד על כל אחד, ובלב נשבר ועינים זולגות באו כולם לביהכ"נ לשפוך שיחם לפני ה', בבכי ותחנונים צעק כל אחד על צרותיו ובקש מאת ה' לחוס ולרחם עליו ולחלצו מן המצר, והאם יוכל לשער החרדה שנפל על כאו"א מישראל ביוהכ"פ גופא, ואמנם מה נשתנו העתים, הן אנחנו כעת בשעה היותר נבחרה מכל השנה, שעה אשר אבינו הרחמן יבקרנו, כמ"ש דרשו ה' בהמצאו, היא השעה "ביוהכ"פ קודם כל נדרי" שעת פתיחת שערי רחמים וכולנו עומדים במנוחה שלימה, שום דמע לא נראה מאחד, אף

שום אנחה לא ישמע יוצאת מקרב לב עמוק, האם לא יחסר לנו מאומה ואין לנו על מה לבקש רחמים? הלא הצרות והגזרות מתגברות ואנחנו מחשים? זו פלא היא בעיני רבים: ואמנם אנכי לא אתפלא כלל ע"ז, דהנה בעת אשר יבוא זאב וישוך לכבש ברגלה או בשאר אבר שאין הנשמה תלויה בו, אז תצעק מרה מרוב כאבה האנוש, וביותר תגדל צעקתה אם ראתה בתוך זה את אדונה הבעה"ב, שאז תצעק לפניו לעזרה משיני הזאב, לא כן כאשר הזאב יטרוף את הכבש בגרונה אז שוכבת במנוחה ושום צעקה איומה לא תשמע מן הכבש, יען כי נחנקה היא בשיניו וכמעט שמתה היא ולא תוכל עוד לזעוק, כן רבותי לפנים בדורות העברו, אף שודאי היינו מונחים בין שיני הזאבים, אכן תוקף הגזרות והגלות לא הגיע עוד למרום קיצם, ולא נטמטם עוד לבותינו והי' לנו כח לבכות ולצעוק על היסורים והצרות שסבלנו, אכן עתה בכמה מדינות לבד בארצנו הנאורה טרפו הזאבים את השה, והגזרות הגיעו למעלה ראש, עד שמרוב צרות וחוסר פרנסה נאבד מאתנו כל הרגש, וכמתים נחשבנו אשר אין לנו עוד רגש לבכות ולקונן, כי ע"י רוב התלאות וחסר פרנסה הוכרחו זרע ישראל להתגשם במדה נפרזה ולבנו אטומה מרגש התורה ויר"ש, והאם נוכל להתפלא שוב על אשר אין אנו נרעשים ונפחדים מאימת יוה"ד, כי אין בשר המת מרגיש:

ומעתה נוסיף קצת על המשל הזה, בעל הכבש ישב פעם אחד אצל שולחנו במסבת אחד ממכיריו, ובעד החלון ראה שזאב בא לעדר וטרף כבשה אחת, ותיכף קפץ הבעה"ב פתאום ממקומו ולקח חרבו וחניתו לנוס לעזרה, האורח היושב ממולו, בראותו חפזון ומרוצת הבעה"ב לעזר הכבש, שאלוהו כמשתומם, הן הכבשה שוכבת במנוחה ושום צעקה לא ישמע ממנה, וא"כ מדוע תחפז כ"כ, ויענהו הבעה"ב, כי לבד אשר דבריך ושאלתך לא יוכל לעכב אותי מלחפוז, אדרבה עוד דבריך גופא גורם לי להחיש ולמהר עזרתי, כי זה ודאי לא נוכל לחשוב, אשר מה שתשתוק ולא תצעוק מרה, הוא מחמת שלא יחסר לה מאומה, דהא לעינינו שמונחת בתוך שיני הזאב, וא"כ בע"כ אשר שתיקתה הוא מפאת שלא תוכל עוד לצעוק, דנחנקה בגרונה ורגעיה ספורים, ואם לא אחיש להצילה, מי יודע אם יועיל אח"כ ההצלה, כן רבותי ידוע תדעו, כי השטן ודאי מקטרג לפני אבינו שבשמים הרוצה לעזרנו בטענתו הזאת, כי כלום יחסר לנו מאומה, דאם הי' חסר לנו אז היינו צועקים כעת קודם כל נדרי עת פתיחת השערים לעזרה, ובאשר שום דמע, ושום אנחה לא ישמע, א"כ מסתמא אין לנו על מה לבכות, וע"ז מבקשים אנו כעת שישתוק הקטגור בטענתו, גופא, והי' הוא עצמו כמביא נורא לקיני', דאיך יוכל לחשוב שלא יחסר לנו, הלא בין שיני אריות אנחנו מונחים הנושכים אותנו בשארי ארצות כגון פרס

וכדומה על כל מדרך כף רגל, ומה שאין אנו צועקים, באשר טרפו אותנו באברים שעיקר נשמת היהדות תלוי בזה, כי בצוק העתים נתרוששנו מאוד ועניות מעברת על דעתו וע"ד קונו ותכפו עלינו צרות אחר צרות, וגזרות קשות מאוד עד שנחשבנו לנחנקים ממש, ואיך יוכל להיות שישמע קול יעקב, או נתפלל בכונה בעתים כאלו אשר כ"א בנפשו יביא לחמו, ולכן השתיקה גופא גורם שימהר ה' לשלוח עזרתו מקדש, כי חלילה אם לא יצילנו עתה מי יודע מה יהיה מאתנו, וזו היא כונת התפלה "הס קטגור" פי' שתשתוק הקטגוריא "וקח סנגור" ואיזה טענה תקח לסנגורך "מקומו" פי' מקום הקטגוריא תוכל להפוך לסנגוריא, כי אין סנגוריא גדולה מזה, באשר הגענו למצב איום כזה, אשר בעת צרות איומות לא יתעורר בנו הרגש לבכות ולהתחנן בשעה יקרה כזו, כבר נחשבנו כמתים מרגש היהדות ע"י הצרות ואם לא עכשיו אימתי, הגיעה העת לרחם על הכבשה הנחנקה ולהצילנו מידם:

מצח אהרן - דרוש כא

(גם כן קודם כל נדרי):

בחובות שבין אדם לחבירו, יש שני סוגי חובות א) לוה מחבירו, מחויב לשלם לו ההלואה, וסוג זה נקרא "בעל חוב", ב) מי שהזיק לחבירו בגופו או בממונו, מחויב לשלם היזקו, וסוג זה נקרא "מזיק", ובאם נראה אשר שליח ב"ד יכנס לבית אדם אחד לגבות ממנו בעד חוב חבירו, ורוצים אנו לדעת בעד איזה חוב גובה ממנו, אם בעד חוב הלואה או חוב נזקין, סימן זה מסור בידך להכיר, אם לוה, או מזיק, האיש ההוא, דבחוב הלואה אסור למשכן דברים כאלו שעושין בו חיי נפש כמו שנאמר לא יחבול רחים ורכב, וכל מיני כלי אומנות שהאדם יוכל להשתכר בהם, אסור למשכנם, ומניחין לחמר את חמורו כמו שמפורש בב"מ ובטור חו"מ סי' צ"ז ואפי' בדברים שאין עושין בו חיי נפש, הדין שמסדרין אותו, ולא יקחו ממנו כל מה שיש לו, מניחין לו מזון על שלשים יום ומטה ומפץ וכסות, הכל כמפורש שם, ואצל אלמנה אין ממשכנין כלל, כמ"ש ולא תחבול בגד אלמנה, משא"כ בחוב נזקין כיון שאין בא דרך הלואה, לא שייך כל הדינים אלו כמפורש בטוחו"מ סי' הנ"ל, ומותר ליקח בעד חוב זה אפי' דברים שעושין בהן חיי נפש וכן אין מסדרין בזה, ולכן באם נראה שהשליח ב"ד לא יקח ממנו הסוס אשר ישתכר לחמו, וכן לא יקח פרוסת לחם האחרונה, אז נבין שאיש הזה אינו כ"א בע"ח, אמנם אם רואה אתה, אשר שליח ב"ד יקח ממנו הסוס והעגלה, ויקח ממנו את כל כלי אומנתו אשר ימצא בהם לחמו, וגם אינו מניח לו אפי' כר אחת מראשותיו, או תבין שאדם

הזה מזיק הוא: כן אחי! בעניני חובות שבין אדם למקום יש ג"כ שני סוגי חובות הנ"ל, הן הוא יתברך נותן לחם לכל בשר ובגד ללבוש ובית לשבת ומחייהו ומפרנסהו בכל הצטרכותיו, וזוקף את כל אלה במלוה, שמחויבים אנו לשלם לו בעד כל אלה במצות ומע"ט, וכ"ז שאין אנו משלמים הרי אנו כב"ח למקום, ואמנם אם האדם יחטא ויעשה דבר אשר לא תעשינה, בזה הוא פוגם ומקלקל קלקול גדול בעולמות העליונים, ועל דברים כאלו נחשבנו למזיקים, ובעמדנו כעת לבקש מחילה, עלינו לדעת מראש, איזה חוב אנו חייבים לו, אם כבע"ח או כמזיקים חלילה, אכן אחי הלא מבשרנו נחזה זאת, הלא נראה שהעני אין לו כ"א סוס אחד אשר ישתכר בו לחמו, וגם אותו יגבו שלוחי דבי דינא ואיה הדין דלא יחבול רחים ורכב כי נפש גו' ו שרפה כי תהיה בעיר ותשרוף כל מה שיש בבית, ולא תניח אפי' כר וכסת אחת, איה הדין דמסדרין? כמה וכמה אלמנות יסבלו היזקות איומות, איה הדין דלא תחבול בגד אלמנה? ומסתמא מזיקין אנחנו, והרבה פגמנו וקלקלנו להזיק כל יסודי התורה:

סימן ב:

להכיר בין "מזיק" "לבע"ח" דבע"ח דינו בזבורית, דבאשר אשמתו לא תגדל כ"כ, כי מתחילה היה בדעתו לשלם, וכעת אפשר שאין לו במה לשלם לכן חסה התורה עליו שלא ישלם כ"א מן הזבורית, ואמנם במזיק הדין דגובין מן העידית, וכל דברים החביבים ביותר וחפצים יקרי הערך גובין ממנו מחמת הטעם דמאי הוה לך להזיק, משו"ה החמירה התורה שלא די לשלם ההיזק, אלא שנפריד אותו ג"כ מכל התכשיטין החביבים אשר לבבו הומה עליהם: רבותי:

נתבונן היטב איזה חפצים גובה מאתנו הלא מעידי עידית, כי לבד אשר כמה וכמה בנים מחמדי עינינו חמדת נפשינו, נאספו מנו בחטאינו, עוד הביטו וראו מה רבתה וגדלה העמיגראציע אשר כמעט אין אחד אשר לא יפרד ממנו בן או כמה בנים לנסוע למרחקים אשר אין תקוה עוד לראותו, שגם זה נחשב כמת ממש, וכמ"ש רז"ל (מו"ק כ"ו) ורבו שלמדו תורה מנלן דמחויב לקרוע יליף מאלישע, ופריך והרי אליהו חי הוא א"ל כיון דכתיב ולא ראהו עוד, לגבי דידי' כמת הוא, הרי להדיא דמי שנפרד מחבירו למקום שלא יראהו עוד נחשב כמת, ובימינו אלה נתרבה מאוד המיתה הזאת עד שאין לך משפחה מישראל שאין לה מתים כאלו, ומדוע יגבה מאתנו דוקא דברים יקרים להפריד אותנו מבנינו בע"כ נחשבנו כמזיקים, ואם תשאלוני קורא יקר, איך נחשוב זאת לרעה במה שהבנים נפרדים מאתנו, והלא אדרבה האבות בעצמם וברצונם ישלחו בניהם לשם, כי שם יקבצו הון רב, ואמנם עלינו לדעת כי זהו בכונה מיוחדת מאתו ית', דהנה בתוכחה

בפ' תבוא, כתיב בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי "ילכו" בשבי, והול"ל ילקחו בשבי, כמ"ש בסליחות, לקוחי שביה, דמי הוא זה שאיש אשר ילך מעצמו בשבי, ואמנם הקב"ה רצה להוכיח אותנו בתוכחה משונה כזאת אשר בנינו ילכו מעצמם בשבי, לכן מהו עושה מפזר גרעינים במצודה באפריקע וכדומה, והאדם הולך מעצמו לקראת הגרעינים וע"י ילכד, בשביל לקיים מה שנאמר "כי ילכו בשבי", וכ"ז הוא מחמת שנחשב כמזיקין כי הרבה פגמנו וקלקלנו ולכן הדין נותן לשלם ממיטב נכסינו:

אחי היקרים:

מאהבתי הגדולה לכם רציתי בתחילה למצוא צד זכות על כמה וכמה עבירות, כי הלא נראה בהנהגת האדם, אשר העבירות שיחזיק אותם בעיניו לעבירות חמורות ועוד מנעוריו הוזהר ע"ז מהוריו ומדריכיו שלא לעשותם, אותם ישמור גם בזקנותם, ורק העבירות הנחשבים לו כהיתר יעבור ע"ז, ואינו עובר עליהם כ"כ בהפקירות, רק מחמת שע"י הרגלו בהם מנער נדמו לו כהיתר, ואינו יודע כלל חומר העון, ואמנם אילו היה מצייר בנפשו וידע גודל העון והפגם שיפגום בזה הי' ודאי מונע מזה, וא"כ הי' לו מן הדין לפטור, דכיוצא בזה מצינו בגמרא (ב"ק סוף הכונס) דמי שהפקידו אצלו טבעת זהב ואמרו לו הזהרי בו של כסף הוא משלם של כסף, הרי דאף אם באמת של זהב הוא, מ"מ כיון דהוא לא ידע יקרת ערכו אינו משלם ואינו מחויב לשלם יותר ממה שחשב בהפסידו, וא"כ יש לפטור מן הדין על הרבה עבירות, דנהי שבאמת בכל עבירה פוגם הרבה, ואמנם אדם העובר אותה הוא רק מחמת שלא ידע ערך הפגם וההפסד הגדול שיגרום בזה ולא הי' לו להתחייב כ"א לפי ההפסד שחשב הוא, אבל לפמ"ש דאנו נחשבים כעת למזיקים, ובמזיק גם היכא דלא ידע משלם של זהב כמ"ש שם בגמרא מטעם דמאי הוי לך גביה דאזקתיה, ובעל כרחנו מחויבים אנו לשלם אפי' בעד אותן העבירות שנדמו להיתר בעינינו, ואם כן מי יזכה לפניו בדין, ואין לנו כי אם לשוב בתשובה שלימה ויהי רצון שיקובל תשובתינו אמן כן יהי רצון:

מצח אהרן - דרוש כב

(ג"כ לפני כל נדרי):

אמר רמי ב"ח השטן בגמטריא תלת מאה ושיתין וארבע הוי. תלת מאה ושיתין וארבע יומי אית לי' רשות לאסטוני ביוהכ"פ לית לי' רשות לאסטוני, ויומא דף כ' ע"א):

ראובן שחייב מעות לשמעון, אף שיודע בעצמו שאם לא ימהר לפרוע לו החוב אז יתבע ממנו בערכאות וירד לנכסיו, בכ"ז לא יתעורר מזה ראובן, באשר לא יצייר עוד בשכלו

הסוף שיצמח מזה, ואמנם אם רואה אח"כ שהשוטר בא לביתו והתחיל לכתוב בספר את כל מה שיש לו, אז ידאג הרבה, וגם איזה דמעות יפרצו מעיניו, בראותו שיניח ארעסט על ביתו על שדותיו וכרמיו ועל כל כלי ביתו ותכשיטין, ואמנם באחת ינחם, כי היום לא ימכרו עוד לחלוטין, כי מנמוסי המדינה ליתן הרחבת זמן, ואולי בתוך הזמן אפשר יעלה בידו לסלק המעות ולהסיר הארעסט המונח על נכסיו, אך אם בתוך זמן ההרחבה לא חש ג"כ להסיר את הארעסט והגיע יום הליציטאציע, ויראה בעיניו שכבר נקבצו ובאו הרבה סוחרים שירצו לקנות נכסיו, וכאשר השוטר התחיל למכור את ביתו, אז אין לו שום מקום תנחומין, ודמוע תדמע עינו מאין הפוגה בראותו אשר בעוד איזה רגעים יצא נקי מכל נכסיו, ולא ישאר לו מקום לדור עם בני ביתו, גם לא ישאר לפניו ממה להתפרנס: אחי היקרים! הן בר"ה יכתבון, וב"ד של מעלה יעשו "אפיס" ויניחו ארעסט על כל החביב לנו, על נשמותינו, בתינו, עסקינו, ובכ"ז יכולין היינו לנחם עצמינו, באשר זמן ניתן לנו עשרה ימים לתקן מעשינו ולהסיר עותינו, כי צריכים אנו להחזיק עצמינו מן הבינונים אשר תלוים ועומדים עד יוהכ"פ, אמנם הלא כולנו יודעים אשר בתוך הזמן היקר לא חשנו לתקן מעשינו, והן עתה הגיע יום הליציטאציע, ואם הי' לנו עינים פקוחות לראות הסוחרים הרבים שנקבצו כעת הרוצים לעשות מסחר גם מחיינו, וסוחרי נפשות הם ליקח נשמותינו מאתנו, וא"כ מדוע אתם מחשים, אם לא תתאמצו כעת לבקש רחמים, אז חלילה וחלילה יגרם שנצא נקי מכל החביב לנו, ואם לא עכשיו אימתי ואתם מחשים: ונחזור אל המשל מדרך הסוחרים הגדולים אשר מסחרם פרץ בארץ, ויש לו הרבה וועקסלען על כמה מאות אנשים, ובאשר לא לפי כבודו הוא לעמוד עם כל אחד מבעלי חוביו לדין ולטפל בהם עד שישיג איספאלניטעלנעם ליסט, לכן ימסור את כל הוועקסלען ליד איש אחד אשר נאה לפניו לעמוד בהיכל שופטי המלוכה והדאוויערענע הזה יזמין כל אחד לדין, ואח"כ כאשר יזכה בדין וישיג שטר אדרכתא, יבוא עם השוטר לכתוב כל נכסיו אשר לו, ואמנם אם הסוחר הוא בעל מזג טוב חנון ורחום, ולא נאה לפניו לחבול מבעלי חוביו דברים שעושין בהם חיי נפש, וליטול הכר האחרונה המונחת מראשותם, וכל מה דעביד עד עתה למסור השטרות ליד המורשה ולכתוב כל נכסיו הוא רק בכדי לאיים עליהם שיפרעו לו, ואמנם אם רואה שגם עתה לא פרעו ולא הסירו הארעסט וחושב שמסתמא אין להם מאומה ובכן לא יסמוך מעתה על המורשה שלו שהוא יעמוד בעת הליציטאציע באשר המורשה שכל מקור החיוני שלו הוא מענינים כאלו ישים לבו כחלמיש ויאטם אזנו משמוע קול בכיות האנשים אשר לוקח מהם הכר האחרונה, ורק האדון הסוחר בעצמו יבוא ליום המוגבל להיות על הליציטאציע ואז

בעיניו יראה אם יש להם דברים מותריים יקחם בחובו, ואמנם דברים המוכרחיים לחיי נפש לא יקח, כי לפני סוחר נדיב כמוהו לא נאה לפסוק לחיות איש עני אף בחובו ועוד יתרה יעשה כי ישלח המורשה מעל פניו שלא יהיה עמו בעת מעשה מיראתו פן המורשה יסיתנו לעשות דבר כזה אשר לא לפי כבודו, כן אחי החסד כזה עושה עמנו ה', דבאשר לא נאה לפני מלך רחום וחנון כמוהו לתבוע חובות בני האדם בעצמו ולקטרג עליהם, מסר את כל זה להס"מ ומילא את ידו שיהא לו כח ורשות לתבוע כל החובות אשר נתחייבנו למקום ב"ה וגם להעמידם לדין ולכתוב ארעסט על כל אשר להם והכל בכדי שיראו מלפניו ית', וכמ"ש ברעיא מהימנא והאלקים עשה שייראו, מאי עשה עשה להאי מקטרגא כו' ודא איהו סנטירא דתבע חובי בני נשא ותבע דינא כגונא דההוא ממונה ב"ד דלתתא דאתיהיב לי' רשותא כו' יעו"ש, ואמנם אם רואה הקב"ה אשר במשך עשי"ת לא חשו להסיר הארעסט המונח עליהם מראש השנה, והגיע יום הקדוש "יוהכ"פ" שהוא גמר הענין, ויודע קוב"ה אשר אם אך המורשה שלו הוא הס"מ, יהי' בעת מעשה ודאי יקטרג הרבה עד שההכרח להיות נפרע ממי שיש לו הרבה, וממי שאין לו מאומה, ולכן עושה חסד גדול כזה אשר ביוהכ"פ יסיר השטן וישלחנו מעל פניו ולא יתן הס"מ לאסטוני, ורק הוא בעצמו יהי' בעת הליציטאציע, ולכן אחי חזקו התאמצו לבקש כעת רחמים מאב הרחמן, שאף אם אמנם חטאנו, וחטאתינו עצמו מספר, בכ"ז כאב רחמן לא יקח חיינו, לא יחבול מאתנו דברים שעושין בהם חיי נפשנו, ונשתכר מזה לחמינו, לא יקח חמדת עינינו ועמלנו אלו הבנים הקטנים תכשיטין החביבים לנו ביותר וימרק חטאינו ברחמיו הרבים אבל לא ע"י יסורים וחליים רעים אכיה"ר:

מצח אהרן - דרוש כג

ועוד לכל נדרי):

קח לי שני גדיי עזים טובים, וטובים לך טובים לבניך, טובים לך שעל ידן אחד נוטל את הברכות, וטובים לבניך שער ידן יתכפרו בניך ביוהכ"פ (מד"ר פ' תולדות):

כאשר שאלה כנסת ישראל מאת הרועה הנאמן השאלה הידועה הכתובה: (שיר השירים ק' א') איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים פי' תרעה צאנך בין הזאבים והדובים הנוראים אשר הם בתוכם, ואיכה תרביצם בצהרים, בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרים שהיא עת צרה לצאן, השיבם הרועה, אם לא תדעי לך היפה בנשים גו' "ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים" הכונה בזה היינו שתחזיק ותגדל בניך לתורה, ותרעה אותם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שם ישכנו הרועים, אלו ראשי ישיבות ומוריהן וע"י זכות הבל

תינוקות של בית רבן, נוכל להנצל מן המשחיתים, הרוצים לאבד ולכלות, את האומה, וכה"א (תהלים קכ"ז) כחצים ביד גבור כן בני הנעורים, הרי דרק הם הכלי זיין שנוכל להנצל מחרב שונאינו, וכן מצינו גם באברהם אבינו כאשר רצה להתפלל לד' להציל את סדום אמר בתפלתו, הנה נא הואלתי לדבר אל ד' ואנכי עפר ואפר, ובארתי לעיל (דרוש י"ח) הכוונה בזה, היינו שאין לו זכות בנים, באשר לא נולד לו עוד שום בן, וגם עפ"י מזלו הוא עקר, והרי הוא דומה לאפר שאינו מגדל צמחים ותולדות, ובלא זכות בנים לא היה יכול להצילה מידי המשחית, והנה אנכי לעצמי בהתבוננני בכל זה, חיל ופלצות יאחזני וכל אברי ירעדון ויפחדון מאימת דינו הנורא, הן אברהם אבינו, בחיר האבות היה מתיירא להעמיד על זכות עצמו, ובלא זכות הבנים לא היה יכול להציל העיר מן המהפכה, מה אומר ואדבר אנכי, הן כעת אשר הוא שעת הקריזיס הגדול בכל העולם ומלואו, עת אשר כמה עיירות נמסרות למשחית להפכם ולהחריבם בשעה האיומה הזאת, הנה נא הואלתי לדבר אל ד' ולבקש רחמים בעד עירנו, שלא תיחרב ותהפך בשנה הזאת, שום אחד מאתנו, הן גדולים, הן קטנים, לא יומסרו למשחית, כל בתינו ורכושינו לא יומסרו לידו להפכם כרגע לעפר ואפר חלילה, הנה נא הואלתי לבקש עוד כמה דברים טובים ומועילים, אכן יראתי בפצותי פי בהתבוננני כי הכלי מלחמה נאבדו, איה אפוא הם בנינו האם נגדל אותם לתורה? האם אוכל לקוות כי זכות בנינו השלוחים ונעזבים מאתנו, ולבד שאינם עוסקים שם בתורה עוד יעשו מה שלבם חפץ, ולואי שלא יעברון על עיקרי התורה, האם אוכל לקוות כי זכותם יעמוד לנו ביוה"ד הגדול והנורא:

אמנם אחרי שובי נחמתי, כי אין ה"נ, בכח זכות בנינו הנעזבים והשלוחים למרחקים אשר יעברון שם על עיקרי התורה, דוקא בכח זכות הזה אבקש רחמים, ואקוה אשר זכות הזה יגן עלינו לכפר על כל חטאתינו, כי בזמן שביהמ"ק היה על מכונו, היה תלוי עיקר כפרת יוהכ"פ רק בשני השעירים, שעיר הפנימי, ושעיר המשתלח לעזאזל, והנה אף ששני השעירים הללו היו דומין זל"ז בכל דבר, במראה, ובקומה, אכן במצב כפרתם לא היו דומין, כי שעיר הפנימי היתה כפרתו מועטה מכפרת המשתלח, כי רק המשתלח כיפר על כל העבירות הן קלות הן חמורות כמבואר במתניתין דריש מס' שבועות, וכן באופן הקרבתם היו חלוקים לגמרי, כי הקרבת הפנימי היתה כולו בקדש, הזיית דמו בקדש הקדשים, על הפרוכת וכפורת, במקום שאין שום אדם רשאי ליכנס שם, ואם בכל הקרבנות נאמר בהם "אשה ריח ניחוח" כ"ש בזה שדמו בא במקום קדוש כזה, לא כן בשעיר המשתלח, שום דבר קדוש לא נעשה מחלבו ודמו ומאימוריו, ואיה אפוא נשפך דמו, ונאבדו עצמותיו, במדבר מקום חיות רעות וקליפות, ולא היה שום חלק מאתו לד'

ואדם, ולכאורה דבר זה הוא למעלה משכל האנושיי, דלפי הבנתינו היה צריך להיות בהיפך, דשעיר הפנימי אשר כולו קודש, ידמו נשפך בק"ק, כפרתו צריך להיות גדולה ביותר מכפרת המשתלח אשר לא היה שום חלק לקדושה ממנו, אכן באמת הוא גם דבר מאומת ומובן גם מן השכל האנושיי, דניחזי אנן, אטו רק השעירים מכפרים, עיקר הכפרה הוא רק המחשבה שחשבו כל הקהל בעת מעשה, כי הם בעצמם היו ראוים למיתות הללו מחמת חטאיהם, רק שהשעירים נכנסו חליפתם, כי כן כתבו הראשונים טעם הקרבן, וכן מצינו בעקידת יצחק שעל כל אבר שהקריב אברהם מן האיל אמר זה תחת אבר פלוני של בני, והנה בהריגת האנשים יש שני סוגים, סוג אחד, אשר יהרג וישפוך דמו על קדושת השם, וסוג השני אשר יהרג בשביל איזה דבר פרטיי אשר אין לזה שום חלק בקדושה, ואף ששניהם נהרגו ונשפך דמן, מ"מ ודאי אינו דומה הצער והיסורין מן הראשון להשני, כי הראשון אע"ג שסובל יסורי המיתה, בכ"ז בזאת ינחם בזכרו כי דמו נשפך לשם קדושתו ית', וכמה וכמה צדיקים מסרו עצמם מרצונם הטוב למיתה, ועוד התפללו לד' שיזמין לפניהם מיתה כזאת, וכמשאחז"ל (ברכות ס') על ר"ע שהיה מצטער כל ימיו מתי יבוא דבר זה לידו שיהרג על קדוה"ש, משא"כ הנהרג לשום דבר פרטיי, אז צערו כפול, כי לבד שקשה לו להפרד מעולם החיים, עוד תגדל הצער בזכרו על מה נשפך דמו, ומעתה יובן לנו הטעם עפ"י שכלינו ג"כ, כי בהקרבת שעיר הפנימי, אע"ג שכולם חשבו בנפשם שראוים הם בעצמם למות, מ"מ עוד לא תגדל הצער, אם יחשבון שעליהם היה ראוי למות מיתה כזאת כמיתת שעיר הפנימי, אשר דמו נשפך בקדשי הקדשים, וכמה וכמה אנשים היו בוחרים בעצמם וברצונם שיושפך דמם בקדושה כזאת, להכי כפרתו מועטה, משא"כ במיתת השעיר המשתלח, אשר בהתבוננו כל עדת ישראל כי כל מה שנעשה עם השעיר היה ראוי להם, האם יש קץ וגבול לצערם ולדאגתם למות מיתה כזאת, אשר דמם יושפך במקום חיות רעות וקליפות, ולהכי כפרתו גדלה מאוד והדברים מובנים:

ועתה נחמו עמי, בלב מלא תקוה נוכל לעמוד כעת כי יצא לצדק דיננו, בזכרנו כי לפנים היה בישראל, אשר זכינו לגדל בנינו לתורה, ואיה נשפך ונתמעט חלב ודם בנינו, במקום קדוש, בבית המדרש אצל ארון הקודש, אשר שם עמדו לילות כימים ויגעו בכל כוחם על התורה הקדושה, ואף כי ודאי מעוט חלבן ודמן על התורה, היה די להגן עלינו מכל צרותינו, ולכפר כל חטאתינו, וכתשובת הרועה הנאמן שהבאנו לעיל, "ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים", בכ"ז לא היתה יכולה להיות הכפרה גדולה כ"כ, אחרי שעקר שפיכת ומיעט דמן היתה לנו לנחמה בזכרנו כי ימעטו חלבן ודמן בשביל

התורה, והיינו דומין רק למדרגת "שעיר הפנימי", אכן עתה בעוה"ר כאשר הגענו למצב איום ונורא, אשר נתקיים בנו דברי המקונן "היו בני שוממים כי גבר אויב" שע"י רוב הגזירות והתלאות הוכרחו בנינו להשתלח מאתנו למקומות הטמאים, ואפוא יתגלגלו עצמותיהם, במדבריות מקום חיות וקליפות, על מה ישפך ויתמעט חלבן ודמן, על כל דבר האסור, ואין שום חלק בקדושה מהם, האם יש מכאוב כמכאובינו, וא"כ הרי אנו דומין ממש דוגמת שעיר המשתלח ואם בביהמ"ק היה רק שלוח השעיר בכח ומחשבה, שחשבנו שהיה ראוי לבוא דבר זה עלינו, היה די לכפר על כל העונות, על אכו"כ עתה שמקיימים אנו זה בפועל, שזה יועיל לכפר ולמרק חטאתינו ולהצילנו מדין קשה, ומכל צוקה וצרה:

וכאשר נוסיף עוד להתבונן במצב חיינו, נראה אשר הקב"ה יעשה עמנו ממש דוגמת "שעיר המשתלח", הן לפנים נתקיים בנו ברכת המשורר (תהלים) אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים סביב לשולחנך, וחיי המשפחה היו גדולים מאוד, כל אחד היה שמח בחוג משפחתו, אשתו ובניו, ואיש בא בשנים נתוספה לו שמחה על שמחתו מבני בניו, ולפעמים בחדש, מועד ושבת, גם דור רביעי ישובו ויבואו לשמוח את אביהם הזקן, ועתה ההפך עלינו הגלגל, כי אב גולה מבניו, בן מאביו, איש מאשתו, ורק כ"ז שהבנים קטנים ישבו בבית אביהם, וכאשר יגדלון מעט יגלו משולחן אביהם, אמנם דוגמתו מצינו ג"כ בשעיר המשתלח, שעליו אמרו חז"ל (יומא ס"ז.) לא הגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים, כמו כן נדמינו אנחנו, כי האדם לא הגיע לחצי ההר, פי' למחצית ימי חייו, עד שנעשה אברים אברים, פי' שאבריו הם בניו, עצם מעצמו יתפזרו לכל הרוחות שבעולם, וכל המשפחה פור מתפוררת לחלקים קטנים לכל הרוחות שבעולם:

ואחר כל זה בין תבין את המדרש הנצב בפתח הדרוש דהנה בארתי בארוכה לעיל אשר הסרוב שסירב יעקב אבינו מלילך ליקח הברכות מאת יצחק, היה מפני זה, דבלקיחת הברכות היה אליה וקוץ, מעלה וחסרון, המעלה אשר ע"י לקיחת הברכות אשר בהם כלולים כל טוב עוה"ז, וע"י רוב עושר וברכה יוכלו לעבוד את ה' בשלימות, באשר יש הרבה מצות שנצרך להם טוב עוה"ז, כגון, צדקה, שבת, תפילין וכדומה, וחסרון כי ע"י לקיחת הברכות במרמה, נתגרה השנאה בלב עשו על ישראל, ומחמת זה עומדים תמיד הם ורכושם בסכנה שלא יבוזום ידי עשו, ואלמלא לקיחת הברכות לא היה שום שנאה מעשו, כי הלא אח עשו ליעקב, ועיקר השנאה נתגרה ע"י רמאות הברכות כמ"ש וישטום עשו את יעקב על הברכה, ומחמת חשש זה סירב יעקב מלקבל הברכות כי היה חושש,

הא תינח אם בניו אחריו יעשו מממונם צורכי גבוה, אז באמת יבואו לתכלית הנרצה, וכל ממונם יהיה כולו קודש, וגם ע"י זכות הזאת ינצלו מידי עשו אשר מסבת קנאת הברכות רודף אחריהם תמיד, לא כן אם חלילה ימעלו מעל ליהנות מהונם וטובם רק לצורך עצמם לבד, אז לא לבד אשר לא והיה בממונם חלק בקדושה אלא יפלו בידי עשו, וכל רכושם יהיה לבז ולמשיסה, ולא ד' ואדם יהנו מהם, ואמנם על החשש הזה השיבתו רבקה קח לי שני גדיי עזים "טובים" פי' ששניהם טובים, וגם האופן השני שאתה חושש עליו, אשר קרוב הדבר שידי עשו ישלטו בכל אשר להם, ג"ז טוב הוא מאוד, כי זהו עיקר הכפרה, אשר ממונם יבוז וישוסה כרגע באין שום תועלת והנאה, לא לד' ולא לאדם, וזה שאמרה לו, טובים לך שעל ידן אתה נוטל הברכות, פי' הצד הראשון וודאי טוב הוא, כי תקבל הברכות ועי"ז, יוכלו לשמור התורה בשלימות, ויהיה ממונם כולו קדש, וחשש השני ג"כ טוב מאוד, כי "על ידן יתכפרו בניך ביוהכ"פ", דעיקר כפרת יוכ"פ לא תהיה כ"א עי"ז שהשעיר נשתלח למדבר ונתפזר ונתפרד לאיברים, עד ששום חלק בקדושה לא היה ממנו, כן נמי עיקר כפרת ישראל בשעה שאין ביהמ"ק קיים, הוא רק על ידי שידי עשו יבזבזום ויחמסום כרגע, ולתכלית זה צוותהו ליקח שני שעירים, להורות לדוגמא שני שעירי יוכ"פ אשר אחד היה כולו קדש, היינו שעמלם ויגיעם יהיה לתכלית עשיית וקיום התורה, ואז יבוא ממונם לפני ולפנים לצורך גבוה, או חלילה לעזאזל, היינו שידי עשו ישלטו בכל אשר להם, וזהו עיקר הכפרה וכמ"ש, ועיין היטב לעיל מ"ש שם, ותשבע ענג, כי שם הרחבתי הבאור בזה, ואין רצוני לחזור ולשנותם, וזמש"ל:

מצח אהרן - דרוש כד

(למעלת מזכה הרבים):

רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לי מי האדם (אבות פ"ב), התמיה מבוארת, והלא אין לנו כ"א דרך אחת אשר תדריכנו תוה"ק ללכת בה, וא"כ ממה יבור?:

הנה אף שמדת הצניעות, מדה נכונה ומפוארה היא וכבר נצטווינו מאת נביאנו לאחוז במדה היקרה הזאת כמ"ש "והצנע לכת עם אלוקיך" אכן מעלת המדה הזאת איננה מצד עצמה, מפני שהצניעות בעצם מעלה משובחת יותר מן העובד ה' בפרהסיא, לא כן הוא, רק עיקר מעלת מדת הצניעות, הוא מחמת שאדם העובד בפרהסיא יכול לפול חלילה ברשת היצה"ר, והיא רשת הגאוה, כי יכבדוהו בני אדם עבור זהירתו במצות, ויעשה הכל בעבור הכבוד, ולכן משובחת מעלת הצניעות, כי כשעושה טוב בהצנע,

אין בזה שום חשש ושמץ פניה וכולו קדוש לשמים, ואמנם גדולה ממדת הצניעות, מי שיעשה כל עבודת ה' דוקא בפרהסיא, ובכ"ז אינו מבקש שום שכר משום אדם רק יעשה הכל לש"ש, כי מי שעושה בצנעה, ובפרהסיא אינו מראה שום מדות חסידות, יוכל עי"ז להחטיא את אחרים, כי העולם יוכלו לחשדו אשר מתעצל הוא בעשיית המצות, ומחמת זה גם הם נרפים בתקוני העבודה השלימה, משא"כ מי שיעשה הכל בפני הרואים, אז לא לבד שלא נוכל לחשדו למתעצל ולא יחטיא את אחרים, אדרבה אחרים עוד ילמדון מדרכיו הטובים לעשות גם הם כמוהו, ומחמת זה יזכה הרבים, באשר לפי טבע בני האדם שכל אחד יביט רק על מעשה חבירו, וכמו שנבאר בטוב טעם:

שנינו באבות (פ"ד מי"ב) ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה לתן לך, ומפרשי המשנה פירשו כונת אומרם, "ואם בטלת יש לך בטלים הרבה כנגדך", ע"ד הכתוב אם תעזבני יום יומים אעזבך, כן ה"נ אם בטלת מעט, אז ישלח לך ד' סבות הרבה אשר יפריעוך, וגם שיהיו כנגד רצונך, וזה אינו מדוקדק, דלשון "בטלים" משמע פי' אנשים בטלים, ולפירושם דקאי על סבות המבטלים אותו, הול"ל "מבטלים הרבה גם מה שאמר אח"כ אם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך, תיבת "הרבה" משמע שהוא יותר מכפי היגיעה, דאם לפי היגיעה, לא שייך למיתני "הרבה" דהא הכל לפי היגיעה אם רב אם מעט, וא"כ צריך טעם מדוע יתן שכר יותר מן היגיעה ואשר אחזה לי בבאור הענין, כי נראה בטבע כל הבעלי חיים אשר כל אחד יביט על מעשי חבירו, ואז יעשה גם הוא כמוהו, ואף אם לפעמים יזדמן לעשות דבר קשה מאוד, אשר כשהוא לעצמו הי' קשה מאוד לפניו לעשותה, בכ"ז אם יראה שהשני יעשה כן, אז גם הוא יקבץ כל כחותיווי תחזק לעשות גם הוא כן, וכמו שנראה בעליל טבע החקוי גם בבע"ח המזוהם ביותר והוא הסוס, אם יטענו עליו משא כבד מנשוא, ירבץ תחתיו וילך בעצלתים, אכן באם רואה סוס אחר ילך לפניו במהירות, אז גם הוא יקבץ כחותיו לרדוף אחריו, ומכ"ש בבע"ח המשובח ביותר, והוא "האדם", שאצלו מוטבע טבע החקוי עוד ביתר שאת, וכן נראה בהנהגת העולם, כי יקרה לפעמים, איש פשוט אשר מקודם לא הי' זריז בעבודת ה', באם אח"כ יקבע דירתו בקרב אנשים צדיקים ושלמים, אז מעט מעט יתרגל גם הוא בעבודת ה', יען כי קרוב אליו הדבר ללמוד מדרכיהם הטובים, וכמאמר החכם "הולך את חכמים יחכם" וכן פי' במד"ר (פ' ויצא פ"ע) ע"פ חנה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם, לסובבים ליראיו, פי' החונה סביב וקרוב ליראי ה' יש גם בו רוח דעת ויר"ש, כן אברהם הי' דר בחרן ולמדו ממנו יר"ש, ע"ש במפרשי מד"ר, (וכן כתב הרמב"ם בפ"ו מהל' דעות דרך ברייתו של אדם להיות נמשך

בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו), ולהיפך איש תמים במעשיו אם יתערב בקרב שכנים רעים וחטאים ילמד גם הוא לעשות כמוהם, וזיק היהדות אשר היתה טמונה בקרבו, הולכת הלוך וקרור, ומקרא מלא אה"כ ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, וכן איתא במד' (שמות רבה) משמת יוסף פסקו מלמול אמרו נהי' כמצרים, הרי עיקר הסבה "נהי' כמצרים" שקשה הי' להם לשנות המנהגים זה מזה, ומזה הטעם נצטווינו ג"כ להתרחק משכן רע, ולא להתחבר לרשע, כי שבת חברים רעים היא סבה חזקה לסבב את האדם אל החטאים ועונות אלו, אשר מעצמו לא הי' עושה, וכמארז"ל כל המחובר לטמא טמא, וירבעם החטיא את ישראל ע"י סיבה זאת כמ"ש (סנהדרין ק"א) ויועץ המלך מאי ויועץ הושיב רשע אצל צדיק, ובזוהר (בשלח מה) אל תתחר במרעים דמבאישין גרמייהו ולמאן דמתחבר בהדייהו:

מכל זה נלמוד, שדבוק חברים טובים היא סגולה טובה לסבב האדם שיוסיף אמץ בעבודת ה', ולהיפך דבוק חברים רעים חלילה, ובזה שמעתי לפרש בשם כתבי האר"י זצוק"ל את מארז"ל ע"פ ועתה ישראל מה ה' אלוקיך שואל מעמך כ"א ליראה ופריך הגמרא אטו יראה מילתא זוטרתא ומשני אין לגבי משה מילתא זוטרתי (ברכות ל"ב) והקושיא ידועה דמאי מהני אשר לגבי משה היא מילתא זוטרתי, הלא לא למשה נאמר המקרא הזה כ"א לכלל ישראל, ואצלם. ודאי לאו מילתא זוטרתי הוא, ופירש הוא ז"ל "לגבי משה" פי' אותו הדור אשר היו לגבי משה והביטו על דרכיו הטובים ומדותיו הנעלות, ובאשר הי' להם איש נעלה כמרע"ה אשר ילך לפניהם לנחותם ולהורותם הדרך ילכו בה, לכן גם אצל כל ישראל הי' זה מילתא זוטרתי, כיון שהי' להם ממי ללמוד את דרכי ה' ודפח"ח, וזה הוא ג"כ כוונת חז"ל במאמרם (ברכות) זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן לא זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם, כי אדם המעולה אשר זהיר וזריז הוא במצות ה' ואז הוא יאיר נתיב הטוב גם לזולתו, ולכן לא לבד שצריך לקבל שכר עבור מעשי עצמו, עוד יגיע לו שכר עבור פעולות הטובות שעשה בחברו, שנפח רוח אהבת ה' בלב חביריו ג"כ אשר ילמדו ממעשיו הטובים לעשות גם הוא כמוהו, והוא הגרם לזה, ולכן שפיר אמרו "זכה" נוטל חלקו, בעד פעולת עצמו וחלק חבירו" פי' גם בעד שזיכה לחבירו, ובאם חלילה "לא זכה" אז העונש ג"כ כפול, ולבד שנוטל חלק בגיהנם עבור פעולותיו שעשה בעצמו, עוד נוטל "חלק חבירו" פי' במה שגרם להסיר מדרך ה' גם אחרים שלמדו מדרכיו הרעים משו"ה נוטל גם בעדם חלק הגיהנם:

וארווחנא לתרץ בזה קושיית התוס' (ברכות י"ז) עמ"ש חז"ל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא, והא בפסחים (ד"נ) אמר רב יהודה א"ר לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות

שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה עיי"ש מה שתי', ול"נ ליישב קושייתם כשנדקדק שנוי הלשון מהכא להתם, דבברכות אמר "העושה" שלא לשמה, ובפסחים אמר בלשון "יעסוק", דהנה אם אדם עושה איזה מצוה או שלומד התורה בפני עצמו, מכונה פעולתו בלשון "עושה" באשר הוא בעצמו עושה המצוה, ואדם המשתדל לזכות הרבים, שמשתדל בכחו ופעולתו לנהל איזה ישיבה של ת"ח, להחזיקם שיוכלו ללמוד בריוח, או שמשתדל לזכות הרבים במצוה אחרת, והוא בעצמו לא ילמוד, פעולה כזאת לא נוכל לקרותה בלשון "עושה" באשר הוא עצמו לא יעשנה, ורק בלשון "עוסק" נוכל לכנותה, כי הוא העסקן והגורם לזה שאחרים ילמדו, כמו פועל העושה מלאכה, מיקרי בלשון "פועל" באשר הוא עצמו יעשנה, משא"כ הבעה"ב שיש לו פאבריק גדול ויש לו הרבה פועלים העובדים אצלו, פעולתו מכונה בשם "עסקן" לא בשם "פועל", והנה זה ודאי אשר הפעולה שהיא שלא לשמה אינה רצוי' כלל לפני בוראו ונוח לו ודאי שלא יעשנה, ואמנם כ"ז הוא דוקא באדם העושה הטוב רק בפני עצמו, ופעולתו היא פעולה יחידית, ולכן אם היא הוה שלא לשמה ודאי שאינה נחשבת כלל למצוה, משא"כ העסקן המשתדל שאחרים יעשו מצות על ידו, אף שכונתו בעצמו הוא שלא לשמה, ומכוון בפעולותיו בשביל הניית עצמו, מ"מ שפיר עבד, כי האחרים העושים המצוה, הם יעשוה לשמה, ונמצא שהוא הגורם לזה שרבים יעשו מצוה לשמה על ידו, וכל המזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו, ומה מאוד הטיבו בשנוי לשונם, בפסחים אמרו לעולם "יעסוק" שלא לשמה, וזה ודאי מותר, ולא יניח את המצוה שלא לעשותה בשביל שידע שהוא מצידו יעשנה שלא לשמה, "דמתוך שלא לשמה בא לשמה", אינו אומר "יבוא לשמה" דאז הוה משמע שהוא עצמו יבוא לעשות לשמה, אלא "בא" פי' ע"י פעולתו והשתדלותו אף שהיא שלא לשמה, מ"מ בא לשמה היינו אותם הלומדים או העושים צדקה על ידו עושים לשמה, אבל הכא בברכות דייק לכתוב העושה שהוא עושה בעצמו פעולתו יחידית ולהכי נוח לו שלא נברא וכמ"ש בארוכה בס"ד:

והנה אף שדרך הזה הוא כלל גדול בכל הפעולות שאדם עושה, להביט תמיד על מעשה זולתו לעשות כמעשהו, וכמו שנראה בעינינו באנשים ההולכים לקבץ נדבות, ויכתבו נתינת המנדבים בפנקס, ואם יבואו לבית אחד הנדיבים יבקש לעיין ברשימת הפנקס, באם הראשונים אנשים כערכו נתנו נדבות הגונות, יתן גם הוא כמוהם, ובאם רואה שהם נתנו נתינה מועטת, ימעט גם הוא בנתינתו, מ"מ בייחוד ייעצו לנו חז"ל להתחבר לטובים, בהתמדת התורה, באשר ענין כזה הוא דבר הקשה ביותר לפני האדם להשיגו, מחמת שהתורה הוא סם הממית ליצה"ר כמ"ש ז"ל (קדושין) אם פגע בך מנוול

זה משכהו לביהמ"ד, ולכן מה מאוד יתגבר היצר בעזוז תקפו, להפריע האדם מלמוד התורה, יתר מעל שאר מצות, ומשו"ה יעצו חז"ל למי שירצה לקנות שקידת התורה, שיהא גולה למקום תורה, כי עי"ז שבשם ימצא הרבה אנשים השוקדים יומם ולילה, לו בנקל יהי' גם לפניו ללמוד ממעשיהם, ולהרגיל מעט מעט בשקידתם, וזה כונת התנא באומרו "אם בטלת מן התורה" אל תדמה בנפשך, שלא יגיע לך עונש כ"א עבור בטילתך בעצמך, לא כן הוא, רק "יש לך" פי' על חשבון שלך "בטלים הרבה" פי' אנשים הרבה שבטלים מחמתך, ומי המה "כנגדך" שכניך וחבריך העומדים כנגדך ובזה שרואים עצלותך ורפיון ידך בתורה, ואת קפיצת ידך בצדקה, אז ילמדון גם הם ממך לעשות כמעשיך ואתה הוא הגורם לזה, ולהיפך "אם עמלת בתורה" אז "יש לו שכר הרבה ליתן לך" כלו' הרבה יותר מיגיעתך ועמלך יען כי תקבל שכר גם בעד שזכית לחבריך שיוסיפו אמץ בעשיית המצות, באשר אתה היית הגורם לזה ומחמת זה יגיע לך שכר הרבה:

ובדרך הזה פרשנו לנכון מאה"כ, ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל, הנה לא רישי' סופי', דמתחלה אמר "ולא אותי קראת" שמשמע שלא קראו כלל לד', ובסוף אומר "כי יגעת בי" משמע שקוראים אותו מיהת, רק שהוא ביגיעה, ולא בזריזות, גם שינה הלשון בין "יעקב" "לישראל", ולדברנו יבואר, כי רוב ההמון שהם אנשים פשוטים מביטים תמיד על מעשי הת"ח, ועיניהם נשואות על פעולות גדולי הדור ובאם רואים שהת"ח עושים עבודתם, עבודת הקדש, בהתלהבות ובחשק נמרץ, וזהירים במצוה קלה כבחמורה, או גם הם ההמוניים ילמדו מדרכיהם להרגיל עצמם בעשיית המצות ואף שלא יוכלו לעשות המצוה בהתלהבות עצומה כמו הת"ח בעצמו, אשר אורייתא קא מרתחא בי', ואש תוקד בקרבו, מ"מ עושים הם ברפיון קצת, ואמנם לא כן אם רואים שגם הת"ח, עיני וראשי העדה, גם הם בעצלתים יתנהגו וכל מה שהם עושים אינם עושים כ"א ביגיעה, אז ההמון לא יעשו מאומה באומרם אחרי שגם הגדולים נרפים הם נרפים, מה נעשה אנחנו, ולנו הותרה הרצועה לגמרי, וזה כונת הכתוב, ולא אותי קראת יעקב' פי' אם תרצה לדעת הטעם, מדוע ההמון המכונה בשם "יעקב" לא קראו אותי כלל, וסרו לגמרי מדרך ה', סבת הדבר הוא "כי יגעת בי ישראל" כלומר לפי שרואים אשר גם הגדולים המכונים בשם "ישראל" גם הם עושים ביגיעה ועצלות, לכן יורו הם היתר לעצמם לפרוש לגמרי מדרך האמת:

(הג"ה ומה יומתק לפי"ז בדרך צחות כוונת המשנה באבות פ"ב, כל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת וכל שמעשיו מרובים מחכמתו חכמתו מתקיימת, משום דכל ת"ח הגדול מחבירו בחכמה, מחויב להיות גם גדול במעשים יותר מחבירו, ומעשי

המדות שלו צריך להיות מכוון לפי מדרגת חכמתו כי מה שאינו נחשב לחטא לפני ת"ח הקטן בערכו, יחשב זה לחטא גדול אצל ת"ח מפורסם, כי ת"ח שאינו מפורסם לגדול הדור, אם הוא אינו זהיר כל כך באחת המצות, לא ילמדו רוב העולם ממנו, משא"כ אם אחד מגאוני גדולי הדור לא יהיה זריז כל כך בדקדוקי סופרים בזהירות יתירה אז יכשיל הרבים, ואחרים ילמדו ממנו להקל בדרך התורה, ובאשר שרוב חכמתו היא תקלה גם לפניו בעצמו, כי עי"ז יכשיל את הרבים וחטא הרבים יהיה תלוי בו, משו"ה עושה הקב"ה חסד גדול עמו ועם כל העולם, ומשכח תורתו ממנו):

ולפמ"ש יש ליישב הקושיא שהק' הגאון מוהר"ש לנדא זצ"ל, בהקדמתו לס' נו"ב, דבמס' עדיות שנינו, האב זוכה לבן בנוי בחכמה כו' וז"ל ולכאורה יש לתמוה, בשלמא בנוי ובעושר שהוא מצד הטבע במקרה הגוף אית בהו טעם וסברא כמ"ש מפרשי המשנה, לפי שקרובה טבע הבן להיות כטבע האב, אבל בחכמה במה יזכה הנער בחכמת אביו, הלא כבר אחז"ל (מס' נדרים דף"א) מפני מה אין ת"ח מצויין שיהיו בניהם ת"ח בכדי שלא יאמרו תורה ירושה היא בידם ע"כ, וכשאני לעצמי יש להוסיף עוד קושיא על ההיא דנדרים שהחליטו לומר שאין ת"ח מוליד בן ת"ח, מהא דאחז"צ (ב"ב ד"פ) צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה, אם נאמר תמר למה נאמר ארז ואם נאמר ארז למה נאמר תמר, אילו נאמר ארז ולא נאמר תמר הייתי אומר מה ארז אין עושה פירות אף צדיק אין עושה פירות לכך נאמר תמר, ואילו נאמר תמר ולא נאמר ארז הייתי אומר מה תמר אין גזעו מחליף אף צדיק אין גזעו מחליף (פי' רשב"ם, שלא יוליד בן כמותו) לכן נאמר ארז ללמד שגזעו מחליף, ופי' שיוליד בן כמותו, הרי להדיא שצדיק גזעו מחליף וזוכה להוליד בן כמותו, ובמשנה דעדיות דלעיל ג"כ יש לדקדק, דלפי פי' מפרשי המשנה היינו שהאב נותן הכח שיש לו, בבנו, הול"ל האב "מזכה" לבן, ולא בלשון "זוכה" דלשון זה משמע שהאב זוכה לזה, ויתורץ לנו בדברי המשנה (אבות פ"ב) כל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת וכל שמעשיו מרובה מחכמתו חכמתו מתקיימת, דהנה שני סוגי ת"ח יש בעולם, סוג א), שאף שת"ח גדול הוא, וגם ירא אלקים, מ"מ אין מכוון מעשיו ומדותיו לפי ערך חכמתו, ולפי גוד ערך חכמתו, מעשיו מועטים, ות"ח כזה יוכל להכשיל הרבים, כי אם ההמון יראו לפעמים שאיננו זהיר באיזה פרט מפרטי המצות, אז המה יקילו לעצמן הרבה יותר וכמ"ש, סוג ב) שמעשיו מרובין מחכמתו, ולבד שחכם גדול הוא בתורה, עוד הוא מארי דעובדין ג"כ, ת"ח כזה יזכה הרבים, והוא יאיר נתיב התורה והמצוה לפני ההמון:

והנה באמת לפי הטבע אשר בין כל הצמחים ובעלי חיים, כי תולדותיהן כיוצא בהן, ובהמה אשר היא ממין המשובח, אז תולדותיה אשר תוליד יהיה ג"כ ממין זה, ולהיפך יהי' ג"כ וולדה כמותה, וכן בצמחים וזרעים, אם נזרע חטים ממין הטוב, יהיו הגידולים ג"כ כיוצא בהן, ומעולם לא ראינו בשנים כתקונן, אשר תחת חטה יצא חוח, או מן חוח חטה, ואם כן הי' ראוי ג"כ מצד טבע הזאת גם בקרב אנשים, אשר איש מגושם, נעדר כשרונות הטובים ושכלו גס ואטום, יוליד בן כמותו, גם השכל, ולהיפך הת"ח בעל כשרונות נעלים, יוליד בן ג"כ רב הכשרון, שכחו וחילו יהי' עלול לאורייתא, ובאם הי' כן מצד הטבע אז לא הי' שום נ"מ בין ת"ח שמעשיו מרובין, או להיפך, כיון דסוף סוף ת"ח הוא, אשר כשרונותיו יקרי הערך, מחויב מצד הטבע שכשרונות הללו יהי' ג"כ בבנו, ואמנם הטבע הזאת שידד הקב"ה מן האנשים, מהטעם המבואר בגמרא, בכדי שלא יאמרו תורה בירושה, כי אילו הי' הטבע קיים ועומד גם בין אנשים, אז בן ת"ח לא הי' רוצה כלל ללמוד התורה, כי הי' חושב בלבבו שממילא תבוא אליו התורה בלא יגיעה, ע"י כחותיו הטובים שהנחיל לו אביו, ולהיפוך בן עם הארץ, היה מתייאש מללמוד כי היה חושב מה יוכל להועיל יגיעתי, אחרי שהורי נטעו בקרבי כשרונות גסים, ולכן בכוונה שידד הקב"ה טבע הזאת מן האדם, ואמנם כ"ז אינו שייך כ"א בת"ח מסוג הא' אשר מעשיו מועטין מערך חכמתו, שהוא לא יוכל להיות למופת גם לזולתו, שאחרים ילמדו מדרכיו הטובים, כי אדרבה ת"ח כזה עוד יכשיל הרבים וכמ"ש, ואם היינו רואים אשר מת"ח כזה יוצאים בנים ת"ח, יראים ושלמים, לא נוכל לחשוב, אשר ע"י הנהגתו הישרה השפיע גם על בניו שילמדו מדרכיו בעת היותם עמו תמיד ביחד, כי אדרבה ע"י הנהגתו עוד יוכל לקלקל ולא לתקן, וע"כ שהיינו אומרים, כי הסבה לזה אשר בניו הם ת"ח, הוא רק מצד הטבע, מחמת שהאב הוא ת"ח, נטע כחותיו גם בבנו, ובאשר רצון הקב"ה הי' בזה לשדד הטבע, לכן ת"ח כאלו באמת אין מצויין שיהיו בניהם ת"ח, משא"כ הת"ח מסוג השני, אשר מעשיו מרובין מחכמתו, שהוא יזכה גם הרבים, בזה שילמדון לעשות ממעשיו הטובים, ת"ח כזה יוכל לזכות שגם בניו יהיו ת"ח, כי אצלו אין חשש שלא יאמרו כו', באשר העולם לא יתלו כי הבנים רכשו להם הסגולות היקרות מצד הטבע, רק יתלו שקנו להם רוב השלימות, ע"י שלמדו מדרכיו הטובים, כי אף על אנשים אחרים שאינם עמו במחיצה אחת, ישפיע בהנהגתו הישרה שילכו בדרך ה', כ"ש על בניו השרוים עמו תמיד במחיצה אחת, ורואין מעשיו הטובים שיוכל להשפיע עליהם שפע תורה ויר"ש, וזהו כוונת המשנה "כל שחכמתו מרובה ממעשיו, ובאשר ת"ח כזה לא יוכל להשפיע על זולתו, להכי אין חכמתו מתקיימת פי' בבניו אחריו,

ורק הוא תלמיד חכם, אבל אין מתקיים אצלו החכמה לדורות, כי עי"ז לא נוכל לתלות הסגולה כ"א בטבע, ושלא יאמרו בירושה וכנ"ל, אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו, אז "חכמתו מתקיימת" גם בבניו אחריו, ולא תמוש התורה גם מפי זרעו, וזמ"ש בעדיות, האב "זוכה" להבן בחכמה, כלומר רק אם האב יש לו זכות גדול ומעשיו מרובים אז רק אז יזכה לבנים ת"ח ורק בזכותא תליא מילתא וכנ"ל:

ומה שאמרו בב"ב שהבאנו לעיל, אשר הצדיק נמשל לארז, לומר שגזעו מחליף, היינו שיוליד בן כמותו, מיירי ג"כ בת"ח כזה אשר מעשיו מרובין, ותירוץ זה רמז לנו ג"כ דהע"ה בקרא גופא, בזה שמסיים אח"כ "שתולים בבית ה' בחצרות אלקינו יפריחו", כי לפי פי' הגמרא דלעיל, צדיק כארז בלבנון ישגה, היינו שיוליד בן כמותו, ושלא יקשה ע"ז מגמ' דנדרים, דת"ח אין מצויין שיהיו בניהם ת"ח, לזה מסיים, שתולים בבית ה'", פי' שלא על כל הת"ח אמר כן שיהיו כארז וגזעם מחליף, רק על אותן הת"ח אשר שתולים בבית ה', ואשר מרוב שקידתם ועבודתם תמיד בבית ה', "בחצרות אלקינו יפריחו" פי' שיפריחו ומוציאים הרבה פירות, ומזכים הרבים ע"י מעשיהם הטובים, אותן הת"ח דווקא ידמו לארז ויולידו בנים כמותן, כי עליהם לא יאמרו הבריות שזה מחמת הטבע וכנ"ל:

ומכל דברינו אלה נלמוד, שאף שדרך הצניעות מהולל מאוד, מ"מ אין זה עוד הדרך הישר לפני האדם, שיעשה כל מעשיו הטובים בצניעות ובהסתר, באשר אז לא יהיה לו התפארת רק מעצמו, אכן לשום אדם זולתו לא יגיע שום תועלת, ולהיפך עוד יוכל להביא רבים לידי עון שיחשדוהו לאינו צנוע, אך הדרך הישר הוא שיעשה פעולותיו הטובות דווקא בפרהסיא, ואז יזכה הרבים ג"כ שילמדו לעשות כמוהו, וזכות הרבים יהא תלוי בו, ואף אם אמנם הדרך הזה מסוכן מאוד שלא יפול חלילה ברשת הגאוה, מ"מ האדם שיוכל להתגבר על יצרו לעשות הכל לש"ש כדי שילמדו ממנו, ואינו מצפה לכבוד, אז הוא דרך מעולה מאוד, ולעד נאמן על דברינו אעתיק בזה מ"ש בספר המדות פרק הגאוה, וז"ל פן יסיתך היצר ויאמר לך לא יתכן שתהיה עבודתך שלמה עד שתנסה מעשיך הטובים ולהראות ההיפך מה שהיה בלבבך, כגון להתפלל תפלה קצרה, וכאשר תרצה ללמוד שום חכמה תתייחד שלא ידע שום אדם ולא תראה בפני הבריות שום מדה טובה, אך להראות העצלות במעשה העבודה כדי שלא יצא לך שם, ולא תראה סימן יראת שמים אלא תתנהג כמנהגם ותלך בדרכיהם, כ"ז מענייני היצר ללכוד בני אדם ברשתו, והעושה ענין זה לשם מצוה מפסיד אלף אלפים יותר משכרו, אך הישר הוא שיתפלל בכוונה באריכות ויעשה כל הטובות בגלוי ובסתר, ואם יכבדוהו ע"ז וישבחוהו

אין מזיק לו בשבחו אחרי שלא כוון לזה בשעת מעשה, לכן בעת אשר תעשה מעשה הטוב תבחין בעצמך ממי אתה רוצה ומקוה הגמול אם מהאל, הוא טוב, ואם מאחרים, איננו שלם, גם אם התברר לך שהיית עושה בחדרי חדרים ג"כ כמו שתעשה ברבים אז מעשיך שלמים וכנ"ל, וזה מכוון לדברינו לעיל, וזה מה שמייעץ לנו רבינו הקדוש, איזו דרך ישרה וכו', כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם, פי' שיעשה מעשיו באופן כזה אשר יוכל להועיל גם לזולתו, וגם אחרים ילמדו לעשות כמעשיו הטובים, ואז יהיה לו התפארת גם מן האדם זולתו, במה שיזכם לילך בדרך ה', ורק זה הדרך הישר:

מצח אהרן - דרוש כה

(עוד בענין הנ"ל):

רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם (אבות פ"ב), התמיה מבוארת, והלא אין לנו כ"א דרך אחת אשר הדריכנו תוה"ק ללכת בה וא"כ ממה יבור:

ובאופן אחר יש לכוון כוונת רבינו במשנה זו ממ"ש לעיל, דהנה יש שני מיני צדיקים, סוג אחד, אשר ירחיק עצמו מכל תענוגי העולם ותאוות החומריות, כל ימיו ישב בתענית, ולבושו שק, איש כזה, ממילא מתרחק מלקבל שום הנאה או מתנה מאחרים, באשר לא יצטרך למאומה, וסוג שני, אשר יאחז גם בזה, משתמש בכל דברים הנצרכים לחיי האדם, ויחיה חיי ענג וריוח, רק יעשה זאת במחשבה רצויה הכל לש"ש ע"ד "בכל דרכיך דעהו", והנה הגם שהדרך הראשון יותר בטוח, מאחר שאינו נהנה מאומה ועושה רק רצון השכל, ועי"ז אין לפניו שום מלחמת היצה"ר, משא"כ השני, עומד תמיד במלחמה עזה, להתגבר על היצר, שיהיו כל הנאותיו מעוה"ז לשם שמים, אמנם אעפ"כ אם בעל נפש הוא, ויוכל להתגבר בזה על יצרו, או דרכו טוב יותר, כי ע"י הנהגה זאת יוכל לקיים מצות הרבה, ענג שבת וי"ט באופן היותר טוב, ירבה בבגדי שבת ויו"ט וכדומה כמה וכמה מצות, מה שמצות אלו חסרון לת"ח הפרוש ומובדל מענייני עוה"ז, וגם באשר עי"ז שיגדיל הוצאותיו לדברים שבקדושה, ומעצמו אין לו מאומה, רק מה שאחרים יהנוהו ויתנו לו, ועי"ז שיקח מהאנשים המסייעים אותו, יזכה להם זכוי גמור, שיזכו גם הם לרוב השכר אשר נתייעד בעד מחזיקי ת"ח, וגדולה מה שאחז"ל במהנה ת"ח שהוא כאילו הקריב בכורים ע"ג המזבח, וגם מועיל להם לזכות לרוב ברכה ופרנסה, אשר זה תלוי רק בשכר מחזיקי ת"ח וכמ"ש בארוכה לעיל, ועיקר הטובה שיעשה עמהם, כי עי"ז שיקבל הנאה מן הבריות יזכו המהנים אותו לקום בתחה"מ, ולאור באור פני מלך

חיים וכמ"ש (כתובות קי"א) אר"א ע"ה אינן חיים כו' א"ל מצאתי להן תקנה מן התורה שנאמר ואתם הדבקים גו' וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה אלא כל המשיא בתו לת"ח ועושה פרקמטיא ומהנה לת"ח מנכסיו מעה"כ כאילו מודבק בשכינה, ולבד שכלל כוונת המאמר צריך באור, עוד אינו מדוקדק אומרו, מצאתי להן תקנה "מן התורה" דתיבות מן התורה מיותר לגמרי, ולא הול"ל כ"א מצאתי להן תקנה, ומעצמו נדע כי מן התורה הוא, כיון שיליף מקרא:

אמנם הבאור הוא עפ"י מה שמובא בספרים בשם פילוסופים הקדמונים שחקרו בשכלם והבינו ענין השארת הנפש שנשאר חי וקיים אחרי פטירת האדם, ואמרו כי השכל שהוא נשמת האדם ניתן בידו וברשותו, לכל אשר יחפוץ האדם יטנו, דרך משל אם ילכו שני אנשים יחדיו ביער לשות בין אילנות, ואחד ישאל מחבירו, על עץ מעצי היער, כמה יוכל להאריך שנות קיום העץ הזה, ואם השני חכם, צריך להשיב לו, שהעץ הוא דבר היולי, וימי קיומו תלוי, רק בהדברים אשר יעשה ממנו, כגון אם יבוא אחד לכרות העץ, להשימו בתוך עצי שריפה, אז לא יומשך קיומו יותר מיום או יומים, עד שישימו אותו בתוך האש, ובאם חרש עצים יעשה מן העץ נסרים לעשות מהם כסאות ושולחנות, אז יעמוד עשר שנים, ובאם יעשה מהם כסאות יקרות הצבועות בצבעים נאים ומכוסות משי וארגמן אשר על כסאות יקרות כאלו יש שמירה מעולה לנקותם משמץ טנוף, אז יוכל לעמוד כמה עשיריות שנים, ובאם יעשה מהן ארגז קטן משובץ באבנים טובות, אשר ארגז כזה מונח ומוצנע בחדרי חדרים, יוכל לעמוד שנים הרבה מאוד, ואבות לבנים ינחילו, כן הוא נמי נשמת האדם באדם, כי השכל שהוא החיות והמחשבה שבאדם, בתחלה הוא דבר היולי שיכולין לעשות ממנו מה שירצה, כי באם יתחכם האדם באומנות, נמצא לקח שכלו ומניחו באומנות, ומי שעוסק תמיד להרבות אוצרות, ועסקי עוה"ז, נתפזר שכלו בענייני עוה"ז כמאמר החכם, המקום יצילני מפזור הנפש, וכן מי שעוסק תמיד באכילה ושתיה, נותן חיותו בדוממים וצומחים וכן בכל הדברים וכל העניינים בכל אשר מהרהר, שם נותן שכלו ונשמתו, ומי שנותן תמיד מחשבתו באלקות ית"ש, שם נשמתו, וניתן הבחירה באדם שיוכל להטות שכלו ומחשבתו אל כל אשר יחפוץ, ממילא המשכיל חושב תמיד באלקות שהוא חי וקיים, וממילא יש לו גם השארת הנפש, והנפש ג"כ חי וקיים, משא"כ מי שמניח שכלו שהוא נשמתו בעסקי עוה"ז שהם דברים כלים ונפסדים, ממילא נעשה גם נשמתו דבר נפסד, כי איך יוכל להיות חי וקיים מאחר שבעצמו נתנו במקום המיתה, דהיינו בדברים כלים ונפסדים, כ"ז חקרו הפלוסופים, אכן מיד נטו מדרך האמת, כי אחרי שנתאמת אצלם הקדמה הזאת, הכחישו במציאת

התורה ואמרו איך אפשר שע"י העסק שיעסוק האדם בדיני שור תם ומועד, עי"ז יהיה לו השארת הנפש, וכן כל דיני התורה אינם מדברים רק מענייניים כלים ונפסדים ולכן ברחו הפלוסופים אלו למדברות והתחילו לעסוק רק בפלוסופיא אלקית לבד, והעמיקו להשיג איכות אלקית בחשבם שע"י שאינם מהרהרים רק באלקיית שהוא נצחיי, ממילא נותנים את נפשם ושכלם בדבר נצחיי, משא"כ עסק התורה, לא די שלא יועיל אדרבה עוד יקלקל, כ"ז נשתטו הפלוסופים, ואמנם הגאון גור אריה השיב על קושייתם, כי באמת העוסק בעסקי עוה"ז, יפה הם אומרים, כי נשאר שם נפשו בדבר כלה, משא"כ העוסק בדיני תם ומועד וכיוצא בהם, אין דומה לזה, הלא כל בר דעת כשעושה איזה פעולה, עושה זאת לאיזה תכלית וביישוב הדעת, וכוונת עוסק בתורה הוא ג"כ מחמת שהקב"ה נתן את התורה, וצוה ששור תם ישלם ח"נ ומועד נזק שלם, ולכן רוצה ללמוד בכדי לדעת את רצון ה', ולכן אף שפרט הענין שעוסק בו, והוא השור, דבר נפסד הוא, אבל כוונה הכלליית הוא באלקים חיים, באשר הוא צוה ע"ז, ולשמו הוא עוסק, וכן בכל דיני התורה, ממילא שבא השארת הנפש ע"י עסק התורה ג"כ, כי כוונה הכללית ג"כ דבר נצחיי הוא, ויפה פירש עפי"ז בס' ע"נ פ' וישלח מאחז"ל, זכה נעשית לו סם חיים, לא זכה נעשית לו סם המות, ואינו מובן מדוע יהי' זה עוד סם המות ולדבריו א"ש שכיון שלא למד לשמה לידע דרכי ה', ממילא נחסר בזה כוונה הכלליית, וא"כ לא נשאר רק פרט הדין בעצמו שהוא מצד עצמו ענין כלה ונפסד, ועי"ז גופא נעשית לו סם המות, היינו מות הנצחיי, שלא יזכה להשארת הנפש, יעו"ש שהאריך בזה:

ונוכל לומר שזה כונת חז"ל (ריש פ' חלק) שחשבו בתוך כל הדברים שאין להם חלעוה"ב, "האומר אין תחה"מ מן התורה ופרש"י אפילו הוא מאמין שיחיו המתים אלא דלא רמוז בתורה, כופר הוא, ותמוה מאוד דא"כ נפל בבירא החלק לעוה"ב, דמה יעשו ההמוניים שהם רוב העולם, ואינם יודעים כלל אם יש רמז לזה בתורה אם לאו, ואמנם לפמ"ש כונתם הוא לדיעות הפלוסופים הטועים, שאומרים שא"א שע"י עסק התורה יוכל לחיות חיים נצחיים, ולכן לדעתם יש לפרוש מעסק התורה, כמו שעשו הם עצמם, וע"ז אמרו לנו חז"ל, שהאומר "אין תחה"מ מן התורה" כלומר שע"י עסק התורה לא יוכל לחיות בתחה"מ, זהו הנקרא כופר גמור, ונכון בעז"ה, וזה ג"כ אשמעינן הכתוב, רפאות תהי לשריך ושקוי לעצמותיך, שע"י עסק התורה, התורה משקה לעצמות בקבר ויזכה להיות השארת הנפש ולעמוד בתחה"מ, ולהוציא מלב הטועים:

וענין זה גופא ביאר לנו ר' אליעזר בכתובות שם באומרו עמי הארץ אינן חיים כי שם "עם הארץ" הוסב אפילו על למדן שיודע התורה, רק אינו עוסק בה, וכל עסקו הוא רק בדברים

ארציים, וכמו שכתבתי בבאור המשנה, ולא עם הארץ חסיד. ואתא ר' אליעזר לאשמעינן שעמי הארצות, הן המה אותן האנשים אשר נתנו כל מחשבתם בענייני הארציות, אינן חיים לעולם הנצחיי, כי באשר נתנו שכלם ונשמתם בדבר כלה ונפסד, להכי נשמתן גם היא כלה ונפסדת, וביאר הדבר יותר שנא' כי טל אורות טליך:

כל המשתמש באור תורה. כלומר המשתמש דוקא, שעוסק בשכלו תמיד בתורה ומשתמש בה בדברים נצחיים, אז "אור תורה מחייהו" אבל "מי שאינו משתמש באור תורה' פי' אפי' אם יודע התורה, רק שאינו משתמש בה תמיד, ורוב שמושו הוא רק בדברים ארציים, איש כזה לא יעמוד בתחה"מ וכדברי הפלוסופים, ואח"כ אמר "מצאתי להן תקנה" ומהו התקנה, כמו שאמר שם, שיהנה ת"ח מנכסיו ועי"ז יקום גם הוא בתחה"מ, ואמנם בכדי שלא נתפלא על התקנה הזאת דמ"מ מה יוכל להועיל אם יתן מהונו גם לת"ח, כיון שסוף סוף עסק כל ימיו רק בדברים נפסדיים, לזה הוסיף תיבות "מן התורה" כלומר שמעסק התורה אשר על ידה ודאי זוכה האדם לקום בתחה"מ, נוכל מזה גם להביא ראיה שהמהנה ת"ח ג"כ יזכה עי"ז לתחה"מ, והוא, דהא באמת קשה קושיית הפלוסופים דהא ענייני התורה מצד עצמם הם ג"כ דברים ארציים כמו השור והבור וכדומה, ורק מחמת שהתכלית והכוונה הכלליית הוא לשם שמים, המחשבה הזאת תקשר אליה את כל הפרטים ומועלת שכל הפרטים הארציים נחשבים, כאילו הם, נצחיות, כן הוא בדבר הזה, אף שאדם עוסק באמונתו ובמסחרו שהוא דבר נפסד, מ"מ אם עושה זאת לאיזה תכלית נצחיי כגון שיעמול הרבה לצבור אוצרות כסף, בכדי שיהי' ספוק בידו להשיא בתו לת"ח גדול, או שיוכל להחזיק תלמידי חכמים הרבה באופן זה תבוא המחשבה הכללית הזאת ותקשר אליו את כל פרטי המחשבות הארציית אשר חשב איך להגדיל מסחרו, כיון שמחשבתו הכללית היתה רק לידבק בת"ח וכל הדבוק לת"ח כאילו דבוק בשכינה, ממילא נחשבו כל מחשבות מסחרו כאילו כוון להדבק בשכינה שהיא נצחיי, וכמ"ש לעיל:

וגדולה מזו כתב הרמב"ם, שאפי' אותו האיש אשר בשעת עמלו אינו מחשב שום מחשבה רצויה להחזיק ת"ח, רק באם אח"כ נזדמן שאיש צדיק עוסק בדברים שעמל האדם הפשוט, והצדיק משתמש בם אח"כ לשם שמים, נתעלה הנשמה של אדם המונח שם, כי כן דברי הרמב"ם בפיה"מ על מאמרם ז"ל כל מה שברא הקב"ה לא בראו אלא לכבודו, ומספר שם איך האדם המשתדל להעשיר ולבנות פלטרין שדות וכרמים והקב"ה אשר רוצה לבל ידח ממנו נדח מסבב אשר אחר מאה או מאתים שנה יהיה כאן איש צדיק ויצטרך לרפאות גופו באיזה עשב המצטרך לו, וימצא זה העשב באותו הפרדס, וחסד

עליון הוא זה שעי"ז יש תקון ועליה לנפשו של זה המכין שיהיה לו השארת הנפש, וזה משה"כ יכין רשע וצדיק ילבש ע"כ, נמצא לפי"ז כי רב מאד מעלת אותו האיש אשר יאהב את ה' גם ביצה"ר שלו, כלומר בחלק הבהמה וישתמש גם בתענוגי עוה"ז לשם שמים, יכבד שבתות וי"ט במאכלים ומשקים ובגדים טובים כי עי"ז יוצרך להוצאות הרבה, ובאשר אין לו משלו, מוכרח הוא ליקח מאחרים המחזיקים אותו, וממילא ייטיב בזה גם לאנשים הללו, אשר גם הם יזכו להשארת הנפש עי"ז, וע"ז בא רבינו הקדוש לומר, שאין זה דרך ישרה, להתנהג בפרישות ולסגף עצמו בסגופים, כי אז לא יהיה התפארת כ"א ממעשי עצמו, ולא יזכה לשום אדם זולתו, רק איזו היא דרך ישרה כל שתפארת לעושיה, פי' מפעולתו בעצמו שעושה הכל לשם שמים בלי שום הנאה גשמיית, וגם עוד תפארת לו מן האדם כלומר שיגיע לו תפארת גם מאנשים אחרים אשר יזכם עי"ז לאור באור הנצחיי, וכל המזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו, ועבור זה יהיה לו עוד שכר נוסף, יזכנו ה' להיות ממזכי הרבים כל ימי חיינו אכי"ר:

מצח אהרן - דרוש כו

(מחלוקת קרח ועדתו):

במד"ר פ' קרח. ויקח קרח מה כתיב למעלה ועשו להם ציצית קפץ קרח ואמר למשה טלית שכולה תכלת מהו שתהא פטורה מן הציצית א"ל חייבת בציצית. א"ל קרח טלית שכולה תכלת אין פוטרת עצמה. ד' חוטים פוטרות אותה? בית מלא ספרים מהו שתהא חייבת במזוזה, א"ל חייב במזוזה א"ל כל התודה כולה רע"ה פרשיות אינה פוטרת הבית, פרשה אחת שבמזוזה פוטרת הבית ו א"ל דברים אלו רא נצטווית עליהן ומלבך אתה בודאן כו' עמד קרח כו' נתעטפו בטליתות תכלת באו בני אהרן ליטול מתנותיהם חזה ושוק עמדו כנגדן ואמרו להן מי צוה אתכם ליטול כך, לא משה? לא ניתן כלום, ע"כ: המדרש הזה לכאורה הוא נגד המקרא ונגד המשנה, דמקרא מלא אה"כ בפ' קרח "ומדוע תתנשאו על קהל ה'" הרי דמחלוקתם היתה רק בשביל ההתנשאות של משה ואהרן, ולא בדין מדיני התורה כפי דברי המד"ר, ועוד שנינו (אבות פ"ה) איזו מחלוקת שהיא לש"ש זו מחלוקת הלל ושמאי ואיזו מחלוקת שאינה לש"ש זו מחלוקת קרח וכל עדתו, ולדברי המדרש הנ"ל דהמחלוקת היתה בברור דין מדיני התורה אשר להבנתם לא נראה להם הוראת מרע"ה, הרי היתה מחלוקת לש"ש, כי לכאורה היתה טענתם אלימתא, דבשלמא לפי מ"ש בקרא דמחלוקתם היתה עבור ההתנשאות, הוי מחלוקת שלא לש"ש, אכן לפי המד"ר אין לש"ש גדול מזה, ואי נימא דבאמת כוונת לבם היתה

לריב בעד הכבוד, ורק לפנים הלבישו מחלוקתם במסוה היראה שמריבים עליו בשביל שלא ישרו בעיניהם הוראותיו, א"כ יוקשה מאוד דברי התנא במתני' הנ"ל, דהא ודאי שהתנא נתכוון להורות לנו בחינה איך להבחין את המחלוקה אם היא לש"ש או לא, וכל מקום שנראה שני אנשים נצים, ואין אנו יודעין אם לש"ש או לא, נוכל לדעת הבחינה מדוגמת מחלוקת קרח, וכיון שגם שם למראה עינים היתה מחלוקתם לש"ש, מאין לנו לדעת ולהבין נסתרות הלב, ואם נפגוש עתה מחלוקת אחרת דוגמתה, מאין לנו להבין כוונת המריבים, אתמהה?:

ולכן נ"ל פי' המשנה, דבלא"ה הקשה התוי"ט במתני' הנ"ל מדוע לא הזכיר התנא צד השני של המריבים מי היו, שהם משה ואהרן כמו שזכר בחלוקה הראשונה שני הצדדים ולדרכנו יתבאר ג"ז אל נכון, דהנה זה ודאי אשר כל מחלוקת שהיא רק לש"ש, ואין בה שום פנייה עצמיית, אז אין רוצים הצדדים לעמוד דוקא על דעתם, וכל אחד מן הצדדים לא יתעקש הרבה שישאר דוקא כמו שאמר הוא, ואחת היא לו גם אם ישאר הדבר כמו שאמר הצד המנגדו לאחר שיוכיחהו באותות ומופתים שהצדק עמו, ובלב שלם יודה לו גם הוא על האמת כיון שעיקר המחלוקה היתה רק בשביל טעותו שהי' סובר כי אתו ילין הצדק, להכי אם הצד שכנגד יברר לו הטעות בראיות נכונות, לא לבד שיודה לו על האמת, עוד לשמחה יחשב לפניו אשר זכה לידע האמת, ויתן תודה לחבירו שהעמידו על דרך האמת, לא כן מחלוקה אשר היא מלובשה רק במסוה היראה, ועיקרה אינה כ"א בשביל פנייה עצמיית, אז לא ירצה כלל לישא וליתן ולהתוכח בזה עם צד הכנגד דלאיזה תועלת יתווכח עמו, כיון שגם הוא יודע בלבבו שהצדק עם הכנגד, רק שאפ"ה ירצה דוקא לעמוד על דעתו ולהכריח לצד השני שלא יהא ביכולתו לעמוד כנגדו:

ומעתה אם נראה שני אנשים נצים ומתקוטטים בשביל איזה דין מדיני התורה ונרצה לירד לעומק הדבר, להבין תכלית מחלוקתם, אם באמת רק בשביל הדין הם מריבים ואין להם שום פנייה צדדית, או רק מלבישים אותה במסוה התורה, יש לנו להכיר את זה ע"י בחינה הנ"ל אם נראה ששניהם נוחים זה לזה כשמן וישאו ויתנו בענין הזה בשובה ונחת עד שמאופן משאם ומתנם בוכוח הזה נבין שירצו לברר האמת, אז יש לנו לומר שמחלוקתם היא בלא שום פנייה רק לברר הדבר על בורי', משא"כ אם נראה שלא ירצו כלל לבוא בדברים ולהתוכח זה עם זה, ואף אם העולם יכריח אותם שיתוכחו ויציעו כל אחד דבריהם יעשו באופן הזה שהווכוח יהי' ברעש ובלבול, שיהיה רק קול דברים, ולא יבאו לידי פשר דבר, מזה נבין שעיקר מחלוקתם היא רק בשביל פנייה עצמיית, והנה זה כלל גדול, אשר ווכוח בין אנשים יחידים וגם בעלי דיעה, ווכוח כזה יוכל לפעמים

להביא לידי ברור הדבר, משא"כ אם יתאספו לווכוח מאות אנשים, אז בשום אופן לא יוכל לבוא הענין לידי ברור, כי ע"י רוב הדיעות ובלבול הקולות לא יהי' כ"א רעש גדול, ולא ברעש דרך ה' האמיתית:

ולפי"ז יש לנו בחינה אמיתית להבין כוונת הצדדים המריבים זע"ז, אם באיזה עיר ומדינה נפלה איזה מחלוקת עד שאנשיה נפלגו לשני צדדים, ובוודאי אשר לכל מפלגה יש ג"כ ראש המפלגה אשר הוא מורה ומנהל אותה, ולעצתו ישמעו כל בני המפלגה כי בלא ראש ומנהל א"א לשום כתה להתקיים כמובן, וכאשר נרצה לתווך ביניהם ולהכריחם שהצדדים יתווכחו ביניהם, אז אם נראה אשר למקום האסיפה לא יבואו כ"א ראשי ומנהלי המפלגה בלבד, נוכל להבין כי ירצו בזה לברר האמת, ואין שום אחד מהם רוצה לעמוד על דעתו דווקא ולכן מה להם להתאסף כלמו? די להם במה שראש מפלגתם ומנהיגם יתווכח שם, וכאשר יאמר להם אח"כ שהדין עם צד הכנגד יעמדו מלריב עוד, משא"כ אם אנו רואין שכל אנשי המפלגה יבואו להתוכח, מזה נבין אשר אינם רוצים לברר האמת, דשום ברור לא יוכל לצמוח מבלבול מאות דיעות, רק באשר מוכרחים הם לצאת ידי הבריות ולבוא לאסיפה, אבל בלבם רוצים שיוגמר הדבר כחפצם דווקא, לכן יבואו כולם להלאות בדברים, ובחינה האמיתית הזאת נלמוד מדוגמת מחלוקת הקדמונים, הן המחלוקת אשר היתה בין הלל ושמאי בודאי גדולה היתה מאוד, כי שלהבת יה בער בקרבם עד שכל אחד מהם חשב שהשני יגלה פנים בתורה שלא כהלכה, ולא הלל ושמאי בלבד נפלגו בדיעותיהם דהא כ"א מהם היו לו אלפים תלמידים, הסרים למשמעתם, כמו שנקראים תמיד "בית הלל" "בית שמאי" והמה רבבות התלמידים שלהם, ועכ"ז כאשר נזדמנו לפעמים לפונדק אחד, להתווכח הדין עם מי, לא באו כל הישיבות עם התלמידים, ורק הלל ושמאי בלבד באו, ולא "בית הלל ובית שמאי" מזה היינו יכולים להכיר כי אין להם שום פנייה עצמיית, ורק כ"א מהם רוצה לברר האמת הברור, ולכן מה להם לכל הישיבה של הלל לילך, אחרי שדיעותיהם שוות לדיעה של רבן "הלל" די להם אם הוא בעצמו יתווכח, לא כן במחלוקת קרח ומשה, אם באמת היתה עיקר כוונתם רק לברר האמת, בדין טלית שכולה תכלת, ובית מלא ספרים, היה יכול הוא בעצמו להתוכח עם משה, ולמה הי' לו לגרות את הדובים כל העדה הרעה אשר עמו, הלא כולם סרים למשמעתו, אלא וודאי שבלבם היו רוצים לחלוק עם משה בשביל הקנאה, ולבשו בזה מסוה היראה לומר שעושים מריבה בשביל הדין, ואם כי מוכרח הי' לישא וליתן עם משה, עשו הווכוח ברעש ובלבול הדיעות עד שלא יוכל לבוא לידי גמר וברור הדבר, וזה מ"ש התנא איזו מחלוקת שהיא לש"ש זו מחלוקת "הלל ושמאי" הלא

המריבים היו בית הלל ובית שמאי, ובכ"ז עיקר מנהיגי ומנהלי המחלקה לא היו כ"א הלל ושמאי לחוד, מזה נבין כי רצון כ"א מהם הי' להעמיד הענין על האמת, ומחלוקת שהיא שלא לש"ש זו מחלוקת "קרח וכל עדתו" מזה שכל עדתו לקחו חלק במרמה, הכרנו שמחלקתם הוא רק לשם הנאת עצמן ולא לש"ש, וא"ש מאוד כוונת המשנה:
ואחרי שבארנו שהמדרש הנ"ל לא יסתור לדברי המשנה, מעתה נבאר שגם מכוון המדרש לדברי הכתוב אשר הבאנו, כי שם נאמר שמחלוקתם היתה בשביל כך "כי כל העדה כולם קדושים ומדוע תתנשאו על קהל ד'" ומקודם נתבונן איזה דקדוקים במד"ר הנ"ל, א), הא בע"כ לומר דמה ששאלו הדין מתכלת ומזוזה, לא ע"ז הי' עיקר השאלה כיון שבקרא לא נזכר שום רמז מזה, ואדרבה בקרא מפורש ההיפך סבת המחלוקה, אלא ודאי שרק ע"ד הרמז שאלו מהם דין זה, לרמז למשה על עיקר המחלוקת שהי' ביניהם, וכמו שנבאר לקמן דכל השאלה לא הי' כ"א משל ורמז, וא"כ אינו מובן על שכפלו הרמז בשני השאלות תכלת ומזוזה ולא הי' די להם באחת, כי לכאורה לפי המובן שתי השאלות מרמזים על ענין אחד, ב) אינו מובן סוף המדרש שבאו בני אהרן ליטול מתנותיהם כו' מה ראו לעשות המריבה דווקא על מתנות כהונה, וביותר תמוה התשובה שהשיבם משה על דבריהם הללו, כי זה לשון הכתוב שם, וידבר משה אל קרח גו' בקר ויודע ה' גו', ומד"ר ע"ז שם, כך אמר להם משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם לערב יום ולילה והוא שאה"כ ויהי ערב ויהי בקר ויבדל בין האור והחשך וכשם שהבדיל בין האור ובין החשך כך הבדיל את אהרן שנאמר ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים (ד"ה א' כ"ג) אם יכולים אתם לערב אותה הבדלה שהבדיל בין האור ובין החשך אתם יכולים לבטל את זו לכך אמר להם בקר יידע ה' ע"כ, ומצוה ליישב שייכות תשובה הזאת על שאלות קרח: ואשר אחזה לי בביאור כ"ז, עפמ"ש המד"ר לעיל מינה סוף פ' שלח, ע"פ ועשו להם ציצית, לא הניח הקב"ה דבר בעולם שלא נתן בו מצוה לישראל, יצא לחרוש, לא תחרוש בשור ובחמור, לקצור. כי תקצור קציריך, לשה, ראשית ערסותיכם, שחט, נותן לכהן הזרוע והלחיים, בנה בית, וכתבתם על מזוזות, נתכסה בטלית ועשו ציצית ע"כ. ביאור הדברים כי החכמה העליונה ראתה שאי אפשר לשום דבר בעולם להתקיים שיהא לו קיום אמיתי כ"ז שלא יהיה לאותו דבר חלק בקדושה, כמו שמסיים המד"ר בסופו משל לאחד מושלך לתוך המים הושיט הקברניט את החבל וא"ל תפוס חבל זה בידך ואל תניחהו שאם תניחהו אין לך חיים, כך א"ל הקב"ה לישראל כ"ז שאתם מדבקים במצות יש לכם חיים כמ"ש ואתם הדבקים גו' חיים כולכם וכה"א החזק במוסר אל תרף נצרה כי הוא חייך (משלי ד'), ומזה הטעם לא הניח דבר בעולם שלא יהי' לו איזה חלק

בקדושה, הן רב הן מעט, דזה החלק הוא המחיה והמקיים את הכל, ובשבילו יתקיים כל הדבר ובלעדי החלק הזה א"א להצליח ולהתקיים, ובאשר רצה ה' שכל אחד מישראל יזכה לרוב עושר ויצליח בכל נכסיו, צוה שיתנו מתבואתם תרומות ומעשרות לכהנים וללוים, שעי"ז יהי' בעמלם חלק בקדושה ותתקיים העשירות בידם וכמ"ש עשר בשביל שתתעשר וכה"א ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והרקותי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג'), ובאשר איש הישראלי ע"י חלק המועט שיתן ללוי יהי' לו חלק בקדושה, א"כ ממילא בע"כ צריך להיות שהלוים יהיו קדושים יותר מישראלים, דאם הלוים בעצמן יהיו דומין לשאר העם בלי שום יתרון הכשר קדושה, איך יוכלו הישראלים לצאת ידי חובת קדושה בזה המעט אשר יתנו ללוי, ולהכי צוה הקב"ה שיקח את הלוים מתוך בני ישראל ויטהר אותם כמ"ש (במדבר ח') פרשה שלימה מזה, ואיך יהי' אופן קדושתם להניף אותם ולהזות עליהם כדין כל דבר הצריך להתקדש שזהו אופן קדושו, וכאשר בא מרע"ה והודיע כ"ז לבנ"י, קיבלו כולם הדבר ברצון, בלא שום מריבה ומחלקה, באשר הדבר הוא מושכל ונכון בטעמו, כיון דהלוים כבר נתקדשו, ממילא אם הישראל יתן להם מעמלו יש לו חלק בקדושה, אכן אח"כ בא משה ואמר גם ללוים, כי תקחו מאת בנ"י את המעשר והרמתם ממנו תרומה, היינו שגם הם מצדם מחויבים לתת תרומה כהן מן המעשר שלהם, באשר גם הם צריכים שיהיה להם חלק בקדושה, ועל דבר הזה צווחו הלוים, וכל עדת קרח שהם משבט לוי באו בטרוניא ע"ז בדרך ממ"נ, דאם אנחנו הלוים אין לנו שום קדושה, עד שנצרך לנו להתדבק בקדושה של אחרים, וכיון שכל עצמינו כחולין ואין בנו שום קדושה, היאך נוכל לפטור את הישראלי ע"י חלק המועט שיתן לנו, וכיון שאנחנו יכולים לפטור את חלק הישראלי, בע"כ שגם אנו קדושים, וא"כ איך יתכן שנצרך כלל לחלק בקדושה כיון שבעקרינו קדושים אנחנו ואם אנו צריכים, איך יתכן שאנחנו נבוא לקדושת הכהנים, שהם רק אבר אחד משבט לוי, ואם כל השבט נתקדש בקדושה איך יתכן שכל השבט יוצרכו לקדושת הכהנים שהם רק חלק מכל השבט לוי?:

וטענתם החזקה הזאת הראה לנו המד"ר הנ"ל בשני הדינים שהביא, דהנה ודאי יש נ"מ וחילוק בין הקושיא דתכלת לקושיא דמזוזה, דהא תכלת מצד עצמם אין בהם שום קדושה, ורק אם עשו מזה ציצית יכולים הציצית לפטור הבגד, אבל בעצם התכלת אם אינה לשם ציצית אין בהם שום קדושה, ולכן לא נוכל לפרש דקושייתם היתה אמאי טלית של תכלת צריך לציצית דזה אין שום קושיא, כיון דעיקר מצות ציצית בכדי שהטלית יהי' לו חלק בקדושה, וטלית של תכלת נמי אחרי שאין בו קדושה, ודאי

שצריך לציצית, אלא ודאי שהקושיא היא להיפך דכיון שעצם התכלת אין בה שום קדושה, איך ד' חוטין מהם יכולים לפטור כל הטליתות של מינין אחרים, משא"כ בס"ת ומזוזה שבאמת מצד עצמן שניהם יש להם קדושה, וקדושת ס"ת היא עוד חמורה ביותר ממזוזה, אמנם המזוזה ג"כ יש לה קדושה, וממילא לא נוכל לפרש דהקושיא בזה יהי' כמו בתכלת, איך תוכל המזוזה לפטור את הבית, דהא ודאי כיון דמזוזה יש לה קדושה תוכל נמי לפטור את הבית, אלא דהקושיא בזה יהי' דאמאי אותה הבית שיש בה ס"ת צריכה לקדושה אחרת, דהא ס"ת נמי קדוש, ואם צריכה, איך תוכל מזוזה שהיא רק חלק קטן מכל הס"ת, לפטור את הס"ת א וברמז שתי אלו השאלות הראה אותנו המדרש את טענות עדת קרח על מרע"ה במה שצוה להם שיתנו גם הם כל מתנות הכהונה לכהן, דממ"נ אם הלוים אין בהם קדושה מצד עצמן והרי אנו כטלית של תכלת, היה ניחא מה שהיו צריכין לחלק בקדושה של אחרים, אבל א"כ איך יוכלו הלום לפטור את הישראלי ע"י חלק המעט שיתן לנו, והאיך יכלו ד' חוטין לפטור טלית של אחרים, כיון שבעקרו אין בו קדושה? ומכיון שהישראל אם יתן מעט ללוי נתקדש עי"ז, בע"כ שכל השבט לוי נתקדש, וניחא מה שאנו יכולים לפטור את הישראלי, אבל א"כ למה צריכין אנו לחלק הקדושה, ואם צריכת, איך יתכן שנבוא לקדושת הכהנים, שהם רק כאבר אחד וחלק קטן מכל השבט והרי זה דומה לס"ת ומזוזה, נמצא לפי"ז דכל הערעור הזה לא הי' כ"א בשביל שאמר להם משה, שגם הלוים צריכים לתת מתנות כהונה לכהן, וא"ש מה שמסיים המדרש הנ"ל נתעטפו בטליתות תכלת באו בני אהרן ליטול מתנות כהונה עמדו כנגדן כו', משום דבזה הי' עיקר הערעור והמריבה, ולא יכלו בשום אופן להבין שצווי כזה יהי' מאת ה':

ואחרי כל הדברים המושכלים הללו, עיקר המחלוקת הי' בדרך ממ"נ, אם לוים אינם קדושים איך יכולים לפטור את הישראל, ואם הם קדושים למה צריכים הם עצמם לחלק קדושה של אחרים, ואמנם אלמלי היו מכונים להאמת, כי יש שני מינים בקדושה, אחד הנקרא "קדש" ואחד הנקרא "קדש קדשים" והדבר הנקרא "קדש" נחשבת קודש לעומת דבר של חולין, אכן לעומת קדש קדשים גם הוא כחולין מתקריא, אם היו מכונים לזה, היה נופל כל היסוד של מחלוקותם, דכן הוא נמי קדושת הלוים אף שנתקדשו מ"מ רק "קדש" מיקרו, וכהנים נתקדשו "כקדש קדשים" כמבואר בד"ה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים, והלוים אף שלעומת הישראלי קודש מיקרו אכן לעומת הכהנים מיקרו חולין וגם הם צריכין להתדבק בקדושת הכהנים, ובאשר דבר זה היה חסר לכל עדת קרח, להכי באה תשובת מרע"ה להבינם וללמדם פרט זה, וזמ"ש להם "בקר וידע, דכך

הצעת הכתובים בהתחלת התורה ויקרא ה' לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד" ויש להקשות כיון דהבריאה לא היתה כ"א על אור וחשך שהוא יום ולילה א"כ מהראוי אפוא שלא יהיה שום שהות בין אור היום לחשך הלילה, רק שבכלות אור השמש יתחיל חשך הלילה, ובתום חשך הלילה יאיר אור השמש, וא"כ "ערב ובקר" מאין נולדו? אכן כלל גדול כללו לנו המפרשים, אשר בכל שני דברים הפכיים זה מזה, שנזכר בהם ג"כ לשון "הבדל" בקרא, בע"כ שצריך להיות בין אלו שני דברים דבר הממוצע שלא יהיה דומה לא לזה ולא לזה, ויצא מכלל זה ולכלל זה לא בא, ובבריאה של אור וחשך, אף שהם הפכיים זה מזה, אילו לא נזכר בהם לשון "הבדל" אז באמת לא היה דבר הממוצע בינם, והיה צריך להיות בלא שהות בין יום ולילה, אבל אחרי שנזכר אצלם לשין "ויבדל" בע"כ שצריך להיות בינם דבר הממוצע שלא יהיה שוה לשניהם ולעומת יום יהא נחשב כלילה, ולנגד לילה יהא נחשב כיום והוא "הערב והבקר" וא"כ אפוא הכי פירוש הכתובים, ויבדל אלקים בין האור והחשך וכיון שנזכר לשון הבדל, להכי אע"ג ויקרא אלקים לאור יום ולחשך לילה בכ"ז ויהי ערב ויהי בקר פי' כשיש גם ערב ובקר אז רק אז נשתלם הבריאה עד שראוי להקרא יום אחד, ובלא הממוצע שבינתים לא נשתלם עדיין וזה הי' תשובת מרע"ה "בקר" פי' הלא עליכם להבין מאין נולד הבקר, הא לא קרא כ"א לאור יום, ובע"כ מלשון "הבדל" המוזכר אצלם, וא"כ ה"נ בקדושת הכהנים, אם לא היה מוזכר אצלם לשון "הבדל" אז היה באמת כדבריכם, הישראלים הם חולין, והכהנים קדושים או כולו קדש, או כולו חולין, אכן הלא כתיב אצלם "ויבדל אהרן להקדישו וא"כ בע"כ שצריך להיות בינם דבר הממוצע והם הלוים, וא"כ נפל כל היסוד שלכם, וזה מה שרצינו לבאר:

מצח אהרן - דרוש כז

ידבר לכבוד רעיון הטוב אשר עלה בלב אדונינו החסיד הקיסר ירו"ה לרומם עמוד השלום, ולמנוע מבוא בדמים: וטוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר):

הנה תהלת המושל, יהיה באחד משני פנים, אחד, המושל בגבורתו, בחרבו ובקשתו, יצא תמיד למלחמת מגן ולמלחמת תנופה, להכניע את אויביו הקמים עליו ויכבוש מדינות רבות, ובספר דברי הימים למלכי העולם נכתבת גבורתו, כמה מלחמות נלחם בימי ממשלתו, כמה מדינות וכרכים כבש, וזהו תהלתו וגבורתו. אופן השני, המושל שימשול ברוחו, ואינו מהיר כל כך לשפוך דם, רק ישתדל להשוות כל הסכסוכים בדברי המדינות בדברי שלום ואהבה, בצדק ובמשפט, ואף אם לפעמים יהיה ההכרח לצאת

לקרב, יתאמץ בכל כחו להשקיט המריבה ולוותר משלו בכדי למנוע מבוא בדמים, גם תהלת מושל כזה רם ונשא עד מאוד, וכולם משבחים אותו אשר בכל ימי ממשלתו לא נשפך אפילו טיפת דם, ואמנם מי מהם עדיף ביותר? זה ילמדנו המקרא הנצב בפתח דרושינו, "טוב ארך אפים מגבור" פי' טוב תהלת המושל אשר ימשול ברוחו להאריך אף, ולא לצאת לקרב על כל מקרה, תהלה כזה טוב יותר "מגבור" ממושל כזה אשר כל תהלתו בגבורתו ובכח ידו, "ומושל ברוחו" תהלת המלך המושל ברוחו, טוב יותר "מלוכד עיר" ממלך שהוא לוכד עיירות בגבורתו, כי לבד שזה גבורה יתירה למשול ברוחו, ורק זהו הגבור האמתי, אשר שם "גבור" נאה לפניו, כמאמר התנא (אבות) איזה גבור הכובש את יצרו, עוד יתרון הכשר לזה, כי על גבורה כזאת לא ישפך דם ארצה, ובעצמו יקנה לו שם גבור, משא"כ גבורת הלוכד עיירות. הלא בדמים רבים נקנה לו השם הזה, ועל כל אחד מנצחונותיו, הוכרח לשפוך דם כמים:

המליצה הנשגבה הזאת בצדק אנו קוראים אותה כעת גם על אדונינו הקיסר ירו"ה, אשר על אודותיו אנו נושאים מדברותינו, כי הן הוא הוכתר כעת בשם "שר השלום" בעד הצעתו לפני מלכי אירופא, לפרוק כלי נשק ולמנוע מבוא בדמים, ועוד לא נשכח מאתנו "דבר מלכות" אשר יצא מלפניו ביום עלותו על כסא המלוכה, כ נדר גדול נדר לפני אביו שבשמים לשמור עמוד השלום, ועתה יתאמץ לקיים נדרו באופן גדול מאוד, וממנו נתבונן אמתת המקרא הנ"ל, כי הצעתו עשה רושם גדול ועצום מסוף העולם עד סופו, וזכר פעולתו יכתב בזכרון, הרבה יותר ממושל בגבורתו:

ולדרכנו נבאר הכתובים בפ' ויחי שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרתיהם בסודם אל תבוא נפשי בקהלם אל תחד כבודי כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור ארור אפם כי אז ועברתם כי קשתה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל" דיעקב אבינו אשר הי' מושל בארץ כנען, גינה בזה מאוד לאדם המושל בגבורתו, וימהר לשפוך דם אפי' בעת הצורך, ובעת שהצדק עמו, והנה בכל השנים עשר בני יעקב, לא מצינו בהם שיהיה ביניהם מדת האהבה והאחוה גדולה כל כך, כמו שהי' בין שמעון ולוי, כי בין שני אחים הללו מצינו אשר האחוה גדולה ביניהם מאוד, כמו שמצינו במעשה דשכם, ויבואו שמעון ולוי אחי דינה גו', שרק אלו השנים היו בעצה אחת ונכתבו תמיד בתאר האחוה, וכן במעשה דיוסף, ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות גו', היה זה שמעון ולוי, כמו שמוכיח בילקוט שמעוני בפ' ויחי, ואף שמדת האהבה והאחוה הוא דבר יקר מאוד, אכן זהו רק באנשים צדיקים אשר ע"י האחוה וקירוב הדיעות, יכולים להשתתף ולעשות מצות הרבה יותר ממה שבכח אחד לעשות, אבל ברשעים, טוב יותר הפרידה כי אם

יהיו בעצה אחת ירבו רשעתם, וכן ארז"ל כנוסן של צדיקים טוב להם וטוב לעולם פזורן של רשעים נאה להם ולעולם:

והנה יעקב אבינו כאשר התבונן על כל דרכי בניו ורצה להעיר למוסר אזנם שיתקן כל אחד דרכיו מצא גם מגרעת במדה הטובה והמצוינה, אשר היתה בין שמעון ולוי שהיו תמיד בעצה אחת, ומדת האחוה גדול ביניהם, כי אילו היו משתמשים במדה הזאת להרבות שלום, אז הי' זה מדה טובה, אבל הם השתמשו במדת האחוה גם לשפוך דם, כי ע"י עצת שניהם והסכמתם יצאו למלחמה על עיר שכם להרוג כל זכר, כמ"ש ויבואו שמעון ולוי אחי דינה וגו' ויהרגו כל זכר, וכפי הנראה שכל האחים לא הסכימו לזה, רק שמעון ולוי שהיו תמיד בעצה אחת, הסכימו שניהם גם ע"ז, וכן במעשה דיוסף, הסכימו שניהם להרוג אותו כמ"ש ויאמרו איש אל אחיו גו' ועתה לכו ונהרגהו, ואף כי באמת לפי דעתם היה הצדק אתם בשני הספורים הללו, במעשה דשכם אשר עשה נבלה גדולה לשכב את בת יעקב, וכן ביוסף שהחזיקו אותו לאיש מלא עונות כדאיתא במד"ר פ' וישב, מ"מ גינה יעקב אבינו פעולתם זאת, באשר סוף סוף ע"י קשר האחוה שביניהם, נשפך דם אדם, וזה שאמר לבניו, שמעון ולוי "אחים" פי' אף שהם יצטיינו במדת האחוה יותר משאר האחים, בכ"ז אינני מוצא קורת רוח בזה, באשר שכלי חמס מכרתיהם" כי ע"י קשר האחוה שביניהם הי' גם כלי חמס מכרתיהם ומזה יצאו לקרב על שכם, ועל יוסף, ולוואי שלא היה אצלם מדת האחוה גדול כ"כ, כי אז לא נשפך הדם:

וחזר ומגנה עוד מדת אחדותם באומרו בסודם אל תבוא נפשי בקהלם גו', דהנה הנ"מ בין "סוד" "לקהל" ששניהם פירושם לשון אסיפה, כן הוא, אם חבר מרצחים יעשו אספה ביניהם להתייעץ על מצפוניהם, איך לילך לגזול ולהרוג, אספה כזאת יקרא בשם "סוד", כי בודאי קבוץ כזה נעשה בחדרי חדרים, ובאמצע הלילה, ומעולם לא שמענו כרוז בביהכ"נ לקרוא לאספה כזאת, ואמנם אם אנשי הקהלה ירצו לתקן איזה דבר טוב ומועיל הנותן כבוד ויקר לעושיו, אז כרוזא נפיק להתאסף לאספה, כי באשר רצונם לתקן דבר טוב לכן עושים זאת בפרהסיא, ואספה כזאת נקראת בשם "קהל" באשר שהיא נעשית בקהל עם בפרסום, וזה שהתאונן יעקב באזני בניו, איך יגרמו רעה גם לנפשו ע"י עשותם המזמתה בכעסם הגדול לעשות דברים אשר לא יעשו, כי בן מביש, יבייש גם לנפש אביו, והנה מצינו במס' סוטה ד' ל"ז, שיוסף נכנס לחטוא עם אשת פוטיפרע אך שנראה לנגד עיניו דמות דיוקנו של אביו ופירש, והכונה בזה, אשר התייצב מול עיניו במחשבתו, כבוד יעקב אביו וצדקתו, והרעה אשר יגרום לנפשו הטהורה ע"י החטא, להכי פירש, וזה אשר התאונן יעקב על שמעון ולוי "בסודם" פי' בעת שיעשו אספה

סודיית, שמסתמא יעשו שם דברים אשר לא יוכלו לעשות בפרהסיא, אז "אל תבוא נפשי" פירוש שלא יציירו במחשבתם דמות דיוקני והרעה אשר יעשו לנפשי, כי אילו הי' באה גם נפשי לפניהם כמו שבאה לפני יוסף, אז בטח היו פורשים מן החטא, ורק החסרון הוא אשר לפניהם אל תבוא נפשי, ואפי' "בקהלם" האספות המפורסמות שלהם, ויחזיקו הענין אשר נאספים עבורו, לדבר מצוה, שמחמת זה לא יתביישו לעשות האספה בפרהסיא, ואף כי לא אוכל להתאונן שיפגמו בזה לנפשי, באשר דברים רעים החובלים נפש האב אינם עושים שם, אכן בכ"ז יש לי להתאונן כי "אל תחד כבודי" כי כבודי יופחת גם באספה כזאת ואף שיעשו דברים המותרים, אכן זרע יעקב צריכים לקדש עצמם אף במותר להם, ולכן לא לכבוד יהיה לי אפילו אספות המפורסמות שלהם:

וחוזר ומבאר את דבריו, ויעמיד לנס שני עניינים אשר הם חשבו כי יעשו בזה צורך גדול, ובכ"ז לא לכבוד ותפארת היה זה לפני יעקב, דהנה במעשה דשכם, לא עשו זאת לאיזה פנייה חלילה, רק קנאת ה' צבאות עשתה זאת, באשר שכם עשה נבלה גדולה לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה אפילו בשאר האומות, שגדרו עצמן מן העריות מעת המבול, וכדאיתא במד"ר פ' וישלח ע"פ ויענו בני יעקב במרמה וידברו, שמא תאמר רמיות דברים יש כאן, ורוח הקדש אומרת, אשר טמאו את דינה אחותם, הרי שלא עשו זאת כ"א לש"ש, בכ"ז לא על דרך כזה ישכון תפארת וכבוד יעקב, לשפוך כמים דם אדם, הנבראים גם הם בצלם, וכן במעשה דיוסף, המה חשבו אותו למחויב מיתה בעד עונו שאכל אבר מן החי ושאר טעמים דאיתא במדרש, ולא עשו זאת כ"א לקיים המצוה של "ובערת הרע" בכ"ז לא לתפארת הוא לפניהם, להרוג אח מלידה ומבטן, ואפילו אם אח"כ נתפייסו והסכימו שלא להרגו, הלא בכ"ז השליכו אותו לתוך בור מלא נחשים ועקרבים, וגרמו לו צער כזה, וזה אומרו "כי באפם" הוא במעשה דשכם, ששם העלו החרון כ"כ, עד "הרגו איש", ונהי שעשו זה לשם מצוה, בכ"ז בין כה וכה הרגו איש, "וברצונם" הוא במעשה דיוסף, אשר לבסוף היה אצלם עת רצון, לחמלו ולרחמו, בכ"ז לשלחו לחפשי לגמרי לא פעלו אפילו בעת שנשתק כעסם, רק "עקרו שור", שהוא יוסף המכונה בשם "שור" עקרו אותו וגרמו לו צער גדול, ולשון "עוקר" נופל על המצער את חבירו, כמ"ש עוקרין על המלכים, וע"י העת רצון שלהם, תבין כמה גדול כח כעסם, ומפני זה קלל את כעסם, באומרו אח"כ "ארור אפם כי עז וגו'":

ולאחר שהעיר למוסר אזנם על גודל הכעס שלהם, זאת הברכה אשר בירך אותם, "אחלקם ביעקב וגו'" דהנה באשר טבע הבן קרובה להיות כטבע האב, ואם היו נשארים בעלי כעס וחמה, אז סוף שיהיו גם בניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות ג"כ בעלי

חמה, ואצל שאר השבטים לא יהיה אפילו טפת ארס הכעס, לכן החליט יעקב אבינו, לברך אותם בברכה זאת, אשר ארס הכעס הנמצא בהם, יחלק על כל בניו, ויהיו מעתה כולם שווים בזה, וזהו שבירך אותם "אחלקם ביעקב" פי' שיחלוק הארס שלהם בקרב כל השבטים, והנה דבר הנחלק לחלקים, אז אם החלקים יש בהם ממש ובכל אחד יש ממש להכירו, אז יקרא בשם חלק ובאם החלקים אינם ניכרים לעין, כגון מי שיפזר מלא אגרוף אבק בשוק, האבק נחלק, ובכ"ז לא ניכר איה אפוא הוא, זה נקרא בשם "הפצה" ובאשר לא כל העולם קיבלו חלק שוה מארס הכעס ע"ז אמר, אחלקם "ביעקב" הם ההמוניים המכונים בשם "יעקב" המה קיבלו חלק הניכר מהארס הזה כי אצלם ניכר מאוד הכעס, שיעשו בעת ההיא דברים מגונים מאוד אשר לא יעשו "ואפיצם בישראל" שהגדולים המכונים בשם "ישראל" אף שגם אצלם נמצאת טיפת ארס, אכן לא ניכר כלל, ואין בו ממש, כי אפי' בשעת כעסם לא יצאו מגדרם, ואין זה כ"א בגדר "הפצה", ומתורץ לדברינו, מה שלא נזכרה שום ברכה בכתוב אצל שמעון ולוי, הלא לכל הבנים בירך לכ"א בברכה מיוחדת, ואצלם לא נזכר שום ברכה, ולפמ"ש זהו גופא הברכה היותר גדולה:

התבוננו אחי! ברעיון הזה, הן שמעון ולוי יצאו להרוג את אנשי שכם, בכדי לתקן בזה תקנה גדולה, לעשות סייג ולגדור גדר לפרוש מן העריות, והיה בזה צורך מצוה ולא מלחמת הרשות היתה כ"א מלחמת מצוה, ובכ"ז כמה גינה יעקב אבינו את פעולתם הזאת, עד שקילל כעסם, ומזה נראה כי מדרך השלמים האמיתיים, שאפי' בכדי לתקן תקנות נחוצות, אין ראוי לשפוך דם, ומעתה מה מאוד עלינו לחבב את רעיון קסרנו האדיר ירו"ה, אשר יאחוז מעשי אבותינו בידו לרומם עמוד השלום, למנוע מבוא בדמים אפי' לצורך המדינה, ואף גם העמים כל יושבי אירופא הנאורה יחבבו מאוד את הרעיון הנשגב וכולם יענדו עטרות של תהלה לראש המוליד ומחולל את הרעיון הזה, בכ"ז לנו עם הישראלי, מה יקרו מאוד עוד ביתרון חביבות, פעולות הנהגה הטהורה הזאת, באשר יעקב אבינו ראש שבטי ישראל אחז גם כן בדרך הזה, ועתה חזר לתחייה רגש הטהור של ראש אומתנו, ע"י איש טהור לב, הוא מושלנו יר"ה:

בא נא עמדי קורא אהוב למקום אחר, ואחוך גם שם כמה גדולה היתה מדת השלום בלב יעקב אבינו ע"ה, והוא בפרשת וישלח, כאשר שלח יעקב מלאכים לקראת עשו שם בפיהם לאמר כדברים האלה "כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה ויהי לי שור וחמור וגומר ואשלחה להגיד לאדוני למצוא חן בעיניך" והנה באשר מטרת הדברים האלו היה בכדי למצוא חן בעיני עשו, מסתמא היו ראויים להפיק חן, ולכאורה אינו מובן כלל איזה הפקת חן ורצון יוכל להשיג ע"י הדברים הללו, הלא אדרבה המאמר

"ויהי לי שור גו'" ראוי עוד להגדיל מדורת השנאה ביותר, כי מזה ניכר שנתקיימו צלו ברכות יצחק, וזה היה עיקר השנאה, וכמ"ש בפ' תולדות, וישטום עשו את יעקב על הברכה גו', כן כל המאמר הזה לא נמצא בו לכאורה שום דבר שיהא ראוי עי"ז למצוא חן, וביתר קשה תיבות "להגיד לאדוני למצוא חן" כי מי שירצה להפיק חן מאת רעהו בתחנונים ידבר ובאמרי נועם ונחת, ולא בדברים קשים כגידים הבוטים כמדקרות חרב, ואם כן הכי הול"ל "לאמר" לאדוני, "אמירה" בנחת היא, ולא "להגיד" שמשמע דברים קשים כגידים: ואמנם כאשר נתבונן נראה שבחכמה רבה שלח לו לאמר הדברים האלו, אשר באמת הם קשים כגידים, דהנה כלל גדול כלל החכם, אשר ההכרח לא ישובח גו'" ומתי תשובח פעולה טובה, כשהיא באה מנדבת הלב, ולא מאיזה הכרח, אשר הכריחהו לעשות טוב, וכגון שר גדול אשר יש לו כמה עבדים העומדים לשרתו, והשר ייטיב עמהם תמיד, ותחנונים ידבר עמהם, אז יהולל ויפואר מזג השר, באשר בכחו היה יכול ליילך אתם בקרי אחרי שעבדיו קנין כספו הם, ויכול לעשות בהם כרצונו באין מפריע, ובאם הוא ייטיב עמהם, ניכר מזה טוב לבב השר, ולכן ישובח על זה, משא"כ עני המחזיר על הפתחים, אף שגם הוא ידבר תחנונים בעמדו אצל הפתח לבקש נדבתו, מ"מ מעולם לא שמענו שיהולל העני הזה על טוב מזגו, בזה שידבר תחנונים, באשר כי הוא מוכרח לזה, ואין לנו שום אות על טוב לבבו, אשר הוא יגרום לו לדבר בשפה רכה ונעימה, ולכן לא יהולל ולא ישובח, והנה כבר כתבנו למעלה, כי לב טוב של האי סבא קדישא אבינו יעקב, לא היה יכול לראות בשפוך דם ארצה אפילו ע"י אחרים, ומה גם ע"י עצמו, ולכן כאשר שמע כעת שאחיו יצא למלחמה לקראתו, נתעצב מאוד אל לבו, כי בזה לא ימלט משפוך דם אדם כמים, ובאם הוא יהיה המנוצח, וודאי לא טוב, אלא אפי' אם הוא יהיה המנצח לעשו, מ"מ ע"י נצחונו הזה כמה וכמה נפשות יאבדו מן העולם בלא עתם, ועל שני האופנים רע ליעקב מאוד לצאת למלחמה, וכמ"ש ויירא ויצר, ומפורש במד"ר על מקומו, ויראה שלא יהרג, ויצר שלא יהרוג, הרי מפורש שגם ע"ז היה מצטער שלא יהרוג את אחרים, כי זהו נגד טבעו ומזגו היפה, ומחמת זה היה רצונו חזק לעשות שלום עם עשו, אמנם מי כהחכם, זה יעקב אבינו, אשר ידע מראש, כי אם ישלח לעשו לבקש שלום, מטעם אשר לבבו הטהור לא יכול לראות בשפוך דם, וודאי הדבר הזה מלבד שלא יועיל להגדיל בזה את ערך מעלת יעקב, כי אדרבה עוד יקטין ערכו בזה, לומר עליו שמתהלל במתת שקר, באשר עשו יחשוב בלבבו, כי לא מאהבת השלום ידבר יעקב, ורק מיראה שלא ינוצח במלחמתו עמו, כי מסגולות הנצרכים לנצח במלחמה, או שיהיה גבור גדול מלומד מלחמה, או שיהיה בעל זכות, ואז אפשר משמיא קא זכו להפיל את

אויביו לפניו, ועשו יחשוב בלבבו כי שתי אלו הסגולות יחסרון ליעקב, אם בגבורה, הלא הוא איש ציד מעורו, וידיו מלומדות לאחוז חנית וקשת, ויעקב הוא להיפך, יושב אהל, אשר מימיו לא ראה גם צורת החנית, ואם בזכות, גם בזה יתרון הכשר אצלו, מליעקב אחיו, כי יעקב אף שהיה איש תם יושב אהל, אימתי היה כן בשעה שישב באהלי שם ועבר, אז היה גם איש תם, אבל כעת אחרי ששהה כעשרים שנה בבית לבן הארמי, וכפי הטבע אשר בלבות בני האדם ללמוד ממעשי חבירו, וודאי שגם הוא למד דרכי לבן, ואף אם אמנם שגם הוא עשו ידע בנפשו שגם הוא אינו צדיק, מ"מ לכה"פ בשתי מצות הוא אדוק, והיא ישיבת ארץ ישראל, וכיבוד אב, וליעקב גם שתי אלו המצות יחסרון, ולכן באשר הן בגבורה והן בזכות, יתרון הכשר לו על אחיו יעקב, משו"ה ירא יעקב לצאת עמו לקרב, כן הבין יעקב שעשו חושב כזה, ובאם ישלח לו שמבקש שלום מטוב הלב, יגרה בזה השנאה ויאמר עליו שמתהלל עוד במה שאין בו, ולכן וודאי היה הדבר בעיני יעקב אשר באופן כזה לא יפיק חן ורצון בעיני אחיו, ולכן התחכם יעקב לשלוח אליו דברים קשים כגידים, ולהוכיח אותו אשר לא כאשר יחשוב, כן הוא, ואיננו מתייירא ממנו כלל, כי להיפך הוא, אשר הן בגבורה, והן בזכות, תקיף הוא יותר ממנו, ובכ"ז לא ירצה לעשות מלחמה, מזה ישפוט מישרים, כי רק טוב לבבו יבקש שלום: ולכן שלח לאמר לעשו כדברים האלו, על החשש האחד, אשר תחשוש כי אתה בוודאי תהיה המנצח מצד גבורתך, תדע "שעם לבן גרתי" שהוא רבהון דרמאי וגם אותו נצחתי ולא יראתי ממנו, ואותך על אחת כמה וכמה, וכן מפורש במד"ר ע"פ זה, עם לבן שהוא רבהון דרמאי יהיבנא יתיה בחפתי (נתתיו בבית ידי) להההוא גברא עאכו"כ, וגם במלת "גרתי" רמז לו תשובה ע"ז שיחשוב, כי ע"י ישיבתו בבית לבן אבד זכותו וצדקתו, לכן אמר, עם לבן, פי' אף שהייתי בבית לבן, בכ"ז "גרתי" פי' תרי"ג מצות שמרתי כפרש"י ז"ל, ובכן מעתה יש לי גם זכות וגם אמץ הלב וגבורה, ובכ"ז לא סמכתי על זכות שלי לחוד, רק "ואחר עד עתה" פי' שמשו"ה אחרתי עד עתה, עד ויהי לי שור' שהוא יוסף, והוא שטנו של עשו כמאחז"ל, אין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף, וגם "וחמור שהוא יששכר, שהוא כח התורה, וכבר הבטיח אבינו, כי בזמן שקול יעקב זה קול התורה נשמע בבכ"נ ובב"מ אין ידי עשו שולטות, וכ"ז שלא נולדו לי יששכר ויוסף לא סמכתי על זכותי וגבורתי לחוד, לצאת עמך למלחמה, אבל עתה שכבר נולדו שני הבנים, שהוא כח התורה, וגם שטנו של עשו, א"כ הלא מעצמך תבין שאינני ירא ממך כלל, "ואשלחה להגיד לאדוני", פי' הלא תתפלא עלי כי אנכי רוצה לבקש שלום ממך, וא"כ למה זה אשלח להגיד לך דברים קשים כאלו, להראותך שאנכי התקיף ואיננו ירא

ממך, ואמנם עיקר מטרתי, בזה שאשלח להגיד לך דברים קשים, הוא בכדי "למצוא חן בעיני אדוני" כי עי"ז גופא אמצא חן בעיניך, אחרי ראותך שאינני ירא מפניך, ובכ"ז אתאמץ לעשות שלום, בין תבין כי רק מאהבת האדם ומנועם המדות, נמנע אנכי מבוא בדמים. ולא מיראה:

כן אחיי! אם היה מושל אחר ממושלים הקטנים, אשר טכסיסי מלחמה אין לו, מוליד הרעיון הנשגב, לבקש שלום המדיניי, ולכתת חרב וחנית, ולפרוק כלי הנשק, אז לא יהולל המושל כלל על הצעה כזאת, ולא היו דבריו מתקבלים כלל בלב השומע, כי היינו אומרים אשר לא מטוב לבבו ומאהבת האדם ידבר כן, ורק מחמת שאין בו די כח להתיצב לקרב מול מושלים אדירים ממנו, וההכרח לא ישובח, אבל זכרו נא מי הוליד הרעיון הנשגב, הלא הוא אדוננו הקיסר שהוא האחד המיוחד מאדירי איירופא אבי המושלים התקיפים, ומי כמהו הנאזר בגבורה ובצבא רב ובטכסיסי מלחמה, ובודאי אם אך רצונו היה לצאת למלחמה, כולם היו חתים וזעים מאימת גבורתו וחילו הרב, ובכ"ז התאמץ הוא בהצעתו לפרוק הנשק, אות גדול הוא על אהבת האדם אשר תקנן בלבבו הטהורה, שלא יכול לראות דם עבדיו הנאמנים מוגרים ארצה, וגם "וייצר" שלא יהרוג את אחרים, כי נפשו היקרה והרוממה, לא תוכל לראות בשפוך דם, זהו מלך חסיד ונאור אשר מחויבים כלנו לענוד עטרות לראשו בעד רעיון לבבו, ולברכו שיצליח שימלאו משאלות לבבו לטוב, וייטיב גם לנו, אכי"ר:

מצח אהרן - דרוש כח

שלום ומישור. בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון גו' (מלאכי ג'.):

אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו:

בימינו אלה עת השמע דברי ריבות בין מפלגות הציונים ומתנגדיהם, הללו מהללים, והללו מחללים, מהראוי והנכון היה לאיש צדדי שלא ישא שום חזון ולא ידבר שום דבר הנזכר בו חיבת "ציון" פן יכשל בלשונו וינקש בשנונו, ואז יהי' למטרה לבעלי חצים להמטיר עליו מבול של חרפות וגדופים ככל העולה על רוחם ולשרוף אותו בהבל פיהם ופי כתבם, אכן מדי התבוננני ושמתי לבי אל מאחז"ל (שבת) האי צורבא מרבנן דסני לי' בני מתא משום דמוכח להו במילי דשמיא, ודרחימו לי' בני מתא משום דלא מוכח להו במילי דשמיא, אשר כבר העירו המפרשים לדקדק, דהתיבות "במילי דשמיא" מיותר, כי בודאי כל תוכחה הוא במילי דשמיא, ולדידי קשה עוד מן הנסיון, דהנסיון יראנו, רב ומנהיג שיושב בעיר ומעלים עיניו מכל מילי דמתא אז הכל ירננו אחריו כי עינים לו

ולא יראה בפרצות העיר, לתקן בדקי חומת הדת, ולהיפך אם בעינים פקוחות יתבונן על מעשי בני עדתו להוכיחם ולהזהירם שלא יסורו מדרך האמת, אז הכל יתנו לו תודה כי לכך נתמנה להורות איזה דרך ישכון אור האמת. והנ"ל בביאור המאמר דהנה התוכחה תוכל להיות בשני פנים, א) בחרפות וגדופים, שהמוכיח הרואה יחיד או צבור עוברים דבר עבירה אז יצא ברעש וישפוך קיתון של רותחין ובדברים קשים כגידים יוכיחם, ותוכחה כזו לא תכנס לאזן האדם, כי אף שיודע בנפשו שבאמת עשה העבירה, והצדק עם המוכיח, בכ"ז בין כה וכה, המוכיח בזהו, ולהכי מלבד שלא תועיל התוכחה להסירו מן העבירה אדרבה עוד תגרה השנאה על המוכיח, לא כן אם המוכיח ימתיק בחלקלקות את דבריו לאמר לו, אם היה עושה כזה איש אחר, לא הייתי מקפיד כ"כ, אבל אתה שאיש נכבד אתה, לא נאה לך לעשות כן, תוכחה כזאת תגרום עוד לאהוב המוכיח, אחרי שדברי תוכחתו משוחים בשמן טוב, ויחשוב אותו לנכבד וחכם, ואף כי יש בזה שמץ חנופה בכ"ז הלא הרב מותר להחניף לתלמידו כדי שיקבל ממנו תוכחה, דכיון שיודע המוכיח אשר באופן אחר לא יקבל תוכחה, מותר לו להחניפו בדברים טובים כדי שיקבל, וכ"ז אם המוכיח הוא בשר ודם שאין בידו לכוף את חבירו לעשות ככל אשר יצווהו, אם לא בפה חנף ובדברים טובים יפתהו, משא"כ הקב"ה כשרצה להוכיח לעמו, יצא בקול חוצב דברים מפחידים כמ"ש ואם לא תשמעו לי, אז הנני שולח כל הקללות המוזכרים בתוה"ק כי אחרי שבידו הכח והעוז לכוף אותו, אין נאה לו לבוא בשפת חנף, וכמדומה שראיתי באיזה ספר שמפרש הווכוח שהי' בין הנביא ירמיה עם הקב"ה בדרך כזה, כאשר אמר לו הקב"ה, נביא לגוים נתתיך, כתיב "ואמר אהה אדני הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ויאמר ד' אלי גו' כי אל כל אשר אשלחך תלך ואת כל אשר אצוך תדבר אל תירא מפניהם גו'" (ירמיה א') וחלילה לירמיה לסרב בשליחות הקב"ה, רק אחרי שכל נבואות ירמיה היו דברי פורענות וראשית נבואתו היתה הסיר נפוח לאמר כי מצפון תפתח הרעה גו', לזה רצה ירמיה באומרו לא אוכל "דבר" פי' לדבר בנוסחא קשה כזו לא אוכל מפני שנער אנכי, ורצונו היה לקבל רשות מאת הקב"ה לשנות נוסחת התוכחה שיתן להם הטיפה של מרה בתוך דברים מתוקים, וע"ז השיבו הקב"ה "כי כל אשר אצוך תדבר" והנביא הוא שמדבר בלשון ה', ולו ית"ש לא נאה פה חנף, הרי לפנינו שתי נוסחאות באופני התוכחה, ונוסחת הקב"ה, הוא בדברים קשים, וזה מה שכוונו חז"ל, האי צורבא מרבנן דסני ליה בני מתא משום דמוכח להו "במילי דשמיא" פי' בנוסחא כזאת אשר נאה רק לשוכן שמים והיינו בקללות וחרפות וגדופים ודמרחמי לי' בני מתא משום דלא מוכח להו "במילי דשמיא" אף שיוכיחם ויעוררם לתקן

כל מגרעותיהם, אם אך יוכיחם בדברים טובים בנחת ובמתון אז מלבד שלא ישנאוה אלא אדרבה עוד יוסיפו לאהבו ולחבבו:

ודברי האמת והצדק הללו הרהיבו בנפשי עז להטיף איזה דברים, גם על "ציון" ומפלגותיה, כי אחרי אשר לא אבוא בטרוניא בקול חרפות וגדופים לשום אחד מן הצדדים ורק בדרך יועץ ומעורר על איזה פרטים בטוח אנכי שלא אכוה בגחלתם, ואפשר ימצאון אנשים ישרי לב שיחזיקו לי תודה על דברי הנאמרים בהשכל ובמתינות, כאשר כבר הראה לי הנסיון שנשאתי המשא הזה בקהל עם שהי' בתוכם ציונים ומתנגדיהם וכולם נתנו לי תודה, וזה החלי בע"ה:

בשביל ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שינו את שמם ואת לשונם, ושלא היה בהם דבר ערוה, ושלא היה ביניהם לה"ר, שלא שינו את שמם, כשם שמיוחסים בירידה, ראובן שמעון, כך מיוחסים בעלייתם שנא' ויתילדו על משפחותם לבית אבותם, לא שינו לשונם שנא' כי פי המדבר אליכם, לא היה בהם דבר ערוה שנאמר, "ויצא בן אשה ישראלית" להודיע שבחן של ישראל שלא היה ביניהם אלא זה ופרסמו הכתוב, ולא היה ביניהם לה"ר שנאמר ושאלה אשה משכנתה כבר היה בידם י"ב חדש ולא הלשין אחד על חבירו (מכילתא פ' בא), ונראה הביאור בזה, דהנה בהצטרך לפדות עם מגלותו, להביאו לרשות עצמו ולתת לו ארץ מיוחדה ושלטון בפני עצמו, נצרך לזה שלשה דברים עיקריים, אשר בלעדי זה אי אפשר בשום פנים להשיג המבוקש, ראשית דבר, שיהיו ראוים לגאולה, אם מצד זכותם שיהי' בהם זכות ומע"ט המסייעתם לזה, ואם מצד עצמן, שיהי' בהם רצון חזק ושאיפה אמיתית לזה, היינו שיחזיקו בלאומיותם, ולא יסיחו דעתם אף רגע שעוד יבוא יום שיהיו גוי בפני עצמן, אז התקוה והרצון הגמור, באמת יביאום אל המנוחה, כי אין דבר שעומד בפני הרצון, והתקוה הזאת, היא גם הזכות היותר גדול להושיעם לזה, כמ"ש "יחל ישראל אל ה' וגו' והרבה עמו פדות", לא כן כאשר יתבוללו בקרב העם אשר ויושבים בתוכם וישכחו לאומיותם ואבדה תקותם מהיות עוד גוי, אז לא יבואו למטרתם, ובוא נא עמדי קורא יקר, ואחוך מה דאיתא במד"ר פ' ואתחנן שאחרי רוב התחנות שהתחנן מרע"ה לבוא לאה"ק טען הטענה הזאת: עצמותיו של יוסף זכו ליכנס לארץ ואני איני זוכה, א"ל הקב"ה יוסף הודה בארצו נקבר בארצו, שהרי אשת פוטיפר אמרה ראו הביא לנו איש עברי והוא בבית האסורים, אמר כי גנב גנבתי מארץ העברים לפיכך נקבר בארצו, אתה שלא הודית בארצך, בנות יתרו אמרו איש מצרי הצילנו והוא שומע ושותק לפיכך לא נקברת בארצך עכ"ל, הרי מי לנו גדול ממשה ע"ה, ובכ"ז כאן שלא נזהר להודות בארצו כאלו ח"ו לא החזיק במעוז לאומיותו, לא

השיג מטרתו בזה, וכ"ז צריכים רק שיהי' ראוים לגאולה ממקום גלותם, שנית צריכים לדעת טבע הארץ אשר רצונם לבוא שם, אם מתאמת לטבע האנשים הללו, כי אם קיבת הארץ הזאת לא תוכל לעכלם לא תהי' להם שום תקומה בתוכה, והארץ תקיא אותה מקרבה, שלישית, נחוץ שיהיה בקרב העם יכולת להנהיג שררה ושלטון עצמי, כי אם לא יוכלו להחזיק סדר ומשטר, ואינם ראויים עוד להיות שליטין, אז אם ניתן להם השררה והשולטנות, לא שררה אנו נותנים, אלא חרב אנו נותנים בידם, כי תהיה חרב איש ברעהו, ואלמלא מורא המלכות איש את רעהו חיים בלעו, ואלו השלשה פרטים, צריכים היו להמצא בישראל בעת שרצון ה' היה לגאלם ממצרים ולהביאם לארץ כנען שישלטו שם בפני עצמם, וזה תציין לנו המכילתא הנ"ל, הצטיינות ישראל בעת ההיא באלו הפרטים, בחלוקה הראשונה, מראה לפנינו את גודל בטחונם בד' שבוודאי יגאלם, וגודל פטריוטותם ולאומיותם עד שכמעט מסרו נפשם ע"ז, והיא שעמדה להם להגאל אפילו מיד אומה קשה וכמ"ש דום לד' והתחולל לו, וכדרשת רז"ל שיפיל לפניך חללים חללים גיטין ז') ודבר זה תלמדנו המכילתא באמרה: "שלא שינו שמם ולשונם" נתבונן בעצמינו הן עתה יושבים אנו בקרב אזרחים ועמים נאורים וחסידים, היודעים ומבינים כי מהראוי הוא שכל עם ישאף ללאומיותו, ואין זה שום חטא נגד חקי המדינה, אם העם ישאף לבוא עוד לארצו ארץ אבותיו, כי יש מקום בלב הישראלי לשתי המחשבות גם יחד להיות וא ש עבדים נאמנים בלב ונפש למלכם אשר יסוכך עליהם, וגם להיות בנים נאמנים לארץ אבותיהם, ובימינו אלה בהתעורר התנועה הציונית, ובמקומות רבים נוסדו חברות ציוניות, וכל החברות למקום אחד הן הולכות ולמטרה אחת הן שואפות להחיות נשמת ארצנו הקדושה, ולהפיח בקרב העם הרעיון הלאומי, שלא יתייאש עוד מהיות גוי, והחברות מאושרות ומוסכמות גם מטעם הממשלה יר"ה, בכ"ז יש הרבה מאחינו המתיראים לשאת ברמה את נס ציון, ואומרים טעם לזה, כי סכנה כרוכה בזה, למה יאמרו המושלים והאזרחים, כי בתוכם אנו יושבים ונהנים מחלב אדמתם ובכ"ז עינינו ולבנו עדיין נשואות לארצנו, ואין זו אמונה לארץ המולדת ולמושלה, ורק טוב טוב לנו להתבולל ולא לזכור שם ארצנו הקדומה, ויש עוד כמה כתות מאחינו בחו"ל, אשר מטעם האמור הרימו יד והעיזו מצח כ"כ למחוק מכל תפלותינו המסורות בידינו עוד מאנשי כנה"ג זכר ציון וירושלים, הרי נראה בזה דיעות הרבה אנשים, כי כ"ז שיושבים אנו בארץ לא לנו, אין ראוי לחשוב מחשבות וכש"כ לעשות מעשים המראים על רצוננו להגאל מהם, אף במקומות שאין המלכות מקפידות על זה, ואם כן הגע בעצמך בעת שאבותינו ישבו במצרים, תחת יד מלך ואומה קשה, ואשר בספר החוקים שלהם היה

כתוב, שאין עבד רשאי לצאת מהם לחירות, וא"כ מי שחושב לצאת לחירות הרי חושב בזה נגד חק המדינה, ובכ"ז בא וראה איך התאמצו לחזק בקרבם תקות הגאולה וקיום הלאומיות באופן מבהיל, עד שלא מש הזכרון הזה מאתם אף רגע, בשום לב אל דברי המדרש תנחומא פ' שמות שכל השמות שקראו להשבטים כולן ע"ש הגאולה נקראו, ראובן ע"ש ראה ראיתי את עני עמי, שמעון ע"ש וישמע ה' את נאקתם כו', יוסף ע"ש יוסף ה' שנית ידו לגאלנו, וא"כ אילו היה בלבם שום מורא ופחד מן הממשלה בהכרח היה להם לשנות שמותם כבואם מצרימה כי איך יתכן בשעה שיושבים במצרים אשר עפ"י חקי מדינתם אסור לצאת לחירות והם יחשבון תמיד וגם יעשו עוד זכרונות עולמים שיבוא יום ויגאלו מהם, וביותר תהי' הפלא על יוסף, הלא בידו ניתן העז והממשלה, והוא היה המשנה למלך, ובכ"ז הוא עצמו חשב תמיד להגאל ממצרים וקרא עוד שמו ע"ז, יוסף ה' שנית ידו לגאלנו, ולדעתי זהו פי' המקרא בריש פ' שמות, ואלה שמות בנ"י הבאים מצרימה גו' ראובן שמעון גו' ויוסף היה במצרים, אשר אינו מובן כלל חדא מה הוצרך עוד להזכיר שמותיהם אחרי שכמה פעמים נזכרו א ועוד באומרו "ויוסף היה במצרים" האם אין מפורסם עדיין שהיה במצרים ולדברינו בא הכתוב להורות התמיה העצומה: ואלה שמות בנ"י "הבאים מצרימה", פי' גם כשבאים למצרים ששם אסור הי' לדבר מן הגאולה, בכל זה היה להם השמות הללו ע"ש הגאולה, וביותר תגדל הרבותא מזה שגם "ויוסף היה במצרים" שהוא עצמו היה המושל, ובכ"ז היה נקרא בשמו המורה על הגאולה, ולא שינה שמו אפילו בעת שהושם עטרת המלוכה בראשו, וע"י שלא שינו שמותיהם הראו בזה בטחון חזק בד', וזה גרם להם שבאמת נגאלו וכמ"ש, שאין דבר העומד מפני רצון כביר, וזה מה שר"ל בחלוקה הראשונה, שלא שינו שמם ולשונם: והחלוקה השני' "שהי' גדורים מן הערוה", דהנה בפ' עריות נאמר באחרי מות ולא תקיא אתכם הארץ בטמאכם אותה, ובמכילתא שם, ותקיא הארץ את יושביה כאדם שמקיא את מזונו, כי יען שהארץ הקדושה מקבלת טומאה מדברים המזוהמים כמו עריות, וכמו שהאדם מקיא את מזונו הבלתי נאות לטבעו, כן תקיא הארץ את האנשים המזוהמים בחטא העריות הבלתי נאות לרום קדושתה ורוחניותה, הרי נלמוד לדעת שאה"ק אסטניסה היא כ"כ שאין יכולה לגדל בתוכה אנשים מגואלים בזוהמת הערוה, ואם היו בני ישראל במצרים מגואלים בחטא הזה, אז אפילו אם היו ראוים להגאל, בכ"ז לארץ הקדושה לא היה יכולת להביאם ורק כיון שהיו גדורים מן הערוה משו"ה היו ראוים גם לבוא לאה"ק:

החלוקה השלישית "שלא היה ביניהם לה"ר" הוצרך לשים לב אל המד"ר פ' שמות: משה רבינו היה יושב ומשתומם מפני מה נשתעבדו אלו יותר משאר אומות כיון שראה שהגידו לפרעה אמר דלטוריא יש ביניהם אכן נודע הדבר ע"כ, ולדעתי לא החטא של לה"ר גרם לשיעבודם אלא המעשה בעצמו, דכלל גדול כללו לנו חז"ל דבר אחד לדור ואין שני דברים לדור, דאם יהיו כמה ראשים ומנהיגים, לא לבד שלא יועיל אלא אדרבא זו היא הריסתם ואפיסתם, ואוי לו לבית שכולם ראשים, ולכן כל עם הרוצה להיות לגוי עומד בפני עצמו, בע"כ שצריך להיות מחונך ומלומד לקבל מרות ואדנות מאת מנהיגיו, ואם לא יוכלון לקבל מרות, ועל כל פקודת המנהיג יאמר לו מי שמך לשר ושופט, א"א לגוי כזה להתקיים בשלטון עצמו, ובע"כ שיהא משועבד ת"י אחרים, וזה שמתחלה תמה מרע"ה "מפני מה נשתעבדו אלו יותר משאר אומות" והלא עם חכם ונבון הוא, אטו לא נמצא בתוכם מי שהוא ראוי להיות שוטר וקציו? כיון ששמע הטענה "מי שמך לאיש גו'" אמר אכן נודע הדבר, דכיון שלא יוכלו לקבל מרות, עד שהגידו זל"ז ועד שנשמע גם בבית פרעה, להכי אמר "דלטוריא יש ביניהן" אכן נודע כי אין ראוים להיות גוי בפ"ע, וכן בית שני לא נחרב כ"א מפני שנאת חנם כמשארז"ל, שנאמר עליהם "ירהבו הנער בזקן" ולא יכלו לקבל מרות כי תמיד היו הבריוני מחרחרים ריבות על הפרושים המנהיגים, ואמנם אחרי שבסוף ימיהם במצרים חזרו מזה ונתחנכו לחיות בשלום ואחדות שלא הלשינו זע"ז להכי ראוים הן להיות אדונים בביתם ולהכי נגאלו וניתן להם שלטון בית, ונתבאר בעז"ה המדרש בטעמו על כל אחד מהדברים שחשב:

ומעתה אחי ב"י גם הציונים גם בעלי דינם, לכו נא ונוכחה עמכם יחד הן בעיקרי הטענות והסכסוכים שיש לכם זע"ז לא אכניס ראשי, ורק על הטענה היחידית שאתם מתוכחים זה עם זה, הציונים אומרים שמהראוי והנכון לשאת הדגל הצוניי ברמה, ובעלי דינם טוענים שסכנה כרוכה בזה, ולכן טוב טוב שלא להזכיר מזה פן יבולע לנו חלילה, ע"ז אני אומר כי במחילה מכבודכם בטענות שני הצדדים יש לפקפק, על המתנגדים אני קורא באו ונלמד מיוצאי מצרים, שבטי יעקב איך הרימו על נס דגל הגאולה, עד שקראו שמותיהם ע"ז בכדי שהרעיון לא יסור מאתם אף רגע, ואמנם אתם הציונים, כסבורים אתם שתחזיקו במעוז הלאומיי, תדעו נא שג"כ לא כדבריכם כן הוא, הביטו וראו אם תמלאו אחרי כל אלו הדברים שחשב המדרש, החלוקה הראשונה, היינו "שלא שינוי שמם ולשונם" ברובא דמינכר דאנשי חברותיכם אין בכם, כי רבים מהצעירים אף אם הם ציוניים, בכ"ז יתאמצו להסתיר שמם העברי, ולבניהם הילודים להם, גם שם העריסה יתנו שם נכרי, וכן יתאמצו להסתיר שפתם העברית ובלשונות נכרים ישפיקו,

ואיפה הוא פטריוטותיכם?: החלוקה השני' שלא היה בהם דבר ערוה, לדאבוננו בכמה חברות ציוניות, יתקרבו יותר להזוהמא, כי בעת יתאספו לאספה ולעשות נשפי חשק, אנשים ונשים, בחורים ובתולות יחדיו ידובקו ומזמרין ומרקדין, ולבד שבזה תגדילו חרון היראים עליכם עוד בלא"ה צריכים אתם להתבונן, הן עיקר מטרתכם להתישב בארץ הקדושה, וא"כ עליכם לזכור ולא לשכוח אף רגע את טבע אה"ק שתקיא ולא תסבול זוהמת הערוה, הגיעו בעצמכם אלו הייתם יודעים שיש איזה עש ורקבון החותר חתירה להפיל את הבנין הגדול שאתם בונים, כמה התאמצתם להסירו, וא"כ לא תהא תורה שלימה שלנו, שצועקת ככרוכיא, שאה"ק לא תסבול זוהמת הערוה, כשיחה בטלה של איזה איש מאוהביכם, ואם אתם לו שמעוני, הייתי מייעצכם לעשות תקנות קבועות בפנקסי חברותיכם שלכל ציוני אסור לשנות שמו ושפתו העברית, כל חבר יתנהג על טהרת הקודש לעשות סייג וגדר איך להתרחק מן הכיעור, ואפילו אותן ענייני "קריבת עריות" שכבר נעשה כהיתר, מ"מ הציונים שיתאמצו לבוא לאה"ק צריכים להרגיל עצמם בעשיית סייג וגדר, כן להרגיל דור הצעיר בסבלנות ובקבלת מרות ואדנות, ואז כאשר, אור חדש על ציון יאיר, שיחזיקו באותן הסגולות האמורות לעיל אז באמת, ונזכה כלנו מהרה לאורו אכיה"ר:

מצח אהרן - דרוש כט

(למעלת הצדקה):

הכזה יהיה צום אבחרהו הלכוף כאגמון ראשו, ושק ואפר יציע גו' הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע וגי' הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח וזרח בחשך אורך גו' והשביע בצחצחות נפשך ועצמותיך יחליץ (ישעיה נ"ח):

הנה רז"ל אמרו (ברכות ד"ג) תניא ר"א אומר ג' משמרות הוי הלילה, משמר ראשונה חמור נוער, שניה כלבים צועקים, ג' אשה מספרת עם בעלה ותינוק יונק משדי אמו, ושם בסמוך איתא אר"י בר שמואל משמיה דרב ג' משמרות הוי הלילה ועל כל משמר יושב הקב"ה ושואג כארי ואומר אוי להם לבנים שגלו משולחן אביהם, ונבאר זה עפ"י מ"ש הב"ל בכונת המאמר הראשון כי נתכון ר' אליעזר לרמז לנו כל הדברים המשולים ללילה שכולם נכנסו תחת ג' סוגים שכל אחת מהם נקרא חשך ולילה, א) העדר הידיעה, כי חשכו באדם השכל והידיעה והמדע, ומי שהולך בשרירות לבו הרע להחטיא את בשרו ומתרחק ממעלת שמירת המצות, איש כזה בודאי יקרא עומד בחשך כמ"ש הכסיל

בחשך הולך, ב) היא העת אשר ידי זרים ישלטו בנו בגופינו ומאודינו ועמדו עלינו לכלותו בדורות הקודמים, עת כזו מכונה בשם לילה וכדרז"ל ע"פ שומר מה מלילה, ג) היא המיתה כי בא השמש של החיים באותה שעה, וכמ"ש בקהלת י"ב עד אשר לא תחשך השמש, וז"ש ג' משמרות הוי הלילה, כלומר בשלש בחינות הושאל שם לילה, הא' "חמור נוער" כשהאדם דומה בהנהגתו לחמור שהוא נוטה רק אחרי תאוות חומריות כמו החמור שאינו יודע כ"א אבוס בעליו, הב' "כלבים צועקים", הם אומות הקדמונים שהיו מגנים את ישראל, ונובחים עליהם ככלבים וכמ"ש והכלבים עזי נפש, והג' "תינוק יונק משדי אמו", הוא הגוף בעת גבורתו כשחוזר לינק משדי אמו, היא האדמה אם כל חי, ממנה לוקח, ואשה מספרת עם בעלה, הוא הרוח אשר תשוב לאלקים לתת דין וחשבון ממפעליו, וכל אלו הדברים מכונים בשם לילה ע"כ:

וע"ז בא ר"י בר שמואל להודיענו כי כל אלו הג' בחינות מקור אחד לכולמו, והסבה הגורמת לשלשתן הוא רק דבר אחד והוא הגלות, אשר מאתו יתפרדו והיו לג' ראשי בחינות הללו, דאם לא היינו נגלים מארצנו להתערב בגוים, היינו אוחזין מעשה אבותינו, מעשה אברהם יצחק ויעקב, כי קרובה טבע הבן להיות כטבע האב, וע"י שנתערבנו בגוים למדנו מעשיהם, להשליך כל דבר טוב ומועיל לנפש, ולרדוף רק אחרי תאוות חומריות וכמ"ש ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, א"כ אפוא בחינה הראשונה "חמור נוער" אינה באה כ"א מפאת הגלות, ומזה נמשך ג"כ סבה שניה של "כלבים צועקים" כי בשביל שסרנו מדרך ה' להדמות להאומות ולעשות כמעשיהם, הקב"ה מה עושה, ישסה עלינו את הכלבים וכמ"ש במד"ר (פ' שמות) "כיון שפסקו מלמול אמרו נהיה כמצרים מיד ויקם מלך חדש" הרי דעיקר הסבה, שעמד מלך חדש במצרים לרדות את בנ"י בפרך, הוא מחמת שעשו כמעשה מצרים, וכן בחינה השלישית שהוא אימת יוה"ד לאחר מיתה, נמשך ג"כ מבחינה הראשונה, דאילו היינו הולכים בדרך הישר, לא היה גדול פחד יוה"ד כ"כ, רק מחמת שנרדוף אחר תאוות לבבנו כמו החמור, מזה יהיה פחד יוה"ד גדול מאוד, ואחרי שבברייתא הנזכרת מודיע אותנו רבי אליעזר, כל הבחינות המשולים ללילה, ע"ז בא ר"י בר שמואל לרמז אותנו סבה הראשיית, כי כאשר הקב"ה רואה את השלש משמרות אלו, יושב וצועק, אוי לבנים שגלו כו', כי זהו עיקר הסבה והגורם לבחינות אלו, ונתכוון בזה להודיענו הסבה העיקריית בכדי שנדע במה לרפאותם, דכ"ז שלא נסיר הסבה הראשיית, לא תועיל אף אם נרפא ענף אחד מן המחלות, אחרי שהמחלה הכלליית עוד קיימת:

והנה כפי אשר יורינו חז"ל, הסגולה אשר תועיל לקרב ביאת הגואל, היא הצדקה וכמ"ש (תענית) "גדולה צדקה שמקרבת הגאולה כמ"ש שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא" ובטעם הדבר נ"ל ע"ד החדוד, דהמפרשים דקדקו על מלת "אחיך" הנזכר תמיד במצות הצדקה, כגון כי ימוך "אחיך" פתוח תפתח לאחיך, ופירשו עפמשארז"ל (ב"ב דף קל"א) "הכותב כל נכסיו לבנו לא עשאו אלא אפוטרופוס" והטעם משום דאין זה מדרך אב ישר לתת כל נכסיו לבן אחד, ושאר הבנים לא יטלו מאומה, ולהכי אמדינן דעת האב, שודאי רוצה הוא ליתן לכולם בשוה, רק להכי כתב על שם בנו זה, מפני שיודע טבע בניו, אשר אם אך יתן המעות לידם, אז ילכו בשרירות לבם, ויאבדו העושר בענין רע, להכי מסר כל נכסיו ליד אחד מהם. בכדי שהוא יהיה האפוטרופוס, והכל ייראו ממנו וישמעו לכל אשר יצוום, וגם יכבדוהו כי הם חושבים אשר משלו הוא נותן, והכי נמי גבן, הלא כלנו בנים למקום, ואיך יעשה ככה בעולמו, לאחד יתן הון עצום, ולשני אפילו מזון סעודה אין לו? ובע"כ שלא נתן להעשיר את חלקו שיהיה לו לבדו, רק משום שידע ית' אשר לאדם הזה אם יתן מעות בידו לא יתנהג כשורה, והעושר יהא שמור לרעתו משו"ה לא נתן חלקו לידו, רק מעות של זה הפקיד ביד העשיר, שיהיה אפוטרופוס על חלקו, ועי"ז יהיו נכנעים למשמעת העשיר לעשות ככל אשר יצוום, ולזה דקדק הכתוב להזכיר מלת "אחיך" לרמז לנו, שהמקבל הצדקה אחינו הוא, וא"כ שנינו בנים למקום, והיתכן שלזה יתן הון רב, ולזה אפי' פרוטה אין לו, וע"כ שחלקו הוא אצלך, וממילא לא מתנת חנם, אתה נותן לו, כי הקב"ה ימציא לפני כל עשיר, אותן העניים שיש להם חלק במעותיו, וכמ"ש החו"ה על טעם התקנה מחז"ל, לגוזל את הרבים ואינו יודע למי להשיב, שיעשה צרכי רבים, דהקב"ה יסבב אח"כ, אשר אותן האנשים אשר גזל מהם, יהנו הם או בניהם מתקון הזה כפי שווי הגזילה, וה"נ דכוותיה, שעניים אלו אשר יזמין ה' לפני העשיר, זהו הסימן אשר יש להם החלק באותו עשיר ושלהם הוא נותן, ומשו"ה אל ירע עיניו בתתו להם, ולהכי "פתוח תפתח" שתתן ותחזור ותתן והטעם שהוא "לאחיך" ובע"כ שלאלו העניים המזדמנים לפניך יש להם חלק במעותיך: ובדברינו נבין הטעם מה שראיתי לאחד מן המחברים הישנים שכתב אשר עיקר מצות צדקה אין שעור לדבר, רק כל זמן שיזדמן לפניו עניים מחויב להאכילם ולהשקותם ולהלבישם ורק אם אין לו לבעה"ב כ"א ככר אחד, חלוק אחד מה שצריך לו לעצמו, בזה אינו מחויב לתת הככר או החלוק להעני והוא יחזור על הפתחים, דאמרינן חייך קודמין לחיי חבירך, אבל אם יש לו מותר אף מעט ממה שצריך לו לעצמו על פעם הזאת, מחויב לתת לעניים, ואסמיך זה אקרא, הלא פרוס לרעב "לחמך" מה שהוצרך לפניך, מחויב אתה לפרסו ולחלקו עם

העני, אף שעניים מרודים תביא בית' פי' שעי"ז תביא ביתך לעניות שגם להם לא יהיה אח"כ מה לאכול, מ"מ כיון שיש לפניך מותר מן הסעודה הנצרך לך כעת, מחויב אתה לתת המותר להרעב, והחיוב של "כי תראה ערום וכסיתו", הוא רק "ומבשרך לא תתעלם" פי' רק החלוק אשר על בשרך, אינך מחויב להפשיטה ממך ולהלבישה לעני, אבל אם יש לך עוד חלוק מונח בתיבה מחויב אתה להלבישה לעני, וכל הרואה דברים כאלו ישתומם, דהא להדיא תניא (כתובות ד"נ) המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, וגם מאוד הזהירו חז"ל שלא יביא עצמו לידי עניות מקרא דלא יהיה בך אביון, ולפמ"ש דחיוב נתינת צדקה כדרך אב לבנו, לא נתפלא אפוא על דבריו, דזהו ג"כ מדרך האב כשיש לו שני בנים, ואין לו כ"א מזון שתי סעודות, לא יתן כל הככר לאחד, שהוא יאכל שתי סעודות, והשני לא יהיה לו מאומה, ובוודאי יחלק המזון לשניהם בשוה, א"כ אחרי שגם אנו כולנו בנים למקום, משו"ה שורת היושר תחייב כי באם יש לאחד מזון שתי סעודות, או שני לבושים ונזדמן לפניו עני שאין לו מה לאכול וללבוש, דיתן סעודה אחת להעני, דבזה נמי אמדינן דעת האב, וחלק העני הוא בוודאי אצלו וכנ"ל, והא דאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש מיירי דוקא כשמבזבז מרצונו, בשעה שאין עומדים לפניו עניים רעבים וערומים, אבל אם ה' הקרה לפניו עניים הצועקים ללחם וערומים בלי לבוש, מחויב ליתן להם כל מה שיש לו, כי אחרי שהקרה ה' לפניו זה הסימן אשר חלקם מונח אצלו, ומדינא מחויב ליתן כל מה שיש לו וכמ"ש:

ולפמ"ש יתורץ לנו קושי' עצומה (ב"ב ד"ח) "שאל טרנוסרופוס את ר"ע אם אלוקיכם אוהב עניים מפני מה אינו מפרנסן? א"ל כדי שנצטול מדינה של גיהנם, א"ל אדרבה זו מחייבתן לגיהנם משל למלך שכעס על עבדו וצוה שלא להאכילו, ומי שיאכילו לא כועס עליו, ואתם נקראתם עבדים למקום, א"ל משל למלך שכעס על בנו וצוה שלא להאכילו ובא אחד ומאכילו לא דורון הוא משגר לו ואנחנו נקראים בנים למקום" ע"כ, ונלמוד מן הווכוח הזה, כי החיוב של צדקה הוא דווקא בשעה שנקראים בנים, אבל בשעה שנקראין עבדים, עוד איסור יש לתת צדקה, וכזה מצינו (ב"ק טו) דהנותן צדקה לעני שאינו הגון אינו מקבל שכר, ולכאורה אינו מובן, דהא מחויבים אנו לרחם על כל הברואים ולפרנס כל הבע"ח וכמ"ש שם (ב"ב ח') גבי רבי דפתח אוצרות כו' אבל ע"ה אל יכנסו דחק יונתן בן עמרם כו' אמר פרנסני ככלב וכעורב עמד ופרנסו עיי"ש, הרי להדיא שאפי' לע"ה מפרנסין, ולא יגרע עני שאינו הגון מכלב ועורב? ולדברינו דלעיל, דמ"ע של צדקה הכתובה בתורה, אשר אצלה דייק לכתוב מלת "אחיך" מזה ראיה שאינו מחויב לתת בשעה שאנחנו בבחינת "עבד" דאז אינו נקרא אחיך כי שני עבדים אינם

נקראים אחים זל"ז, וגם זה כתבנו למעלה דמדיוק "אחיך" מוכח שהחיוב גדול כ"כ, אפילו לפרוס ולחלק לחמו ממש, כי אמדינן דעת האב שלא עשאו אלא אפוטרופיא, לכן שפיר נוכל לומר כן, דכיון שמדיוק הזה ילפינן קולא וחומרא לענין צדקה, קולא, שאינו מחויב לתת כ"א לאחיו, וחומרא שמחויב לחלק לחמו ממש, להכי אמרינן שוודאי החיוב הגדול לחלק לחמו זה לא שייך כ"א בעני הגון הנקרא אחיך, שאז נוכל לומר שאינו כ"א אפוטרופיא, אבל אם העני הוא אינו הגון והוא בבחינת "עבד", אצלו לא שייך הדין הזה לדמותו לאב שכתב נכסיו לבנו, דהא בעבד ליכא אומדנא, וא"כ לעני כזה וודאי שאינו מחויב לפרוס לחמו ממש. ורק אם הוא עשיר שיש לו הרבה, מחויב לפרנסו מצד רחמנות, ולהדבק במדותיו ית' אשר נאמר עליו ורחמיו על כל מעשיו, אבל אם גם הוא בעצמו עני שאין לו כ"א די ספוקו, אין מוטל עליו לרחם על הברואים ועל כגון זה נאמר, אפס כי לא יהיה בך אביון, הזהר שלא תביא עצמך לידי עניות, ולפי"ז לא יקשה עוד מעובדא דרבי שנתן ליהונתן אף שסבור שהוא ע"ה, משום דרבי עשיר היה, וכמ"ש פתח "אוצרות" משו"ה אמר לו יהונתן פרנסני ככלב וכעורב, כי איש כזה מחויב לתת גם לעני שאינו הגון, שאינו גרוע מכלב, והא דאמר, ר"ע בב"ב, שדווקא למי שהוא בבחינת בן מחויב לתת לו צדקה, היינו בעיקר המצוה של צדקה, שאופן חיובה הוא אפילו בעת שהוא עני, ומטעם שהוא אחיך, וחיוב כזה וודאי לא שייך בעני שהוא בבחינת עבד וכנ"ל: ולפ"ד יבואר מאמר הנ"ל, כי לפמ"ש אשר החיוב העקרי של צדקה, והוא לפרוס לרעב לחם ממש, ולכסות הערום גם אם אין לו כ"א כתונת אחת יתירה לבד הלבוש שעל בשרו, זהו דווקא בשעה שנקראים בנים, ואימתי נקראים בנים, ידוע מאמרם ז"ל, "זכו נקראים בנים" והנה בקץ הגאולה גם כן שני זמנים כמארז"ל (סנהדרין) ע"פ אני ה' בעתה אחישנה, זכו אחישנה, לא זכו בעתה, הרי דבעת שישראל הם בבחינת "זכו" אז הוא אחישנה, וידוע לנו שדרך ה' לשלם תמיד מדה כנ"מ, ובמדה שאדם מודד לו הוא מודד לנו, וא"כ אם רואה הקב"ה שישראל עושים צדקה אפי' בשעת דוחקם וענים, מראים אנחנו בזה שיחזיקו עצמם בבחינת "בנים" שהוא יורה על בחינת "זכו" לכן הקב"ה ישלם גם כן כמדתם לשלם השכר של "זכו" והוא "אחישנה", וזמ"ש גדולה צדקה שמקרבת הגאולה, כי זהו ממש מכ"מ, אכן זה לא נאמר כ"א בעת שיתנו צדקה בעת דחקם, ואז יורה שפיר על בחינת "בן" משא"כ אם אינו נותן צדקה, רק בעת שירווח לו אז יתן מעט, לא שייך טעם הזה, הרי לפנינו מעלה אחת למי שמקיים בנפשו מצות צדקה ממש, והוא קריבת הגאולה תוב"ב:

והנה לפי דרך זה נוכל לומר, שגם העיקר הגדול שאנו מאמינים בו ומקווים עליו והוא "תחיית המתים" ג"כ אינו תלוי כ"א בצדקה, דבספר פר"ד (דרוש כ"ה) הקשה על הא דארז"ל בתענית פ"ק דמפתח של תחה"מ לא נמסר לשליח דכתיב וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם, ואמרו (בסנהדרין דל"ט) דאלקינו כהן הוא שנאמר ויקחו לי תרומה, וכיון שהקב"ה יש לו דין כהן היאך יוכל ליטמא למתים, כהן בביה"ק למה ב ותי' כמ"ש התוס' שם בסנהדרין דישראל נקראו בנים למקום וכהן מטמא לבנו ע"כ, וא"כ כיון דעיקר היתר התחייה הוא רק מחמת שאנו נקראים בנים, ממילא ידעינן דכשישראל הנם בבחינת עבדים לא שייך היתר זה, וא"כ בשעה שישראל יקיימו החוב של הלא פרוס לרעב, ויבזבזו כל מה שיש להם לצדקה וכפי החוב למי שהוא בבחינת בן, אז הקב"ה משלם כמדתם להחזיק אותם גם כן כבנים ומטמא להם, משא"כ בשעה שנקפוץ ידינו מאחינו האביון מחמת הטענה שאין לנו מותרות ליתן, וא"כ מראים אנו בעצמנו שאנחנו בבחינת עבדים, אז ישולם כפועל ידינו להחזיק אותנו גם כן לעבדים ולא יוכל הקב"ה לטמאות עצמו בכדי להחיותנו כמ"ש:

(הג"ה והנראה לתרץ קושייתו עפמ"ש התוספת כתובות (דף יא) על הא דאר"ה מטבילין גר קטן הק' התוספות היאך נוכל להטבילו הא אין שליחות לקטן עכו"ם אפילו מדרבנן כיון דלא אתי לכלל שליחות ותי' כיון דבהך זכייה הוי ישראל לכן חשבינן ליה שפיר כישראל מהשתא ואית לי' דין זכייה מדרבנן, ולפי דבריהם דאע"ג דאכתי עכו"ם הוא שאין לו שליחות, מכל מקום יכולים ב"ד להיות שלוחיו ולהטביל כיון דבשליחות זה יהי' ישראל חל עליו שם ישראל גם קודם השליחות, וה"נ נהי דכהן אסור ליטמא טמא למת מ"מ הכא בתחהי"מ דבהך טומאה יהיה חי משו"ה מקרי חי אפילו עוד קודם שהחיים, ושפיר יוכל הכהן ליטמא להם בכדי להחיותם):

ומה יומתק לדברינו מאה"כ (קהלת ו' ג') אם יוליד איש מאה ורבות בשנים יחיה ורב שיהיו ימי שניו ונפשו לא תשבע מן הטוב אמרתי טוב ממנו הנפל, דכיון שעיקר התחייה הוא רק מחמת שאנו נקראים בנים למקום וכהן רשאי ליטמא לבן, א"כ לפי"ז, לנפל שאסור הכהן ליטמא אליו וכמ"ש הרמב"ם (בפ"ב מהל' אבל והובא בטוש"ע ליו"ד סי' שע"ג) שאפילו בספק אם כלו לו חדשיו אסור ליטמא, ודין זה נובע מת"כ שממעט זה מקרא מפורש, א"כ בע"כ לומר אשר "נפל לא יוכל לקום בתחה"מ כיון שאסור ליטמא לו, והא דאיתא בשו"ע (יו"ד סי' רס"ג) תנוק שמת קודם שיגיע להיות בן שמונה מלין אותו על קברו לזכר שירחמוהו מן השמים ויעמוד בתחה"מ, דמשמע מזה שיקום בתחה"מ אע"ג שהוא עוד בחזקת נפל קודם ל' יום, היינו דווקא בכה"ג שהספק הוא רק לנו שאין

אנו בקיאים אם כלו לו חדשיו, ואע"ג שהוא עוד פחות מבן ל' יוכל היות שכלו חדשיו ואיננו נפל, וה' היודע האמת שכלו חדשיו, וודאי שיעמידהו בתחה"מ משו"ה צריכין למהלו ולהסיר חרפתו, אבל נפל גמור שבוודאי לא כלו חדשיו אינו עומד בתחה"מ, ולבד שלא יקשה לנו מדין ה, אלא אדרבה מזה גופא ראיה לדברינו, שבשו"ע לא כתב הדין כ"א בפחות מבן שמונה שהוא רק ספק נפל ולא כתב זה בנפל גמור כגון שהפילה אשתו בן זכר וידעינן בוודאי שלא כלו חדשיו שצריכין גם כן למולו מזה הטעם שיקום בתחה"מ, אלא וודאי דנפל גמור לא יקום בתחה"מ:

נמצינו למדים לפי"ז אשר שני מיני סוגי אנשים לא יזכו לעמוד בתחה"מ, א כת הנפלים, מטעם שהקב"ה כהן הוא ולא יוכל ליטמא להם, ב) כת הקמצנים, אשר לא פרסו מלחמם לדל ומפני שהחזיקו לאחיהם בני בריתם בגדר "עבדים" ישלם להם כפעלם להחזיק אותם ג"כ בבחינה כזאת, שלא יטמא להם כדין עבדים, וניחזי אנן איזה כת משתי אלו הכתות גרועה ביותר? וודאי כת הקמצנים, כי אלו הנפלים, אע"ג שגם המה לא יעמדו בתחה"מ אין הבזיון גדול כ"כ, כי אין זה מחמת אשמתם, ולמה"ד למלך שפסל שני אנשים מלהעלותם למשרה גדולה, לאחד מחמת שעדיין רך בשנים הוא, ולפי חוקי המדינה אינו ראוי מצד מעוט שנותיו לעלות ולשרת בכהונה גדולה, ולשני מצד שהנהגתו לא ישרה בעיני המלך, וודאי שלהשני הבזיון גדול ביותר, כי הוא היה יכול להגיע למשרה הזאת ורק הוא בעצמו ע"י מעשיו המקולקלים איבד זאת, וכן ה"נ אע"ג שגם הנפלים לא יזכו לאור באור פני מלך חיים וליהנות מזיו שכינתו ית', אין זה מחמת אשמתם, רק ע"י פסול שנים, אבל אלו הקמצנים היו יכולים להגיע למעלה הגדולה הזאת, ובידים אבדו את השכר הגדול הזה, ודאי אשר להם יהיה הבזיון יותר גדול, והנה ההצלחה האנושית בעוה"ז עומדת על שלשה דברים הללו, "בני חיי ומזוני", אמנם כל הצלחות אלו לא יוכלו להועיל לשמח נפש האיש אשר אין לו תקוה לעמוד בתחה"מ, כי אף שיודע האדם אשר ימיו הוא כצל עובר, ותיכף יבא יום פרידתו מן העוה"ז ומלואו, בכ"ז בזאת יתנחם שיקווה להיות מנוחלי עוה"ב ושם יהיה לו עוד טוב ביותר, כי יהנה מזיו שכינתו ית' שהוא התענוג האמיתי לנפש המאמין והמקוה לזה, משא"כ האיש אשר התקוה הזאת אבודה ממנו, לא יערבו לו כל הצלחות עוה"ז באשר יודע כי למחר יובל לקבר ואחריתו רמה ותולעה, וזמ"ש החכם, אם יוליד איש מאה וא"כ יהיה לו הצלחת של "בני", גם ורבות בשנים יחיה,:

שהוא המעלה של "חיי" וגם ורב שיהיו ימי שניו, היינו שכל ימיו יחי' בעושר וגדולה, כי מלת "רב" פירושו על רוב גדולה, וכמ"ש רב עוד יוסף חי, ואף שיהיו לו להאדם כל

אלו ההצלחות כולם, אכן אם "נפשו לא תשבע מן הטוב" פי' מרוב הטוב והעושר שיתן לו ה' לא נהנה מזה רק הגוף, ונפשו לא קיבל שום הנאה מזה, שמכל הטוב אשר ברכו ה' לא נתן מזה לצדקה שהוא מזון הנפש, וכל הטוב פיזר רק להנאת גופו, על איש כזה אמרתי "טוב ממנו הנפל" כי אף שגם הנפל וגם הקמצן הזה לא יעמדו שניהם בתחה"מ, הנפל אין אשמתו תלויה בו, אכן זה הקמצן אשר ביכולתו היה להשביע גם נפשו בטוב ההוא, והוא בעצמו איבד טוב שכר הרוחניי הנפלא הזה, לכן וודאי טוב ממנו הנפל, זו היא המעלה השנית בנותני צדקה: המעלה השלישית בנותני צדקה שגם מצות "תשובה" תלוי בזה, דהנה בס' ערבי נחל (דרוש לר"ח אלול סוף פ' ראה) האריך לבאר הטעם עפ"י קבלה שמהני התשובה דוקא בישראל ולא בעו"ג, כמבואר בגמ' יומא, כי ישראל מחמת שנקראים בנים למקום משו"ה מלאכי הזעם לא יקחו אותו תחת רשותם תיכף משיחטא באשר נושאין פנים לבני עליון, אבל בעו"ג משו"ה לא מהני תשובה, כי תיכף כשיחטא נמסר לידי המשחיתים ואין פנאי עוד לשוב עיי"ש, ולפי"ז אפשר לומר דבעת שישראל אינם נותנים צדקה כפי האופן הנ"ל, שאז מכונים הם בבחינת "עבדים" ג"כ לא מהני התשובה מטעם זה גופא, ואפשר להמליץ בזה כוונת "הפייטן" ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין רוע הגזירה דהאיש שאינו נותן צדקה שאז הוא בבחי' עבד אף אם יצום ויתפלל ויבכה בתשובה, לא יוכל להועיל מאומה באשר כבר נמסר לידי המשחיתים רח"ל, רק מי שנותן צדקה מן המעט שיש לו שאז הוא בבחי' בן שאינו נמסר מהר ויש פנאי לתשובה, וז"ש ותשובה ותפלה, אימתי מהני התשובה והתפלה "וצדקה" באם שיש לזה ג"כ צדקה אז יעבירו רוע הגזירה אבל בלא צדקה לא תועיל התשובה, ובזה יובן ג"כ מ"ש הס"מ כי שנאת חנם ופרוד הדיעות מעכב התשובה ואסמכוה אקרא, חלק לבם עתה יאשמו, פי' דבזמן שחלק לבם, אפי' כשהוא עתה שהוא לשון תשובה כמ"ש רז"ל ע"פ ועתה ישראל ג"כ יאשמו עיין זה בשל"ה, והטעם הוא כמ"ש, דעיקר שנאת חנם לא בא רק מחמת שלא נחשוב זה את זה כאחים בני אב אחד, כי אילו היינו מחזיקים זא"ז כבנים למקום, וכולנו כאחים איש לרעהו אין מקום לשום שנאה וכמאה"כ, "הלא אל אחד בראנו ואב אחד לכולנו מדוע נבגוד איש באחיו" ואחרי שמתקוטטים איש עם רעהו מראים בעצמם שאינם בבחינת בנים ואחים זל"ז, לכן ישלם להם כמדתם שתשובתם אינה מקובלת, מכ"מ: היוצא מכל דברינו כי בשכר צדקה המעולה היינו לפרוס את לחמו ממש לדל יזכה האדם לדברים אלו: א) שתשובתו מקובלת לרצון, ב) יזכה לעמוד בתחה"מ ועצמותיו יחלצו מן העפר, לעמוד וליהנות מזיו שכינתו ית', ג) מקרבת הגאולה שהיא הרפואה הכלליית להצלחת האומה בגוף ונפש, ועתה התבונן

היטב במקראות הנצבים בפתח דרושנו, איך יתורצו כל הדקדוקים וזה פירושם, "הלכוף כאגמון ראשו" פי' אפי' אם יכוף ראשו כאגמון, ברוב ענוייו, ושק ואפר יציע, אבל "האם לזה תקרא צום ויום רצון לד'"? לא כן, כי תשובה כזאת בענויים וצומות לבד לא יעלה לרצון לפני ד', רק "הלא זה צום אבחרהו" וזהו התשובה האמיתיית, פתח חרצובות רשע וגו', הלא פרוס לרעב לחמך גו' כי תראה ערום וכסיתו רק "ומבשרך לא תתעלם" פי' שרק מבשרך לא תקח הכתונת ולתתה לעני אבל כשיהיה לך כתונת אחרת זולת מה שעל בשרך תתננה לעני, ואם תעשה כן, תראה בעצמך שתחזיקו זא"ז בגדר "בנים" כי לעבד אינך מחויב לתת צדקה מעולה כזאת, ולכן ישלם לך ה' כפעלך להחזיק אתכם בבחינת בנים ותשובתכם תעלה לרצון, ורק זה הוא "יום רצון לד'", ואם תעשה צדקה כזאת אז "יבקע כשחר אורך" פי' כי עד עתה היה לך חשך גדול מכל השלשה סוגים המשולים בתאר "לילה" ואשר תלויים המה בסבת הגלות וכמ"ש לעיל אבל ע"י הצדקה המעולה הזאת יבקע כשחר אורך, ולא יהיה לך עוד חשך, כי "וארוכתך מהרה תצמח" כי מהו הארוכה היחידה והכלליית למחלת הגלות הוא רק ביאת הגואל, וע"י צדקה מעולה כזאת תצמח לך הארוכה הזאת מהרה כי גדולה צדקה כזאת שמקרבת הגאולה, ולבד אשר בעוה"ז יגיע לך שכר גדול כזה בעד מעלות הצדקה, עוד יש לך שכר בעוה"ב כי "והשביע בצחצחות נפשך ועצמותיך יחליץ" פי' שבשביל צדקה מעולה כזאת יחליץ גם עצמותיך מן העפר בעת התחייה ותזכה לעמוד בתחה"מ ולחזות בנועם ד' וליהנות מזיו שכינתו יתברך, וכל אלו יגיע לך בזכות הצדקה של "פרוס לרעב לחמך" היינו שתתן לעני גם בעת דחקך, יזכנו ה' לביאת הגואל ב"ב אמן:

מצח אהרן - דרוש ל

(ידבר במעלת הבטחון):

אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו, זה יוסף ולא פנה אל רהבים גו', ע"י שאמר כי אם זכרתני והזכרתני שתי פעמים נתוסף לו שתי שנים בבית האסורים (מדרש רבה פ' מקץ): כבר נלאו המבארים למצא פתח ביאור למדרש הזה שפתח בשבחו של יוסף, ואמר אשרי הגבר כו' זה יוסף, משמע שהי' יוסף בוטח בה', וסיים בגנותו שלא בטח בישועת ה' עד שגם נענש ע"ז, ונאמר בביאור המאמר, כי באמת במה שאמר כי אם זכרתני והזכרתני אל פרעה הורה מדת בטחונו בה' ביתר שאת ויתר עז, ולא בא ח"ו עונש עליו בעבור זה כאשר נראה בהשקפה ראשונה:

וטרם נבוא אל הביאור, נקדים מ"ש המד"ר פ' ואתחנן בטענתו של משה להכניסו לאה"ק, וז"ל א"ר לוי אמר לפניו רבש"ע עצמותיו של יוסף נכנסו לארץ ואני איני נכנס לארץ, א"ל הקב"ה מי שהודה בארצו נקבר בארצו ומי שלא הודה בארצו אינו נקבר בארצו, יוסף הודה בארצו מנין גבירתו אומרת ראו הביא לנו איש עברי ולא כפר אלא אמר לשר המשקים כי גנב גנבתי מארץ העברים, נקבר בארצו, אתה שלא הודית בארצך אין אתה נקבר בארצך כיצד בנות יתרו אומרות, איש מצרי הצילנו מיד הרועים והוא שומע ושותק לפיכך לא נקבר בארצו" ע"כ המדרש, והמדרש תמוה מאוד, דמשמע שבא ללמדנו שיוסף הראה בזה גבורה יתירה במה שהודה שהוא מארץ העברים, עד שזכות הזה גרם לו להקבר שם, וא"כ דאימתי הוא גבורה אם לא הי' שום אדם יודע מזה רק שהודה בעצמו אז הי' נחשב הדבר לגבורה, אבל באשר שכבר נודע הדבר, ופוטיפרע אמרה זה, ראו הביא לנו איש עברי, א"כ מוכרח הי' להגיד שמארץ עברים הוא ומה גבורה הראה בזה, כיון שלא הי' יכול להכחיש ולומר שמארץ אחרת הוא, אחרי שכבר נתוודע ע"י פוטיפרע, ובע"כ לומר ששר המשקים לא ידע מזה שאמרה פוטיפרע, א"כ הי' יכול לפניו להכחיש שלא לומר שמארץ העברים הוא ומדלא הכחיש רק הודה היתה זכותו גדולה, אמנם לפי"ז לא היה להמדרש להזכיר מה שאמרה פוטיפרע דזה מקטין הזכות?:

ולכן נ"ל דהמדרש נתכוון בזה להראות את שפל מצב הישראלי, אשר הי' בעת ההיא, ואיך הי' גדולה מספחת האנטימיטיזמוס שם, וכמו עתה אשר עומד מצבינו באותן המדינות אשר האנטיסימיטוס יקננו שם, דכל דבר עלילה יעלילו על ישראל, ובאם יקרה לילה גדולה, אשר קשה להאמין כי מי שהוא בגדר אדם יעשה נבלה כזו, אז יתנו האמתלא כי הוא יהודי, ועל הודי יש להאמין כל הנבלות שבעולם, ובאם יראו שאחד מצוררי שם יעשה נבלה גדולה אז יתחילו לרנן אחריו כי אולי אבותיו מזרע יהודה יצאו, וטיפת דמי ישראלי בעורקיו, ואמנם שום דבר טוב, לא יאמינו על יהודי, ואם יקרה לפעמים שיהודי יעשה דבר טוב בגלוי, אשר א"א להטמין זאת, יאפילו בטליתם ע"ז, וכמו שקרה זה לא כבר באחת המדינות אשר פרץ שם המגפה ל"ע, והי' שם רופא עברי אשר נתן נפשו בעבור טובת מוכי החולי, והי' כ"כ עסוק בטובתם עד שהמחלה דבקה גם בו בעצמו והפילתהו לשחת, ואז הדפיס שר העיר מודעות שכולם יבואו לחלק לו כבוד האחרון וללוותו לבית עולמו בכבוד, וכאשר הפליג בשבחו מאוד, אמר עליו שכפי שידע הוא מעלותיו, יוכל להעיד עליו שאין בו אפי' טפת דם ישראלי, ואינו דומה אפי' במקצת להאנשים שישמרו תורת משה, רק הוא כנוצרי נאמן מלידה ומבטן. ומספר

המדרש דבמצב כזה היו עומדים הישראלים גם בעת ההיא במצרים, דבאמת הי' הדבר אשר המצריים המה שטופי זימה וחשודים על הזנות ועל כל הנבלות הגדולות, כי טבע האקלים פועל הרבה על יושביה להרע או להטיב וארץ מצרים אשר נקראת "ערות הארץ" פעלה גם על יושבי' שיהיו מושחתים בכל המדות רעות, ולהיפך ארץ העברים, אשר אוירה מחכים, היו כל יושביה בעלי מדות ישרות ונחמדות, והנה במעשה דאשת פוטיפר שהי' יכול להכשל בה אותו צדיק, לולא אימץ לבבו ביראת ה', היא נבלה גדולה אין קץ, וכמו שאמר יוסף בעצמו, "ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת הרי שקראה בעצמו רעה גדולה, דבאמת הי' גדול עונו מאוד אם הי' בא חלילה אל הפעולה, כמו שטען בעצמו, הן אדוני לא ידע וגו' ולא חשך ממני מאומה, כלומר שהפקיר לו כל שפחותיו, אף שלא נגע בטומאתם עכ"פ צדקה טענתו נגד המסיתו, כי החטא הי' גדול מאוד, באשר אינו בכלל, לא יבוזו לגנב כי למלא נפשו כי ירעב, וכן ספר רובי הטובות שגמל לו אדונו, שכל אשר יש לו נתן בידו, וא"כ יהי' כפוי טובה שהיא מדה רעה שאין גרועה ממנה, ודבר נבלה גדולה כזו קשה להאמין על שום אדם, ובפרט לאיש אשר יצא מארץ העברים, ואמנם פוטיפרע הבינה גם היא כי לא יאמינו לה אם תספר עליו מעשה כזה, וכמו שהי' באמת אח"כ אשר פוטיפר לא האמין לה כלל, וכמו דאיתא במד"ר פ' וישב, שאמר פוטיפר ליוסף אנא ידע דלית הוא מנך כו', אלא כדי להוציא מלבן של בריות אני מיסרך, ולכן בכדי לאמת הנבלה הגדולה על יוסף, אמרה לכולם, ראו הביא לנו איש עברי' לצחק בנו, ורמזה בזה להודיע שהוא עברי, ועל עברי יאמינו כולם, כי כ"כ היו מוכים בנגע האנטיסימיטיזמוס, עד שהעוירה את עינם להאמין עליהם כל הנבלות היותר גדולות, וכן לפני פוטיפר ספרה, בא אלי העבד "העברי" והכל לכוונה זו שעי"ז יאמינו לה, באשר העברים היו חשודים בעיניהם, ונראה מזה את מצב ישראל בעת ההיא, שהיו חשודים אצלם לכל דבר רע, ואמנם על דבר טוב לא האמינו שיהודי יעשה, וכמו שנראה מהספור של משה, אשר הראה דבר טוב מאוד ואהבת הבריות באופן מבהיל, באשר הוא לא הי' לו שום הכרה עם בנות יתרו, ובכ"ז התאזר כגבור להושיען מידי הרועים וכמ"ש, ויקם משה ויושיען, ומה אמרו הם ע"ז, איש "מצרי הצילנו מיד הרועים" משום דדבר טוב נאות למצרי לעשותו, ועברי א"א שיעשה דבר טוב, ומתוך שני הספורים הללו נראה כמו בראי מצב העברים בעת ההיא, ומעתה, בוא וראה קורא נעים, את אומץ לבב יוסף ובטחונו הגדול בד' ומסירת נפשו בעד שם היהדות, וניחזי אנן, אם עברי אחד אפי' מן היותר אדוקים, אשר בעת שבתו בעירו ובביתו מצטיין במנהגיו ובתהלוכותיו כפי חוקי ומנהגי העברים היותר אדוקים, בכ"ז כאשר יבוא לכרך שיושביו עמים אחרים אזי

יתאמץ להסתיר ממנו צורת העברי כפי היכולת, יסלסל את שערו, יקצר בגדיו, והכל בכדי שלא יכירוהו שהוא מן העברים האדוקים, ובאם נפגוש אותו בדרך הלוכו ונשאול אותו מדוע אתה עושה ככה? אף הוא ישיב אמרים לנו, באשר הוא כעת בעיר שרובה עכו"ם, ולשחוק יהי' בעיניהם, אם יראו אותו מצטיין במלבושיו והכל יסתכלו עליו בשבע עינים, לאמר שזה הוא יהודי אדוק, הרי נראה אשר מחמת שקשה בעיניו לסבול השחוק אשר ישחקו ממנו, מרוצה להסתיר ממנו תאר היהודי, ובאם נראה לפעמים, אשר אדם הולך בכרך אירופא גמור, בתארו ובמלבושיו ממש כמי שהולך בעירו הקטנה, ואף אם יודע שעל כל צעד וצעד יביטו עליו בשבע עינים, ובכ"ז איננו מתפעל כלל, ואינו חושש לזה מאומה, נכירהו בזה לאיש אמיץ הלב, אשר יהדותו חזקה כ"כ, עד שהוא מרוצה גם להיות לשחוק בשביל שם הזה, ואמנם הגע בעצמך דוגמא היותר גדולה, אדם אחד היושב בארץ שרובה עכו"ם, ונתפס בשביל עלילה גדולה, ומחמת זה הושם בכלא עד יחקר הדבר, ויודע בעצמו, אשר כל השופטים והשוטרים יחזיקו אותו לאינו יהודי, ועי"ז יחפשו עליו זכות בכל האפשר, ואמנם אם אך יתוודע להם האמת שהוא יהודי, אז יאמתו העלילה ויחרצו עליו משפט קשה, אם הי' שואל גם מאתנו, מה היינו אומרים לו, שבודאי לא יגלה להם שהוא יהודי, כי מה איכפת לו אם הם טועים בזה והלא גם עי"ז נצול משביה, ואמנם אם נראה שאיש הזה יאמר לנו, יהי מה, ואנכי לא אסתיר יהדותי ממני אף רגע, אף שגלוי זה יהי' לי לנזק גדול, כדאי לי גם לקבל היזק בשביל שם יהדותי. ואנכי רק על ה' אבטח שיתן חני בעיני השופטים להכיר האמת, אז נתפלא על גודל בטחונו ומסירת נפשו על היהדות, ובוא נא עמדי קורא יקר, ונצייר בדוגמא הזאת עוד מעלה אחת גבוה מזה, כגון אם התפוס הזה אשר אנו מדברים בו, הוא בארץ כזו אשר יושבי' מושחתים במדות מאוד, ועלולים לכל דבר רע, ורק שמשנאתם ליהודים יחזיקו הדבר בהיפך, עצמם לאנשים ישרי לב, ואת היהודים למושחתים וחשודים על כל הנבלות, והתפוס הזה, אף שידע שגלוי יהדותו יזיק לו הרבה, בכ"ז התחזק והודה בפה מלא שהוא יהודי, ואמנם באשר קודם פסק הדין, ינתן רשות להחוטא לדבר זכות על עצמו, התחיל גם הוא להמליץ על עצמו, בטענה הזאת, אדוני השופטים איך תוכלו להאמין עלי שנכשלתי בנבלה כזאת, הלא עברי אנכי, והעברים אינם חשודים לנבלות כאלו, ואמנם עתה אף שיושב אנכי זה כמה שנים בקרב אומות מורדי אור, והייתי יכול ללמוד מדרכיהם הרעים, בכ"ז גם פה לא עשיתי מאומה, ולא למדתי מדרכיהם הרעים, וודאי הדבר, שמענה הזאת תפליא כל אזן שומעת, ממסירת נפשו ובטחונו בד', לבד שלא הסתיר ממנו יהדותו עוד נתן חרב בידם להצית אש השנאה בקרב לב השופטים, במה

שאמר שלא למד מדרכיהם הרעים, ובאם יבקש עוד, אשר אם אולי לא ימצא השופט היושב ראשונה במשפטו, את הטענה הזאת צודקת וכדאית להפך בזכותו, יענה זאת לפני המושל בעצמו, ובזה עוד יותר יצית השנאה גם בלב המושל ואין קץ למסירת נפש כזה, הן הוא יודע אשר בין עקרבים הוא יושב כמו באומות הקדמונים, אשר שנאתם עזה מאוד לישראל, ויחזיקו אותם לחשודים על כל הרעות הגדולות, ועצמם לטהורי לב, והאסור הזה הנצרך לרחמיהם וטובתם יחשוב ללמד זכות בזה שיהפך לגמרי, ולומר דברים כאלו, וודאי שאין ערך למסירת נפש כזה:

ועתה בוא וראה אשר המסירת נפש הזאת ממש כצורתו וכהווייתו עשה יוסף הצדיק, הן אנחנו הזכרנו את מצב העברים בארץ הזאת, אשר החזיקום לחשודים על כל הנבלות, ואשת פוטיפר כאשר רצתה להאמין דברי' על יוסף אמרה לכל שהוא "עברי" ועצמם החזיקו לישרי וטובי הלב, כמו שנראה מספור של בנות יתרו על משה, ואמנם פה בבית האסורים לא ידע שום איש, אשר הוא מארץ העברים, כי באשר תחלת ביאתו למצרים הי' ע"י המדינים, ואח"כ נתגדל במצרים, החזיקוהו כולם שמסתמא גם הוא מצרי, וא"כ יותר טוב הי' ליוסף שלא לגלות שהוא עברי, כי ע"י שיגלה זה, וודאי שר בית הסהר יאמת האשמה אשר בעבורה הובא לבית הסהר, ואמנם הבט וראה את נוסח המליצה, אשר יוסף הצטדק בזה לפני השרים, פתח ואמר "כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך גו'" וכדרך כל האסורים המצטדקים עצמם ומבקשים חסד מאת השופטים לקבל הסנגוריא שלהם, ובאם אתה בעצמך לא תמצא בדברי הסנגוריא שום זכות עלי, אז "והזכרתני אל פרעה" פי' שתביא דברי לפני המושל בעצמו, ובאיזה טענה אברר שנקי אנכי מן האשמה אשר העלילו עלי, הוא כן "כי גנב גנבתי מארץ העברים" והנולדים בארץ הזאת, אשר אוירה מחכים, וודאי שתפעול על יושביה להשרישם במדות טובות וישרות, ושיהיו גדורים מן הערוה, ובפרט בחטא חמור כזה, ומצב מקורי וודאי שאיננו עלול לחטא נורא כזה, אלא שתוכלו לחשוב אשר מחמת שזה כמה שנים אשר אנכי דר בארץ מצרים שהיא ערות הארץ, ובעלי תאוה וזנות הם, ואפשר אשר ישיבתי בארץ כזו גרם להשחית מדותי, ע"ז אמר "וגם פה" שהייתי עלול להשחת בכ"ז "לא עשיתי מאומה", כי עדיין בתומתי אנכי עומד, ולפי"ז האם נוכל לתאר בזה את אומץ לבבו של יוסף, וגודל בטחונו בד', אשר פעל בנפשו לחתות גחלים על ראש שופטיו, והכל בכדי שלא להסתיר שם היהדות ממנו ולברר האמת לכל, אשר עם הישראלי הוא עם ישר וזכאי:

ואמנם בשכר זה שילם לו ה' כפעלו וכגמול ידיו, ונתוסף לו שתי שנים בבית האסורים, וזה הי' לטובה גדולה, דהנה ה' רצה שיקוים עליו "כי מבית האסורים יצא למלוך",

ואמנם זה לא הי' באפשר לצאת לפעולה, רק עד שתגיע העת אשר נגזר להתחיל שנות השובע, ולזה הי' חסר עוד שתי שנים ואילו הי' יוצא תיכף מן האסורים, לא הי' יכול להתקיים "יצא למלוך" והקב"ה שחפץ בגדולתן של צדיקים, עכבהו עוד שתי שנים עד שיגיע העת המוכשרת, ואז יחלום פרעה, ויוסף יפתור את החלום ועי"ז עלה לגדולה, וכן מפורש במד"ר פ' מקץ, כי זה הי' לזכות, וז"ל, ולמה נתוסף לו שתי שנים כדי שיחלום פרעה ויתגדל ע"י חלום ע"כ, הרי מפורש דזה הי' לזכות. ולא זכה לזה, כי אם ע"י שתי פעמים "והזכרתני" שאמר, שבזה הראה מסירת נפש גדולה, וזה מ"ש המדרש הנצב בפתח הדרוש, אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו, זה יוסף, ולא פנה אל רהבים, להחניפם ולדבר עמהם טוב בכדי לבקש חסד מהם רק מסר נפשו בכדי לגלות האמת, ובזכות זה נתוסף לו שתי שנים בביה"א, כדי שיתגדל ויצא למלוך:

וכן מ"ש המד"ר בפ' ואתחנן שהבאנו לעיל, דמשו"ה זכה להקבר באה"ק, משים שהודה בארצו, דהיא אמרה ראו הביא לנו איש עברי, והוא אמר כי גנב גנבתי גו' לא נתכוון בזה המדרש לומר שכולם ידעו שהוא עברי, רק בא לספר את מצב העברים בעת ההיא אשר רצתה להאמית העלילה ע"י שהוא עברי, ובכ"ז הודה שהוא עברי, אף שזה הי' יכול לגרום לו היזק, אמנם מרע"ה, אשר הוא עשה דבר טוב, והן אמרו, איש מצרי הצילנו, וא"כ הי' לו לתת מחאה ולגלות שהוא עברי, והוא לא עשה כן, משו"ה איבד זכותו מאה"ק, ולהיפך ביוסף אשר שילם לו ה' כפעלו, ואשרי כל חוסי בו:

מצח אהרן - דרוש לא

(לפרשת זכור):

בני רחל ניסן שוה וגדולתן שוה, ניסן שוה, ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה, ובמרדכי ויהי באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם (אסתר ג') גדולתן שוה, ויסר פרעה את טבעתו, ובמרדכי ויסר המלך טבעתו (אסתר ח'), מד"ר פ' וישב:

ונקדים הכתובים (מג"א ג') וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים ומשתחוים להמן כי כן צוה לו המלך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה ויאמרו עבדי המלך למרדכי מדוע אתה עובר את מצות המלך ויהי באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי, והנה לבד קושיית המפרשים בזה, א) על אומרו "לא יכרע" בלשון עתיד, והול"ל "לא כרע", ב) על אומרו אח"כ כי הגיד להם אשר הוא יהודי, ובתשובת מרדכי לא נזכר מזה, ומקודם כאשר שאלו למרדכי מדוע אתה עובר, הול"ל דהגיד להם אשר הוא יהודי, אנכי מוסיף עוד בזה, אטו לא ידעו

הטעם שאינו משתחוה, הא הי' לו להמן ע"ז על לבו כדברי חז"ל (מגילה) וא"כ באשר הוא יהודי מצווה ע"ז ליהרג ואל יעבור, וא"כ איך שייך לשאול ע"ז "מדוע":
ולכן נ"ל לפרש הענין בהיפך מן המובן הפשוט, אשר אחשורוש צוה בהדיא שכולם ישתחוו להמן, גם היהודים, דזה א"א שיגזור גזירה להעבירם מדתם, דזה לא הי' המטרה שלהם, לאונסם בכדי להעבירם על דתם, ואדרבה עיקר מחשבת אחשורוש והמן הי' להראות בפני העולם כאילו הם מקיימים הדת של כל אומה, ועי"ז ימצאו מקום אח"כ להכשילם שמעצמם יעברון על הדת בלא אונס, וכמו שמוכיח סדר המשתה כמ"ש לעשות כרצון איש ואיש, זה מרדכי והמן כמבואר (מגילה) ושניהם היו שמשים המשמשים בתוך הסעודה, המן שימש לעכו"ם, ומרדכי לישראלים, דאם המן הי' משמשם, היו נמנעים מלאכול ולשתות מחשש יי"נ ומאכ"א, הרי אדרבה הם לא חשבו להעביר על דת באונס, דמחמת זה לא יהיו ראוים לעונש חמור כ"כ, אם לא ימסרו נפשם, אלא דאצלם נחלט הדבר לקרב את היהודים בימינם, ולהשוות אותם כשאר האזרחים, ועי"ז יתערבו היהודים ביניהם וילמדו ממעשיהם, ומעט מעט יפרקו מעצמם את עול התורה וברצונם הטוב, ואז בנקל יהי' להמן לגזור עליהם הגזרות אשר בקש לאבדם דכיון שיפרקו את עול התורה, אז גוזרין גזירה ומתקיימת כדאיתא במדרש:
ואוכל להבין בזה כוונת הגמרא (חולין) המן מן התורה מניין שנא' המן העץ, עי"ש. בביאור המקרא (קהלת) ופרץ גדר ישכנו נחש, דכבר בארתי בדרוש ב' לש"ש, אשר הנחש הקדמוני כאשר רצה להכשיל את חוה בחטא הנורא, ידע היטב אשר אם יאמר לה שתאכל מן העץ אשר ה' צוה לא לאכלו, וודאי שלא תשמע לו לעבור על צווי ה', ולכן התחכם להכשילה באופן כזה, דהנה חוה באשר שמעה מפי ה' שלא לאכול מפרי העץ, עשתה בזה כדין האמור, "נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב", ולבד שלא אכלה ממנו עוד היתה זהירה אפי' לגשת לאותו מקום אשר העץ עומד שם, והרחיקה עצמה בכמה סייגים שלא ליגע בו, והסייגים הללו הן המה היו בעזרתה שלא להכשל בחטא, כמו כל דיני התורה אשר רק בעזרת הסייגים וגדרים אשר גדרו חז"ל בעדנו להרחיקנו מן החטא, נוכל לקיימם, ואמנם בזה מצא השטן הוא הנחש מקום לטעון ולהפילה לשחת, ותחלת טענתו היתה, שאף כי אמר אלקים "לא תאכלו" פי' הן אף שזה אמת אשר הזהיר ה' מן העץ, אכן לא הזהיר כ"א על האכילה, ומדוע את מתייראה גם לגשת אליו, והלא ע"ז ליכא שום אזהרה וכמו שהורגלנו לשמוע גם כעת טענה זו מפי כמה אנשים, מה צורך לסייגים וגדרים שגדרו חז"ל, האם לא די באיסור שאסרה תורה בלבד? ועוד הוסיף הנחש בטענתו, "והייתם כאלהים יודעי טוב ורע" לומר, לבד שאין אסור להתקרב לחטא,

עוד מצוה יתירה יש בזה, כי לפי הכלל שכלל התנא, "לפום צערא אגרא", ואיזהו גבור הכובש את יצרו, א"כ בוודאי כל מה שיוסיף האדם להגביר חיילים נגד יצרו המסיתו לחטוא ויכבשנו בכח גדול, לעומת זה יגדל שכרו ומעלתו ביותר, ואינו דומה כח הגבור אשר יטמין עצמו במחבואות ומבקש תחבולות איך להנצל מיד האויב לבל ישיגנו ולא יתראה עמו פנים, להגבור העומד מול אויביו ביד רמה ובכח גדול ינצחנו, וזה האיש אשר יירא לגשת אל יצרו הרע, להתאבק עמו ולנצחו, רק יחביא עצמו ממנו, ולא יקרב לעשות אפי' דברים המותרים פן יפגענו היצר הכי נוכל לדמותו לאיש אשר לא יבקש תחבולות רק יעמוד עצמו במקום סכנה להגדיל בזה כחו לעבודתו, לא יכין ולא יעשה גדר, ואך קרב יקרב אל העון יסור ממנו בכח גדול, ואתה שתתרחק מן העץ לגמרי אין בזה שום גבורה, אלא אדרבה מצוה גדולה להתקרב אליו ולבד שהנגיעה אליו מצוה היא אלא ג"ז עוד מצוה יחשב אם תטעמו ממנו פעם אחת ותדעו מגודל מתיקת טעמו, ואחר כך לא תוסיפו עוד לאכלו, כי עתה אשר עוד לא טעמתם ממנו ולא תדעו מגודל מתיקותו, אין בזה שום כבישת היצר, אבל אם הייתם טועמים ממנו מעט, וידעתם גודל מתיקותו, ובכ"ז תמנעו מלאכלו, אז רק אז יגדל שכרכם לפום צערכם, וזה מ"ש הנחש לחוה "והייתם כאלקים" פי' אם תרצו לעשות רצון אלקים ע"צ השלימות המעולה, אז "יודעי טוב ורע" פי' פעם אחת תאכלו ממנו ותתקרבו אליו, ואז תדעו החילוק שיש בינו לשאר האילנות אשר אינם נחשבים נגדו ובכ"ז תכבשו יצרכם ולא תוסיפו עוד לאכל ממנו, אז גדול שכרכם, אבל עתה באשר תתרחקו ממנו ולא ידעתם כלל מגודל טובו ומתיקותו, אין בזה שום גבורה במניעת האכילה, ועיין שם בארוכה איך בארתי כל הוכוח שהי' בינם ותשבע ענג גדול, וזה מה שאמר הקהלת "ופורץ גדר" פי' האיש שרוצה לפרוץ הסייגים וגדרים שגדרו חז"ל וב"ד שבכל דור "ישכנו נחש" באשר הדיעה הכוזבת הזאת נמשך עוד מן הנחש הקדמוני ולכן עונשו שימות ע"י נשיכת הנחש, וא"ש בזה מה שנתקשה רש"י ז"ל בטעם הדבר עיי"ש:

ובזה היתה גם כוונת המן הרשע, באשר רצה להכשיל את ישראל בחטא כזה אשר יחויב כליה עליו, וידע היטב אשר בשביל עבירה פרטיית שיכשילם, לא יצא בזה הקצף מאתו ית' לכלותם ולהשמיד את כל היהודים, ולכן יגע ומצא איך להכשילם בחטא כללי, אשר כבר נגזר בעד חטא כזה מיתה נצחיית, והוא התבונן בחטא עץ הדעת אשר בעטיו נגזר מיתה על כל היקום אשר בעון פריצת הסייג והגדר נגזר העונש הנורא, ולכן התחכם גם הוא להכשילם בחטא הזה, ובמכוון היתה שימה מאתו שעל המשתה יהיו מאכלים ומשקאות כשרים, שלא יהיה בהם שום חשש איסור וגם המשמשים יהיו

יהודים כשרים כמרדכי וסייעתו, ואף שמוזהרים אנחנו מצד הסייג והגדר שלא לישב במסבותיהם אפי' אם זה בתכלית ההכשר, באשר לא ימלט בסוף להלכד בפח העון, ואמנם ע"ז ידע היטב כי בנקל יהי' לפתותם ע"ז, שעוד למצוה יחשב אם ישבו במסבת מלכים ושרים ובכ"ז יתגברו על יצרם שלא להכשל בפת בגם וביין משתם, וכיון שיעברו הסייג והגדר, אז יהיו ראויים לעונש כלי', כאשר נגזר עליהם גם מראש עונש מיתה כלליית בשביל חטא זה, וזה מ"ש הגמרא הנ"ל, המן מן התורה מניין? פי' איה אפוא הוא בתורה יסוד להשערתו, אשר בשביל חטא כזה בנקל יהיה לפניו למצוא מבוקשו? ע"ז השיבו "המן העץ" פי' התבונן בחטא עץ הדעת אשר העונש היה כלליי לגזור מיתה על כל העולם, ומצא שהעונש לא היה רק בשביל פרצת הסייג והגדר ולכן התחכם גם הוא, להכשילם בחטא כזה, והדברים מובנים בעז"ה: וכן היה גם בגזרת ההשתחויה להמן, לא היתה הגזרה כ"א על שאר העמים, ולא על ישראל, באשר הם מוזהרים עפ"י הדין, שלא להשתחוות לע"ז, ואמנם באשר במשתה נכשלו בעון פריצת הגדרים, ובעבור עון זה נגזרה הגזרה, ומרדכי שידע את כל אשר נעשה למעלה, ידע שאופן התשובה כעת מוכרח להיות ג"כ באופן כזה, והוא שימסור נפשו ולא לעבור אפילו על סייג וגדר, ובזה יתקן עותתם הקודמת, ולכן בכוונה מיוחדה הכניס עצמו בסכנה למסור נפשו אפילו על דבר כזה שאין שירת הדין מחייבתו וכמו שנבאר, דהנה אחשורוש שרצה לעשות יקר וגדולה להמן שכולם יכרעו וישתחוו לו, משו"ה הלבישו צלם על לבו, ובראותם אותו כנס עם הצלם ממילא כולם מחויבים להשתחוות כי זהו מעיקרי עבודתם, ואמנם באשר היהודים מוזהרים ע"ז שלא להשתחוות לע"ז, וכוונתם היה שלא לאונסם על העברת הדת כמ"ש, ולכן היה כתוב מפורש בפקודה הזאת, אשר היהודים פטורים מהשתחויה הזאת, אכן המן הרשע, אשר גאוותו גדלה מאוד, ובכל עת אשר נכנס לשער המלך וכולם השתחוו לו, רק מרדכי ישב על מקומו, היה מתירא פן ואולי נמצא פה אדם אחד אשר לא ידע שורש וגזע מרדכי כי הוא יהודי, ודתו מונעת אותו מלהשתחוות, ורק יחשוב כי מרדכי מתכוון למרוד בהמן, ולכן בכל עת אשר ראה את מרדכי לא קם ולא זע ממנו, הגיד המן לפני כל היושבים שמרדכי הוא יהודי, בכדי שידעו כולם שמה שלא ישתחווה אין זה פחיתה בכבודו ורק מסבת דתו המזהרת אותו מלהשתחוות לצלם, ומרדכי כאשר שמע את דברי המן, מצא בזה מקום לבוא למטרתו ולמסור נפשו אפי' על דבר שאינו מוזהר ולכן כאשר שמע דברי המן, אמר לפני כל המסובין שהמן יטעה בנפשו לחשוב שרק עתה אשר בא לבוש בצלם של ע"ז איני משתתוה לו, לא כן הוא, אלא אפילו אם יבוא בלא הצלם שע"ז אינני מוזהר מסבת דתי, ג"כ לא אכרע ולא אשתחווה לפניו, וזה

מ"ש "ומרדכי לא יכרע ולא ישתחווה" בלשון עתיד, לומר שאפילו אם יפשוט הצלם מלבו, ג"כ לא יכרע לפניו, ואמנם עבדי המלך אשר לא הבינו עמק כוונת מרדכי, שאלו אותו כמשתוממים מדוע אתה עובר את מצות המלך"? הלא עתה כאשר יבוא לבוש בצלמו פטור אתה מלהשתחוות, ולמה לך לגרות עליך במתכוון עון מרידה במלכות ולומר שאפילו באופן זה לא תשתחוה לו? והמה חשבו שרק בשגגה נמלטו מפי מרדכי דברים כאלה, ובוודאי לא יוסיף עוד לדבר מזה, אבל "ויהי כאמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם" אז הבינו שבודאי איזה כוונה מיוחדה יש בלבו, ולא יסור ממנה, ולכן "ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי" אשר אומר אליהם שאפילו אם תבוא בלא הצלם לא ישתחווה לך, וא"כ מוכרח אתה לבוא אל שער המלך בלא הצלם, ואז נראה היעמדו דבריו, ומספרת המגילה, כי סבת אומרם זה לפני המן, לא היה זה בשביל ששנאו למרדכי, ורצו להכשילו בפח, כי גם הם ידעו מצדקת מרדכי ובודאי יש לו כונה מיוחדה, רק שנאת המן, ששנאו אותו מאוד, וגם התקנאו בו על רוב הגדולה אשר ניתן לו, ועוד נתוסף אצלם השנאה להמן בראותם את רום לבבו, שחשש תמיד פן לא ידע אחד שמרדכי הוא יהודי, ולכן הציג אותו לפני כל, וזה מ"ש כי סבת אומרם זה לפני המן "כי הגיד להם אשר הוא יהודי" פי' שהמן היה מגיד להם תמיד, שמרדכי הוא יהודי, ולכן לא ישתחוה לו, ואין זה כמרידה, ולכן רצו בזה להתנקם מהמן, ולהבזותו בפני כל, להראותו שאפי' אם יבוא בלא הצלם ג"כ לא ישתחוה, וזהו מרידה ממש, ובאשר הוא מצדו ג"כ מוכרח למלאות אחר דבריהם, כי לא היה לפניו שום עצה איך להנצל מהם, הי' מוכרח לבוא פעם אחת לשער המלך בלי הצלם, וכאשר ראה שגם עתה לא ישתחוה וזהו "וירא המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו" פי' עד עתה חשב שרק בשביל הצלם לא ישתחוה, ואמנם עתה נוכח לדעת כי גם לו לעצמו לא ישתחוה, ולכן וימלא המן חמה, ואמנם מרדכי עשה זה בכונה מיוחדה, לבוא לידי מסירת נפש אפי' על סייג וגדר, כי אין אנו מוזהרים מלהשתחוות לאדם, בכדי שזכות הזה תגן להציל על החטא שחטאו בפריקת הסייגים וכמ"ש לעיל:

ויבואר לנו שגם יוסף הצדיק טרח בכל עוז למסור נפשו אפילו על הסייג, כמ"ש "ולא שמע אלי' לשכב אצלה להיות עמה", והוא, דהנה פוטיפרע בתחלה רצתה שיוסף ישכב עמה, ואמנם כאשר שמעה ממנו שלא ירצה לזה, בקשה ממנו שלכה"פ ישב אצלה בחדר אחד ותתענג בשיחתה עמו, דהיא היתה מתענגת אפי' בהביטה על בגדיו כמ"ש במד"ר פרשת וישב, ותנח בגדו אצלה, ר"א אמר מחבבתן ומנשקתן, אכן התורה מספרת מצדקת

יוסף, שהוא לא שמע אלי' אפילו להיות עמה בחדר אחד, וברח ממקום הסכנה, כפי המצוה עלינו, סחור סתור לעבירה לא תקרב:

ובארתי בזה כוונת המד"ר בראשית פ' פ"ז בזכות יוסף נקרע הים לישראל הה"ד הים ראה וינוס, בזכות ויעזוב בגדו וינס ע"כ, וכבר נאמרו פירושים על מדרש הזה, ולדברינו א"ש, דהנה לכאורה יש לשאול שאלה גדולה בזה, דאם רצון ה' היה שישראל יעברו דרך הים וינצלו, מה הוצרך לעשות הים לחרבה שע"ז היה טענה לפני הים ולא רצה להבקע, האם יפלא מה' דבר הא יכול להעבירם תוך הים ממש ואעפ"כ לא יזיק להם, הא יונה בן אמיתי היה שלשה ימים במים ויצא בשלום, אברהם היה בתוך כבשן האש ונצול, וא"כ הי' יכול גם כאן להעבירם תוך מי הים ממש ובכ"ז יצאו בשלום ל ואמנם התשובה לזה יבואר עפמ"ש מהר"י טייטצק ע"פ ה' צלך לומר שה' יתנהג עם האדם כמו הצל דכל תנועה שיעשה האדם כן עושה הצל לעומתו, וכן מודד הקב"ה לכל אחד כמדתו ממש, ובאותה מדה ומדרגה שהוא יעבוד לקונו, כן ממש יתנהג ה' עמו לשלם שכרו, והנה אם העבירם את הים באופן השני תוך מי הים ממש, אז היה להם פחד המיתה לנגד עיניהם, רק שהנס היה שבכ"ז לא ימותו, משא"כ עתה שתכף שהלכו בתוך הים נקרע הים ונעשה לחרבה, לא סבלו גם פחד המיתה, כן נמי יש שתי אופנים הללו לענין עשיית העבירה שהוא מיתת הנפש, דהאדם שיתקרב אל העון ממש, ורק כשיבוא לגמר אז יתגבר בכח גדול לפרוש, באופן זה היה להנפש פחד גדול ממלאך המות שלה, שהוא יצה"ר, כיון שראתה אותו כנגד עיניו, ואף שבסוף נצולה הימנו, בכ"ז מפחד המיתה לא נצולה, ואם האדם מתנהג בנפשו במדה הזאת, אז הקב"ה יעשה לו כמדתו, ואם הוצרך לו לעבור במקום סכנה, אינו מונע הסכנה ממנו עד הסוף, בכדי שפחד המיתה יסבול עכ"פ, ורק שאח"כ יצילנו, ואמנם אדם הבורח מן העבירה ויירא אפי' לגשת אל היצה"ר וכיון שהוא מצידו יתאמץ להסתיר מנפשו את הסכנה, אז יסתיר הקב"ה גם מגופו את הסכנה, וכן היה גם בקריעת ים סוף, דהים טען לפני הקב"ה מה צורך לפניך לעשות אותי לחרבה הלא יוכלו לילך במי הים ולהנצל ממיתה, ואמנם כאשר ראה הים עצמותיו של יוסף הצדיק אשר הוא ברח ממקום הסכנה ולא רצה להיות אפי' במחיצה אחת עם היצה"ר, לכן הודה שבדין הוא שבניו לא יהיו במחיצה אחת עם הסכנה, ולכן הודה שמה"ד להבקע, וזמ"ש הים ראה וינס, פי' שראה איך יוסף נס ממקום הסכנה, א"כ מה"ד שבניו ינצלו ולא יהיו במחיצה אחת עם הסכנה:

היוצא לנו מכל האמור שיוסף הצדיק וכן מרדכי לבשו גבורה יתירה שלא לשמוע לקול הנחש המסית ומפתה תמיד את האדם בטענה הראשונה לקרב עצמו אל החטא והם

ברחו לגמרי מחשש רחוק, ולכן בשביל זה שילם להם הקב"ה כפעולתם וכגמול ידם, דהנה עונש הנחש על הסיתו לחוה להתקרב לחטא, הי' להורידו מגדולתו, כמ"ש על גחונך תלך, וכן למעט מזונותיו כמ"ש ועפר תאכל כל ימי חייך, ולכן הם שלא שמעו בקול הנחש, שילם להם ה' להעלותם לגדולה ולעשירות מאין כמוהם, וזהו מ"ש המדרש הנצב בפתח הדרוש, לפרש הטעם על בני רחל, שהם יוסף ומרדכי, מדוע זכו לעשירות ולגדולה כזו נגד הטבע, יוסף יצא מבית האסורים למלוך, מרדכי הרג את הורגיו ועלה לגדולה וע"ז בא המדרש כמתרץ, בני רחל ניסן שוה ולכן גדולתן שוה, ניסן שוה, ביוסף ולא שמע לשכב להיות, וכן במרדכי ולא שמע אליהם, והוא שברחו מן העבירה למסור נפשם במקום סכנה אפי' על חשש סייג וגדר וכמ"ש בפנים, ולכן "וגדולתן שוה" יצאו שניהם לגדולה, דעיקר העונש לאדם שלא יעלה לגדולה הוא מן הטעם שנלכד בפח עון הנחש, ולא יחשוש להרחיק עצמו מגדרים וסייגים ולכן יסבול גם עונש הנחש למעט מזונותיו ולהורידו מגדולתו, ואמנם הם באשר מסרו נפשם על הסייגים, להכי זכו לעלות לגדולה גדולה, וכה יתן ה' לכל האוחזים בדרכי אבותינו להרחיק עצמן משום חשש עון אכיה"ר:

וסיימתי דרוש זה במקהלות בדבר נחמה, ובבאור המקראות זכור את עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים אשר קרך בדרך גו' ואתה עיף ויגע ולא ירא אלקים והי' בהניח ה' גו' לך מכל אויביך מסביב גו' תמחה את זכר עמלק מתחת השמים גו', אשר ראיתי רבים מקשים בפ' זאת, להבין איזה תועלת יש לנו היום בזכירת ענין הזה, באשר אין ספוקינו בידינו למלאות תנאי זה, וגם אפי' אם הי' ספוקינו ע"ז, האם אנו יודעים זרע עמלק היכן הם והלא נתערבו בין האומות עד שאין להפרידם ולהבדילם, ואנכי לעצמי אתמה בזה על שנוי הדברים מכאן לפ' בשלח, כי שם נאמר הצווי הזה בנוסח אחר לגמרי, כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה "אמחה" את זכר עמלק, הרי דלא צווה זאת אותנו שאנחנו נמחה, רק שהוא ית' לבדו ימחם, וכאן נא' תמחה" בא הצווי אלינו, ולכן לולא דמסתפינא הייתי אומר שיש עוד כוונה אחרת במצות זכירת מעשה עמלק, דהוא ית' ראה מה שעתיד להיות ברבות הימים עת האומה הישראלית תתפזר בארבע כנפות הארץ וגזירות רעות וצרות יעיקו אותם על מדרך כף רגלם, ולעת כזאת אשר ישראל הם דווים דחופים ושנואים יותר מכל האומות, ואין יום שאין קללתו מרובה מחבירו, יפול יאוש גדול בלבן של הרבה ישראלים, לומר שחלילה כבר אבדנו, ואין תקוה עוד שיקוו לתחיה לא בדרך הטבע ולא בדרך הנס, בדרך הטבע אחרי שלא תושבים אנחנו בארץ, ורק כגרים נחשבנו אשר בדחייה קלה יוכלו לסערנו מן הארץ

כאשר ישא הרוח את המוץ, ובשגם אשר כבר עיפים ויגעים אנו מרוב התלאות והגזירות באיזה מדינות חו"ל, אשר נלאינו עוד נשוא, כי באו מים עד נפש, ועומדים אנו ממש עד צוארינו בים הצרות, אשר בדחיפה מועטה טבענו בבוץ באין יוצא חלילה, ואיך נקוה ואיך ננחם? אחרי אשר אנו הולכים הלוך וחלוש ויגע, והשונאים שלנו, הולכים הלוך וחזק, ולקוות אשר בדרך נם יוטב מצבנו, ג"כ א"א, כי אף אם אמנם מאמינים אנחנו שד' כל יכול, ומאתו לא נבצרה היכולת להיטיב, וכבר עשה לנו נסים הרבה אכן אנחנו נחשוב כי נסים גלוים לא יעשה רק לצדיקים, ובאשר שגם מצב היהדות הולך ורע, לכן לא נרצה לקוות שבזמן כזה יראנו ה' את יכולתו ויעשה עמנו נסים גלוים ובין כה וכה נתייאש מן הטוב, ויאוש כזה הוא מן המפסידים היותר גדולים, שיוכל חלילה לפרוץ פרצה גדולה בכרם הישראלי, ובכדי לחזק לבבינו צוה הקב"ה לזכור בכל שנה ספור הסתוריי אשר ממנו נראה כי לא עתה בלבד עומדים אנו במצב רעוע כזה, אלא שכבר היתה לעולמים, ובכ"ז כאשר באו מים עד נפש הצילנו ה': ולתכלית זה בא לנו הזכירה ממלחמת עמלק עם ישראל, דהנה אם שני מושלים נלחמים זה עם זה, עפ"י דרך הטבע הוא שהמושל אשר ישב בארצו ינצח המלחמה, לעומת המושל אשר יבא בגבולו, מפני כמה טעמים, א) באשר הוא יושב בארצו ונהירין לפניו כל שבולי ההרים והעמקים אשר יוכלון להתחבא שם מן האויב, ומושל השני אשר גר הוא בארץ יחסרון לו אלה המעלות הטובות, ב) באשר הוא מוכן בכל רגע עם חיילותיו, עם כל טכסיסי המלחמה והמזונות, והשני עד שיביא הנה החיילות והכלי מלחמה והמזונות יוכל לפגוש הרבה מכשולים בדרכו, וכאשר הנסיון הראנו לדעת עתה ממלחמת אנגליא וטראנסוואל, הן אנגליא הוא מאדירי מושלי אירופא וטראנסוואל הוא רק קבוץ אנשים מועטים, ובכ"ז לא יכלו האנגליים להחזיק מעמד נגדם מפני טעמים הללו כי עד אשר הספיקו האנגליים להביא למקום המערכה את החיילות עם כל הדרוש, עשו הטראנסוואלים שמות גדולות, וגם מפאת אשר לטראנסוואלים נהירין שבילי דארעא, היא שעמדה להם להסתיר ולהחבא עצמן בעת צרה, הרי נראה שיד התושב הוא על העליונה אפי' במקום שהוא חלוש יותר מן הגר, על אחת כמה וכמה אילו היה להיפך, כי התושב היה מלוכה אדירה, והגר היה קבוץ אנשים מועטים, באופן זה וודאי שאין תקוה בדרך הטבע כי הגר ינצח המלחמה, והגע עצמך עוד יותר, שהתושב הוא ממלכה ערוכה בכל טכסיסי מלחמה, ושום דבר מצרכי המלחמה לא יחסר לה, והגר, מלבד אשר הוא קבוץ קטן, אין לו עוד שום דבר לצרכי המלחמה לא כלי קרב ולא מזונות, וגם לא הכין עצמו למלחמה, רק לפתאום יפול עליו התושב, האם באופן כזה יש זיק תקוה, כי האורח ינצח במלחמתו? ובאם בכ"ז

נראה כי האורח החלוש, אשר אין לו כל הכנה למלחמה ינצח לגבור התושב וגם ערוך בכל כלי מלחמה, אז הכל יודו שאין זה לפי הטבע ורק יד ד' עשתה זאת. ומקרה כזה ממש היתה מלחמת עמלק עם ישראל, הן עמלק היה מושל אדיר ישב בארצו במנוחה, ערוך בכל כלי קרב, ועם ישראל כאשר בא לארצו ולבד אשר לא ידעון כל שבילי הארץ, לא הכינו עצמו לקרב כלל, ובדרך מקרה פתאומית נפל עמלק עליהם, וזהו מ"ש, זכור את אשר עשה לך עמלק גו' "אשר קרך" בדרך, פי' שבדרך מקרה פתאום נפל עליך, ואימתי היתה זאת "בצאתכם ממצרים" שאז לא היה לכם שום מזונות מוכנות כי רק בעגות מצות יצאתם משם, וחסרון המזונות הוא מהחסרונות היותר גדולים במלחמה, ושמא תאמר כי גבורתך עמדה לך לנצח, לזה אומר "ואתה עיף ויגע", הרי מכל החסרונות הללו תראה, אשר בדרך הטבע, לא היה שום יכולת לנצח נגדו, ובע"כ שהיתה זאת בהשגחה נסיית, ושמא תאמר, כי מרוב צדקותיכם עשה עמכם נסים, לזה מסיים "ולא ירא אלקים" כי בעת צאתכם ממצרים לא הייתם יראי אלקים, כמ"ש רז"ל ע"פ גוי מקרב גוי, הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, וא"כ מזכרון המעשה הזאת נוכל לחזק לבותינו שעוד לא אבדה תקותינו, כי אף שמדרך הטבע, קשה מאוד לקוות שיוטב מצבינו, ובשגם אשר איננו יראי אלהים, בכ"ז לא נתייאש מן הטוב באשר לא יבצר מן ד' להושיע, וכבר היו מקרים כאלו אשר לא עפ"י שכל וטבע היתה הישועה, וזהו עיקר התכלית מזכירת מעשה עמלק, וזהו מ"ש בפ' בשלח, כתוב זאת זכרון בספר, פי' מה שנוגע לכל ישראל, הוא רק הזכרון מספור הזה, ושים באזני יהושע "כי מחה אמחה את זכר עמלק" כלומר מעשה המחיה בעצם למחות את שמם, זה יעשה הקב"ה בעצמו, באשר ספוק בידו, וגם הוא היודע מי הם זרע עמלק, וזה שאה"כ בפ' תצא "תמחה את זכר" לא בא הכתוב לצוות אותנו שאנחנו נמחה, אלא עפ"י פשט יש לומר כונה אחרת, כי אחרי שכל עיקר טעם הזכירה מספור הזה, לא בא כי אם לחזק את לבותינו בימי גלותינו, שלא נתייאש ע"י רוב הצרות, לא הוצרך זכירה הזאת כ"א כ"ז שאנחנו בגלות, ומסיים הכתוב והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך מסביב בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה תמחה את זכר עמלק פי' שאז תוכל למחות את ספור הזכרון ממעשה הזאת, באשר אז כאשר ייטב לך לא תצרך עוד לשתות כוס תנחומין, יזכנו ה' לראות בנחמת ישראל וזה מה שרצינו לבאר:

בית אבל לט"ב ושבת חזון:

מצח אהרן - דרוש לב

מעניני חורבן ביהמ"ק ומיתת צדיקים השקולה כמוהו:
אלי ציון ועריה כמו אשה בציריה וכבתולה חגורת שק על בעל נעוריה: הנה יש נ"מ בין היללה והצעקה אשר תצעק האשה בעת שתאחז אותה חבלי הלידה, להיללה והבכיה בעת שימות בעל נעוריה, והיא תשאר גלמודה, דבחבלי לידה גודל הכאב הוא רק בעת מעשה, אכן אם תעלה על מחשבתה את השעות שאחרי הלידה העתידות לבוא תיכף תשמח מאוד, באשר היא יודעת שעוד מעט ונהפך לה הצער לשמחה, כי החבלים ישקטו, ואז תלד בן אשר תשמח בו כל ימי חייה, וכמה וכמה עקרות יתפללו אל ד' שיזכו גם הם לצירים וחבלים כאלה, ורק מחמת גודל כאב החבלים, לא תוכל להתאפק מלצעוק, אכן כל צעקתה הוא רק על שעה ההוה, והזכרת שעה העתידה לבוא, לנחמה היא לפניה, ואמנם להיפך ממש היא צעקת אלמנה במיתת בעלה, דהנה נראה אשר תיכף כשימות בעלה, יושבת על הקרקע ובקול מר תצעק ותבכה, וכאשר נשאל אותה, על מה אתה נאנחה כעת? אם על החבר טוב שנלקח ממך, הלא זה רק כשעה קלה אשר אבדת אותו, ובשעה מועטה כזאת לא תוכל עוד להרגיש החסרון, ואם על חסרון מזין ומפרנס, גם חסרון הזה לא תוכל עוד להרגיש, כי הן במותו לא לקח אתו מאומה אלי קבר, ויש לך עוד העזבון והמלבושים אשר הניח לך בעזבון, וא"כ על מה תצעקי כעת? ואכן אף היא תשיב אמריה לנו, הן אמת כי על עת ההוה אין לי מה לזעוק, כי לעת עתה לא יחסר לי עוד מאומה, אכן אם אזכור יום מחר והימים הבאים אז איך אנחם, כי מי ידאג עבורי ועבור בניי ועם מי אבלה ימי חיי, הן נשארתי שכולה וגלמודה, הרי דלשניהם יש מעלה וחסרון, ביולדת החסרון אשר בעת מעשה גדול הכאב מאוד, ולעומת זה המעלה, אם תזכור העתיד, ובאלמנה המעלה אשר בעת מעשה אין לה שום מכאוב וחסרון, ורק אם תזכור העתיד יגדל הכאב מאוד, הרי ראינו כי ה' בחסד יסד ארץ, ולכל מכאוב יש מעלה עם החסרון, ואולם כי יזדמנו שני החסרונות ביחד, כי בעת מעשה יהיה הכאב גדול מאוד וגם התקוה מן העתיד יחסר, זה לא נראה בשום צרה ומכאוב בעולם, וע"ז בא המקונן לעורר אותנו שנבכה בלי הפוגה על חורבן ציון, כי אין מכאוב כמכאובה באשר בזה נפגשו שני החסרונות גם יחד, כי בעת מעשה, ודאי שאין לתאר את גודל היסורים והגיעו לחרפת רעב נורא עד שהוכרחו לאכול גם בשר בניהם וכמה אלפים ורבבות נהרגו במיתות משונות, ועוד כמה מיני צרות אשר סבלו בעת ההיא, אבל האם זה די בחורבן ירושלים, כי אהה! אם נביט אחריתה עוד יגדל הצער, כי הלא אבדנו החבר הטוב, היא השכינה הקדושה אשר בין כתפיה שכן תמיד, ובעת מעשה,

היו הנשארים לפליטה, עוד מלאים מצות וקדושה, כי לא פג טעם הקדושה אשר קלטו בעצמן מקדושת ציון, אמנם מה שדור הולך, הולך וחסור גם מצב יהדותה אשר נשאר לנו לפליטה מקדושת ציון, וכן מצב הגשמי מיום ליום ישתנה לגריעותא, כי תיכף אחר החורבן אשר כל האומות ידעו והכירו בגבהות ישראל ובממשלתם אשר היתה להם, גם הם לא יכלו להעיז פניהם ולשקצם כ"כ, אבל עתה תרד פלאים ואין יום שאין קללתו מרובה מחבירו, וז"ש המקונן "אלי ציון כמו אשה בציריה" אשר בעת מעשה גדול ונורא הכאב מאוד, וגם "כבתולה חגרת שק על בעל נעוריה" דאם תוסיף עוד להביט על העתיד וימים הבאים תוסיף עצב על עצבונך, ואין ערך ודמיון למכאובך הנורא:

הנה אף אם אמנם גזירה היא על המת שישתכח מן הלב, ואין אדם דואג לעולם על אביו ואמו שמתו, בכ"ז מנהג קדוש הוא בכל העולם, אשר בכל שנה כשיגיע יום הקבורה, יום שנקברו אבותיו יעשו אותו היום יא"צ, והבנים יעשו אזכרה לנשמותיהם, כן יתענו באותו יום והולכין על קבריהם להתאבל עליהם, ומדי הזכיר כ"א מהבנים לאבותיו ישפכו לבבם כמים שם על הקבר, כן אחיי יום הזה הוא יום הקבורה שלנו, יום שנקבר בו כל הצלחת אומתינו, כי בו ביום נחרבו שני בתי קדשינו, יום שנגלינו מארצנו, ונתרחקנו מאדמתנו, היום יש לנו יא"צ של אמנו, היא השכינה הקדושה אשר נסתלקה ממנו בחטאינו, יש לנו יא"צ לבחירי וטובי אומתנו סנהדרי הגדולה, הכהנים והזקנים ות"ח אשר נהרגו ונטבחו לרבבות, יש לנו יא"צ לציון וירושלים, וע"ז תקנו לנו קדמונינו לישב על הארץ ביום המר, ולעשות אזכרה לכל דברים החמודים אשר אבדנו כיום, ואכן מי יתן ראשנו מים לבכות על אזכרות כאלו, התעוררו אחיי לשפוך לבותיכם כמים, ואולי ירחם ד' וישמע לקול בכיתינו, וישיב ברחמיו שבותינו אכי"ר: והנה אף כי המקונן מגדיל הצרות וההספד, בכ"ז מצד אחר נוכל לתלות בדברים הללו עצמן, גם כוס של נחמה גדולה, והוא עפ"י המד"ר (פ' ואתחנן) ד"א יענך ה' ביום צרה מהו ביום אמר ר"ל למה"ד לאשה שישבה על המשבר לילד והיתה מצטערת לילד אמרו לה מי שענה לאמך הוא יענה אותך, כך אמר דוד לישראל מי שענה ליעקב הוא יענה אתכם, מה התפלל יעקב ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי ביום צרתי, אף אתה יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב ע"ש, והנה המדרש הזה בא לדייק לשון "ביום צרה" שאמר דוד, ולא אמר יענך ה' בצרה, ומתרץ שכן נמי התפלל יעקב בלשון הזה, העונה אותי "ביום צרתי" ומביא המשל ע"ז, ואמנם אין אתנו יודע עד מה לכאורה ההבדל בין לשון "צרה" סתם ללשון "ביום צרה", והנ"ל בזה, כי המדרש מכוון לחזק את לבותיהן של ישראל אשר הם דווים דחופים וסחופים ושנואים בזמן הזה, שאל יפול ואל ירך לבבם מכל הצרות

והרדיפות, והוא כי יש שני סוגי צרות בעולם, הנה יש אדם אשר ה' ייסרהו בחליים רעים וקשים שוכב על ערש דוי, גונח ונאנק מעצמת מכאוביו ולבד זה עוד אביון גדול הוא, אשר המכה הנוראה הזאת קשה יותר מחמשים מכות, כמ"ש חז"ל (ב"ב קט"ז), צרות כאלו הם צרות בפועל אשר מכונים בשם חשך כי עולם חשך בעד איש כזה ל"ע, ויש עוד צרות מסוג אחר לגמרי ע"ד שאמר התנא מרבה נכסים מרבה דאגה, כי העשיר המרובה בנכסים ועסקים יש לו תמיד דאגות רבות, פה ייראֶ פן יוגזל וישודד ע"י אנשים החומסים וחומדים את ממונו, ופה ייראֶ פן יופסד עסק זה או אחר, ופה יש לו צרות ורדיפות מכל האנשים המתקנאים בו, ולכן ירצו לסבב לו רעות בכל האפשר, ודאגות הללו יש רק לעשיר וכל העשיר יותר יתרבו דאגותיו יותר, אמנם העני נצול מזה לגמרי, והנה צרות מסוג כזה, אף אם אמנם שגם זה לא טוב להאדם להיות תמיד בדאגה ופחד ומגור מסביב, ובודאי כי גם זו צרה רבה יתקרי, מכל מקום נוכל לכנותם בלשון "יום צרה" באשר הצרות באו מרוב ההצלחה אשר תאיר לפניו כשמש בצהרים:

וכשנשים לבנו לדעת מצבנו בין האומות, יש לנו שאלה רבה וחידה סתומה, הן הלא לא אנחנו לבד יושבים בארץ נכריה, והלא ישנם עוד כמה אומות אשר נגלו מארצן וירעו עצמן בשדות אחרים כגון המצרים הכושיים וכדומה, ומדוע הם יושבים שקטים ושלוים, ולא נראה ולא נשמע שנאה מן האזרחים עליהם? ורק עלינו נתך כוס התרעלה, אשר כל האזרחים בכמה מדינות חו"ל לבד בארצנו הנאורה והמשכלת השונאים אותנו, וכל אחד חורש עלינו רע, באיזה אופן להצר ולהעיק אותנו על כל מדרך כף רגל ומדוע לא נברא כת "אנטי מצרים" כמו שנתגדלה הכת "אנטיסימיטים" והלא דבר הואל אכן כאשר בעין בוחנת נתבונן בכ"ז, אז נמצא פתרון החידה הזאת לא לרעתנו כ"א אדרבה לטובתנו, דהנה המצרים כדומה להם, אשר אף כי גם הם גרים בארץ, הלא לא נהנים מטוב הארץ כמו האזרחים, ומצבם איננו טוב יותר מכפי הראוי להיות לגר אשר בארץ נכריה, הן בגשמיות, והן ברוחניות, כי מצבם הגשמיי הוא שפל ונורה מאוד, עניים מרודים בלא שום מלאכה ומסחר, וגם בלא בית לשבת, עד שהם בתכלית הבזוי והשפלות שאין למטה מהם, וכן מצבם הרוחנייֶ מורה מאוד, ריקים מכל ידיעה והשכלה בלא כתב וחכמה, ולכן מצבם הנורא לא לבד שאין בכחו לגרות את הדובים, לקנאות בהם, אלא אדרבה עוד מביא לידי רחמנות ולפעמים נכמרו רחמי משכילי האזרחים עליהם וירצו גם להיטיב עמהם מעט כי הלא גם הם נבראים בצלם, ומדוע לא יהנו קצת מטוב הארץ, לא כן אנחנו בנ"י אם כי אנחנו בארץ לא לנו וכגרים נחשבנו בכל מקום, בכ"ז סוף סוף הלא נהנים אנחנו מטוב הארץ ממש כמו האזרחים, וודאי כי לא נופל חלקנו מחלקם בשום פרט,

בתינו אשר נדור בהם לא גרע מבתיהם, מלבושינו אשר נלבוש, כל מאכלינו אשר נאכל לא נופל מהם כ"א לפי ערכו, גם בעלי כסף לפי ערך יש לנו רב, וכן מצבנו הרוחניי עומד במדרגה היותר גבוה כמה גאונים חכמים, מלומדים, גדלנו מעת היותנו לגוי, וכמה יש עוד בתוכנו כעת ב"ה, וגם בכל בית ספר אשר ילמדו בני ישראל ביחד עם בני האומות לא יושפל מדרגת בן ישראל לעומת שארי התלמידים, ובאשר הם האזרחים והתושבים אשר בארץ ואנחנו הגרים, ובכ"ז עומדים אנו במדרגה הדומה להם, ולכן יתקנאו בנו לאמר שכל עשרנו ומאודנו וחכמתנו הכל משלהם, וחושבים תמיד איך להצר אותנו ולקפח פרנסתנו ולהמעיט השכלתנו:

וכאשר נתבונן בזה נראה כי מעשי אבות סימן לבנים, שגם הצרות והרדיפות אשר סבל אבי האומה, הוא יעקב אבינו, היו ג"כ מסוג כזה, כי אף שהיה תמיד מורדף מכל צד, מאחיו עשו ומלבן, בכ"ז היא עמד תמיד במדריגה היותר גבוה, הן בחמר, והן ברוח, כי סוף סוף, הבכורה לקח הוא, הברכות נפלו בחלקו, וזה היה מקור השנאה מן עשו כמ"ש וישטום עשו את יעקב על הברכה גו' וכה"א את בכורתי לקח והנה עתה לקח ברכתי, הלא הרדיפות באו לו מחמת קנאה, וכן כאשר היה בבית לבן, העידה התורה עליו, כי עשרו פרץ לרב, כמ"ש ויפרץ האיש מאד ויהי לו צאן רבות ועבדים ושפחות גו', וכיון שבא לבית לבן עני גדול, ובביתו נתגדל הרבה יותר מלבן בעצמו, ולכן התקנאו בו לשנאותו ולרדפו כמ"ש וישמע יעקב את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה הרי להדיא דמקור השנאה והרדיפות באו לו מחמת רוב טובה שהיה לו, ולכן כאשר נצול מהם, אמר ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי "ביום צרתי" ביום דווקא, שהצרות באו לו מגודל ההצלחה אשר ההצלחה האירה לו כשמש בצהרים, וכן דור אחר דור הצרות והרדיפות אשר יסבלו בני יעקב, הוא ג"כ מרוב קנאה באשר באמת לא נופל חלקנו ומצבנו נגד האזרחים התושבים ב"ה:

ויובן בזה כוונת המד"ר שם בפ' ואתחנן, לעיל מן המדרש הנ"ל, למה"ד לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיו לו פדגוגים, אחד אמר יעשו לו כבלים של מאה ליטרין, והשני אמר היאך יכולים לעמוד בזה, אלא יעשו לו כבלים כו' כך משה אמר יעשו לישראל כבלים של מאה ליטרין שנאמר ומצאוהו רעות רבות וצרות, דוד אמר רבש"ע היאך יכולים לעמוד באלו שנאמר יענך ה' ביום צרה כו' יעו"ש, הבאור לפי דברינו דהנה הצרות נחוצים הם מאוד לישראל, כי בלא זה לא היו שומרים התורה, והצרות הם הערבים בעד שמירת התורה דאם לא ישמעון מעצמם ומרצונם הטוב בקול ה' ולילך בדרכי תורתו, אז ידי עשו יחזירום למוטב כמבואר בהרבה מדרשים וגם אנכי הארכתי בזה למעניתי

בדרושי לעיל עיי"ש ותשבע ענג, והנה משה רבינו בירר כל הצרות הנאמרים בתוכחה, שהם צרות בפועל, צרות המכונים בשם "חשך" ובא דוד ואמר שאין יכולים לסבול באלו, אלא יענך ה' ביום צרה היינו אע"ג שהצרות בהכרח להיות, מ"מ יבואו מרוב הצלחה, ולפי המדרש הזה יהי' הפירוש בלשון דוד יענך ה', מלשון עינוי, אלא שהקטין העינוי, שהעינוי יהי' מרוב הצלחה, ואמנם המדרש אשר הזכרנו לעיל יפרש דלשון זה הוא הכוונה, שדוד בירך לישראל שיענה אותם וישמע לקולם, דוק ותמצא: ולפמ"ש מה יומתק המדרש הנ"ל עם המשל שהביא, דבא לתרץ קושיא אשר יפול בברכת דהע"ה בזה שבירך אותנו, ישגבך שם אלהי יעקב, דהנה אם בעל יסורים גדול, ילך אצל חכם לבקש מאתו ברכה, אז על החכם לברכו שיסיר ה' מאתו הנגע והמחלה, ולא ידע עוד מעתה טעם של חלי ומכה לא הוא ולא בניו אחריו, משא"כ אם החכם יאמר לו, יתן ה' שתסבול תמיד ממחלה, ורק ישגבך ויעזרך ה' שתוכל לסבול היסורים ולא יוחלש כחך על ידי זה, היתכן כזה? האם לברכה יחשב? והן דוד בירך אותנו, "ישגבך שם אלהי יעקב" ולא בירך אותנו כ"א שישגבנו ה' שנוכל לסבול הצרות, ומדוע לא בירך, שלא נדע כלל טעם הצרות, וקושי' זאת יתרץ במשל שהביא, דהנה זה ודאי אמת, כאשר חכם יברך לאיש ידוע חולי ומכאוב אז ודאי שצריך לברכו, אשר לא ידע עוד טעם החולי, לא הוא ולא בניו, אכן הגע עצמך כאשר יבוא החכם לבית היולדת בשעה שיושבת על המשבר וצועקת בחבליה, היתכן לברך אותה, אשר לא היא ולא בנותיה, לא ידעון מטעם הזה דהא באמת מתת אלהים הוא פרי בטן, ורק הדבר הטוב הזה כרוך גם ביסורים וחבלים, ולכן לברכה שלא תדע עוד מטעם הזה אי אפשר, ורק הברכה אשר נוכל לברכה, שד' יחזק כחה שתוכל לסבול החבלים והיסורים, וגם לנחמה בדברים טובים שתדע אשר גם אמה שתתה מכוס הזה, ורבים שתו ורבים ישתו ומאן דעני להן הוא יענה גם אותך, וכן בצרות ישראל, אילו היו באמת צרות בפועל, אז היה צריך לברכנו שלא נדע עוד טעם הזה, אבל אחרי שהצרות שלנו באים מרוב טובה, אי אפשר לברכנו שלא נדע עוד מהם, ולהכי בירכם שישגבם ה' שיוכלו לסבול צרותיהם, לא יחלשו ואל יפול לבם, ומביא שפיר המשל הנפלא משל לאשה שישבה על המשבר כנ"ל וזה ג"כ יש להמליץ בדברי המקונן, אלי ציון ועריה, אף שוודאי יש לך על מה לצעוק וליליל, כי אין לך מנוחה תמיד, אכן הוא רק כמו "אשה בציריה", פי' שבאמת תאיר לכם ההצלחה, ולא יחסר לכם מאומה נגד כל האדם, ועי"ז גופא אתם נרדפים, ישיב ה' את שבותינו אכיה"ר:

מצח אהרן - דרוש לד

הספד מד על הגאון האמתי מוהר"ר יהושע ליב דיסקין מירושלים בי"א שבט תרנ"ח, על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון:

המתקתי הדברים עפ"י משל לעיר גדולה אשר יש בתוכה הרבה פאבריקין, ואוצרות סחורה לרוב עד שזכתה עי"ז להיות עיר המרכולת לכל הסביבה, ופתאום עלתה על המוקד. וכל בתיה ואוצרותיה היו לערמת אפר, ועי"ז נתדלדל כל מצב העיר, לא ארכו הימים, אשר התחילו לבנות בתים, וקצתם העמידו אהלים לישב בהם עד שיעלה בידם לבנות בית נכון, ובתוך זה באו משולחים מעיר הקרובה להם, לקבץ נדבות על עירם שנשרפה ג"כ, וענו ואמרו אנשי העיר אל המשולחים, לפטור בולא כלום אי אפשר, מצד קרבת המקום זל"ז, אבל אוי מה היה לנו, זה לא כבר אשר אנחנו בעצמנו רוששנו, ועוד כל הבתים שלנו עומדים בחורבנם, ועלינו עוד לתת על נשרפי עיר אחרת, וכה אני אומר, רבותי לא רבו הימים אשר אנחנו בני חו"ל נשרפנו, זה לא כבר נשרפו כל אוצרות התורה אשר היה בתוכנו, זה לא כבר נשרפה ישיבת וולאזין אוצר התורה וסוגרה על מסגר, זה ימים לא כבירים אשר אבדנו כל גדולי הדור אשר היו בתוכנו, ראשי גולה, ועוד מאז עד עתה לא נתמלא חורבנן, כי לע"ע לא נמצא עוד בתוכנו גאונים כאלו הראוים למלאות מקום הגאונים שנפטרו מאתנו, ועלינו יש הרבה לבכות על צרת עצמנו, ובתוך זה בעוד שאנו מבכים השרפה אשר שרף ה' בתוכנו, באה הידיעה, כי ציון עיר קדשנו, הקרובה ללבבינו, גם היא נשרפה, ואוצר התורה וירי"ש ששכן בתוכה, הוא הגאון הנשגב אדמו"ר מוהרי"ל הלך לעולמו, ועלינו גם לבכות על שרפת ציון, אוי מה היה לנו, וזה שקונן המשורר, על נהרות בבל שם ישבנו, כי בעת שהלכו בדרך, ומקושי הדרך תחת ידי מעניהם, היה די להם לבכות על צרת עצמם, ומרוב הצרות לא יכלו להעלות על לבם צרת ציון, אמנם בעת שכבר הגיעו לבבל והתחילו להנפש מעט מצרות הדרך, "גם בכינו בזכרנו את ציון", ופי' הכתוב כן, על נהרות בבל שם "ישבנו", פי' אך רגע אשר ישבנו והתחלנו לשאוף רוח מעט, שם בכינו, תיכף על חורבן ציון, וכן אצלנו, עד עתה היה לנו רב לבכות על צרותינו אנו, ואך ישבנו והתחלנו לשכוח מעט את הפסד גדולינו, בא לנו הידיעה הנוראה מחורבן ציון וירושלים: ציון עיר קדשנו, ארצנו הקדושה היקרה והחביבה, אוי מה גדול שברך, יש לי לקונן עליך הקינה אשר קונן שמעון הצדיק על הריגת ר' ישמעאל כהן גדול, "נטל ראשו ונתנו על ארכובותיו" ומאי רצה בזה שנטל הראש והניח על הרגלים ל ונ"ל דהנה כמו באדם הפרטיי, "הרגלים" המה עקר יסודו בקיומו הגשמיי, באשר כל הגוף נשען ועומד עליהם, "הראש" הוא עקר יסוד הרוחניי של

האדם, באשר הוא משכן המוח והשכל, כן בכלל האומה ישנם ג"כ שני היסודות אשר עליהם תלוי קיומו של האומה, נשיאי האומה אשר ישימו כל מעינם לרומם קרן התורה והיראה, לקומם פרצת הריסת הדת, גודרי גדר ועומדים בפרץ שלא יפול מצב הדת, אנשים כאלו מכונים בשם "ראשי" האומה, באשר עיקר עיונם ודאגתם לצרכי הרוחניות, ואמנם נמצאים ג"כ גדולי ישראל הדואגים לטובת האומה בעד קיומה הגשמיי, וזהו ג"כ עיקר גדול, כי אם אין קמח אין תורה, ועניות מעביר להאדם גם מדעת קונו, אנשים כאלו מכונים בשם "רגלי" האומה, באשר יסוד קיום הגשמיי עומד עליהם, שהמה העוסקים בצרכי הכלל, לרומם פרנסתם לבטל גזירות וכדומה, והנה במות ר' ישמעאל כה"ג, סברו כל העולם, שרק "הראש" ניטל מהם, וכאשר רצה ר' שמעון הצדיק לעורר ההספד, ולא היה לו פנאי לתאר כל הענין לפני העולם. באשר גם הוא יצא תיכף להרוג, ולכן רק זה עשה, "נטל ראשו ונתנו על ארכובותיו" פי' רמז להם בזה, כי במיתת ר' ישמעאל, יחסר להעם שני היסודות גם יחד, גם הראש, גם הרגל, באשר הוא היה עמוד התורה והיראה, שימש בכהונה גדולה, וכן היה גם כן עמוד הפרנסה, כי בזכות העבודה והקרבנות ירד שפע פרנסה לישראל, וכן היה קרוב למלכות ועלה בידו להטות לב מלכים ושרים לטוב לנו, וא"כ חסר לנו שני היסודות גם יחד:

המליצה הזאת יש לנו גם לקונן על מצב ציון וירושלים, הן עד עתה היו לה שני עמודים להשען ולסמוך עליהם אחד מבחוץ, הוא הגאון ר' משה יואל ז"ל אב"ד דאניקסט, אשר בימיו האחרונים שם כל מעייניו לטובת אה"ק, והיה גבאי הכולל זמן רב, ומאוד מאוד היה דואג לתקן תקנות לפקוח על נפשות ת"ח היושבים בציון שלא יחסר להם מאומה, ועלה בידו לרומם מצב הכולל במעלה גבוה, ולפי הנהגתו ודאגתו עבורם, נוכל להמשילו בשם "רגלי ציון" באשר עליו היו נשענים ביסוד הגשמיי, ומבפנים היה להם עמודא דנורא, הוא הגאון הנורא מוהרי"ל, אשר בכל כוחותיו העצומות היה לוחם תמיד מלחמת קיום הדת בארץ הקדושה, עד שכמעט מסר נפשו על זה, כידוע לכל סייגיו וגדריו שתיקן בכדי להגן על מצב התורה ויראת שמים שלא ירפה באה"ק, ולזה אפוא בטח נוכל לקרוא אותו בשם "ראש ציון" ואמנם עתה אוי מה היה לך, כי נטל ה' ראשו ונתנו על ארכובותיו זה ימים מועטים אשר נפטר הגאון ר' משה יואל זצ"ל, ועתה נטל גם ראשך, הוא הגאון מוהרי"ל, אוי מה גדול שברך בחסרון שני עמודיך גם יחד?!: ציון, ציון, במר לבבי הנני קורא עליך חזון נביאיך "פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך קול יללת הרועים וגו' קול שאגת כפירים כי שדד גאון הירדן" (זכריה י"א) וטרם נבאר המאמר בפרט, נפרשו מקודם בדרך כלל, עפ"י המסופר בעת שהיתה מרידה גדולה במדינה

אחת, עד שהמורדים כבר שרפו כמה עיירות וכבשו להם כמה כרכים, באו גם לעיר אחת, אשר חומה בצורה לה מסביב, ואנשי העיר סגרו העיר במסגר לבלי תת לאויב ליכנס שעריה, ואמנם המורדים בגודל רוחב לבבם על נצחונותם העצומים, אמרו לאנשי העיר, בדברים בוטים, עד מתי תרצו עוד להלחם כנגדנו, הן ראיתם כי כמה עיירות כבשנו, פתחו אתם בעצמכם את שערי עירכם, והניחו אותנו לשרוף את כל אשר בה, כמליצה הזאת אמר מלאך האכזרי הוא מ"ה לציון עיר קדשנו, אחרי נצחונותיו הרבים בשנים הללו לשרוף כל ארזי וגדולי חו"ל, ורק האחד המיוחד אשר היה לנו עוד בציון, בא עתה גם לציון ואמר פתח לבנון שהוא ירושלים דלתיך ופתח אותם מעצמך, והניחני להצית אש גם בארזיך, קול יללת הרועים, קול שאגת הכפירים, כשאנחנו נטה את אזנינו לשמוע עתה מה קול הכפירים, אריות שבחבורה, המה הרבנים הגאונים אשר בכל עיר ועיר, ונשמע את צעקתם, כי שודד גאון הירדן, שהגאון אשר היה בירדן שהוא אה"ק גם הוא נשדד ועליו יספדו כעת ספדיא ויקוננו בכל העולם, זהו אשר אמרנו בדרך מליצה, ועתה נשוב לפרש המקראות לענין הנספדים אשר לפנינו:

והנה שלשה מיני יללות הוזכרו בכתובים הללו, קול אלוני הבשן כי נפל ארזיך, קול יללת הרועים כי שודדה אדרתם, קול שאגת כפירים כי שודד גאון הירדן, ונבאר עפ"י מאמרם במו"ק דכ"ה, א"ל רב אשי לבר קפוק האי יומא מאי אמרת, א"ל אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר? אם לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי הרקק? אם בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי גבים? ע"כ, והבאור בזה, דהנה אילנות קטנים אשר נטעו בארץ זה לא כבר, ועוד לא נשרש בארץ גזעם, לא יוכלו להתקיים בשדה בלתי הגנה, באשר בשדה הם אשר שם יסער הרוח מאוד ויוכל לעוקרם ממקומם, ומה יעשה הנוטע אשר ירצה בקיומם נוטע אותם בקרבת יער גדול מלא אילנות גבוהים וגדולים, אשר יעמדו בפרץ מול הרוח הסוער והאילנות הגבוהים יגינו על הקטנים שלא ישלוט בהם שום רוח רע, כן כל המון בית ישראל, כרם חמד ה' צבאות, אשר מרוב טרדותם בענייני פרנסתם, רחק לבם מתוה"ק לא יוכלו להתקיים בעולם בלתי הגנת הצדיקים הגדולים, דרוחות רעות המנשבות בעולם יסערום ממקומם וממצבם, ורק עיקר ההגנה היא תוה"ק, אשר מגנא ומצלא מכל הגזירות, ומה עשה הקב"ה, שתל בכל דור צדיקים גדולים סביב כרם ישראל אשר בכח תורתם וצדקתם יגינו על כלל ישראל, וכ"ז שהצדיקים בעולם, לא יוכלו כל הרוחות להזיז האומה ממקומה, לא כן במות הצדיק, אז חלילה כל העולם בסכנה, והנה באשר ההמון אשר יקבצו להספיד הצדיק לא ישימו אל לב צרותיהם הם, ורק יחשבו כי עיקר ההספד הוא רק על הנפטר דבלי בארעא, וע"כ בא בר קיפוק לעורר

אותם כי לא כאשר יחשבו כן הוא, כי על הנפטר בעצמו אין מה לבכות באשר הוא הלך למנוחות, לישב בישיבה של מעלה, וליהנות מזיו שכינתו, ועיקר ההספד הוא רק על הדור, כי אחרי שנפל הארז הגדול, אשר הוא היה מגין על הדור, א"כ מה יעשו אזובי קיר ואיך יוכלו האילנות הקטנים להתקיים וז"ש "אם בארזים נפלה שלהבת", לא אקונן על הארזים עצמם, כ"א עיקר ההספד הוא "מה יעשו אזובי קיר" על הדור יש הרבה לקונן איך יוכלו להתקיים, בעת אשר רוחות רעות מנשבות בחזקה ורוצים לעקור זרע ישראל מהיות גוי, וכ"ז שהיה הצדיק אתנו סביב חומותינו, בזכות תורתו היה מגין, ועתה אוי נא לנו, מי יגן בעדנו, וזה מקביל במליצת הנביא בקינה הראשונה, "קול אלוני הבשן" הם הנטיעות הקטנות והצעירות, אשר לא יוכלו להתקיים בלי הגנה, המה יצווחו בקול "כי נפל אש בארזיך" המה מגיניהם, ונשארו הם בלא מגן:

וחכם אחד העירני, איך נהיגי אנן לקונן בהספידא של צדיקים, מליצה הזאת, הא בגמרא שם מפורש אשר רב אשי התרעם מאוד על בר קיפוק כשאמר המליצה הזאת, ואמר ח"ו איכא שלהבת בצדיקי? והשבתי לו בהקדם המד"ר פ' ברכה, כשביקש יהושע את משה רבו ולא מצאו אמר הושיעה ה' כי גמר חסיד, ע"כ, וקשה מאוד לומר אשר יהושע לא ידע ממיתת משה עד שהלך לבקשו, ובאור הענין נראה עפמ"ש בכתוב פ' ברכה ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום ויתמו ימי בכי אבל משה ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו' כוונת הכתוב בזה להודיע הטעות שטעו העולם בזה שהתמו מלבכות על צרות הדור אשר נשאר בלא מנהיג, ובשלמא אם ההספד היה בא רק משום יקרא דשכבי אז היה מקום לומר, שאחרי שהספידו אותו לפי כבודו די בזה, ואמנם באשר עיקר הבכי וההספד הוא רק על צרות הדור, ולזה אין גבול, דהא בכל יום מורגש החסרון ואדרבה בימים הראשונים למיתתו, אין מורגש כלל החסרון, דכל הסייגים והתקנות אשר תיקן בחייו, עומדים וקיימים, ורק ברבות הימים הלכו הלוך וחסור, הלוך ופרוץ מעט מעט, ואז רק אז יורגש חסרון המנהיג הטוב, ולזה יקשה איך התמו הבכי על משה, וספר לנו הכתוב את טעותם בזה, כי הם חשבו, אשר על צרת הדור אין לקונן בזה, באשר אחרי מיתת משה, עלה יהושע על מקומו להנהיג העדה, ואחרי ראותם כי מרע"ה בעצמו סמך ידיו עליו, לכך חשבו שאין שום נ"מ בינו לבין יהושע תלמידו, ושקולים הם כאחת, והדור לא הפסיד מאומה במיתת מרע"ה, ולא נשאר להם אפוא לקונן כ"א על יקרא דשכבי, ולכן אחרי שעשו לו הכבוד הראוי לנשיא העדה להספידו שלשים יום, די בזה, וכן מבואר בפסוק ויבכו בני ישראל את משה שלשים גו'

ויתמו ימי בכי גו', והטעם לזה באשר "ויהושע בן נון מלא גו' כי סמך משה גו'" ומסתמא ראוי הוא להנהיג הדור כמשה עצמו, ולכן התמו בכי אבל משה לאחר שלשים יום:
אכן באמת טעו בזה טעות גדול לחשוב כן שאין בין משה ויהושע שום נ"מ, ומקרא מלא אה"כ, ולא קם נביא עוד כמשה ויבואר עוד עפ"י מאמרם ז"ל, זקנים שבאותו הדור אמרו פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה (ב"ב דע"ה) והכוונה בזה דהנה ידוע אשר השמש יש לה אור טבעיי שהיא זורחת מצד עצמה, ולכן בכ"מ שהיא עומדת תזריח על כל העולם, משא"כ הלבנה שהיא מצד עצמה גוף עכור, ורק כשהחמה הוא תחת הארץ אז תופיע נהרה בגוף הלבנה ותאיר גם היא, ונמצא אפוא שהלבנה אינה זורחת כ"א ע"י שהחמה היא מתחת לארץ, ובדרך מליצה תפסו חז"ל בזה על הנהגת משה ויהושע תלמידו, שמשה היה יכול להזריח אור הנהגתו בכ"מ, ואמנם יהושע תלמידו, כ"ז שמשה היה זורח על הארץ, לא היה יכול להזריח אורו, ולהגיע למדרגת מנהיג בישראל, ורק אחרי מות משה החל אור יהושע לזרוח, ונמצא שזריחת יהושע לא נצמח אלא מזה שמרע"ה נקבר בארץ, וכבה אורו אז החל אור יהושע לזרוח על שמי היהדות, ונתכוונו ג"כ להוציא מלב ההמון הטעות שנשרש אצלם שאין שום הפסד לדור, ממיתת מרע"ה, ובאו הזקנים להודיע, אשר לא קם מנהיג כמשה:
ובזה בארתי המליצה בגמ' (מו"ק כ"ה), כד מת ר' יעקב אמרו, איתחזו כוכביא ביממא, דהכוכבים לא יוכלו לזרוח ביום, כי מפאת גודל אור החמה, לא ניכר אור הכוכבים ורק כאשר יסור אור החמה, אז ניכר אורם, ובעת מיתת ר' יעקב, בטח עלו מנהיגים אחרים לגדולה על מקומו, ואפשר יחשוב העולם שאין להצטער עוד על מיתת ר' יעקב, ולזה המליצו עליו בהספידו שאתחזיאו כוכבים ביממא, פי' שהמנהיגים החדשים לא יכלו לזרוח בעת שזרחה השמש הגדול ר' יעקב ורק עתה ע"י מיתתו התחילו לזרוח, והפסד מיתת ר' יעקב הוא אבידה שאינה חוזרת ואין לה תשלומים: וזה היתה גם כוונת יהושע בן נון בהספידו על מרע"ה כי כפי שכתבנו לעיל, חשב המון העולם, אשר לדור אין הפסד במיתתו, באשר יהושע יעלה על מקומו, ובכן ויתמו ימי בכי אבל משה לאחר שחלקו לו הכבוד הראוי לנשיא העדה ולכן חשב הוא להוציא הטעות מלבן, "וכשביקש את משה רבו ולא מצאו" פי' שחפש בכל הדור ההוא, אם ימצא עוד איש כזה, אשר ישווה למעלת משה רבו, ולא מצא, אז אמר לפני הדור המקרא הזה, "הושיעה ה' כי גמר חסיד" ואל תטעו עוד לחשוב, שאדם אחר יכול למלא מקומו, וכה אני אומר גם בנספד הזה אשר אנו עסוקים בהספידו הוא הגאון הנורא מהרי"ל, מי יתן ראשינו מים לבכות על האבידה הנוראה הזאת, אשר נאבד לדורו, וכמ"ש במדרש, הצדיק אבד לדורו אבד,

ואף כי בטח א"א לספינה בלא קברניט וא"א לדור בלא מנהיג, אכן מנהיג ופרנס הדור כמוהו, לא במהרה נשיג, גאון נורא, איש אמת לאמתו, וכל המעלות הדרושות לפרנס האומה: והנה במס' ב"ב דפ"א אחז"ל על הפסוק צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה, אם נאמר ארז למה נאמר תמר ואם נאמר תמר למה נאמר ארז כו' למה נאמר ארז לומר מה ארז גזעו מחליף, אף צדיק גזעו מחליף, ופרשב"ם שאם מת שיוליד בן כמותו, הרי הבטיחו אותנו שצדיק גזעו מחליף ויוליד בן כמותו, משום דנדמה לארז, והנה הארז גופא לא תמיד הוא מחליף גזעו, דאם נכרת העץ והשורש נשרש בארץ, אז יוכל להחליף, ויצמח אילן אחר במקומו, משא"כ אם נשרף הארז, דאז האש שורף ומכלה גם שרשו, לא יוכל עוד להחליף, ולפעמים גם בצדיקי הדור יקרה כמקרה הארז, שלא יהא גזע הצדיק מחליף להוליד בן אחר כמוהו וזה תלוי במצב בני דורו, אם הדור זכאי לכך, אז אף אם לא לעולם יחיה הצדיק, וסוף אדם למות, מ"מ יוליד בן כמותו, ובאופן זה נדמה הצדיק, לארז שנקצץ ראשו, שיוכל גזעו להחליף, משא"כ אם הדור אין זכאי לכך, אז אף שודאי יהי' צדיק אחר על מקומו, דאין צדיק נפטר מן העולם עד שיזרח צדיק אחר במקומו, וכמאמרם ז"ל, עד שלא שקעה שמשו של משה, זרחה שמשו של יהושע, כן לא יהיה במעלת ערכו, דומה לצדיק הנפטר, דמנהיג לפי הדור, ובאופן זה נמשל מיתת הצדיק, לארז שנשרף, שלא יוליד כמותו, וזהו מה שדקדק בר קיפוק שם בהספידו לומר, אם בארזים נפלה "שלהבת" היינו שאין מחליף אחר דוגמתו "מה יעשו אזובי קיר", דאם לא היה רק בבחינת נקצץ הארז, וצדיק אחר כמותו היה ממלא מקומו, אז לא היה ההפסד של הדור גדול כ"כ, אבל השתא דנפלה שלהבת בארזים ושרף גם את השורש, עד שאין גזעו יוכל להחליף ולהעמיד צדיק אחר כמותו, זה יש לקונן על הדור, "מה יעשו אזובי קיר", ואמנם רב אשי, אשר עודנו חי בעת מעשה, לא רצה שיפתח עליו פיו לשטן, לומר שישרף גזעו ולא יהיה לו בן או תלמיד הראוי למלא מקומו, לכן הקפיד על דברי בר קיפוק ואמר, ח"ו איכא "שלהבת" בצדיקי, שלהבת דייקא, שאין גזעו מחליף, מי איכא בצדיקי, הא זהו נגד ההבטחה של "כארז בלבנון ישגה שיהא גזעו מחליף:

ומעתה אתי שפיר הקושיא שהקשינו, על זה שאנו רגילים לקונן בהספידא, מאמר דבר קיפוק, אע"ג שרב אשי הקפיד ע"ז, דרב אשי שעודנו חי היה, לא רצה שיפתח עליו פיו לשטן, שיהיה בבחינת ארז שנשרף, אבל הא כתבנו דלפעמים יקרה שעון הדור גורם שלא יהא גזע הצדיק מחליף להעמיד אחר דוגמתו, כי באשר חז"ל אמרו, דמנהיג לפי הדור, ולכן אם אין הדור זכאי, בע"כ שגם ערך המנהיג יושפל, ולכן אם באמת רואין אנו, שהמנהיגים החדשים אין שוה ערכם למעלת המנהיגים שמתו, אז בע"כ מוכרחים אנו

לומר, בארזים נפלה "שלהבת", באשר רואין אנו בעינינו שנשרף ונתייבש גזע הצדיק, ולא נשאר עוד כמותו, וכמו שאנו רואים בחוש במיתת הגאון הנספד הזה, לא הניח בן או תלמיד כמותו, וגם רחוק מלבותינו התקוה, אשר דור החדש יעמיד לנו גאון וצדיק וחסיד בכל המדות כמותו, ובהכרח עלינו לקונן עליו, אם בארזים נפלה שלהבת, וכן הוא ג"כ מליצת הנביא שפתחנו, פתח לבנון דלתיך ותאכל "אש" בארזיך, אש דייקא, אשר נשרף הגזע לגמרי, וחבל על דאבדין ולא משתכחין:

ואמנם על פרט הזה, אין לעורר אל ההספד כ"א להמון בית ישראל, הרקים מתורה ומצות שיגינו עליהם, ורק יתקיימו ע"י הגנת הצדיק, ולכן עליהם לבכות במות הצדיק מגינם, ואמנם הרבנים והת"ח, העוסקים בתורה ומצות, ותורתם תוכל להגן עליהם עד שאין צריכים עוד להגנת הצדיק, אין די בבחינה הזאת לעוררם אל הבכי, ולכן לעומתם העמיד הנביא חלוקה אחרת, באומרו אח"כ, קול יללת "הרועים" רועי ישראל תופשי התורה כי שודדה אדרתם, ויבואר ג"כ עפ"י הגמרא דלעיל מה שאמר בר קיפוק בחלוקה השניה שם, לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי הרקק, דהנה חז"ל אמרו, מה דגים הגדול בולע את הקטן, כך בני אדם הגדול בולע הקטן, ולא ברשיעי עסקינן, אשר ירצו לבלוע זה את זה בחנם על לא דבר, ואפשר לפרש כונה אחרת באומרם, הגדול בולע וכו', דהנה טבע האדם מצד שהוא עיר פרא יולד, ומצד טבעו, קשה מאוד חברתו עם בני אדם, וא"א לעולם להתקיים בלי מוראה של מלכות, שכ"ז שאין לו שום מורא להכריח טבעו עלול הוא לכל רע, ורק ע"י אימת המלכות יכניע את טבעו ורצונו, וכמאמר התנא באבות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, ומתייראים אנחנו גם מפני השוטר הקטן, כי אילו בועטים בו, אז ינקום נקמתו השוטר הגבוה, וגבוה על גבוה עד המלך בעצמו, ואמנם הא תינח בהנהגה המדיניית אשר העונש בא תיכף, ונראה לעין כל, ולכן מתייראים מלעשות שלא כפי חוק הממשלה, אכן מה נעשה בהנהגה הרוחניית, אף שגם בהנהגה הזאת יש לנו שומרים ושוטרים וכמאמר המדרש ע"פ על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים, מאן נינהו, אינון רבנן נטורי קרתא ע"כ, אשר הם ממונים לשמור חומת תוה"ק שלא יפרצו בה פרצים, לגדור גדר ולעמוד בפרץ, אכן באשר אין בידם להעניש לעוברי רצונם, בטלה המשמעת, ובאשר האלקים עשה שייראו מלפניו, לכן הטביע אצל הת"ח טבע כזאת שיהא קללתם ודבורם הרע כארס השורף ומכלה, וכמאמר התנא באבות הזהרו וכו' שנשיכתם נשיכת שועל וכו' וכל דבריהם כגחלי אש, וקללת חכם אפי' בחנם היא באה, וכל הבועט בהם ובגדריהם סוף סוף לא ינקה, ואמנם באשר כלל גדול הוא בהנהגת הבוי"ת כי "אין פתגם הרע נעשה מהרה" ולא יעניש

תיכף לעשיית החטא דאלמלי כן היה בטל הבחירה ורק לפעמים רחוקות יקרה שתחת גערת הת"ח, ויקוים בו ותגזר אמר וגו''' ולכן עדיין אין התקנה בשלימות כיון שלאו בכל פעם יקבל עונש תיכף בהמרותו פי הת"ח, ולכן הציב הקב"ה בכל דור אנשים אחדים המצוינים מאוד בצדקתם, ואימתם מוטלת על כל הדור, ואם יקרה חלילה איזה פרץ בדת, אף שלת"ח אחרים לא ישמעו, אכן אם הגדולים והאדירים יכניסו עצמם בזה, אז בודאי ישתיקו כל המדנים באשר ייראו מפניהם כי אימתם תבעתם כידוע, וכ"ז שיש הגדולים והמצוינים, אז אין להרבנים לפחוד כ"כ, שלא ישמעו להם, באשר יקוננו ע"ז באזני הצדיקים הגדולים, לא כן כאשר יחסרון הצדיקים, יוגרם בזה הפסד גדול לכל הרבנים באשר מעתה אין שומע להם, וקרן התורה יפול וזהו לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי הרקק דכ"ז אשר הלויתן היה חי היו כולם מתיראים זה מפני זה, הקטן מפני הגדול, דאם לא ישמע לגדול ממנו, אז סוף סוף יתאונן ע"ז באזני הלויתן, אשר ממנו ודאי כולם יראים, אבל עתה כאשר הלויתן הועל בחכה, מה יעשו דגים הקטנים, דעתה אין מפני מי להתייירא, וכן הוא ג"כ מליצת הנביא בקול השני "קול יללת הרועים" המה הרבנים רועי ישראל "כי שודדה אדרתם" לשון חוזק, מגזרת "אדיר" פי' שנשוד חזקם ואדירם, דכ"ז שהאדיר היה חי, היו יראים גם מפני הרבנים הקטנים בערכם ממנו וכמו בעינינו ראינו בהצדיק הנפטר אשר לפנינו כי כמה וכמה עניני מחלוקות אשר נתהוו בעירות בין בע"ב עם רועיהם, כאשר אך הגיע הדבר לאזנו והתערב הוא בזה, שם כל המעקשים למישור, וכמה וכמה עניני מחלוקת הכלל השקיט ברוח שפתיו, כי אימתו היה מוטל ממש על כל העולם, משא"כ עתה נשאר הדור, דור יתמי ומי יגדור בעדינו:

ומה שרב אשי לא הסכים לומר מליצה כזה בהספד, וכמ"ש שם, ח"ו איכא חכה בצדיקי, נ"ל שרק על מליצת, "חכה" התרעם, ולא על עיקר כוונת ההספד דהנה הנ"מ בין דג הניצוד בחכה לדג הניצוד ברשת, דדג הניצוד ברשת באשר בגופו לא נעשה שום שינוי, והדג חי עדיין בתוך הרשת, ואם יכניסו את הדג לתוך תיבה של מים, יחיה גם שם, ומכ"ש אם יביאנו לנהר אחר הטוב מנהר זה, ודאי שעוד חיותו יהיה ביתר שאת, לא כן דג הניצוד בחכה, ע"י החכה נהרג הדג, ואין לו שום תקוה עוד לתחיה, וכן מיתת רשעים, אשר אין להם תקוה לחיות עוד בעולם הנצחיי, ומיתתו הוא מיתה אמיתיות מכונה מיתתו במליצת "חכה" אשר הדג נהרג, אבל הצדיקים אשר גם במיתתם קרוים חיים, ובעוה"ב יחיו חיי נצח ויאירו באור פני מלך חיים, לא נוכל לתאר את מיתתו כ"א באופן דג הניצוד ברשת אשר אם יעבירון הדג הניצוד בתוכו לנהר אחר יחי' גם שם, כמו

כן הצדיק יעבור מעולם הכלה לעולם הנצחיי, וזה שהקפיד רב אשי, ח"ו איכא "חכה" בצדיקי, חכה דייקא והדברים נכונים:

ואמנם גם בקול השני, שהוא קול יללת הרבנים רועי ישראל, לא נוכל לעורר כ"א להרבנים הצעירים אשר אין אימתם בעצמם מוטלת כל כך על הדור, ולכן צריכים הם רק לעזר האדיר שבהם אבל הכפירים והאריות שבחבורה, אשר גם אימתם בעצמם מוטלת על העולם, ולא יגדל לפניהם ההפסד מהסתלקות צדיק כזה, לכן לעומתם יתאר הנביא חלוקה אחרת בכדי לעוררם אל הבכי וההספד, "קול שאגת כפירים" פי' הגאונים הגדולים והאריות שבחבורה, גם הם יש להם לבכות מרה על הפסד צדיק מסוג כזה, "כי שודד גאון הירדן" ויבואר עפ"י משל לעיר אחת אשר הדוכס אדון העיר הטיב עמהם מאוד, נתן להם עבודה ומסחר, כן היה דואג תמיד למלא כל מחסורם אשר יחסר לבני עירו והדוכס הזה היה לו אח אשר ישב בעיר המלוכה והתרועע תמיד עם זרע המלוכה, ועם השרים היושבים ראשונה במלכות, וע"י האח הלז היה יכול להטיב לבני עירו גם באיזה ענין הנצרך להגנת הממשלה להסיר מהם כל העלילות וכדומה, ובמשך הימים וימת האח היושב בקרית מלך, הורידו כל בני העיר דמעה עליו וגם הדוכס בעצמו בכה רב בכי באשר עתה מי ינן על בני עירו האהובים לו, כי הוא לא יוכל למלאת אותן הדברים אשר היה בכח אחיו לעשותן, רק מצד שישב תמיד בעיר המלוכה, כן אחיי יש לנו ת"ל גאונים גדולים וצדיקים המגינים עלינו ברוב תורתם, והדואגים תמיד בעד הדור, אכן יש כמה ענייינים אשר הצדיקים שבחו"ל לא יוכלו להגן, כי שתם תפלתם, אכן הצדיק הנפטר אשר ישב בעיר המלוכה של ממה"מ הקב"ה סמוך לזרע המלוכה, מקום אשר אבותינו הקדושים ינוחו שם, ובכל צרה וצרה הודיע לאבותינו את אשר עם בניהם הגולים, ועמד אצל שער השמים לשפוך תחינה, ודבר כזה לא יוכלו הצדיקים שבחו"ל לעשותם, והנה ידוע אשר הגליל נקרא תמיד על שם הנהר הסובב אותו כמו שגם בזמננו נקרא "דאנסקי אבלאסט" ע"ש נהר "דן" הסובב אותו, כן אה"ק נקראת "ירדן" ע"ש הירדן הסובב אותה, וזה שאמר הנביא, קול שאגת כפירים פי' על חלוקה הזאת יש גם לפני הכפירים, הצדיקים הגדולים לבכות הרבה, והוא "כי שודד גאון הירדן" פי' הגאון אשר היה באה"ק אשר הוא מצד ישיבתו תמיד בעיר המלוכה, היה ביכולתו לפעול הרבה דברים, אשר צדיק אחר לא יוכל לעשותם, ונמצא אפוא דעל פטירת הצדיק הזה, יש להתאונן מרה, כל מפלגות ישראל כ"א לפי ענין מדרגתו וכמו שבארנו, ה' ימלא חסרונינו:

סיימתי ההספד בקצת נחמה, במאמרם (מו"ק כ"ה) כי שכיב ר' זירא פתח ההוא ספדנא, ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גדלה שעשועיה אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה ע"כ, ומפשט לשון הגמרא משמע דהספדן נתכוון בזה לעורר ההספד על ר"ז, ואמנם לי נראה דלא לזה נתכוון, דא"כ הול"ל מלת "אוי נא" אצל כ"א כמו גבי רקת, אלא כוונתו היתה בזה, באשר ראה הספדן, שהעם מצטער מאוד במיתת ר' זירא, ובאשר אין צועקין על המת יותר מדאי, רצה לנחמם קצת, דהנה אדם מצוין בחכמתו, תפארת הוא לעיר מולדתו אשר יתפארו בו כי ממנה יצא גדול כזה, תפארת הוא לבית הספר אשר למד בתוכו ויצא ממנו מוכתר ברוב חכמתו, גם תפארת הוא לעיר שידור בתוכה, ואמנם אין תפארתם דומה זה לזה, כי לאותה העיר שנולד בה, התפארת הוא לעולם, אף אם יעתיק מגורו אח"כ למקום אחר, או גם לאחר מותו, בכ"ז נכתב בספר הזכרון אשר מעיר זו יצא החכם, וגם החכם בעצמו בכל מקום שהוא אם אך בידו להטיב לאנשי עיר מולדתו ייטיב עמהם באהבה קשורה לארץ המולדת, וכן בית הספר שלמד רוב חכמתו בתוכו, ג"כ לעולם יתפאר אשר ממנו יצא חכם נורא, לא כן עיר שלא ילדה ולא גידלה רק שהחכם ידור בתוכה, וכ"ז שישב בתוכה, תפארת הוא לה, אבל כאשר נסע משם או לאחר פטירתו, פנה הודה, פנה הדרה, וזה שאמר הספדן לנחם קצת, "ארץ שנער הרה וילדה", ולכן יש לכם להתפאר גם עתה אשר אתם גדלתם צדיק כזה, ובודאי גם הוא ממרומים יגן בעדכם "ארץ צבי גדלה כו'" וגם אתם תנחמו בזה, כי כאז כן עתה יגן הצדיק עליכם, ורק אוי נא לה אמרה רקת באשר היא אבדה כלי חמדתה אבידה שאינה חוזרת, וכן אני אומר, אחיי! עלינו להנחם קצת בהפסד הצדיק, באשר בארצנו נולד ויגדל, ובודאי לא ישכח גם עתה לבקש רחמים בעדינו, וגדולים צדיקים במיתתם ובצדק נוכל להתפאר גם עתה, כי ארצנו הרה וילדה צדיק כזה, וגם "ארץ צבי", יש לך להנחם באשר את גדלתו משך רב, יבולע המות לנצח אכי"ה:

מצח אהרן - דרוש לה

הספד על החסיד ר' ליב מקעלעם זצ"ל בעת הדבר הנורא שהיה בסביבותינו רח"ל בקיץ תרנ"ד:

אמר ריב"ל לא נבראו רעמים אלא כדי להפחיד לבו של אדם ולפשוט עקמומיות שבלב שנא' והאלקים עשה שייראו מלפניו (ברכות נ"ט ע"א): ראוי להתבונן, הלא הרבה שלוחים למקום, כמה שרפים נחשים ועקרבים ישנם בעולם כמה אריות דובים וחיות טורפות ומזיקים גדולים, ומדוע רק הרעם יפחיד לבות האנשים אמנם החלוק בין נזק

הרעם לנזק שארי מזיקים ל"ע. כי בכולם. קודם שיבוא המזיק לא יבוא שום אות שיבשר בואו, ורק לפתע פתאום יבוא ויזיק, וא"כ קודם ההיזק לא הרגיש אדם בלבו שום עצב ויגון, ואח"כ שוב אין בכדי שימשה, באשר שכבר בא ההיזק, ולאדם אחר לא יועיל ג"כ באשר ההיזק נעשה בחשאי, והנשיכה שנשך הנחש, לא נשמע לשום אדם זולת אותו האיש הנשך ל"ע, לא כן היזק הרעם, שקודם ביאתו יעלו עננים גדולים ושחורים עד שהחשך יכסה ארץ, ודבר זה בעצמו פועל הרבה להדאיב לב האדם ולפשט עקמימותו ואח"כ כשיוצא המזיק, נשמע קולו הנורא גם למרחוק, ולבד האיש הנזוק גם כל הסביבה יראים וירעשון ויפחדון מאימה ומגור, ומשו"ה נברא היזקו בטבע מעציבה כ"כ בכדי לפשט העקמומיות שבלב:

אחי ועמי! הן החשך כסה כל סביבותינו, עננים שחורים עלו על שמי גלילותינו בכל פנה ועבר, כי קול נהי נשמע מעיירות הקרובות איך הדבר שודד כל מחמדם, נלכדו במצודת מלאך אכזרי אנשים ונשים רבים, יצא חתן מחדרו אל בית עולמו, וכלה מחופתה אל עולמה, נשארו אלמנות ויתומים באין משען ומשענה, כמה עוללים ויונקי שדים גועים ברעב מחמת מיתת אמם, ידי גבאי ומנהלי העיר מלאות עבודה, בכדי להשכיר מינקת לכל אחד, וכאשר ראיתי בעיני את המצב המבהיל הזה בעיר אחת הקרובה אלינו, איך ישבו ילדים בחצר בית הכנסת, ומנהלי העיר נקראו לאספה בשביל זה קראתי עליהם מליצת הנביא (יואל ב') תקעו שופר גו' "קדשו צום" כל הצומות הנוראים, ט"ב, יוכ"פ תקדשו אותם במאכל ומשתה כמו בחגים ומועדים, כי כרוזא נפיק בכל העיירות שלא להתענות בהם מאימת הדבר, "קדשו קהל" פי' הזמינו הקהל לאספה, קבצו זקנים, ועל דבר איזה ענין נקראים הקהל לאספה "אספו עוללים ויונקי שדים" אשר נשארו בלא אב ואם ל"ע, ומצד האחר כמה כרכים נשרפו וכמה עיירות הקרובות היו לברות לשיני האש, וכאשר אך נביט ע"ז נראה, אשר העננים גדולים מאוד הקיפו אותנו מכל צד, ובתוך זה הכה על קדקדנו הרעם החזק, והוא הסתלקות החסיד, צדיק יסוד עולם קדוש וטהור, נאסף ממנו בחטאינו, וקול רעם גדול כזה נשמע גם למרחוק, כי מי לא שמע מגדולת החסיד הזה, ובוודאי רעם גדול בתוך עננים שחורים ונוראים כזה לא בא אלא לפשט עקמומיותינו ולהתבונן היטב הנזק הגדול שגרם בפטירתו:

הנזק יהיה לנו בשלשה פרטים, עפמ"ש ז"ל במדרש רבה (שמות רבה פ"ה) למה נמשלו ישראל לעוף, מה עוף אינו פורח אלא בכנפיו, אף ישראל אינם יכולים לעמוד אלא בזקנים ע"כ, ופעולת הכנפים אצל העוף הוא ג"כ על ג' פרטים, אן בהם רוחפת על אפרוחיה והיתה למחסה ולמסתור למו להצילם מכל צרה, ב) בהם מגינה על אפרוחים

להלחם עם הטורפים הבאים על הגוזלות, כמשאז"ל (ברכות נ"ג) נצלת בכנפי' ועוד אז"ל, מה עשתה היונה התחילה צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע לה בעל השובך, ג) בהם תעוף ברום שמיא ותתן בשמים קנה, וכן פעולת צדיקים עם בני דורם בג' דברים הנ"ל, א) מרחפים באברתם להגן על הדור להצילם מכל צרה וגזירות רעות, וכמ"ש צדיקים שבדור מגינים על הדור, וכן אז"ל כל מי שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם כמ"ש חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה:

רבותי:

אף שמיתת החסיד הזה, אבידה שאינה חוזרת, והיזקו נרגש וניכר לכל העולם, כי מי יגן על הדור? מי יזיח גזירות ר מי יכפר עוונות ואין מי שירחף עלינו באברותיו להגן? בכ"ז אצלנו יגדל ההפסד ביתר שאת, באשר קרובים וסמוכים אנו אל מקום החלל, ונתבונן בדברי המדרש לכל יש תמורה כי זהב מעפר יוקח כו' אבל תלמיד חכם שמת מי מביא לנו תמורתו ע"כ, ויש לדקדק א) מ"ש "תלמיד" חכם, הול"ל "חכם", ב' מלת "לנו" מיותרת, והבאור בזה הוא עפמ"ש המפרשים בכוונת ההספד של ר"ז (מ"ק כ"ה) ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גדלה שעשועיה או נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה ע"כ, והכוונה בזה, כי כלל העולם מתנחם במיתת הצדיק כי נולד צדיק אחר במקומו כמז"ל (קדושין ע"ב) כשמת ר"ע נולד רבי, כשמת רבי נולד רב יהודה ללמדך שאין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו שנאמר וזרח השמש ובא השמש ע"כ אמנם אנשי גדול העיר ששכן בה הצדיק אינם מתנחמים בזה, כי אולי יזרח אור הצדיק שנולד בעיר אחרת, וזה שאומר אוי נא לה אמרה רקת כו' וכל ההפסד הוא רק לה:

אמנם זה גופא טעמא בעי, מה איכפת אם יזרח אור הצדיק בעיר אחרת, כיון שעכ"פ ישנו בעולם ויגן על כל, ולדברי המדרש דלעיל אשר הגנת הצדיק נמשל להגנת העוף בכנפיה אתי שפיר, כי כנפי העוף לא יוכלו להגן כ"א כפי גודל הכנפיים, ובאם יש לה אפרוחים הרבה אשר מקום הכנפים לא תחזיק לחסות על כולם, על אותם שלא יכסו הכנפים לא יהיה שום הגנה, ואפי' אותן האפרוחים היושבים תחת הכנפים לא ידמה ההגנה זה לזה, כי כל הקרוב ביותר לגופה, השמירה מעולה ביותר, להצילם גם מזרם מטר וברד, ולא יקבלו אפי' טפת גשמים, באשר כל גופם מוחבא תחת הכנפים, לא כן האפרוחים היושבים בקצה הכנפים, אשר רק ראשם יוכלו להחביא תחת הכנף, וקצת גופם בולט לחוץ, ואף שעי"ז לא יכם הברד על ראשם להכותם מכת מות, באשר ראשם ועיקר חיותם מוגן ומוסתר, בכ"ז לא ינצלו מיסורים אשר יכם הזרם והברד ולחלוחית המים, וכן ממש הוא הגנת הצדיק, שלא יוכל להגן יותר מכפי גודל צדקתו וחסידותו,

וכפי גודל מעלתו, כן יוגדל כמות הגנתו על יושבי תבל, וחלק האנשים היושבים סמוך ממש למשכן הצדיק, עליהם יהיה הגנתו הגנה מעולה להצילם מכל דבר רע, ואותן האנשים היושבים מעט רחוק ממנו, ידמו להצפרים אשר רק ראשם נחבא תחת כנפי האם, והגנת הצדיק יהיה רק שלא יכלו חלילה לגמרי מסערת הזמן, אבל אינם בטוחים עדיין להנצל ע"י זכותו גם מיסורים ומרעין בישין, והיושבים הרבה מרחוק עליהם לא תהיה הגנת הצדיק כלל, כי יושבים הם לגמרי מחוץ כנפי צדקתו וחסידותו, ומעתה וודאי יגדל ההפסד לאותו מקום הסמוך ביותר למשכן הצדיק, ולא יוכלו להתנחם עי"ז שבעולם נברא צדיק אחר, כי אין שוה ההגנה למקום הסמוך ממקום הרחוק:

ואל המשל הזה נדמינו גם אנו, כי אנחנו היינו מן הסמוכים למשכן החסיד, אשר עלינו היה סוכך באברתו, כל קשי יום וכל מר לבב, באזני מי השמיע צרת נפשו אם לא לפני האי חסיד וצדיק, אשר תמיד השתתף בצער כל אחד, ולמי אוי, למי אבוי, אם לא למחוזינו כי אבדנו כלי חמדתינו, נפלה עטרת ראשינו:

ולדרכנו נפרש המדרש הנ"ל, ואז נראה מה גדול שברנו אין מנחם לנו, דהנה יש שני מיני ת"ח א) ת"ח אשר ישא על שכמו איזה משרה בעיר, כגון רב, מ"ץ, ר"ם, נשיא, ב) ת"ח אשר אין לו שום משרה ממשרות הקדש. והנה החכם אשר יכהן פאר באיזה משרה, אינו נקרא עוד בשם "תלמיד" חכם, באשר הוא עוד אינו כפוף לרב ומרא דאתרא, אחרי שהוא בעצמו הוא המרא דאתרא, לא כן הת"ח אשר אין לו משרה וכפוף הוא לחבר העיר אשר קבלוהו עליהם למד"א נקרא בשם "תלמיד" חכם, באשר שגם הוא נחשב כתלמיד לפני חבר העיר, ומחויב הוא להזהר בכבודו כמו כל הקהל, והנה אם יסתלק חכם כזה שהיה לו איזה משרה אז אפילו אותה העיר עצמה יכולה לקבל תנחומין כי בלעדי רב או מ"ץ לא יוכלו להיות, וא"כ המשרה עצמה תכריח להשיג רב אחר שישב בתוכה, אבל כשימות חכם כה, אשר בחייו לא רצה לקבל שום משרת הקודש, ונקרא רק תלמיד חכם, זהו אבידה שאינה חוזרת לעולם, כי ע"ז לא יעמלו בע"ב העיר להשיג חסיד אחר כזה אשר ישב בתוכה, וזה באור המדרש לכל יש תמורה כו', ואפילו חכם שמת גם כן יש תמורה כי יבוא אחר וישב במקומו, אבל "תלמיד חכם" תלמיד דייקא, מי מביא "לנו" תמורתו, לנו דווקא, כי אצל כלל העולם לא יגדל ההפסד, באשר נולד צדיק אחר תחתיו, אבל לפני אותה העיר שמת בה, יגדל ההספד, כי מי יודע באיזה מקום יזרח השמש הנולד, ולפני העיר הזאת אין תמורה, ומעתה נתבונן היטב בנפשינו מה גדול שברנו, כי החסיד הזה התרחק תמיד מלקבל עליו שום משרה, ואיך ננחם, באשר

האבידה הזאת אינה חוזרת אלינו עוד לעולם, כי וודאי לא נשתדל להשיג חסיד אחר שישב במחוזינו, ויהיה סמוך אלינו ממש, ואיך ננחם?:

הנה אם אפרוחים הקטנים הצריכים עוד לאמם יאבדו את אמם בשעת שלוה ומנוחה שאין אצלם שום טורף ומזיק, ג"כ עת צרה היא להם, כי חוששים בדאגתם פן יבוא איזה מזיק וירצה להזיקם מי ילחום בעדם בעת ההיא, ומי יודיע לבעל השובך? ואכן בכ"ז לא גדל הפחד כל כך, באשר לעת עתה לא יעמוד המזיק לעיניהם, אכן מה גדול שברם בעת שהם רואים שהטורף כבר בא, וגם כבר עלה בידו להכות על קדקוד איזה אפרוחים, ובתוך זה אבדו גם את אמם, אז אין קץ וערך לצרתם, כי הסכנה כבר מרחפת עליהם ואין מי שיודיע לבעל השובך, לכו נא אחי ונתבונן באיזה עת אבדנו את החסיד, הן הטורף כבר בא, ובכל סביבותינו רומס, דורס, טורף אין מציל, פלצות תאחזינו בראותינו בנינו ובנותינו כלות, ובידי מלאך אכזרי נמסרות, ואלו היה זה בחיי החסיד, בטח היה מתחיל לטפח בכנפי תפלותיו ובדמעות עיניו, להודיע לבעל השובך, איך נשבה עדר ה', כי נוכל להמליץ על מצב האיום מאמר המקונן, "כי עלה מות בחלונינו להכרית עולל ויונק מרחובות קריה" דהנה אפילו אם נגזר חלילה מיתה על אדם, יהיה לו תנחומין אם מיתתו היא כדרך כל הארץ, ימות בביתו, על מטתו, ואנשים עומדים אצלו בעת הגסיסה, אכן מה גדול הכאב אם ימות בעצם השוק, כמו שנעשה עתה לנגועי החלי רע ר"ל, אשר תיכף כשיאחזנו המחלה יובילו אותו השוטרים לבית החולים המיוחד לזה, העומד בקצה העיר ושם יגוע וימות לי שום איש מקרוביו, ועל זה קונן, כי עלה מות גו' להכרית עולל "מרחובות קריה" פי' באמצע הרחוב שם יכריתם הכורת, ובעת צרה כזאת אבדנו את החסיד, אין מי שיגן בעדינו, גדול כים שברנו מי רפא לנו, ועלינו צווח הנביא "על מה אנחנו ושבים", פי' התבוננו היטב על איזה יסוד אתם יושבים כעת "כי ה' הדימנו וישקנו מי ראש" שהשקנו סם מר מאוד, "קוה לשלום גו' לעת מרפא" פי' קוינו לעת שירפא ה' במהרה את מחלת עמינו, אכן אהה "והנה בעתה" אדרבה עוד הבעית אותנו ביותר מהסתלקות החסיד, כי מזה נפחוד פן חלילה עוד תגדל הרעה, ולהכי נסתלק הצדיק שלא יראה ברעה העתידה לבוא, כמ"ש כי מפני הרעה נאסף הצדיק, פי' שלא יראה ברעה העתידה לבוא על הדור חלילה:

ונשוב להתבונן במדרש כאשר ראה עשו שיעקב בישל הנזיד להברות ליצחק אביו באבלותו על אברהם אמר עשו גם באותו זקן פגע מדת הדין א"כ לית דין ולית דין ע"כ, והמאמר תמוה מאוד, איך עלה על דעת עשו שאברהם יחיה לעולם, אטו לא ידע שסוף אדם למות, וגזירה קדומה היא על החי שימות, ונ"ל כן, דהנה אם ראובן נצרך לילך

לשמעון אשר יושב רחוק ממנו מהלך שני ימים, אז יודע ראובן כי בפחות משני ימים לא יוכל להתראות עם שמעון, וכ"ז הוא רק אם שמעון יושב במקומו וראובן הולך אליו, אבל אם גם שמעון הולך כנגדו ונפגעו בדרך, אז יתראה עמו קודם הזמן, והלוך כזה מיקרי "פגיעה" באשר פגע בו והלך כנגדו, כן ה"נ שני מיני מיתה יש בעולם, א) אדם שמתנוונה והולך, וליחות השרשי שלו יכלו ולאט לאט יגועו ויתמו כחותיו עד שימות, מיתה כזאת, היא המיתה הטבעיית ונקראת "גויעה" באשר האדם הולך ומתקרב אל המיתה מעט מעט עד שיגוע, ויש ג"כ מיתה מסוג שני, כגון אדם בריא אולם אשר לפי כוחותיו הטבעיים, היה יכול עוד לחיות על פני האדמה, רק שאיזה מחלה תקפתהו והפילהו למשכב והורידהו גם לשאול, באופן כזה, הרי המיתה נתקרב אצלו כי הוא היה יכול עוד לחיות, רק שהמיתה נתקרב אצלו ומת קודם הזמן וכל מיתה שהיא באה קודם זמן הראוי נקראת "פגיעה" באשר המות הלך אצלו, ומזה תראה כמה פעמים בתנ"ך, על מיתת ההרוג מאת רוצחו קרי "ויפגע בו וימת" באשר שמיתה כזאת היא קודם זמן הראוי, והנה זה ידוע שאברהם אבינו מת חמש שנים קודם זמנו, וכמ"ש רש"י ז"ל בפ' תולדות ולזה מיתתו נקראת בשם "פגיעה" באשר שבאה קודם הזמן, וזה שתמה עשו, גם באותו זקן "פגע" מדת הדין דבשלמא אם היה מת בזמנו גזירה היא על אדם שימות, אבל לאותו זקן שהוא קברניט הספינה ומדברנא דאומתי', אשר בכל רגע ורגע יועיל הרבה לעולם, א"כ די היה שימות בזמנו ולא שהמיתה יפגענו קודם הזמן, וכן אחיי התמיה הזאת נוכל לתמוה גם על החסיד אשר לפנינו, כי הלא לפי כחותיו הטבעים הי' יכול עוד להאריך ימים, ורק מחלה מסוכנה הדריכהו שאול, וגם אנן נתמה כזאת גם לאותו זקן" החסיד הנורא אשר היה אור המאיר לארץ ולדרים עליה, וכל רגע מימי חיותו לא יסולה בכל הון, בעד עבודתו העצומה ובעד הטובה שנדם לכל העולם, וא"כ די היה שיגוע כדרך כל הארץ, ומה נחזה כעת אשר גם בזקן זה "פגע" מדה"ד? אכן באמת הן הן הדברים שאמרנו לעיל, דפלצות ובעתה יאחזנו בשומינו אל לב מיתת החסיד ותשובת התמיה הזאת, דכמו התם גבי אברהם אבינו להכי מת קודם זמנו, בכדי שלא יראה ברעה העתידה, וכמו שמוזכר התם ברש"י שלא יראה את בן בנו יוצא לתרבות רעה, להכי לקחו הקב"ה קודם זמנו, דכן היא המידה שכל מקום שיסתלק הצדיק לכפר בעון רעת הדור, אז אינו נוטל צדיק היותר גדול בדור, אכן כשיסתלק הצדיק בכדי שלא יראה ברעה העתידה לבוא, אז הדבר להיפך, שצדיק היותר טוב, הוא רק הוא זוכה לזה שלא יראה ברעה, ולהכי אברהם אבינו זכה להסתלק קודם זמנו בכדי שלא יראה ברעה העתידה לבוא, וכן אחיי באשר נראה שצדיק היותר מפורסם בדור הזה נאסף בלא עתו מסתמא

הוא בכדי שלא יראה ברעה העתידה, וחיל ורעדה יאחזנו בשומינו אל לב אשר עוד אין די למלאך אכזרי, ירפא ה' את שברנו:

מעלה השניה מן כנפי האם, אשר בהם רוחפת על האפרוחים, והיתה למכסה ומסתור למו לגוננם מכל צרה, כי אם יפול אבן, יפול כנפי האם, אם ירד מטר וברד, ירד על כנפי האם, והאפרוחים אינם מרגישים שום טעם יסורין, משא"כ אם תמות האם, אז כל דבר שיפול, וכל מקרה ופגע הכל הוא על האפרוחים עצמן, וכזה הוא ג"כ הגנת הצדיק על הדור, עפ"י מה דאיתא במדרש (שה"ש רבה) בשעה שבאו ישראל לקבל התורה אמר הקב"ה איני נותן לכם התורה אלא הביאו לי ערבים טובים שתשמרוה ואני נותנה לכם, אמרו לו הרי צדיקים שבדור והרי בנינו ערבים בעדנו, ולפי"ז כ"ז שיש צדיקים בדור אין הילדים יודעים משום טעם יסורים, כי כל הערבות יפול רק על הזקנים, אכן עתה כאשר נאספו הצדיקים ואין מי שיגן, יפול כל הערבות רק על האפרוחים והם רק הם יסבלו כל יסורי עונשי עבירות הדור: מעלה הג' מכנפים, אשר בהם תעוף ברום שמיא ותלמד את האפרוחים ג"כ לעוף למעלה, כן מדת צדיקים ממשיכים את ההמון אחר אמונת ה' כמשארז"ל (ש"ר פט"ו) ויאספו כל זקני ישראל ואומר ויאמן העם, הזקנים קבלו תחלה ומשכו כל ישראל אחריהם ועשו אותם להאמין לשמו של הקב"ה, וא"ז הרב ר' חיים זצ"ל בספרו דברי חיים פי' בזה מאה"כ, ויאמר אליהם משכו וקחו לכם צאן, הכוונה בזה, שימשכו את בני ישראל אחריהם לאמונת ה', ויש לכוון כוונה הזאת במד"ר פ' ברכה כשהלך יהושע לבקש את משה רבו ולא מצאו אמר הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם, דהנה לעיל (דרוש מזכה הרבים) כתבתי בשם המפרשים פי' הגמרא, אטו יראה מלתא זוטרתי, אין לגבי משה מילתא זוטרתי, כי טבע הזאת הוא בכל איש להביט תמיד על מעשי זולתו, ואם יהיה תמיד במסבת אנשים צדיקים, אז מעט מעט יתרגל גם הוא בעבודת ה', כי נקל לפניו מאוד ללמוד מדרכיהם הטובים, ולהיפך גם איש תמים, אם יתערב בגוים, בקרב שכנים רעים ילמוד גם הוא ממעשיהם הרעים, כמ"ש ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, וזה כוונת הגמרא "אין לגבי משה" כלומר אותו הדור שהיו בסביבות מרע"ה, וראו את חסידותו וענותנותו, היה גם להם מילתא זוטרתי לילך בדרך ה', עיי"ש שבארתי זה בארוכה, וכ"ז שמשה רבינו חי היה, באמת היה יראת שמים מילתא זוטרתי, גם לפני כל המון ישראל, באשר היה להם מורה דרך כמרע"ה, אכן כשבקש יהושע את משה רבו ולא מצאו, אמר "הושיעה ה'", פי' עכשיו צריכים אנחנו שיושיענו ד' על דבר שמו, יהוא יהיה לעזר לפנינו לעבוד אותו עבודה תמה, יען "כי גמר חסיד" וכיון שהחסיד איננו עוד, עי"ז "כי פסו אמונים מבני

אדם", פי' כלה ותמה האמונה הטהורה מלב כל אדם, אחרי שאין להם ממי ללמוד את דרך ה', ועל זה יש להתאונן ולצעוק מרה במיתת הצדיקים, שלא נשאר שום מורה דרך התורה והמצוה, ולהיפך ידי פריצים תגבר עי"ז להוליך שולל את הדור להושיבם תחת צל כנפיהם, ולהורותם הדרך לפי דעתם הם, שאינם חשים על תכלית תורה ויר"ש, כי כ"ז שהצדיק הי' חי לא יוכלו המה לקום בעצתם, אכן כעת מי ימחה בידם, ואף אנו הרבה יש לנו לבכות על הסתלקות החסיד ר' ליב זצ"ל, כי בעודו בחיים מי שראה את החסיד ודרכיו הנפלאים, היה יכול גם הוא ללמוד מדרכי חסידותו ופרישותו, ומסתמא איש כזה היה עומד ג"כ בפרץ, אכן עתה ממי נוכל ללמוד את דרך ה'?:

וכאשר הגעתי לסיום ההספד, הזכירני אחד מן השומעים שאזכיר בתוך דברו גם להחסיד ר' משה יונה ז"ל מסמילק אשר נסתלק בימים אלו, ונשאתי המשל הזה, לאיש עני בא אחד מן הקרובים לי, וסר לאחד מבתי המלון אשר בעיר, וכאשר נתייעצו הבעה"ב העני עם אשתו, אם יקראו להאורח הנכבד שיסור גם לביתם, לעשות לפניו איזה ארוחה, השיב העני פי אם נקראהו ממלונו אז מוכרחים אנו להוציא הוצאות ע"ז, להכין מגדנות וממתקים, ובשגם שעי"ז אתבטל ממלאכתי ואין זה לפי כח מצבינו הדל להוציא הוצאות מרובות לכבוד אורח כזה אשר אינני קרוב לנו כ"כ, אכן עוד הם מדברים ומתייעצים, בא להעני הזה אחד מאחיו אשר לא ראה אותו ימים רבים, וסר ישר לביתו, ומחמת זה היה מוכרח העני להשאר בביתו להתבטל ממלאכתו, גם להכין ארוחה טובה ומגדנות עבורו, ובכן אמר לאשתו, שעתה תקרא גם להאורח השני, כי מעתה לא יוצרך עוד זמן והוצאות לאבד עבורו, כי באלו המגדנות גופא, יכבד גם אותו ולא יוצרך כ"א להוסיף עוד מעט מים במיחם, כן רבותי אף אם אמנם כבר הגיעה לאזני השמועה הלא טובה מהסתלקות החסיד השקדן הגדול ר' משה יונה ז"ל, וחובה גדולה היה מוטל עלינו לקבל פניו בהספד גדול כראוי לערכו הרם, אמנם הלא ידוע לכם, כי אינני מן העשירים בדעת, ואין די כח מחשבותי להכין רעיונות טובות לקבל פני אורחים חשובים, וגם אתם מצדכם לא יתנכם העת ע"ז, כי מסבת ההספד מוכרח כ"א מכם לאבד זמן הרבה ולבטל ממלאכתכם, ולכן השתמטתי מזה, אכן כעת כאשר עסוקים אנו בהספידו של החסיד הגדול הקרוב ללבנו ולמקומינו, הוא החסיד מקעלעם זצ"ל ואתם מצדכם עומדים כבר הכן לקבלת פניו, ואנכי מצידי ערכתי ג"כ איזה רעיונות עבורו, ולכן על הרעיונות הללו, ועל אותו הזמן עצמו, נקרא אלינו לכבד גם להחסיד התמים במעשיו ר' משה יונה זצ"ל, כי כלום צריכים אנחנו להוסיף מאומה עבורו, ורק מעט מים הוסיפו להוזיל מעיניכם עליו, ובזה נצא גם ידי חובת ההספד עבור הני תרי צנתרי דדהבא מאורות היקרים אשר

האירו לארץ וגודל חסידותם ופרישותם, ינוחו בשלום על משכבם עד קץ הימין ויבולע המות לנצח אכיה"ר:

מצח אהרן - דרוש לו

הספד על איש עני ואביון, זקן בא בשנים, יר"א מצויין:
בתחלה אמליץ עליו מליצת החכם, עיר קטנה כמו עירנו וימצא בה איש מסכן כמו הנספד אשר לפנינו, אשר כל ימי חייו היה אביון גדול, אמנם הצטיין מאוד ביראתו, עד שכל יודעיו התפלאו מאוד על הנהגתו הטובה, איך היה בורח תמיד ממחלוקת, מתרחק מלה"ר, ורכילות, בולם פיו בעת מריבה, ורק בכל שעה שהיה פנוי מעבודתו, היה עובד את ה' במה שביכולתו, כמעט לא סגר את פיו מלהגיד שירות ותשבחות של דהע"ה, ביושבו בביתו, ובלכתו בדרך, ואמרו נתקיים עליו גם סוף המאמר, "ואדם לא זכר האיש ההוא", כי לא היה מכובד כערכו, ולא חלקו לו הכבוד הראוי לו, עד שגם עתה במותו לא ירצו לכבדו כערכו, ובזה נחטא בשתים, א), כי נהיה ככפויי טובה, אם לא נוקיר לאיש המצויין, ב), בזה נשפיל ערך אנשים כאלו היראים האמיתיים, רק שאינם בני תורה, ובאמת ביקש דהע"ה, שכל העוסק בשירות ותשבחות הא נחשב ומקובל כאלו עוסק בנגעים ואהלות:
אחי. ידעתי נאמנה כי בקרב לבבכם תתפלאו מה כל החרדה הזה, להספיד לאיש כזה, אשר לא בין הלומדים ה, ובשגם אשר כבר בא בשנים והגיע עתו למות, האם לעולם יחיה ע"ז אשיבכם על שתי השאלות, הנה אה שברוב הפעמים יוקיר האדם את כלי ובגד חדש נגד הישן, והימן אינו נחשב לעומת החדשה, בכ"ז הלא נראה, כי לפעמים ישלם אדם הון רב בעד כלי או מטבע ישינה, ובצל בתי המיזעאום, בתי שכיות החמדה, מכל דברים העתיקים וישנים, אשר ערכם לא יסולה, וכל גדולי המדינה ירוצון אך לראותה, וההבדל בזה הוא, אם גם בפאבריקין הנמצאים כעת יעשון כלי כזה, באותו מראה וקומה ותוארה, ומאותו מאטריאל, וכלי כזה הוא בנמצא לרוב ונקל להשיגה, באופן כזה לא נחשב הישינה למאומה, ואדרבה ע"י זקנותה תרד ערכה ומחירה, משא"כ אם בפאבריקין החדשים וההווים לא ימצא כלי כזה כדמותה וכצלמה, ולכן בכדי שיהיה למשמרת גם עמם הכלים הישנים, משלמים שכר גדול עבורה, וכ"ז שתזקין תעלה מחירה למעלה, ואף אם היא חלושה וקרובה להשבר, משמרים אותה בשמירה מעולה, ואם תאבד או תשרף, אין קץ להפסדה, באשר באבידתה נאבד מאתנו גם תאר כלי מטפוס הישן, וכן אני אומר בזה, אם דור החדש היה מעמיד יהודים נאמנים ואדוקים ביהרותם, שומרי

תורה לחוקיה ופרטיה, זהירים בדקדוקי סופרים, ואפי' במנהגי ישראל, כמו דור הישן, ובנקל היה לפנינו להשיג, איש עברי, בלב עברי, ובטפוס עברי, אז לא היה נחשב אצלינו זקן כזה, אבל אחרי שבעוה"ר התורה והיהדות תרד פלאים, ומיקרי המציאות הוא מאין כמוה לראות אדם כזה, אדוק ונאמן בד' ותורתו לכל פרטיו, מה מאוד יקר היה לפנינו לראות תואר מצב הישראלי בדמותו וצלמו, וסגולה נחמדה היה זקן כזה באוצר היהדות, ואוי נא לנו כי אבדנו אותו:

ומעתה אחשוב לבטח כי לא תתפלאו עוד על הספד זקן גדול כמותו באשר כל מה שהזקין ביותר, יותר תגדל לפנינו האבידה, וגם לא תוסיפו עוד להתפלא על סופדי בזה בע"ב פשוט לא ימנה בקרב הלומדים, דהנה ידוע לכולנו אשר בדורות האחרונים, עושים כל הפאבריקאנטין סחורה חלושה מאוד, אם כי למראה עינים יבריקו יותר, ויצטיינו במראיתם נגד הסחורה הישינה, אכן בעצם אינם טובים כסחורות אשר היו עושים בימים שעברו, אשר היו בריאים וחזקים, והנה פאבריקאנט אחד התפאר לאדם אחד, אשר אף אם הקול הוא, כי עתה הוא סחורה פשוטה, בכ"ז בא וראה איך סחורתי הוא בלי אונאה, וסחורתי חזקה וטובה מאוד, ושאל הקונה כמה הוא מחיר הארשין, ענהו הפאבריקאנט, עשרה רו"כ, וישחק הקונה כמתפלא, בעד מקח גדול כזה ידעתי גם אני אשר נמצא גם בסחורות החדשות טובות, ואנכי רק זה אמרתי, כי בימים שעברו היה גם סחורה פשוטה אשר מחירה חמישים ואחד ק"פ הארשין, ג"כ טובה וחזקה, אשר עתה רעד מחיר כזה, לא תצלח הסחורה לגמרי, וכן אנכי אומר, כי בקרב הלומדים הגדולים והמצויינים אין הפלא גדול כ"כ אם ימצא עובר ה' בתמימות, וב"ה גם עתה הם יראים ושלמים ותורתם משמרתם ומחזירם למוטב, רק עיקר הפלא כי בדורות שעברו היה גם איש פשוט כמו הנפטר הלז ג"כ בלב בריא, תמים עם ה' אלוקיו, זהיר וזריז אפילו במצוה קלה, סר מרע גם על חומרא שבחומרות, משא"כ עתה לא ימצאון אנשים כערכו, שיהיו בלב בריא ושלם כמותו:

הנה בפ' עגלה ערופה מצינו שאמרו הזקנים, ידינו לא שפכו את הדם הזה עינינו לא ראו, ואינו מובן מה ענין ההתנצלות בזה, כי על קרבן צריך וודוי ולא התנצלות, אשרי המודה חטאיו, ומודה ועוזב ירוחם כתיב, וא"כ מה ראו הזקנים להתנצל ולומר שלא חטאו, ה' יודע האמת, אכן באמת נ"ל לומר, שוודוי גמור היה דבריהם אלו, ובזה התוודו על חטאתם, דלפעמים יקרה שב"ד אשמים בהריגתו, אף שלא הרגוהו בידים, כי העלימו עיניהם מלפרנסו ומת ברעב, או אם נהרג ע"י רוצחים, אשמים ג"כ בזה שלא השגיחו לבער הרוצחים מקרב עמם שמצווים הם ע"ז מקרא ובערת הרע, וע"י העלמת עיניהם

מת או נהרג ולכך התוודו בזה על הקרבן, "ידינו לא שפכו את הדם" פי' הן זה אמת כי ב"ד לא שפכו בידים את דמו, אכן בזה אנו אשמים, אשר "ועינינו לא ראו' לתקן המעוות, ומת או נהרג באשמותינו, וכזה אני אומר, כי אף שלא עשינו בידינו שום רע להנפטר, בכ"ז יודעים אנו אשר עינינו לא ראו להחזיק ולעת זקנותו, ואלמלי החזקנו אותו כראוי, אפשר היה יכול לחיות עוד כמה שנים ולכן עלינו לבקש מחילה מאתו ע"ז, יבולע המות לנצח אכיה"ר, וינוח על משכבו בשלום:

מצח אהרן - דרוש לז

הספד על הבארון ראטהשילד, שאמרתי ביום ב' אדר תרס"א בעיר שאוויל: בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר,:

הן הנביא ירמיהו, אשר כל נבואותיו היו של פורעניות, ומרגלא בפומי' תמיד אך לקונן קנים הגה ונהי, ועתה כאשר הוצרך לקונן על חורבן ביהמ"ק, מתיירא היה אולי יחשבו העולם כי הקינה הזאת דומה היא לשארי הקינות שהגיד להם עד עתה, ואשר מרוב ההרגל לא יעשון עוד קינותיו רושם חזק על השומעים, ולכן מצא לנחוץ לפניו לפתוח ההספד על חורבן ביהמ"ק בהקדמה הזאת, "בת עמי" אף כי כבר הורגלתם בהספדי וקינותי, בכ"ז על ההספד הזה אשר אני אומר לכם היום, לבד שחלילה לכם למעט באבילותו, אלא אדרבה עוד צריכים אתם לחגור שק ולהתפלש באפר, באשר כי כאבל הזה עוד לא הי' לכם, "אבל יחיד עשי לך" ואינו דומה האבל אשר יתאבל אדם על מיתת בנו, בעת שנשאר לו עוד בנים ויש לו במה להתנחם, להאבל אשר יתאבל אדם על בנו יחידו, ולא נשאר לו עוד במה להתנחם, וידוע תדעון, אבל יחיד עשי לך מספר תמרורים: כי בית מקדשינו הסגולה היחידה אשר הי' לנו, גם הוא נחרב. וכדברים האלה אגיד לכם אהובי, עדת שומני, אף אם אמנם זה כמה הספדים ספדתי, וכמה קינות קוננתי על גאוני גדולי ישראל, אכן כאבל הזה אשר נקבצנו פה היום להספיד השר החסיד הבארון ראטהשילד, עוד לא הי' לנו, באשר אז הי' לפנינו במה להתנחם, כי ת"ל לא אלמן ישראל מגדולי תורה, ויכולנו למצוא קצת נחם באותן הגדולים החיים אתנו, לא כן עתה תדעון כי אבל יחיד נעשה לנו, על הבן יחיד אשר הי' בכרם ישראל, סגולה יקרה כמוהו, שיהי' תורה ויר"ש וגדולה במקום אחד, שר במעלה ועשר, וגדול בתורה ויר"ש, לא הניח דוגמתו:

ומה שאמר "מספד תמרורים" בלשון רבים כונתו להגדיל עוד מצב ההספד, דהנה בשעה שאדם יקבור בנו יחידו, והאב בעצמו עומד במצב טוב בעושר וכבוד, ולא הוצרך לקבל

טובה מבנו בעודו בחייו, אז לא יהיה ההספד כ"א על בחינה אחת היינו העדר הבן יחיד, לא כן הורים עניים שפלים ובזויים, אשר היה להם בן יחיד, שלם במעלות, עשיר גדול, ולבד שהיה מספיק להם על כל הצטרכותם, להושיעם בעת דוחקם, עוד נתגדל כבודם ע"י בנם השלם, כולם ראו ואמרו, זה השלם והיקר, מי ילדו ומי גדלו, וכאשר הורים הללו יובילו לקברות בנם יחידם זה, יהיה ההספד בשתי בחינות, א) על העדר הבן, ב) על מצבם עצמם כי עתה מי יושיעם, ומי ירום קרנם והנה בית מקדשינו לבד שהי' סגולה יקרה ויחידה לנו, עוד הוא היה מושיענו בהרבה דברים העיקריים, בזכותו ירד שפע פרנסה, הוא הי' מגיננו, כי הוא הי' מזיח גזירות, כאמרם (כתובות ט) למה נקרא שמו מזבח, מזין, מזיח, והוא הי' גם כבודינו בגוים, אשר בו ישראל יתפאר, ולהכי אמר המקונן, אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים, דההספד הוא לפנינו בכמה מיני מרירות, א) על חורבן המקדש, שאבדה הסגולה היחידה אשר לנו, ב) על מצבינו אנו כי מי ימלא כל הסגולות והטובות אשר הי' לנו בעת שהיה קיים:

וכה אני אומר לכם, אם אבדנו את השר החסיד המרומם הזה, החמדה היחידה אשר לנו, בעת טובה לנו מכל עבר ופינה, ולא היינו צריכים לעזרתו, גם אז היה גדול שברנו, אכן עתה נתבונן היטב, באיזה עת ומצב הובלנו לקברות את בן יחידנו, בעת צרה ומרה, אשר ספינת בית ישראל טובעת בים הצרות וגזירות, מצד אחד חסרון פרנסה, ומצד זה גזירות איומות ונוראות ואשר השר הנספד השתתף תמיד בכל צרותינו, ומגשם נדבותיו השפיע לאחיו בני עמו, להאכיל רעבים, לרפוא חולים, להרים קרן מצבם, בעת אשר אנחנו עומדים במצב שפל ובזוי והיינו למרמס ומשסה באיזה מדינות, ובמצב נורא כזה, כל נחמתינו היה, באיש רם המעלה כמוהו, ועתה אוי נא לנו, כי אבדנו כלי חמדתינו:

וכ"ז לא דברתי כ"א לפי פשט הפשוט בדברי המקונן, אכן באמת הכנוי החדש אשר שימש הנביא בזה לכנותם בשם "בת עמי" שלא בכל מקום נפגוש הכנוי הזה, וגם מן הלשון "מספד" תמרורים, אשר לשון הספד לא נופל על בכי ואבל של קהל השומעים, רק על ספור השבחים והתעוררות של הספדן וכמ"ש המפרשים בפסוק ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכתה, לבי אומר לי כונה אחרת בהספידי זה, דהנה על חורבן ביהמ"ק כי הורס, היה מקום לעורר על שני מיני חסרונות, ונכנס בזה, א) "חסרון הדתיי", ב) "חסרון לאומיי", הן הביהמ"ק היה מקור הקדושה, קדש קדשים, תכלית הזהירות והזריזות בעבודתו ית', עד שגם על הכהנים המשרתים בקדש אחז"ל כהנים זריזים הם, וזולת שהיה תכלית הקדש בפני עצמו, עוד כמה רב היה להשפיע יראת שמים על כל באי שערי ציון, וכמ"ש "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים", ועיין מ"ש התוס' (ב"ב

כ"א) ע"פ זה דלפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה היה מכוון לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה כדדרשינן בספרי למען תלמד ליראה, גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד, לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ועבודה, היה גם הוא מכוון ליראת שמים ועוסק בתורה ע"כ, ועתה בחורבנו, נחרב עמוד התורה, יסוד היראה, מקור דת הישראלי, וכל עמוד דת קדשינו נתרופף בחורבנו, ובבחינה הזאת, נוכל לכנות האבידה הגדולה בשם חסרון הדתיי", אשר ההפסד הגדול הזה לא ירגישו, כ"א היראים והשלמים, הם רק הם יוכלון להרגיש החסרון הזה, משא"כ המון בית ישראל, אשר שכלם גם מלהבין חסרון הנורא בסתימת צנורי שפע הקדושה והיראה, או החפשים בדיעות, אשר לא איכפת להם גם אם ירגישו החסרון הזה, לא יתעוררו לעשות אבל, ולקונן קנים והגה על חסרון הזה:

חסרון השני, הן הוא היה מקור העושר, עד שגם המשרתים בקדש הנצרכים להיות גדולים משל אחיהם בעושר, כדדרשי' ע"פ והכהן הגדול מאחיו, גדלהו משל אחיו (יומא) וכל כלי תשמישו היו מכסף וזהב, מחמת הטעם שאחז"ל, אין עניות במקום עשירות, והיה עטרת תפארה לאומה הישראלית, אשר בו יתפארו, כי הבית הזה הרים קרן ישראל בעיני אומות אחרות, וכל כך היה ערכו רם ונשא, עד שכמה מלכים אדירים, חשבו להם לכבוד גדול כאשר זכו לשלוח דורון למקדש ישראל, ועתה בחורבנו הוסר המצנפת והורם העטרה, ניטלו קרני ההוד מאומה הישראלית, וחסרון הזה אשר קראתיו בשם "חסרון לאומיי" כי החסרון הזה ירגישו כולם, וכל בית ישראל, בין היראים ובין החפשים, המשכילים וההמון יבכון מרה על אבדן תפארת הלאום, וז"ש הנביא "בת עמי" כלומר לאו דוקא להיראים והשלמים הנני פונה בהספדי זה, אלא לכל איש אשר הוא מעם הישראלי כולכם צריכים אתם לחגור שק ולהתפלש באפר, אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים כלומר "מספד" ההספד מצידי יהיה "תמרורים" על שני מיני המרירות, על חסרון הדתי, וחסרון הלאומי גם יחד, אכן אתם בת עמי שאינכם מרגישים בחסרון הדתיי, לכה"פ "אבל יחיד עשי לך", כלומר בכו וקוננו על חסרון האחד, והוא חסרון הלאומיי:

אחיי ועמי כדברים האלה ממש אדבר אליכם, אתם היראים והשלמים, המרגישים בהעדר התורה והיראה, עליכם לדעת, כי הבארון הנספד, היה חסיד נפלא, זהיר בכל דרכיו לשמור מצות, חוקים, ומשפטים, מנהגי ישראל, כאחד מן החסידים המפורסמים וכל עין ראהו כן תמהו הפלא ופלא על זהירותו והתלהבותו בעבודתו ית' ושקידתו לשמור קביעת עתיו לתורה בכל יום באופן מבהיל, ועתה אבדנו ס"ת שלימה ומהודרה,

אוצר של יראת שמים, ואשר בזמנים אלו מי יודע מתי יהיה לנו תמורתו, ואמנם ביודעי אשר על חסרון הזה לא יתעוררו רבים, כי בעוה"ר לא כל אדם מרגיש בחסרון כזה, ולכן הנני אפוא להשתמש בלשון הנביא, ובקול מר צורח אני, "בת עמי" כל אחד מהעומדים פה אשר רק יתייחס אל האומה הישראלית, אם לא תרגישו בחסרון הראשון, לכה"פ "אבל יחיד עשו לכם" והלא הוא היה מקור העשירות, תפארת ישראל והדרו בין האומות, אשר לפני מלכים התייצב, וא"כ הלא זה מרגישים כולם בחינת הלאום, והורידו דמעה כנחל על בחינה הזאת, אשר עתה במותו ניטל מאתנו קרני ההוד, אשר בו התפארנו:

וכאשר נוסיף עוד להתבונן נראה עוד איזה ענפים יוצאים מן השרשים הנ"ל, היינו חסרון הדתי וחסרון הלאומיי, אשר יגדילו סאת עצבוננו ויגוננו, והוא בשים לב אל מ"ש חז"ל (ש"ר פ"ה) למה נמשלו ישראל לעוף, מה עוף אינו פורח אלא בכנפים, אף ישראל אינם עומדים אלא ע"י הגדולים, והוא דתועלת הכנפים הם בשלשה, א) בהם רוחפת על אפרוחיה, לגדלם ולהחזיקם, להציל אותם מסופה וסערה וקור וחום, ב) בהם לוחמת עם הטורפים הבאים על גוזלותיה כמשארז"ל (ברכות נ"ג) נצלת בכנפיה, מה עשתה היונה התחילה צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע לה בעל השובך, ג) בהם תעוף ברום שמיא ותתן בשמים קנה, ותלמד האפרוחים הקטנים שידעון ג"כ להגביה עוף, והנה פעולת החסיד הנספד אשר לפנינו עם בני דורו, שזה לפעולת היונה באברותיה בג' דברים שהוזכרנו, א) בכנפי צדקותיו המרובות רחף על אחיו בני עמו העניים והנדכאים, להושיט למו עזר בצר, כל קשי יום, כל מר לב, אל מי נס לעזרה אם לא להבארון החסיד ע"ה, אשר לא העלים עיניו מצרת הכלל והפרט, ב) בכנפיו הגדולים, היינו בעשרו הרב, וברצונו הכביר לחם בחזקה עם כל המשטינים והמקטרגים אשר עמדו על אחיו העלובים ואשר ירצו לבלעם חיים, הוא היה חומת ברזל להגן עלינו מפני חמת אויבינו הרבים ובהלקח מאתנו מגיננו זה חסרנו כל אלה, והחסרונות הללו נוגעים "לחסרון הלאומיי":

אחי. התבוננו היטב, הן אם האפרוחים הקטנים הצריכים לאמם יאבדו את אמם בשעה שאין אצלם שום טורף ומזיק, נ"כ עת צרה היא להם, כי בדאגתם ידאגו מי יגן בעדם אם יבוא הטורף, ומי יודיע לבעל השובך, אכן מה גדול שברם בעת שהם רואים שהטורף כבר בא וגם הכה על קדקד כמה אפרוחים, ובתוך זה יאבדו את אמם אז אין קץ וערך לצרתם, אחרי שהסכנה כבר באה ואין מי שיושיעם, לכו נא ונתבונן, באיזה עת אבדנו את הבארון, הן הטורף כבר בא, ובכל המדינות אשר סביבותינו, רומיני', עסטרייך וכדומה, רומס, חומס, שורף, טורף ואין מציל מכף האנטיסימיטיזמוס הארורה, רעדה

ופלצות תאחזנו, כאשר נדע איך אחינו בני עמנו נשלחים ונעזבים מרומיני' באין מגן ומחסה, לילך לכל אשר ישאום עיניהם, והבארון בחייו עמל להטיב מצבם, אכן עתה מה גדול דברנו אין מנחם לנו:

ואף אם רבים מבת עמי שאול ישאלוני, הלא לא אלמן ישראל גם משרים גדולים הקרובים ג"כ לחצרות מלכים כמוהו, ואשר יש לאל ידם להטיב עם בני עמם ויש לנו עוד במי להתנחם, ע"ז אשיבם אמתת דברי, שאין לנו תמורתו, והוא בשים לב אל מאמרם ז"ל (כתובות י"ז) ר' אבהו כי הוה אתי ממתיבתא לבי קיסר נפקן אמתתא דבי קיסר לאפי' ומשריין לי' הכי רבא דעמי' ומדברנא דאומתי' בוצינא דנהורא בריך מתייך לשלם, והנה הפירוש של רבא דעמי' ומדברנא דאומתי' מבואר במהרש"א (סנהדרין י"א) דההנהגה הצריכה לנו בגלות, צריכה בשתים, האחת הנהגה עפ"י התורה, והשנית הנהגה עפ"י המלכות, ור' אבהו תרווייהו הוה איתנהו בי' שהי' בעל תורה, גם שהי' קרוב לבי קיסר, וז"ש לו רבא דעמי' היינו בתירה, ומדברנא דאומתי' נכבד בבי קיסר, אכן הפי' של בוצינא דנהורא אין נוח לי, וגם מה שייכות הני תלתא דברים זל"ז? וכן מה שפרש"י, בריך מתייך לשלם, ברוך בואך לשלום, הקשה בשמ"ק דלא שייך ברכה על גופה של ביאה: והנראה לי בבאור המאמר, דהנה בדברים המאירים לעולם יש שני סוגים, א), הוא האור המאיר, מקור האורה אשר ברא ה' בששת ימי הבריאה, להאיר לארץ ולדרים, שנית היא האש, אשר בהצטרף לזה דברים הבוערים אז סגולתה ג"כ להאיר, ולבד שבעצם האורה אין שום דמיון והשוואה באור היום לאור האש, כי האור יאיר הרבה יותר, עוד יש חלוק אחר גבוה מזה, דהאש אף אם אמנם שתוכל להטיב ולהאיר, בכ"ז אחרי שמטבעה היא אחד מארבעה אבות נזיקין, ועוד חומר באש שהוא מועד לאכול בין ראוי ובין אינו ראוי כדאיתא בב"ק ד"י, לכן ישמרה האדם בשמירה מעולה ולא יניח אותה להאיר הרבה, לא יניחו האש בבית יחידי בלי שומר, כן לא יניחוה להאיר באבוקה גדולה, כי האדם לא יתן נאמנות להאש, מחמת שיודע מטבעה הרע שדרכה להזיק, וכיון שכן, ממילא אין הנאתה גדולה כ"כ, כיון שהוא צריך לשמירה, לא כן האור המאיר, הנאתו מרובה באשר לא יפחד ממנו, ולא ישמרנו שום אדם, ולכן יאיר בגדלו כחפצו. וכן נמי בגדולי ישראל מאורי הגולה, נמצא ג"כ שני סוגים כאל ישנם משכילים חפשים בדעותיהם אשר בטבעם לחבל ולהזיק עיקרי היהדות, ואם כי מצד רוב עשרם והשכלתם, מקורבים הם לשרים הגדולים היושבים ראשונה במלכות, ועי"ז ביכולתם לעשות טובות עם אחיהם, בכ"ז אנשי דורם לא יתנו להם כל הנאמנות, ול יניחום להיות מנהיגי האומה כחפצם הם, רק ישמרום בשמירה מעולה לראות מה הם עושים, וממילא לא יוכלון להועיל כ"כ,

וסגולת טובם ואורם נוכל לכנות רק בתאר "אש", לא כן אנשים מוחזקים לבעלי תורה ויראה אם הם מוחזקים למלכות, נוכל לכנותם בשם "בוצינא דנהורא" באשר אורם אשר יאירו הוא ממש כאור היום, אשר כל העם יתנו אומן לדבריהם ויניחום להאיר כחפצם, והנה מדרך העולם נראה כי אנשים המקורבים גם לשרים הקטנים יורו היתר לעצמם לשנות הנהגתם בהלוכם ובלבושם, ולפעמים לעבור גם על דיני התורה ויעשון זה על חשבון ההטבה אשר יוכלון להיטיב לבריות, ע"י התקרבותם עם השרים, ומה גם אנשים הקרובים למלכות, ולהיפך אנשים היושבים בישיבה, אשר לרגל המלאכה אשר לפניהם לעסוק בתורה שנקנית במעוט דרך ארץ, אינם יכולים ליזהר בכל חקי הנמוס, כפי הראוי למקורבי מלכות, וזהו כונת הש"ס הנ"ל, ר' אבהו כי הוי אתי ממתיבתא לבי קיסר, פי' לא שינה עצמו בשום דבר, וכמו שישב בישיבה כן הלך לבי קיסר, והי' מפחד לבוא כן אל המלך, ולהכי הוה נפקי משרתי המלך לאפי' ומשריין לי' הכי, שאל יפול לבבו מזה כי לפי שהוא "רבא דעמי" בתורה "ומדברנא דאומתיה" בהנהגה הקסריית, איש כזה הוא "בוצינא דנהורא" מקור האור אשר יאיר לארץ "בריך מתייך" פי' המקום שמשם באת, היינו הישיבה, כי באדם כזה יבחר גם הקיסר, אחרי שיודע הוא, כי רק איש כזה היושב בישיבה, דבריו נשמעים לעמו, ועמו יוכל הקיסר ליקח דברים במה שנוגע לאחיו בני עמו:

ובכן אחיי! הוא הדבר אשר אמרתי, גם מאתי לא נעלם שיש בתוכנו אנשים גדולים וקרובים למלכות, אכן מה נעשה, כי רוב העולם לא יניחום לישא האבוקה באשר לא יסמכו על הנהגתם, ורק איש כזה כהבארון הנפטר אשר היה רבא דעמי' ביראת שמים חסיד בכל דרכיו, והוה אתי ממתיבתא לבי קיסר" מן ביהמ"ד אשר שם קבע עתים לתורה מדי יום ביומו, היה הולך ג"כ לחצרות מלכים לדבר טוב בעד עמו, איש כזה שהכל האמינו בו, כי מאתו לא תצא שום רע חלילה, להזיק שום פרט מעקרי יהדותינו, רק הוא היה יכול להאיר בגדלו ולעשות טוב לעמו, ועתה במותו אבדנו אותו, ומי יתן תמורתו: מעלה השלישית לכנפים, אשר בהם תעוף ברום שמיא, ותלמד את האפרוחים הקטנים ג"כ לעוף, כן מדת היראים ואנשי המעשה שממשיכים את ההמון אחר אמונת ה' כמשאז"ל (ש"ר פט"ו) ויאספו כל זקני ישראל, ואומר ויאמן העם, הזקנים קבלו תחלה ומשכו כל ישראל אחריהם והטו אותם להאמין בשמו של הקב"ה, ולדעתי זהו כונת המד"ר בפ' ברכה כשהלך יהושע לבקש משה רבו ולא מצאו אמר הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם, דהנה לעיל (בדרוש מזכה הרבים) הבאתי פי' המפרשים על הגמרא אטו יראה מילתא זוטרתי, אין לגבי משה מילתא זוטרתי, כי טבע האנושי

להביט תמיד על מעשי זולתו, והאדם אשר ימצא תמיד בקרב אנשים צדיקים נקל לפניו להתרגל מעט מעט בעבודת ה', וללמוד מדרכי חביריו, ולהיפך גם איש תמים במעשיו כשהוא בפני עצמו, אם יתערב בגוים בקרב שכנים רעים, ילמוד גם הוא ממעשיהם הרעים ומאומת זה מן הנסיון, וכן ממקרא מפורש, "ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם" וזהו כונת הש"ס "אין לגבי משה" פי' אותו הדור שהיו סמוכים לגבי משה, וראו גודל חסידותו וענוותנותו, היה יראת שמים מילתא זוטרתי גם לפניהם עיי"ש, והנה כ"ז שמרע"ה היה חי, באמת נקל היה לכל העולם לכונן עצמם בדרך התורה, באשר היה להם ממי ללמוד, אכן "כשבקש יהושע למשה ולא מצאו" היינו אחרי מות משה, אמר "הושיעה ד'" פי' עכשיו מוכרחים אנו רק לעזרת ה', שהוא יושיענו ויסייענו על דבר כבוד שמו יען כי גמר חסיד ועי"ז "כי פסו אמונים מבנ"א" ספה כלתה האמונה הטהורה, אחרי שלא נשאר להם ממי ללמוד דרך התורה, וזהו ג"כ כוונת הכתוב "אבד חסיד מן הארץ" ועי"ז גם "וישר באדם אין" לא נשאר עוד שום אדם שיהא ישר ותמים וכנ"ל:

והנה אף כי כל חסיד יוכל להשפיע מהוד קדושתו וחסידותו על בל דורו אכן המורה היותר גדול ביראת ד' הוא דוקא חסיד כזה, אשר מצבו הוא כמצב הבארון הנפטר, והוא, בשים לב אל מאחז"ל (כתובות ק"י) באשכבתי' דרבי גזרו רבנן ואמרי כל מאן דאמר נח נפשי' דרבי ידקר בחרב, סלקא אמתיה דרבי לאיגרא ואמרה עליונים מבקשים את רבי ותחתונים מבקשים את רבי, ה"ר שיכופו תחתונים לעליונים, כיון דחזאי דקא חליץ תפילין ועייל לביה"כ ומצטער אמרה יה"ר שיכופו עליונים לתחתונים, ולהבין הענין מפני מה גדלה המלחמה כ"כ בין עליונים לתחתונים דוקא על רבי ולא על צדיק אחר וכן על אמתי' דרבי אשר מתחלה התפללה שיכופו תחתונים, ואח"כ ע"י הצער של רבי חזרה והתפללה שיכופו עליונים, נראה, דידוע אשר אצל כל אחד חביב הדבר שאין בידו והדבר שיש בידו אין חביב אצלו כ"כ, ואחרי שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (מגילה כ"ה) להכי שום דבר אין שוה למעלה כמעלת יראת שמים, ושמעתי בזה כוונת המקרא "יראת ה' היא אוצרו" היינו דמנמוסי המלכים שיש להם מוזעאום אשר תוכו אצור כל שכיות חמדתם, וכמובן שכל מלך יניח באוצרו הדברים החמודים שאין בנמצא, דאותן הדברים הנמצאים תמיד גם בממלכתו למה לו להניחם למשמרת באוצרו? ולמלך מלכי המלכים הקב"ה, יש ג"כ אוצר להניח בתוכו סגולה יקרה, אכן אחרי שהכל בידיו ית', אין שוה שום דבר להניחו באוצרו ורק יראת ה' שזה אין בידו וכנ"ל, ולכן רק היא אוצרו, ולפי"ז אנו מבינים גודל תשוקת דרי מעלה להשיג צדיק יר"ש להניח נשמתו באוצר ממ"ה, אמנם אכתי אינו מובן, והלא למעלה יש ג"כ צבא מרום הם כל המלאכים

ושרפים העומדים לשרת בקדש באימה ויראה, הרבה יותר מבני אדם, ומלאכים יחפזון וחיל וערדה יאחזון מפחדו ית', וא"כ למה מבקש דווקא יראת בו"ד להניח באוצרו ולא יראת מלאכי מעלה? וטעמו של דבר פשוט דהיראה של מלאכי השרת אין כ"כ סגולה יקרה, אחרי שאין להם יצה"ר המסיתם לסור מדרך ה', ועוד שהם בעולם העליון ורואים בקדושת ההנהגה העליונה, אין שום גבורה בזה שיראים מאתו ית' ולהכי אין שוה כ"כ "יראתם" להניחו באוצר ממ"ה, משא"כ אדם, שהוא אפר ודם, ומעונו בתחתונים במקום שאין שום מושג מקדושת ההנהגה העליונה, ועל כולם יצרו הרע רודף תמיד אחריו להסירו מדרך האמת, ואם הוא האדם יכבוש יצרו הרע ויהיה יר"ש, זהו אוצר יקר כל חמדה, והנה בבני אדם גופא ג"כ אין להשוותם במעלתם זל"ז, דאדם עני ואביון כשהוא יר"ש אין זה גבורה יתירה כ"כ, אחרי שמוכה הוא בעניות, ולבו נשבר בקרבו, מצבו גורם להיות דבוק בד' וכמ"ש תחנונים ידבר רש, פי' הרש כל דבריו המורגלים בפיו הם רק תחנונים מאתו ית' להטיב מצבו, לא כן אדם עשיר אשר שמן חלקו, ומטבע העשירות להכביד לב האדם ולהסירו מדרך האמת וכמ"ש וישמן ישורון ויבעט, ואם העשירות ג"כ לא העבירתו מרצון ה', זהו גבורה יתרה, ובעשירים עצמם ג"כ מדריגות יש, ולעומת רוב עשרו כן תחשב גבורתו אם עמד בנסיון, והמובחר שבמובחרים הגבור שבגבורים, הוא האיש אשר הגיע למרום פסגת הצלחת העושר, אשר אין בעולם דוגמתו, ומלכים ישכימו לפתחו, אם הוא יכול לכבוש יצרו הרע ולאחוז בדרכי ה', זוהי הסגולה היחידה ויקרה מאוד להניחה באוצר ממ"ה הקב"ה, אשר לא בכל דור יוכלון להשיג אדם כזה שיהא העשיר היותר גדול, והחסיד היותר גדול, שנים תחלופנה דורות יעבורו עד אשר יזדמנו שתי אלו הסגולות יחד באדם אחד, ואחרי ששתי הסגולות הללו נמצאו ברבינו הקדוש הן מי כמוהו עשיר בעשירים ואדיר באדירים? הוא היה העשיר היותר גדול עד שחז"ל אמרו (כתובות) שאהוריירי' היינו שומר בהמותיו הוה עתיר ממלך פרס, ובכ"ז גדל בתורה ועמל בתורה עד שאין למעלה ממנו, ובעשרו הרב לא השתמש בו לצרכי הנאת גופו, עד שזקף עשר אצבעותיו לפני מותו, ואמר שגלוי וידוע לפניו שאפילו באצבע קטנה לא נתנה, מעתה אין להתפלא עוד על המלחמה הגדולה שהיתה בין דרי מעלה ודרי מטה בעבורו, כי עליונים מבקשים אותו, אחרי שבכמה דורות אין דוגמתו חמדה יקרה להניחה באוצר ה', ותחתונים מבקשים אותו, באשר דוקא איש כזה כחו רב להשפיע יראת שמים על בני דורו וממנו יראו וכן יעשו אפילו העשירים היותר גדולים, כי מאדם אחר אף שיהי' חסיד בכל מעשיו לא יקחו העשירים מוסר, אבל מאיש כזה ילמדו כל התועים בינה, והנה אע"ג ששניהם בקשו את רבי בכ"ז אחרי שדרי מעלה לא

הוצרכו אליו כ"א להניחו באוצר, ודרי מטה הוצרכו שיהיה מלמד להועיל להם לזכות בני דורו בהרבצת תורה ויר"ש, לכן מן הצדק והיושר התפללה אמתו שמהראוי שיכופו תחתונים, אכן כ"ז היה רק בשעה אשר רבינו לא סבל עוד יסורים גדולים והיה עומד במרום פסגת השלוה והאושר, אשר רק אז יכול להועיל לדורו, משא"כ אח"כ אשר הוכה ביסורים גדולים ולבו חלל בקרבו מרוב צער, אז אין תועלתו גדולה כ"כ לדרי מטה כי העשירים לא ילמדון עוד מוסר מאתו, באשר כן הוא טבע כל איש, אף אם בשלותו דעתו היתה זחה עליו, אם ישכב על ערש דוי מוכה ומעונה בחליים קשים, יצעק אל ה' ויהפוך לב האבן בקרבו, ואחרי שאין תועלתו גדולה לבני דורו, למה לו מעתה לקבל יסורין ל להכי חזרה והתפללה שיכופו עליונים:

ודוגמת רבינו הקדוש, מצינו בדורנו בהבארון ראטהשילד ז"ל, הן הוא היה אחד מן העשירים היותר גדולים לא רק במדינתו כ"א בכל מדינות התבל, ובכ"ז כמה גדלה זהירותו וחסידותו בעבודת ה' עד שהיה כאחד מן החסידים היותר נעלים, וכל פרשת גדולתו ורוב עשרו לא הזיזו אותו מלבטל אפי' לקרות ק"ש בזמנה הראשון, או לבטל שעוריו הקבועים לתורה ועבודה, ולכן אחיי! עוד הפעם הנני צורח הקול מר, אתם היראים והשלמים, המרגישים בהעדר התורה והיראה, איך תוכלון להתאפק מלהוריד כנחל דמעה אל הלקח מאתנו מורנו היותר נעלה אשר היה יכול להועיל גם להעשירים היותר גדולים כי מי הוא זה האיש אשר הביט על כל דרכי היחיד הנפלא הזה, אשר ברוב עשרו לא זז זיז כל שהוא מדרך האמת ולא יקח מוסר מאתו? הן כלימה תכסה פנינו כאשר נתבונן על דורות התנאים בדור רבינו הקדוש אשר מלאה הארץ דעה ואהבת ה', ובכ"ז כמה מלחמות נלחמו התחתונים עם העליונים, כמה תפלות התפללו וכמה דמעות שפכו שלא ילקח מאתם, ומה מאד זעקו מרה בסוף אחרי שנעדר מאתם, אנו עתה החיים בדור עקש, אשר האדם שהריחו ה' רק בריח העושר ורק ידמה לו שיש לו מעט כסף, לבושה נחשב לו לאחוז בדרך הקודש, מה מאוד נחוץ היה לנו איש רם המעלה כמוהו, אשר רק איש מצוין כמוהו, היה לו המעלה האמיתית של "הכנפיים" ללמד לאפרוחים הקטנים, שאין בהם דעה, איך לעוף ברום שמיא, ולעלות בסולם היותר גבוה בעבודת ה', ובכ"ז אתם מחשים, ואין איש שם על לב גודל האבידה, אשר מי יודע אם גם בכמה דורות יהיה לנו תמורתו, ואתם "בת עמי" שאינכם מרגישים בהעדר מלמד להועיל כזה, אתם צריכין לכה"פ לבכות מרה על אבדן "כנפים" הגופניים המגינים על גופנו להציל עניי עמנו מחרפת רעב ויסורים וחליים קשים ומרים כי מי כמוהו פזר נתן לאביונים להצילם מרעב וחליים, בבתי החולים הרבים שהקים מכספו, "כנפים"

אשר נלחמו עבורנו עם הצוררים מארצות רומיני' וכדומה שהם רוצים לכלותנו, ואם כי "מספד תמרורים" הספדי מצידי הוא, על שני סוגי אבידות "הכנפים" על מרירות הרוחניי והגופניי, אתם לכה"פ "אבל יחיד עשי לך" הילילו מרה על אבדן מגיננו ומפלטו ומושיענו בכל צרה:

ובכדי לסיים בדבר מוסר ודבר טוב גם יחד, אביא בזה מאמרם בכתובות שם, נפיק בת קלא דכל דהוה באשכבתא דרבי מזומן לחיי עוה"ב, ובתוס' שם הקשו הא כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, ותירצו דכל היכי דאמר מזומן, היינו גם בלא יסורי הגיהנם, ונראה לי הכוונה מאיזה סבה גרם היות באשכבתי' דרבי להנצל מגיהנם, עפמ"ש חז"ל (ברכות ה') לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר, נצחו מוטב כו' ואם לאו יזכיר לו יום המיתה, הרי דעצה הבדיקה לכבישת היצר, הוא רק זכירת יום המיתה, כי ע"י זכרון זה יחליש כחו לגמרי, ומה מתקו דברי האלשיך שפי' בזה כוונת המקרא מי גבר יחי' ולא יראה מות ימלט נפשו מיד שאול (תהלים מ"ט), שזכירת יום המיתה, הוא הצרי היותר מסוגל לגרש כל פתויי היצר המוליכים דרך שאול, וז"ש מי גבר יחיה ולא יראה מות, פי' כל בני אדם החיים, אם לא יראו המות לנגד עיני מחשבותם, ימלט נפשו מיד שאול? כלומר שבל"ס לא ימלטו נפשם מיד שאול אם לא יזכירו יום המיתה, והלמד מזה דהאדם שישים זכרון המיתה נגד עיניו הוא ימלט נפשו מיד שאול ולא יראה פני גיהנם, ולתכלית הזה יעץ לנו שלמה טוב ללכת אל בית אבל גו', באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו:

והנה אם כי העצה הזאת נכונה, ומאומת מן המקראות כנ"ל, אכן אינו מאומת מן הנסיון, והנסיון יראנו אשר כמה אנשים העומדים גם בעת יציאת נשמת חבירם, והולכים ללוותו לבית עולמו, ובכ"ז לא נראה שיועיל זה להטיב לבם ומעשיהם, ואמנם הסבה לזה הוא, כי יתלו מיתת חם במקרה אם יראו איש עני וגוע מנוער, יתלו סבת מיתתו מחמת עניותו כי דירתו סרוחה, מלבושיו קרועים, הולך יחף, ולכן נחלה ונתקרר, וגם בימי מחלתו לא היתה ידו משגת לכלכל כל צרכי מחלתו, ברופא ורפואות וחזוק הגוף, ועי"ז יורה היתר לנפשו לחשוב, שאצלו לא יוכל לקרות המקרה הרע, כי הוא עשיר וידו משגת להביא כל צרי גלעד למכתו, וזהו עיקר הסבה הגורם להכביד הלב, ולא לזכור סופו בעצמו, ואשר מחמת סבה זאת הוכרח דהע"ה לצוות לשלמה בנו צוואה מיוחדת על פרט זה, שהוא לא יתלה הסבה במקרה העוני וכדומה, וכמ"ש המדרש שמואל ע"פ ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר אנכי הולך בדרך כל הארץ (מ"א ק"א) דמלת "לאמר" אינו מובן, ופי' כוונתו שבל יסיתו לבו לשלמה לחשוב על עצמו, הנה אנכי יושב בהיכלי שן, ומטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה לשומרו מכל מקרה, וגם אם יקרה מקרה לא

טהור, אז כל צרי גלעד ורופאיו לעזרתו, ע"כ לא אירא מות, ע"ז צווהו אביו שיאמר תמיד בלבבו, הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ, היינו שיהיה יראת המות תמיד נגד עיניו כשאר כל האנשים, כי המות לא ישא פני עשיר ומלך, וזה נתכוון במלת "לאמר" שצוה לשלמה בנו שיאמר תמיד בשפתיו "אנכי" פי' אף שאנכי מלך, מוגן ומוסתר מכל המקרים, ג"כ "הולך בדרך כל הארץ" והרי הוא כדברינו שעיקר הסבה מה שהחי לא ישום אל לבו, מפני שיתלה סבת מיתתו בשביל עניותו וכדומה, והנה גם אם רואה עשיר גדול שמת, ג"כ יקרה לפעמים שלא ישים האדם אל לבו, היינו משום שאז יתלבש היצר בדמות ירא שמים, ולהכביד לבו שלא יתעורר גם למקרה הזה, באומרו הן הוא לא היה צדיק וזהיר ביראת שמים, ולכן רעתו תיסרהו שהמות יקדימנו, וסלף בוגדים ישדם מן העולם, ובכל אחד מאלו האופנים ימצא היצר מקום להטעות לב האדם, משא"כ כאשר ימות האדם שיש לו כל המעלות, עשיר וחסיד, אז אין דרך להיצר, ובע"כ החי ישים אל לבו לאמר, אם בארז כזה, נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר? ולהכי באשכבתי' דרבי שהיה החסיד והעשיר היותר גדול בדורו, וכל אדם שהיה בבית האבל הזה, וראה שגם לויתן זה בחכה הועלה, מן ההכרח היה לכל העומדים שם, לזכור גם סופם וכיון שזכירה זאת תועיל להציל משאול כנ"ל, להכי נפיק ב"ק דכל דהוה באשכבתי' מזומן לעוה"ב בלא גיהנם וזשמר"ל. וכדברים האלה אני אומר אליכם, שבטוח אנכי אשר כל העומדים פה בעת הספידו של החסיד ראטהשילד, ורואים אשר גם לויתן הזה, הגדול בעשרו מכל בני תבל, וכן גדול היה בחסידות וירי"ש, ובכ"ז כמקרה כל האדם עבר גם עליו, ודאי שכל אחד יתבונן בזה לשים אל לבו אחרית ימי חיי הבלו, וכי אין שלטון ביום המות, ועי"ז תזכו כלכם להיות מזומנים לחיי עוה"ב, יתן ה' שיבולע המות לנצח אכיה"ר: ב"ה:

תולדות מרן הגאון המחבר זצוק"ל:

אאמו"ר מרן הגאון המחבר זצ"ל נולד בשנת תרכ"ה בעיר שומיאץ (במדינת רוסי' הלבנה) לאביו הרה"ח המופלג מוה"ר יעקב צבי ולאמו הצדקנית מרת חי' לאה. משחר טל ילדותו נראו בו אותות כשרונות נשגבים, והיה ילד שעשועים שהפליא עין כל רואיו. מנערותו יצא לבגר ורכש לו ידיעה רבה בש"ס ונסע לישיבת ולוזין ונתפרסם שמה לעילוי נפלא. שקידתו בולוזין היתה רבה מאד. והיה מספר, כי בבאו מביתו להישיבה בולוזין. החליף את מנעליו שהיו עם שרוכים על נעלי גומי בלי שרוכים, בכדי שלא לאבד בכל יום רגעים אחדים מהזמן היקר לו לשרוך את הנעלים. הוא יצק מים על ידי הגאון הנצי"ב זצ"ל. שהיה רבו המובהק והיה כרוך ונמשך אחריו כמים כל ימי חייו:

(ספר לי אחי הגאון ר' יצחק אלחנן הגאב"ד דאנטופול, אשר פעם שבת אצל הגאון ר' ברוך דוב לייבוביץ ראש ישיבת קמניץ, ואמר לו הגאון הנ"ל, תמיד בזכרי עד אודות אביו הגאון זצ"ל הנני שואל לנפשי, הן גם אני למדתי בתקופה ההיא בולוזין, והייתי מן הטובים ואמרו עלי שהנני חצי עילוי, ובכל זאת לא הצלחתי כ"כ כמו אביו הגאון זצ"ל, שזכה ללמוד וללמד ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא ע"י ספריו הרבים, שנתקבלו ונתפשטו בישראל, והחלטתי שזה בשביל ששימש את הגאון הנצי"ב. גם אני הייתי מקורב אליו. אבל אביו לא מש מתוך אהלו ולא הסיר עינו ממנו. ואח"כ נזדמן לי לראות את פני מרן אבא הגאון זצ"ל ומסרתי לו את דברי הגאון רב"ד ואמר לי כנים הדברים, כי הייתי קשור אל הגאון הנצי"ב בכל נימי לבבי ונפשי והוסיף, כי בשנה הראשונה להסתלקותו היו עיניו לחות מדמעות שהוריד על רבו בלי הפוגות):

בהיותו כבן י"ח נשא את אמי מורתי הרבנית הצדקנית מרת רחל בתו של הרב הגאון הצדיק ר' בן ציון סורוצקין הגאב"ד דזכארינא. אח"כ למד בכולל הפרושים של הגאון ר' יצחק אלחנן זצ"ל הגאב"ד דקובנא ואיתעביד לאילנא רברבא. לא ארכו הימים ונתקבל לרב בעיר גרוזד ויסד ישיבה גדולה ומפוארה, שמה הרביץ תורה לעדרים והעמיד תלמידים הרבה, מהם רבנן דפקיעי שמייהו במרחבי ישראל. בשנת תרס"ה נתקבל לרב אב"ד בעיר שאד. ובשנת תרע"ב נתקבל לרב אב"ד בעיר הגדולה והעתיקה אמציסלאוו. מקום בו נהג נשיאותו ברמה, עד אשר נתחדשה הממשלה ונתגברו הרדיפות על הדת ועליו בפרט. בהיותו מראשי הלוחמים, העומדים בפרץ להגן על קדשי ישראל כחצי שנה היה חבוש בבית האסורים (כמסופר בהקדמת ספרו על פ"ק) ובאורח גם חמק ועבר למדינת פולין. ונתקבל מיד לרב לעדת פינסק קארלין, העיר רבתי עם. שהיתה אחת הקהלות בועד ארבע ארצות:

העיר פינסק קארלין עתיקת יומין היא ולפי המסורה ומקורות כותבי דברי הימים. הישוב היהודי נתייסד שמה לפני יותר מאלף שנים. אך מאז ומקדם נתחלקה העדה לשתים לשני קהלות במוסדות מיוחדים וגם ב' בתי דין שהגאונים היותר גדולים ישבו בהן כסאות למשפט וענדו כתר הרבנות על ראשם. אמנם בימי מרן אבא הגאון זצ"ל הוסרה המחיצה המפסקת ביניהן ונתאחדו ונתארגנו לקהלה אחת ומרן אבי הגאון זצ"ל היה מכהן פאר בתור אב"ד ורב הקהלה לכל העדה כולה עד יומה ויומו האחרון. ימי החורבן הכללי כשהובקעה העיר ע"י הנאצים הארורים ושקעה נשמדה ונמחתה מתחת שמי ה'. אחת הערים הבצורות בשמים, שהרימה פעמיה למשואות נצח בדברי ימות ישראל:

שקידתו בתורה היתה למעלה מן ההשגה האנושית. למרות היותו מוקף חבילי טרדין במילי דמתא ובעניני הכלל, לא הסיח דעתו מלהנות ולהתעמק בתורה. חזון נפרץ היה לראות חדרו מלא אנשים והוא יושב שקוע בספרים שלא זזו מעל שולחנו. כאילו אין הדברים נוגעים אליו כלל. הקולמוס תחוב כיתד על אזנו. והפנקס פתוח תמיד לכתוב חדו"ת. ואפילו כשבאו אליו לד"ת, היה שומע רק ראשי הפרקים של הטענות והמשיך מיד להתעמק בלימודו. והניח את הצדדים לנהל את המו"מ שלהם לעצמם, ורק בראותו שכבר נלאו בדברים ונכונים לבא לידי גמר הוציא לצדק דינם. ואם לפעמים נכנס בדברים עם אחד. היה זה רק בכדי להפסיק בין ענין לענין. להניח הדעת והמח, כעומד לפוש מעמלה של תורה. ושמעתי ממנו בשם רבנו הגר"א מוילנה, לבאר הא דשנו ומנו חכמים (אבות פ"ו מ"ו) לאחד ממ"ח דברים שהתורה נקנית כהם ב"מיעוט שיחה", שזה אינו בשלילה, כפי המובן הפשוט, כלומר שימעט בשיחה לגמרי, מבלי להוציא אף דבור מפיו, רק הכונה להיפך בחיוב היינו לחייב מיעוט שיחה. שאם ילמוד אדם הרבה בלי הפסק דעתו תתבלבל עליו וע"כ בכדי לאוקמי גירסא צרוך הוא מזמן לזמן לשיחה קלה. ובזה פרשתי בדרך צחות מאמרם ז"ל (סוכה כ"א) "שיחת חולין של ת"ח צריכה לימוד" הינו שהלימוד צריך וזקוק לשיחת חולין מעטה. בכדי להרחיב ולהצהיל את הדעת:

גם מים רבים לא יכלו לכבות את האהבה ואת השקידה בתורה ועבודה של מרן אבא הגאון זצ"ל. וגם בימי הזעם והרעב תחת כיבוש הנאצים התגבר כארי בלמודו. ומענין המכתב האחרון שקבלתי ממנו, ובתוך הדברים הוא כותב: "הפייטן כסליחות יקונן באין ארוחת אב (הכונה על חורבן הבית והמזבח הנקרא מזין) בטן בנים תחסר. כלומר נחסרה הפרנסה ועמא דארעא אזלא ומדלדלא. ואני דאגתי להיפך, באשר בטן בנים תחסר כעת באין מזון ומחיה איך תהיה ארוחת אב, אבינו שבשמים בימים הנוראים האלו, שרגיל אני לכבד את ד' מגרוני בדרשות ותפלות. ותודה להשי"ת שלא החסרתי שום דבר שנהגתי בו משנים קדמוניות. וא"כ נחלש גופי ותש כתי. אבל לתורה ולתפלה הני מרגיש כח עלומים, ואתם בני אל תעצבו ואל תדאגו עלי. כי מבשרי אחזה שבשעה שהגשמיות מתמעטת מתגברת הרוחניות ויכול אדם להיות ניזון מרוחניות לבד":

מרן אבא הגאון זצ"ל כתב הרבה ספרים, אין קץ בכל מקצועות התורה, ואלו הם: מצח אהרן ב' חלקים. (נדפסו במהדורות רבות) ה' ספרי בית אהרן על ב"מ כתובות ב"ק גיטין וקדושין. חשו אהרן על חו"מ ג' חלקים שו"ת זקן אהרן ב' חלקים. ספר סביב ליראיו על היראים ב' חלקים. ועוד כמה ספרים בכתובים ושו"ת לאלפים שהלכו לטמיון וחבל על דאבדין:

לבד היותו רבן ומאורן של ישראל, תל תלפיות שהיו פונים אליו לשמוע דבר ה' זו הלכה למעשה מכל תפוצות ישראל, עוד היה מפורסם לחכימא דיהודאי ונהרו אליו מכל אפסים להנות עצה ותושיה ככל עניני הכלל והפרט. כשנתחוללה תנועת אגודת ישראל ע"י אסיפת גדולי הדור בקטוביץ יצא מרן אבא הגאון זצ"ל (בחורף תרע"ד) לאמריקה יחד עם הרה"ג ר' מאיר הילדעסהיימער הרב דבערלין. הוא שהה כאן אופן עבודתו היה בהתלהבות נפלאה ובעיקר ביום ש"ק, שאז היה זיו קלסתר פניו מבהיק כתואר מלאך ה' אם כי בכל ימות השבוע אכל קמעא לרגלי חולשת בריאותו, אבל ביום ש"ק לא ידע שובע. והיה מרגלא בפומיה: יבואו נא אלי הפושעים. שאינם חשים לזכור את השבת לקדשו, ו"ימשמשו" אצלי קדושת השבת בידים.":

נוסף על כחו הרב וחילו לאורייתא והלכה היה פה מפיק מרגליות. גאון הדרשנים ואבי הגואמים. דבריו היו חוצבים להבות אש וחודרים כליות ולב, להקסים ולהלהיב השומעים בהתעוררות כבירה, עד שגעו בבכיה. ולא פעם קרה, בדרשו במקהלות בימי הרחמים והסליחות. היה צריך להפסיק: גולת הכותרת של אישיותו הגדולה והקדושה רבת הגוונין היתה לכו הפתוחה לרוחה כפתחו של אולם באהבת ישראל ואהבת חסד, שלקחה שבי את כל מי שנתקרב אליו. מרן אבא הגאון זצ"ל היה רך כקנה להרגיש בצערו של כל אחד ואחד ולחבק כל איש מישראל באהבה כלי מצרים. ובעיקר תלמידי חכמים ובני ישיבה. שהתייחס אליהם ביחס של אב לבנים, והיה מתנשא לומר תמיד: "עודני בן ישיבה":

כהנה וכהנה יש לי לכפר מפרשת גדולתו, כי כל ימי חייו הי' שרשרת ארוכה חוט משולש של תורה עבודה וגמ"ח ברם גם מתוך הקוים והשרטוטים הקברים והאופיניים האלו כבר אפשר לראות הדר גאון עוזו של האדם הגדול בענקים הזה: